

ქუთაისის ილია ჭავჭავაძის
სახელმწიფო საჯარო ბიბლიოთეკა

Kutaisi Ilia Chavchavadze public library

ს ა რ ბ ი ბ ლ ი თ ე რ ი

VII

////

ს ა რ ბ ი ბ ლ ი თ ე რ ი

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 175 წლისთავს

Dedicated to

the 175th Anniversary from the Birth of Akaki Tsereteli

ქუთაისი

2015

Kutaisi

“წელიწდეულში“ იბეჭდება ქუთაისის ილია ჭავჭავაძის სახელობის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის VII საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციაზე წაკითხული მოხსენებები და რეცენზირებული ქართველოლოგიური (ენათმეცნიერული, ლიტერატურათმცოდნეობითი, ფოლკლორული, ისტორიოგრაფიული, კულტუროლოგიური, ეთნოლოგიური...) გამოკვლევები.

სარედაქციო საბჭო:

იოსებ ასათიანი (ინგლისური ტექსტის რედაქტორი), ნომადი ბართაია, მერაბ ბერიძე, მერაბ გვაზავა, ზურაბ თოდუა, რუსუდან კაშია, მერაბ კეზევაძე, მათა მიქაუტაძე (რედაქტორი), ავთანდილ ნიკოლეიშვილი, ნათია სვინტრაძე, ტარიელ ფუტკარაძე (მთავარი რედაქტორი), ლეილა ქველიძე, რევაზ შეროზია, რიტა წაქაძე (პასუხისმგებელი მდივანი), სტივენ ჯონსი.

პროექტის დირექტორი
ნარგის ჩოგოვაძე

ISSN 1987 - 9288

რედაქციის მისამართი: 4600, ქ. ქუთაისი, ლ.ნუცუბიძის ქ. №1
ელ-ფოსტა: Library_Kutaisi@posta.ge
Library_Kutaisi@gmail.com

Anual publishes the papers of the Kutaisi Ilia Chavchavadze scientific library VII International Scientific Conference and other reviewed research papers in Kartvelology (linguistic, literary studies, folklore, historiography, culture studies, ethnology, etc..).

EDITORIAL BOARD:

Ioseb Asatiani (editor of the English texts), Nomadi Bartaia, Merab Beridze, Merab Gvazava, Zurab Todua, Rusudan Kashia, Merab Kezevadze, Maia Mikautadze (editor), Avtandil Nikoleishvili, Natia Svintradze, Tariel Putkaradze (editor in chief), Leila Kvelidze, Revaz Sherozia, Rita Tsakadze (secretary responsible), Stephen Jones.

Project Director
Nargiz Tchogovadze

Address of the Editorial Office: L. Nutsbidze str. #1
e-mail: Library_Kutaisi@posta.ge
Library_Kutaisi@gmail.com

შინაარსი

სვეტლანა ადამია - ორპირიანი და ორპლურული სიტყვიანი სინტაქსური მართვა11	
Sveta Adamia - Two person and bivalent verb patterns in liter ary Georgian14	
ლელა ავალიანი - აღმოსავლური (არაბული) ფანტაზიური ლექსიკა თ. სანიკიას მართვა სიტყვა-თქმის “.....15	
Lela Avaliani - Eastern (Arabic) origin lexis in “Georgian fictional word-sayings” by Tedo Sakhokia20	
რუსუდან ასათიანი - აღმშენებელი პირადობის ტენდენციები ტელევიზიაში და ინტერნეტში პროექტი21	
Rusudan Asatiani - Tendencies of developing eclectic library and project “digital photo chronicle”29	
ხათია ბაბუნაშვილი - მართვა ინტერნეტში - ინტერნეტი და ინფორმაცია (საინფორმაციო სექტორის ლექსიკა)30	
Khatia Babunashvili - Georgian internet space - problems and perspectives (Lexis of news agencies)37	
ეკატერინე ბარაბაძე - რეგიონული პირადობა - თანამედროვე, აქტუალური და სარგებლო ყველასთვის38	
Ekaterine Barabadze - Regional libraries - modern, actual and useful for everyone43	
ნომადი ბარტაია - ზოგიერთი სპანური სიტყვის შესახებ სიმართლებები მართვა44	
Nomadi Bartaia - About some Persian loanwords in Georgian rhymes of Sayat-Nova53	
დალი ბეთხოშვილი - წმინდანის სურათი აკაკი ტყეშელაშვილის ნაწარმოებში (თინათინა მარტირი)54	
Dali Betkhashvili - Icon of St. Mary in the works of Akaki Tsereteli63	

თამარ გასიტაშვილი - ქნქცის პლენიფიკაციის სანსკრიტული ტერმინების კლასიფიკაციის „რუსულენიანი“ (ნალბაკი).....	64
Tamar Gasitashvili - On the study of vessel terms in “Rusudani” (nalbaki).....	67
თეიმურაზ გვანცელაძე - ავსტრიის ენციკლოპედიის ზონის ტოპონიმები შუა საუკუნეთა ევროპულ პორტულანტულ რუკებზე.....	68
Teimuraz Gvantseladze - Toponyms of Enguri-Gumista zone on the European portolan charts of the Middle Ages.....	74
გვანცა გვანცელაძე - ავსტრიის ტონიმი-პსოვ ზონის ტოპონიმები შუა საუკუნეთა ევროპულ პორტულანტულ რუკებზე.....	75
Gvantsa Gvantseladze - Tonyms of Gumista-Psow zone on the European portolan charts of the Middle Ages.....	81
მანანა გვიშიანი - ნაჭი მანაფუზის მემორიების ზოგადი ასპექტები.....	82
Manana Gvishiani - General Aspects of Naguib Mahfouz’s Works.....	87
თამარ გიტოლენდია - ადგილობრივი და ომონიმის მემორიები სემანტიკის და ომონიმის რაობა.....	88
Tamar Gitolendia - Adjacent issues of polysemy and homonymy and essence of homonymy.....	94
თამარ გოგოლაძე - ი. ა. კრილოვის მანა-ანაქსის მანაქსის და მანაქსის ერთი მემორიების ისტორიის შესახებ.....	96
Tamar Gogoladze - For the History of One Publication of Translations of Fables by I.A Krilov made by Akaki Tsereteli.....	100
ია გორგიშელი - ბიბლიოთეკის ტექნოლოგიები და მობილური.....	100
Ia Gorgisheli1 - Library and Mobile Technologies.....	106
ეკა დადიანი - III პირის (დემონსტრაციული) განსაკუთრებულობის მახასიათებლები.....	107
Eka Dadiani - For peculiarities of III person (demonstrative).....	107

pronouns in Tao dialect.....114

ნათელა დანგაძე - თურქმენული ენა.....115
Natela Dangadze - Irak's Turkmen.....119

**რუსუდან ჯეკალაშვილი - სლექსონური სტრუქტურის
ეფექტური განმარტების საფუძვლიანი პრინციპები**.....121
**Rusudan Zekalashvili - Principles of construction of the
dictionary entries for the educational electronic dictionary of the
georgian language**.....127

**შორენა თავბერიძე - მითი სისხლის და სიბრძნის
განაწილება**.....128
**Shorena Tavberi - Myth “wooden bone” and division of
meat at the feast time**.....133

**გურამ ტაკნიაშვილი - ლიტერატურის თეორიის
სამოტივაციო სტრუქტურის დიფერენციალური ანალიზი**.....134
**Guram Takniashvili - Issues of literary theory in the works
of Solomon Dodashvili**.....139

**გოდერძი თევდორაძე - რელიგიური ფილოსოფიის
აქტუალური საკითხები**.....140
**Goderdzi Tevdoradze - Actual issues of the philosophy of
religion in the works of Georgian philosophers**.....143

**ვახტანგ თევდორაძე - სანაწილის განვითარების
ფორმები და მახასიათებლები**.....144
**Vakhtang Tevdoradze - Development and peculiarities of the
genre of Khamriati**.....150

**ჯურაბ თოდუა - კუთაისის გობელინის მკვლევართა
შრომები**.....151
Zurab Todua - Kutaisi Gobelin Tapestry Masters.....159

**სოფიო იმედაძე - ფონეტიკური ტრანსფორმაციები
(ღაზლა, გალა, გადარი, გაფალი)**.....160
**Sopio Imedadze - Phonetic Transformations (ghazla, ghala,
ghadari, ghafali)**.....164

**მთერ ინფორმაციული - ინფორმაციული ტრანსფორმაციები
ფილოსოფიის სფეროში**.....166

**Eter Intskirveli - On the Folkloric Transformation of the
Biblical - Anthropogony.....180**

**რუსუდან კაშია - სოციალ ეკონომიკური ვითარება
დემოკრატიულ საქართველოში (კონკრეტული მაგალითი
შესაბამისად).....181**

**Rusudan Kashia - Social-economic situation in democratic
Georgia.....187**

**გიორგი კილაძე - სისტემა ელექტრონიკული ტერმინების
დამსახურების ელექტრონული ენციკლოპედია.....188**

**Giorgi kiladze - The system “The customer-electronic
dictionar ies” in the National Parliamentary Library of
Georgia.....196**

**მარიამ კობერიძე - ზღაპრის სერიალ ტოპონიმის
1715 წლის რუკის დამატება.....197**

**Mariam Koberidze - Froni Valley toponym in Ruisi book
of 1715.....201**

**თამარ ლომაძე - ენის როლი სოციალური რეალობის
შექმენისთვის.....202**

**Tamar Lomadze - The Role of Language in Constructing
Social Realities.....208**

**მარიამ მარჯანიშვილი - სატირა-ჰუმორი
აკაკის პროზაში და ტერმინოლოგია.....209**

**Mariam Marjanishvili - Satire-humor in Akaki’s prose and
poetry.....215**

**ANNA MESKHI - Kartvelian Etymology of Ethnic Terms
Basque and Baskles.....216**

**ანა მესხი - ეტიმოლოგია ტერმინების asque და askles
ქართული ენის ეტიმოლოგია.....225**

**მიქაუტაძე მაია - ცენტრალური იმერეთის სოციალური
შეცვლა - III.....226**

**Maia Mikautadze - Changes in Imerkhevia during a
century- III.....232**

**რუსუდან მიქაუტაძე, მანუჩარ მატარაძე -
იმერეთის კულტურული მემკვიდრეობის კვლევისა და
ტერიტორიული განვითარების გეოგრაფიული და
გეოლოგიური შესწავლა.....233**

Rusudan Mikautadze, Manuchar Mataradze - Perspectives of usage and development of Imereti cultural heritage monuments and touristic-recreational resources.....239

დიანა მოსეშვილი - პოსტსაბსტრუქტული ტრადიციის ჩანაწერი ჩრდილოეთ კავკასიაში.....241
Diana Moseshvili - Traditions of the Muslim education in Northern Caucasus251

ავთანდილ ნიკოლეიშვილი - აკაკი ტყეშელაშვილი და იმერეთის მუსულმანები.....253
Avtandil Nikoleishvili - Akaki Tsereteli and Georgians living in Turkey.....265

ოტარ ნიკოლეიშვილი - აქაჯის საკითხი ტყეშელაშვილის მიხედვით “ნიუ-იორკ ტაიმსის” (1918-1921 წლები) გამოქვეყნებულ სტატიებში.....266
Otar Nikoleishvili - Issue of ajara on the paper of “the new york times”.....272

ნიკოლოზ ოთინაშვილი - დავით აღმაშენებლის ნაშრომი “დავით აღმაშენებლის ნაშრომი (დავით აღმაშენებლის ნაშრომი).....273
Nikoloz Otinashvili - “David the Builder’s Will to Shio Mgvimeli” About some linguistic Peculiarities.....276

მიმოზა ჯორჯოლიანი - ხეობის ხეობები.....277
Mimoza Zhorzholiani - Artificial settlements on hills in the river Gubistskali area.....288

ზეინაბ სარია - აკაკი ამეგრელი.....293
Zeinab Saria - Akaki in amegrelo.....297

რუსუდან საღინაძე, თამარ ნინიძე - იმერეთის დიალოგური საუბარი იმერეთის დიალოგური საუბარი (იმერეთის დიალოგური საუბარი).....298
Rusudan Saghinadze, Tamar Ninidze - Peculiarities of Georgian dialogue speech in Georgian translations of play “Treason” by Al. Sumbatov.....305

ნათია სვინტრადზე - ჯალალ ალ-დინ რუმის პოეზიის ქართული თარგმანები	306
Natia Svintradze - Georgian translations of Jalal ad-Din Rumi's poetry	315
მადინა უგლავა-ჯინჯიხაძე - ქანთველი გერმანულ ენაში უცხოელ ავტორთა მიხედვით	316
Madina Uglava-Jinjikhadze - Georgian warrior vestment according to foreign authors	323
ტარიელ ფუტყარაძე - ენი და დედამისე ენა ქართულს ვინ იტყობის მიხედვით	324
Tariel Putkaradze - Nation and Mother Tongue According to publications of Akaki Tsereteli	358
ლეილა ქველიძე - ჯიბრან ხალილ ჯიბრანის ქართული თარგმანები	359
Leila Kvelidze - Georgian Translations of Gibran Khalil Gibran's Works	366
დავით შავიანიძე, ლუიზა ხაჭაპურიძე, რამაზ ხაჭაპურიძე - სავანური ტრადიციები და სამედიცინო-სამეცნიერო სწავლებლები გუგინ და დღეს (ქველეთი დასავლეთი მიხედვით)	367
David Shavianidze, Luiza Khachapuridze, Ramaz Khachapuridze - Agricultural traditions and belief-reflections in Samegrelo yesterday and today	372
რევაზ შეროზია - კვლავ კავშირებზე შეხება	373
Revaz Sherozia - Again about "The Man in a Panther's Skin"	376
სოფიო ჭაავა - ენობრივი მიწის მართვის ეტიმოლოგია და ეტიმოლოგია გენეტიკის 1922-1926 წლის აღწერის მიხედვით	377
Sophio Chaava - National and linguistic distribution of the population over the 1922-1926 census	383
ემზარ ჭანტურიძე, სალომე ჭანტურიძე - ქართული სავანური კულტურის დასახელები სავანურულ ენაში იტყობის მიხედვით	384

Emzar Chanturidze, Salome Chanturidze - Sources about history of Georgia kept in Ilia Thevtchavadze Scientific Library.....	394
მირიან ხოსიტაშვილი - ძველი ქვეყნის ისტორიის შესახებ მონათხრობი და მისი მნიშვნელობა საქართველოში.....	395
Mirian Khositashvili - Issues of historical demography of the territory settled by ethical Georgians in the Marble Sea region in the Republic of Turkey.....	401
მზია ხოსიტაშვილი - კულტურული, საზოგადოებრივი და სპორტული ინსტიტუტების როლი საქართველოში.....	402
Mzia Khositashvili - Image of the Libraries as Cultural and Educational Institutions.....	407
საინტერესო ფაქტები	
INTERESTING LETTERS	408
STEPHEN JONES	419
სტეფენ ჯონსი	412

**ორპირიანი და ორვალენტიანი ზმნური ყალიბები
სამეცნიერო ქართულში**

თანამედროვე ქართულ ლინგვისტიკაში ზმნურ ყალიბთა გამოყოფისა და დაჯგუფების რამდენიმე ცდა არსებობს, თუმცა აქამდე ვერ მოხერხდა სხვადასხვა სახის ზმნური ფორმების, როგორც საუღლებელი ერთეულების, დაჯგუფება, რაც, სპეციალისტთა აზრით, იმიტომ გაჭირდა, რომ დღემდე არსებული ზმნური ფორმების კლასიფიკაცია, ძირითადად, ლათინური გრამატიკების მოდელით ხდებოდა; ძველ ქართულ გრამატიკებში ზმნის უღლებადი ფორმები დაჯგუფებულია ისე, როგორც ეს მიღებული იყო ბერძნულ-ლათინური ენის გრამატიკებში. საკლასიფიკაციო პრინციპად აღებული იყო კილოს კატეგორია. შემდეგი ხანის ქართულ გრამატიკაში ზმნის უღლებადი ფორმები დრო-კილოთა გაერთიანებული ჯგუფების მიხედვით იქნა დალაგებული, რასაც სათავე დაუდო ნიკო მარმა და შემდგომ უკვე სერიებისა და მწკრივების შესახებ მოძღვრების სახით ჩამოაყალიბა აკაკი შანიძემ. ქართველ მეცნიერთა მიერ ამ სისტემის საფუძველზე გამოყოფილი ქართული ზმნის უღვლილების ტიპებიც; მათი კლასიფიკაცია, ძირითადად, გვარის მიხედვითაა წარმოდგენილი.

ჩვენ საგანგებოდ შევისწავლეთ ზმნური ყალიბების გამოყოფის საკითხი; სხვადასხვა (რამდენიმე ასეული) ზმნური ძირის (ლექსიკური ერთეულის) გაანალიზების შედეგად მივიღეთ შემდეგი სურათი: თითოეული ზმნური ძირი (თუ ფუძე) შეიცავს სხვადასხვა ერთპირიან და ერთვალენტიან, ორპირიან და ორვალენტიან, ორპირიან და სამვალენტიან ყალიბს. ამათგან უფრო მეტია ზმნის ორპირიანი და ორვალენტიანი ყალიბი. მაგალითად: "კეთება" ზმნურ ფუძეს აქვს შემდეგი ყალიბები: აკეთებს, უკეთებს, იკეთებს, კეთდება, აკეთებინებს, უკეთდება, გაკეთებულა, გაუკეთებია, ეკეთებინება... აქედან მხოლოდ უკეთებს და აკეთებინებს არის ორპირიანი და სამვალენტიანი, ხოლო აკეთებს, იკეთებს, უკეთდება, გაუკეთებია და ეკეთებინება - ორპირიანი და ორვალენტიანია.

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ზმნის ე. წ. პირველი თურმეობითის ფორმა არის ორპირიანი და ორვალენტიანი, შესაბამისად, მხოლოდ ეს ფორმები იქნება ამ მხრივ გამონაკლისები, ვინაიდან, ამ ფორმებს ჩვენ ცალკე განვიხილავთ - ყალიბების პარადიგმაში, ცალკე საუღლებელ ფორმად, რადგან ვიზიარებთ მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ "ქართული ზმნის მწკრივების რიგში არ უნდა შევიდეს პირველი თურმეობითი (გა-მ-ი-კეთ-ებ-ი-ა); იგი უნდა განვიხილოთ ცალკე ყალიბად..." (ტ. ფუტყარაძე, 2012, გვ. 205), ესენი მწკრივნაკლი ფორმებია, აქვთ მხოლოდ პირითა და რიცხვით განსხვავებული 28-28 (მიკეთებია 28; გამიკეთებია 28) ფორმა, მაგალ.: მიკეთებია, გიკეთებია, უკეთებია... გამიკეთებია, გაგიკეთებია, გაუკეთებია... შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ მხოლოდ ამ ტიპის ორპირიან და ორვალენტიან ზმნურ ყალიბს (ფორმებს) აქვთ 56 ფორმა (ზმნისწინანი 28 და უზმნისწინო 28), დანარჩენი ორპირიანი და ორვალენტიანი ზმნური ყალიბები ფორმათა მრავალრიცხოვნობით უპირისპირდება მათ.

აღსანიშნავია, რომ ერთი კონკრეტული ორპირიანი და ორვალენტიანი ზმნური ყალიბი მოიცავს 700 ფორმას.

ზმნურ ლექსიკურ ერთეულს აქვს რამდენიმე ორპირიანი და ორვალენტიანი ზმნური ყალიბი. შეიძლება გამოიყოს შემდეგი ტიპები: **უზმოვანპრეფიქსო, ა-, ი-, ე-, უ- სმოვანპრეფიქსიანი და უ- — დ კონფიქსიანი ფორმები.** ცალკე იქნება გაუკეთებია ტიპის ფორმები ზმნისწინიანი ვარიანტებით/ (თუ ზმნისწინი სემანტიკას არ უცვლის ზმნას).

აკეთებს - ის მას / ეს ყალიბი, თავის მხრივ, იუღლება მწკრივების მიხედვით, აქვს 10 ფორმა დრო-კილოთი და ასპექტით განსხვავებული. ათივე ფორმა იუღლება პირისა და რიცხვის მიხედვით - თითოეულს აქვს 28 განსხვავებული ფორმა/.

იკეთებს ის მას / ეს ყალიბი, თავის მხრივ, იუღლება მწკრივების მიხედვით, აქვს 10 ფორმა დრო-კილოთი და ასპექტით განსხვავებული. ათივე ფორმა იუღლება პირისა და რიცხვის მიხედვით - თითოეულს აქვს 28 განსხვავებული ფორმა/.

უკეთდება ის მას / ეს ყალიბი, თავის მხრივ, იუღლება მწკრივების მიხედვით, აქვს 10 ფორმა დრო-კილოთი და ასპექტით განსხვავებული. ათივე ფორმა იუღლება პირისა და რიცხვის მიხედვით - თითოეულს აქვს 28 განსხვავებული ფორმა/.

ეკეთებინება ის მას / ეს ყალიბი თავის მხრივ იუღლება მწკრივების მიხედვით, აქვს 10 ფორმა დრო-კილოთი და ასპექტით განსხვავებული. ათივე ფორმა იუღლება პირისა და რიცხვის მიხედვით - თითოეულს აქვს 28 განსხვავებული ფორმა/.

გაუკეთებია მას ის - მწკრივნაკლი ზმნური ყალიბია (აქვს მხოლოდ 2 მწკრივი - წყვეტილი უსრული და წყვეტილი სრული), თითოეული მწკრივისთვის აქვს პირისა და რიცხვის მიხედვით განსხვავებული 28 ფორმა.

განსახილველია, აგრეთვე, ორპირიანი და ორვალენტიანი ზმნური ფუძის (ყალიბის) აგებულების საკითხიც.

თავდაპირველად შევეხებით ე. წ. პირველი თურმეობითის ფორმას. როგორც აღვნიშნეთ, ამ ფორმებს ჩვენ არ განვიხილავთ მწკრივების პარადიგმაში, ვინაიდან მესამე სერიის გამოყოფა, არალოგიკურად მიგვაჩნია, რადგან მისი გამოყოფის დროს დარღვეულია საყრდენი ფუძის პრინციპი და ამასთან ერთად ვფიქრობთ, მავალითად, ზმნის ფორმა "გამიკეთებია" სხვა პარადიგმის ნაწილია და არა "ვაკეთებ" ფორმის გაგრძელება, შესაბამისად, ამ ტიპის ზმნური ფორმები მოვამკიცხებთ ყალიბების პარადიგმაში.

ზმნურ ყალიბებს (იგულისხმება პირველი დონის ზმნური ფორმები - ნაკვთები) საერთო აქვთ მოქმედი და აღმქმელი პირების ბრუნვები, ვალენტობა-პირიანობა, მოქმედების მიმართულება, კაუზატივი, ნებელობა...

ორპირიანი და ორვალენტიანი ზმნური ყალიბები (ფორმები) მრავალფეროვანი აგებულებით გამოირჩევიან; ამგვარი ყალიბის აგებაში მონაწილეობს როგორც მოქმედი და აღმქმელი პირის ნიშნები, ისე ხმოვანი პრეფიქსები, ფუძე, სუფიქსები და არაიშვიათად ზმნისწინიც კი:

1. ვ/მ+ძირი+ავ: ვხატავ...
2. ვ/მ+ძირი+დ+ებ+ი: ვწყინდები, მწყურდება, ვჭირდები...
3. ვ/მ+ი+ძირი+ავ: ვინახავ, ვინახავ...

4. ვ+უ+ძირი: ვუცქერ, ვუყვრი, ვუღიმი...
5. ვ+უ+ძირი+დ+ებ-ი: ვუყვარდები, ვუკეთდები...
6. (და) მ+ი+ძირი+ავ+ხარ: დამიხატავხარ...
7. ვ/მ+ა+ძირი+ებ: ვათენებ, ვალამებ, ვატყუებ...
8. ვ+ა+ძირი+ი+ვარ: ვახატავარ...
9. ვ+ე+ძირი+ებ-ი: ვეხატები, ვეციცინები, ვეხვეწები...
10. (გა) მ+ი+ძირი+ი+ა: გამიკეთებია...
11. ვ/მ+ე+ძირი+ინ+ებ: ვეხატვინები...
12. (ნეტავ) (და) მ+ა+წერ-ინ-ა მე ის...

მანქანური თარგმანის საჭიროების გათვალისწინებით, საკუთრივ ზმნური ლექსიკური ერთეულები, ვფიქრობთ, უმჯობესია, დაჯგუფდეს ყალიბების წარმოების თავისებურებების გათვალისწინებით. ზმნური ყალიბების დაჯგუფებისას არსებითია მოცემული ყალიბის ვალენტობის განსაზღვრა (შდრ.: ვალენტობა, ადგილიანობა, პირიანობა).

დამოწმებული ლიტერატურა

ს. ადამია, 2015 - ს. ადამია, ორპირიან და ორვალენტოვანი ზმნურ ფორმათა სრული პარადიგმა (სამწიგნობრო ქართულსა და ქართველურ დიალექტებში), სადოქტორო დისერტაცია, 2015.

თ. გამყრელიძე, 1978 - თ. გამყრელიძე, საენათმეცნიერო კრებული, 1978.

თ. გამყრელიძე, 2000 - თ. გამყრელიძე, რჩეული ქართველოლოგიური შრომები, თბ., 2000.

ტ. ფუტყარაძე, 2012 - ტ. ფუტყარაძე, ზმნურ ფორმათა პარადიგმის მანქანური მოდელირების პრობლემები I, ქართველური მემკვიდრეობა, 2012.

ტ. ფუტყარაძე, 2015 - ტ. ფუტყარაძე, ზმნური ყალიბები და მათი სემანტიკური კომპონენტები, საქართველოს საპატრიარქოს წმ. ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის შრომების კრებული, II, თბ., 2015.

SVETLANA ADAMIA**TWO PERSON AND BIVALENT VERB PATTERNS
IN LITERARY GEORGIAN**

After analyzing different (hundreds of) verb stems (lexical units) we obtained the following picture: each verb stem contains different one person and monovalent, two person and bivalent, twp person and trivalent patterns. Two person and bivalent verb patterns abound. Verb patterns (I mean first level verb forms - features) have common acting and perceiving personal cases, valency - personality, direction of act, causative, will...

Two person and bivalent verb patterns (forms) have diverse architecture; In the process of forming this kind of pattern acting and perceiving personal marks, sound prefixes, stem, suffixes, and not seldom pre verb. Considering machinery translation, we think it's better to group namely verbal lexical units, by reflecting the peculiarities of pattern forming. While grouping verbal patterns, it's essential to define the valency of given pattern.

Key words: valency, logical valency, personality

**აღმოსავლური (არაბული) წარმომავლობის ლექსიკა
თ. სახოკიას “ქართულ საბოვან სიტყვა-თქმანში”²**

აღმოსავლურ სამყაროსთან მრავალსაუკუნოვანი კონტაქტების შედეგად ქართული ენის ლექსიკურ ფონდში საკმაოდ რაოდენობით დამკვიდრდა აღმოსავლური წარმომავლობის სიტყვები. ნასესხები სიტყვების დიდი ნაწილი შეითვისა ქართულმა სალიტერატურო ენამ და მის ორგანულ ნაწილად იქცა.

წინამდებარე სტატიაში განვიხილავთ არაბული წარმოშობის ლექსიკურ ერთეულებს თ. სახოკიას “ქართული საბოვანი სიტყვა-თქმანის” მიხედვით. არაბული ნასესხობები ქართულში მეტწილად იდენტური მნიშვნელობით, იშვიათად კი განსხვავებული ან დამატებითი სემანტიკური ნიუანსებით გამოიყენება. საინტერესოა, აგრეთვე, ამგვარი სიტყვების ფორმოზომოლოგიური მონაცემები.

1. აჯამი – უვიცი, რევენი, შეუსმენელი, გაუგებარი. “უწინ, სამასი წლის წინათ, ერთი ვილაც... (ჩამოსულა) და მოუგონია ეს სახელები აჯამის ხალხის მოსაწვევლად”.

ქართ. აჯამი ← áǵam 1. მუნჯი; 2. არაარაბი, უცხოელი, სპარსი (ხ. ბარანოვი). ამავე მნიშვნელობით და არაბული წარმომავლობით დასტურდება ქეგლ-ში.

თ. სახოკია მიუთითებს, რომ **აჯამი** არაბული სიტყვაა და ნიშნავს არაარაბს; ასე უწოდებდნენ სპარსელებს, რომელთაც სთვლიდნენ უვიცებად და რევენებად (თ. სახოკია, 1979, გვ. 41).

2. გაბადრული – პირმრგვალი, მსუქანი სახის პატრონი. “ამ ქალის გაბადრული სახე ერთ რამედ ღირს!” (თ. სახოკია, 1979, გვ. 65).

არაბ. badr – “სავე მთვარე”, გადატ. ლამაზი (ხ. ბარანოვი). ამავე მნიშვნელობით და არაბული წარმომავლობით დასტურდება ქეგლ-ში. სიტყვას სესხებისას სემანტიკური და ფონეტიკური ცვლილებები არ განუცდია.

3. ზეთი კაცი, ლაპარაკსა თუ საქმეში მეტად ნელი, ზღაპრია – ზეთივით ძნელად მომდინარე.

არაბ. zayt: ზეთი, საპოხი, საზეთი (ხ. ბარანოვი, 1989, გვ. 339). არაბულ zayt-ს არამეული ანუ-დან მომდინარედ განიხილავენ ლოვი (ლოვი, 1881, გვ. 136, 138), ზ. ფრენკელი (ზ. ფრენკელი, 1886, გვ. 148), კ. ბროკელმანი (კ. ბროკელმანი, 1928, გვ. 195), გ. ბერგშტრესერი (გ. ბერგშტრესერი, 1997, გვ. 221), გ. წერეთელი (გ. წერეთელი, 1951, გვ. 91) და ვ. ბელკინი (ვ. ბელკინი, 1975, გვ. 101). თ. ნოლდეკეს აზრით, ეთიოპიური zet, არაბული zayt მომდინარეობს მცენარის სახელწოდებიდან (ზეითუნი; მ. ნედოსპასოვა, 1978, გვ. 35). ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში **ზეთი** ასეა ახსნილი: ცხიმოვანი თხევადი ნივთიერება, რომელსაც იღებენ სხვადასხვა მცენარეულ და მინერალურ ნივთიერებათა გადამუშავების გზით. იხმარება უმეტესად საჭმლის მოსამზადებლად.

დ. ჩუბინაშვილი თვლის, რომ **ზეთი** სპარსული წარმომავლობის სიტყვაა (დ. ჩუბინაშვილი, 1984, გვ. 519). ქართულში საკვლევ ლექსემას სომხურიდან მომდინარედ მიიჩნევს ნ. მარი (ნ. მარი, 1902, გვ. 271). ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში საანალიზო სიტყვის წარმომავლობა მითითებული არ არის. ზ. ალექსიძის აზრით, ზეთი სირიულიდანაა ნასესხები (ზ. ალექსიძე, 1971, გვ. 39). სირიული zēt და ქართული **ზეთ**- ფორმობრივად ახლოს არიან ერთმანეთთან. შესაბამისად, უფრო ლოგიკური ჩანს ზ. ალექსიძის აზრი.

ზეთი გვხვდება კიდევ ერთ ფრაზეოლოგიურ გამოთქმაში: **ზეთი ჩამოსდის** (სახეზე) სულ დაღვრემილია, მოღუშულია, არასაამო გამომეტყველება აქვს. *“მაშ რა ნება გვაქვს ამისთანა ყოვლად შემძლებელი და მოწყალე მამისას დაღრევილი მივიღეთ, თავებირი ჩამოგვტიროდეს მის კარს, ზეთი ჩამოგვდიოდეს”*.

4. ლაზათი ირონიულად: ტყუილი, მოგონილი ამბავი, ლაზღანდარობა. *“რაკი ჯობინობის მოედანზე გაიყვნეს კუთხული, რასაკვირველია, მისმა ახალმა მეგობრებმა სხვა ლაზათებიც ჩასძახეს ევროპაში დასაძახებლად”*.

არაბ. lazzat: სიტყბო, სიამოვნება, მშვენიერება (გ. წერეთელი, 1951, გვ. 228); შდრ.: ქართ. **ლაზათი**: შნო, სილამაზე, მონდენილობა (ქეგლ). თ. სახოკია მიუთითებს, რომ **ლაზათ** არაბულად ნიშნავს საამურს, სასიამოვნოს, გემრიელს. ქართულში სიტყვას მოწონებისა და ირონიულად ტყუილის მნიშვნელობა შერჩა (თ. სახოკია, 1979, გვ. 352).

5. მალიათი ფასი, ღირებულება, ღირსება, მნიშვნელობა, მაგ., *“ზუთი მანეთი გთხოვე და არ მომეცი. შენ ეს მითხარი, ზუთი მანეთის მალიათი რაღა უნდა იყოს!”*

მ. ნედოსპასოვას აზრით, როდესაც მსოფლიოს მრავალმა ენამ სახარების თარგმნისას უცვლელად გადმოიღო არამეული სიტყვა mamōna *“ქონება, სიმდიდრე”*, არაბულმა გამოიყენა თავისი საკუთარი ლექსიკური ერთეული māl (მ. ნედოსპასოვა, 1978, გვ. 75). ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით, **მალიათი** — 1. ფულადი გამოსაღები; 2. ქონება, სიმდიდრე, შეძლება. სამეცნიერო ლიტერატურაში სიტყვა **მალის** არაბული წარმომავლობა პირველად დ. ჩუბინაშვილმა აღნიშნა (დ. ჩუბინაშვილი, 1984, გვ. 662). თ. სახოკიაც სიტყვა **მალიათს** არაბულად მიიჩნევს. ქართულში რომ შემოსულა, ცხადია, პირველში ეგვიპე იქნებოდა მისი შესატყვისი, მაგრამ შემდეგში მისცემია მნიშვნელობა: ფასისა, ღირებულებისა, ძალისა და ეს სიტყვა დღესაც ამ მნიშვნელობით იხმარება, როცა უნდათ რაიმე სავანი გააცუდმადონ, გააუფასურონ, მნიშვნელობა დაუკარგონ, ღირებულება წაართვან. ისმოდა ამ ოცი, ოცდაათი წლის წინათ მხოლოდ თბილისში, მის ფარგლებს თითქმის არა სცილდებოდა. დღეს სულაც არ ისმის (თ. სახოკია, 1979, გვ. 367).

ვფიქრობთ, **მალიათი** ქართულ სალიტერატურო ენაში სპარსულის გზით შემოვიდა. სემანტიკური მიმართება (*“გადასახადის”* მნიშვნელობა), რომელიც ამ ფორმას უდასტურდება, უთუოდ სპარსულის გავლენაზე მიანიშნებს (შდრ.: სპარსული – გადასახადი, ბ. მილერი, 1950, გვ. 762).

6. სიქა მანეთი - ნამდვილი მანეთი, ღირებულებიანი, უყალბო. *“მიუწერიათ კიდევცა სტავროპოლის კომისიაში, რომ დამიბრუნონ 160 თუმანი, სულ თეთრი სიქა მანათი, მანათი ზუთი აბაზიანი”* (თ. სახოკია, 1979, გვ. 585).

არაბ. sikka: 1. მონეტა; 2. გზა; 3. ქუჩა (ხ. ბარანოვი, 1977, გვ. 363).
ქველ-ი: თეგი, ბეჭედი, შტამპი ოქროს, ვერცხლის ან სხვა რაიმე ლითონის ნივთზე ან ფულზე.

თ. სახოკიას მიხედვით, **სიქა** არაბული სიტყვაა და ნიშნავს ფულს, მონეტას, რომელსაც არტყამდნენ ბეჭედს (საზოგადოდ, ლითონის ფულს), და აღნიშნავს მის ღირებულებას, ფასიანობას, უამბეჭდოდ ფული არ ფულობს, ყალბად ითვლება. ეს სიტყვა იხმარებოდა საქართველოში XIX საუკუნის პირველ ნახევარში და ცოტათი ამავე საუკუნის მეორე ნახევრის დასაწყისში.

7. ღარიბი მარგალიტი — იშვიათი, მსხვილი მარგალიტი, უცხო, საკვირველი, საოცარი. “ოქროც რამე წაიტანეს, მარგალიტი ღარიბები” (თ. სახოკია, 1979, გვ. 699).

არაბ. ḡarīb 1. უ ცხო, უცნობი; 2. უცნაური, საუცხოო; 3. უცხოელი (ხ. ბარანოვი, 1977, გვ. 559); შდრ.: ქართ. **ღარიბი** 1. მცირე ქონების პატრონი, ღარიბი, ხელმოკლე; 2. გადატ. იშვიათი, უბადლო (ქველ).

8. ყასაბი — უწყალო, გულქვა, შეუბრალებელი, სასტიკი. მაგ., “პეტრე არც იქით, არც აქეთ — ნამდვილი ყასაბია, მისმა დახავსებულმა გულმა მოყვასის შებრალება არ იცის” (თ. სახოკია, 1979, გვ. 714).

არაბ. qassāb: 1. ყასაბი; 2. მიწის მზომელი (ხ. ბარანოვი, 1989, გვ. 640). კ. ბროკელმანის (კ. ბროკელმანი, 1928, გვ. 687), ვ. ბელკინის აზრით, არაბულში ის არამეული ნასესხობაა (ვ. ბელკინი, 1975, გვ. 101). სამეცნიერო ლიტერატურაში ყასაბი ფორმის არაბულ წარმომავლობას პირველად ნ. ჩუბინაშვილი აღნიშნავს (ნ. ჩუბინაშვილი, 1961, გვ. 244).

თ. სახოკიას განმარტებით, **ყასაბს** ხატოვნად ისეთი ცუდი სახელი იმიტომ დაერქვა, რომ მთელი დღე სისხლში ურევს ხელს, შეჩვეულია სისხლის ყურებას და სხვათა ჭირი მისთვის ღობეს ჩხირია. დაცინვით და აგდებულად ყასაბს უხმობენ, აგრეთვე, თავის საქმის უცოდინარ დოსტაქარს.

9. ხალხის ყბაში ჩავარდნა - ყველას დასაცინად გახდომა, ყველას სალაპარაკო საგნად გადაქცევა. მაგ.: “შენმა ნაცნობმა ისეთი რამ ჩაიდინა, რომ ლაპარაკი არ უნდა, ხალხის ყბაში ჩავარდება”.

არაბ. qalq 1. ქმნილება; 2. ხალხი; 3. აღნაგობა (ხ. ბარანოვი, 1977, გვ. 236); შდრ.: ქართ. **ხალხი** აღამიანთა სიმრავლე (ქველ). არაბული q → ქართული კ/ყ/ხ/ღ: თახსირი ← taqsir პატიმარი.

პირველყოფილი აღამიანისათვის უპირატესად არსებობს ის, რაც თვალთ დასანახავია, ხელშესახებია. ტანჯვა, ტკივილი, სიმწარე არსებობს მხოლოდ ფიზიკური. მისი აზრით, ცუდი საქმის ჩამდენი, მტერი მაშინდა იქნება დასჯილი, როცა ფიზიკურ ტკივილს განვაცდევინებთ.

სწორედ ამ საფუძველზეა აშენებული ზემომოტანილი თქმაც. ასე რომ, **აღამიანის ყბაში ჩავარდნა** გულისხმობს აღამიანის მოქცევას ვისიმე ყბაში და ამ ყბაზე მოთავსებული კბილების მიერ დასაღეჭად გახდომას. დღეს კი იგივე თქმა ხატოვნად გვამცნობს დამნაშავეს ზნეობრივი დასჯის მცნებას: მთელი საზოგადოების ყბების ამოძრავებას, მისი აუგის თქმას, აღამიანთა კრებულის წიაღიდან მის განდევნას, ერთი სიტყვით, მისი პიროვნების მოსპობას

ზნეობრივად, მიწასთან გასწორებას. ერთგვარ ნატვრის საგნადაა გამხდარი დღეს ასეთი თქმა: ხალხის ყბაში ჩემი მტერი და მაწყვევარიც ნუ ჩავარდნილა... (თ. სახოკია, 1979, გვ. 901).

ხალხი ქართულში გამოიყენება სხვა გამოთქმებშიც: **ხალხში გამოსაჩენი პირი არა მაქვს** დიდი სასირცხვილო საქმე ჩამიდენია, შერცხვენილი ვარ. “შე სასიკვდილე, ამ საქმის მოქმედს ხალხში რა გამოსაჩენი პირი გაქვს!“. **ხალხში გამოსული კაცი** გაგებულნი, ბევრი რისამე მნახველი. შდრ.: **ნავალი კაცი**.

10. ხარკი — შრომის გაწევა, მონღომება, ცდა. “ერთი ჰკითხეთ, რათ იხარჯებოდა“.

არაბ. *xaḥḥ* გასავალი, დანახარკი, სახარჯო ფული; ულუფა, რაციონი, ხარკი, გამოსაღები (ხ. ბარანოვი, 1989, გვ. 215); შდრ. ქართ. **ხარკი**: რაც იხარჯება, გასავალი, დანახარკი (ქეგლ).

11. ხატები არ დაგვიფრთხო საყდარში არაფერი დაგვაკლო, არაფერი მიყო, არ მოგვერიო. “შიჰო! შენ შენი ღმერთი აქ იყავი, ხატები არ დაგვიფრთხო საყდარში!“

არაბ. *xaḥḥ* ხაზი, ზოლი, კვალი, ტრასა, რიგი, ხელი, დამწერლობა, კალიგრაფია (ხ. ბარანოვი, 1986, გვ. 225). ზ. ფრენკელის ვარაუდით, ეს ლექსემა არაბულში არამეულიდანაა შესული. არაბულში ის ჯერ “ამოჭრას“ ნიშნავდა, შემდეგ კი “წერის“ მნიშვნელობა მიიღო (ზ. ფრენკელი, 1886, გვ. 257). ამ აზრს იზიარებენ კ. ბროკელმანი (კ. ბროკელმანი, 1928, გვ. 226) და გ. წერეთელი (გ. წერეთელი, 1951, გვ. 64) საბას მიხედვით, **ხატი** — სახე გამოწერილი, გამოხატული (საბა, 1993, გვ. 418). ძველი ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში ვკითხულობთ: გამოსახულება, ნახატი, მსგავსება, ფერი, სახე, სურათი, შესახედაობა (ი. აბულაძე, 1973, გვ. 561); შდრ.: ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი: 1. გარეგნობა, სახე; 2. ღვთაების ან წმინდანის სურათი; 3. წარმართული ღვთაება; 4. “ჯვრის გამოსახულება ორნამენტში“.

სამეცნიერო ლიტერატურაში სიტყვა ხატის არაბული წარმომავლობა ბირველად დ. ჩუბინაშვილმა აღნიშნა (დ. ჩუბინაშვილი, 1984, გვ. 1725).

არაბული *xaḥḥ*-ისა და ქართული **ხატის** მნიშვნელობათა შედარებისას აშკარაა სემანტიკის სხვაობა. ქართულში მას უჩნდება ახალი შინაარსობრივი ნიუანსი, არაბულ-სპარსულ-თურქული ენებისათვის უცნობი, ახალი სემა: “წმინდანის სახე“.

ქართულში სავარაუდოა შემდეგი ტრანსფორმაცია: ხაზი > წერა > ხატვა > ნახატი > სურათი > წმინდანის სახე; არ გამოირიცხება საკუთრივ არამეული წარმომავლობაც: ამოჭრა, წერა / ხატვა > ნახატი > წმინდანის სახე.

ხატი გვხვდება სხვა ფრაზეოლოგიურ გამოთქმებშიც: **ხატის გიჟი** — დამთხვეული, დამნაშავე. “თქვენ ყველანი ხატის გიჟები ხართ!“ **ხატის ღვინის დაღევა** — გაგიჟება, დამთხვეულობა. “რამ გაგაგიჟა კაცო, შენ ხატის ღვინო ხომ არ დაგიღევაი?!“. ძველად სალოცავის სახელობაზე ქვევრში თუ ქაცოებში ღვინოს ჩაასხამდნენ და იმათი დაღევა შეიძლებოდა იმ სალოცავის დღეობაზე, რომლის სახელობაზეც ქვევრი იყო ხოლმე ავსებული ღვინით. ვინც ნაქურდლად ასეთი ქვევრის ღვინოს დაღევდა, სწამდათ, ხატი შეშლისო. აქედან

წარმოიშვა თქმა გიჟ ადამიანზე: ხატმა თავისი ღვინის ქურდობისათვის ქურდი **გაგი ჯაო**. **სალოცავი ხატი** — ძვირფასი, საყვარელი. “რად მიჯავრდები, ჩემო სალოცავო ხატო”. “სალოცავი ხატი ცხოვრებაში ხატოვნად გადაიქცა მისამართ სიტყვებად ყველა იმისადმი, ვინც მიგვაჩნია მოწყალების მომნიჭებელად და ვისგანაც უფრო გამოველით ამ წყალობას, იმათთვის, რა თქმა უნდა, ჩვენი მხრით, შესაფერი საფასურის გაღებაც მოგვეთხოვება. განსაკუთრებით იხმარება ეს სიტყვები შეყვარებული ვაჟის მიერ, როცა მიმართავს თავის საესავს, სატრფოს და შესთხოვს შებრალებას, თანაგრძობას, მისი გულისთქმის დაყუჩებას, მალამოდ დაღებას მის დაჭრილ და დადაგულ გულზე. **ხაზგასმით** ხმის ამალღებით ან სხვ. რითიმე განსაკუთრებული ყურადღების მიქცევიება.

12. ჯალათობა — გულქვაობა, უღმობელოება, შეუბრალებლობა; “უბრალო აღერსი იყო ზრდილობიანი მეგობართ შორის, წაწლობის ბჭემდინაც ვერ მიტანილი. ამის გულისთვის ქალის შევიწროება, მისი გზის ზვერვა, მისი ჯალათობა!”

არაბ. *ǧallād*: ჯალათი, ტყავის გამყიდველი (ხ. ბარანოვი, 1989, გვ. 134). ამოსავალია *ǧallada* ზმნა “გაშოლტა”, “დაარტყა”, “ცემა”, “გადაუჭირა” (შოლტი, მათრახი)“. შდრ.: ჯალათი — ქონდაქარი, მკვლელობის მოხელე (საბა, 1993, გვ. 951).

სამეცნიერო ლიტერატურაში სანალიზო ტერმინის წარმომავლობის შესახებ აზრთა სხვადასხვაობაა. კერძოდ, საბა **ჯალათს** თურქული წარმომავლობისად მიიჩნევს. იუსტ. აბულაძე **ჯალად** სიტყვისათვის ამოსავლად სპარსულ ენას ვარაუდობს. საკვლევი ლექსემის არაბული წარმომავლობა პირველად დ. ჩუბინშვილმა დაფიქსირა. *ǧallād* → **ჯალათი** პროცესი (ბოლოკიდური დ-ს დაყრუება) ქართულშია განხორციელებული. **ჯალად** შეიძლება შემოსულყო როგორც არაბულიდან, ისე სპარსულის გზით (შდრ.: სპარსული *ǧallād* “ჯალათი”; ბ. მილერი, 1950, გვ. 245).

განხილული მასალა ცხადყოფს, რომ არაბული წარმომავლობის სიტყვები აქტიურად გამოიყენება ქართულში და ისინი ქართული ენის ლექსიკური ფონდის მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ი. აბულაძე, 1973** — ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973.
- ზ. აღექსიძე, 1971** — ზ. აღექსიძე, სირიულ-ქართული ლექსიკური ურთიერთობის ისტორიიდან, ქართული წყაროთმცოდნეობა, 3, თბ. 1071, გვ. 35-39.
- ხ. ბარანოვი, 1977** — Х.К. Баранов, Арабско-русский словарь, М. 1977.
- ხ. ბარანოვი, 1989** — Х.К. Баранов, Арабско-русский словарь, М. 1977.
- ვ. ბელკინი, 1975** - В.М. Белкин, Арабская лексикология, М. 1975.
- კ. ბროკელმანი, 1928** — С. Brockelmann, Lexicon Syriacum, Cotingae, 1928.
- ნ. მარი, 1902** — Н. Марр, Древнегрузинские одописцы, (XIV), С-П, 1902. Типография В. Киришбаума.
- ბ. მილერი, 1950** — Б. Миллер, Персидско-русский словарь, М. 1950.

- მ. ნედოსბასოვა, 1978** — მ. ნედოსბასოვა, უცხო წარმოშობის ლექსიკა არაბულ ოთხთავში, თბ., 1978.
- საბა, 1993** - სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, I, II, თბ., 1991-1993.
- თ. სახოკია, 1979** — თ. სახოკია, ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანი, თბ., 1979.
- ზ. ფრენკელი, 1886** — S. Fraenkel, Die arameischen Fremdwörter im Arabischen, 1886.
- ქეგელ** — ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, რვატომეული, არნ. ჩიქობავს რედაქციით, თბ., 1950-1961.
- დ. ჩუბინაშვილი, 1984** — დ. ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბ., 1984.
- ნ. ჩუბინაშვილი, 1961** — ნ. ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი, თბ., 1961.
- გ. წერეთელი, 1951** — გ. წერეთელი, არაბულ-ქართული ლექსიკონი, 1951.

LELA AVALIANI

EASTERN (ARABIC) ORIGIN LEXIS IN “GEORGIAN FICTIONAL WORD-SAYINGS” BY TEDO SAKHOKIA

As a consequence of multi century contacts with Eastern World, words with oriental origin abound in Georgian language lexical fund. Large part of borrowed words are adopted by Georgian literary language and they became the organ part of it.

Lexical units of Arab origin are reviewed in presented article according to “Georgian fictional word-sayings” by T. Sakhokia. Arab borrowings are used in Georgian primarily with identical meanings, seldom with different or added semantic details. Also modification of these kind of words in terms of the form is interesting.

**ელექტრონული ბიბლიოთეკის განვითარების
ტენდენციები და პროექტი “ნიჟრული ფორმატიანი”**

ტერმინის განმარტება

ელექტრონული ბიბლიოთეკა (ასევე ცნობილი, როგორც ციფრული ბიბლიოთეკა, ციფრული საცავი) არის სპეციალიზებული ბიბლიოთეკა, რომელიც შედგება ციფრულ ფორმაში არსებული რესურსებისგან. თავის მხრივ, ციფრული რესურსი შეიძლება შეიცავდეს ტექსტურ, ვიზუალურ, აუდიო და ვიდეო მასალებს, რომლებიც დაარქივებულია ელექტრონულ ფორმაში (ბექტური ნიმუშების, მიკროფილმებისა და სხვა ტიპის მედიისგან განსხვავებით).

ციფრული ბიბლიოთეკები, ტრადიციული ბიბლიოთეკების მსგავსად, განსხვავდება ერთმანეთისგან ფორმატებით, ზომებითა და შინაარსით. მათი შენახვა და ადმინისტრირება შეუძლიათ როგორც ცალკეულ პირებს, ისევე ორგანიზაციებს. ელექტრონული კონტენტი კი შეიძლება ინახებოდეს როგორც ლოკალური წვდომის სერვერებზე, ასევე დისტანციური, ონლაინ-წვდომის საშუალებით კომპიუტერულ ქსელებში. ყოველივე ამის გათვალისწინებით, ელექტრონული ბიბლიოთეკა, თავის მხრივ, წარმოადგენს მძლავრ საინფორმაციო-საძიებო სისტემას.

ტერმინი **“სპეციალიზებული ბიბლიოთეკა”**, ელექტრონული რესურსების მიმართ პირველად გაჟღერდა 1994 წელს, როდესაც გამოცხადდა NSF/DARPA/NASA ციფრული ბიბლიოთეკების ინიციატივის პროგრამა (NSF/DARPA/NASA Digital Libraries Initiative in 1994). ეს ინიციატივა მეტწილად განპირობებული იყო და მას საფუძვლად ედებოდა ვანეკარ ბუშის სტატია - **“როგორც ჩვენ შეიძლება ვფიქრობდეთ”** (As We May Think, 1945), სადაც ელექტრონული რესურსების ბიბლიოთეკად წარმოდგენის ხედვა განმარტებულია არა ტექნოლოგიების, კომპიუტერული მეცნიერების, არამედ მომხმარებლის, ჩვეულებრივი მკითხველის მხრიდან.

ციფრულ ბიბლიოთეკას ასევე უწოდებენ **“ვირტუალურ ბიბლიოთეკას”**. ეს ტერმინი ადრე ციფრული ბიბლიოთეკის სინონიმად გამოიყენებოდა. ახლა კი სხვა დატვირთვა შეიძინა და გამოიყენება ე.წ. აგრეგატ ბიბლიოთეკებთან მიმართებაში, რომლებიც სხვადასხვა რესურსიდან კრეფენ და ავრცელებენ ელექტრონულ ინფორმაციას.

კიდევ ერთი ტერმინი - **“ჰიბრიდული ბიბლიოთეკა”**, გამოიყენება ისეთი ბიბლიოთეკებისთვის, რომლებიც შერეული მასალების სერვისებს უზრუნველყოფენ, როგორც ტრადიციულს, ასევე ელექტრონულს. მაგალითად, მსოფლიოში ერთ-ერთი ყველაზე მასშტაბური ციფრული პროექტი - **“ამერიკის მეხსიერება”** კონგრესის ბიბლიოთეკაში შეიქმნა. პროექტი **“ამერიკის მეხსიერება”** ძირითად მიზნად ისახავს მსოფლიოს სხვადასხვა ორგანიზაციის ციფრული ინფორმაციის უფრო მეტ ხელმისაწვდომობას ინტერნეტში.

მსგავსი შემთხვევა გვაქვს საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის მაგალითზეც. “ციფრული ბიბლიოთეკა ივერიელი” ეროვნული ბიბლიოთეკის მიერ შექმნილი პროდუქტია. ეროვნული ბიბლიოთეკა კი, თავის მხრივ, არის ტრადიციული ბიბლიოთეკა, რომელიც მრავალმხრივ ელექტრონულ სერვისის სთავაზობს მომხმარებელს.

ამ ორი, საკმაოდ ფართომასშტაბიანი ციფრული ბიბლიოთეკისა და მსოფლიოს მასშტაბით უმეტესი ციფრული ბიბლიოთეკების ძირითადი მიზანია ეროვნული კულტურული მემკვიდრეობის ციფრულ ფორმაში გადატანა, მათი გრძელვადიანი შენახვა, პრეზერვაცია და საყოველთაო ხელმისაწვდომობა. თუმცა, არსებობს, ასევე, უმნიშვნელოვანესი ციფრული ბიბლიოთეკები, რომლებიც გრძელვადიანი არქივების როლს ასრულებს. მაგალითად, კორნელის უნივერსიტეტის ციფრული არქივი – ARXIV (www.arxiv.org).

“Arxiv” არის ე.წ. ელექტრონული გამომცემლობა ფიზიკის, მათემატიკის, ინფორმატიკის, ბიოლოგიის, ფინანსებისა და სტატისტიკის სფეროში. ციფრული არქივი დაფუძნებულია კორნელის უნივერსიტეტის ადა სიმონსის ფონდის მიერ. ასევე, არსებობს თანადადამფუძნებელთა ვრცელი სია, მათ შორის არის კემბრიჯის, ჰარვარდისა და მსოფლიოს სხვა უმნიშვნელოვანესი უნივერსიტეტები და სამეცნიერო ორგანიზაციები.

ინტერნეტ არქივი (Internet archive) – www.archive.org, ასევე, არის არაკომერციული ორგანიზაცია, რომელიც დაფუძნდა ინტერნეტში ბიბლიოთეკის მოწყობის მიზნით. ამ არქივის მიზანია მკვლევარებს, ისტორიკოსებს, მეცნიერებს, სპეციალური საჭიროებების მქონე პირებსა და ფართო საზოგადოებას მისცეს იმ ისტორიულ ექსპონატებზე წვდომის საშუალება, რომლებიც უკვე ციფრულ ფორმაშია.

ციფრული ბიბლიოთეკის განვითარების მოკლე მიმოხილვა

“ციფრული ბიბლიოთეკის” კონცეფცია ჩამოყალიბდა და განვითარდა სახელგანთქმული მეცნიერების: ვანევარ ბუშისა (1890–1974) და ჯოზეფ ლიკლიდერის (1915–1990) ცნობილ შრომებზე დაყრდნობით. იგი ემსახურება ინოვაციური ტექნოლოგიებისა და ცოდნის გაცვლის, როგორც პროგრესის ფუნდამენტური ინსტრუმენტის ცნებას.

ვანევარ ბუშმა (1945) აღწერა “ხელსაწყო, რომელშიც ინდივიდი მოათავსებს ყველა წიგნს, ჩანაწერს და კომუნიკაციურ მიმოწერას. ეს ხელსაწყო მექანიზირებულია ისეთი სახით, რომ ყველა ამ მასალაზე წვდომა შესაძლებელი იქნება ძალიან სწრაფად და მოქნილად. გარდა ამისა, მასზე დამონტაჟებულია “გამჭვირვალე ფილა” (დღევანდელი გაგებით მონიტორი), რომელზეც შეიძლება აისახოს ფოტოები, ჩანაწერები, წიგნები და სხვა ნებისმიერი სახის დოკუმენტი”. იმ პერიოდში, ციფრული მხარდაჭერის არარსებობის გამო, კომპიუტერის მაგივრად, მან დაასახელა “გაუმჯობესებული მიკროფილმი” როგორც კონტენტის შენახვისა და გავრცელების საშუალება. “კონტენტის შექმნა შესაძლებელი გახდება მიკროფილმებზე. ყველა ტიპის წიგნი, ფოტო, პერიოდიკა, გაზეთი და სხვა ტიპის მასალები ასეთი სახით შეინახება ერთ ადგილას” (ვ. ბუში, 1945).

მოგვიანებით, ჯოზეფ ლიკლიდერმა განსაზღვრა, რომ კომპიუტერი განდებოდა იმდენად მძლავრი ინსტრუმენტი, რომ შესაძლებელი იქნებოდა ავტომატიზირებული საბიბლიოთეკო სისტემის შექმნა, რომელიც ბუშმა 1945

წელს ნაწილობრივ აღწერა თავის სტატიაში. ლიქლიდერმა 1965 წელს დაწერა აღნიშნულ თემაზე წიგნი, სადაც საუბარია, თუ როგორ არის შესაძლებელი, კომპიუტერის მეშვეობით, ბიბლიოთეკის ავტომატიზაცია და როგორ შეძლებს ბევრი მომხმარებელი ერთდროულად წვდომას საერთო მონაცემთა ბაზაზე. მის წიგნში, ასევე, საუბარია ინტერნეტისა და ციფრული ბიბლიოთეკის ურთიერთკავშირზე (ჟ. ლიქლიდერი, 1965). მართლაც, 1990 წლიდან, ინტერნეტის გავრცელებამ განაპირობა კაცობრიობის ცოდნის აღმოსაჩენად და გასავრცელებლად უპრეცედენტო საშუალებების შექმნა.

აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ტექნოლოგიური თვისებებით ერთმანეთისგან განსხვავდება თავიდანვე ციფრულ ფორმატში შექმნილი და თავდაპირველად ტრადიციულ ფორმატში და შემდგომში გაციფრებული ობიექტები. ასევე საგულისხმოა, რომ ციფრულ ფორმატში მყოფი ყველა ობიექტი არ შეიცავს ციფრულ მონაცემებს.

ციფრული ბიბლიოთეკის მოკლე ისტორია

ციფრული ბიბლიოთეკის მნიშვნელობის პირველი აღიარება მოხდა 1994 წელს, როდესაც გადაწყდა, რომ 25 მილიონამდე ამერიკული დოლარი, აშშ-ს ფედერალური ფონდიდან გადაუნაწილებოდა ექვს უნივერსიტეტს ციფრული ბიბლიოთეკების კვლევისათვის. ეს ინიციატივა განხორციელდა ეროვნული სამეცნიერო ფონდის (National Science Foundation (NSF)), თავდაცვის დეპარტამენტის მოწინავე კვლევის პროექტების სააგენტოს (Department of Defense Advanced Research Projects Agency (ARPA) და ეროვნული აერონავტიკისა და კოსმოსური კვლევის ადმინისტრაციის (National Aeronautics and Space Administration (NASA) ფინანსური მხარდაჭერით.

აღნიშნული პროექტები განხორციელდა: კარნეგი მელონ უნივერსიტეტში (Carnegie Mellon University), კალიფორნია-ბერკლის უნივერსიტეტში (University of California-Berkeley), მიჩიგანის უნივერსიტეტში (University of Michigan), ილინოისის უნივერსიტეტში (University of Illinois), კალიფორნია-სანტა ბარბარას უნივერსიტეტსა (University of California-Santa Barbara) და სტენფორდის უნივერსიტეტში (Stanford University).

ამ ექვსი, კარგად დაფინანსებული პროექტის განხორციელებამ განაპირობა შემდგომში დეფინიციის - “ციფრული ბიბლიოთეკის” დანერგვა, პოპულარიზაცია და განვითარება. ეს პროექტები იყო კომპიუტერული სამეცნიერო ექპერიმენტები, პირველ რიგში, ციფრული ბიბლიოთეკის არქიტექტურისა და ინფორმაციის მოძიების სფეროში.

აღნიშნული ექვსი პროექტი პრაქტიკულად იყო ექსპერიმენტი ციფრული ბიბლიოთეკების შექმნის სფეროში, რომლებიც ნაკლებად წარმოადგენდა ელექტრონულ ბიბლიოთეკას დღევანდელი გაგებით. ამ ბიბლიოთეკებს თითქმის არ ჰქონდათ სერვისკომპონენტები, კოლექციებს არ გააჩნდათ მდგრადობა, არქივი არ იყო მომხმარებელზე ორიენტირებული, არ არსებობდა ეთიკური ტრადიციები. ამ პერიოდს ჩვენ უწოდებთ ციფრული ბიბლიოთეკის განვითარების “ექსპერიმენტულ ეტაპს”, რადგან მოცემული ეტაპის განმავლობაში დახარჯული მთელი ძალისხმევა მიმართული იყო თავად ცნების - “ციფრული ბიბლიოთეკის”, პოპულარიზაციასა და ამ ტერმინის დანერგვაზე, რაც წლების განმავლობაში დღემდე შენარჩუნებულია.

1996 წლიდან მეცნიერებმა, რომლებიც აქამდე მუშაობდნენ ტრადიციულ ბიბლიოთეკებთან, დაიწყეს ცნების - “ციფრული ბიბლიოთეკა” გაფართოებაზე ზრუნვა. თუმცა ნამდვილი წარმატება და წინსვლა მოხდა 1998 წლის ბოლოს, როდესაც აშშ-ს ფედერალურმა მთავრობამ დააწესა მალაღდაფინანსებული ჯილდო DL-2 Awards იმ პროექტებისთვის, რომლებიც შეიცავდა ტრადიციული საბიბლიოთეკო სერვისების ზოგიერთ ელემენტს, როგორც არის შენახვა, მდგრადობა, მომხმარებელთან ურთიერთობა. ამავე პერიოდში ტრადიციულმა ბიბლიოთეკებმაც დაიწყეს სერიოზული დიგიტალური კომპონენტების შექმნა.

მას შემდეგ, რაც ბიბლიოთეკარები და მეცნიერები აქტიურად ჩაერთნენ დიგიტალურ პროექტებში, უფრო მეტი ყურადღება კომპიუტერული მეცნიერების ექსპერიმენტებიდან გადაიტანეს პროექტებზე, რომლებიც უფრო პრაქტიკული და გამოყენებადი იყო. ჩვენ ამას ვუწოდებთ ციფრული ბიბლიოთეკის “განვითარების ფაზას”. 1990-იანი წლების ბოლოს, აშშ ციფრული ბიბლიოთეკების ფედერაციის გავლენით, ციფრული ბიბლიოთეკების მწარმოებელი ორგანიზაციები ცდილობდნენ ელექტრონულ ბიბლიოთეკებში განვითარებინათ ტრადიციული ბიბლიოთეკის კომპონენტები, როგორც არის კოლექციების მართვა და მათი ერთმანეთთან თავსებადობა. თუმცა, მიუხედავად ამ პროგრესისა, კოლექციების თავსებადობაში და ციფრული მასალის პრეზერვაციაში, რომელიც ციფრული ბიბლიოთეკების განმავითარებელთა მიერ განხორციელდა, საბოლოო შედეგი მაინც არ იყო დამაკმაყოფილებელი.

იმისათვის, რომ ეს დარგი საბოლოოდ გადავიდეს “მოწიფულობის” ფაზაში და გაამართლოს სახელი - “ციფრული ბიბლიოთეკა”, საჭიროა ტრადიციული ბიბლიოთეკის კომპონენტების მეტად განვითარება და მათი ციფრულ რეალობაში გადმოტანა. ციფრული ბიბლიოთეკების განმავითარებელმა მეტად უნდა იზრუნონ, თუ როგორ გადმოიტანონ ციფრულ სამყაროში ბიბლიოთეკის ეთიკური ტრადიციები, როგორც არის სიტყვის თავისუფლება, კონფიდენციალურობა, თანაბარი ხელმისაწვდომობა და სხვა.

ციფრულმა ბიბლიოთეკამ ფუნდამენტური როლი ითამაშა საზოგადოების ცოდნის ამაღლებაში. მისი მეშვეობით ის საგანძური, რომელიც დაცულია ბიბლიოთეკებში, მუზეუმებში, არქივებსა თუ სხვა ტიპის საცავებში და ორგანიზაციებში, საზოგადოებისთვის ხელმისაწვდომია ნებისმიერ დროსა და სივრცეში. ეს მასალები ყოველ ადამიანს შეუძლია გამოიყენოს გლობალური კულტურული მემკვიდრეობის გაცნობის, სწავლისა, მუშაობის ან უბრალოდ გართობისთვის. ციფრულმა ბიბლიოთეკამ მოახდინა რევოლუცია ცოდნის მენეჯმენტის სისტემაში.

ციფრული ბიბლიოთეკის განვითარების ძირითადი ეტაპები
ქვემოთ, საერთაშორისო გამოცდილებაზე დაყრდნობით, მოცემულია ციფრული ბიბლიოთეკის განვითარების ძირითადი ეტაპების ჩამონათვალი.

გუტენბერგის პროექტი

ციფრული ბიბლიოთეკა “გუტენბერგი” უფასო ელექტრონული წიგნების პირველი კოლექციაა. მისი დამფუძნებელი იყო მაიკლ ჰარტი, რომელმაც ეს პროექტი დააარსა 1971 წელს; ამავე პერიოდში გაციფრდა პირველი წიგნი. იმ პერიოდში მაიკლ ჰარტი იყო ილინოისის უნივერსიტეტის სტუდენტი და მაშინდელი კომპიუტერის - Xerox Sigma-ს საშუალებით გადაწყვიტა, გაეციფრებინა ამერიკის

დამოუკიდებლობის დეკლარაცია. ექსპერიმენტი წარმატებით დასრულდა. მაიკლ ჰარტმა ამერიკის დამოუკიდებლობის დეკლარაცია ციფრულ ფორმაში გადაიტანა. 2005 წლისათვის მან დააგროვა 17 000 გაციფრებული წიგნი, 2009-ში კი წიგნების რაოდენობა აღემატებოდა უკვე 34 000-ს. ციფრული ბიბლიოთეკა “გუტენბერგი” დღესაც ფუნქციონირებს, დღემდე ითვლება ციფრული ბიბლიოთეკების “მუზად”.

პროექტი ამერიკის მენსიერება

ეს იყო საბილოტე პროგრამა, რომელიც ხორციელდებოდა 1990-1994 წლებში. პროექტის მიზანი იყო კონგრესის ბიბლიოთეკაში დაცული იმ დოკუმენტების გაციფრება, რომლებიც ასახავდა “ერის მენსიერებას”, შემდეგ ეს გაციფრებული მასალა ჩაიწერა CD-ზე და დაეგზავნა 44 სკოლასა და უნივერსიტეტს. შემდეგ გამოიკითხა ყველა ის სასწავლებელი, რომელმაც მიიღო მონაწილეობა. გამომხატურება იყო ძალიან დადებითი, ყველა აღფრთოვანებული იყო ამ ფაქტით და პროექტი გაგრძელდა – მიიღო დამატებითი დაფინანსება. დღეს “ამერიკის მენსიერება” არის კონგრესის ბიბლიოთეკის ერთგვარი სიმბოლო და წარმოადგენს მის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ელექტრონულ რესურსს. მასში გაერთიანებულია 100-ზე მეტი თემატური კოლექცია.

Google Books

როგორც პროექტის მწარმოებლები იტყვიან – პირველად იყო Google Books, მაგრამ, რა თქმა უნდა, ეს ასე არ არის. თუმცა, ამავდროულად, პროექტი უფრო დიდი ხნისაა, ვიდრე თავად კომპანია Google. პროექტის შექმნელები იყვნენ გუგლის თანადამაარსებლები – სერგეი ბრინი და ლარი პეიჯი, რომლებიც სტუდენტობის პერიოდში მუშაობდნენ სტენფორდის ციფრული ბიბლიოთეკის ტექნოლოგიების პროექტზე. მათი მიზანი იყო ინტერნეტში განთავსებული მრავალრიცხოვანი მასალის მოძიება სპეციალური საძიებო რობოტების დახმარებით (რობოტში იგულისხმება კომპიუტერული პროგრამა, რომელიც ძიების დროს აგროვებს ჩვენთვის სასურველ ინფორმაციას). გარდა ამისა, პროექტის ფარგლებში დაიწყო წიგნების სკანირება და ინტერნეტში განთავსება. წელიწადში ციფრულ ფორმატი გადაჰქონდათ დაახლოებით მილიონი წიგნი. 2012 წლისთვის კი გაციფრებული წიგნების რაოდენობა უკვე 15 000 000 იყო.

Europeana

Europeana.eu არის ინტერნეტ პორტალი, რომელიც შეიცავს ევროპაში გაციფრებულ მილიონობით წიგნს, ნახატს, ფილმს, მუზეუმში დაცულ ექსპონატს და საარქივო ჩანაწერს. ლეონარდო და ვინჩის “მონალიზა”, ვერმერის “გოგონა მარგალიტის საყურით”, ისააკ ნიუტონის, ჩარლზ დარვინის ნაშრომები და მოცარტის მუსიკა – ეს ყოველივე არის Europeana-ს შემადგენელი ნაწილები. 2000-ზე მეტი ორგანიზაციაა ჩართული მის შექმნაში. მათ შორის ისეთები, როგორიც: ამსტერდამის მუზეუმი, ბრიტანეთის ბიბლიოთეკა და ლუვრი. მათი გაერთიანებული კოლექცია საშუალებას აძლევს მსოფლიოს მოსახლეობას, გაიცნოს ევროპის კულტურული და სამეცნიერო მემკვიდრეობა პრეისტორიიდან დღემდე. პროექტი შეიქმნა საფრანგეთის პრეზიდენტის – ჟაკ შირაკის ინიციატივით.

მსოფლიო ციფრული ბიბლიოთეკა - The World Digital Library

ეს არის ამერიკის და სხვა ქვეყნების საგანმანათლებლო-კულტურული ორგანიზაციების, კონგრესის ბიბლიოთეკის, UNESCO-ს და მისი პარტნიორი

ბიბლიოთეკებისა და არქივების ერთობლივი პროექტი. მსოფლიო ციფრული ბიბლიოთეკა თავს უყრის იშვიათ გამოცემებს: წიგნებს, ჟურნალებს, ხელნაწერებს, რუკებს, ფოტოებს, ფილმებს და მუსიკას. ეს არის მსოფლიოს კულტურის ერთგვარი ელექტრონული ცენტრი. მისი ინტერფეისი თარგმნილია არაბულ, ჩინურ, ფრანგულ, პორტუგალიურ, რუსულ და ესპანურ ენებზე. დოკუმენტები წარმოდგენილია ორიგინალის სახით. ეს არის უნიკალური ბიბლიოთეკა, რადგან, ძირითადად, ორიენტირებულია ხარისხზე და არა შინაარსსა და რაოდენობაზე. მასში ატვირთული დოკუმენტები განსაკუთრებით მაღალი ხარისხით გამოირჩევა.

ეროვნული ბიბლიოთეკისა და ჯეოსელის ერთობლივი პროექტი - “ციფრული ფოტომატიანე”

“ციფრული ფოტომატიანე” ეროვნული ბიბლიოთეკის ერთ-ერთი ყველაზე მასშტაბური და პოპულარული პროექტია. ბიბლიოთეკის თანამშრომლები ამ პროექტზე თითქმის სამი წელია მუშაობენ და კოლექციაში განთავსებული ფოტოების რაოდენობამ უკვე 65 000 მიაღწია.

“ციფრული ფოტომატიანე” ეროვნული ბიბლიოთეკის ციფრული ბიბლიოთეკა “ივერიელის” ერთ-ერთი კოლექციაა და დღითიდღე ივსება უნიკალური, საზოგადოებისათვის დღემდე უცნობი ფოტომასალით, ვინაიდან “ივერიელში” შესაძლებელია ნებისმიერი რაოდენობის ფონდისა თუ კოლექციის განთავსება. “ივერიელის” პროგრამულ უზრუნველყოფას აქვს კიდევ ერთი უმნიშვნელოვანესი ფუნქცია – მასზე მუშაობა შეუძლია ერთდროულად ნებისმიერი რაოდენობის მომხმარებელს, ასევე, არ აქვს მნიშვნელობა მომხმარებლის გეოგრაფიულ მდებარეობას. “ივერიელის” მეშვეობით შესაძლებელია ერთიანი ციფრული ბიბლიოთეკის შექმნა მთელი საქართველოს მასშტაბით, ხოლო მასზე მუშაობა საქართველოს საზღვრებს გარეთაც შეიძლება.

“ივერიელი” შეიქმნა 2012 წელს, პროგრამული უზრუნველყოფა Dspace-ის პლატფორმაზე. Dspace დღესდღეობით არის ყველაზე გავრცელებული ღია პროგრამული უზრუნველყოფა მსოფლიოს მასშტაბით, რომელიც განკუთვნილია აკადემიური, კომერციული და არაკომერციული ორგანიზაციებისთვის. იგი მარტივია საინსტალაციოდ და არის სრულად კონფიგურირებადი, როგორც პროგრამულად ასევე ინტერფეისის მხრივ. საშუალებას იძლევა ელექტრონულ ფორმატში შექმნას და შეინახოს წიგნები, პერიოდული გამოცემები, ვიზუალური და აუდიო-ვიზუალური გამოცემები, სტატიები, რეპორტები, ყველა სხვა სახეობის დოკუმენტი და დაარეგულიროს მათზე წვდომა.

“ივერიელის” შექმნამ გამოიწვია სხვადასხვა შიდა პროექტის განხორციელება. მათ შორის არის საქართველოს საბიბლიოთეკო ასოციაციის, ეროვნული ბიბლიოთეკისა და ჯეოსელის ერთობლივი პროექტი - “ციფრული ფოტომატიანე”, ანუ ფოტოებში ასახული საქართველოს ისტორია, რომელიც მომხმარებელს ექსკლუზიურად სთავაზობს საქართველოს ოჯახებში დაცული უნიკალური ფოტოების ციფრულ ვერსიებს. პროექტის მიზანია, გამოვლინდეს და შეგროვდეს ოჯახებში თუ ორგანიზაციებში დაცული, საზოგადოებისათვის აქამდე უცნობი ფოტოკოლექციების, საფოსტო ბარათების, ხელნაწერებისა თუ სხვა ტიპის დოკუმენტების ციფრული ვერსიები და ეს მასალა მოექცეს ერთიან ციფრულ ბიბლიოთეკა “ივერიელში”.

მრავალ ოჯახში არის გაბნეული სხვადასხვა სახის უმნიშვნელოვანესი ინფორმაცია ფოტოების, ხელნაწერებისა და სხვა დოკუმენტების სახით. ამ პროექტის განხორციელებით საქართველოს მასშტაბით იქმნება ერთიანი ციფრული ბიბლიოთეკა, რაც თავისთავად გულისხმობს საქართველოს რეგიონებში რეგულარულ გავლენებს, მოსახლეობასთან კონტაქტს და საინტერესო მასალების შერჩევას.

“ივერიელში” განთავსებულია მრავალი დასახელების ფონდი და კოლექცია, მათ შორის:

1. აუდიომასალები
2. გაზეთები
3. ეტიკეტები
4. ნოტები
5. პლაკატები
6. ჟურნალები
7. ფოტოები
8. წიგნები
9. ხელნაწერები და საარქივო ფონდი.

ქვემოთ მოცემულია ციფრულ ფოტომატიანეზე მუშაობის ძირითადი პრინციპები.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია არასახელმწიფო ორგანიზაციებსა და ოჯახებში დაცული მასალა, რადგან იგი განადგურების უფრო მაღალი საფრთხის წინაშე დგას და არასაკმარისი გარანტიით არის დაცული. გარდა ამისა, ოჯახებში შენახული ფოტოები სახელმწიფო ორგანიზაციაში დაცული ფოტოების ამოცნობაში დამხმარე მასალად შეიძლება მოვიხაროთ, რადგან ზოგჯერ ორგანიზაციამ არ იცის, ვინ არის აღბეჭდილი ფოტოზე, ხოლო ოჯახის წევრმა თითქმის ყოველთვის იცის ფოტოებზე გამოსახული პიროვნებების ვინაობა.

ხშირად ოჯახებში დაცულ ფოტოებს თან ახლავს ინფორმაცია, რომელსაც ციფრული ფოტომატიანის შემქმნელები უწოდებენ ლეგენდას. ხდება ხოლმე, როდესაც ეს ლეგენდა არ ემთხვევა რეალურ ისტორიას. არის შემთხვევები, როდესაც ერთი და იმავე ფოტოს ასლი სამი სხვადასხვა ოჯახიდან მოდის და სამივე ისტორია განსხვავდება ერთმანეთისგან, ზოგჯერ არც ერთი არ შეესაბამება სიმართლეს. ამ არასწორი ინფორმაციის დამუშავება შემდგომში იწვევს რეალური ისტორიის დადგენას. მაგალითად: ერთ სურათზე იყო გამოსახული გრაფინია ჭალაყანიძე და აღმოჩნდა აგრაფინა ჭალაყანიძე. ასეთი ტიპის ინფორმაცია ძალიან ხშირია და ხშირადვე რეალური ინფორმაცია არ არის ხელმისაწვდომი. ამას საზოგადოება გაგებით უნდა მოეკიდოს და თვითონაც კრიტიკული უნდა იყოს, განსაკუთრებით, ამგვარი ინფორმაციის სამეცნიერო შრომაში გამოყენებისას.

დროთა განმავლობაში ხანძრის, წყალდიდობისა და სხვა მსგავსი შემთხვევების შემდეგ ოჯახში დაცული ფოტომასალა შეიძლება დაზიანდეს ან განადგურდეს. ამ შემთხვევაში გაციფრებული ფოტო ხდება ორიგინალი. მაგალითად: ქსნის ერისთავის, ნინო ნიკოლოზის ასული ერისთავის და სიმონ მიხეილის ძე აშხაცავას საოჯახო ფოტოარქივი გაციფრდა და “ციფრულ ფოტომატიანეში” განთავსდა ოჯახის შთამომავლის, თამარ აშხაცავას

ინიციატივით. რამდენიმე თვეში ერთ-ერთ სატელევიზიო არხზე გადაწყდა ქალბატონ თამარზე სიუჟეტის გაკეთება. აღმოჩნდა, რომ სახლში გაჩენილი ხანძრის შედეგად მთელი ფოტოარქივი განადგურებულიყო. ერთადერთი ასლი, რომელიც გადარჩა ციფრულ ბიბლიოთეკაში განთავსებული ფოტოებია.

ხშირად გვხვდება ისეთი ფოტოები, სადაც ერთ ან რამდენიმე პიროვნებას სახე აქვს ამოფხეკილი ან დაკაწრული. როგორც წესი, ეს არის მფლობელის ოჯახის წევრი, ყოფილი მეუღლე ან რეპრესირებული პიროვნება. ამავე ფოტოს სხვა ასლზე, რომელიც სხვა ოჯახში ინახება შეიძლება იყოს ამოკაწრული სხვა პიროვნებების სახე. ასეთი ფოტოების კვლევის და ურთიერთშეღარების მეშვეობით შესაძლებელია “წაშლილი ადამიანის” ვინაობის დადგენა.

გაციფრებული მასალა ინახება უმაღლეს ხარისხში, სპეციალურ სერვერზე, რადგან მომავალში, როდესაც ციფრული ტექნოლოგიები კიდევ უფრო განვითარდება, შეიძლება დაბალი ხარისხი და მცირე მოცულობის ფაილები აღარ იქნეს დამაკმაყოფილებელი, ამიტომ ორიგინალის სახით ფაილების დამახსოვრება ხდება TIFF ფორმატში, 800, 1000, 1200 DPI, ხოლო სისტემაში განთავსდება JPG ფორმატის ფაილები, რომლებიც ბევრად მცირე მოცულობისაა.

გაციფრებული ფოტომასალა შეგნებულად არ მუშავდება გრაფიკულ პროგრამებში, ინახება მათი ორიგინალური სახე, არ იჭრება, ასევე ინახება ფოტოს ვერსო ნებისმიერ შემთხვევაში, რადგან ფოტოს ცარიელი მხარეც ინფორმაციაა ორიგინალის შესახებ.

ბოლო პერიოდში გაიხსნა “ციფრული ფოტომატიანის” რეგიონული წარმომადგენლობები - ზუგდიდში, აბაშაში, სიღნაღში, ხაშურში, ბათუმში; ასევე, საზღვარგარეთ - ბაქოში, სტამბულში, ლევილში. განსაკუთრებული დამოკიდებულება აქვს პროექტთან ქალაქ ქუთაისს, რადგან აქ არა მხოლოდ რეგიონული წარმომადგენლობაა, არამედ ეროვნული ბიბლიოთეკა და ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკა პროექტის თანამონაწილეებიც არიან.

დამოწმებული ლიტერატურა

პ. ბესერი, 2002 - Besser, H. A. (2002). The Next Stage: Moving from Isolated Digital Collections to Interoperable Digital Libraries. *First Monday* (7 (6)).

ვ. ბუში, 1945, - Bush, V. B. (1945, July). “As We May Think”. *Atlantic Monthly*, 101.

ს. გრიფინი, 1998, - Griffin, S. M. (1998, July/August). NSF/DARPA/NASA Digital Libraries Initiative: A Program Manager’s Perspective. *D-Lib Magazine*.

ო. იგლეზაკისი - Iglezakis, I., Synodinou, T.-E., & Kapidakis, S. (n.d.). E-Publishing and Digital libraries: Legal and Organizational Issues. *Information science reference*.

ჟ. ლიქლიდერი, 1965 - Licklider, J. C. (1965). *Libraries of the future*. M.I.T. Press.

ს. შრაიბმანი, 2004 - Schreibman, S., Siemens, R., & Unsworth, J. (Eds.). (2004). *Companion to Digital Humanities*. Oxford: Blackwell publishing.

RUSUDAN ASATIANI

**TENDENCIES OF DEVELOPING ELECTIC LIBRARY AND PROJECT
“DIGITAL PHOTO CHRONICLE”**

The subject matter of the article is sharing the conception of digital library, its popularization and support in Georgia. Article starts with defining the digital library as a term, which is followed by a short review about the development of digital library on the example of world pivotal digital libraries. article gives the thorough review of the joint project of National Library and Geosel “Digital Library”.

We think that the given article will support the further researches of the conception of digital libraries, and provide people interested in this topic with information referring to development stages of digital library and about new projects implementing in Georgia.

ს ა ი ს ს ს ა ი ს ს ა ი ს ს

**ქართულენოვანი ინტერნეტის სფერო - პრობლემები და
პერსპექტივები
(საინფორმაციო საზოგადოების კონტექსტში)**

ინტერნეტი ცოდნისა და ინფორმაციის გავრცელების უნიკალურ საშუალებას იძლევა. ცოდნის მარაგის გადაცემა, ძირითადად, ხდება ენის მეშვეობით. სამწუხაროდ, ინტერნეტის ეს შესაძლებლობა თანაბრად ხელმისაწვდომი არაა სხვადასხვა ენობრივი საზოგადოებისათვის. “ენების უდიდესი უმრავლესობა არ არის წარმოდგენილი გლობალურ ქსელში. მსოფლიოში 6000-მდე ენაა, მათგან მხოლოდ ათს იყენებს ინტერნეტმომხმარებელთა 84,3%, მათ შორის კი უპირატესობით (52%) სარგებლობს ინგლისური და ჩინური” (იუნესკოს ბროშურა 2015, გვ. 5).¹

ევროკავშირის მთავარი რეკომენდაცია, წევრი ქვეყნებისთვის, ენის ტექნოლოგიური განვითარების სახელმწიფო სტრატეგიის დოკუმენტის შექმნაა. რომელიც უნდა იყოს ქვეყნის სტრატეგიული განვითარების გეგმის ნაწილი. ენობრივი ტექნოლოგიები ხელს უწყობს ენობრივი მრავალფეროვნების შენარჩუნებას და, ამავე დროს, შესაძლებელს ხდის ენათა შორის ურთიერთობებს, როგორც ელექტრონული კომერციის, ასევე ელექტრონული მმართველობის, კულტურისა და განათლების სფეროში.

ინტერნეტტექნოლოგიების სწრაფ განვითარებას ქართული ენის ტექნოლოგიების ტემპი საგრძნობლად ჩამორჩება, რასაც თავისი განმაპირობებელი სუბიექტური და ობიექტური მიზეზები გააჩნია, კერძოდ:

- ობიექტურ მიზეზად შეიძლება ჩაითვალოს ის, რომ ინტერნეტი ამერიკაში შეიქმნა და ინგლისურენოვანი ტექნოლოგიაა, რამაც მნიშვნელოვანი სირთულეები შეუქმნა სხვა, განსაკუთრებით არალათინური ანბანის მქონე ენებს.

- სუბიექტურ მიზეზად მიგვაჩნია ის, რომ ენის ტექნოლოგიების პრობლემის მოგვარება ქვეყნის არც ერთ ხელისუფლებას პრიორიტეტად არ მიუჩნევია და დღემდე არ შექმნილა ენის განვითარების სტრატეგიული დოკუმენტი, რომელშიც გაწერილი იქნება ენობრივი ტექნოლოგიების განვითარების გეგმა.

მართალია, ქვეყნის ხელისუფლება დაჩქარებული ტემპით ცდილობს საქართველო ჩართოს ინფორმაციული გლობალიზაციის პროცესში,² მაგრამ

¹UNESCO, brochure 2015, A decade of Promoting Multilingualism in Cyberspace <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002327/232743e.pdf>

²საქართველოს ინოვაციების და ტექნოლოგიების სააგენტოს ვებგვერდზე განთავსებული ინფორმაციის მიხედვით, მაღალსიჩქარიანი ინტერნეტ ინფრასტრუქტურის გასავითარებლად უპრეცედენტო, მასშტაბური პროექტი იწყება. მის ფარგლებში ოპტიკურ-ბოჭკოვანი კაბელის გამოყენებით დაიფარება 2 000-მდე დასახლებული პუნქტი, რომლის მოსახლეობაც აღემატება 200 ადამიანს. ამ მიზნისათვის, სააგენტოს ქვეშ შეიქმნა არაკომერციული იურიდიული პირი "OpenNet", რომელიც იქნება ნეიტრალური ოია დაშვების პრინციპით მომუშავე ოპერატორი. პროექტის განხორციელების შედეგად, მთელი საქართველოს მასშტაბით გაიზრდება კონკურენცია და მომხმარებლებს ექნებათ ინტერნეტ ოპერატორების შეუზღუდავი არჩევანი, რაც რეგიონებისა და მათი განვითარებისთვის უმნიშვნელოვანესია.

მოსახლეობის უმრავლესობა დარჩა პროცესის მიღმა. ამიტომ ინტერნეტი აღიქმება, როგორც გარკვეული საფრთხე კულტურული თვითმყოფადობის შენარჩუნებისთვის.

ტექნიკური პროგრესისა და საინფორმაციო ქსელების ეროვნული ინტერესების სამსახურში ჩასაყენებლად მთავრობას უნდა ჰქონდეს კონკრეტული სტრატეგია, რომელიც დაეფუძნება იმ იდეას, რომ საინფორმაციო საზოგადოების ფორმირება საქართველოსა და ქართული ენის საერთაშორისო არენაზე წარმოჩენის ახალ მძლავრ შესაძლებლობებს იძლევა, ამისათვის საჭიროა:

- ქართულენოვანი რესურსების შექმნის, მათი ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფისა და საერთაშორისო დონეზე წარმოდგენის ხელშეწყობა;
- უნდა გაძლიერდეს ქართული საიტების ინტერნეტში განთავსება;
- სახელმწიფო სექტორი იძლეოდეს ქართული ენისა და ქართული კულტურის წარმოჩენის მაგალითს. სახელმწიფო სტრუქტურების ინტერნეტსაიტები უნდა იყოს მულტილინგვისტური და ქართულ ენასთან ერთად ისინი წარმოდგენილი უნდა იყოს მინიმუმ ერთ ევროპულ ენაზე;

• სათანადო ყურადღება უნდა დაეთმოს საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების სფეროში ქართული ტერმინების დამკვიდრებას, განვითარებასა და სახელმწიფო სექტორში მათ სავალდებულო გამოყენებას. უნდა მოხდეს ისეთი პროექტების მხარდაჭერა, რომლებიც უზრუნველყოფს ლინგვისტური რესურსების შექმნას ინფორმაციის ავტომატური დამუშავებისა და ელექტრონულად გამოცემისთვის;

• საქართველომ აქტიური მონაწილეობა უნდა მიიღოს იმ პროექტებში, რომლებიც ხორციელდება ევროკავშირისა და ევროგაერთიანების ეგიდით ელექტრონული ლინგვისტური რესურსების სფეროში (კ. დემეტრაშვილი..., 2004, გვ. 107) ³

“საქართველოსთვის საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების განვითარების ჩარჩო-პროგრამა” საქართველოს მთავრობის, კომუნიკაციების ეროვნული კომისიის, ინფორმატიზაციის სახელმწიფო დეპარტამენტის, მსოფლიო ბანკისა (WB) და გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის განვითარების პროგრამის (UNDP) საქართველოს წარმომადგენლობების ინიციატივით 2004 წელს მომზადდა. დოკუმენტის მიზანი კონცეფციის შექმნა იყო, რომელიც უნდა დახმარებოდა საქართველოს აღმასრულებელ ხელისუფლებას მთავრობის სხვა შტოებთან ერთად განესაზღვრა ქვეყანაში საინფორმაციო-საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების განვითარების სტრატეგია და ტაქტიკა. ამ დოკუმენტში ცალსახანადაა ხაზგასმული ენობრივი ბარიერის პრობლემა და ეროვნული ინტერნეტსივრცის ენობრივი განვითარების აუცილებლობა. სამწუხაროდ, შემდგომ წლებში, საქართველოს ევროინტეგრაციის თემასთან მიმართებაში შემუშავებულ დოკუმენტებში ზემოთ ჩამოთვლილი საკითხები აღარ ფიგურირებს. ისეთი მნიშვნელოვანი დოკუმენტი, როგორცაა “ციფრული საქართველო: ელექტრონული საქართველოს სტრატეგია და სამოქმედო გეგმა 2014-2018” (ბ.

³ საქართველოში საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების განვითარების ჩარჩო პროგრამა - <http://www.nplg.gov.ge/gsd1/cgi-bin/library.exe?e=d-00000-00---off-0civil2-00-1---0-10-0-0-0direct-10-4---0-1l-10-ka-50-20-about-00-3-1-00-0-01-1-0utfZz-8-00&cl=CL124&d=HASH01a45e6fea36d22e1dfea54b&x=1>

კრაზინა..., 2014)⁴ ენობრივი ტექნოლოგიების განვითარების საკითხს არც კი განიხილავს.

ქართული ენის ტექნოლოგიების პრობლემას გვერდს უვლის საქართველოს კულტურის სტრატეგიის დოკუმენტიც, რომელსაც საქართველოს მთავრობა პარიზის 2005 წლის კონვენციის “კულტურული თვითგამოხატვის მრავალფეროვნების დაცვის და ხელშეწყობის შესახებ”⁵ რეკომენდაციის შესაბამისად ქმნის, რომლის ერთ-ერთი სახელმძღვანელო პრინციპია “მთელ მსოფლიოში კულტურული თვითგამოხატვის მრავალფეროვნების თანასწორი ხელმისაწვდომობა და კულტურებისთვის თვითგამოხატვისა და გავრცელების საშუალებების ხელმისაწვდომობა” (I.2.7).⁶

ჩვენი ქვეყნის განვითარების სტრატეგიებში (სხვადასხვა სფეროში) საკმარისად თუ არ გავითვალისწინებთ საინფორმაციო საზოგადოების პირობებს, უახლოეს მომავალში ძალზე სერიოზული საფრთხე შეიძლება დაგვემუქროს; კერძოდ, საინფორმაციო იზოლაციის შედეგად ლიდერ სახელმწიფოებზე დამოკიდებულების გაზრდა და საბოლოო ჯამში ეროვნული სუვერენიტეტის შესუსტება. “...თუ არ ჩამოყალიბდა ერთიანი, ეროვნული საინფორმაციო სივრცე, არ შეიქმნება ეროვნული საინფორმაციო საზოგადოების პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური, ტექნოლოგიური და ეროვნულ-კულტურული პირობები, მაშინ გლობალურ საინფორმაციო გარემოსა და გლობალურ საინფორმაციო საზოგადოებაში მოხდება არა საქართველოს, არამედ მისი ცალკეული, ერთიანობას მოკლებული ფრაგმენტების ქაოტური ინტეგრაცია. ასეთი ინტეგრაცია შედეგად საქართველოს დეზინტეგრაციას მოიტანს, დაინგრევა საერთო ეროვნული ნიადაგი, საფუძველი გამოეცლება საერთო ეროვნულ კულტურას” (“რა არის საინფორმაციო საზოგადოება”, 2007, გვ. 9-10).⁷

ამ საფრთხეს საქართველოს ხელისუფლებამ უნდა დაუპირისპიროს გლობალიზაციის ეპოქისათვის ადეკვატური ეროვნული განვითარების სტრატეგია, რომელშიც პირველი რიგის პრიორიტეტი ქართული ენის სრული ტექნოლოგიზება იქნება.

იუნესკოს მიერ შემოთავაზებული კლასიფიკაციის მიხედვით, რომელიც შედგენილია ვირტუალურ სამყაროში ენათა კონტაქტის პირობებში არსებული რისკებისა და საჭიროებების გათვალისწინებით, გამოიყოფა ენათა ცხრა ჯგუფი. ქართული ენა, როგორც განვითარებადი ქვეყნის სახელმწიფო ენა, ამ კლასიფიკაციაში შეეჭვსე ჯგუფს შეესაბამება. იუნესკოს 12 წლიანი კვლევის შედეგების მიხედვით, ამ ჯგუფში შემავალი ენები ინტერნეტსივრცეში განიცდიან ორმაგ ზეწოლას ინგლისურისა და რეგიონში გაბატონებული ენისა (ჩვენს შემთხვევაში რუსულის). განსაკუთრებული რისკის ქვეშაა ის ენა, რომლისთვისაც ვირტუალურ სამყაროში ფუნქციონირების კონცეფცია არაა შემუშავებული.

⁴ https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwjW5sW6vtfLAhUFRhQKHf-RBV8QFggbMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.dea.gov.ge%2Fuploads%2FGeorgia%2520Strategy%2520FINAL%2520_Ge_o_doc&usq=AFQjCNET_IYV9aCy3TQWJhVbDeKsRAufuw&sig2=r8QINNS4gCNZ51ftPseTXQ

⁵ საქართველოში რატეფიცირებულია და 2008 წლის 1 ოქტომბრიდან შევიდა ძალაში.

⁶ <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1205118> მოძიებული 26 მაისს, 2016.

⁷ <http://www.lsg.gov.ge/contentimage/0011.pdf> მოძიებული 20 მარტს, 2016.

სწორედ ამ მდგომარეობაშია ქართული ენა, რომელიც ინტერნეტში აბსოლუტურად დაუცველია უცხოენოვანი გავლენისგან, რაც პირველ რიგში მის ლექსიკაზე აისახება.

ლექსიკოლოგია იცნობს სესხების ორ ხერხს: ზეპირსა და წერილობითს. საუკუნეების განმავლობაში სწორედ ამ ორი გზით ივსებოდა ქართული ლექსიკა უცხო სიტყვებით. 21-ე საუკუნეში ინტერნეტიზაციის მზარდმა მასშტაბებმა სიტყვათა სესხების მესამე, ყველაზე სწრაფი, ვირტუალური გზა გააჩინა.

ქართულენოვან ინტერნეტიზაციაში ლექსიკაზე არსებული უცხოენოვანი გავლენის შესასწავლად ჩავატარეთ კვლევა. საინფორმაციო სააგენტოების ვებგვერდებზე განთავსებული ახალი ამბების ტექსტებით შევქმენით ორი ბაზა 2013 და 2016 წლებში, თითოეული 15000 სიტყვის ოდენობით. უცხო სიტყვების რაოდენობრივი კვლევის შედეგებმა გვიჩვენა, რომ 2013 წლის ბაზაში 15000 სიტყვიდან 2724 უცხო სიტყვაა (750 სიტყვა მეორდება რამდენჯერმე), ანუ სიტყვათა საერთო რაოდენობის 18.16%. 2016 წელს კი 15000 სიტყვიან ბაზაში 3005 უცხო სიტყვაა, ანუ სიტყვათა საერთო რაოდენობის 20.03% (806 სიტყვა მეორდება რამდენჯერმე). სახეზე გვაქვს 3 წელიწადში თითქმის 2 %-იანი ზრდა.

იმის დასადგენად, თუ რომელი უცხო ენის ზეგავლენას განიცდის ქართული ენა ინტერნეტიზაციაში, ჩვენს საკვლევ ბაზაში აღმოჩენილ უცხო სიტყვებს, მათი რაოდენობა 1556-ია (ისინი მეორდება რამდენჯერმე და ჯამში 30000 სიტყვიან საანალიზო ბაზაში 5729 უცხო სიტყვა შეგვხვდა), ჩავუტარეთ ეტიმოლოგიური და შეპირისპირებითი ანალიზი. კვლევის შედეგების თვალსაჩინოებისათვის მოვახდინეთ ნასესხები უცხო სიტყვების სიტემატიზაცია: დავალაგეთ ანბანის მიხედვით, მივუწერეთ ეტიმოლოგია, ინგლისური და რუსული შესატყვისები.

ეტიმოლოგიური ანალიზი გვიჩვენებს, თუ საიდან მომდინარეობს სიტყვის ძირი და რომელ ენაში შეიძინა მან დამატებითი მნიშვნელობა, ხოლო სინქრონიული შეპირისპირებითი კვლევის შედეგად მოვახდინეთ უცხო სიტყვის კვალიფიკაცია ინტერნაციონალიზმად, ანგლიციზმებად და სხვადასხვა ენიდან ნასესხებ ლექსიკად.

კვლევის შედეგები გვიჩვენებს, რომ ჩვენს ბაზაში აღმოჩენილი ნასესხები 878 სიტყვიდან 181 ანუ 20%-ი ანგლიციზმია (მათ ცალკე განვიხილავთ), უცხო სიტყვათა ძირითად ნაწილს კი ინტერნაციონალიზმები წარმოადგენენ, რომელთაც ბერძნულ-ლათინური ძირი აქვთ, მათ საუკუნეების განმავლობაში დომინანტი ენების მეშვეობით (მე-19 საუკუნეში და მე-20 საუკუნის დასაწყისში ასეთი ენა იყო ფრანგული, ხოლო მე-20 საუკუნის მეორე ნახევარში და 21-ე საუკუნეში დომინანტი გახდა ინგლისური) შეიძინეს ახალი მნიშვნელობები და პირდაპირი თუ არაპირდაპირი გზით შემოვიდნენ ქართულში. ინტერნაციონალიზმად სიტყვის ლინგვისტური კვალიფიკაციის საშუალებას “მხოლოდ ენათა სინქრონიული დაპირისპირება იძლევა. ინტერნაციონალიზმის სიტყვებს სხვაგვარად საერთაშორისო სიტყვები ჰქვია. ...ინტერნაციონალიზმთან გვაქვს საქმე, როდესაც უცხო ენებიდან შემოსული სიტყვა რამდენიმე ენაში გავრცელებული და დამკვიდრებული” (რ. ლამბაშიძე, 1986, გვ. 124).

ინტერნაციონალიზმითა უმრავლესობა ქართულში შემოსულია რუსული ენის მეშვეობით, სესხებისას გათვალისწინებელია უცხო სიტყვათა ფონეტიკურ ადაპტაციასთან დაკავშირებული ნორმები, რომლებიც 1970 წელსაა შემუშავებული

ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენი სახელმწიფო კომისიის მიერ. დღეს ინტერნეტში დომინანტი ენაა ინგლისური, შესაბამისად, მისი გავლენა აისახა სიტყვათა სესხების პროცესზეც, თუმცა რუსული ენის ზემოქმედებისაგან ქართულენოვანი ვირტუალური სამყაროც არაა თავისუფალი.

ინგლისური ენის არაწესიერება იწვევს უცხო სიტყვების ვარიანტულობას ქართულში, სესხებისას ამოსავალია ხან წარმოთქმა, ხან გრაფიკული ფორმა. ინტერნაციონალიზმებთან მიმართებაში ამ ტენდენციის გავრცელებულობის, ანუ საერთაშორისო ლექსიკაზე ინგლისური ენის ზეგავლენის მასშტაბების დასადგენად ჩავატარეთ კვლევა, რისთვისაც “ინტერპრენსიუსის” ვებგვერდის საძიებო სისტემა გამოვიყენეთ როგორც კორპუსი. სისტემის მეშვეობით მოვიძიეთ მართებული და მცდარი ფორმები.

ყველაზე გავრცელებული შეცდომაა **კვ**-ს ნაცვლად **ქვ** კომპლექსის გამოყენება. არსებული ნორმის მიხედვით იმ სიტყვებში, რომელთაც ბერძნულ-ლათინური ძირი აქვთ (ინტერნაციონალიზმების უმეტესობა ამ კატეგორიას მიეკუთვნება), **qu** კომპლექსი უნდა გადმოიცეს **კვ** (და არა **ქვ**) კომპლექსით (თქსნ, 1986, გვ. 47)⁸. მაგ.: უნდა იყოს “**ადეკატური**” და არა “**ადექატური**”; “**ეკვივალენტი**” და არა “**ექვივალენტი**”; “**კვორუმი**” და არა “**ქვორუმი**”; “**კვოტა**” და არა “**ქვოტა**”; “**კოლოკვიუმი**” და არა “**კოლოქვიუმი**”

ინტერპრენსიუსის ვებგვერდზე უცხო სიტყვა “**ადეკატური**” მოიძებნა 323 სტატიაში, ხოლო მისი არასწორი ფორმა “**ადექატური**” — 221-ში; “**ეკვივალენტი**” დაფიქსირდა 83 სტატიაში, ხოლო “**ექვივალენტი**” — 133-ში; “**კვორუმი**” დაფიქსირდა 301 სტატიაში, ხოლო “**ქვორუმი**” — 200-ში; “**კვოტა**” 187 სტატიაში მოიძებნა, ხოლო “**ქვოტა**” — 14-ში; “**კოლოკვიუმი**” ორ სტატიაში, ხოლო “**კოლოქვიუმი**” სამ სტატიაში.

რუსული ენის ზეგავლენით, ინტერნაციონალიზმების ქართულად გადმოცემისას გავრცელებული შეცდომაა **თ**-ს ნაცვლად **ტ**-ს გამოყენება. რუსულ ენაში ისევე, როგორც გერმანულსა და ფრანგულში ეს ორივე ბგერა ბერძნულ-ლათინურისა ერთნაირად გამოითქმის; წერისას გერმანულსა და ფრანგულში **თ**-ს წერენ **th**-თი, ხოლო **ტ**-ს **t**-თი, რუსულს კი მხოლოდ **T** მოუბოვება. ნორმის მიხედვით ქართულში ყველა ის ბერძნული და ლათინური სიტყვა, სადაც **თ** არის, **თ**-თი უნდა გადმოიცეს და არა **ტ**-თი, ხოლო, როცა ბერძნულ-ლათინურში **ტ** არის, ასეთი სიტყვა **ტ**-თი უნდა იწერებოდეს (თქსენ, 1986, გვ. 41). მაგ.: “**სიმპათია**” და არა “**სიმპატია**”, “**ფსიქოპათი**” და არა “**ფსიქოპატი**”.

ინტერპრენსიუსის ვებგვერდზე სიტყვა “**სიმპათია**” 252 სტატიაში მოიძებნა, ხოლო მისი ანტონიმური ფორმა “**ანტიპათია**” — 28-ში, “**ფსიქოპათი**” — 11-ში. მათი არასწორი ვარიანტები “**სიმპატია**” — 40-ში, “**ანტიპატია**” — ცხრაში, ხოლო “**ფსიქოპატი**” ორ სტატიაში დაფიქსირდა.

რუსული ენის ზეგავლენით ხშირად ირღვევა ნორმა, რომლის მიხედვით **კტ** (ct) კომპლექსის შემცველი სიტყვები ქართულში გადმოიცემა **ქტ**-თი (თქსენ, 1986, გვ. 48). მაგ.: უნდა იყოს “**კომპაქტური**” და არა “**კომპაკტური**”, “**ეკლექტური**” ან “**ეკლექტიკური**” და არა “**ეკლექტური**” ან

⁸ თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ნორმები

“ეკლექტიკური”. “ინტერპრესნიუსის ვებგვერდზე **“კომპაქტური”** 215 სტატიაში, **“კომპაქტური”** – შვილში, **“ეკლექტიკური”** – 37-ში, **“ეკლექტიკური”** – 18-ში, **“ეკლექტიკური”** – ოთხში და **“ეკლექტიკური”** – რვაში მოიხსენიება.

კვლევის შედეგები გვიჩვენებს, რომ ვირტუალურ სივრცეში ქართული ენა განიცდის, როგორც ინგლისურის ასევე რუსული ენის ზეგავლენას, რაც ნათლად აისახება საერთაშორისო ლექსიკის ქართულად გადმოცემის პროცესში. ენაში სახეზეა პარალელური ფორმები, ამ საკითხის გადასაწყვეტად ანგარიში უნდა გაეწიოს შემდეგ სამ გარემოებას:

ა) რომელი ფორმა უფრო სწორია იმ ენის მიხედვით, საიდანაც ესა თუ ის სიტყვა მომდინარეობს;

ბ) რომელი ფორმა არ ეწინააღმდეგება ქართულ ნორმებს;

გ) რომელი ფორმაა დღევანდელ სამწერლობო ენაში გაბატონებული (თქსენ, 1986, გვ. 40).

სწორედ ამ პრინციპების გათვალისწინებითაა შედგენილი 1970 წელს თანამედროვე სალიტერატურო ენის ნორმები, მაგრამ მას შემდეგ 46 წელი გავიდა, ენაში არაერთი პრობლემა და საკამათო საკითხი დაგროვდა, რომელთაც ხელახალი გადააზრება და გადაწყვეტა სჭირდებათ. თანამედროვე ენათმეცნიერები ერთხმად თანხმდებიან, რომ დროა ჩამოყალიბდეს ახალი ნორმები, რომელშიც გადაწყვეტილი იქნება ყველა ის პრობლემატური საკითხი, რომლის წინაშეც დღეს ქართული ენა დგას.

2015 წლის 22 ივლისს პარლამენტმა მიიღო და 2016 წლის 1 იანვრიდან, ეტაპობრივად, 14 თებერვლამდე სრულად შევიდა ძალაში კანონი “სახელმწიფო ენის შესახებ” (#4084), რომელშიც ქართული ენის წინაშე მდგარი ყველა პრობლემური საკითხია გათვალისწინებული. ამ დოკუმენტით სახელმწიფომ აიღო ვალდებულება ხელი შეუწყოს საინფორმაციო ტექნოლოგიებში ენის სრულფასოვან გამოყენებას (მუხლი 31.1). კანონის მიხედვით, შეიქმნება ენის ერთიანი პროგრამა, რომელიც ითვალისწინებს: “სახელმწიფო ენის სტრუქტურის, ისტორიისა და ფუნქციონირების თავისებურებათა თანამიმდევრულ კვლევას; თანამედროვე ქართულის ერთიან ლექსიკოგრაფიულ უზრუნველყოფას; ქართული სალიტერატურო ენის ნორმებისა და ტერმინოლოგიური სტანდარტების სრული კორპუსის მომზადებას”; “სახელმწიფო ენის სრულ ტექნოლოგიურ უზრუნველყოფას; ენობრივი მონაცემების (ტექსტების) თანამედროვე, სრულყოფილი ციფრული ბაზების შექმნას; საძიებო, ანალიზურ-ოპერატიული და მთარგმნელობითი კომპიუტერული პროგრამების მომზადებას”(მუხლი 37.3 ბ,გ).⁹

ენის კანონი რამდენიმე თვეა რაც ამოქმედდა, ამიტომ მის ეფექტურობაზე ჯერ ძალიან ადრეა საუბარი, თუმცა, ბოლო წლების განმავლობაში ხელისუფლების მიერ მიღებული რამდენიმე განუხორციელებელი ინიციატივა, აუთოქმედებელი დადგენილება და მხოლოდ განკარგულების ფურცელზე შექმნილი განყოფილება სამწუხარო სკეფციზიზმის საფუძველს იძლევა.

¹ <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2931198>

მიუხედავად იმისა, რომ ქართული ენა წარმოადგენს საქართველოს ისტორიულ-კულტურულ მემკვიდრეობასა და მისი სახელმწიფოებრიობის აუცილებელ პირობას, არის საქართველოს ყველა მოქალაქის საერთო სახელმწიფოებრივი კუთვნილება. სახელმწიფო ყველა თავის ფუნქციას აღასრულებს ამ ენაზე, იცავს მას და განსაზღვრავს მისი, როგორც სახელმწიფო ენის, ფუნქციონირებისა და განვითარების პოლიტიკას (სახელმწიფო ენის შესახებ კანონი). დღემდე საქართველოს ვერცერთმა ხელისუფლებამ ვერ მოახერხა ქართულენოვანი ინტერნეტსივრცისათვის კონცეფციის შემუშავება და საინფორმაციო-საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების კოორდინირებული და დაგეგმილი განვითარება.

დამოწმებული ლიტერატურა

კ. დემეტრაშვილი, ვ. გურგენიძე, ზ. ჩაგანავა, 2004 - კ. დემეტრაშვილი, ვ. გურგენიძე, ზ. ჩაგანავა, “საქართველოსთვის საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების განვითარების ჩარჩო-პროგრამა“, 2004. <http://www.nplg.gov.ge/gsd/cgi-bin/library.exe?e=d-00000-00—off-0civil2—00-1—0-10-0—0—0direct-10—4—0-11—10-ka-50—20-about—00-3-1-00-0-01-1-OutfZz-8-00&cl=CL1.24&d=HASH01a45e6fea36d22e1dfea54b&x=1> moZiebuli 5 ivniss, 2016.

თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები, თბ., 1986.

იუნესკოს ბროშურა, 2015 - UNESCO, brochure 2015, A decade of Promoting Multilingualism in Cyberspace <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002327/232743e.pdf> moZiebuli 5 ivniss, 2016.

კანონი სახელმწიფო ენის შესახებ, 2015. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2931198> მოდიებული 5 ივნისს, 2016.

ბ. კრაბინა, პ. ლიუ, 2014 - ბ. კრაბინა, პ. ლიუ, „ციფრული საქართველო: ელექტრონული საქართველოს სტრატეგია და სამოქმედო გეგმა 2014-2018“, https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwjW5sW6vtfLAhUFRhQKHf-RBV8QFggBMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.dea.gov.ge%2Fuploads%2FGeorgia%2520Strategy%2520FINAL%2520_Geo_.doc&usq=AFQjCNET_1YV9aCy3TQWJhVbDeKsRAufuw&sig2=r8Q1NNS4gCNZ51ftPseTXQ მოდიებული 5 ივნისს, 2016. რა არის საინფორმაციო საზოგადოება, ეფექტიანი მმართველობის სისტემის და ტერიტორიული მოწყობის რეფორმების ცენტრი, თბ. 2007. <http://www.lsg.gov.ge/contentimage/0011.pdf> მოდიებული 5 ივნისს, 2016.

რ. ლამბაშიძე, 1986 - რ. ლამბაშიძე, ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგია და მისი შედგენის ძირითადი პრინციპები, თბ., 1986.

KHATUNA BABUNASHVILI

**GEORGIAN INTERNET SPACE - PROBLEMS AND PERSPECTIVES
(Lexis of news agencies)**

The subject matter of the article is European politics of internet multilingual development in terms of Georgian internet space. According to classification offered by UNESCO, which is formed by considering risks and needs existing in the internet world in conditions of language contact, nine groups of languages can be distinguished.

Georgian language as a state language of developing state, is relevant to the sixth group in this classification. According to the consequences of 12 years' research of UNESCO, languages of these groups suffer double impact in internet space from English and from dominant language of the region (in our case Russian).

Language which has no worked out conception for functioning in virtual world suffers more risk. Georgian language suffers from that very condition, which is absolutely unprotected from foreign influence, which first of all is reflected on its lexis. This is confirmed by our research results, particularly, lexical analyses of news placed on the web pages of news agencies: Pirveli, inter press news and media news.

Government should solve this problem by resisting this threat with national development strategy adequate for the globalization epoch, where the first scale priority will be given to launching Georgian language technical field.

XXXXXXXXXXXX

რეგიონული ბიბლიოთეკები - თანამედროვე, აქტუალური და საჭირო ყველასათვის

რეგიონული ბიბლიოთეკები, უდიდესი რესურსისა და უამრავი იდეის მიუხედავად, უჩინარი და არაპოპულარულია. ისინი ორგანიზებას უწყვეტ არაჩვეულებრივ ღონისძიებებს, რომელთა შესახებ ხშირად არავინ იცის... ბიბლიოთეკებისათვის ძნელია დაარწმუნოს ადგილობრივი საზოგადოება ამ ინსტიტუციის საჭიროებაში, მთავარი პრობლემა ინფორმაციის ნაკლებობაა, რადგან ყველამ არ იცის, თუ რას სთავაზობს ბიბლიოთეკა ხალხს და არც ის, თუ როგორ უნდა გაიგონ ეს.

თანამედროვე სამყაროში, მის ეკონომიკურ პირობებში რეგიონული ბიბლიოთეკების შესანარჩუნებლად აუცილებელია ადვოკატირების აქტივობების ჩატარება. ადვოკატირება არის ერთ-ერთი პასუხი თანამედროვე გამოწვევების წინაშე მდგომი ბიბლიოთეკების გადასარჩენად. ის ხშირად ესმით, როგორც “სხვისი სახელით საუბარი” - წარმოადგენდა გარკვეულ ჯგუფს კონკრეტული შემთხვევისას, ისაუბრო მათი სახელით.

ადვოკატირების დეფინიცია უშუალოდ ბიბლიოთეკის შესახებ ასეთია: ესაა ღონისძიება ბიბლიოთეკებისა და ბიბლიოთეკარებისათვის, რათა გავლენა მოახდინონ მათთვის სარგებლის მომტანი პროგრამების შექმნასა (სტრატეგიაზე, პოლიტიკაზე) და ფინანსურ გადაწყვეტილებებზე, რაც საშუალებას მისცემს ბიბლიოთეკარებს, გაზარდონ რეგიონული ბიბლიოთეკის იმიჯი ადგილობრივ საზოგადოებაში. ადვოკატირება არის აზროვნების სტილი (ბიბლიოთეკის როლის და ფასეულობის შესახებ), რეგულარული (მხარდაჭერის მოპოვების პროცესი, ერთად მუშაობის მოტივაცია, შეგნების ამალგება და ბიბლიოთეკის როლის პოპულარიზაცია) ხასიათის, ხანგრძლივ დროზე გათვლილი საქმიანობა, ბიბლიოთეკის თითოეული თანამშრომლის საქმე (არა მხოლოდ ერთი ადამიანის პასუხისმგებლობა). ამ ტერმინის ფართო გაგება გულისხმობს, ადვოკატირება გაუწიო საკუთარ თავს, ჩაატარო ადვოკატირების ღონისძიებები ბიბლიოთეკის სახელით, რათა ჩვენს ხელში აღმოჩნდეს სასურველი პროგრამა ან გამოსავალი პრობლემური ფინანსური სიტუაციიდან, რაც ბიბლიოთეკარებს საშუალებას მისცემს, დააკმაყოფილონ ადგილობრივი საზოგადოების საჭიროებები. ადვოკატირების ამგვარ გაგებას აქვს სულ მცირე ორი შედეგი: 1. ამ ღონისძიებების მთავარი ადრესატი არის ადგილობრივი მთავრობა, რადგან ჩვენ ვეძებთ სასურველ პროგრამას და ფინანსურ გამოსავალს (ადვოკატირება მიმართულია ძირითადად ადგილობრივი და ცენტრალური მთავრობებისკენ და ხორციელდება ადვოკატირების ღონისძიებების საშუალებით) და 2. მიუხედავად იმისა, რომ საკუთარი ორგანიზაციის ადვოკატირებას ვეწევით, ჩვენი ღონისძიებები არ წარმოადგენს მხოლოდ ჩვენს მიზანს - თანამედროვე ბიბლიოთეკა უკვე აღარ

არის მხოლოდ ის ადგილი, სადაც მარტოოდენ წიგნებს ინახავენ; ის დიდი ხანია წარმოადგენს ინსტიტუციას, რომელთანაც ასოცირდება კულტურა, ანიმაცია, ცოდნა, ინფორმაცია და განათლება; ჩვენ როდესაც ვატარებთ ღონისძიებას ჩვენთვის და ჩვენი სახელით, ამავდროულად ვაკეთებთ ამას ადგილობრივი საზოგადოებისათვის, რომელშიც ჩვენვე მოვიაზრებით და რომელთაც ფაქტობრივად თავადვე წარმოვადგენთ.

არსებობს მოსაზრება, იმისათვის რომ წარმატებით გავართვათ თავი ადვოკატირების აქტივობებს, საჭიროა, გვექონდეს ნიჭი, რადგან ისეთ ცნებებს როგორც არის ურთიერთობების სიმარტივე, საკუთარი ინსტიტუციის ყველა სიტუაციაში წარდგენის უნარი – ვერ ისწავლი! ეს ბუნებრივად უნდა გქონდეს. ასევე მიაჩნიათ, რომ ეს პიროვნებაზე, მის ხასიათზეა დამოკიდებული და მხოლოდ იმას გამოუვა, ვისაც საჯარო გამოსვლების უნარი გააჩნია, თუმცა ნებისმიერ პროფესიაში შესაძლოა წარმოადგენდეს ისეთ პროფესიონალს, რომელსაც კონკურენციის უნარი გააჩნია; არ არის აუცილებელი ხელოვნების დონეზე ფლობდეს მას. დღესდღეობით რეგიონულ ბიბლიოთეკებს უმეტესად სჭირდებათ კარგი და ეფექტური ადვოკატირების შემსრულებლები, რომელთაც შეუძლიათ ისაუბრონ თავიანთი ინსტიტუციის შესახებ ენთუზიასით და ეს საუბარი იყოს დამაჯერებელი. ამ მსჯელობას საფუძვლად უდევს ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის მიერ 2010-15 წწ. საერთაშორისო ორგანიზაციებთან (FRSI, CAL) ერთად განხორციელებული პროექტები. ისინი ადგილობრივი ბიბლიოთეკების, როგორც ცოდნის, ინფორმაციისა და კულტურის ცენტრების განვითარების, ბიბლიოთეკართა კვალიფიკაციის ამაღლების, ახალი ტექნოლოგიების პრაქტიკაში დამკვიდრების გზით მოსახლეობის (ბიბლიოთეკის მომხმარებლების) მომსახურების ხარისხის გაუმჯობესების, ბიბლიოთეკის საქმიანობის გაფართოებისკენ იყო მიმართული; პროექტების შედეგად განხორციელებულმა აქტივობებმა რეგიონულ ბიბლიოთეკებს ახალი სიცოცხლე შესძინეს; ბიბლიოთეკები (იმერეთი, გურია) დაკომპლექტდა თანამედროვე საინფორმაციო და საკომუნიკაციო საშუალებებით, გადაამზადდა კადრები, სხვადასხვა რაიონის ბიბლიოთეკარებმა გაიცნეს ერთმანეთი, გააქტიურდა ურთიერთთანამშრომლობა და დაიგეგმა ერთობლივი ღონისძიებები... ზოგიერთ რაიონში დასახურად განწირულ ბიბლიოთეკას მიუბრუნდა ადგილობრივი ხელმძღვანელობა, რადგან ბიბლიოთეკა გახდა უშუალო მედიატორი მათსა და ადგილობრივ მოსახლეობას შორის (მაგ., თერჯოლის ბიბლიოთეკა).

საერთაშორისო პროექტების შედეგად მიღებული გამოცდილება გვაძლევს მოტივაციას, გავაგრძელოთ საქმიანობა ბიბლიოთეკის მოდერნიზაციისთვის.

პიროვნულ დონეზე ბიბლიოთეკარს, იმისათვის, რომ წინ წასწიოს საკუთარი ბიბლიოთეკა ესაჭიროება:

1. მოტივაცია – გააზრება იმისა, თუ რატომ ვაკეთებთ იმას, რასაც ვაკეთებთ;

2. მიზნები და სტრატეგია – გააზრება იმისა, თუ რატომ და როგორ უნდა განხორციელო;

3. კომპეტენტურობა – კომუნიკაციისა და მოლაპარაკების უნარი + ადვოკატირების უნარების ფლობა;

4. ენთუზიაზმი – ენერგია, რაც ეხმარება სხვებს, დაიჭრონ, ის რასაც ამბობ შენ.

მოტივაცია, მიზნები და სტრატეგია არის უფრო ფიქრის და დროის საკითხი, როცა თავს უსვამ ძირითად და ყველაზე მნიშვნელოვან შეკითხვებს:

ვინ? რატომ? როგორ? ვისთვის?

ვინ? - ბიბლიოთეკარები;

რატომ? - იმისათვის რომ გავლენა მოახდინონ სარგებლის მომტანი პროგრამების შექმნასა და ფინანსურ გადაწყვეტილებებზე;

როგორ? - ადვოკატირების ღონისძიებებით;

ვისთვის? - ადგილობრივი და ცენტრალური მთავრობებისთვის, რათა დააკმაყოფილონ ადგილობრივი საზოგადოების საჭიროებები.

ადგილობრივ საზოგადოებაში ინტეგრაციისა და ურთიერთობის გეგმებს ხშირად ახლავს ეჭვები, მცდელობა ხშირად საყვედურების და წუწუნის ფონზე მიმდინარეობს. ბიბლიოთეკარი უნდა შეეცადოს, შეცვალოს ეს დამოკიდებულება, თუ უნდა, რომ ადვოკატირება კარგად გამოუვიდეს, დაიწყოს საქმისა და ბიბლიოთეკის მიმართ საკუთარი დამოკიდებულების გადახედვით. ვიცით, რომ რთული დროა, ფინანსები ცოტაა და ხალხი ნაკლებად კითხულობს. თუმცა, თუ გვაქვს სურვილი, რომ ჩვენ მიერ ჩატარებული აქტივობები ეფექტური იყოს, ასეთი ფიქრი არ გამოგვადგება და ამ ფიქრს სხვა მიმართულება უნდა მივცეთ. ადვოკატირება ფაქტობრივად აზროვნების სტილია. სანამ ის ჩვენს მეორე ბუნებად გადაიქცეოდეს და ყველა ჩვენს მოქმედებაში თვალშისაცემი გახდებოდეს, უნდა ვეძებოთ შემთხვევები, რომლებიც ამ უნარების დახვეწაში დაგვეხმარება, ვივარჯიშოთ, ვცადოთ, ვეკამათოთ საკუთარ თავს, მოვუწყოთ გამოცდები და ჩავატაროთ ექსპერიმენტები. ყველაზე მნიშვნელოვანი ხელსაყრელი შემთხვევის გამოყენებაა! საჭიროა ყველგან ვისაუბროთ ბიბლიოთეკის შესახებ იმისათვის, რათა იგი ხილული გახდეს ადგილობრივი საზოგადოებისათვის, იქნება ეს სალონი, სპორტული დარბაზი თუ მაღაზია... არასოდეს გავუშვათ შანსი აღვნიშნოთ ის, თუ რას სთავაზობს ხალხს ბიბლიოთეკა. აი, მაგალითად ინგა, რომელიც არის გურიის ერთ-ერთი სასოფლო ბიბლიოთეკის ბიბლიოთეკარი — ერთხელ თქვა, რომ როდესაც გზად შეუვლის ხოლმე მეგობარს, ფიქრობს როგორ შეიძლება ერთი წინადადებით შეახსენოს მას, რომ ბიბლიოთეკას უამრავი საინტერესო რამ შეუძლია შესთავაზოს. ეს მნიშვნელოვანია, რადგან მისი მეგობარი ადგილობრივი ბიზნესის წარმომადგენელია და ხშირად ხვდება რაიონის გამგებელს, ასე რომ სასურველია მას კარგი წარმოდგენა ჰქონდეს ბიბლიოთეკაზე. ოდრა კაბლანი, რომელიც არის ჰარფორდის საჯარო ბიბლიოთეკის დირექტორი, ამბობს: “ადვოკატირება არის 24 საათიანი საქმე, რომელსაც ყოველდღე ასრულებ, თითოეულ წუთს ხარ ამით დაკავებული. თუ თქვენ წარმოდგენთ დაწესებულებას, რომელსაც არ გააჩნია გარანტირებული ფინანსები, არასოდეს უნდა დაივიწყო ადვოკატირების შესახებ. არ უნდა გქონდეს მასზე წარმოდგენა, რომ ეს არის სტანდარტული საქმე, რომელიც იწყება 8-ზე დილით და მთავრდება საღამოს 5-ზე, ეს არის მუდმივი პროცესი. თითოეული ადამიანი, რომელსაც ხვდები, პოტენციური მკითხველია, პოტენციური ან მიმდინარე აღმასრულებელი, ბიბლიოთეკის პოტენციური მხარდამჭერი”.

ცნობილია, რომ ბიბლიოთეკარებს ხშირად ჩრდილში ყოფნა ურჩევნიათ, მაგრამ აუცილებელია გარეთ გასვლა და ხალხთან საუბარი, თავდაჯერებულობის

შეძენა. ადვოკატირება, შესაძლოა განისაზღვროს, როგორც ურთიერთობების აგება – ხალხთან შეხვედრა, კონტაქტის გაბმა ხელშეწყობებსა და მოკავშირეებთან. ისინი დაამტკიცებენ თავიანთ სარგებლიანობას, როცა კრიზისული დრო დადგება, რადგან კრიზისულ მომენტში ამაზე ფიქრის დაწყება, უკვე გვიანია... თითოეული ადამიანი, რომელთანაც ურთიერთობის აგებას შეეცდები, შეძლებს, თავად გაუწიოს ადვოკატირება ბიბლიოთეკას. ზოგისთვის ეს რთულია, მაგრამ რაც უფრო ხშირად გააკეთებს ამას, მით უფრო თვალშისაცემი იქნება შედეგი.

ბიბლიოთეკარს უნდა სჯეროდეს გამონათქვამის - მნიშვნელობა აქვს არა იმას, რასაც აკეთებ, არამედ, თუ რას ხედავენ სხვები, არა აქვს მნიშვნელობა იმას, თუ რას ამბობ, არამედ იმას, თუ რა ესმით სხვებს, არა აქვს მნიშვნელობა, რას გულისხმობ, არამედ იმას, თუ როგორ გეზულობენ ამას სხვები.

ადვოკატირების მხარდამჭერი დამოკიდებულებები:

ჩატარებული აქტივობების შედეგი:

<ul style="list-style-type: none"> • ბიბლიოთეკა მიმზიდველი ადგილია და მას საინტერესო მომავალი აქვს. • პარტნიორული დამოკიდებულება – ჩვენ ვთავაზობთ უამრავ გამოსავალს და ქმედებას ადგილობრივი პრობლემების მოსაგვარებლად. • ბიბლიოთეკა მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ადგილობრივ საზოგადოებაში. • ბიბლიოთეკას აქვს მისია – ჩვენ ვემსახურებით იმ ადამიანებს, რომლებიც ცხოვრობენ ჩვენს რეგიონში. • ბიბლიოთეკა ისეთივე მნიშვნელოვანია, როგორც ენერჯო სისტემა, სატრანსპორტო სისტემა და ა.შ. • ბიბლიოთეკას აქვს უნიკალური რესურსი – ჩვენ გიდები ვართ ცოდნისა და ინფორმაციის სამყაროში. ჩვენ ვსაუბრობთ სარგებლის ენაზე-დაფინანსების ერთსა და იმავე დონეზე შენარჩუნება და ეხმარება ბიბლიოთეკას, ღია იყოს კვირაში 7 დღე, ეს ძალიან მნიშვნელოვანია. 	<ul style="list-style-type: none"> • იზრდება ინსტიტუციის იმიჯი და მხარს უჭერენ მის განვითარებას. • იძლევა სტიმულს, რომ შედეგს პარტნიორობა და ეფექტურად განხორციელდეს ცვლილებები. • ხელს უწყობს დიალოგის ატმოსფეროს შექმნას; მთავრობასთან, მედიასა და ადგილობრივ საზოგადოებასთან თანამშრომლობას. • ეხმარება სიტუაციის ფართო მასშტაბით განხილვას, სახავს განგრძლივ დროზე გათვლილ მიზნებს და მათი მიღწევის გზებს. • გრძელვადიანი გეგმა დაშუალებას გაძლევს, გამოიყენო რესურსები და ფონდები უფრო ეფექტურად. • სტიმულს გაძლევს, მოძებნო დამატებითი წყაროები დაფინანსებისთვის. • აძლიერებს და ზრდის თანამშრომელთა რიცხვს.
---	---

ვფიქრობთ, ბიბლიოთეკის მომავალი ადვოკატირებაზე დამოკიდებული. თუ გვინდა, რომ რეგიონული ბიბლიოთეკები არსებობდეს, თუ გვინდა, რომ გვექონდეს სამსახური, თუ ვთვლით, რომ ის, რასაც ბიბლიოთეკა აკეთებს,

მნიშვნელოვანი და აუცილებელია, უნდა მივაწვდინოთ ხმა ადგილობრივ საზოგადოებას, სადაც ვცხოვრობთ, იმაზე სასაუბროდ, თუ რატომ არის ბიბლიოთეკა აუცილებელი და რას აკეთებს ის, როგორ ცვლის ხალხის ცხოვრებას, ისე, რომ ამაზე არ საუბრობს! თუ ეს ყველაფერი არ გავაკეთებთ, ბიბლიოთეკები შეწყვეტენ არსებობას...

დამოწმებული ლიტერატურა

Do*cenia bibliotekê – jak skutecznie prowadziæ rzecznictwo : Developed by Idea Zmiany for Information Society Development Foundation – Library Development Program / Authors: Ma³gorzata Borowska, Maja Branka, Joanna Wcis³o; redakcja merytoryczna : Maja Branka ; redakcja jêzykowa i korekta: Maja Branka, Jakub Jedliñski. – Warszawa: Fundacja Rozwoju Spo³eczeñstwa Informacyjnego, 2012. – 198st. - ISBN: 978-83-933793-1-6

Umberto Eco, “De Bibliotheca”, translated into Polish by Adam Szymanowski, Warsaw, 2007. – page 47-48.

The information is taken from the report “Analysis of the image of libraries in the press in 2008 and 2010/2011, created upon request of the Information Society Development Foundation by the STOCZNIA Institute of social Research and innovation.

Adaptation of a definition by the Global Libraries Program / Translated and adapted by M. Beránek based on: Library Advocates. *Supporting Libraries. Strengthening Communities*, Master Grantee& Trainer’s Guide, Bill & Melinda Gates Foundation’s Global Libraries, 2011.

Advocacy for Social Justice: A Global Action and Reflection Guide [David Cohen, Rosa de la Vega, Gabrielle Watson]. - Paperback – September, 2001. – 362 p.

Library Advocate’s Handbook (PDF) / Editor: Marci Merola, Interim Director, ALA Office for Library Advocacy; American Library Association. - 3rd Edition. - Chicago, Illinois, 2008.– 40p.

EKATERINE BARABADZE

**REGIONAL LIBRARIES - MODERN, ACTUAL AND USEFUL
FOR EVERYONE**

Subject matter of the article is maintaining actual function of regional libraries in the economic conditions of modern world.

Main problem for modern society is the lack of information as not everybody knows what benefits library offers and how to understand them. Despite the fact that libraries generally organize unique activities, often they suffer the lack of publicity.

Future for regional libraries depend on advocacy.

The work guides how to plan and implement activities on behalf of libraries, as advocacy is one of the answers to challenges libraries face today.

ნ ი ა ე | კ ა ნ ი ა ე

**გოგინათი სპარსული ნასესხობის შესახებ
საიათნოვას ქართულ ლექსებში**

ქართული აშუღური პოეზიის მამამთავარი საიათნოვა ლექსებს წერდა სომხურად, აზერბაიჯანულად და ქართულად. პოეტის ქართული ლექსები ყურადღებას იპყრობს აღმოსავლური ლექსიკის სიუხვით. ჩვენ დავინტერესდით მათი სპარსული ნასესხობანით.

ქართული ენის ლექსიკურ ფონდში დალექილია როგორც ძველი, ისე საშუალო და ახალი სპარსული ლექსიკა.

ახალი სპარსული ლექსიკა, ძირითადად, ორ დიდ ნაკადად არის შემოსული ქართულში, პირველად — XII, ხოლო მეორედ — XVI-XVIII საუკუნეებში.

პირველი ნაკადის სპარსული ნასესხობანი, ძირითადად, წერილობითი გზით არის შემოსული ქართულში, მეორისა კი, როგორც წერილობითი, ისე პირდაპირი კავშირების საშუალებით.

თუ პირველი ნაკადის სპარსული ნასესხობანი შესწავლილია ქართველ მეცნიერთა მიერ, მეორე ნაკადისა, რომელსაც მიეკუთვნება საიათნოვას ქართული ლექსების სპარსული ნასესხობანი, შესწავლას მოითხოვს.

საქართველოში საიათნოვას ქართული ლექსები სამჯერ არის გამოცემული. პირველად იგი 1918 წელს გამოაქვეყნა იოსებ გრიშაშვილმა, მეორედ, 1963 წელს — ალექსანდრე ბარამიძემ, ხოლო მესამედ — 2005 წელს (სომხურ-აზერბაიჯანული ლექსების თარგმანებთან ერთად) — ზეზვა მედულაშვილმა. სამივე გამოცემას თან ერთვის ლექსიკონი.

აღვნიშნავთ, რომ ლექსიკონებში ლექსიკური ერთეულები, გამონაკლისთა გარდა, წარმომავლობის მითითების გარეშეა განმარტებული.

საიათნოვას, ყველაზე დიდი რაოდენობით, ლექსები დაწერილი აქვს აზერბაიჯანულად, შემდეგ სომხურად და მერე ქართულად. საიათნოვას ქართულ ლექსებში, არის როგორც სპარსული, ისე სომხური და თურქულ-აზერბაიჯანული ლექსიკა, რომელთაგან ყველას — სპარსული სჭარბობს.

პოეტის ქართულ ლექსებში, რომელთა რაოდენობა 33-მდეა, ხოლო ტაეპთა რიცხვი — 1600, აღმოჩნდა 200-მდე სპარსული ლექსიკური ერთეული. ნასესხობათა ზოგადი სურათი ასეთია:

ა) ლექსიკურ ერთეულთა დიდი ნაწილი მოდის ახალსპარსულ ნასესხობათა მეორე ნაკადზე (ფიანდაზი, ზარი, თალარი...);

ბ) ნასესხობანი არის როგორც უშუალო სპარსული (ზარფუში, ზირანდაზი, ყალამქარი...), ისე არაბულ-სპარსული (ასლი, ებტიარი, ხუმარი...) წარმომავლობის;

გ) გვხვდება თურქულ-სპარსული წარმომავლობის ნასესხობანი (მარალი, ქანდირბაზი, ყაისი);

დ) ნასესხობათა დიდი ნაწილი დამკვიდრებულია ქართულ ენაში, მაგრამ არის მცირე ნაწილი (თოვბა, იბტიარი, ჯალალი...), რომელიც დღეს დავიწყებას არის მიცემული;

ე) გვხვდება ნასესხობანი, რომლებსაც დღეს თავდაპირველი მნიშვნელობა დაკარგული აქვს (ასლი, ოქმი...);

ვ) გვხვდება ტაბები, რომლებშიც თითქმის ყველა სიტყვა სპარსულია ან საერთოდ აღმოსავლური წარმომავლობის (“ღიბისა ლობდანო, ბაზაზიანო, სირმა-აბრეშუმო, ყაზაზიანო“...).

ამჯერად ჩვენი ყურადღება მიიპყრო ნასესხობათა იმ ნაწილმა, რომელიც დავიწყებას არის მიცემული (**ავაზი, ზარგარი, ზარი, ზარუზარბაზი, ზირანდაზი, თობა, თოუზი, ისტიარი, ლანგი, მარალი, მარდი, მაჩა, ნამარდი, ნაყაში, ნაყში, ნეი, რაზი, ფანოსი, ქანდირბაზი, ყაისი, ჩარყადი, ხარა, ჯალალი და ჰამა**), ან დავიწყებას გადაარჩენილია, მაგრამ დაკარგული აქვს თავისი პირვანდელი მნიშვნელობა (**ასლი, ოქმი**).

მასალას განვიხილავთ ანბანის რიგის მიხედვით:

ავაზი

“ბალი ბულბულით ავსილა,

ვარდს **ავაზი** არ აკლია (საიათნოვა, 2005, გვ. 35).

ჩვენთვის საინტერესო ლექსიკური ერთეული საიათნოვას მხოლოდ ერთ ლექსიკონშია განმარტებული: **ავაზი** — სპარს. ხმა, ხმიანობა, სიმღერა, გალობა /აქ იგულისხმება — ბულბულის გალობა/ (საიათნოვა, 2005). განმარტებულია იგი სწორად და ასევე სწორად არის მითითებული მისი სპარსული წარმომავლობა.

ავაზი სპარსულად იწერება და იკითხება ასე — آواز [avbz].

ასლი

ასლი — “ნამდვილი“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

თავდაპირველად **ასლს** სალიტერატურო ქართულში **ნამდვილის** მნიშვნელობა ჰქონდა (ქეგლ, 1950-1964), ამჟამად მას — დედნის პირის მნიშვნელობა აქვს (ქეგლ, 1986).

ასლი არაბულ-სპარსული ლექსემა — اسل [asl], რომლის მნიშვნელობები: 1. ძირი; 2. საფუძველი; 3. დასაწყისი; 4. პრინციპი; 5. წარმომავლობა; 4. ორიგინალი... (არაბულ-სპარსული ლექსიკონი, 1375; ი. რუბინჩიკი, 1983).

საიათნოვას ლექსიდან ჩანს, რომ თავდაპირველად **ასლს** ჰქონია **დედნის** და არა **დედნის პირის** მნიშვნელობა.

ზარგარი

“შენთვის ოქროს მძივს დავეძებ,

ვერ ვშოულობ **ზარგარშია**“ (საიათნოვა, 1918, გვ. 103).

ზარგარი საიათნოვას სამივე ლექსიკონში ერთნაირად არის განმარტებული — ოქრომჭედელი (საიათნოვა, 1918; 1963, 2005).

ზარგარი ანალოგიური სემანტიკური დატვირთვისა და ფონეტიკური სახის მქონე სპარსული წრმოქმნილი სიტყვაა, რომლის პირველი ელემენტი — ز (zar) — ოქრო, მეორე — ხელობის მაწარმოებელი სუფიქსი — گر (gar). მთლიანობაში — ოქრომჭედელი (ი. რუბინჩიკი, 1983).

ზარი

“მე ხონთქარი ვიყავ, ჯარი დავკარგე,

სოვდაგარი ვიყავ, **ზარი** დავკარგე“ (საიათნოვა, 1918, გვ. 104).

ზარი საიათნოვას პირველ და მეორე გამოცემის ლექსიკონებში განმარტებულია ერთნაირად — ოქრომკედი (საიათნოვა, 1918; 1963). მესამე გამოცემაში კი განმარტებულია ასე — ოქრო და სწორად არის მითითებული მისი სპარსული წარმომავლობაც (საიათნოვა, 2005).

ზარი — სპარსულად იწერება და იკითხება ასე — ჯ[zar] და ნიშნავს არა ოქრომკედს, არამედ ოქროს. როგორც ეს განმარტებულია საიათნოვას მესამე გამოცემაში.

მართალია, **ზარი** სპარსულად კი ნიშნავს **ოქროს**, მაგრამ მოცემულ კონტექსტში იგი შეიძლება **ოქრომკედის** მნიშვნელობით იხმარებოდეს, როგორც ეს განმარტებულია საიათნოვას პირველსა და მეორე გამოცემებში.

ზარუზარბაბი

“შენთვის კაცი მიგზავნია შინდის ყალამქარისათვის, შინდის ყალამქარს დავეძებ **ზარუ-ზარბაბ-ზარისათვის**“ (საიათნოვა, 1918, გვ. 103).

ზარუზარბაბი განმარტებულია საიათნოვას მხოლოდ მესამე გამოცემის ლექსიკონში — ოქრომკედით მოსირმული ძვირფასი ფარჩა (საიათნოვა, 2005).

ზარუზარბაბი ოთხ კომპონენტიანი სპარსული კომპოზიტი: **ზარ** + **უ** + **ზარ** + **უ** + **ბაბ**, სადაც **ზარ** ნიშნავს ოქროს (ز) [zar], **უ** არის **ვა** // **ა** კავშირის ფონეტიკურად სახეცვლილი ფორმა (v [va/o]), ხოლო **ბაბ** ასევე ფონეტიკურად ოდნავ სახეცვლილი **ფორმა**— **افتن** [bɒftan]— “ქსოვა“ ზმნის აწმყო დროის ფუძისა — **اف** [ɒf].

ზარუზარბაბი სწორად არის განმარტებული. აღვნიშნავთ, რომ ასეთი სახის კომპოზიტი, არც სპარსულსა და არც ქართულში, არ დასტურდება.

ზირანდაზი

“უცხოოდ ხარობს ასამანი, ძილს სარაზი არ აკლია, წმინდა სანთლები შამდანში, **ზირანდაზი** არ აკლია“.

(საიათნოვა, 1918, გვ. 110).

ზირანდაზი სამივე გამოცემაში თითქმის ერთნაირად არის განმარტებული: ბაწია ორხუა, ძირგასაშლელი, ქვეშაფენი (საიათნოვა, 1918; 1963); ქვეშაფენი ნოზი, ფიანდაზი, ხალიჩა (საიათნოვა, 2005).

ზირანდაზი სპარსული თხზული სიტყვაა — **زورانداز** [zorɒndɒz]. მისი მნიშვნელობებია: საფენი; ხალიჩა; 2. ტილოს ნაჭერი, ხალიჩაზე ან მის ქვეშ დასაფენი; 3. ლეიბი (ი. რუბინიჩი, 1983).

კომპოზიტის შემადგენელი ელემენტებია: **ჯ** [zor] — ძირი, ქვედა, ქვემო(თ) და **აზ** [andɒz]— **اندختن** [andɒxtɒn] — “დაგდება“, “გადაგდება“ ზმნის აწმყო დროის ფუძე.

ქართული **ზირანდაზი** მომდინარეა სპარსული ლექსიკური ერთეულიდან — **زورانداز** [zorɒndɒz].

თობა

“არ მიყვარს ორგული იარი, ნაფიცი მითქვამს **თობა!**“ (საიათნოვა, 2005, გვ. 45).

თობა — უარი, ჯმნა, უარობა, ხელისაღება. ამბობენ: დღეიდან მე **თობას** ვკრავ და პაპიროსს აღარ მოვწევო. ან ღვინოს არ დავლევო და სხვ. (საიათნოვა, 1997).

თობა საიათნოვას მესამე გამოცემაშია მხოლოდ განმარტებული, შემდეგი სახით: — აზერბ. “**თოვბა**“ — აღთქმა, ფიცი, დაპირება (საიათნოვა, 2005).

სიტყვა სწორად არის განმარტებული, მაგრამ არასწორად არის მითითებული მისი წარმომავლობა. **თობა** არაბული წარმოშობის ლექსიკური ერთეულია, რომელიც შესულია სხვა ენებშიც, მათ შორის სპარსულსა და თურქულ-აზერბაიჯანულშიც.

არაბულად და სპარსულად **თობა** იკითხება და იწერება ასე **توب** (tavba) და **توبا** [touba/e/]. მისი მნიშვნელობაა – მონანიება; აღთქმა (ხ. ბარანოვი, 1957; ი. რუბინიკი, 1983), საიდანაც მიღებული ჩანს **თობა** (თოუბე → თობე → თობა).

მართალია, **თობა** არაბული ლექსიკური ერთეულია, მაგრამ რამდენადაც იგი ადრეულ ქართულ წერილობით ძეგლებში არ დასტურდება, იმ არაბულ-სპარსულ ნასესხობებს უნდა მივაკუთვნოთ, რომლებიც XVI საუკუნის შემდეგ, სპარსულის გზით, შემოვიდა ქართულ ენაში.

თოუზი

“ტახტი-**თოუზი** ინდის მეფის განა შენია“ (საიათნოვა, 2005, გვ. 42).

თოუზი — მეფეთა დასაჯდომელი (საიათნოვა, 1918; 1963).

საიათნოვას მესამე გამოცემის ლექსიკონში **თოუზი** შეტანილი არ არის.

თოუზი არაბულიდან მომდინარე ლექსიკური ერთეულია, რომელიც შესულია სპარსულ ენაშიც. არაბულ-სპარსულად იგი იწერება და იკითხება ასე — **طوس** [tbvuz], მისი მნიშვნელობაა — ფარშევანგი (ხ. ბარანოვი, 1957; ი. რუბინიკი, 1983).

ტახტი-**თოუზი** უძვირფასესი ქვებით მოოჭვილი ინდოეთის სამეფო ტახტის სახელწოდებაა.

ისტარი

“არ გეწყინოს, ჩემო კარგო, შენს **ისტარზედ** გამოდი“ (საიათნოვა, 1918, გვ. 111).

ისტარი განმარტებული არ არის საიათნოვას ლექსიკონებში.

ისტარი არაბული წარმოშობის სიტყვაა, რომელიც შესულია სპარსულ ენაში. იწერება და იკითხება ასე: **استار** (extībr). მისი მნიშვნელობებია: 1. უფლება; 2. ნება; თავდაჭერილობა; 3. არჩევანი... (ხ. ბარანოვი, 1957; ი. რუბინიკი, 1983).

ე. ი. შენს **ისტარზე** გამოდი ნიშნავს — შენს **ნებაზე** გამოდი. ამ სიტყვას

ლანგი

“ნომალდსავით ზღვათა შუა **ლანგი** გაქვს“ (საიათნოვა, 2005, გვ. 48).

ლანგი — ლუზა (საიათნოვა, 2005).

ლანგი არც ერთ ენაში არ ნიშნავს **ლუზას**, მაგრამ სპარსულში ლუზას ნიშნავს ფონეტიკურად მასთან ახლოს მყოფი სიტყვა — **لنگر** [langar]. თუ ლანგში მართლა ლუზა იგულისხმება, მაშინ გამოდის, რომ სპარსული **ლანგარ**-ი ქართულში **ლანგ**-ის სახით შემოსულა.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ სპარსულ ენაში არის ლექსიკური ერთეული **لنگ** (leng), მისი მნიშვნელობაა — ფეხი; სადგომი (ი. რუბინიკი, 1983), რომელიც როგორც ფონეტიკურად, ისე სემანტიკურად ახლოს დგას ტექსტის შინაარსთან და არ არის გამორიცხული, რომ სწორედ ეს სიტყვა წარმოადგენდეს ნასესხობას.

მარალი

“ერთი სიტყვა ქართული მაქვს, ცოტა ხანს კარზედ გამოდი,

შველი ხარ თუ ჭეირანი, **მარალი** ხარ, დაგინახო“ (საიათნოვა, 1918, გვ. 111).

მარალი — ჭეირანი (საიათნოვა, 1918; 1963); ირემი (საიათნოვა, 2005).

მარალი — ანალოგიური ფონეტიკური სახისა და სემანტიკური დატვირთვის მქონე თურქული წარმოშობის ლექსიკური ერთეულია, რომელიც შესულია სპარსულ ენაში. სპარსულად იგი იწერება და იკითხება ასე — مار [marɒ] (დეჰზოდა, 1372).

მარდი

“ვაი, თუ ერთი რიგი ნარდი გასწიო,

მარდი მოჰკლა და ნამარდი გასწიო (საიათნოვა, 1918).

მარდი განმარტებულია საიათნოვას მხოლოდ მესამე გამოცემაში, შემდეგი სახით: ჯომარდი, ვაჟკაცი, კაცური კაცი, ნამარდის /იხ./ ანტიპოდი (საიათნოვა, 2005).

მარდი სპარსული სიტყვა. იგი იწერება და იკითხება ასე — مار [marɒ], მისი მნიშვნელობაა — კაცი.

სპარსულ ენაში არის აბსტრაქტულობის მაწარმოებელი სუფიქსი ð [i], რომელსაც თუ დავუმატებთ არსებით სახელ “**მარდ**“-ს, მივიღებთ აბსტრაქტულ სახელს — “**კაცობა**”.

ამ შემთხვევაში სწორედ აბსტრაქტულ სახელთან უნდა გვკონდეს საქმე (**მარდი** მოკლა ანუ **კაცობა** მოკლა...)

მაჩა

“სამართალი მიყავ, ხელმწიფე ხარო,

მთელი საქართველოს გულისა ხარო!

ძოგი მეუბნება: შენ **მაჩა** ხარო...

ძოგიც უმატებს: მყრალი ჭა ხარო!

შევიძლიან გამიწყრე თუ მახარო! (საიათნოვა, 1918, გვ. 123).

მაჩახარ — ჭაკი სახელდარი (საიათნოვა, 1918; 1963); *სპარს.* ჭაკი ვირი (საიათნოვა, 2005).

სპარსულ ენაში არის ლექსემა მაჩა [mâča/e/] — დედალი (იხმარება ვირთან მიმართებაში — ماچا خر // غاچا // خر mačea/e/olâg // [mâča/e/ xar //xarmâče//] — დედალი ვირი; აგრეთვე, იხმარება ძალღმერთ მიმართებაშიც მაჩა سا (mâčasag) // ماچا سا (sagmâča) (დეჰზოდა, 1372).

სტროფის მესამე ტაეპი შეიძლება ორნაირად გავიგოთ, ერთი — როგორც ეს ესმით საიათნოვას ლექსების გამომცემლებს — ლეონ მელიქსელებესა და ზეზვა მელულაშვილს — “ზოგი მეუბნება: შენ **მაჩა ხარო**“ ანუ — შენ **დედალო ვირო**... მეორე გაგება კი ასეთი იქნება — ზოგი მეუბნება: შენ **მაჩა ხარო** — **დედალი** ხარო (იგულისხმება დედალი ვირი). სხვა შემთხვევაში, ზმნის ამოვარდნის ნიშნად, ტირე უნდა ყოფილიყო “შენ“-ს მერე “შენ — მაჩახარო”.

ნამარდი

“ვაი, თუ ერთი რიგი ნარდი გასწიო,

ნარდი მოჰკლა და **ნამარდი** გასწიო (საიათნოვა, 1918).

ნამარდი — არაკაცი, უღირსი (საიათნოვა, 1918, 1963).

ანალოგიური ფონეტიკური სახით სპარსულ ენაში არის წარმოქმნილი სიტყვა — نامارد [nâmarɒ]. მისი მნიშვნელობებია: არაკაცი; მხალისი; უვარგისი... (ი. რუბინიჩი, 1983).

სიტყვის პირველი ელემენტია უარყოფის მაწარმოებელი პრეფიქსი **ნ** (**nā**) – **არ**, **არა**, მეორე – **مرد** [mard] – კაცი. სიტყვასიტყვით – არაკაცი.

ამ შემთხვევაშიც, მსგავსად **მარდისა**, - **ი** აბსტრაქტულობის მაწარმოებელი სუფიქსია. სიტყვის განმარტებაც ასეთი იქნება – “**არაკაცობა**“. ტექსტიც ამას გვკარნახობს – “ნარდი მოკლა და **ნამარდი** გასწო“, ე. ი. **არაკაცობა** გასწო. სიტყვაც ამ მნიშვნელობით უნდა იყოს განმარტებული.

ნაყაში

“შენს სახეს ვერ გადმოსწერს მხატვარი,

ინდოეთის ყალამის **ნაყაში** ხარ“

ნაყაში – მხატვარი; ზოგჯერ ნახატის, ნაყმის მნიშვნელობითაც გვხვდება (საიათნოვა, 1918, გვ. 113).

სიტყვა სწორად არის განმარტებული.

ნაყაში არაბული წარმომავლობის სიტყვაა, რომელიც შესულია სხვა აღმოსავლურ ენებში, მათ შორის სპარსულში. იგი იწერება და იკითხება ასე – **نقاش** (nakas). მისი მნიშვნელობაა – მხატვარი.

ნაყში

ნაყში ნახატი, ნაქარგი, ნახში (საიათნოვა, 1918, გვ. 113).

ნაყში ანალოგიური ფონეტიკური და სემანტიკური დატვირთვის მქონე არაბულ-სპარსული ლექსიკური ერთეულია, რომელიც არაბულ-სპარსულად იწერება და იკითხება ასე – **نقش** [naks].

ნეი

“**ნეისა** ქამანჩისათვის, დაულ-ყავალიასათვისა“ (საიათნოვა, 2005).

ნეი – სპარს. ლერწამი. ლერწმის სტიკრი, სალამური (საიათნოვა, 2005, გვ. 35).

ნეი სპარსული წარმომავლობის სიტყვაა, იგი ფორმით **ნა** ჯერ კიდევ “ვეფხისტყაოსანში“ გვხვდება: “მელნად ვინმარე გიშრის ტბა და კალმად – მე **ნა** რხეული“ (შ. რუსთველი, 1966, გვ. 4/3).

ნეი სპარსულ ნასესხობას წარმოადგენს. სპარსულად იგი იწერება და იკითხება ასე: **ني** // **ن** [nE//nBi] 1. ლერწამი, 2. სალამური (ი. რუბინიჩი, 1983).

ის, რომ **ნეი** (ლერწამი) “ვეფხისტყაოსანში“ **ნა** ფორმით არის მოცემული და არა **ნეი**-თ, გვაფიქრებინებს მის მეორად ნასესხობაზე.

რაზი

“უცხოდ ხარობს ასამანი, პირსა **რაზი** არ აკლია“ (საიათნოვა, 2005, გვ. 35).

რაზი – მირონის სურნელი (საიათნოვა, 1918; 1963); სპარს. ფერი, ფერადოვნება; კმაყოფილება, მოწონება (საიათნოვა, 2005).

საიათნოვას ლექსების 2005 წლის გამოცემაში მითითებულია, რომ **რაზი** არის სპარსული სიტყვა. ზუსტი იქნება ვთქვათ, რომ რაზი არის არაბულ-სპარსული სიტყვა, რადგან იგი არაბული წარმოშობისაა. არაბულ-სპარსულად **რაზი** იწერება და იკითხება ასე: **الرازي** // **رازي** [alrāzi//rāzi] მისი მნიშვნელობებია: 1. კმაყოფილი; 2. თანახმა (არაბულ-სპარსული ლექსიკონი, 1375; ი. რუბინიჩი, 1983).

“პირსა **რაზი** არ აკლია“, ანუ პირს **კმაყოფილება** არ აკლია.

ოქმი

“ინდის ხელმწიფისგან **ოქმი** მოუვა“ (საიათნოვა, 1918).

ოქმი — ბრძანება, ფირმანი, მიწერილობა (საიათნოვა, 2005).

ოქმი — (არაბ.) 1. საბუთი, რომელშიც აღწერილია კრების, სხდომის, დაკითხვის მსვლელობა... (ქეგლ, 1986).

ოქმი არაბული წარმოშობის ლექსემაა, რომელიც შესულია სხვა აღმოსავლურ ენებში, მათ შორის სპარსულშიც, არაბულ-სპარსულად იწერება და იკითხება ასე — **حکم** [hokm]. მისი მნიშვნელობებია: 1. განაჩენი; 2. ბრძანება... (ხ. ბარანოვი 1957; ი. რუბინჩიკი, 1983).

ამ ლექსიკურ ერთეულს თანამედროვე ქართულ ენაში თავისი მნიშვნელობა დაკარგული აქვს, ნაცვლად **დედნისა**, ნიშნავს **დედნის პირს**.

ფანოსი

“ბნელში ანათებ, როგორც **ფანოსი**“ (საიათნოვა, 1918).

ფანოსი — ლიფლიფი (ლიფლიფი — фонарь); ფანოსი — ზღვის კანდელი — маяк (საიათნოვა, 1918).

ფანოსი ანალოგიური მნიშვნელობის მქონე სპარსულიდან მომდინარე ტერმინია. იგი სპარსულად იწერება და იკითხება ასე — **فانوس** [fānūs].

ქანდირბაზი

“მეიდანნი გამართულა, ქანდირბაზი არ აკლია“ (საიათნოვა, 2005, გვ. 35).

ქანდირბაზი — საბელზე მოთამაშე ჯამბაზი — акробат, მუშაითი... (საიათნოვა, 1918).

ქანდირბაზი — თურქ. სპარს. ჰაერში გაჭიმულ თოკზე მოთამაშე ჯამბაზი (საიათნოვა, 2005).

როგორც ლექსიკონშია მითითებული, **ქანდირბაზი** ანალოგიური მნიშვნელობის მქონე თურქულ-სპარსული ჰიბრიდული კომპოზიცია, რომლის პირველი კომპონენტიცაა თურქ. Kendir, სპარს. **قندیر** [qandir] — თოკი და სპარს. **باز** (bāz) — **بختان** [bāxtān] — “თამაში“ ზმნის აწმყო დროის ფუძე, რომელიც არის მეორე კომპონენტი რთული სიტყვისა, მაგალითად, **ყომარბაზი** (ყომარის მოთამაშე).

ყაისი

“ტანთ გიხდება საწვიმარი ღაისი, —

ალვის ხეს მოუსხამს ატამ-**ყაისი**“ (საიათნოვა, 2005).

ყაისი არის ანალოგიური სემანტიკური დატვირთვის მქონე თურქული წარმომავლობის სიტყვა, რომელიც შესულია სპარსულ ენაშიც. სპარსულად იწერება და იკითხება ასე — **كيسی** [keisi].

ჩარყადი

“თავს დაგიბურავს **ჩარყათი**, ქვემოთ დაღალი გიხდება“ (საიათნოვა, 2005).

ჩარყათი — თავშალი, მანდილი, თავსახვევი (საიათნოვა, 2005).

ჩარყათი არის ანალოგიური მნიშვნელობის მქონე სპარსული წარმოშობის სიტყვა, რომელიც შესულია სხვა აღმოსავლურ ენებშიც მათ შორის არაბულშიც. სპარსულ-არაბულად იწერება და იკითხება ასე — **چارقد** [čārkad].

چارقد [čārkad]-ი კომპოზიცია და შედგება ორი წევრისგან: **چار** // **قده** [čār//čahār] — ოთხი და **قد** [kad] — 1. აღნაგობა, 2. ზომა (ი. რუბინჩიკი, 1983).

ხარა

“შენ, სახელმწიფო გვირგვინო, ჩემი თავი არაშია!

დიახ, მეტათ მორთული ხარ დიბაშია, **ხარაშია!**“ (საიათნოვა, 2005, გვ.

43).

ხარა — აბრეშუმის ფართალი, რომელსაც სხვადასხვა ფერი დაჰკრავს (საიათნოვა, 1918); აბრეშუმის უსახო ქსოვილი (საიათნოვა, 2005).

ხარა — ნაქსოვია ერთი (ს.ს. ორბელიანი, 1993).

ხარა — აბრეშუმის ნაქსოვი. ტალღებიანი, უსახოდ (დ. ჩუბინაშვილი, 1984).

ხარა არის ანალოგიური ფონეტიკური სახისა და შინაარსის მქონე სპარსულიდან მომდინარე ლექსიკური ერთეული. სპარსულად იგი იწერება და იკითხება ასე — خا [XBIB]. მისი მნიშვნელობა — აბრეშუმის ქსოვილის სახეობა (მოინი, 1382); ზომიერა ფერის მოშარიშურე ქსოვილის სახეობა (ი. რუბინჩიკი, 1983).

ჰალალი

“რა იქნება დამიძახო, ჰალალი ხარ, დაგინახო,

რა იაყუთი, აღმასი, რა ლალი ხარ, დაგინახო,

მეშინიან დამიჭირო, **ჰალალი** ხარ დაგინახო,

ბულბული ვარ, ვარდს დავეძებ, ალალი ხარ, დაგინახო“

(საიათნოვა, 1918, გვ. 111).

იოსებ გრიშაშვილისთვის **ჰალალის** მნიშვნელობა გაურკვეველია, იგი კითხვის ნიშნებით განმარტავს ამ სიტყვას: **ჰალალი** — შემოქმედი (?); მეამბოხე (?) საშინელი (?) (საიათნოვა, 1918).

ზ. მედულაშვილისთვის კი ამ ლექსიკურ ერთეულთან დაკავშირებით კითხვის ნიშნები არ არსებობს და ასე განმარტავს: **ჰალალი** — ავაზაკი, მძარცველი, ყაჩაღი (საიათნოვა, 2005).

ჰალალი არაბული წარმოშობის ლექსიკური ერთეულია და ნიშნავს ბრწყინვალეობას, სიდიადეს... (ხ. ბარანოვი, 1957). იგი ანალოგიურ მნიშვნელობით არის შესული სხვა აღმოსავლურ ენებში, მათ შორის სპარსულში.

ჩვენში ეჭვს ბადებს **ჰალალის** საიათნოვას ლექსიკონებისეული განმარტებანი (“მძარცველი”, “ყაჩაღი” “საშინელი”(?)...), რადგან ლექსში ლირიკული გმირი მხოლოდ დადებით კონტექსტშია მოხსენიებული: “ჰალალი ხარ”, “რა ლალი ხარ”, “ალალი ხარ”... **ჰალალიც**, თავისი არაბულ-სპარსული მნიშვნელობით (**ბრწყინვალეობა**), მათ სემანტიკურ რიგში უნდა განვიხილოთ.

ჰამა

ჰამა — მაგრამ (საიათნოვა, 1918).

ჰამა სწორად არის განმარტებული. იგი მომდინარეა არაბულ-სპარსული კავშირიდან — ḥ (amm), რომლის მნიშვნელობაა — მაგრამ, სადაც თავკიდური **ჰ** - ქართულ ნიდაგზე ჩანს განვითარებული.

ამგვარად, აქ წარმოდგენილი **26** ნასესხობიდან, **14** არის უშუალოდ სპარსული წარმომავლობის (ავაზი, ზარგარი, ზარუზარბაბი, ზარი, ზირანდაზი, ლანგი, მარდი, მაჩა, ნეი, ნამარდი, რაზი, ფანოსი, ჩარყადი, ხარა), **9** — არაბულ-სპარსული — (ასლი, თობა, თოუზი, იხტიარი, ნაყაში, ნაყში, ოქმი, ჰალალი, ჰამა) ხოლო **3** — თურქულ-სპარსული (მარალი, ქანდირბაზი, ყაისი).

ნასესხობათაგან ორ ლექსიკურ ერთეულს დაკარგული აქვს თავისი პირვანდელი მნიშვნელობა (ასლი, ოქმი).

აღნიშნული სიტყვები გარკვეული ფონეტიკური და სემანტიკური ცვლილებებით არის შემოსული ქართულ ენაში.

მართალია, არაბული ლექსიკური ერთეულები არაბული წარმოშობისაა, მაგრამ რამდენადაც ისინი ადრეულ ქართულ წერილობით ძეგლებში არ დასტურდება, იმ არაბულ-სპარსულ ნასესხობას უნდა მივაკუთვნოთ, რომლებიც XVI საუკუნის შემდეგ, სპარსულის გზით, შემოვიდა ქართულ ენაში.

საიათნოვას ქართული ლექსების სპარსული ნასესხობანი იმიტაც არის საინტერესო, რომ პოეტი ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა მაშინ, როცა მჭიდრო იყო ქართულ-სპარსული ენობრივი კონტაქტები და ბევრი მათგანი პირვანდელი ფორმითა და შინაარსით არის შემონახული პოეტის ლექსებში.

დამოწმებული ლიტერატურა

არაბულ-სპარსული ლექსიკონი 1375 — فرهنگ دانشگاهی (عربی - فارسی)، ترجمه المنجد الابدی، تهران

დ. ბაგრატიონი, 1985 — დ. ბაგრატიონი, იადიგარ დაუდი, გამოსაცემად მოამზადა ლადო კოტეტიშვილმა, თბ., 1985.

ხ. ბარანოვი, 1957 — Баранов. X., Арабско-русский словарь, Москва, 1957.

ი. რუბინჩიკი, 1983 — Персидско-русский словарь, под редакцией Ю. Рубинчика, Москва, 1983.

ი. გრიშაშვილი, 1997 — იოსებ გრიშაშვილი, “ქალაქური ლექსიკონი“, საარქივო მასალაზე დაყრდნობით გამოაქვეყნა რუსულდან კუსრაშვილმა, თბ., 1997.

დეჰხოდა, 1372 — علی اکبر دهخدا، لغت نامه فارسی، تهران

მოინი, 1382 — فرهنگ فارسی معین، تهران

ს.ს. ორბელიანი, 1993 - ს.ს. ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, II, თბ., 1993.

შ. რუსთაველი, 1966 - შ. რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, თბ. 1966.

საიათნოვა, 1918 — იოსებ გრიშაშვილი, საიათნოვა, თბ., 1918.

საიათნოვა, 1963 — საიათნოვა, ქართული ლექსები, ირაკლი აბაშიძისა და ალექსანდრე ბარამიძის გამოცემა, თბ., 1963.

საიათნოვა, 2005 — საიათნოვა, კრებული შეადგინა, სამივე ენაზე ტექსტების რედაქცია გასწია, სომხური და აზერბაიჯანული ლექსები ქართულად თარგმნა წინათქმა და ლექსიკონი დაურთო ზევზა მედულაშვილმა, თბ., 2005.

ქ ე გ ლ, 1983 — ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, თბ., 1986.

დ. ჩუბინაშვილი, 1984 — დ. ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბ., 1984.

NOMADI BARTAIA

**ABOUT SOME PERSIAN LOANWORDS
IN GEORGIAN RHYMES OF SAYAT-NOVA**

The father of the Georgian oriental (ashugh) poetry Sayat-Nova wrote in Armenian, Azerbaijanian and Georgian languages. Georgian rhymes of the poet attracted attention with the abundance of the Oriental lexicology. We got interested in its Persian loanwords, mainly in the smallest part of the loanwords which either have already been forgotten (*avazi, zargari, zari, zaruzarbabi, zirandazi, toba, touzi, ixtiari, langi, marali, mardi, maèa, namardi, naqaši, naqši, nei, razi, fanosi, qandirbazi, qeisi, èarqadi, xara, jalali, hama*), or has its original meaning lost (*asli, okmi*).

The loanwords entered into the Georgian language with different kinds of phonetic and semantic changes.

წ ა ნ ი კ ა ნ ი ს ი კ ა ნ ი ს ი

**ღვთისმშობლის ხატ-სახე აკაკი წერეთლის
შემოქმედებაში
(ი ი ს ი ა ა ი ა ნ ი ს ი ა ა)**

ქართულ მწერლობაში ძველი სამყაროს, ბიბლიური სახეების გაცოცხლება ხშირია, რაც მწერალს მეტ შესაძლებლობას აძლევს მხატვრულ სიტყვაში სიღრმისეულად განასახიეროს ის სათქმელი, რომელიც მას ჩანაფიქრში აქვს. ამ შემთხვევაში პოეტის სათქმელი ეხება ისეთ მნიშვნელოვან სახეს, როგორიცაა მარიამ ღვთისმშობლის ხატ-სახე გადმოტანილი მწერლობაში და ასახულ-განსახიერებული მხატვრულ სიტყვაში, რომლის ძალითაც ჩვენში თვალსაჩინოვდება რთული მისტიკურ-რეალური პლანი, რაც ადამიანის გონებისგან ფარულია, მაგრამ მისი ნაწილობრივ გააზრება მაინც არის შესაძლებელი.

ღვთისმშობლის სახის გააზრებას მივყავართ იმ დაუსრულებლობისაკენ, მარადიულისაკენ, რასაც უფალი უსახავს მუდამ ადამიანს და შეახსენებს იმ უძლეველ ძალას, რასაც სიყვარული ჰქვია, რამეთუ მისი რწმენის გარეშე ნებისმიერი რამის წვდომა კი არა, უბრალოდ წარმოდგენაც კი შეუძლებელია; თითქოს სიყვარულმა შთანთქა და დაიმორჩილა ყოველივე, თავის საფარქვეშ მოაქცია სხვა უმთავრესი ღირებულებები, მაგალითად, რწმენა, სასოება... გავიხსენოთ პავლე მოციქულის ეპისტოლე: “ხოლო აწ ესერა ჰვიეს სარწმუნოებად, სასოებად და სიყუარული, სამი ესე; ხოლო უფროდს ამათსა სიყუარული არს” (I კორ. 13, 13). სწორედ უფლისაგან მომდინარე სიყვარულის წყალობით ზდება ღვთისმშობლის სახესთან ზიარება, შერწყმა და გათავისება იმისა, რომ ის არის მთავარი, რამაც თითოეული ადამიანი ჩაახედა საკუთარი სხეულის სიღრმეში დასადგურებულ ამოუცნობ ტკივილებში, გააზრებინა იგი და ამით აზიარა სულიერებას, რომელიც არის მარადიული, დაუსრულებელი და დაუსაზღვრელი.

ღვთისმშობლის სახე იმდენად ტევადია და მრავლისმომცველი, რომ სიტყვაკაზმულ მწერლობაში რაც უნდა მაღალმხატვრული სიტყვით იყოს გადმოტანილი, მაინც ვერ შეიძლება სრულყოფილად მისი სახის ახსნას და გადმოცემას, მაგრამ ადამიანის გონების სულიერის მიუწვდომლობას ცოტათი მაინც ამოავსებს, სიწმინდით აღამაღლებს, მადლს მოჰყვანს და იღუმალისა და მისტიკურობის ირეალობას აზიარებს, რის გარეშეც თვით ამქვეყნიური ცხოვრების არსის გაცნობიერებაც შეუძლებელია, რადგან მიწიერი ყოფა განუყოფელია სულიერი ცხოვრებისაგან, რომელიც დასახა შემოქმედმა და განხორციელდა ერთარსება სამი პირის მიერ და, მათ შორის, განუყოფლად მოიაზრება, რა თქმა უნდა, მარიამ ღვთისმშობელი, მისი მარადიული ხატ-სახე.

ღვთისმშობლის სახის სხვადასხვაგვარი ინტერპრეტაცია არის მოცემული ქართულ მწერლობაში, მაგრამ მისი ხატ-სახე ერთია და მთელი სიღრმით გაცხადებული და ადამიანის გონების მიერ აღქმული, გააზრებული და გადმოტანილი ამქვეყნიურობაში, უპირველესად, იმიტომ რომ, მიწიერმა

გაითავისოს ის ტკივილი, ზვედრი და მისია, რაც მას ზვედა წილად და ადამიანი წაიყვანოს, მუდმივად მიაბრუნოს სულიერი სიღრმეებისაკენ და შეაჯანსაღოს მისი არდავიწყება; აქვე შეგვიძლია ზოგადად აღვნიშნოთ, რომ მისი სახე სხვადასხვა სიმბოლოს მეშვეობით გაიზარება, კერძოდ: “მაყუალი”, რომელიც ბიბლიური მოსეს აღმოდებული ეკლის ბუჩქის ჰიპოთეზიდან გამომდინარეობს (გამოსლვ. 3,2), რომელიც “ფართოდ არის გავრცელებული ქრისტიანულ მწერლობაში და განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ქართული მწერლობისათვის მისი დაკავშირების გამო წმიდა ნინოს სახელთან” (ქ. ბეზარაშვილი, ბ. კული, 2000, გვ. 56); “ეკლის ბუჩქი”, “მაყუალი სულიერი, რომელი ეჩვენა მოსეს მთასა სინასა მოტყინარე შეუწყველად, სახედ შენდა გამოჩნდა, ღმრთისმშობლო ქალწულო” (გერმანე პატრიარქი, ძლისპირნი და ღმრთისმშობლისანი; ქ. ბეზარაშვილი, 2000, გვ. 67). “მაყვლოვანის” სახე წარმმართველია “წმიდა ნინოს ცხოვრებაში”, რამდენადაც იგი მოვიდა ღვთისმშობლის ნაცვლად და მისი ბრძანებით განსანათლებლად და საქადაგებლად საქართველოში, ამდენად, ამ სახეში გაერთიანებულია მიწიერი და ზეციური, ჰიპოთეზურ-პარადიგმატური მიმართება ღვთისმშობელსა და წმ. ნინოს შორის; გარდა ამისა, როგორც ქ. ელაშვილი წერს, ორ უძველეს სასულიერო ძეგლში “წმიდა შუშანიკის წამება”, “წმიდა ნინოს ცხოვრება” მცენარეთა (მაგალითად, მაყუალი) და საკუთარ სახელთა (“შუშანიკ”) ქრისტიანული სახისმეტყველების საფუძველზე იკვეთება ღვთისმშობლის სიმბოლური სახე. “მაყვლოვანში” იგულისხმება ღვთისმშობელი ან ღვთისმშობლისგან “ხელდასხმულნი”, როგორც ეს არის მინიშნებული “წმინდა ნინოს ცხოვრებაში” (ქ. ელაშვილი, 2000, გვ. 45). “წმინდა ნინო იყო “ღედა” ქართლის მკვიდრთა, მათი სულიერი ღედა, ალბათ, ძირითადად ესეც ღვთისმშობლის ანალოგიიდან მომდინარეობს” (რ. სირაძე, 1997, გვ. 106).

“იოანე ზედაზნელის ცხოვრებაში” ვკითხულობთ: “გამოეცხადა ანგელოზი ღმრთისად ცეცხლითა მაყულოვანსა მას შინა, საიდუმლოდ ქალწულისად, და ზარგანჯდილი მოვიდა ხილვად” (ძეგლები, 1963, გვ. 193).

გარდა მცენარეული სიმბოლიკისა, ღვთისმშობლის სახე შეიძლება გამოიხატოს წმინდანთა სახელებშიც, მაგალითად, “წმინდა შუშანიკის წამებაში” იაკობ ხუცესი წერს: “...ამისაგან ვარდან და სიყუარულით სახელი მისი შუშანიკ, მოშიში ღმრთისად” (ძეგლები, 1963, გვ. 11). ე.ი. ამ სახელში ჩატყულია სიწმინდე და უფლისმიერი სიყვარული. სიწმინდე კი ღვთისმშობელზე არის მინიშნება. “შუშანიკ” ნიშნავს “წყლის შროშანს”, “შროშანი” კი ქრისტიანულ კულტურაში ასოცირდება ღვთისმშობელთან... ისიც ბუნებრივია, რომ პირველი მარტივი ქალი სწორედ ღვთისმშობლის სახე-სიმბოლოთი უნდა შემოსულიყო ქართულ ჰაგიოგრაფიაში, როგორც ეს მოხდა შუშანიკის შემთხვევაში (ქ. ელაშვილი, 2000, გვ. 46-47).

ღვთისმშობლის სახე წარმოჩნდება ძველი აღთქმისეული სიმბოლოებით: “კუერთნი ძირისა იესესი” (ესაია 11,1), “სადგური ღმრთისა იაკობისი, “ადგილი წმიდად ყოვლად წმიდისა სიტყვასად — “სახლი ღმრთისად” და “ბჭე ზეცისად” (დაბ. 28,17).

იოანე დამასკელი გარკვეულ ადგილს უთმობს ღვთისმშობლის სიმბოლურ სახეების ჩვენებას, ის არის: “კიბე იაკობისა” — სულიერი კიბე, შემაერთებელი ცისა და ქვეყნისა, “მთად ღმრთისად, იგივე “მთად სინად” — სულიერი მთა,

რომლისგანაც ღვთის “სიტყვის” განკაცება მოხდა. იოანე დამასკელი იყენებს, აგრეთვე, ღვთისმშობლის სახის ტრადიციულ ეპითეტებსა და მეტაფორებს: “ასული შუენიერებისა და სიტკობისად”, “შროშანი სულნელებისად”, “ვარდი საწადელი”, “ასული სიწმიდისად”, “ასული ადამისი”, “დედა ღმრთისად”, “ასული კურთხეული”, “ევადს აღმართებად”, “ვენახი რქაშუენიერი”, “ძეგლი საღმრთოდ სულიერი”, “ტაძარი ღმრთისად”, “ცათა მიმსგავსებული ეკლესიად”, “დედოფალი დაბადებულთად”, “კარავი ღმრთივ-შემზადებული და ბქედ ნათლისად”, “ტრაპეზი ღმრთივდაგებული”, “ბეჭედი საუფლოდ”, “წიგნი დაბეჭდული”, “სძალი რჩეული” და მრავალი სხვ. (ძველი მეტაფრასული კრებულები, 1986, გვ. 105-125). ს. მახარაშვილის აღნიშვნით, “წმინდა ქალწულის დაბადება მომასწავებელია ქვეყნის კურთხევისა და კაცობრიობის გამოხსნის დასაწყისისა. იგი ნიშანია ევას მიერ წაწყმედილი, ცოდვით დამძიმებული ადამის მოდგმის განახლებისა, რადგან მარიამისაგან იშვება ძე ახალი, ძე ღვთისა, რომელიც აღადგენს დარღვეულ სულიერ კავშირს მიწასა და ზეცას შორის” (ს. მახარაშვილი, 2000, გვ. 77).

ღვთისმშობლის ხატ-სახე ყველაზე მკვეთრად და ნათლად გამოკვეთილია გიორგი მთაწმიდლის ნაწარმოებში “იოანესა და ეფთჳმეს ცხორება” (ძეგლები, 1963). გიორგი მთაწმიდელი გვაუწყებს, რომ, როდესაც ახალგაზრდობისას ეფთჳმიმე ავად იყო და სიკვდილს იყო მიახლებული, ნეტარი იოანე იტყოდა: “სასოება წარვიწირე ცხორებისა მისისა... შეშფოთებულ ვიყავ, წარვედ ტაძარსა წმიდისა ღმრთისმშობლისასა და დავვარდი წინაშე ხატსა წმიდისა დედოფლისასა და ცრემლითა მხურვალითა ვევედრებოდე უზრწუნელსა მარადის ქალწულსა ღმრთისმშობელსა, რათა შემწე ეყოს და ყოს ღზინება...რამეთუ იქმნა მოხედვა წმიდისა ღმრთისმშობელისა...” (ივ. ლოლაშვილი, 1978, გვ. 239). აგრეთვე, გიორგი მთაწმიდელი მკვეთრად შეგვახსენებს მარიამ ღვთისმშობლის მფარველობის იდეას: “...წმიდამან ღმრთისმშობელმან ჩვენ გლახაკთა გვიბოძა დიდებული იგი დიდებისა თვისისა ტაძარი და ყოვლადვე გვიღვწის და გვფარავს უღირსთა ამათ და უცხოთა მადიდებელთა და სამწყსოთა თვისთა” (ივ. ლოლაშვილი, 1978, გვ. 267).

ღვთისმშობელმა აღზოცა ევას მიერ დანერგილი პირველცოდვა, თავად იტვირთა ცოდვებისაგან განძარცვა, განწმენდა კაცობრიობისა, რაც განხორციელდა მისი ძე-ღმერთით, რომელიც, როგორც ღვთისმშობლის მიერ შობილი, ქალწულებრივი, უცოდველი სხეულით არის მოსილი. “ადამის ხსნაო და ევას აღდგომაო”, — წერს იოანე შავთელი საგალობელში “გალობანი ვარძიისა ღვთისმშობლისანი” (ივ. ლოლაშვილი, 1978, გვ. 549).

ღვთისმშობლის ხატ-სახის წარმოჩენის ტრადიცია თვალნათლივ გამოკვეთილია საერო მწერლობაშიც, რისი დადასტურებაც აღორძინების ეპოქის მწერლობა, კონკრეტულად კი აკაკის ერთ-ერთ წინამორბედად შეიძლება მივიჩნიოთ თეიმურაზ პირველი, რომელმაც პოემაში “წამება ქეთევან დედოფლისა” (თეიმურაზ პირველი, 1934) ღვთისმშობლის სახე დედის მოწამეობრივი ღვაწლის გადმოცემისას წარმოაჩინა, ალბათ, იმიტომ, რომ ქეთევანი დედოფალი იყო და მასაც მნიშვნელოვანი მისია ჰქონდა დაკისრებული ქვეყნისა და ერის წინაშე. ვფიქრობთ, თეიმურაზ I-მა დედის სახეში ღვთისმშობლის მონაცვლეობა დაინახა და ამიტომაც ასე მეტყველად და შთამბეჭდავად წარმოაჩინა დედის სახე. ავტორი წერს: “იესოვ, შენ გევედრები, მარიამ ქრისტეს დედაო,/

აბრამ, ისაკ და იაკობ, ელია — ამაზედაო./ ფრიადნი სევდა-ნაღველი დამერთო ზედი-ზედაო./ იმ თქვენი ღვთის გულისათვის მიშველეთ ამაზედაო!” (სტრ. 5). თვით ქეთევან წამებული საკუთარ ლოცვის სტრიქონებში ვედრებას გამოხატავს შემოქმედი ღმერთისა და დედა ღვთისმშობლისადმი: “ჰე, მეუფეო, გვედრივარ მერმესა მას აღდგომასა,/ ბრძენთა შემრაცხე ქალწულთა, ღირს მყავ მარჯვენით ღვომასა./ იოვანე ნათლისმცემელს, ან მიმაბარე თომასა,/ დედაო მაცხოვრისაო, მიმწიე ჩემსა ნდომასა” (სტრ. 41).¹

აგრეთვე, უფრო ღრმა პარალელი ძვეს ამ კუთხით აკაკის შემოქმედებისა დავით გურამიშვილის ნაწარმოებთან “დავითიანი”, მაგრამ აქ მასზე აღარ შევჩერდებით.

ღვთისმშობლის სახის გააზრებას უღრობასა და ზესივრცეში გადაწყვას ადამიანი და შეაცნობინებს და უღვივებს რწმენას ღმერთთან დაბრუნებისა და ცხოვნებისა, უნერგავს და უძლიერებს ღმერთთან განუყოფლობის რწმენას, ეს კი ზემოქმედებას ახდენს ადამიანის სულიერ სამყაროზე, სრულქმნის განწყობას ქმნის ადამიანის არსებაში; ადამიანი, როგორც ერთი მთლიანი სამყარო — სულიერ-ხორციელის გაერთიანება, ქმნის, ასევე, ერთ მთლიანობას ღმერთთან, ღვთისმშობელთან, უფალთან. ეს უნივერსალური კანონი მოიცავს სიკვდილისა და სიცოცხლის, სიყვარულისა და სიკვდილის ცნებებს.

აკაკი წერეთლის პოემა “თორნიე ერისთავი” მნიშვნელოვანი ფურცელია ქართული ლიტერატურის ისტორიაში. პოემის ფურცლებზე მხატვრული სიტყვის მეშვეობით განფენილი და გაცოცხლებულია წარსული, რომელიც აწმყოსთან განუყოფლად არის წარმოდგენილი, რადგან წარსულის ფენომენი თანამედროვეობის განახლების, განმტკიცების საფუძველია, რათა მან უნდა განამტკიცოს რწმენა მომავლისა: “ნაშთი ძველი დიდებისა/ არგამქრალა ჭერაც ყველა.../ დღესაც მისი შარავანდით/ ნიშანს გვაძლევს ცისარტყელა!...” — კვითხულობთ “თორნიე ერისთავში”.

წარსულის, აწმყოს და მომავლის გამაერთიანებელია რწმენა რელიგიისა, რაც ხაზგასმულია უფალთან ერთად მარიამ ღვთისმშობლის წილხვედრილობის იდეის წინ წამოწევით პოემაში და, აქედან გამომდინარე, ღვთისმშობლის ხატ-სახის მხატვრულ სიტყვაში მეტი სიღრმისეული განფენით და იმის აღნიშვნით, რომ ამ დროისათვის საქართველოს თავზე “ბუნდის” ანუ ნისლის (მტრისგან შევიწროების) განმაქარვებელი მარიამ ღვთისმშობლის მფარველი კალთაა, რომელიც მუდამ იცავდა თავის წილხვედრ საქართველოს; აქვე გავიხსენოთ, რომ, გადმოცემის მიხედვით, საქართველოს მფარველის, ღვთისმშობლის წილხვედრილობის რწმენა მომდინარეობს იქიდან, როდესაც მაცხოვარმა თავისი მოციქულები ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეში საქადაგებლად დააგზავნა, მარიამ ღვთისმშობელს წილად ზედა საქართველო, მაგრამ ის არ წამოსულა საქართველოში, რადგან მისი მიძინების უამი მოახლოებულყო. მან თავის

¹ თეიმურაზ პირველის “წამების” მიხედვით ზოგადად ვსაუბრობთ ჩემს წინა შრომებში: სიკვდილ-სიცოცხლის პრობლემა ძველ ქართულ მწერლობაში (იაკობ ხუცესის “წმიდა შუშანიკის წამება”, თეიმურაზ პირველის “წამება ქეთევან დედოფლისა”), ტ. I, თბ., 2010; ტ. II, თბ., 2012, საკითხი თეიმურაზ პირველის ყველა ნაწარმოების და ქართული მწერლობის ზოგიერთი ნაწარმოების მიხედვით უფრო ფართოდ გაანალიზებული იქნება ჩემს შორეულ წიგნში, რაც გამოვა უახლოეს მომავალში.

ნაცვლად მაცხოვრის პირველი და უკანასკნელი მოწაფეები — ანდრია პირველწოდებული და სვიმონ კანანელი გამოაგზავნა; რადგან საქართველო მარიამს ხვდა წილად, ე.ი. ეს მეტყველებს იმაზე, რომ საქართველო მისი წილი და ხვედრია და მასზე მან უნდა იზრუნოს, რაც გამოიხატა იმაში, რომ მარიამ ღვთისმშობლის ხატი საქართველოში ჩამოაბრძანეს, მის მიწაზე დაივანა და იმ დღიდანვე ქართველ ერს და მის სამშობლოს მფარველი კალთა გადააფარა.

აკაკი წერეთლის ბევრ ნაწარმოებში არის ხაზგასმა ღვთისმშობლის წილხვედრილობის იდეისა საქართველოს მიმართ, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ ამ ფაქტს უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ქართველთათვის. მის ისტორიულ დრამაში “პატარა კახი” კახი ამბობს: “ღვთისმშობლის ხვედრი საქრისტიანო/ რომ ამოვარდეს — სწორედ არ მკერა!...” (აკ. წერეთელი, 1977, გვ. 345); მოხუცი ბრმა გელად წოდებული ამბობს: “არა, უფალი სულ არ გასწირავს/ ღვთისმშობლის წილ-ხვედრ საქრისტიანოს!/ მხოლოდ გამოსცდის, რომ შეცოდება/ მან იფულისხმოს და შეინანოს!...” (აკ. წერეთელი, 1977, გვ. 370). “ნათელაში” ვკითხულობთ: “...საქართველოს მფარველი/ დიდი ყოფილა ძლიერი!” (აკ. წერეთელი, 1977, გვ. 229). ნათელა: მტრებს “ეგონათ თუ ქართლის ბედი/ საუკუნოდ მიეფარა/ და მომავალ სიცოცხლესაც/ შავი მიწა მიეფარა!.../ რა იცოდნენ, რომ მის წილხვედრს/ დედა ღვთისა არ სწირავდა/ და ტანჯვაში გამობრძმედილს/ მომავლისთვის იფარავდა!” (აკ. წერეთელი, 1977, გვ. 199). კიდევ: “...რა შეგცოდეთ, ღმერთო, შენო,—/შენს მორწმუნეს, ღვთისმშობლის ხვედრს/ ამ სატანჯველს რომ უჩენო?” (აკ. წერეთელი, 1977, გვ. 219).

“კაცის ქვეყნიურს ბნელსა საქმესა/ მაღლით ციური აფენდა ნათელს” (“თორნიკე ერისთავი”, 1977, გვ. 182); “შუამდგომელ იქმენ ღმრთისა და კაცთა, ქრისტე, ღმერთო ჩუენო, შენ მიერ განვერენით ბნელისაგან ღამისა წყუდიადისა, და ღირს ვიქმენით ნათელსა მამისა შენისასა” (ძლისპირნი და ღმრთისმშობლისანი, 1971, გვ. 70); აქვე: “განამტკიცენ, უფალო, გონებანი ჩუენნი ნათლითა მით დაუღამებელითა...” (ძლისპირნი და ღმრთისმშობლისანი, 1971, გვ. 89).

მიძიე განსაცდელის დროს პოემაში ავტორის მიერ მარიამ ღვთისმშობლის ამაღლებული სახის ჩვენება ქართველთა თავზე ერთგვარი წყალობაა, რის მეშვეობით ქართველი ერი მუდამ უმკლავდებოდა მტერს, სხვადასხვა საცთურს, დაბრკოლებებს... მარიამ ღვთისმშობლის სახის ჩვენება ქართველი ადამიანის გონებას სრულყოფს, რათა მეტად ჰპოვოს გადარჩენის გზა, იპოვოს გამოსავალი... ეს გამოსავალი და გზა არსებობს ქრისტიანულ რწმენაში, რაც მფარველობდა და ამაგრებდა ქართველ ერს და მის სამშობლოს და რომელსაც მუდამ დარაჯად ედგა ქართველი. კერძოდ, პოემის II კარში ვკითხულობთ, რომ, როდესაც ბერძნები ბარდა სკლიაროსის შემოსევებისაგან შეწუხდნენ, გადარჩენის გზის ძიებისას ბერძენი სევისტოფორი დამსწრეებს შეახსენებს, რომ არსებობს ერთი ქვეყანა “მპყრობელი ქრისტეს სჯულისა, საქვეყნოდ დამნახვებელი ქვეყნიურ სასწაულისა”; ცხადია, აქ სევისტოფორი საქართველოს გულისხმობდა: “თქვენც იცით, არის ქვეყანა, / მპყრობელი ქრისტეს სჯულისა, / საქვეყნოდ დამნახვებელი / ქვეყნიურ სასწაულისა (“თორნიკე ერისთავი”). აქვე: “მოყვრულად მოყვრის მიმღები, / მტრისა დამცემი ზარისა, / პირველ მეომრად ცნობილი / დღეს ქრისტეს წმინდა ჯვარისა. / საქართველოა ეს მხარე, წილხვედრი ღვთისა დედისა!... /

ჭირში მაგარსა არ უყვარს/ სუსტად მოღრეკა ქედისა!.. ” (აქ. წერეთელი, 1977, გვ. 154).

ბოემეში “თორნიკე ერისთავი” ქართველი ერი ღვთის მადლით მოფენილ და მირონცხებულად არის წარმოჩენილი: “ვინ მოგვითხრას მათი საქმე, / უთვალავი, საგმირონი/ და ან მათზე გადმოსული/ მადლი ღვთისა და მირონი?” ქართლის ერი ლაყვარდ ფერად არის წარმოსახული, რომლის უსაზღვროებაშიც ქართველი ერის ღვთიურობა ირეკლება (თუნდაც ისაზღვრება); ქართლის ზენა მადლი — ღვთიურობა მუდამ იყო გადმოსული, გადმოღვრილი, რომლის მფარველობის ქვეშ სულს იბრუნებდა და აღაზევებდა.

ადამის სისხლისმიერმა ცოდვამ ისედაც მბრუნავი ქვეყანა ცვალებადი გახადა: “ცვალებადია წუთის სამყარო.../ რაც კი არსებობს, ყველა იცვლება!” (“პატარა კახი”, 1977, გვ. 392); კიდევ: “ეს დრო და ყამი ცვალებადია!./ დღეს ვინ რა იცის, რას გვეტყვის “ზვალე” (“პატარა კახი”, აქ. წერეთელი, 1977, გვ. 370); “ვინ სვა ბოლომდე ამ სოფლის/ სიტყბობისა ფიალი?/ ვის არ უნახავს მის ბედის/ წაღმა-უკულმა ტრიალი?” (აქ. წერეთელი, 1977, გვ. 151) და რადგან ცვალებადმა ქვეყანამ წუთისოფელი მახედ და ბადედ აქცია, გამოსავალი ღმერთისკენ, პირველი მიზეზისაკენ მზერაში უნდა ებოვათ, თორნიკე ერისთავი ამბობს: “ვფიცავ იმ პირველ მიზეზსა,/ ყოველ მიზეზის მიზეზსო”; კათალიკოსი: “დიდაარს მხოლოდ ღმერთი-უფალი/ აქ, ქვეყანაზე, და ცათა შინა!..” (“თორნიკე ერისთავი”); ისტორიულ დრამაში “თამარ ცბიერი” მეოსანი ამბობს: “ღმერთო ძლიერო, კურთხეულ იყოს/ შენი ძალა და შენი განგება! / შენ ხარ ჩვენი გულთამხილავი, / შენ გშვენის ქვეყნის ქებათაქება!” (აქ. წერეთელი, 1977, გვ. 271).

აკაკი წერეთელს სიუჟეტურად ისე აქვს საკითხი წამოჭრილი, რომ გააცოცხლოს წარსულის ხატი და მეტი ღვთიურობა და ნათელი აგრძნობინოს მკითხველს. ათონის წმინდა მთის აღწერისას, კვითხულობთ, რომ მაღლობზე მდგარი ტაძარი გვაგონებს სამოთხის სადგურს, რომელსაც “ხან ისარივით სხივები/ დილის მზის ეტყორცებიან,/ თითქოს იმ საღმრთო ნათელსა,/ ნათლითა ეხორცებიან”, იქვე მომდინარე წყარო “წმიდა აიაზმაა”, ირგვლივ სიმწვანეში (ახალი, განახლებული) იკვეთება და ყვავილები თითქოსდა საკმევებს აფრქვევენ და “ჰაერს შეაზავებენ”. ეს არის “ცისა და ქვეყნის” შემყარება; ათონის ზეცა ქვეყანას მხოლოდ სულიერი თვალთ უყურებს, რასაც აძლიერებს ქართველი ადამიანის და, საერთოდ, ქართლის წარმოსახვა ნათლის სხივების მომფენად, როგორც ნათლის ბნელის გამფანტველად; ნათლის სხივების, უფლის სხივების მომფენად, დიდი მადლის მიმნიჭებლად სწორედ მარიამ ღვთისმშობლის წილხვედრილობის მისიაა: “დედაე ნათლისად შემწედ აღვიაროთ, მორწმუნეო...” (ძლისპირნი და ღმრთისმშობლისანი, 1971, გვ. 64). უიმედო და მძიმე მდგომარეობაში ჩავარდნილი ბერძნებისათვის ქართლის ხსენებაზე: “როგორც რომ ბნელსა ღამესა/ მთვარე გამოჩნდეს უეცრად/ და გაანათოს მიდამო/ სხივების ფენით ვერცხლისფრად,/ ისე ქართლისა ხსენებამ/ გამოაფხიზლა კრებული/ და აღუბეჭდა იმედით/ მათ სახე შეწუხებული...” (აქ. წერეთელი, 1977, გვ. 154). ქართლის ხსენებასთან ბუნებრივად ჩნდება ღვთისმშობლის ხატ-სახე, რადგან ქართლის ქვეყანა და ღვთისმშობლის წილხვედრილობის იდეა ერთმანეთისაგან განუყოფელი მთლიანობაა, ერთი მოიაზრებს მარიამ ღვთისმშობლის ხატს და მის მისიას, მფარველი კალთის ქვეშ განხორციელებულს...

ღვთისმშობლის წილხვედრილობის იდეას, როგორც ჭეშმარიტების გადმოფენას, ლოცვის სათნოებასთან კავშირში, მასთან თანაზიარობაში განიხილავს ავტორი, რადგან თვლის, რომ მისი შემწეობით მადლი მეტია და სულის მეტად განმასებტაკებელი; ეს ბუნებრივიცაა, რადგან მარიამ ღვთისმშობელი ხომ, უპირველესად, ლოცვა-ვედრებით იფარავს თავის წილხვედრ ქვეყანას და ერს, რათა უფრო შეაგრძნობინოს ადამისეული კაცობრიობის ცოდვა და თითოეულმა ქართველმა ადამიანმა მონანიების გზით გაიკვალოს გზა სასუფევლისაკენ. „...ლოცვა კარია/ ცოდვილისათვის სინანულისა...“ მაგრამ ლოცვა საქმით უნდა იქნას განხორციელებული და განსრულებული: „...თვინიერ საქმის,/ სიტყვით ლოცვა, უწყით, მკვდარ არსო?! და მრავალისა მეტყველებითა/ ვერვინ გაიღებს სამოთხის კარსო?“ (აკ. წერეთელი, 1977, გვ. 162). საქმე კი კეთილი უნდა იყოს, ეს კი არის „ქრისტიანობის სვეტიცხოველი“ („თორნიკე ერისთავი“, 1977, გვ. 163).

ღვთისმშობლის მფარველობით და შეწევნით თორნიკე ერისთავს ქართლის კათალიკოსი მნიშვნელოვან მისიას აკისრებს — კეთილი საქმის განხორციელებას უცხო მხარეში, ათონზე: „...შეიბ მახვილი და გარეგნობით,/ დროს შესაწონად, იცვალე ფერი/ და გამოიხსენ განსაცდელისგან/ქრისტეს მმოსავი ბერძენთა ერი!“ (აკ. წერეთელი, 1977, გვ. 164). ბერად შემდგარ თორნიკეს ურჩევენ კათალიკოსი და მეფე, რომ შინაგანად, შინაგანი ჯვრით, რაც ღმერთის მიერ არის ბოძებული და მარიამ ღვთისმშობლის მიერ არის მინიჭებული, გაძლიერებული და კურთხეული, ის მაინც სულიერი მოძღვარი იქნება, გაიხადოს ბერის სამოსი და ამჯერად სადაც უფრო საჭიროა, იქ განხორციელოს თავისი მისია, რაც საწინდარი იქნებოდა მთელი საქრისტიანოს „ნათელძლიერებისა“. თორნიკე ერისთავს გარეგნულად ახალი შესამოსლით მოსილს, მაგრამ შინაგანად ისევე ჯვრის საჭურვლით აღვსილს და მოსილს, როგორც უპირველეს სიმდიდრეს, ახალი ნათლისმცემი კარი უნდა გაეღო ქრისტიანი ერისათვის; მსგავსად უფლისა, იოანე თორნიკე-ყოფილმა, მარიამ ღვთისმშობლის მიერ ბოძებული მადლით, ორგვარი ბუნებით დასძლია საცთური და მორიგ მხსნელად მოევიწია ქრისტიან ერს. „ვითარცა ჭეშმარიტად ღმრთისმშობელი ხარ, ყოველნი მორწმუნენი გიგალობთ შენ, რომელმან უთესლოდ მუცლად-იღე მოწყალე და გვმეც ჩუენ ჳორციითა განუყოფელი ღმრთეებაჲ ორითა ბუნებითა მჳსნელად ჩუენ განწირულთა“ (ძლისპირნი და ღმრთისმშობლისანი, 1971, გვ. 87); „ადიღე შენ, მაცხოვარ, ღმრთისმშობელი, რომელმან გშვა შენ, რომლისა მიერ მჳსნელმან ჳორცინი შეისხნა, რომლითა მიჳსნა ჩუენ, ვითარცა სახიერმან ღმერთმან, ცოდვათა ჩუენთაგან. ჩუენ ყოველნი ვჳნატრით მას, და შენ მხოლოსა გალობით გადიღებთ“ (ძლისპირნი და ღმრთისმშობლისანი, 1971, გვ. 86).

პოემის მიხედვით, ათონის ქართველთა სავანე მიტოვებულია, მაგრამ ღვთისმშობლის მადლით დაცული, სადაც კარი მუდამ ღიაა, სადაც “ზუღობს მხოლოდ წმინდა ფუტკარი;/ და ისიც მისთვის, რომ ზეცის მუშა/ ხატებს უმზადებს აქ წმინდა სანთლებს” (აკ. წერეთელი, 1977, გვ. 189); ე.ი. მიუხედავად მიტოვებულობისა, უდაბნოს მსგავსად, სადაც მეტად არის შესაძლებელი დასახული სულიერი მისიის აღსრულება, ეს ადგილი ცხოველია, სულიერებით, სიწმინდით და მადლით აღსავსე. სწორედ უდაბნოდ ქცეულ სავანეებში მეტად არის გამოძევაებული ღვთისმშობლის მფარველობა და მისი მადლიანი კალთის

სიძლიერე; ამ უდაბნოში, ათონზე, წმინდა მთაზე ბერძნების დახმარების სანაცვლოდ, მათი დახმარებით: “იქ ააშენეთ მით მონასტრები./ რომ სუყოველდღე, წირვა-ლოცვის დროს,/ იხსენებოდეს ქართველი მკვდრები./ აუგეთ ერთიც ახალი ლავრა/ ყოვლად წმინდისა დედის სახელსა,/ რომ მის წილხვედრი მცირე ივერი/ მსხვერპლს სწირავდეს მის მფარველს და მხსნელსა” (აკ. წერეთელი, 1977, გვ. 191).

ქართველთა ივერთა მონასტერი შემდეგში მეცნიერების და მწიგნობრობის კერად იქცა, კერად, რომლის მიღწევებმა ნათელი სხივი მიაფინა ქართველთა თაობებს; ყოველივე სიბნელეს ნათელი მოაფინა თორნიკეს ღვთიურმა თავდადებად, რა თქმა უნდა, უფლის შეწევნით და მარიამ ღვთისმშობლის მადლით. ივერიის ღვთისმშობლის ხატის შესახებ გადმოცემა IX საუკუნიდან, იმპერატორ თეოფილეს მეფობიდან ცნაურდება, ხატმებრძოლობის პერიოდში. ღვთისმშობლის ხატის გადარჩენა დაკავშირებულია ერთ ღვთისმოსავ ჭკრივთან, რომელმაც ხატი მტრის მსახვრალი ხელისაგან იხსნა. ხატის გამოჩენა ათონის ივერიის მონასტერთან სვეტის სახით ეუწყა ივერიის სავანეში მყოფ ღვთისმოსავ ივერიელ ბერს გაბრიელს, რომელმაც სიზმრად იხილა ზეციური სხივით გაბრწყინებული ღვთისმშობელი. ღვთისმშობლის ხატი ქართველთა სავანეს მცველად და მფარველად მოეგვინა. ღვთისმშობელმა ისიც აუწყა, რომ უნდა დაებრძანებინათ კარის შესასვლელთან, ჭიშკართან, რითაც ღვთისმშობელმა გამოხატა მფარველობა რჩეული ერისადმი, რომელზეც ოდითგან დღემდე მის მიერ გარდამოვლენილი სასწაულებრივი მადლი უსაზღვროა. ღვთისმშობლის შუამდგომლობით საქართველო და ქართველი ერი, მისი კვართის სამოსლით შემოსილი და დაფარული, წმინდა ხატის ღვთისმშობლის სასწაულებრივი ძალით მუდამ უძლებს ყოველგვარ გასაჭირს და ამყარებს იმ სულიერ გზაზე, რომელიც ღვთისკენ მიმავალ გზად ცნაურდება. ასევე აკაკის საანალიზო პოემაშიც დასტურდება, ქართველთა ივერთა მონასტერთან “მოსცურა ახლოს ღვთისმშობლის ხატმა/ და დაიყენა თავს ნათელიო”; ეს ხატი ადამიანის ხელს არ იკარებდა, რაც მეტყველებს მის უდიდეს ღვთიურობასა და სიწმინდეზე, განსაკუთრებულობაზე, რასაც თვითონ ხატი ინახავდა და იფარავდა დაფარულად, თითქოს ყველა ვერ ხედავდა, რომ: “ღამით ნათელი/ და დღისით რაღაც ნისლი ჰბურავსო”, — ვკითხულობთ პოემაში; ისევ დედა ღვთისას გამოცხადებით (ეცხადება ბერს), აუწყებს ერთ ბერს: ქართველთა სავანეში მყოფ ივერიელ ბერს — გაბრიელს უნდა შეეხო მხოლოდ მისთვის ხელი, დაესვენებინა შესავალ კართან და “და იმ დღიდანვე სასწაულმოქმედს/ დაერქვას: “კარის ღვთისმშობელიო!” დასვენებისთანავე, “გამოიხატა ცაზე გვირგვინი,/ ვარსკვლავებისგან გამოჭედილი/ დაადგა თავზე ივერთ მონასტერს/ და გაანათა წმინდა ადგილი/ და ნათლის სხივებს აელვარებდა” (“თორნიკე ერისთავი”, აკ. წერეთელი, 1977, გვ. 193-194). აქ დაწესდა “ღვთისმშობლობა”, რომლის ხსენების დღეს, სიზმრად ხილვისას, აქ მოსულიყვნენ თამარი, ნინო, ქეთევანი: თამარი ძღვევის გვირგვინით, ქეთევანი — სახე წმინდა მოწამეობისა, ნინოს კი ხელთ ებყრა ჭვარი ვაზისა, ნიშანი დიდი ქრისტიანობის. მათ აღავლინეს ტკბილი საგალობელი: — დედაო ღვთისავ! შენი ხვედრია/ ეს საქართველო დიდჭირნახული,/ შეუწიდე ცოლდა!... მოეც კურთხევა ზეცით, მალალო, და

გადმოსახე ძლიერად ჯვარი, რომ აღადგინო ქართველთა ერი, დღეს დაცემული და ცოცხალ-მკვდარი!" (აკ. წერეთელი, 1977, გვ. 194).

ლოცვითი საგალობლის შემდეგ ცისარტყელა გამოისახა ცაზე, რაც უკეთესი, ნათელი მომავლის, მშვიდობის საწინდარია. აკაკი წერეთლის "თორნიკე ერისთავი", სათქმელის თვალსაზრისით, ამოუწურავია, მხოლოდ ერთი ნაშრომი ვერ იტვირთავს იქ თქმულის ამოკითხვას და გააზრებას, მაგრამ მცირეოდენ წვლილს კი შეიტანს მისი საღვთისმეტყველო საზრისით წაკითხვისა და შესწავლის საქმეში. პოემაში პოეტის მიერ გაცოცხლებულია საქართველოს და ქართველი ერის მუდამ მფარველის, ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის ხატ-სახე, რომლის კალთის ქვეშ შეფარული მადლით აღვისლი და ნათლით გასხვივსნებულ ქართველი ადამიანი მუდამ სულიერად სუნთქავს და ინარჩუნებს არსებობას.

დამოწმებული ლიტერატურა

ახალი აღთქუმაძე, 1963 — ახალი აღთქუმაძე, საკათალიკოსო საბჭოს გამოცემა, ტფ., 1963.

კ. აბაშიძე, 1991 — კ. აბაშიძე, აკ. წერეთელი, "ქრესტომათიული კრიტიკა XIX საუკუნე", თბ., 1991.

ვ. ბარნოვი, 1990 — ვ. ბარნოვი, აკაკი წერეთელი, "აკაკის სამრეკლო", თბ., 1990.

ქ. ბეზარაშვილი, ბ. კული, 2000 — ქ. ბეზარაშვილი, ბ. კული, "მაყვლოვანის" გაგებისათვის ძველ ქართულ მწერლობაში, კრებ. "ლიტერატურული ძიებანი", ტ. XXI, თბ., 2000.

დეკანოზი გიორგი ზვიადაძე, 2000 — დეკანოზი გიორგი ზვიადაძე, ყოვლადწმინდა ღმრთისმშობლის ხარებისადმი მიძღვნილი საკითხავები ქართულ საეკლესიო ტრადიციაში, კრებ. "ლიტერატურული ძიებანი", ტ. XXI, თბ., 2000.

ქ. ელაშვილი, 2000 — ქ. ელაშვილი, ღვთისმშობლის სიმბოლური სახე და ადრეული პერიოდის ქართული ჰაგიოგრაფია, კრებ. "ლიტერატურული ძიებანი", ტ. XXI, თბ., 2000.

თეიმურაზ პირველი, 1934 — თეიმურაზ პირველი, თხზულებათა სრული კრებული, აღ. ბარამიძისა და გ. ჯაკობიას რედაქციით, თბ., 1934.

ივ. ლოლაშვილი, 1978 — ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო ივ. ლოლაშვილმა, თბ., 1978.

ს. მახარაშვილი, 2000 — ს. მახარაშვილი, სადღესასწაულო ჰომილიათა თეოფილესეული თარგმანები, კრებ. "ლიტერატურული ძიებანი", ტ. XXI, თბ., 2000.

აკ. მინდიაშვილი, 2003 — აკ. მინდიაშვილი, ქრისტიანულ-რელიგიური ნაკადი აკაკის შემოქმედებაში, თბ., 2003.

რ. სირაძე, 1997 — რ. სირაძე, "წმინდა ნინოს ცხოვრება" და დასაწყისი ქართული აგიოგრაფიისა, თბ., 1997.

ქართული პოეზია, 1979 — ქართული სასულიერო პოეზია, ტ. I, თბ., 1979.

ძეგლები, 1963 — ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I (V-Xსს.), დასაბეჭდად მოამზადეს ილ. აბულაძემ, ნ. ათანელიშვილმა, ნ. გოგუაძემ, ლ. ქაჯაიამ, ც. ქურციკიძემ, ც. ჭანკიევმა და ც. ჭლამაიამ, ილია აბულაძის ხელმძღვანელობით და რედაქციით, თბ., 1963.

ძველი მეტაფრასული კრებულები, 1986 — ძველი მეტაფრასული კრებულები (სექტემბრის საკითხავები), ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, კომენტარები და საძიებლები დაურთო ნ. გოგუაძემ, თბ., 1986.

ძლისპირნი და ღმრთისმშობლისანი, 1971 — ძლისპირნი და ღმრთისმშობლისანი, ელენე მეტრეველის გამოცემა, თბ., 1971.

აკ. წერეთელი, 1980 — აკ. წერეთელი, თხზულებათა სრული კრებული, თბ., 1980.

აკ. წერეთელი, 1977 — აკ. წერეთელი, რჩეული ორ წიგნად, წიგნი I, ლექსები, პოემები, თბ., 1977.

DALI BETKHOSHVILI

ICON OF ST. MARY IN THE WORKS OF AKAKI TSERETELI ("Tornike Eristavi")

Praying for St Virgin icon has frequent mode in Georgian fiction writing , by the strength of which complex mystical-real plan becomes evident, things which are hidden for human contemplation but it's still possible to understand it. St. Virgin icon conveys the mission to lead people towards spiritual depth and let them realize its eternity.

In the poem of Akaku Thereteli "Tornike Eristavi" icon of St. Virgin is alive with fiction word, her mission, the idea inheritance as the exposition of truth; Describing the icon of St. Virgin completer the mind of Georgian Person, to find the way of survival and solution.

In the poem of Akai Thereteli "Tornike Eristavi" poet vividly describes the icon of St. Virgin whi is the survivor of Geogia and Georgian nation, Georgian person filled and enlightened with her grace and under her lap breaths spiritually and maintains existence.

IIIIII IIIIIIIIIII

ჭურჭლის აღმნიშვნელი სპარსული ტერმინების
კვლევისათვის „რუსულანინში“
(ჩ. ს. ს.)

“რუსულანინი” XVII საუკუნის ქართული ლიტერატურის ერთ-ერთი საგმირო სათავგადასავლო თხზულებაა, რომლის ავტორიც უცნობია. მისი ლექსიკა მრავალფეროვანია და სპარსული ნასესხობანის შესწავლის თვალსაზრისით საინტერესო მასალას იძლევა.

ნაწარმოებში გარკვეული რაოდენობით გვხვდება ჭურჭლის აღმნიშვნელი ტერმინები, რომელთაგან ყურადღებას შევაჩერებთ **ნალბაქ**-ზე.

“რუსულანინის” სრულ ტექსტში მოძიებულ ჭურჭლის აღმნიშვნელ ლექსებითა შორის გვხვდება **ნალბაქი**, რომელიც ოთხჯერ სახელდება: “ყველას ხელთ ოქროს თევშები ეჭირათ, ზოგსა თასი, ზოგსა **ნალბაქი**...” (რუსულანინი, 1957, გვ. 478₁₂); “რა გამობრუნდიან, დავსხედით, პატოსნის თვალითა და მარგალიტითა ზოგი ოქროსა, ზოგი მურასა სურა, ლიტრა, ჯამ-თევში, თასი, **ნალბაქი** - ამისთანა იარაღი თვითომ თვითო დადგის” (რუსულანინი, 1957, გვ. 481₅); “წინას კაცთა **ნალბაქებით** თეთრი, მერმე თევშებით ფლური, მერმე ოქროს თევშებზე ლაყვარდი ეწყო...” (რუსულანინი, 1957, გვ. 494₃₇); “**ნალბაქით** ნარინჯი წინ დაუდგეს და ტარი და აბრეშუმი გვერდს მოუდგეს” (რუსულანინი, 1957, გვ. 591₁₀).

“ვეფხისტყაოსნის” აკადემიური ტექსტის დამდგენი კომისიის სალექსიკონო ფონდის მასალებში, გარდა “რუსულანინისა”, **ნალბაქი** გვხვდება მრავალ ძეგლში: “ფინჯნები რვა ვარაყიანი თავისის **ნალბანქებით** - ოთხი რუსთუელს და ოთხი ბოდბელს” (სამართ., V, გვ. 505₃₃) (1790 წ.); “... შემოგწირე ... ერთი სასებისკვრე ვეცხლის **ნალბაქი**, ერთი ფიდონი კარგი თეთრის დიბისა ფრანციცული ...” (H, 1667, მინაწ., 94₄₁) (1821 წ.); “... ჩვენც დაგემოყურენით და მოგათხოვეთ ... და ბატონი ჩვენი ანა და გამოვატანეთ ზითვად...: ... საფარეშოს იარაღისაგან: ორბოვა ჭუფთი ერთი, ... ლანგარი მისის ზარფუშითა ორი, სუფრაყაშული (ალბათ უნდა იყოს “... ყაშული” თ. გ.) ერთი ცხრა თევში, ცხრა ჯამი, ცხრა **ნალბაქი**, ...” (სიძვ., II, გვ. 435₃) (1692-1703 წწ.); “მოყარეს ოქროს **ნალბაქნი** და ზოგნი მოყვითლულები...” (არჩ., II, გაბ. თ. და რ., გვ. 285₂); “...მას სტოლსა შინა **ნალბაქნი** იყვნეს გაწყობილნი” (პეტერგ. აღწ. (ქ. მწ., რუს.) 330₁₂); “31 ლვინობისთვე დიდმა ოსტატმა გვაწვია ... მისი ფიალა და **ნალბაქი** მისი დანაკოვზები ოქროსი იყო” (საბა, I, მოგზ., გვ. 232₂₅); “... მართებს ერთი **ნალბაქი** საკმეველი ...” (საეკლ., I, გვ. გვ. 78₉) (1675-1680 წწ.); “კიდე მოგუართვა ერთი სახელმწიფო ვეცხლის სურა და **ნალ[ბაქი]** ჩუენ...” (ქრონიკ., II, 423₃) (1584 წ.); “მოგუართუქს თლილთა ბროლისა **ნალბაქთა** ზედა მურაბად” (მგზავ., გვ. 56₄).

“რუსულანინის” ბოლოს დართულ ივ. გიგინეიშვილის მიერ შედგენილ ლექსიკონში **ნალბაქი**, ეს არის იგივე **ლამბაქი** (რუსულანინი, 1957, გვ. 756).

დ. ჩუბინაშვილის ქართულ-რუსულ ლექსიკონში ეს სიტყვა ძველი ფონეტიკური ვარიანტით გვხვდება: **ნალბაქი** - პატარა ჩაის პინაკი (დ. ჩუბინაშვილი, 1984, გვ. 952);

სულხან-საბა ორბელიანი ამ სიტყვას არ განმარტავს.

არნ. ჩიქობავას მიერ რედაქტირებულ ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში **ლამბაქი** არის პატარა თევზი, ჭიქის ან ფინჯნის დასადგმელი (უფრო მომცრო - სამურაბეა); ფაიფურის **ლამბაქი** - კალისტომ ქილაში კოვზი მაღიანად ამოუსვა და ... **ლამბაქზე** გადმოაყირავა (ა. ბელ.); ცხრილზე დაალაგა: ... თაფლიანი ფილა, გოზინაყიანი **ლამბაქი**, ერთი ჯამი კაკალი (თ. რაზიკ.) (ქეგლ 1950-1964, IV, 1472).

ივ. ჯავახიშვილის აზრით, სითხისათვის განკუთვნილ ჭურჭელს თავისი ზედადგარი ან ქვეშაოსადები ჰქონდა ზოლმე, რომ განაყოფის, ანდა დასხმის დროს დაწვეთებულ სითხეს ტაბლის თუ ტრაპეზის ორზოა, ანდა სუფრა თუ სხვა საგანი არ დაესველებინა და არ დაელაქავებინა. ასეთს, მაგარი ნივთიერებისაგან გაკეთებულ ზედადგარს, ზოგადად სადგმელი ეწოდებოდა, მაგრამ ზოგიერთი ჭურჭლისათვის განკუთვნილს თავისი სახელი ჰქონდა, მაგ., სათხე ერქვა თასის დასადგმელს. საბას უკანასკნელი ტერმინი ზოგადი მნიშვნელობითაც ესმოდა და ნათქვამი აქვს: „სათხე წედათა სადგმელი“ არისო, მაგრამ, უეჭველია, ასეთი ზოგადი მნიშვნელობა ამ ტერმინს თავდაპირველად ვერ ექნებოდა, არამედ მხოლოდ თასის დასადგმელის აღმნიშვნელი უნდა ყოფილიყო. სადგმელის მაგიერ, სვეტიცხოვლის ქონების 1546 წ. ნუსხაში ტერმინად ნახმარია სადგამი. სახელდობრ, იქ დასახელებულია „ვერცხლისა სურის სადგამი, ნალბაქი“. ამასთანავე „დიდი ნალბაქი“ სასანთლის ქვეშაც მდგარა. ბედიში მყოფ წალენჯიხის წმ. გიორგის ხატის 1651 წ. წარწერაში „დიდი ვერცხლის სასანთლე ქვეშე დიდ ნალბაქიანი“ არის მოხსენებული (ი. ჯავახიშვილი, 1965, გვ. 58).

ი. რუბინჩიკის მიერ რედაქტირებული სპარსულ-რუსული ლექსიკონის მიხედვით **نظكى** [ნა'ლბაქი] არის ლამბაქი (ი. რუბინჩიკი, 1985, გვ. 649).

მ. მოინი საინტერესო ცნობას გვაძლევს ლექსემის შესახებ: **نظكى** na'l-bak-i [არაბულ-სპარსული = **نعل** M na'lak-i → **نعل** na'l-ak] I. მორღო და მრგვალი ჭურჭელი, რომელზეც ჩაის ჭიქას დებენ, II. ფილა. **رکاب**[რეკაბ] „რვაწახნაგოანი ფილა, ღვინის მრგვალი ჯამი“.

აქვეა განმარტება: ზოგიერთი ამ სიტყვას რუსულიდან მიღებულად ცნობს. მოიაზრება, რომ **نظكى** [ნა'ლბაქი] ნაწარმოებია **نظك** [ნა'ლბაქ] + **ا** [ი].

نظكى [ნა'ლბაქი] ასეთივე წესით არის მიღებული, მაგრამ **با** ბგერის დამატების მიზეზი უცნობია. ამ სიტყვის არაბიზებული ფორმა თანამედროვე არაბულ გამოთქმაშიც **نظكى** [ნა'ლბაქი] არის (მ. მოინი, 1998, გვ. გვ. 4756). ამავე ლექსიკონში **نظك** na'lak-i [არაბ.- სპ.] I. მნიშვნელობაა **نظك** [ნა'ლბაქ]-ის სინონიმი, II. **رکاب** [რეკაბ] ანუ რვაწახნაგოვანი ფილის, ღვინის მრგვალი ჯამის სახეობა, III. ფეხსაცმლის ქუსლი. **نعل** na'l-ak -თან მითითებულია [არაბულ-სპარსული: **نعل** [ნა'ლ] + [აქ]- კნინობითი ფორმის მაწარმოებელი სუფიქსი] I. პატარანალი; II. ლამბაქი, ფილა (მ. მოინი, 1998, გვ. 4757). სპარსულ ენაში არაბულიდან **نعل** [ნა'ლ] შემოსულია მნიშვნელობით 'ნალი ცხოველის ჩლიქზე ან ფეხსაცმლის ქუსლზე (მ. მოინი, 1998, გვ. 4755), ხოლო თავად არაბულ ენაში **نعل** [ნა'ლ] მრ. რ. **نعال** [ნი'ალ] აღნიშნავს „წალღებს, სანდალს, ფეხსაცმელს“ (ბ. წერეთელი, 2000, გვ. 393)“, ლანჩა, ძირი (ფეხსაცმლისა)” (ნ. ბარანოვი, 1994, გვ. 353).

საინტერესოა, რომ ქართულ ძეგლებში გვხვდება **ნალბაქი**, როგორც საღვამის თევზის, ჭიქის, ფინჯნის, ყავადანის და სურისა, ფიალისა, აგრეთვე როგორც საწყაო: “ერთი ნალბაქი საკმეველი”.

ქართული ენის ზემოიშვრულ დიალექტში დადასტურებულია ლანბაქი-ლამბაქი: “დააწყო სამი ვაშლი ლანბაქზე” (ქ. ძოწენიძე, 1974, გვ. 214).

როგორც ზემოთ დავინახეთ, **ნალბაქი** არის მოღრმო და მრგვალი ჭურჭელი. ქართულ ძეგლებში გვხვდება ოქროს, ვერცხლის და ბროლის **ნალბაქი**.

“რუსულდანიანი” ვხვდებით თვალ-მარგალიტით სავსე **ნალბაქს**, ზოგს ოქროს, ზოგს კი – მურასას, ანუ ძვირფასი თვლებით მოოჭვილს. ვხვდებით აგრეთვე, თეთრით (ვერცხლის ფულით) სავსე **ნალბაქებს**, რომელსაც მეფეს და დიდებულებს გადააყრიან თავზე მოხელენი. ვხვდებით, აგრეთვე, **ნალბაქს** ნარინჯით, ანუ ციტრუსოვანი მცენარის ნაყოფით. “რუსულდანიანი” ნალბაქი, როგორც რაიმე ჭურჭლის საღვამის, არსად ჩანს.

ლექსემა სპარსულიდან შემოსული ჩანს სემანტიკური და ფონეტიკური ცვლილებების გარეშე.

დამოწმებული ლიტერატურა

ბ. ბარანოვი, 1994 - Баранов Х. К., Арабско-русский словарь, Т. I-II, Ташкент, 1994.

მ. მოინი, 1998 - Mo'in Muhammad, Persian Dictionary, I-VI, Amir Kabir Publishing Corporation, Tehran, 1998.

ო. რუბინიკი 1985 — Персидско - русский словарь, под редакцией Рубинчика Ю. А. , I-II, «Русский язык», Москва, 1985.

რუსულდანიანი, 1957 - “რუსულდანიანი”, ილ. აბულაძისა და ივ. გიგინეიშვილის რედაქციით, წინასიტყვაობა და ლექსიკონი დაურთო ივ. გიგინეიშვილმა, თბ., 1957.

ქეგლ, 1950-1964 - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, I-VIII, თბ., 1950-1964.

დ. ჩუბინაშვილი, 1984 — დ. ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბ., 1984.

ქ. ძოწენიძე, 1974 - ქ. ძოწენიძე, ზემოიშვრული ლექსიკონი, თბ., 1974.

გ. წერეთელი, 2000 — გ. წერეთელი, არაბული ქრესტომათია ლექსიკონითურთ, თსუ, თბ., 2000.

ო. ჯავახიშვილი, 1965 - ივ. ჯავახიშვილი, მასალები საქართველოს მატერიალური კულტურის ისტორიისთვის, II, საფენელ-საგებელი, ავეჯი და ჭურჭელი, თბ., 1965.

TAMAR GASITASHVILI

ON THE STUDY OF VESSEL TERMS IN “RUSUDANIANI”
(NALBAKI)

“Rusudaniani” is Georgian heroic-adventurous novel by the unknown author of the seventieth century. Vocabulary is varied and gives interesting material to study vocabulary established from Persian.

There is revealed and analysed the term — Nalbaki, in the thesis, confirmed and coming from Persian language, which denotes pottery.

Nalbaki — is same as Georgian cup, “little tea cup”, “little standing of plate, glass or cup” < Arabic - Persian **نعلبکی** [na'lbaki] // **نعلکی** [na'laki]. 1. Deep and round pottery, on which is put tea cup, 2. Bowl, round bowl of wine **نعلبکی** 1. Little horseshoe; 2. Cup, bowl + **نعل** [n'al] Relative suffix (the produced word is **نعل** [n'al] “Horseshoe on animal hooves or on the shoe heel” + [here] producing suffix of diminutive form). **نعلبکی** [Na'lbaki] is got by the same rule, but the reason of adding **ب** is not known.

We meet in “Rusudaniani” nalbaks, full of silver money and eye-pearl. Also, as orange, thus citrus fruit plant to eat, deep and round vessel. Lexeme seems to be come from Persian, without semantic and phonetic changes.

ლინგვისტური კვლევის თვალსაზრისით. ამ სავალდებულო შესავლის შემდგომ ქვემოთ წარმოვადგენთ ჩვენი კვლევის შედეგებს:

ირაკვევა, რომ ენგურ-გუმისთის ზონაში XIV-XVII საუკუნეთა პორტოლანებზე დასტურდება 9 გეოგრაფიული ობიექტი და მათი სახელწოდებანი. ეს გეოგრაფიული ობიექტებია: მდინარეები **ენგური, გუდავა, ღალიძკა, კოდორი**; დასახლებული პუნქტები, ან ნავსადგურები **ტამიში, დრანდა (თხუბუნი), სოხუმი, მეგრული პორტი, მალფიტანის პორტი (მდ. კელასურის შესართავი)**. მათგან **გუდავა, ღალიძკა, კოდორი, სოხუმი** დასტურდება პიეტრო ვესკონტეს 1311 წლის პორტოლანზე (ა. გორდევი, 2014, გვ. 141), **ენგური, დრანდა (თხუბუნი) და მალფიტანის პორტი** კი გამოსახულია არანაკლები სიძველის, ანგელინო დელსერტის 1325-1330 წლის რუკაზე.

მდინარე ენგური. ეს მდინარე აღნიშნულია ბერძნულიდან მომდინარე **Megapotamo** “დიდი მდინარე” სახელითა და მისი 29 ფონეტიკური ვარიანტით, აგრეთვე, ამ მდინარეზე შეცდომით მიწერილი მდინარე კოდორის იტალიზებული სახელის 2 (**Gata, Goro**) ვარიანტით (ა. გორდევი, 2014, გვ. 122). ამ მდინარეს ქართულ სამწიგნობრო ენაზე **ენგურ-ი**, მეგრულ დიალექტზე — **ინგირ-ი / ინგერ-ი**, ხოლო აფხაზურ ენაზე **ეგრი (ეგრგ)** ეწოდება. სამწიგნობრო ქართულისა და მეგრული ვარიანტების ამოსავალია ლეონტი მროველის მათიანეში დადასტურებული **ეგურ-ი > ეგრი-ი** ფორმები. **ეგრი** ფორმისგან მოგვიანებით ჩამოყალიბდა **ეგრ-ის-ი** ვარიანტი (ლეონტი მროველი, 1942, გვ. 5; გვ. 17). სახელები **ეგური, ეგრი** და **ეგრისი** აღნიშნავდა ხან დასავლეთ საქართველოს სხვადასხვა მოცულობის ტერიტორიას, ხან კი ხსენებულ დიდ მდინარეს. რაც შეეხება აფხაზურ **ეგრგ** ვარიანტს, მისი წყარო უდავოდ ქართული **ეგრი** უნდა იყოს: **ი** ხმოვნის **გ** ხმოვანად გარდაქმნა აფხაზურში იოლად მოხდებოდა — სახელში ჯერ მახვილმა გადაინაცვლა ბოლოში, ხოლო შემდგომ ხმოვანი დავიწროვდა და წარმოიქმნა **გ**. ამას ხელს ის შეუწყობდა, რომ აფხაზური ვერ ჰგუობს სიტყვის ბოლოში **ი** ხმოვანს (ქ. ლომთათიძე, 1976, გვ. 54-60).

გუდავა. მდინარე გუდავას დასახელებათაგან წარმოდგენილია **Corebendia** (52 რუკაზე) და **Corobendi** (34 რუკაზე) მთავარი ვარიანტები. გვხვდება, აგრეთვე, 50 სხვა ფონეტიკური ვარიანტი და 2 გაურკვეველი წარმომავლობის **Lopay** და **Triaso** სახელები (ა. გორდევი, 2014, გვ. 122-123). მართებული ჩანს წმ. ამბროსის (ხელაიას), ჯ. გამახარაის, თ. ბერაძის, კ. თოფურიათ, მ. სანაძისა და ბ. ხორავას მოსაზრება, რომ **Corebendia** და მისი ფონეტიკური ვარიანტები არის მეგრული **გურბედია** “შუა, ცენტრალური ბედია”. ეს სახელი ზოგ რუკაზე მდინარე გუდავას მიემართება, ზოგზე — სოფელ ილორსა და ზოგზე კი — საკუთრივ სოფელ ბედიას (ჯ. გამახარია, ბ. გოგია, 1997, გვ. 400-401, 821-824, 827, 830, 832; თ. ბერაძე..., 2013, გვ. 95-96). სამურზაყანოს მოსახლეობა ბედიის ცენტრს დღესაც **გურბედია**-ს უწოდებს, ხოლო 1925 წლამდე აფხაზები სოფლის იმავე ნაწილს **ბედია-აგუ (ბედია-აგუ)** “ბედიის გული, შუა ბედია” სახელით მოიხსენიებდნენ, ხოლო 1925 წლიდან ოფიციალურ აფხაზურ, ქართულ და რუსულ ფორმად დამკვიდრდა ხელოვნური **აგუბედია** “გულის ბედია” ვარიანტი (ვ. კვარაძია, 1985, გვ. 51-52), რაც არ ჯდება აფხაზურ კომპოზიტურ სახელთა სტრუქტურულ მოდელში. რაც მთავარია, ძველ პორტოლანებზე სრულებით არ დასტურდება მეგრულისაგან კალკირებული აფხაზური ფორმები.

მერკულა და ტამიში. ანტონ გორდევევი მდინარე ღალიძგის სახელწოდებებზე მიიჩნევს **Tamasa** ფორმასა და მის 39 ფონეტიკურ ვარიანტს. იმავე ღალიძგის აღმნიშვნელი ჰგონია მას ვარიანტები: **Micula, Miculla, Murculla, Murcula** (ა. გორდევევი, 2014, გვ. 123). რეალურად აქ ორი განსხვავებული გეოგრაფიული ობიექტია: ერთია ოჩამჩირის მუნიციპალიტეტის თემი **ტამიში** და, შესაძლოა, მდინარე **თოუმიშ-ი**ც, ხოლო მეორეა იმავე მუნიციპალიტეტის თემი **მერკულა**. ამ სახელთა აფხაზური ვარიანტებია: **ტამშ, თუმიშ (თუმეშ), მირკულა (მერკულა)**, რომელთაგან პირველი ორის ეტიმოლოგია გაუტკვეველია, ხოლო მესამე წარმოდგენს შავქლიავის მეგრული **მარგულა** სახელისაგან მომდინარე ტოპონიმს: **მარგვეთი** (ისტ. პროვინცია) > სამწიგნ. ქართ. **მარგვე-ულ-ი** “მარგვეთული“ > სამწიგნ. ქართ. **მარგვე-ულ-ა** > მეგრ. **მარგულა** > მეგრ. **მარკულა** > მეგრ. **მერკულა** > აფხაზ. **მერკულა** (თ. გვანცელაძე, 2011, გვ. 247-248). ქართულ ვარიანტებთან ახლომდგომი ფორმები **Меркула** (სოფელი) და **Моргула** (მდინარე მოქვი) დასტურდება ფ. ელჩინისა და ბ. ზახარაიევის ელჩობის ამსახველ 1636-1640 წლების მასალებშიც (გ. გეგენავა, ფ. ელჩინი..., 2014, გვ. 416, 442). ასევე, ქართულთან ახლოს დგას ა. ლამბერტის 1654 წლის რუკაზე აღნიშნული **Mergullas** ფორმა (თ. ბერაძე..., 2013, გვ. 98; თ. გვანცელაძე, 2011, გვ. 247-248).

კოდორი. ა. გორდევევის აზრით, მდინარე კოდორს აღნიშნავს დაწერილობათა 3 ჯგუფი: **Goto 17** ფონეტიკური ვარიანტიურთ (დასტურდება 195 პორტოლანზე), **Catancha // Catanca** და **Golfo** (იტალ. “ყურე“). სინამდვილეში აქ 4 გეოგრაფიული ობიექტია: **მდინარე კოდორი, კოდორის ყურე, კოდორის კონცხი** და მდინარის მარჯვენა ნაპირზე, შესართავთან ახლოს მდებარე ისტორიული **სოფელი კოდორი**. გამოთქმულია თვალსაზრისი, რომ მდინარე კოდორს შუასაუკუნოვან ევროპულ რუკებზე აღნიშნავდა სახელი **Goro**, ხოლო კოდორის კონცხს — **Gotto // Goto** ვარიანტები (თ. ბერაძე..., 2013, გვ. 94), რომლებიც ერთი სახელის ფონეტიკური ვარიანტებია, მაგრამ რეალურად ევროპელები ოთხივე ობიექტის აღმნიშვნელად იყენებდნენ კოდორის სახელის ვარიანტებს: **Goto** (დასტურდება 120 რუკაზე), **Gotto** (38 რუკაზე), **Goro** (16 რუკაზე), **Gote** (5 რუკაზე), **Gotom** (2 რუკაზე), **Guato** (2 რუკაზე), თითო რუკაზე წარმოდგენილ ფორმებს: [...]**to, Acabogato, Bote, c. Gotto, Caio, Coto, Gato, Gro, Grote, Guoto, Toto, Totto** (ა. გორდევევი, 2014, გვ. 124). ჯ. გამახარისა და ბ. გოგის ვარაუდით, ერთ-ერთი ვარიანტი **Goto** შესაძლოა მომდინარეობდეს პორტუგალიური **Goto** “ყელი; ხეობა“ სიტყვისაგან (ჯ. გამახარია, ბ. გოგია, 1997, გვ. 821), მაგრამ აქ ის დაბრკოლება წარმოიქმნება, რომ განსხვავებით იტალიელებისაგან, რომლებსაც სავაჭრო ფაქტორიები ჰქონდათ შავი ზღვის სანაპიროზე (კერძოდ, ახლანდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე), პორტუგალიელებს მასობრივად არასოდეს უცხოვრიათ საქართველოში და ამდენად გამოსარიცხია მათ ენაზე აქ ტოპონიმების შექმნა. **Goto** და მისი 17 ვარიანტისაგან ფონეტიკურად ძალზე შორს დგას ამ მდინარის აფხაზური □□დრ□ სახელი, თუმცა აფხაზ მეცნიერს ვ. კვარკვიას მიაჩნია, რომ ევროპულ რუკებზე დადასტურებული **Goto** აფხაზური სიტყვაა. იგი ემყარება იმას, რომ მდინარის მარჯვენა ნაპირზე არსებობდა სოფელი კოდორი, რომელსაც ასახელებენ

ევროპელი და ქართველი ავტორები (ა. ლამბერტი, ვახუშტი ბატონიშვილი...), რომელსაც ამჟამად **ვლადიმიროვკა** ეწოდება (გულრიფშის მუნიციპ.). მისი აზრით, სოფელი თავიდან კოდორის დელტაში მდებარეობდა და მდინარის მიერ კალაპოტის ცვლის შედეგად აღმოჩნდა მის მარჯვენა ნაპირზე. ამ სოფლის სახელი თურმე მომდინარეობს აფხაზური **ა-გთა** “შუაგული, ცენტრი” სიტყვისაგან, რომელიც თავიდან ჟღერდა როგორც ***გთა აქგთა** “შუის, ცენტრის სოფელი”, ***გთ აძიას** “გუთას მდინარე”, ან “შუაგულის მდინარე”. შემდგომი ფონეტიკური ცვლილებანი ვ. კვარჭიას ასე აქვს წარმოდგენილი: **გთა** ფუძისაგან წარმოქმნილა ***გუთ-რგ > კგდ-რგ** “შუაგულისა, ცენტრისა/, რომელშიც **-რგ** აბსტრაქტულობის **-რა** სუფიქსის ვარიანტი ყოფილა, რაც არ შეესაბამება სინამდვილეს; თავის მხრივ, ***გუთარგ აძგ** “შუაგულის წყალი” შესიტყვებისაგან მიღებულია **კგდ-რგ აძგ** “კოდორის წყალი”. უცხოელთა მიერ აფხაზური **აგთა** აღქმულა როგორც **გოტო**, ხოლო **კგდრგ** ვარიანტი ქართველებს აღუქვამთ, როგორც **კოდორ-ი** (ვ. კვარჭია, 2006). ამ ვარაუდს მრავალი დაბრკოლება აქვს, რომელთაგან აქ მთავარს მივუთითებთ: 1. ამჟამინდელ აფხაზეთში XVI საუკუნემდე არ ჩანს აფხაზეთა ცხოვრების არავითარი კვალი არც ერთ წყაროში; 2. წყაროებში არ დასტურდება არც აფხაზური ფორმები: ***გუთ-რგ, *გუთრგ აძგ**, ან მათი სხვა ენებზე ფონეტიკურად ადაპტირებული ვარიანტები; 3. იტალიურ, ესპანურ და პორტუგალიურ რუკებზე **ა** ხმოვანზე დაბოლოებული **გთა** ფორმა შექველად შეინარჩუნებდა ამ ბოლო ბგერას, ვინაიდან სამივე ამ ენაში **ა**- ხმოვანი უდავოდ გაიგივდებოდა არსებით სახელთა მდებარეობითი სქესის დაბოლოებასთან და მისი ჩანაცვლება **ო** ხმოვანით სერიოზულ მიზეზს მოითხოვდა, რადგან **ო**- დაბოლოება მამრობითი სქესის ნიშანია და ამ ენებში სქესის ცვლა ასე მარტივად არ ხდება; 4. პირველად 1311 წელს დადასტურებული ამ გეოგრაფიული სახელის 18 ვარიანტიდან არც ერთი არ ბოლოვდება **ა** ხმოვანზე...

ამიტომ უფრო რეალურია სახელის ქართველურობა: იგი უნდა წარმოდგენდეს წყლის დინების აღმნიშვნელ ქართული **-კად-** ძირის მეგრულ **ო** ხმოვნიან ვარიანტს, შდრ.: **ნა-კად-ი, ნა-კად-ულ-ი, მ-კად-ე** “მდინარი”, ასევე **ა** და **ო** ხმოვნიანი ტოპონიმები სამეგრელო-სვანეთში: **ლა-კად-ა, კად-არ-ი, კად-არ-ა, კად-არ-ე, ლა-კად-ურ-ი // ლა-კად-ულ-ი...** (ი. ჩანტლაძე, 2012, გვ. 228-229). საყურადღებოა, რომ იგივე **კოდორ-ი** სახელი დღემდე ეწოდება აფხაზეთიდან ძალზე დაშორებულ სოფლებს სამეგრელო-იმერეთის საზღვართან: **გაღმა კოდორი და გამოღმა კოდორი**, აგრეთვე, მიკროობიექტებს: აბაშის მუნიციპალიტეტის სოფელ ნაესაკაოში **კოდორე** და **კოდორქალაქი** (თ. მიბჩუანი, 1989, გვ. 244-245), ფონი **კოდორფონი** და სახანავი **კოდორქალაქი**-ის სახელწოდებით (ი. კეკელია, დ. ოდიშარია, 2014, გვ. 13).

სიტყვათესხების კანონზომიერებანი გვიჩვენებენ, რომ **კოდორ-ი** ფორმა უდევს საფუძვლად თვით აფხაზურ **კგდრგ** სახელსაც: ქართ. **კოდორ-ი > აფხაზ. *კადარ > აფხაზ. *კადარგ > აფხაზ. კგდრგ**. მახვილის გადანაცვლებას გამოიწვევდა **დ** და **რ** თანხმოვნებს შორის **ა** ხმოვნის კანონზომიერად რედუქცირება. სესხების საპირისპირო მიმართულება გამოირიცხება, ვინაიდან აფხაზური **კგდრგ** მეგრულში შექველად მოგვცემდა ***კუდრი** ფორმას,

რაც არ დასტურდება. მეტიც, აუხსნელი იქნებოდა აფხაზეთიდან შორს იმ ფონეტიკური ვარიანტების არსებობა, რომლებიც არღვევენ აფხაზურიდან მეგრულ დიალექტში სესხების ფონეტიკურ წესებს.

დრანდა (თხუბუნი). ობიექტის სახელწოდება წარმოდგენილია 43 ფონეტიკურ ვარიანტად, რომელთაგანაც ძირითადია **Cicaba** (დასტურდება 45 პორტოლანზე). ესაა ამჟამინდელი სოფელი შაუმიანოვკა (გულრიფშის მუნიციპ., დრანდის თემი), რომელსაც ადრე **წყუბუნი // წყუბენი** ერქვა (თ. ბერაძე, ... 2013, გვ. 94). პ. ინგოროყვას ვარაუდით, სახელწოდება უნდა მოდიოდეს მეგრული ზმნისაგან **რწყაფა** “შერწყმა, შეერთება, შერთვა“, ჯ. გამახარია და ბ. გოგია კი დამატებით იმასაც უთითებენ, რომ ეს პუნქტი იგივე **ტყუბუნია** (ჯ. გამახარია, ბ. გოგია, 1997, გვ. 821). ევროპულ პორტოლანებზე წარმოდგენილი ფორმები **წყუბუნი-ი // წყუბენი-ი** სახელის ვარიანტებია, ეს სახელი კი, ალბათ, მეგრულად **“შესართავს“** ნიშნავდა.

კელასური. ა. გორდევი ადასტურებს ორ გეოგრაფიულ ობიექტს მდინარე კელასურთან: **პარფიტამის ნავსადგურსა და მეგრელთა ნავსადგურს**. მხოლოდ 35 პორტოლანზე აღნიშნული 16 ვარიანტიდან პირველი ნავსადგურის ძირითად სახელად ავტორს გამოყოფილი აქვს ვარიანტი **Marfitam** (ა. გორდევი, 2014, გვ. 136), რომელსაც ახსნა არ ეძებნება არც ქართულად და არც აფხაზურად. ეს სიტყვა ვერც იტალიურ, ესპანურ და პორტუგალიურ ენებში ვიპოვეთ.

მდინარე კელასურის შესართავთან 142 პორტოლანზე მითითებული **მეგრელთა ნავსადგური** აღნიშნულია 54 ვარიანტის სახით, რომელთაგან 33-ჯერ დასტურდება **p. Mengrelo**, ანუ **porto Mengrelo** “მეგრული ნავსადგური“. იგი პირველად გვხვდება ა. დულსერტის 1325-1330 წლების რუკაზე, ხოლო უკანასკნელად წარმოდგენილია ბატისტა კავალინი ჯოვანის 1639 წლის პორტოლანზე (ა. გორდევი, 2014, გვ. 136-137). ჩანს, ნავსადგურს სახელი გენუელებმა დაარქვეს იტალიურ ენაზე. ტოპონიმი გვიკარნახებს, რომ მდინარე კელასურის შესართავთან 1325-1330 წლიდან XVII საუკუნის 40-იან წლებამდე არ ცხოვრობდნენ აფხაზთა წინაპრები და აქაური მოსახლეობა ქართული ყოფილა.

სოხუმი (ცხუმი). ქალაქს 237 პორტოლანზე ბერძნული წარმოშობის **Sebastopolis** “წმიდა ქალაქი“ სახელის 41 ფონეტიკური ვარიანტი აღნიშნავს (ა. გორდევი, 2014, გვ. 137-138). ქალაქს ძვ.წ. VI საუკუნეში ბერძნებმა **დიოსკურიადა** უწოდეს მითოლოგიური არგონავტი ძმების კასტორისა და პოლიდეკეს (პოლუქსის), ანუ დიოსკურების პატივსაცემად; ძვ.წ. 65 წელს მას რომაელებმა დაარქვეს **სებასტოპოლისი**. “ქართლის ცხოვრებაში“ იმავე ქალაქს ახ.წ. VIII საუკუნის ამბებთან დაკავშირებით მემატინე **ცხუმი** სახელით იხსენიებს. ქალაქის აფხაზური **აყვა (აყა)** “მყაყე წყალი“ სახელწოდება **Acua** ფორმით ყველაზე ადრე გვხვდება არა ახლანდელი აფხაზეთის, არამედ ჩრდილოეთ კავკასიის ტერიტორიაზე, მდინარე ყუბანის ნაპირას ბატისტა აგნეზეს 1540 წლისა და ჯაკობო გასტალდის 1561 წლის რუკებზე, ხოლო **აყუ** ვარიანტი პირველად დასტურდება ტიმოთე გაბაშვილის 1737 წლის რუკაზე (თ. გვანცელაძე, 1998, გვ. 30; თ. ბერაძე, 2013, გვ. 90). ამოსავალ **Sebastopolis** ფორმასთან ყველაზე ახლოსაა ერთადერთ რუკაზე აღნიშნული **Sebastopoli** ვარიანტი,

ხოლო ყველაზე პოპულარულია 113 პორტოლანზე დატანილი **Sauastopoli**. ყურადღებას იმყრობს, აგრეთვე, ფონეტიკურ-სემანტიკური ვარიანტი **Sanapostolo** (ა. გორდევი, 2014, გვ. 137-138), რაც გადააზრიანების შედეგია და იტალიურად ნიშნავს “წმიდა მოციქულს” (**san** “წმიდა”, **apostolo** “მოციქული”).

ამრიგად, XIV-XVII საუკუნეების ევროპულ პორტოლანებზე წარმოდგენილი ტოპონიმების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ენგურ-გუმისთას ზონაში არ დასტურდება არც ერთი აფხაზური ტოპონიმი. შესაბამისად, მართებულია მოსაზრება, რომ აფხაზთა წინაპრები არ ცხოვრობდნენ ამ ტერიტორიაზე XVI საუკუნემდე.

დამოწმებული ლიტერატურა

თ. ბერაძე, 2013 — თ. ბერაძე, კ. თოფურია, მ. სანაძე, ბ. ხორავა, საქართველოს ისტორიული ატლასი. I. აფხაზეთი, თბ., 2013.

ჟ. გამახარია, ბ. გოგია, 1997 — Дж. Гамахария, Б. Гогия. Абхазия - историческая область Грузии. Тб., 1997.

გ. გეგენავა, ფ. ელჩინიძე, 2014 — გაბრიელ გეგენავას, ფედოტ ელჩინისა და პავლე ზახარევის ელჩობათა მასალები. 1636-1640 წლები, თბ., 2014.

თ. გვანცელაძე, 1998 — თ. გვანცელაძე, ენობრივი მონაცემები და მათი მნიშვნელობა აფხაზეთის ეთნიკური ისტორიის კვლევისათვის. კრებ. “აფხაზეთის ისტორიის პრობლემები“, თბ., 1998.

თ. გვანცელაძე, 2011 — თ. გვანცელაძე, აფხაზური ენა. სტრუქტურა, ისტორია, ფუნქციონირება, თბ., 2011.

ა. გორდევი, 2014 — А.Ю. Гордеев. Топонимия побережья Чёрного и Азовского морей на картах-портоланах XIV-XVII веков. Киев, 2014.

ი. კეკელია, დ. ოდიშარია, 2014 — ი. კეკელია, დ. ოდიშარია, იმერეთის ტოპონიმია სამუზეუმო და კარტოგრაფიულ მასალებში, ქუთ., 2014.

ვ. კვარჩია, 1985 — В.Е. Кварчия. Ойконимы Абхазии в письменных источниках . Сухуми, 1985.

ლეონტი მროველი, 1942 — ლეონტი მროველი, მეფეთა ცხოვრება, წიგნში: ქართლის ცხოვრება. ანა დედოფლისეული ნუსხა, თბ., 1942.

თ. მიბჩუანი, 1989 — თ. მიბჩუანი, დასავლეთ საქართველოს ქართველ მთიელთა ეთნოგენეზის, განსახლებისა და კულტურის ისტორიიდან, თბ., 1989.

ი. ჩანტლაძე, 2012 — ი. ჩანტლაძე, ქართველური ლექსიკის ისტორიიდან, I, თბილისი-ბათუმი-ახალციხე, 2012.

[https://en.wikipedia.org/wiki/Portolan chart](https://en.wikipedia.org/wiki/Portolan_chart).

TEIMURAZ GVANTSELADZE

TOPONYMS OF ENGURI-GUMISTA ZONE ON THE EUROPEAN
PORTOLAN CHARTS OF THE MIDDLE AGES

The present article analyzes those Geographical names which are attested on the European maps of portolan charts types of the 14-17th cc. and which exist within the territory of contemporary Autonomous Republic of Abkhazia between Enguri and Gumista. The article is based on Anton Gordeyev's monograph "*Toponyms of the Black and Azov coastline on the maps and portolan charts of the 14-17th cc*" which was published in Kiev in 2014 in Russian. The work represents the outcomes of 299 researches on portolan charts. Importance of the work lies in the fact that it gives all phonetic and other variants of the listed names of Black and Azov coastline rivers, villages, towns and ports. It is noteworthy from linguist standpoint.

It turns out that 16 geographical names in the Enguri-Gumista zone are attested on the portolan charts of the 14-17th cc. It is noteworthy that the part of these geographical places are attested on the ancient portolan charts compiled by Pietro Vesconte in 1311, the second part is given on Angelino Dulcert's portolan chats of 1325-1330.

A linguistic analysis of these toponyms has demonstrated that according to linguistics they are divided into several groups:

1. Georgian geographical names: **Corebendia** < Georgian (Megrelian) **Gurbedia** "Middle Bedia"; **Murcula** < Geo. **Margvula** "variety of plum"; **Goto** < Geo.(Megr.) **k'odori** "flow"; **Cicaba** < Geo. (Megr.) **rc'yapa** "merging, joining, mixing in; mouth/estuary";;

2. Italian and Italized toponyms: **Megapotamo** < Greek **Mega potamos** "large river"; **Porto Mengrelo** "Megrelian port"; **Sanatopoli** < Greek **Sebastopolis** "Holy town".

The analysis of toponymic material of the European portolan charts of the 14-17th cc. showed that in the Enguri-Gumista zone there attested not a single toponym which can be explained in Abkhazian. It means that the viewpoint according to what the ancestors of the present Abkhazians have never lived on this territory till the 16th c. and accordingly, could never created geographical names in their native language, is reliable. As regard the usage of Italian on the present Abkhazian territory, it was caused by existing of a few factories of Genoans and Venetians on this territory in the Middle Ages

**აფხაზეთის გუბერნია-ფსოუს ზონის ტოპონიმები შუა
საუკუნეთა ევროპულ კოორდინატებზე**

წინამდებარე ნაშრომში ჩვენ ვაანალიზებთ XIV-XVII საუკუნეების ევროპულ პორტოლანებზე (საზღვაო რუკებზე) დადასტურებულ იმ გეოგრაფიულ სახელწოდებებს, რომლებიც გამოსახულია ამჟამინდელი აფხაზეთის ა.რ. ფარგლებში, მდინარეებს გუმისთასა და ფსოუს შორის. ტოპონიმები ამოკრებილია უკრაინელი გეოგრაფის, **ანტონ გორდევის** მიერ 2014 წელს კიევში გამოცემული მონოგრაფიიდან: **“Топонимия побережья Чёрного и Азовского морей на картах-портоланах XIV-XVII веков”** (ა. გორდევი, 2014), რომელშიც 299 პორტოლანის მასალაა წარმოდგენილი.

ირაკვევა, რომ მდინარეებს გუმისთასა და ფსოუს შორის XIV-XVII საუკუნეთა პორტოლანებზე დასტურდება 7 გეოგრაფიული ობიექტი და მათი სახელწოდებანი. ა. გორდევის ინტერპრეტაციით, ეს გეოგრაფიული ობიექტებია: **ახალი ათონი, ბომბორის (სოუქსუს) კონცხი, ბიჭვინთა, ბზიფთა, ალაპაძი, გაგრა, ცანდრიფში (განთიადი)**. საყურადღებოა, მთავან **ახალი ათონი, ლიხნის (სოუქსუს) კონცხი, ბზიფთა, გაგრა, ცანდრიფში (განთიადი)** დასტურდება უძველეს, პიეტრო ვესკონტეს მიერ შედგენილ 1311 წლის პორტოლანზე, ხოლო **ბიჭვინთა, ბზიფთა** გამოსახულია რუკაზე **Lo compasso da navigare**-ზე, რომელსაც ზოგი მკვლევარი დაახლოებით 1296 წელს შედგენილად მიიჩნევს (ა. გორდევი, 2014, გვ. 141).

ახალი ათონი (ისტ. **ანაკოფია**). 224 პორტოლანზე ამ დაბისა და მდინარე ფსირცხის სახელწოდებად გვხვდება 103 ვარიანტი, რომელთაგან ყველა არ არის ერთი სახელის ფონეტიკური სახეობა: ძირითადი ჩანს მხოლოდ 7 რუკაზე წარმოდგენილი **fiume de Nicosia** (ა. გორდევი, 2014, გვ. 139), რაც იტალიურად ნიშნავს “ნიკოფიას მდინარეს”, **ნიკოფია** კი ისტორიული ქალაქი **ნიკოფსია**, რომელიც ახლანდელი რუსეთის ქალაქ ტუაფესთან მდებარე დაბა ნოვომიხაილოვსკოეს ტერიტორიაზე მდებარეობდა, ხოლო ამჟამინდელ დაბა ახალ ათონში იყო სხვა ქართული ქალაქი **ანაკოფია**, რომლის სახელის ეტიმოლოგია დასადგენია. ჩანს, იტალიელ ავტორებს ერთმანეთში აერიათ ნიკოფსია და ანაკოფია, რაც რუკებზეც აისახა. ნიკოფსიის სახელი გადააზრინებულა წმიდა ნიკოლოზის სახელად და ასე გაჩენილა ვარიანტები: **fiume de Nicosia** “ნიკო[ფ]სიას მდინარე” > **f. Nicola** “მდ. ნიკოლა”, **Flumenicola** “მდ. ნიკოლა”, **fluz Nicola** “მდ. ნიკოლა”, **Sannicolo** “წმიდა ნიკოლოზი” და სხვ. ზოგ რუკაზე იქვე აღინიშნება ისეთი სახელებიც, რომელთა იდენტიფიცირება გავეჭიროდა: **flum Arac** “მდინარე არაკი”, **Flumeresi** “მდინარე რეზი”, **fluz Stani** “მდინარე სტანი”, **fomi Melo** “მდინარე მელი”, **Mucari** “მუკარი”, **Naman** “ნამანი”. ერთ რუკაზე იმავე ადგილას მიწერილია **cauo de Bossi** “ბოსის ყურე”, რაც ფონეტიკურად ძალზე ახლოსაა 214 რუკაზე უფრო ჩრდილო-დასავლეთით გამოსახულ **Cavo di buxo** “ბზის ყურე” სახელთან — ანაკოფიასთან მითითებული საანალიზო **cauo de Bossi** აშკარად შეცდომითაა გამოყენებული.

ბომბორის ყურე. თ. ბრუნისა და ა. გორდევის აზრით, 215 პორტოლანზე გამოსახული ობიექტი, რომლის ყველაზე მართებული ფორმაა **Cavo di // de buxo** და იტალიური, ესპანური და პორტუგალიური ენებიდან ითარგმნება როგორც “ბზის ნავსადგური”, სოუქსუს კონცხია, ხოლო თ. ბერაძე და მისი თანაავტორები თვლიან, რომ პორტოლანებზე გამოსახულია ბომბორის ყურე (თ. ბრუნი, 1875, გვ. 256; თ. ბერაძე..., 2013, გვ. 94). ჩვენ ვემხრობით ქართველ მკვლევართა პოზიციას. გამოირჩევა პეტრუს რუსუსის 1511 წლის პორტოლანზე მითითებული სახელი **flume Riso** “მდინარე რიზო”, რომელიც, ა. გორდევის აზრით, მდინარე მჭიშთა უნდა იყოს (ა. გორდევი, 2014, გვ. 140). ჯ. გამახარია და ბ. გოგია ვარაუდობენ, რომ რომანულ ენათა **Cavo di // de buxo** “ბზის ნავსადგური” პირდაპირი თარგმანია ქართული **ბზის ნავსადგური**-სა (ჯ. გამახარია, ბ. გოგია, 1997, გვ. 821), ჩვენ კი ვგვონია, რომ ესაა მდინარე ბზიფის სახელი, უცხოელთა მიერ გადატანილი მეზობელ ობიექტზე.

ბიჭვინთა. ბიჭვინთას სხვადასხვა პერიოდის წყაროებში სხვადასხვა სახელი ერქვა: 1. ანტიკური პერიოდიდან ბერძნები მას აღნიშნავდნენ 3 ბერძნული ვარიანტით: **Πιτυς** “ფიტიკი”, **Πιτυοᾶς // Πιτυντα** “ფიტიკოვანი, ფიტიკნარი”; 2. ლათინურ წყაროებში გამოიყენებოდა ბერძნული **Pitios // Pitius** “ფიტიკი” ფორმები (ლათინურად ფიტიკს **pine** ერქვა); 3. შუა საუკუნეების დასავლეთევროპულ წყაროებში გამოიყენებოდა სახელი **Pezonda** და მისი მრავალი ფონეტიკური ვარიანტი; 4. ქართულ წყაროებში იხმარებოდა **ბიჭვინთა // ბიჭვინტა** ვარიანტები; 5. XVIII საუკუნიდან რუსულ წყაროებში გვხვდება ფორმა **Пишунда**; 6. აფხაზურ ენაზე XX საუკუნეში შეიქმნა ხელოვნური **ამჟარა** “ფიტიკნარი” სახელი. ცხადია, რომ ბერძნული **Πιτυντα**-საგან მომდინარეობს დასავლეთევროპული **Pezonda** და მისი ვარიანტები: ბერძნული **Πιτυντα** ფორმა ლათინურ ენაშიც იქნებოდა გავრცელებული **Pitiunta** ფორმით, რაც ლათინური წაკითხვის წესების შესაბამისად უნდა გამოთქმულიყო როგორც **პიცუნდა / / პიცუნდა**, ვინაიდან ლათინურში **ti** მარცვლი გამოითქმის **ცი** მარცვლის სახით. ამ **პიცუნდა** ფორმის იტალიური გადმოცემაა პორტოლანებზე დადასტურებული **Pizunda, Pisonda, Pizonda, Piconda, Pisionda, Pizōda** და დანარჩენი 31 ფონეტიკური ვარიანტი — საქმე ისაა, რომ იტალიურ ენაზე **ც** ფონემა გადმოიცემა **z** ასოთი. იტალიური ფორმისაგან მომდინარეობს ყველა დასავლეთევროპული და რუსული ფორმა. ა. გორდევის მასალების მიხედვით, ამ ობიექტს მხოლოდ იტალიური **Pezonda** და მისი 35 ფონეტიკური ვარიანტი აღნიშნავს (ა. გორდევი, 2014, გვ. 141).

ბზიფის კონცხი. მდინარე ბზიფის შესართავთან მდებარე კონცხი და ყურე პორტოლანებზე აღნიშნულია **Giro** სახელის 24 ვარიანტით. ზოგ რუკაზე იქვეა მითითებული კიდევ 3 სხვა სახელწოდება: **Aiazo, Negro, s. Sordi** (ა. გორდევი, 2014, გვ. 141). ტოპონიმ **Giro**-ს ჯ. გამახარია და ბ. გოგია იტალიური და პორტუგალიური ენებიდან თარგმნიან როგორც “სავაჭრო ცენტრს” და “წრეს” (ჯ. გამახარია, ბ. გოგია, 1997, გვ. 822). არსებობს სხვა ახსნის შესაძლებლობაც: ყურადღებას იქცევს ორი ვარაუდი — 1. თითო პორტოლანზე მდინარე ბზიფის შესართავთან მიწერილია **Capo de giro** და **Cavo de giro**; 2. ანხელინო დულსერტის პორტოლანებზე (1325-1339 წწ.) იგივე **Giro** სახელი ჰქვია კიდევ ორ სხვა ზღვისპირა ობიექტს ისტორიული საქართველოს ფარგლებს

გარეთ, კერძოდ, ახლანდელი თურქეთის ტერიტორიაზე: ერთი მათგანი აღნიშნავს **ანადოლუს კონცხს სტამბოლთან**, ხოლო მეორე — **ფენერის კონცხს აქჩაბათსა და ვაქბიქებერს შორის** (ა. გორდევი, 2015). რაკი ეს ბუნქტები კონცხებია, ალბათ ბზიფის შესართავთან მითითებული **ჯირო-ც**, ასევე, კონცხს ერქვა. **Capo de giro** და **Cavo de giro** ვარიანტებიდან პირველი უპრობლემოდ ითარგმნება იტალიურიდან როგორც “მორევის // მოსაბრუნის კონცხი” (შდრ., იტალ. **capo** “კონცხი”, **de** — წინდებული, რომელიც ასრულებს კუთვნილების გამოხატვის ფუნქციას და **giro** “მოსახვევი, მოსაბრუნე; წრე”, ანუ “მოსაბრუნის კონცხი” — იხ.: <http://www.lingvo-online.ru/ru/Translate/it-ru>), რაც შეეხება **Cavo de giro** ვარიანტს, იგი პირველი ვარიანტისაგან უნდა მომდინარეობდეს.

ბიჭვინთასა და მდინარე ბზიფის შესართავს შორის მდებარე ბზიფის კონცხის სამი განსხვავებული **Aiazo, Negro, s. Sordi** სახელწოდებიდან **Aiazo**, თ. ბრუნის ვარაუდით, **ლიაუშ**-ის სახელი უნდა იყოს, ლიაუში კი რეალურად ახლანდელი აფხაზეთის ფარგლებს გარეთ, ხოსტასთან მდებარეობდა; სახელი **Negro** იტალიურია და “შავს” ნიშნავს“. იგი რომელიმე ადგილობრივი ტოპონიმის კალკი უნდა იყოს; ხოლო მესამე აბრევიატურული სახელწოდება **s. Sordi**-ს განსნა გაგვიჭირდა, თუმცა სახელწოდების მეორე კომპონენტი იტალიური **sordo** სიტყვის ერთ-ერთი ფორმა უნდა იყოს და ნიშნავს “ყრუს; იდუმალს, ფარულს“ (<https://www.multitran.ru/c/m.exe?l1=23&l2=2&s=sordo>).

ალაჰადი. სოფელ ალაჰადის მიდამოებში პორტოლანებზე წარმოდგენილია ტოპონიმი **Santa Sofia** “წმიდა სოფიო“ (იტალ.) და მისი 38 ფონეტიკური ვარიანტი, აგრეთვე, თითო პორტოლანზე დადასტურებული 3 სხვა ფუძის მქონე ტოპონიმი: **Buzar, Clamar, La Razio** (ა. გორდევი, 2014, გვ. 142). ამ უკანასკნელთაგან პირველი ორი სახელის ეტიმოლოგიზება ჭირს, ხოლო მესამე ფონეტიკური ვარიანტია **Laiazo** “ლიაუში“ ტოპონიმისა.

გაგრა. 299 პორტოლანიდან გაგრა აღნიშნულია 224 რუკაზე **Cacari** და მისი 33 ფონეტიკური ვარიანტის სახით, ერთ პორტოლანზე დასტურდება სახელწოდება **Capo santaglo de posadeo** (ა. გორდევი, 2014, გვ. 142), რომლის პირველი სამი სიტყვა უნდა იყოს იტალიური: **capo Sant angelo** “წმიდა ანგელოზის კონცხი“, ხოლო ბოლო სიტყვის თარგმანი ვერ დავადგინეთ — ჩანს, იგი სწორად არ წერია, ანდა სწორად არ არის ამოკითხული ა. გორდევის მიერ. ყურადღებას იპყრობს ის 22 სიტყვაფორმა, რომლებიც შეიცავს ბოლოკიდურა **ი** ხმოვანს (წერია ლათინური **i, y**, ან **j** ასოები): **Cacari** (დასტურდება 113 პორტოლანზე), **Tecari** (31 რუკაზე), **Caccari** (23 რუკაზე), **Carcari** (10 რუკაზე), **Cacary** (5 რუკაზე), **Chacari** (3 რუკაზე), **Chachari** (3 რუკაზე), **Cacñari** (2 რუკაზე), **Tercari** (2 რუკაზე), **Tocari** (2 რუკაზე), აგრეთვე, თითო რუკაზე წარმოდგენილი ფორმები: **Cacarim, Çacarj, Cacchari, Cacorj, Carcaci, Carcani, Carcary, Catary, Caxcari, Tacacy, Tecarmy, Tecassy**. ამგვარი რუკების რაოდენობა 106 ერთეულია, რაც ნიშნავს, რომ ეს 22 ვარიანტიცა და იმავე ფუძის დანარჩენი 11 ფონეტიკური ვარიანტიც ერთი ამოსავალი ფუძისაგან მომდინარეობს და ფუძე ბოლო ბგერად შეიცავდა **ი** ხმოვანს.

ტოპონიმ **გაგრა**-ს ეტიმოლოგიის შესახებ გამოთქმულია შემდეგი ვარაუდები: 1. შ. ინალ-იფას აზრით, სახელში გამოიყოფა აფხაზური **-რა**

სუფიქსი, მაგრამ მკვლევარი ვერ ხსნის, თუ რას ნიშნავს ამ ტოპონიმის დანარჩენი ნაწილი (შ. ინალ-იფა, 1976, გვ. 170); 2. ხ. ბლაჟბა გამოყოფს **გაგ** ძირს, რომელსაც ხედავს, აგრეთვე, ტოპონიმებში **გაგარგფშ** (ქალაქ გაგრაში), **გაგიდა** (სოფელი გალის მუნიციპალიტეტში) და გვარებში **გაგუა**, **გაგულია** (ხ. ბლაჟბა, 1964, გვ. 250), თუმცა მოყვანილი გვარები უდავოდ ქართულია, ხოლო ტოპონიმი **გაგიდა** არ იხსნება აფხაზურ ენაზე; 3. ზ. ჭუმბურიძე ფიქრობს, რომ ქალაქ გაგრის მიკროტოპონიმი **გაგრიფშ-ი** “გაგის წყალს” ნიშნავს, **გაგი** კი ბიროვნული, ან სატომო სახელია. ამავე სახელისაგან მომდინარედ მიიჩნევს მკვლევარი **გაგ-რა** სახელსაც, თუმცა არ აზუსტებს **რა** მარცვლის რაობას (ზ. ჭუმბურიძე, 1987, გვ. 437); 4. პ. ინგოროყვა და თ. მიბჩუანი ითვალისწინებენ იმ ფაქტს, რომ ჯერ კიდევ ახ.წ. II საუკუნის ავტორი კლავდიოს პტოლემეაიოსი ამჟამინდელი გაგრის ახლოს ასახელებდა **სვანო-კოლხების ტომს**, ხოლო VII საუკუნის “სომხეთის გეოგრაფიაში” ნათქვამია, რომ ბიჭვინთის ახლოს **სვანები** ცხოვრობდნენ. ამიტომ ორივე ავტორი გაგრის სახელს სვანურ **გაკ-რა** “კაკლოვანი” სიტყვისაგან მომდინარედ მიიჩნევდა. შდრ.: სვან. **გაკ** // **კაკ** “კაკალი; ნიგოზი” და ხემცენარეთა სახელების გამფორმებელი საგანგებო სვანური სუფიქსი **-რა** (პ. ინგოროყვა, 1954, გვ. 149; თ. მიბჩუანი, 1989, გვ. 272); 5. აფხაზი მკვლევარი ვ. კვარჭია წერს: “სურს ეს ვინმეს, თუ არა, გაგრის მიდამოებში ძველთაგანვე ცხოვრობდნენ აფხაზები, ამიტომ ჯერ შევჩერდებით იმაზე, თუ რას გვაძლევს მათი ენა, შემდეგ კი თვით ადგილის ბუნებაზე. როგორც ცნობილია, გაგრა მიკრულია ყუყუიანხუს მთაზე. იგი [გაგრა] ზედ ზღვაზე დგას და ნაპირს ორად ყოფს. ამის გამო მას თურქები “დერბენტს” უწოდებდნენ. “დერბენტი” სპარსულ ენაზე “შეკრულ გზას, ჩაკეტილ გასასვლელს” ნიშნავს. ეს მიგვანიშნებს გაგრის ეტიმოლოგიაზე. **გაგრა** მოდის **გა** “ნაპირი” + **კგრა** “შეკრული”-საგან, შდრ.: **ამკა-კგრა** “შეკრული გზა, გზაზე ჩასაფრების ადგილი”, **ამკხ-კგრა** “წყლის გუბე; წისკვილის დაგუბებული წყალი”, **ამაა+კგრა** “ხიდის მოაჯირი” და სხვ. შემთხვევითი არაა, რომ აქ ძველად აუცილებლად დიდი ციხე აბაათა” (ვ. კვარჭია, 2002, გვ. 92).

ჩვენი შეფასებით, გაგრის ეტიმოლოგიის შესახებ გამოთქმულ მოსაზრებათაგან რეალობასთან ყველაზე ახლოს დგას ის ვარაუდი, რომელიც გულისხმობს ტოპონიმის ქართულ, კერძოდ, სვანურ წარმომავლობას და აი, რატომ:

სახელი **კაკარი** პირველად ჩნდება ჩვენამდე მოღწეულ უძველეს პეტრუს ვესკონტეს 1311 წლის რუკაზე, ხოლო შემდგომი დროის პორტოლანებზე წარმოდგენილია ამ სახელის 34 ფონეტიკური ვარიანტი, რომელთაგან 22 ფორმა ასევე **o** ხმოვნით ბოლოვდება. არავითარი სატომო სახელი **გაგ** წყაროებში არ იხსენიება, ხოლო პირსახელი **გაგი** აფხაზთა შორის არ არის გავრცელებული. მეტიც, აფხაზთა ბინადრობა ამ ტერიტორიაზე XVI საუკუნემდე არ დასტურდება მაშინ, როდესაც აქ, როგორც ითქვა, სვანო-კოლხები და სვანები არიან მითითებული პტოლემეაიოსთან და სომხურ გეოგრაფიაში. ძველქართულ წყაროებში დასტურდება **გაგარ-ი** ვარიანტი, რომელიც ფონეტიკურად ძალზე ახლოს დგას პორტოლანების **o** დაბოლოებიან ვარიანტებთან. ამ გარემოებათა გათვალისწინებით რჩება ეტიმოლოგიის ერთადერთი სწორი გზა:

ქალაქ გაგრის სახელწოდება მომდინარეობს არა აფხაზური *გაგრა "შეკრული, ჩაკეტილი ნაპირი", ან სვანური გაკ-რა // კაკ-რა "კაკლის ხე" (შდრ., სამწიგნ. ქართ. კაკ-ალ-ი) სახელებისაგან, არამედ იმავე კაკლის აღმნიშვნელი სვანური კაკ // გაკ სიტყვის მრავლობითი რიცხვის კაკ-არ / / გაკ-არ > გაგარ-ი ფორმათაგან. ფონეტიკური ცვლილებები ასე წარმოიღვინება: კაკ-არ > გაკ-არ > კაკარ-ი // გაგარ-ი > *გაგარ-ა > გაგრა (თ. გვანცელაძე, 2011, გვ. 231-232).

ცანდრიფში (განთიადი). ობიექტს 56 რუკაზე აღნიშნავს 10 ვარიანტი: Auogassia (20 რუკაზე), Auogaxia (17 რუკაზე), Auogasia (8 რუკაზე), Uacassia (4 რუკაზე), Abcazia (1 რუკაზე), Auobasia (1 რუკაზე), Auogassa (1 რუკაზე), Auogaxio (1 რუკაზე), Ponta de Auogaxia "ავოგაქსიას ხიდი" (1 რუკაზე), Uucassia (1 რუკაზე). სახელი პირველად გვხვდება პეტრუს ვესკონტეს 1311 წლის რუკაზე, მაგრამ არ დასტურდება XVI საუკუნის მეორე ნახევრის შემდგომ შედგენილ რუკებზე (ა. გორდევი, 2014, გვ. 143). ეს ვარიანტები უდავოდ წარმოადგენს ქართული აფხაზეთი ქორონიმის ლათინიზებულ, ან იტალიზებულ ფორმებს (ჯ. გამახარია, ბ. გოგია, 1997, გვ. 822). მართლაც, დასახელებული 10 ვარიანტიდან ორთოგრაფიულად ყველაზე გამართულია Abcazia ფორმა, რომელშიც გამოიყოფა დასავლეთევროპულ ენათა მატობონიმებელი -ia სუფიქსი. ეს სუფიქსი დართულია ქართული აფხაზ-ი სახელის ფონეტიკურად ოდნავ სახეცვლილ abcaz ფუძეზე (ტობონიმი გამოითქმის: აბკაცია). Abcazia სახელით აღნიშნული ობიექტი ზოგ პორტოლანზე დატანილია არა ცანდრიფ-განთიადთან, არამედ სხვა ადგილას: ხმელეთის სიღრმეში, ან უფრო ჩრდილო-დასავლეთით, ანდა ოდნავ სამხრეთით. ამიტომ ეს სახელი უნდა აღნიშნავდეს ხან დასახლებულ პუნქტს, ხან კი მხარეს (მ. ბერაძე, 2007, გვ. 139). მთავარი კი ისაა, რომ იმ 56 პორტოლანის შექმნის პერიოდში, რომლებზეც ეს სახელი გვხვდება, ამჟამინდელ აფხაზეთის ტერიტორიაზე აფსუა-აფხაზთა წინაპრები ჯერ კიდევ არ სახლობდნენ და, როგორც ტობონიმის abcaz ძირი გვიკარნახებს, ტობონიმი ევროპელებს ქართველებისაგან გადაჰლიათ და არა აფხაზთა წინაპრებისაგან (შდრ., აფხაზ. აფსუა "აფხაზი" და აფსნგ "აფხაზეთი").

ამრიგად, XIV-XVII საუკუნეების ევროპულ პორტოლანებზე წარმოდგენილი საანალიზო ტობონიმიკური მასალა გვიჩვენებს, რომ გუმისთაფსოუს ზონაში არ დასტურდება არც ერთი ისეთი ტობონიმი, რომელიც უქვევლად აიხსნებოდა აფხაზურ ენაზე. ეს იმას ნიშნავს, რომ მართებულია მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც ახლანდელ აფხაზთა წინაპრები არ ცხოვრობდნენ ამ ტერიტორიაზე XVI საუკუნემდე.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ა. აფაქიძე, ი. ციციშვილი, 1977** — ა. აფაქიძე, ი. ციციშვილი, ბიჭვინთა, “ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია“, ტ. 2, თბ., 1977.
- თ. ბერაძე, 2007** — თ. ბერაძე, გენუელთა სავაჭრო ფაქტორია სავასტობოლ-ცხომში //ცხუმში. წიგნში: ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან. აფხაზეთი უძველესი დროიდან დღემდე, თბ., 2007.
- თ. ბერაძე..., 2013** — თ. ბერაძე, კ. თოფურია, მ. სანაძე, ბ. ხორავა, საქართველოს ისტორიული ატლასი, I. აფხაზეთი, თბ., 2013.
- თ. ბრუნ, 1875** — Ф. Брун. Восточный берег Черного моря по древним периплам и по компасным картам. «Записки Одесского общества истории и древностей», т. IX. Одесса, 1875.
- ხ. ბლაღუბა, 1964** — Х.С. Бгажба. Бзыбский диалект абхазского языка (Исследование и тексты), Тб., 1964.
- ჭ. გამახარია, ბ. გოგია, 1997** — Дж. Гамахария, Б. Гогия. Абхазия - историческая область Грузии, Тб., 1997.
- თ. გვანცელაძე, 1995** — თ. გვანცელაძე, ბიჭვინთის თავდაპირველი სახელწოდების საკითხისათვის, “ქუთაისის უნივერსიტეტის მოამბე“, №1. ქუთ., 1995.
- თ. გვანცელაძე, 2011** — თ. გვანცელაძე, აფხაზური ენა, სტრუქტურა, ისტორია, ფუნქციონირება, თბ., 2011.
- ა. გორდეევი, 2014** — А.Ю. Гордеев, Топонимия побережья Чёрного и Азовского морей на картах-портоланах XIV-XVII веков, Киев, 2014.
- ა. გორდეევი, 2015** — А.Ю. Гордеев. Сравнение топонимов региона Чёрного моря на портоланах Дульсера Ангелино 1325/30-1339гг. (ელ. ვერსია).
- შ. ინალ-იფა, 1976** — Ш.Д. Инал-ипа. Вопросы этно-культурной истории Абхазии, Сухуми, 1976.
- ბ. ინგოროყვა, 1954** — ბ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, თბ., 1954.
- ვ. კვარტია, 2002** — ვ. კვარტია, აფხაზეთის ტობონიმია, სოხუმი, 2002 (აფხაზურ ენაზე),
- თ. მიბჩუანი, 1989** — თ. მიბჩუანი, დასავლეთ საქართველოს ქართველ მთიელთა ეთნოგენეზის, განსახლებისა და კულტურის ისტორიიდან, თბ., 1989,
- ზ. ჭუმბურიძე, 1987** — ზ. ჭუმბურიძე, დედაენა ქართული, თბ., 1987.

https://en.wikipedia.org/wiki/Portolan_chart.

<http://www.lingvo-online.ru/ru/Translate/it-ru>.

<https://www.multitrans.ru/c/m.exe?l1=23&l2=2&s=sordo>.

GVANTSA GVANTSELADZE

**TOPONYMS OF GUMISTA-PSOW ZONE ON THE EUROPEAN
PORTOLAN CHARTS OF THE MIDDLE AGES**

The present article analyzes those Geographical names which are attested on the European maps of portolan charts types of the 14-17th cc. and which exist within the territory of contemporary Autonomous Republic of Abkhazia between Enguri and Psow. The article is based on Anton Gordeyev’s monograph “*Toponyms of the Black and Azov coastline on the maps and portolan charts of the 14-17th cc*” which was published in Kiev in 2014 in Russian. The work represents the outcomes of 299 researches on portolan charts. Importance of the work lies in the fact that it gives all phonetic and other variants of the listed names of Black and Azov coastline rivers, villages, towns and ports. It is noteworthy from linguist standpoint.

It turns out that 7 geographical names in the Gumista-Psow zone are attested on the portolan charts of the 14-17th cc. It is noteworthy that the part of these geographical places are attested on the ancient portolan chats compiled by Pietro Vesconte in 1311, the second part is given on Angelino Dulcert’s portolan chats of 1325-1330.

A linguistic analysis of these toponyms has demonstrated that according to linguistics they are divided into several groups:

1. Georgian geographical names: **Cacari** < Geo.(Svan) **k’ak’-ar // gak’-ar** “walnuts, shelled walnuts”;
2. Italian and Italized toponyms: **fiume de Nicofia** “river Nikopia” // **Flumenicola** “river Nikola” < originated from Georgian name **Anakopia**; **Cavo di de buxo** “Boxwood Cape”; **Pezonda** < Greek **Πέδωϊόα** “Pine forest”; **Giro** “tutn-off, bend”; **Santa Sofia** “St Sophio”; **Auogassia // Auogaxia // Auogasia // Abcazia** < Geo. **Apxaz-et-i** “Abkhazia”.

The analysis of toponymic material of the European portolan charts of the 14-17th cc. showed that in the Enguri-Psow zone there attested not a single toponym which can be explained in Abkhazian. It means that the viewpoint according to what the ancestors of the present Abkhazians have never lived on this territory till the 16th c. and accordingly, could never created geographical names in their native language, is reliable. As regard the usage of Italian on the present Abkhazian territory, it was caused by existing of a few factories of Genoans and Venetians on this territory in the Middle Ages.

ქ ა ს ს ა ო ი ა ს ს

**ნაჯიბ მაჭუხის შემოქმედების გობადი
ასპექტები**

ახალი არაბული ლიტერატურის ერთ-ერთი უდიდესი წარმომადგენლის ეგვიპტელი ნაჯიბ მაჭუხის სახელი ფართოდ არის ცნობილი მისი სამშობლოს გარეთ. მწერლის რომანებსა თუ მოთხრობებში მულამ იგრძნობა თანამედროვე მსოფლიო საზოგადოების მაჯისცემა.

1934 წ. მაჭუხის ნოველების პირველი კრებული გამოვიდა. ნოველისტიკა მისი ცხოვრების განუყოფელი თანამგზავრი გახდა. ამ ქანრში მან დიდ წარმატებას მიაღწია.

ნოველების პირველი კრებულის გამოქვეყნების შემდეგ მაჭუხი რომანების წერას იწყებს. ნამდვილი ნაჯიბ მაჭუხი კი მეორე მსოფლიო ომის შემდგომი პერიოდიდან იწყება, როცა მწერალი თანამედროვე ეგვიპტის სოციალურ-პოლიტიკური ცხოვრებით აქტიურად დაინტერესდა. მაჭუხის შემოქმედებაში ასე დაიწყო ფაქტობრივად ახალი ეტაპი. მწერალი ქმნის სრულიად ახალი სოციალურ-საყოფაცხოვრებო ტიპის რომანებს.

ნამდვილი ტრიუმფი და დიდება ნაჯიბ მაჭუხმა მოიპოვა მეოცე საუკუნის 50-იანი წლების დასაწყისში, როცა გამოქვეყნდა მისი ტრილოგია “ბაინ ალ-კასრანი”. მაჭუხის ტრილოგია ამ პერიოდის ეგვიპტური პროზის ყველაზე მნიშვნელოვანი ნაწარმოებია. ტრილოგიისთვის მწერალს მიენიჭა ეგვიპტის არაბთა რესპუბლიკის სახელმწიფო პრემია.

ტრილოგიის დასრულების შემდეგ მწერალმა მძიმე სულიერი კრიზისი გადაიტანა. ხუთი წლის განმავლობაში თითქმის არც ერთი ნაწარმოები არ შეუქმნია, აპირებდა საერთოდ მწერლობისთვის თავის დაწებებას. იგი ლიტერატურაში მხოლოდ 1959 წლის ბოლოს დაბრუნდა, როდესაც მაჭუხი გაზეთ “ალ-აჰრამში” იწყებს ახალი რომანის “ჩვენი უბნის ბავშვების” ბეჭდვას, მაგრამ, გარკვეული მიზეზების გამო, რომანი აიკრძალა, წიგნი სრული სახით გამოიცა ლიბანში 1969 წელს. ნაწარმოებმა ავტორს უდიდესი სახელი მოუპოვა არა მარტო ეგვიპტესა და არაბულ სამყაროში, არამედ მსოფლიოში.

60-იანი წლების დასაწყისიდან მაჭუხი აქვეყნებს მცირე მოცულობის რომანებს, რომელთათვის დამახასიათებელია მოკლე სიუჟეტები, საინტერესო მსჯელობები და სხარტი დიალოგები. რომანების პარალელურად აქტიურად მუშაობს ნოველისტიკაში. ნოველების ნაწილი თარგმნილია ქართულ ენაზე.

1988 წელს მაჭუხს მიანიჭეს ნობელის პრემია ლიტერატურის დარგში.

ეგვიპტის საზოგადოება ერთსულოვანი არ იყო მაჭუხის შემოქმედებისადმი. რადიკალურად განწყობილი წრეები უკმაყოფილონი იყვნენ მწერლის რომანებითა და ნოველებით, თითქოს მისი ნაწარმოებები ხელს უწყობდა რადიკალურ ნაციონალურ გრძნობათა გამძაფრებას. ნაწილი, ასევე, უკმაყოფილო იყო იმ ფაქტით, რომ მწერალმა მხარი დაუჭირა პრეზიდენტ ანვარ სადათს ისრაელთან სამშვიდობო მორიგების გამო. 1994 წ. თავის სახლთან ახლოს მაჭუხს თავს დაესხნენ, დაჭრეს, მაგრამ ის სიკვდილს გადაურჩა. ამავე წელს მადლიერმა

საზოგადოებამ კაიროს ერთ-ერთ ცენტრალურ ქუჩაზე სიცოცხლეშივე ბრინჯაოს ძეგლი დაუდგა. 2006 წელს ნაჯიბ მაჰფუზი 95 წლის ასაკში გარდაიცვალა.

XX ს.-ის 20-იანი წლებიდან წარმატებით ვითარდება ეგვიპტური რეალისტური ნოველა, ხოლო 30-იანი წლებიდან რეალისტური რომანი და დიდი მოცულობის მოთხრობები, მათ შორის ისტორიული რომანი. თუ რიგი ეგვიპტელი მწერლების რეალისტურ რომანებში ასახულია სოფლად ან ეგვიპტის პროვინციებში მიმდინარე სოციალური მოვლენები და ცდილობენ შექმნან ეგვიპტელი გლეხის (ფელაჰის) განზოგადოებული სახე (ჭაიქალი, ტაჰა ჰუსეინი და სხვ.), 40-იან წლებში ნაჯიბ მაჰფუზთან სოციალური პრობლემები უკვე გადატანილია ქალაქებში, კერძოდ კაიროში. მაჰფუზი ხუთი წლის განმავლობაში (1945-1949) ქმნის ე. წ. “კაიროს ციკლის” ხუთ რომანს: “ახალი კაირო”, “ხან ალ-ხალილი”, “მიდაკის შესახვევი”, “დასაწყისი და დასასრული”, “მირაჟი”. ამ რომანების მთავარი პერსონაჟები არიან ახალგაზრდა ადამიანები, ან წვრილი ბურჟუაზიის წარმომადგენლები, რომლებიც ცდილობენ გაარღვიონ ის წრე, სადაც დაიბადნენ და გაიზარდნენ, თავი დაიმკვიდრონ მაღალი საზოგადოებაში, თუმცა, უმეტესწილად, წარუმატებლად. ავტორი, ამასთანავე, გვიჩვენებს ძველი რელიგიური წარმოდგენებისა და ზნეობრივი ნორმების რღვევას, საზოგადოებაში ახალი სოციალური თეორიების გაჩენას, დიდ ყურადღებას უთმობს უბრალო ხალხის ყოფით პირობებს, პარალელურად ააშკარავებს და აკრიტიკებს საზოგადოების მაღალი წრის წარმომადგენლების ცხოვრების სტილს.

როგორც ცნობილია, XIX ს.-ის II ნახევარში, საგანმანათლებლო მოძრაობის აღმავლობის პერიოდში, ინგლისელი კოლონიზატორების ბატონობის დროს, ეგვიპტეში ფეხი აიდგა და თანდათან მომძლავრდა მოძრაობა “ეგვიპტე ეგვიპტისთვის”, რომლის წარმომადგენლები ხაზს უსვამდნენ, რომ ეგვიპტე და მისი კულტურა არ იყო მხოლოდ ისლამური პერიოდის ნაყოფი. ისინი თავიანთ ძირებს ხედავდნენ უძველეს, მაღალგანვითარებულ დროში, რომელმაც უდიდესი როლი ითამაშა მსოფლიო ცივილიზაციის ჩამოყალიბებაში. ეს იყო უძველესი ეგვიპტის ფარაონთა ეპოქა. ამ პერიოდში, სხვათა შორის, ასეთი მოძრაობა სხვა არაბულ ქვეყნებშიც გვაქვს. მაგალითად ერაყში — “ბაბილონიზმი”. ამ პერიოდის ისტორიული რომანების უკვე აღარ აქვთ საგანმანათლებლო მიზნები. ავტორები უფრო თავისუფლად უდგებიან და შესაბამისად უფრო ღრმად მათი აზროვნება, ისტორიული თვალთახედვა. ისინი უკვე ცდილობენ წარსულის დახატვით პარალელები მოძებნონ თანამედროვეობასთან, გვიჩვენონ კანონზომიერებები ისტორიული განვითარებისა. მეოცე საუკუნის 30-იანი წლების მეორე ნახევრიდან მაჰფუზი იწყებს ფიქრს ისტორიული რომანების ციკლის შექმნაზე ფარაონების ეპოქიდან. აღსანიშნავია, რომ მაჰფუზის ისტორიულ რომანებში იკითხება თანამედროვე სოციალური მოვლენების ანარეკლი, რაც თავის მხრივ, ხელს უწყობს თანამედროვე სოციალური რომანის ჩამოყალიბებას.

ნაჯიბ მაჰფუზი რომანებში “ბედის ტრიალი” (1939), “როდობისი” (1943) და “თებეს ბრძოლა” (1944) განსაკუთრებით ხაზგასმულია სახელმწიფოს და მისი მეთაურის, ასევე, ხალხთან ურთიერთდამოკიდებულების საკითხი. ის სვამს კითხვას: ვინ ვისთვის - ხალხი მმართველისთვის თუ მმართველი ხალხისთვის? მწერლის თვალსაზრისი ნათელია — ხალხი და მმართველი განუყოფელია, მსგავსად სულისა და სხეულისა. თუ ხალხი ფარაონისთვის აშენებს პირამიდებს, ფარაონი კი ხალხს მადლობას უხდის და სამაგიეროს მიაგებს მათი კეთილდღეობაზე

ზრუნვით, ეს საუკეთესო შედეგის მომტანი ("ზედის ტრიალი"), მაგრამ თუ ფარაონი დაივიწყებს ხალხს და მის როლს, არაფრად ჩააგდება ხალხის ინტერესებს, მაშინ ხალხს უფლება აქვს განსაჯოს ფარაონი ("როდობისი"). ფარაონის მთავარი საყრდენი ხალხია, განსაკუთრებით უცხო დამპყრობთა წინააღმდეგ ბრძოლაში და ეგვიპტის განთავისუფლებაში ("თებეს ბრძოლა") (ვ. კირბიჩენკო, 2005, გვ. 29). აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ მწერალი თავის ისტორიულ რომანებში წარმატებით იყენებს არაბული შუასაუკუნეების თხრობით ტრადიციებს, არაბული ხალხური რომანისთვის დამახასიათებელ თავისებურებებს. ამასთანავე, მაჰფუზი გულდასმით ამუშავებს არაბულ გადმოცემებს, ფარაონთა შესახებ არსებულ ისტორიულ ამბებს და ა.შ. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რომ იგი ფაქტობრივად ახლებურად აფასებს ხალხის როლს ეგვიპტის ისტორიის განვითარებაში.

მაჰფუზის შემოქმედებაში საოცრად ნაყოფიერი პერიოდია 50-იანი და 60-იანი წლები. ამ დროს ქმნის ის ისეთ შესანიშნავ რომანებს, რომლებმაც მას საქვეყნო აღიარება მოუტანეს არა მარტო ეგვიპტესა და არაბულ სამყაროში, არამედ მსოფლიოში. ის წერს განმაშურებულ ტრილოგიას "ბაინ ალ-კასრაინ", "კასრ აშ-შაჰკ" და "ას-სუჟარია". ტრილოგიაზე მუშაობა მწერალმა 1956 წელს დაასრულა. ჟანრობრივი თვალსაზრისით ის ენათესავება ისეთ ოჯახურ ეპოპესს, როგორიც არის ევროპულ ლიტერატურაში ჯ. გოლსუორსის "ფორსაიტების საგა" და თომას მანის "ბუდენბროკები". შეიძლება ითქვას, დასახლებულმა რომანებმა უბიძგა მაჰფუზს შეექმნა ეს ტრილოგია. მეტ სიანლოვეს ის თომას მანის "ბუდენბროკებთან" იჩენს. ფრანგი აღმოსავლეთმცოდნე გასტონ ვისტი წერდა, რომ ამ რომანის შემდეგ "ეგვიპტური რომანი" "ევროპული რომანის" გვერდით დადგა.

მაჰფუზი 1959 წელს გაზეთ "ალ-აჰრამში" იწყებს რომან "ჩენი უბნის შვილების" ბეჭდვას. ეს რომანი მის შემოქმედებაში ერთ-ერთ საუკეთესო ნაწარმოებადაა აღიარებული (იგი ქართულ ენაზე ითარგმნა). ამ რომანით მწერალი გვევლინება საფრანგეთში საფუძველჩაყრილი "ახალი რომანის" შემომტანად არაბულ სამყაროში. მაჰფუზის მწერლური ოსტატობა გამოჩნდა იმაში, რომ მან როდი მოახდინა ფრანგული "ახალი რომანის" კოპირება, არამედ ისლამის რელიგიის, ეგვიპტური ყოფის, ტრადიციების, კლასიკური არაბული ლიტერატურის მიღწევათა გათვალისწინებით, ფაქტობრივად, შექმნა არაბული "ახალი რომანი". მასში გამოკვეთილად გამოვლინდა მწერლის რელიგიურ-ფილოსოფიური შეხედულებები, აქამდე არსებული ყველა დიდი რელიგიისადმი (ვგულისხმობთ იუდაიზმს, ქრისტიანობას და ისლამს) თავისებური მიდგომა და თავისუფალი ინტერპრეტაცია. განსაკუთრებით სასულიერო წრეებისგან განსხვავებულია რელიგიების საზოგადოების გარდამქნელის როლის მისეული გაგება, განსაკუთრებით ისლამისა. ისლამის, ასევე სხვა რელიგიების, თავისუფალმა ინტერპრეტაციამ გამოიწვია ის, რომ მისი ბეჭდვის გაგრძელება და შემდეგ ცალკე წიგნად გამოცემა ეგვიპტეში დიდხანს აკრძალული იყო. ნაწარმოები სრული სახით პირველად გამოქვეყნდა არა ეგვიპტეში, არამედ ლიბანში.

60-70-იანი წლები საოცრად ნაყოფიერი პერიოდია მაჰფუზისთვის. ის აქვეყნებს მცირე მოცულობის რომანებს და ნოველებისა და მოთხრობების რამდენიმე კრებულს. ეს რომანებია: "ქურდი და ძაღლები" (1961), "მწყერი და შემოდგომა" (1962), "გზა" (1964), "მათხოვარი" (1965), "სალაყბო ნილოსზე"

(1966), “მირამარი” (1967), “სარკეები” (1972), “პატივცემული ბატონი” (1975), “ათასი ღამის ღამეები” (1982). ამ რომანებისთვის დამახასიათებელია მოკლე სიუჟეტები, საინტერესო მსჯელობები, ამბის დახვეწილი თხრობა, სხარტი დიალოგები. დასახელებული რომანებიდან ქართულად თარგმნილია რომანი “მირამარი”, ამიტომ რამდენიმე სიტყვით მასზე შევჩერდებით. “მირამარში” მოქმედება იწლება ქ. ალექსანდრიის გარეუბანში მდებარე პანსიონატ მირამარში. მწერალი აქ ერთმანეთს ახვედრებს დასასვენებლად ჩამოსულ ეგვიპტის საზოგადოების სხვადასხვა ფენის, სხვადასხვა ასაკის, სხვადასხვა პროფესიისა და განათლების, სხვადასხვა პარტიისა თუ დაჯგუფების, განსხვავებული მიზნებისა და მიდრეკილების ადამიანებს, რომელთა ურთიერთობაში იკვეთება საზოგადოების წევრთა შორის არსებული გადაულახავი დაპირისპირება, ერთმანეთსადმი შეუთრგებლობა და ზიზღიც კი, საქვეყნო ინტერესებისადმი ზერელე დამოკიდებულება და ა. შ. ერთადერთი ადამიანი, რომლის წინაშე ყველა ქედს იხრის და პატივისცემით შესცქერის არის ახალგაზრდა, ლამაზი და დახვეწილი, პროვინციიდან ჩამოსული გოგონა, სახელად ზაპრა. სწორედ ის სამშობლოს - ეგვიპტეს განასახიერებს. აღნიშნული მცირე რომანები წარმოადგენს განსაკუთრებულ ეტაპს მწერლის შემოქმედებაში და შეიძლება მას “ფილოსოფიური” ეტაპიც კი ეწოდოს (ლ. ქველიძე, 2015, გვ. 489).

ამჟამად, რომ მაჰფუზის შემოქმედებაში ნოველებს განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს. ამაზე კი ნოველების 12 კრებული მეტყველებს. თუ მისი ადრეული წლების ნოველების თემა (ვგულისხმობთ 1934 წელს გამოსულ პირველ კრებულს და 50-იანი წლების შუახანამდე გამოქვეყნებულ ნოველებს) კაიროს ღარიბთა უბნების ცხოვრების რეალისტური აღწერაა - სოციალური უთანასწორობა, სიღარიბე, უმუშევრობა და საზოგადოების სხვა მანკიერი მხარეების გამოაშკარავება და კრიტიკა, 60-ინი წლებიდან მაჰფუზის, სხვა ნოველისტების მსგავსად, საზოგადოების წინაშე წამოჭრილი პრობლემებისადმი მიდგომა საგრძობლად იცვლება.

მეოცე საუკუნის 60-იანი წლებიდან წამოჭრილმა უდიდესმა სიძნელებმა და სხვა რიგმა გადაუჭრელმა ფაქტორებმა, მოგვიანებით კი 1967 წლის ისრაელთან ომში მარცხმა, დაამსხვრია ეგვიპტის ინტელიგენციის იმედები სწრაფი და უმტკივნეულო ცვლილებების შესახებ, რაც მათ გაუჩინა 1952 წლის რევოლუციამ. თანდათან სოციალური თემატიკის პირდაპირი რეალისტური ასახვა ადგილს უთმობს ფსიქოლოგიური პლანის ან ცხოვრების რეალობიდან შორს მყოფი, აბსტრაქტული თემების მიმართ ინტერესს, დიდი ადგილი ეთმობა გმირთა ფიზიკური და სულიერი განცდების გადმოცემას, წინ არის წამოწეული სიმბოლიკით გადატვირთული სტილი. მწერლის 60-70-იან და შემდეგ დაწერილი ნოველების დიდ ნაწილში გაბატონებულ ადგილს იკავებს ნაღვლიანი განწყობა, აგრეთვე მისტიკა, ადამიანის ფატალური ბედისწერა, შურისძიება. მაგრამ ისიც ფაქტია, რომ ეს წლები ითვლება მაჰფუზის ნოველისტიკური შემოქმედების აყვავების პერიოდად. აქ გვაქვს თემათა სიმრავლე, განწყობათა გამოხატვის და ჩვენების თავისებურება (“ფასი”, “ტყვის მუნდირი”, “ზავშეური სამოთხე”, “მამაკაცის ფოტოსურათი”, “ძველი წყვილიაი”, “ყისმათი და ნასიბი” და სხვ).

ნაჯიბ მაჰფუზის სამწერლო მოღვაწეობის შესახებ შეიძლება ითქვას, რომ, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მისმა საზოგადოებრივმა და შემოქმედებითმა საქმიანობამ უდიდესი აღიარება ჰპოვა როგორც არაბულ სამყაროში, ისე

მსოფლიოში. მას, არაბთა შორის პირველს და ერთადერთს, მიენიჭა ნობელის პრემია ლიტერატურის დარგში. მწერლის შემოქმედების მოკლე დახასიათებისთვის შეიძლება ითქვას, რომ მან შეძლო თავის ნაწარმოებებში დაეყენებინა ბევრი იდეოლოგიური პრობლემა, რომელიც აღელვებდა მის თანამედროვე ეგვიპტურ საზოგადოებას. მწერალმა, ამასთანავე, ფილოსოფიური ამოცანების შესაბამისად, ტრადიციული თხრობითი ფორმები გადაამუშავა შემოქმედებითად და მხატვრული ტრანსფორმაციის გზით შექმნა ნოვატორული, თანამედროვე ნაწარმოებები. ყოველივე ამან განაპირობა რომანული ფორმების სიხლელ და მრავალფეროვნება მის შემოქმედებაში.

ქართული საზოგადოება იცნობს ნაჯიბ მაჰფუზის შემოქმედებას ქართველი აღმოსავლეთმცოდნეების, უპირველესად, არაბისტების მიერ შესრულებული თარგმანების მეშვეობით. მწერლის ოცამდე ნოველის თარგმანები ეკუთვნის ი. გრძელიძეს, რ. კვიციანიძეს, დ. გარდავაძეს, ნ. დოლიძეს და სხვებს, ხოლო მისი სამი რომანი (“როდობისი“, “მირამარი“ და “ჩვენი უბნის შვილები“) ქართულ ენაზე თარგმნა მაია ანდრონიკაშვილმა.

როგორც ვხედავთ, ნაჯიბ მაჰფუზის თანამედროვე საზოგადოების კითხვათა სიმრავლემ და სერიოზულობამ განაპირობა მათი მხატვრული ასახვის მრავალფეროვნება, აქედან გამომდინარე, მწერლის რომანების სტილი და ფორმა გამუდმებით იცვლებოდა. უცვლელი რჩებოდა ცხოვრებისეული პრობლემები. მწერალმა გამოიყენა ტრადიციული თხრობითი ფორმები, გადაამუშავა შემოქმედებითად და შექმნა ნოვატორული და თანამედროვე ნაწარმოებები.

დამოწმებული ლიტერატურა

ნ. მაჰფუზი, 2015 - ნ. მაჰფუზი, ჩვენი უბნის შვილები, არაბულიდან თარგმნა მ. ანდრონიკაშვილმა, თბ., 2015.

ნ. მაჰფუზი, 2005 - ნ. მაჰფუზი, მირამარი, როდობისი, არაბულიდან თარგმნა მ. ანდრონიკაშვილმა, თბ., 2005.

ლ. ქველიძე, 2015 - ლ. ქველიძე, ნაჯიბ მაჰფუზის მცირე რომანები, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის II საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია ჰუმანიტარულ მეცნიერებებში, შრომები, ქუთაისი, 2015.

მ. ქუთელია, 2003 - მ. ქუთელია, საგანმანათლებლო მოძრაობა ეგვიპტესა და სირია-ლიბანში, აღმოსავლეთმცოდნეთა მესამე საერთაშორისო კონფერენციის შრომები, ქუთაისი, 2003.

მ. ბერდი, 1993 - Beard M., (ed.) Naguib Mahfouz : From Regional Fame to Global Recognition, Syracuse University Press, 1993

ვ. კირპიჩენკო, 2005 - В. Кирпиченко, Новая и современная литература эгипта, Москва, 2005.

2002 , القاهرة , العالم . نجيب محفوظ فى عيون العالم , محمد عنانى . سمير سرحان ,

2006 , القاهرة , قصص مصرية قصيرة ,

1981 , القاهرة , 1952 الى 1913 من انجاهاتها الرئيسية و الرواية المصرية و

2007 , القاهرة , خليفة عبد الله نجيب محفوظ: من الرواية التاريخية الى الرواية الفلسفية ,

GENERAL ASPECTS OF NAGUIB MAHFOUZ'S WORKS

Naguib Mahfouz published 34 novels, over 350 short stories, dozens of movie scripts and five plays over a 70-year career. Possibly his most famous work, *The Cairo Trilogy*, depicts the lives of three generations of different families in Cairo from World War I until after the 1952 military coup that overthrew King Farouk. Most of Mahfouz's early works were set in Cairo. *Abath Al-Aqdar* (*Mockery of the Fates*) (1939), *Radopis* (1943), and *Kifah Tibah* (*The Struggle of Thebes*) (1944), were historical novels, written as part of a larger unfulfilled project of 30 novels. Mahfouz's prose is characterized by the blunt expression of his ideas. His written works covered a broad range of topics. In his works, he described the development of his country in the 20th century and combined intellectual and cultural influences from East and West. His own exposure to the literature of non-Egyptian culture began in his youth with the enthusiastic consumption of Western detective stories, Russian classics, and such modernist writers as Marcel Proust, Franz Kafka and James Joyce. Mahfouz's stories are almost always set in the heavily populated urban quarters of Cairo, where his characters, mostly ordinary people, try to cope with the modernization of society and the temptations of Western values.

Mahfouz's central work in the 1950s was *The Cairo Trilogy*, which he completed before the July Revolution. The novels were titled with the street names *Palace Walk*, *Palace of Desire*, and *Sugar Street*. Mahfouz set the story in the parts of Cairo where he grew up.

In the 1960s, Mahfouz further developed the theme that humanity is moving further away from God in his existentialist novels. Naguib Mahfouz completed his allegorical novel, *'the Children of the Alley'*, in 1959. The book marked an abrupt stylistic and thematic departure from the earlier novels; Al Azhar, the ancient Islamic mosque and university in Egypt, judged it to be heretical and promptly banned it. Thereafter, Mr. Mahfouz returned to his subject of contemporary Egyptian life and its relation to eternal existential questions, going on to publish some 30-odd additional books without incident. *"Children of the Alley"* was all but forgotten by the world until 1988, when he received the Nobel Prize in Literature.

ი ა ნ ა დ მ ი ი ლ ა ნ ლ ი ა

პოლისემიისა და ომონიმიის მომიჯნავე
საკითხები და ომონიმიის რაობა

სპეციალურ ზოგადლინგვისტურ ლიტერატურაში ომონიმების რაობის საკითხზე აზრთა მკვეთრი სხვადასხვაობაა: ხუთასამდე განსაზღვრება გვხვდება, რაც იმის დამადასტურებელია, რომ არ არსებობს ომონიმთა საყოველთაოდ მიღებული ზუსტი განმარტება (ა. სიხარულიძე, 1992, გვ. 3). თვალსაზრისთა ამგვარი მრავალფეროვნება იმით აიხსნება, რომ ყველა მკვლევარი სხვადასხვა პოზიციიდან ხედავს საკითხს, თუმცა შესაძლებელია იმის ხაზგასმა, რომ საზოგადოდ **ომონიმიის განსაზღვრის ორნაირი მიდგომა არსებობს: სინქრონიული და დიაქრონიული**. სინქრონიულ მიდგომას სხვაგვარად **სტატიკურ, ან სემანტიკურ მიდგომასაც** უწოდებენ, ხოლო დიაქრონიულს **ეტიმოლოგიური მიდგომაც** ჰქვია.

სინქრონიული და დიაქრონიული მიდგომის მიხედვით ომონიმიის განსაზღვრისას სხვადასხვა შედეგს ვიღებთ. ვინც სინქრონიულ თვალსაზრისზე დგას, იმისი დასკვნა არ ემთხვევა იმ მეცნიერთა დასკვნას, ვინც დიაქრონიულ თვალსაზრისს იცავს. ამდენად, მკვლევართა ერთ ჯგუფს ერთი და იგივე სიტყვები ომონიმებად მიაჩნია, მეორეს კი პოლისემიად ესახება (ა. სიხარულიძე, 1992, გვ. 3). სიტყვის მნიშვნელობის განმარტებისათვის მათი დაჯგუფების ხერხების არჩევანი დამოკიდებულია ავტორსა და მის შეხედულებაზე – ეტიმოლოგიური კრიტერიუმით უდგება სიტყვას, თუ სინქრონიული თვალსაზრისით განიხილავს (ნ. ნებიერიძე, ც. ახვლედიანი, 2009, გვ. 113). ზემოთ თქმული სრულად ენება ქართულ ენასაც.

ბიძინა ფოჩხუას აზრით, ომონიმიის კვლევა ეტიმოლოგიური კვლევა-ძიების ნაწილია... როცა ხელთ გვაქვს ერთგვარად მბგერი წყვილი, ყოველთვის ვერ დავადგენთ, ომონიმიასთან გვაქვს საქმე, თუ არა. საამისოდ აუცილებელია ვიცოდეთ ამ წყვილში შემაჯავლი თითოეული სიტყვის წარმომავლობა (ბ. ფოჩხუა 1974, გვ. 91).

ეტიმოლოგიური პრინციპის მიხედვით, ომონიმებად ითვლება ორი სხვადასხვა წარმოშობის სიტყვა, რომლებიც ფონეტიკური ცვლილებების შედეგად დაემთხვა ერთმანეთს. მეორე მხრივ, წარმოშობით ჰომოგენური სიტყვა პოლისემიურია, თუ ის რამდენიმე მნიშვნელობას ავითარებს (ა. ალხაზიშვილი, 1959, გვ. 58).

ბოლო დროს ეტიმოლოგიურ მიდგომას სულ უფრო მეტი მოწინააღმდეგე ჰყავს. მიიხევენ, რომ ეტიმოლოგიური კრიტერიუმით ყოველთვის არ არის გადამწყვეტი ომონიმებისა და პოლისემიის გასამიჯნად. როცა სემანტიკური ევოლუცია მძლავრად მიმდინარეობს, ის შლის პოლისემიურ ფორმას ომონიმებად. ამდენად, ამ მოსაზრების მომხრეთა აზრით, პოლისემიისა და ომონიმიის გასამიჯნად ეტიმოლოგიური კრიტერიუმით მნიშვნელოვანია, მაგრამ არა გადამწყვეტი (ნ. ნებიერიძე, ც. ახვლედიანი, 2009, გვ. 112). ჩვენი მხრივ დავძენდით, რომ ეს

მოსაზრება მთლიანად ვერ გამოირიცხავს ეტიმოლოგიის გათვალისწინების აუცილებლობას ომონიმიისა და პოლისემიის გასამიჯნად, ვინაიდან სხვაგვარად შეუძლებელი ჩანს მართებული დასკვნის გამოტანა. ავიღოთ თუნდაც ნასესხებ სიტყვათა მონაწილეობით წარმოქმნილი ომონიმები: სრულიად ცხადია, რომ, უმრავლეს შემთხვევაში, სიტყვის ძირეულობა-ნასესხობა ვერ გადაწყდება საგანგებოდ ჩატარებული ისტორიული კვლევის შედეგთა გათვალისწინების გარეშე. გარდა ამისა, ომონიმია ყველაზე ხშირად სხვა ენებიდან ნასესხებ სიტყვათა მონაწილეობით წარმოიქმნება, სიტყვის ნასესხობა კი უპირატესად ამ სიტყვის მსესხებელ ენაში შესვლის დროს, ანუ ისტორიის დადგენით ირკვევა, ანუ ამ შემთხვევებში ისტორიზმი კვლევის აუცილებელი ფაქტორია. სხვათა შორის, იგივე ითქმის პოლისემიაზეც: სიტყვის სემანტიკური ისტორია მისი წარმოქმნის შესახებ ზუსტ მონაცემებს გვაწვდის.

პოლისემიისა და ომონიმიის გასარჩევად რ. ბუდაგოვი პოლისემიის პირობად “აზრითი ღერძის” არსებობას მიუთითებს. აზრითი ღერძის მოშლით პოლისემიის ომონიმიაში გადასვლა ნავარაუდევია. “როგორი განსხვავებულიც არ უნდა იყოს ერთმანეთისაგან პოლისემიური სიტყვის ცალკეული მნიშვნელობები, მაინც, მუდამ ჯგუფდებიან ერთი აზრითი ღერძის გარშემო. სანამ ერთისა და იმავე სიტყვის სხვადასხვა მნიშვნელობას ერთმანეთთან რაღაც საერთო, თუნდაც შორეული კავშირი აქვს, სანამ ყველა სიტყვა ერთიანდება ერთი აზრითი ღერძით და მხოლოდ მეტნაკლებად შორდება მას — საქმე გვაქვს პოლისემიასთან, ხოლო როცა სიტყვის ცალკეული მნიშვნელობები ძლიერ არიან დაშორებული სიტყვის ძირითად აზრს, კარგავენ მასთან კავშირს და ერთმანეთს მხოლოდ ბგერითი შემადგენლობით ემთხვევიან და არა შინაარსით, — ჩვენ წინაშე არის ომონიმები” (რ. ბუდაგოვი, 1965, გვ. 11-12).

ძალიან ხშირად ამა თუ იმ ენაში წარმოშობით ერთი და იმავე სიტყვის პირდაპირი და გადატანითი მნიშვნელობით ხმარება, ე.წ. პოლისემია, დროთა განმავლობაში იმდენად შორს მიდის, რომ ძნელია ასეთ შემთხვევაში ვილაპარაკოთ არა ომონიმიის, არამედ პოლისემიის შესახებ (ა. რეფორმატსკი 1955, გვ. 59; ა. ბულახოვსკი, 1953, გვ. 46). ამ დებულების დამადასტურებელი ფაქტები ყველა ენაში მოიპოვება და სათანადო მაგალითები ქართულ ენაშიც გვაქვს.

მაგალითად: **გაასადებს** — გაყიდის, ცუდი, უხეირო საქონლის გაყიდვას მოახერხებს. **გაასადებს** — საღს გახდის, გააჩანმრთელებს, გააჩანსადებს.

ე. ბაბუნაშვილის დასკვნით, ეს ორი სიტყვა ერთმანეთის მიმართ ომონიმებია, მაშინ, როდესაც წარმომავლობით ისინი ერთსა და იმავე “სად” ძირს უნდა უკავშირდებოდნენ და პირველი მნიშვნელობისათვის ამოსავლად მეორე მნიშვნელობა უნდა ვივარაუდოთ.

წარმოშობით პოლისემიური სიტყვებიც დროთა განმავლობაში ომონიმებად იქცევიან, როცა მოლაპარაკეს უქრება მნიშვნელობათა წინანდელი კავშირის გრძნობა (ე. რიხტერი, 1926, გვ. 26). რიხტერის ამ დებულების მიხედვით, ორიენტაცია აღებულია მოლაპარაკის გრძნობაზე: “თუ გრძნობს მოლაპარაკე მნიშვნელობათა კავშირს, პოლისემიასთან გვაქვს საქმე, თუ არ გრძნობს — ომონიმიასთან”. ბ. ფოჩხუა უპირისპირდება ამ დებულებას. მისი თქმით, მოლაპარაკის გრძნობა არ ქმნის მკვიდრ საფუძველს ომონიმიისა და პოლისემიის გამიჯვნისათვის (ბ. ფოჩხუა, 1958, გვ. 15).

ე. კოსერტიუ ომონიმიის მოვლენათა გამოსაყოფად ეყრდნობა ენის მხოლოდ მოცემული მდგომარეობის აზრობრივ სტრუქტურას. მისი აზრით, ენა მუდამ “სინქრონიულია“ იმ აზრით, რომ იგი მუდამ სინქრონიულად ფუნქციონირებს. ე. ი. იგი “სინქრონიზებულია“ მოლაპარაკესთან. მოსაუბრე მეტყველების დროს არ ფიქრობს ისტორიაზე. ეტიმოლოგია ვერ გამოდგება ომონიმიის კრიტერიუმად (ე. კოსერტიუ, 1963, გვ. 342; ე. ბადრიშვილი, 1974, გვ. 10).

სინქრონისტები ასკვნაიან, რომ პოლისემიური ლექსიკური ერთეულის მნიშვნელობათა ურთიერთდაშორების, მისი სემანტიკური “განლეხის“ შედეგად მიღებული სიტყვები სტატიკური თვალსაზრისით ომონიმებია და არა პოლისემიური ფორმები. ომონიმია მიიღება არამართო ენაში მომხდარი ეტიმოლოგიური განვითარების (რომელიც გულისხმობს სიტყვის **ფონეტიკურ განვითარებას**), არამედ **სემანტიკური განვითარების** საფუძველზეც, როცა დროთა განმავლობაში სიტყვის მნიშვნელობა დაშორდება ამოსავალ მნიშვნელობას, კარგავს აზრობრივ კავშირს ამოსავალ მნიშვნელობასთან და სინქრონიულ // სტატიკურ დონეზე იქცევა დამოუკიდებელ, სხვა სიტყვად. “თუ განვიხილავთ ომონიმურ და პოლისემიურ სიტყვაფორმებს სინქრონიულ დონეზე, ერთნაირ შედეგს მივიღებთ: ერთი ფორმა გამოხატავს ორ (ან მეტ) შინაარსს; ამიტომ ისინი უნდა მივიჩნიოთ სხვადასხვა სიტყვებად“ (ტ. გურგენიძე, 2006, გვ. 92).

შ. ბალის დებულების მიხედვით, სტატიკურსა და ისტორიულ კვლევას შორის წინააღმდეგობა დაჩნდება იმ საპირისპირო ფაქტში, რომ **ომონიმები გადაიქცნენ ომონიმებად დროთა განმავლობაში და რომ დიაქრონიისათვის არ არსებობს ომონიმია** (შ. ბალი, 1955, გვ. 194-195).

როგორც უკვე ითქვა, მოსაუბრე ლაპარაკის დროს არ ფიქრობს სიტყვის ისტორიაზე. ცნობილია, რომ მეტყველების პროცესში მეტყველისათვის არსებობს პოლისემიური სიტყვის ერთადერთი მნიშვნელობა. მეტყველება შეუძლებელი იქნებოდა, თუ ყოველი სიტყვის წარმოთქმის წინ მეტყველს წარმოუდგებოდა მთელი ჯგუფი მნიშვნელობებისა, რათა აერჩია ამ სიტყუაციის (კონტექსტის) შესაფერისი მნიშვნელობა (ბ. ფოჩხუა, 1958, გვ. 25). მოსაუბრე სიტყვას იყენებს იმ მნიშვნელობით, რა მნიშვნელობაც გააჩნია ამ სიტყვას ენის მოცემული მდგომარეობის დონეზე (მეტყველი არ ფიქრობს სიტყვის ისტორიაზე).

მეორე მხრივ, სიტყვის ერთი ფონეტიკური გარსი მიმართებაშია საგანთა რამდენიმე კლასთან. ამ ჯგუფის სიტყვები, სინქრონიული ენათმეცნიერების თვალსაზრისით, სხვადასხვა სიტყვებია. მათი ანალიზით და ისტორიული ვითარების გათვალისწინებით შეიძლება მათი გამაერთიანებელი ნიშნის პოვნა და კავშირის აღდგენა ამოსავალ მნიშვნელობასთან. **ამ ჯგუფის სიტყვები ენისთვის პოლისემიას ქმნიან, ხოლო მოსაუბრისთვის — ომონიმიას**, სხვანაირად: **ის, რაც პოლისემიაა ენისათვის ისტორიული თვალსაზრისით, მოსაუბრისთვის ენის მოცემული მდგომარეობის (სინქრონიული) დონეზე ომონიმიაა წარმოადგენს.**

როგორც სინქრონისტების, ისე დიაქრონისტების მიდგომა ომონიმიის განსაზღვრისას ცალმხრივია. ჩვენი დაკვირვებით, სინქრონიული // სტატიკური და დიაქრონიული // ეტიმოლოგიური კრიტერიუმებით ხელმძღვანელობისას,

სხვადასხვა დასკვნა გამოიყვანება. ეტიმოლოგიური კრიტერიუმი ითვალისწინებს მხოლოდ ფონეტიკური მხარის განვითარების ჩვენებას. მაგრამ სიტყვა შეიძლება განვითარდეს სემანტიკურადაც. სიტყვა იცვლის არა მარტო ფორმას, არამედ სემანტიკასაც. სხვანაირად რომ ვთქვათ, სიტყვას თუ ფორმობრივი ცვლილება შეუძლია, სემანტიკური ცვლილებაც, ასევე, შეუძლია. ეს ფაქტორი არ არის გათვალისწინებული ეტიმოლოგიური მიდგომისას. ეტიმოლოგიურ მიდგომას აქვს ასევე ის ნაკლი, რომ ომონიმის წარმოშობის წყაროდ მხოლოდ ერთ გზას მიიჩნევს (ეტიმოლოგიურს), როდესაც ომონიმის განვითარების მრავალი გზა არსებობს.

შიდაენობრივი ომონიმების ეტიმოლოგიურ ანალიზს აქვს დადებითი მხარე — იძლევა ძველი ფორმების რეკონსტრუქციისა და პირველადი ვითარების წარმოჩენის საშუალებას, თუმცა ეტიმოლოგიის გამოვლენა სულაც არ ნიშნავს სემანტიკური განვითარების ჩვენებას.

სინქრონისტების პოზიციიდან გამოყვანილ დასკვნებს ის ნაკლი აქვს, რომ ისინი ომონიმებად მიიჩნევენ იმ სიტყვებსაც, რომლებსაც საერთო წარმომავლობა აქვთ და ერთი კონკრეტული ეპოქისთვის ამოსავალი მნიშვნელობიდან მკვეთრად განსხვავებული მნიშვნელობა უდასტურდებათ. ამ თვალსაზრისზე მდგომი მკვლევრები სიტყვის სემანტიკურ ისტორიას საერთოდ გამორიცხავენ, არადა ისტორიის გათვალისწინება ბევრ მნიშვნელოვან საკითხს ჰფენს ნათელს.

ზემოთ აღნიშნულ მიზეზთა გამო, ჩვენ არ ვემბრობით არც ერთ ცალმხრივ მოსაზრებას, რომელიც გამორიცხავს სხვა მოსაზრებათა დადებით მომენტებს და მიგვაჩნია, რომ აუცილებელია საკითხისადმი **კომპლექსური** მიდგომა, რაც გულისხმობს ომონიმის დახასიათებას ყველა შესაძლო ასპექტის გათვალისწინებით: ეტიმოლოგიური, სემანტიკური, სინქრონიული, შიდაენობრივი და ენობრივი წარმომავლობის თვალსაზრისით.

რა არის იმის მიზეზი, რომ არ მოხერხდა საზღვრის გავლება ომონიმისა და პოლისემიას შორის?

ასეთი არეულობისა და პოლისემიასა და ომონიმის შორის საზღვრის გაუვლებლობის მიზეზად ბ. ფოჩხუა თვლის იმ ფაქტს, რომ ეს ცნებები სხვადასხვა თვალსაზრისითაა გამოყოფილი. სიტყვას სხვადასხვა მნიშვნელობა აქვს მისი განვითარების მანძილზე, მაშასადამე, **პოლისემიის ცნება ისტორიული ენათმეცნიერების ცნებაა**. ხოლო სიტყვაში რამდენიმე მნიშვნელობის დადასტურება ნიშნავს ისტორიზმის, დიაქრონიული ლინგვისტიკის პოზიციასზე დადგომას (ბ. ფოჩხუა, 1958, გვ. 24]. დაშვება იმისა, რომ სიტყვას აქვს ძირითადი და მეორეული მნიშვნელობები, ესაა საკითხის დასმა ისტორიულ ნიადაგზე (ყ. ვანდრიესი, 1937, გვ. 169). მეორე მხრივ, თუ ომონიმებად მივიჩნევთ განსხვავებული მნიშვნელობის მქონე ერთგვარად მბგერ სიტყვებს, მათი გენეზისური იგივეობის მიუხედავად, ამით უგულვებელყოფთ ისტორიას და სინქრონიული ლინგვისტიკის პოზიციასზე ვდგებით. ამრიგად, როდესაც ვცდილობთ მრავალმნიშვნელობიან სიტყვაში ომონიმისა და პოლისემიის გარჩევას, ამით უკვე ვახდენთ ორი ურთიერთგამომრიცხველი თვალსაზრისის აღრევას (ბ. ფოჩხუა, 1958, გვ. 24).

განსხვავებული პოზიციები ანარეკლია იმისა, რომ პოლისემიისა და ომონიმის ცნებები დაუზუსტებელია. საკითხის გადასაჭრელად ომონიმის უნდა

მიეცეს ობიექტური კვალიფიკაცია და დადგინდეს მისი ადგილი ენობრივ სისტემაში (ბ. ფოჩხუა, 1958, გვ. 19). **“ორ ნიშანს არ შეუძლია ერთი და იმავე ტიპის სისტემაში გამოვლინდეს”** (რ. გოდელი, 1948, გვ. 10). მრავალასპექტიანი ობიექტის ერთ განსაზღვრებაში გაერთიანება გაუმართლებელია, რადგან ვერ ასახავს ზუსტ ვითარებას, ვერ მოხერხდება მისი ზუსტი დეფინიცია; **სიტყვას მეორე, სხვა მნიშვნელობა იმავე გარემოში არ განუფითარდება, ამიტომ პოლისემია უწყვეტი განვითარების შედეგი ვერ იქნება; პოლისემიას სხვადასხვა გარემოში განშტოებული მნიშვნელობების თავმოყრა იძლევა** (ბ. ფოჩხუა, 1960, გვ. 128).

“ახალი მნიშვნელობა ვერ შეიქმნება იმავე გარემოში, სადაც თავდაპირველი მნიშვნელობა არსებობს. ცვლილების აუცილებელ პირობას წარმოადგენს გადაცემის წყვეტილი ხასიათი, რომელსაც მეიე ყველა ენობრივი ცვლილების შესაძლებლობის პირობად თვლის“ (ბ. ფოჩხუა, 1960, გვ. 126-127). ჩვენ სრულად ვიზიარებთ ბ. ფოჩხუას შემდეგ მოსაზრებას:

“პოლისემია ორი (ან მეტი) მონაცემის თავმოყრის შედეგია. ეს მონაცემები ჰომოგენურია - განშტოებულ მნიშვნელობებს წარმოადგენს. იმისთვის, რომ განშტოება მოხდეს, ე. ი. ახალი მნიშვნელობები განვითარდეს, საჭიროა გაწყდეს კავშირი სიტყვის მნიშვნელობასა და მის ერთ-ერთ გამოყენებას შორის. სადაც ეს გაწყვეტა არ მომხდარა, იქ ახალი მნიშვნელობაც არ მიგვიღია. თუ სიტყვის გამოყენებას სხვა სახის დასასახელებლად საფუძვლად უდევს სიტყვის (რომელიმე) მნიშვნელობა, მაშინ საქმე გვაქვს მხოლოდ მეტაფორასთან და არა ახალ მნიშვნელობასთან, და მაშ პოლისემიის შესახებ ვერ ვილაპარაკებთ“ (ბ. ფოჩხუა, 1960, გვ. 126).

რაც შეეხება ომონიმიას, მის გამომწვევ მიზეზთა შორის სახელდება სიტყვის სემანტიკური განვითარება (საბჭოთა ენციკლოპედია). ამგვარი განსაზღვრა გამოდგება სიტყვათა იმ ჯგუფის მიმართ, რომელთა მნიშვნელობები ისტორიული განვითარების შედეგად იმდენად დაშორდნენ ერთმანეთს, რომ სხვა სიტყვებად მოჩანს. პოლისემანტიკური სიტყვის ერთ-ერთი მნიშვნელობის განკერძოებით (როცა ამოსავალ და ახალ მნიშვნელობას შორის კავშირი დაკარგულია) მიიღება ომონიმია. ასეთი სიტყვები ცალკე ქვესისტემას ქმნის ქართული ენის ლექსიკაში.

დამოწმებული ლიტერატურა

ა. აღნაზიშვილი, 1959 - ა. აღნაზიშვილი, ომონიმების საკითხი თარგმნით ლექსიკონში, თბილისის უცხო ენათა პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, 1959 წ. ტ. 2, გვ. 57-65.

ე. ბადრიშვილი, 1974 - ე. ბადრიშვილი, სიტყვათწარმოებითი კომპონენტების ომონიმია და მრავალმნიშვნელიანობა, "უცხოური ენები სკოლაში", თბ., 1974 №1.

შ. ბალი, 1955 - Балли Ш., Общая лингвистика и вопросы французского языка. М., 1955.

რ. ბუდაგოვი, 1965 - Будагов Р. А. Введение в науку о языке, М., 1965;

ა. ბულახოვსკი, 1953 - Булаховский А. А., Введение в Языкознание, М., 1953.

რ. გოდელი, 1948 - Godel R., Homonymie et identite. Cahiers Ferdinand de Saussure, VIII, 1948, 10 p..

ტ. გურგენიძე, 2006 - ტ. გურგენიძე, გრამატიკული კლასების რაოდენობის დადგენა ომონიმური ან პოლისემიური სიტყვაფორმების შემთხვევაში, "საენათმეცნიერო ძიებანი", თბ., 2006, ტ. XXIII.

ე. ვანდრიესი, 1937 - Вандриес Ж. Язык, М., 1937 168-169 с.

ე. კოსერიუ, 1963 - Косериу Э., Синхрония, диахрония и история. Новое в лингвистике, вып. 111. М., 1963.

ნ. ნებიერიძე, ც. ახვლედიანი, 2009 - ნ. ნებიერიძე, ც. ახვლედიანი, პოლისემიისა და ომონიმის პრობლემა (ფრანგული ენის მასალაზე), თბ., 2009, ტ. XXX, გვ. 11-113.

ა. რეფორმატსკი, 1955 - Реформатский А. А., Введение в Языкознание, М., 1955.

ე. რიხტერი, 1926 - Richter E. Uber Homonomie. Festschrift fur Kretschmer, Berlin, 1926, p.183.

საბჭოთა ენციკლოპედია - Большая советская энциклопедия, II изд. т.31.

ა. სიხარულიძე, 1992 - ა. სიხარულიძე, ქართული ენის ომონიმია ლექსიკონი, თბ., 1992.

ბ. ფოჩხუა, 1958 - ბ. ფოჩხუა, ომონიმია და პოლისემია, "იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება", 1958, ტ. IX-X, გვ. 13-38.

ბ. ფოჩხუა, 1960 - ბ. ფოჩხუა, პოლისემიის საკითხისათვის, "იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება", თბ., 1960, ტ. XII 12, 99-138.

ბ. ფოჩხუა 1974 - ბ. ფოჩხუა ქართული ენის ლექსიკოლოგია, თბ., 1974.

TAMAR GITOLENDIA

ADJACENT ISSUES OF POLYSEMY AND HOMONYMY AND ESSENCE OF HOMONYMY

The paragraph deals with the analysis of existing views on the essence of homonyms. Diversity of views is explained by the fact that scholars discuss the issue from different positions. Generally, **there are two kinds of approach to the definition of homonymy: synchronic and diachronic**. Synchronic approach is also called **static or semantic approach**, diachronic – **etymological approach**.

According to B.Pochkhua's views, studying of homonymy is a part of etymological research... Though lately it has more and more opponents. They consider that etymology is not always determined criterion to demarcate homonymy and polysemy. When semantic evolution is strongly progressed, it disintegrates a polysemantic form into homonyms. Thus, according to supporters of the view, in order to demarcate polysemy and homonymy, an etymological criterion is essential, but not determined. I add, that this standpoint cannot completely exclude the need of etymology – otherwise it is impossible to make reliable conclusion. Let's discuss the homonyms originated under the participation of borrowed words: in most instances, word's core and borrow feature cannot be discussed without considering the outcomes of historical investigation. In addition, usually homonymy is originated under participation of the words borrowed from other languages. Borrowing feature of a word is investigated by establishing of the history in a word borrower language, ie in this case historicism is essential research factor. Similar can be said about polysemy: word's semantic history gives exact data on its origin.

According to Ch.Bally, contradiction between static and historical investigation can occur in the opposite fact that **homonyms turned into homonyms over the times and for diachrony homonymy doesn't exist**. While speaking, a speaker doesn't think about the word's history. A speaker uses a word with the meaning in the given stage. Thus, if on any stage of history the words **sa?oni** 'soap' and **mdelo** 'meadow' were the words with similar meaning, on synchronic level they are different words for a speaker. As aforesaid, word's one phonetic membrane is related with several classes of subjects. From synchronic linguistic standpoint, the words of this group are different words, though considering the historical situation, it is possible to find a common sign and to restore the link to primary meaning. **The words of this group create polysemy for a language, and homonymy – for a speaker. In other words: that what is polysemy for a language from historical standpoint, for a speaker it is a homonym on a given (synchronic) level.**

What is the reason that a boundary couldn't be drawn between homonymy and polysemy? The point is that homonymy and polysemy are the concepts determined from different standpoint.

“Two markers cannot be revealed in the system of same type” (R.Godel). It is unjustifiable to unite an object with many-aspects in one definition, since it cannot reflect an exact situation, it is impossible to be defined. **Word's second meaning**

cannot develop in the same situation and due to it polysemy cannot be a result of continuous development. Polysemy is created by accumulation of meanings branched out in different situation (*B.Pochkhua*).

As regard homonymy, word's semantic development is deemed to be one of its causes. Similar definition can be used in relation with the group of words which meanings have isolated from each other and due to historical development they seem to be different words. By isolation of polysemantic word (ie when the link between new and primary meanings is lost) it comes homonymy. Such words create sub-system in Georgian and Abkhazian vocabulary.

ი ა ნ ა მ ა ზ ი ზ ე

**ი.ა. კრილოვის იგავ-არაკების აკაკისეული თარგმანის
ერთი გამოცემის ისტორიისათვის**

1907 (1906) (წიგნის გარეკანზე ასეა დაფიქსირებული) წელს წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება გამოსცემს აკაკი წერეთლის მიერ თარგმნილ ი.ა. კრილოვის (1769-1844) იგავ-არაკების მორიგ კრებულს, რომელშიც შესულია 154 იგავი. აღნიშნული გამოცემა გავრცელება კრილოვის იგავთა ქართული თარგმანების წიგნებისა, რომლის ნებართვა თვით აკაკი წერეთელს მიუცია “სამუდამოდ” წერა-კითხვის საზოგადოებისათვის. ამას მოწმობს ინფორმაცია (საისტ. მოამბე, ტ. 7 1953, გვ. 368), რომლის მიხედვითაც 1889 წლის 5 სექტემბერს აკაკი “ნოტარიალური წესით პირობას დებს მის მიერ თარგმნილი კრილოვის 52 იგავ-არაკის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისათვის სრულ საკუთრებად გადაცემის შესახებ” (ნ. გურგენიძე, ი. გორგაძე, 1989, გვ. 219), ოქტომბრის 9-ში აკაკი კიდევ 8 იგავს მიჰყიდის ქ.შ.წ.კ.გ.ს-ს.

აკაკი კრილოვის იგავების თარგმნას 1862 წელს შესდგომია. ყურნალ “ცისკრის” 1862 წლის აგვისტოს (№8) ნომერში იბეჭდება “მგზავრები და ძაღლები”, რომელიც 1907 წლის გამოცემაში იბეჭდება შეცვლილი სათაურით: “გამვლელები და ძაღლები”. ეტყობა, ახალგაზრდა შემოქმედს თავიდანვე გასჩენია იდეა კრილოვის იგავების თარგმანისა და გალექსვისა. 1876 წლიდან ამ საქმით ინტერესდება უკვე ცნობილი პოეტი რაფიელ ერისთავი (1824-1901), რომელმაც 1978 წელს გამოაქვეყნა “იგავ-არაკი – კრილოვისა, გადმოთარგმნილი და გადმოკეთებულნი რუსულიდან ქართულად და გალექსილნი”. წიგნის წინასიტყვაობაში რაფიელ ერისთავი გამოკვეთდა იგავ-არაკების შექმნისა თუ სხვა ენიდან გადმოღების მნიშვნელობას: “დევნა ბოროტმოქმედებისა და გასწორება ადამიანის მრუდის და უსაქციელო ზნეობისა. ქართულ ლიტერატურას აკლია ამგვარი იგავ-არაკი. მქონდა რა სახეში განსვენებული ი. კრილოვისაგან შეკრებილნი საუკეთესო იგავ-არაკები: ეზობისა, და ლაფონტენისა და სხვა ფილოსოფოსთა და ჩინებულად გალექსილნი მისგან რუსულს ენაზედ: აგრეთვე მრავალნი ესე გვარნი, მისგან შეთხზულნი – ვისარგებლე ამით და გამოვკრიბე მათგან ორმოცი (ნამდვილათ კი 42 შ.რ.), ისეთი იგავ-არაკი, რომლებიც უფრო დაუახლოვდებოდნენ ჩვენი ხალხის ნაკლოვან სურათებს და უფრო გამოიხატებოდნენ ქართულს ენაზედ, მჭევრათ და მდაბიოთ. ზოგი მათგანი გადავთარგმნე და ზოგი გადავაკეთე, და ყველა კი გავლექსე, მოსწავლეთა ყმათათვის იმ განზრახვით, რომ მათ სიყმაწვილითაგან შეისწავლონ და გაივარჯიშონ ადვილათ მიმოხვრა ქართული ენისა, დაიმახსოვრონ მნიშვნელობა იგავ-არაკებისა და დაინერგონ გულში, თუ ვითარ სასაცილოა ადამიანში საკიცხავი ნაკლულოვანება და მრუდი და უსაქციელო ზნეობა, ან, ვითარ საზიზღარია ბოროტული მოქმედება ბოროტსავე და უხასიათო კაცისა. 7 იანვარს 1877 წელსა, ტფილისი, თ.რ. ერისთავი” (რ. ერისთავი, 1958, გვ. 572).

1881 წლის გამოცემაში კი რ. ერისთავი კრილოვის იგავ-არაკებს უმატებს ათ ახალ თარგმანს და ს. ს. ორბელიანის გალექსილ იგავებს.

რ. ერისთავის თხზულებათა ერთტომეულის გამომცემელი ანდრო თევზაძე მიიჩნევს, რომ რ. ერისთავს კრილოვიდან თარგმანები უნდა შეესრულებინოს 1876 წელს.

მნიშვნელოვანია ის ფაქტიც, რომ ი. გოგებაშვილისეულ “ბუნების კარის” 21-ე გამოცემაში (1912 წ.) სწორედ რაფიელ ერისთავის მიერ თარგმნილი კრილოვის იგავ-არაკებია შეტანილი: “ლომი და კოლო”, “მაიმუნა და სარკე”, “ჭირჭინა და ჭიანჭველა” და სხვა. აქვეა ცახელის მიერ თარგმნილი კრილოვის იგავებიც. აშკარაა, რომ გოგებაშვილი თავის არჩევანს ემყარებოდა.

1891 წელს წიგნად გამოდის აკაკის ნათარგმნი კრილოვის იგავ-არაკები, როგორც “ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების საკუთრება. გამოცემა პირველი, ტფ., 1891 100 გვ., 30კ.”.

1893 წელს გამოდის მეორე გამოცემა აღნიშნული კრებულისა. ეს, ეტყობა, ზუსტად განმეორებული წიგნია, რამდენადაც მითითებული გვერდების რაოდენობის მიხედვით (100 გვ.) იგივეა.

1898 წელს, “ივერიის” ინფორმაციით, გამოდის “კრილოვის იგავ-არაკები: თარგმანი აკაკისა, მესამე გამოცემა სურათით, ფასი 30 კაპ. (ივერია, 1898, №194, გვ. 4) (ნ. გურგენიძე, ი. გორგაძე, 1989, გვ. 328): “კრილოვის არაკები ნათარგმნი აკაკისაგან. გამოცემა მესამე, შეუცვლელი, 9 სურათით. ტფ. წერა-კითხვის გამავრც. საზ-ბის გამოცემა, 1898, 104 გვ. 30 კ.” (ნ. გურგენიძე, ი. გორგაძე, 1989, გვ. 331).

1901 წელს კვლავ გამოიცემა ქ.შ.წ.კ.გ.ს-ს ეგიდით აკაკის მიერ თარგმნილი კრილოვის არაკები (104 გვ.), გამოცემა მეოთხე, შეუცვლელი, 9 სურათით.

როგორც დასაწყისში, როდესაც აკაკიმ ვაფორმა ხელშეკრულება ქ.შ.წ.კ.გ.ს-სთან, 1902 წელს, 24 ივლისს, “ივერიაში” ქვეყნდება ინფორმაცია: “აკაკის მიერ კრილოვის იგავ-არაკების თარგმანის დასრულების შესახებ”: “ჩვენს მგოსანს და მოღვაწეს აკაკის დაუსრულებია კრილოვის ყველა იგავ-არაკების თარგმნა” (ნ. გურგენიძე, ი. გორგაძე, 1989, გვ. 364). პირველი გამოცემის გამოსვლამდე 1887 წლიდან მოყოლებული 1901 წლამდე სხვადასხვა ყურნალ-გაზეთში იბეჭდება აკაკის მიერ თარგმნილი იგავ-არაკები; მაგ.: 1889 წელს “ივერიის” №217 იბეჭდება “გუგული და გვრიტი”, “სპილო და ფინია” (“ივერია”, №218), “ჭირვეული თამადა” (“ივერია”, №222), “სამ-ცოლიანი” (“ივერია”, №224).

1898 წლიდან 1902 წლამდე აკაკი საფუძვლიანად მუშაობს ი. კრილოვის იგავ-არაკების თარგმანებზე. ამას მოწმობს “ივერიაში” (1901წ. №201 და №204) დაბეჭდილი კრილოვის იგავების “პარნასისა” და “ყვავილ-ქონდარას” თარგმანები.

1902 წლის მეოთხე გამოცემის შემდგომაც აკაკი აქვეყნებს “ალკიდოს” (“ივერია”, 1902წ., №5), “კრავს” (“ჭეჭილი”, 1902წ., №2), “გლები და ცხვარი” (“ჭეჭილი”, 1902 წ., №3), “პატარა მუხას” (“ივერია”, 1902 წ., №120) “სვიას” (ფშალას) (“ივერია”, 1902 წ., №144), “ლორი მუხის ქვეშ” (“ივერია”, 1902 წ., №147).

ყველაფერი ცხადია, აკაკი ამზადებდა ი. კრილოვის იგავ-არაკების სრულ გამოცემას, მაგრამ მანამდე პოეტი ცდილობს მოზარდი თაობისათვის მისაწვდომი

გახადოს მის მიერ თარგმნილი და გალექსილი იგავები. ამას მოწმობს რამდენიმე ინფორმაცია. პირველი ინფორმაცია, რომელიც მეორე გამოცემის შემდეგ, 1903 წლის 11 იანვარს გააქვითა ქ.შ.წ.კ.გ.ს-მ ი. ჭავჭავაძისა და დ. კარიჭაშვილის ხელმოწერით, გაგზავნილი კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველთან, ენება კრილოვის იგავ-არაკების აკაისეული თარგმანის ქართულ სკოლებში დამხმარე სახელმძღვანელოდ დაშვებას (საისტ. მოამბე, ტ. 7, 1953, გვ. 374). იმავე წლის 24 აპრილს თბილისის წმინდა ნინოს სასწავლებლის ინსპექტორმა კრუპნიკოვმა, რომელსაც სარეცენზიოდ გადაცემული ჰქონდა კრილოვის იგავ-არაკების აკაისეული თარგმანი, მალალი შეფასება მისცა მას და მოიწონა, რათა დაშვებულ ყოფილიყო “საშუალო და დაბალ სასწავლებლებში ქართული ენის სწავლებისას დამხმარე სახელმძღვანელოდ” (საისტ. მოამბე, ტ. 7, 1953, გვ. 374).

18 მაისს კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველი მიმართავს უგზავნის კავკასიის მთავარმართებელს აკაი წერეთლის მიერ კრილოვის იგავ-არაკების ქართული თარგმანის ქართულ სასწავლებლებში დამხმარე სახელმძღვანელოდ დაშვების შესახებ (საისტ. მოამბე, ტ. 7, 1953, გვ. 376).

უკვე ივნისის მეორე ნახევრიდან ვრცელდება აკაის მიერ თარგმნილი იგავების კრებული შემდეგი ინფორმაციით: “წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წიგნის მალაზიაში ისყიდება კრილოვის იგავ-არაკები თარგმნილი აკაი წერეთლის – მიერ ფასი 30 კ. ყლით 40კ.

ეს წიგნი მოწონებულია კავკასიის სწავლა-განათლების მზრუნველის რჩევისაგან შესაძენად სამასწავლებლო და სამოსწავლო ბიბლიოთეკებისათვის საშუალო და დაბალ სასწავლებლებში და აგრეთვე მიღებულია ხელსაწყობად ქართული ენის სწავლებისათვის ამავე სასწავლებლებში” (“ივერია”, 1903, 27 ივნ. №135, გვ. 1).

ე.ი. პირველი და მეორე გამოცემები უკვე ურიგდება ბიბლიოთეკებს და იყიდება. მაგრამ მომდევნო წლებში აკაის უკვე დაუსრულებია თარგმნა და სრული კრებულია სწორედ 1907 (1906) წელს გამოცემული წიგნიც.

მიუხედავად იმისა, რომ კრილოვის იგავ-არაკების ნაწილი სწორედ რაფიელ ერისთავისეული თარგმანებით ვრცელდებოდა ახალ თაობაში, აკაის თარგმანები საოცარი პოპულარობით სარგებლობდა. ამას ნათლად მოწმობს მოგონებანი პოეტზე. დრამატურგი ნატალია აზიანი იხსენებს: “აკაკიმ და ილიამ შემაყვარეს ქართული ლიტერატურა. მახსოვს, გორის პროვინციაში რომ მიმბარეს, სომეხ მოწაფეებს გამოგვიცხადეს: ვისაც გასურთ, ქართულ გაკვეთილებზე შეგიძლიათ იაროთო. მე სიხარულით ჩავეწერე ნიკო ლომოურის გაკვეთილებზე და ერთი-ორი წაკითხვით ვიხსომებდი აკაის მიერ მშვენივრად ნათარგმნ კრილოვის არაკებს” (“მოგონებანი აკაკიზე”, 1990, გვ. 48).

1907 (1906) წლის გამოცემის შედარება დედანთან, კერძოდ ი. კრილოვის იგავებთან ორიგინალში, არ წარმოადგენს ჩვენი სტატიის მიზანს, შევნიშნავთ მხოლოდ, რომ გამოცემა საკმაოდ სოლიდურია იმ დროისათვის. გაფორმებულია ილუსტრაციებით, რომლებიც, სავარაუდოდ, რუსული გამოცემიდან უნდა იყოს ამოღებული (სულ 14 ილუსტრაცია), წინ კი უძღვის ი. ა. კრილოვისა და ა. წერეთლის ფოტოები.

გამოცემაში, რ. ერისთავის თარგმანებისაგან განსხვავებით, თითოეული სტრიქონი იწყება მთავრული ბოლით. გარდა ამისა, ზოგიერთის სათაურის ქვეშ მოცემულია განმარტებაც. მაგალითად: იგავს “ჭინჭრაქა” (ლობემძვარალა),

ზოგიერთს კი წამძღვარებაც ახლავს. მაგ.: იგავს “ორი მტრედი” ქვეშ მიწერილი აქვს: “ვუძღვნი ელიკოს და კატოს” (“აკაკი”, 1907, გვ. 66).

საყურადღებოა ის ფაქტიც რომ აკაკის კრებულში შეუტანია ზოგიერთი იგავის თარგმანის წინანდელი და ახალი ვარიანტები. მაგ.: “სამ-ცოლიანი” (წინანდელი ნათარგმნი ვარიანტი, იხ., გვ. 46).

წინამდებარე კრებული მეტად მნიშვნელოვანია, მაგრამ ჩვენთვის გაუგებარი აღმოჩნდა ის ფაქტი, რომ იგი არაა შეტანილი არც ნ. გურგენიძისა და ი. გორგაძის (“აკაკი წერეთელი. ცხოვრებისა და შემოქმედების მატთანე”), არც “ქართული წიგნის” I ტომში (1941 წ.). მოგვიანებით, 1952 წელს “საბლიტგამი” გამოსცემს კრებულს “აკაკი წერეთელი ბავშვებს”, რომელშიც არეულადაა წარმოდგენილი საკუთრივ აკაკი წერეთლის ი. კრილოვის იგავებიდან თარგმნილი თუ ს.ს. ორბელიანის გალექსილი იგავ-არაკები. იგი ამოკრებილია სხვადასხვა ყურნალ-გაზეთიდან, თუ კრებულიდან (მინიშნებებით), მაგრამ სტიქიურად. აღნიშნული გამოცემაც საინტერესოა შესწავლის თვალსაზრისით, რაც შემდგომი სტატიის თემაა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- აკაკი, 1907** - აკაკი, იგავ-არაკები კრილოვისა, ტფ., 1907.
ნ. გურგენიძე, ი. გორგაძე, 1989 - ნ. გურგენიძე, ი. გორგაძე, აკაკი წერეთელი, ცხოვრებისა და შემოქმედების მატთანე, თბ., 1989.
რ. ერისთავი, 1958 - რ. ერისთავი, რჩეული თხზულებანი, თბ., 1958.
მოგონებანი აკაკიზე, 1990 - მოგონებანი აკაკიზე, თბ., 1990.
საისტ. მოამბე, 1953 - საისტორიო მოამბე, ტ.7, 1953.

TAMAR GOGOLADZE

FOR THE HISTORY OF ONE PUBLICATION OF TRANSLATIONS OF FABLES BY I.A KRILOV MADE BY AKAKITSERETELI

In 1907(1906) translations of fables of a famous Russian fabulist I.A Krilovby translated from Russian by AkakiTsereteli were published. Different versions of translation of 154 fables were made in different times.

Akaka Tserteli translated one fable in 1882, but in 1891 started intensive work on translations. Akakai sold the right of publication to the reading-writing spreading society which had published part of the translations three times, they were reviewed and given the license to be used as an additional textbook for primary and secondary schools.

According to the information dated in 1902, AkakiTserteli had finished translating the fables (totally 154fables), which were published in a format of a new, full collection of fables in 1907(1906).

II მონაცემები

მობილური ტექნოლოგიები და ბიბლიოთეკა

ინფორმაციის ხელმისაწვდომობისა და მომხმარებლის ინოვაციური კულტურის განვითარების გზაზე კომფორტული საინფორმაციო გარემოს შექმნა საბიბლიოთეკო და საინფორმაციო დაწესებულებების ყველაზე მნიშვნელოვან ამოცანას წარმოადგენს.

დღეს ადამიანებს მიაჩნიათ, რომ საჭირო საინფორმაციო რესურსზე წვდომა უნდა შეძლონ ნებისმიერ დროს და ნებისმიერი ადგილიდან. მობილური ტელეფონები, პლანშეტური კომპიუტერები და უსადენო საკომუნიკაციო პროტოკოლები, როგორებიცაა: Bluetooth¹, WAP², GPRS³, ამის შესაძლებას იძლევა. RFID⁴-ის გამოყენებით და ობიექტების მარკირებით ბიბლიოთეკებს, მუზეუმებსა და არქივებს შეუძლიათ მომხმარებლები სპეციალური მობილური მოწყობილობით აღჭურვონ, რომელიც მათ კონკრეტული ექსპონატის ან წიგნის თაროსკენ გაუძღვება. თუ მობილური მოწყობილობა მიერთებულია ინტერნეტსა და ორგანიზაციის ლოკალურ ქსელთან, შესაძლებელი ხდება სხვადასხვა სახის ინფორმაციის წვდომაზე მომხმარებელთა მომსახურების ინდივიდუალიზაციის უზრუნველყოფა.

თითოეული ჩვენგანისათვის აშკარაა, თუ რა ტემპებით იცვლება, ვითარდება და ახლდება ტექნოლოგიები დაწყებული სტანდარტული კომპიუტერებით, დამთავრებული მობილური ტელეფონებითა და პლანშეტებით.

მსოფლიოში და საქართველოშიც მობილური მოწყობილობების მომხმარებელთა რიცხვი გეომეტრიული პროგრესით იზრდება. სტატისტიკური ინფორმაცია ცხადყოფს, რომ ყოველწლიურად სულ უფრო მეტი მომხმარებელი შედის ინტერნეტში მობილური მოწყობილობით. დღეს მობილური მოწყობილობა არის და მომავალშიც იქნება ინტერნეტთან დაკავშირების მთავარი ინსტრუმენტი. ჩვენ არ ვიცით, ეს ზრდა რა ზღვრულ მაჩვენებელს მიაღწევს, მაგრამ ბიბლიოთეკები სერიოზულად უნდა დაფიქრდნენ ამ გამოწვევაზე.

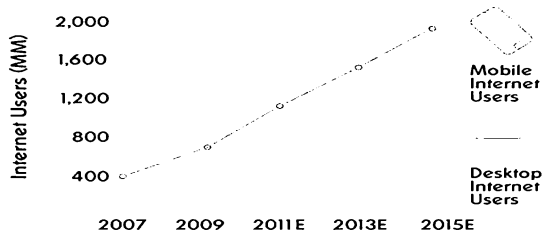
¹ Bluetooth - ბლუთუთი (ing. Bluetooth - (ლურჯი კბილი) სხვადასხვა მოწყობილობებს შორის მონაცემთა უსადენო გაცვლის ტექნოლოგია.

² WAP - Wireless Application Protocol (უსადენო შედეგის (კავშირის) პროტოკოლი) - რომელიც საშუალებას იძლევა მობილური ტელეფონიდან, რაიმე დამატებითი მოწყობილობის გარეშე, მოახდინოს ინტერნეტის ქსელის სერვისულ მომსახურებებთან შედეგა.

³ GPRS (General Packet Radio Service) - ტექნოლოგია GSM ფიჭური კავშირის ქსელში, რომელიც უზრუნველყოფს ინფორმაციის დიდი სიჩქარით გადაცემას.

⁴ RFID (Radio Frequency Identification) - რადიოსიხშირული იდენტიფიკაცია. ობიექტების ავტომატური იდენტიფიკაციის მეთოდი, სადაც რადიოსიხშირის საშუალებით ხდება მონაცემების ათვლა და ჩაწერა.

Global Mobile vs. Desktop Internet User Projection, 2007 - 2015E

Infographic: Mobile statistics: Stats and Facts 2011. (Last accessed 1 October, 2015).

2. მობილური ტექნოლოგიების გამოყენება ეროვნული ბიბლიოთეკის საბიბლიოთეკო მომსახურებაში.

"საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა არის საქართველოს ძირითადი სამეცნიერო ბიბლიოთეკა, ეროვნული ბიბლიოგრაფიის, ინფორმაციის, სამეცნიერო-კვლევითი სამუშაოების, ბიბლიოთეკების მეთოდური საქმიანობის და კულტურის ცენტრი". ეროვნული ბიბლიოთეკა უზრუნველყოფს საქართველოს ისტორიისა და კულტურული მემკვიდრეობის შეგროვებას, არქივირებას, ორგანიზაციას და ამ მასალების გავრცელებას. ბიბლიოთეკის ფონდები და კოლექციები თარიღდება XVI-XXI საუკუნეებით და ეფუძნება წიგნად ფონდს, პერიოდულ გამოცემებს, აუდიოვიზუალური და ელექტრონული დოკუმენტების სხვადასხვა ფიზიკურ მატარებლებს.

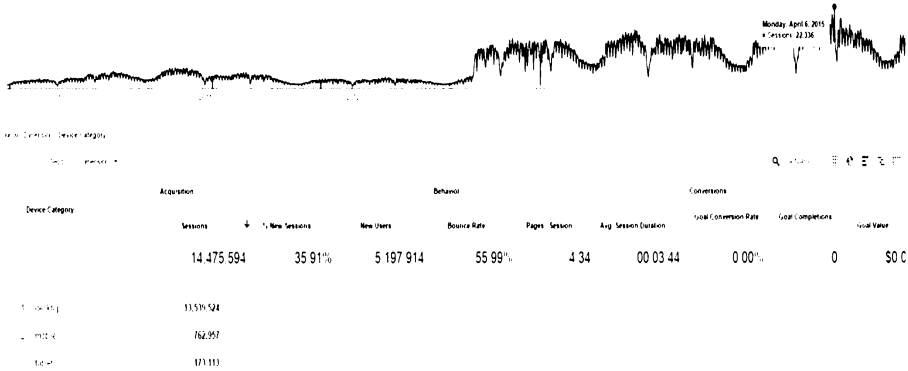
ბიბლიოთეკა ქმნის ეროვნული ბიბლიოგრაფიისა და სხვა გამოცემების ელექტრონულ კატალოგს, რაც კოლექციების მნიშვნელოვანი ნაწილის გასაღებს წარმოადგენს.

ეროვნული ბიბლიოთეკა ჩართულია საკუთარი კოლექციების დიגיტიზირების პროცესში, რაც გადაწყვეტ როლს ასრულებს ჩვენი ქვეყნის ციფრული ბიბლიოთეკებით მომსახურებაში. ყოველდღიურად ეროვნული ბიბლიოთეკის ციფრულ კოლექციებს ემატება 200-მდე ახალი ობიექტი (წიგნი, ჟურნალი, გაზეთი, ფოტო, აუდიო და სხვ.), რომლებიც მყისიერად ხდება ხელმისაწვდომი მომხმარებლისთვის ინტერნეტით ან ლოკალური ქსელით.

1997 წელს, როცა პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკის მკითხველისთვის პირველი კომპიუტერი დაიდგა და ინტერნეტცენტრი გაიხსნა, ბიბლიოთეკაში ახალი ტექნოლოგიური ერა დაიწყო. 2009 წლიდან ეროვნული ბიბლიოთეკის სამკითხველო დარბაზებში, Wi-Fi⁵ უსადენო ინტერნეტის დანერგვამ მობილური ტექნოლოგიების გამოყენების საშუალება მოგვცა, რაც დღეს უახლეს ინოვაციას წარმოადგენს საბიბლიოთეკო მომსახურებაში. Wi-Fi ტექნოლოგიის გამოყენება აუმჯობესებს კულტურული ინსტიტუტების იმიჯს და უზრუნველყოფს ახალი არხებით მომსახურების გავრცელებას. უსადენო მონაცემთა გადაცემა აერთიანებს რა მობილურ კავშირგაბმულობას და მონაცემებს, მობილური მოწყობილობების მომხმარებლებს საშუალებას აძლევს, ადვილად მიიღონ საჭირო ინფორმაცია ინტერნეტქსელიდან.

⁵ **Wi-Fi (Wireless Fidelity (ing.)** - (უმავთულო სიზუსტე) მონაცემების უსადენო გადაცემის ერთ-ერთ სტანდარტი.

ბოლო წლების განმავლობაში მობილური მოწყობილობებით ეროვნული ბიბლიოთეკის ვებპორტალის (www.nplg.gov.ge) ონლაინ ხელმისაწვდომობის რაოდენობრივი მონაცემები სარგებლობად გაიზარდა, მაგრამ არა მობილური აპლიკაციების ხარჯზე.

საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის ვებ საიტზე შემომსვლელთა რაოდენობა მობილური მოწყობილობებიდან 2010-2015წწ.

ბიბლიოთეკის თანამშრომლებისა და მომხმარებლებისთვის იმის სწავლება, თუ როგორ უნდა განახორციელონ უსადენო ინტერნეტის მეშვეობით ბიბლიოთეკის ელექტრონულ რესურსებზე წვდომა მობილური ტექნოლოგიების და აპლიკაციების გამოყენებით არის შემდეგი ნაბიჯი საბიბლიოთეკო სერვისის განვითარებაში. სამწუხაროდ, საქართველოს ბიბლიოთეკებს არ აქვთ მობილური აპლიკაციები, ამ მხრივ საქართველოში ორგანიზაციებიდან გამოირჩევა მხოლოდ მსხვილი ბანკები და სხვა კომერციული ორგანიზაციები.

2.1. მობილური აპლიკაციები.

დღეს ჩვენ ვართ იმავე სიტუაციაში, როგორშიც ვიყავით 20 წლის წინ, როდესაც პირველი ვებ საიტები შეიქმნა და ვკითხვოდით - გვინდა თუ არა ჩვენ ვებ საიტი? დღეს აშკარაა, რომ ვებ საიტი აუცილებელი ატრიბუტია ყოველი მსხვილი ორგანიზაციისთვის, რომ არაფერი ვთქვათ ისეთ ორგანიზაციებზე, როგორებიცაა ბიბლიოთეკები და სხვა საინფორმაციო ცენტრები. რამდენიმე წლის შემდეგ არავინ დაფიქრდება იმაზე, უნდა ჰქონდეს თუ არა მის ორგანიზაციას საკუთარი მობილური აპლიკაცია. ის გახდება მომხმარებელთან ურთიერთობის ერთ-ერთი მთავარი ინსტრუმენტი. რა არის მობილური აპლიკაცია? - პროგრამა, რომელიც განკუთვნილია გარკვეული ამოცანების შესასრულებლად, ასრულებს ინტერფეისის როლს და ამარტივებს მომხმარებელსა და პროგრამებს შორის ურთიერთობას.

მობილური აპლიკაციების დეველოპმენტი ყველაზე სწრაფად მზარდია ინდუსტრიაში. მსოფლიოს მსხვილი ბიბლიოთეკები საკუთარ რესურსებთან ეფექტური კავშირისთვის ქმნიან მობილურ აპლიკაციებს, რათა ხმა მიაწვდინონ თანამედროვე ციფრულ თაობას.

მაგალითად, აშშ-ის კონგრესის ბიბლიოთეკის საიტზე რამდენიმე მობილური აპლიკაციაა განთავსებული: მობილური აპლიკაცია უნარშეზღუდულებისა და

უსინათლოთათვის ხმოვანი წიგნებისა და 50000-ბრაილისშრიფტიანი წიგნის წასაკითხად, აშშ-ის კონსტიტუციის ანალიზისა და ინტერპრეტაციის მობილური ვერსია, კონგრესის ბიბლიოთეკის ვირტუალური ტური, იგავ-არაკები ბავშვებისთვის და სხვ.

მობილური აპლიკაციები ბრიტანეთის ეროვნულ ბიბლიოთეკასა და ნიუ-იორკის საჯარო ბიბლიოთეკაში წარმატებით გამოიყენება ისეთ მულტიმედია მონაცემებზე წვდომისთვის, როგორებიცაა ციფრული სურათები, კინო და ვიდეო. მობილური მოწყობილობებისთვის არსებული გარკვეული შეზღუდვების გამო, როგორებიცაა ეკრანის ზომა და რეზოლუციები, აპლიკაციის დიზაინის პროექტირებისას მუშავდება სხვადასხვა სტრატეგია.

2014 წელს საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკისა და საქართველოს საზოგადოებრივ საქმეთა ინსტიტუტის (GIPA) თანამშრომლობის შედეგად, პირველად ეროვნული ბიბლიოთეკის რესურსზე დაყრდნობით, შეიქმნა მობილური აპლიკაცია Moodstanza⁶ - ლექსები. (<http://www.nplg.gov.ge/geo/apps>)

MoodStanza - ლექსებით ქართულენოვან მომხმარებელს შეუძლია წაიკითხოს სტრიქონები მე-19 და მე-20 საუკუნის პოეზიიდან, ნაწყვეტები "ვეფხისტყაოსნიდან", 27 ქართველი მწერლის 100-მდე ლექსი. ინტერნეტში არსებული მსგავსი აპლიკაციებისაგან განსხვავებით, აქ ლექსების ამორჩევა არ ხდება ნაწარმოების ავტორით, სათაურით ან საძიებო სიტყვით, არამედ არჩევანი დამოკიდებულია ემოცია - განწყობასა და ამინდზე. განწყობის ან ამინდის გამოსახულების არჩევით იცვლება ლექსის სტროფი.

აპლიკაცია მუშაობს ონლაინ რეჟიმშიც. ინტერნეტზე წვდომის შემთხვევაში, ლექსის სრული ვერსია ხელმისაწვდომია ეროვნული ბიბლიოთეკის ქართული კლასიკური ლიტერატურის ანთოლოგიის ციფრული კოლექციიდან (<http://>

⁶ Moodstanza – Mood (ing.) - გუნება, განწყობილება, ხასიათი, stanza (ing.) - ლექსთა სტროფი.

www.npl.gov.ge/gsd/cgi-bin/library.exe?site=localhost&a=p&p=about&c=vertwo&l=ka&w=utf-8.

ბიბლიოთეკის ელექტრონულ რესურსზე (ერთ-ერთ ციფრულ კოლექციაზე) წვდომა მობილური აპლიკაციის **MoodStanza** - ლექსების გამოყენებით და უსადენო ინტერნეტით ხორციელდება.

აპლიკაცია სპეციალურად **Android**⁷ მომხმარებლებისთვის დამზადდა. აპლიკაციის **Google play**-ზე განთავსებიდან 2 თვეში ჩამოტვირთვების რაოდენობამ 50 000 გადააჭარბა, რაც საკმაოდ კარგი მაჩვენებელია. როგორც გამოკითხვებიდან და კომენტარებიდან გამოჩნდა, აპლიკაციის დამზადებისას ანდროიდის მომხმარებლების გარდა **IOS** და **Window Phone** პლატფორმების მომხმარებლებიც უნდა იყოს გათვალისწინებული.

2.2 ორგანოზომილებიანი შტრიხ კოდი - **QR** კოდი.⁸

ეროვნული ბიბლიოთეკის 2015 წლის სიახლე, რომელიც ეფუძნება მობილურ ტექნოლოგიებს და **QR** კოდს, არის პროექტი - "მობილური აუდიობიბლიოთეკა", რომელიც მობილური მოწყობილობის მქონე ყველა მსურველს, საშუალებას აძლევს მოუსმინოს აუდიოწიგნებს და მუსიკას ეროვნული ბიბლიოთეკის ციფრულ ბიბლიოთეკა "ივერიელის" აუდიომასალების კოლექციიდან.

"მობილური აუდიობიბლიოთეკა" არის ბიბლიოთეკის მესამე კორპუსის შიდა ეზოში განთავსებული ორიგინალურ კარი, რომლის თაროებზე შემოწყობილია ოცამდე გრამფირფიტა და CD დისკი. ქალაქური ჰანგები,

⁷ ანდროიდი - **Android** — ლინუქსზე დაფუძნებული ოპერაციული სისტემა, რომელიც მუშაობს სმარტფონებსა და პლანშეტურ კომპიუტერებზე.

⁸ **QR** კოდი «Quick Response» – «სწრაფი პასუხი» ორგანოზომილებიანი კოდი, რომელიც ინახავს დაშიფრულ მონაცემებს, ისევე როგორც შტრიხ-კოდი ინახავს ინფორმაციას ამა თუ იმ პროდუქტის შესახებ.

ფოლკლორი და კლასიკური მუსიკა, ხმოვანი წიგნი თუ ნაწყვეტი ძველი სპექტაკლიდან გრამფირფიტასა და დისკებზე დაშიფრულია შესაბამისი QR კოდით. QR კოდის ამოცნობა შეუძლია მობილური მოწყობილობის კამერას, რომელიც წამებში გარდაქმნის დაშიფრულ ინფორმაციას. ამისათვის საჭიროა მოწყობილობაში ჩატვირთული იყოს QR კოდის ამომცნობი ნებისმიერი პროგრამა. მობილურ თაროსთან მისულ მომხმარებელს შეუძლია თავისი მობილური მოწყობილობით გახსნას სასურველი MP3 ფორმატის აუდიოფაილი ბიბლიოთეკის Wi-Fi-ის საშუალებით.

მობილური აუდიობიბლიოთეკა ეროვნული ბიბლიოთეკის სანოტო და აუდიოვიზუალური განყოფილების ფონდის ბოპულარიზაციის საუკეთესო საშუალებაა.

საკუთარი ელექტრონული რესურსების გადასაცემად კოდების გამოყენება საქართველოში პირველად ეროვნულ ბიბლიოთეკაში დაინერგა.

QR კოდის დამზადება ძალიან მარტივია და მცირე ხარჯებთან არის დაკავშირებული. ინფორმაციის სწრაფი გადაცემისთვის მსოფლიოს სხვადასხვა ბიბლიოთეკაში მისი გამოყენების უამრავი მაგალითი არსებობს.

თანამედროვე მომხმარებლის მობილური ტელეფონი წარმოადგენს მომხმარებლის ბიბლიოთეკას, რომელიც ყოველთვის მასთანაა. მომსახურების გასაწევად ბიბლიოთეკები, სასურველია, დაეუფლონ თანამედროვე კომუნიკატორების შესაძლებლობებს, განავითარონ საკუთარი მობილური აპლიკაციები, განახორციელონ რესურსებში ნავიგაცია. თანამედროვე საზოგადოების განვითარების ტემპი საკმაოდ სწრაფია და ბიბლიოთეკები ვალდებული არიან, ამ ტემპს აყვნენ. უდავოა, რომ თანამედროვე მობილური მოწყობილობებისა და აპლიკაციების გამოყენება გაზრდის ტრადიციულ საბიბლიოთეკო სივრცესა და ტრადიციული საბიბლიოთეკო მომსახურების სპექტრს.

დამოწმებული ლიტერატურა

ა. გრუზოვა, 2013 - А. А. Грузова, Формирование комфортной информационной среды: возможности библиотек на современном этапе, Современный читатель и библиотека: выбор коммуникативных практик, - Санкт-Петербург : РНБ, 2013.

შ. ფაირვეზერი, ა, მასკელი, 2012 - Shorayne Fairweather and Anne Maskell, *House of Lords Library - Looking to a Mobile Future*, <http://conference.ifla.org/past-wlic/2012/103-fairweather-en.pdf>

ო. ჰოივიკი, 2012 - Jingrui Hoivik, *Global village, Library anywhere - Mobile Access to Library resources*, <http://conference.ifla.org/past-wlic/2012/103-hoivik-en.pdf>

ენის მოდელირების ასოციაცია, სატელეკომუნიკაციო ლექსიკონი, <http://www.ena.ge/gncc-online2>

Infographic: Mobile statistics: Stats and Facts 2011, <http://www.digitalbuzzblog.com/2011-mobile-statistics-stats-facts-marketing-infographic/>

IA GORGISHELI

LIBRARY AND MOBILE TECHNOLOGIES

Mobile technologies in modern libraries are part of a new vision of library services.

A modern mobile device, using all modern information and communication technologies, can be viewed as a library available anytime, anyplace. Libraries should embrace the capabilities of modern smartphones to render their services, help navigate their resources, and develop their own mobile applications. Mobile applications provide users with instant access to electronic library resources.

The modern society develops rapidly and, in order to survive, libraries need to catch up with the digital age. There is no doubt that modern mobile devices and applications will add to the traditional library ‘space,’ and expand the range of traditional library services.

This paper explores the anticipated benefits of enhanced accessibility of the National Library resources, and gives practical examples of how the Library is currently developing its mobile-friendly services.

III პირის (ჩვენებით) ნაცვალსახელთა წარმოების თავისებურებები ტაოურში

III პირის/ჩვენებითი ნაცვალსახელები (ეს/ეგ, ის/იგი) ქართულში რიგ თავისებურებებს ავლენს. ახასიათებს ორფუძიანი წარმოება: ერთი ფუძე აქვს სახელობითში, მეორე ფუძე — დანარჩენ ბრუნვებში; ასრულებს ორ ფუნქციას: აღნიშნავს პირს და მიუთითებს საგანზე. ჩვენებით ნაცვალსახელთა ფუნქციები გამიჯნულია: არქაულ სალიტერატურო ქართულში **ესე** პირველ პირთან სიახლოვეს გამოხატავს, **ეგე** მეორე პირთან სიახლოვეს აღნიშნავს, ხოლო **იგი** მესამე პირს მიემართება. თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში **იგი**-ს ნაცვლად გვაქვს **ის**.

III პირის/ჩვენებით ნაცვალსახელთა წარმოება განსხვავებულია სალიტერატურო ქართულსა და კილოებში.

სტატიაში გაანალიზებულია III პირის/ჩვენებით ნაცვალსახელთა წარმოების თავისებურებები ტაოურში.

კვლევა ძირითადად ეყრდნობა 2011-2014 წლებში ჩვენ მიერ ტაოში (ხევაისა და ქობაის თემის სოფლებში) ჩაწერილ დიალექტურ მასალას. გამოყენებულია, აგრეთვე, გამოქვეყნებული ტაოური ტექსტები (შ. ფუტყარაძე, 1993; მ. ფალავა..., 2005).

I. ტაოურ დიალექტში III პირის (ჩვენებითი) ნაცვალსახელები სხვადასხვა ვარიანტით არის წარმოდგენილი.

1. საანალიზო ნაცვალსახელები ტაოურში, თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენისა და დიალექტების მსგავსად, უმთავრესად **ეს/ის** ფორმითაა გავრცელებული. გვხვდება როგორც დამოუკიდებლად, ისე მსაზღვრელად. მაგ.:

ეს/ის დამოუკიდებლად:

ეს აკითხვეფს; ამჯასი (ბიძის) ხანუშია **ეს**; ყაინანა (დედამთილი) **ეს** არი და; ელიასხვევი მარტო **ეს** არი; მარტო **ეს** ერთანე არი.

ის განმა მი, იმას შევკოკავთ; წუერზე გავა **ის**; უკუ გეიქცევა **ის**; ერთი კაცისი ლაყაბია **ის**; სახელი **ის** არი თქვენი.

ეს/ის მსაზღვრელად:

ეს ნუმერა არ იყო მი, ვერ გაყიდავ; **ეს** ქოხიც ცარიელია; **ეს** ადგილი ქართულია.

მარტივი **ის** თევზია აქ; **ის** ქვა დღესაც მის ადგილ არი (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 173); **ის** ხალხი მოიკრიფებიან (მ. ფალავა..., 2005, გვ. 150).

2. ტაოურში, ასევე, ხშირია პირის (ჩვენებით) ნაცვალსახელთა არქაული ფორმით გამოყენების შემთხვევები.

ესე: **ესე**, ე თერეფი გუნედ მაალე რი; **ესე** გირძელი, ერთი მეთრე; კაკალ არი აქ ბევრი, **ესე** კაკლები; ამა **ესე** გურჯიჯაც ვიცი.

ისი: კალმანხი არაა **ისი**, **ისი** არ აი, კალმან არ აი; **ისი** თევზი იმაზე ილაჯია.

ეგ(ე)/იგო ნაცვალსახელები ტაოურში იშვიათია:

დედამთილი, **ეგე** თუ შუყვარდა, ანა ეტყვის; **ეგ** არი წორი დათლა (მ. ფალავა..., 2005, გვ. 162); **ეგ** ადვილია (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 176); **ეგ** გულა თქუენ ეიკიდევით (იქვე, გვ. 175); გველი უკბენს, **იგოა** ბოტოტი; ბალი რო შეიქნება, **იგოა** ქირეზად (მ. ფალავა..., 2005, გვ. 163); **იგო** ბალხიზარია (იქვე).

ნაცვალსახელთა სრული ვარიანტები უმთავრესად მრავლობითში, აგრეთვე, **-ც** ნაწილაკის დართვისას არის დაცული.

ა) მრავლობითის ფორმები:

გურჯები არიან **ესენი**; ამა **ესენი** აქ არიან, ხალღები აქ არიან; თურქას დეეჩვევიან **ესენი**? ახლა **ესენი** გურჯიჯა ზვდებიან, მადარენებენ.

ისინი აქ აი დაწყობილი; რაცხა მახსოვს, **ისინი** გედარენე ინგირა; **ისინი** არ წომოვნეს; უქუმათილამ კაცები მოდიან, **ისინი** აკეთებენ.

ბ) **-ც** ნაწილაკდართული ფორმები:

ესეც გემრიელია; **ესეც** ქართოლია, ფათათესი; **ესეც** თხადა, ვაცი; **ესეც** ყანა აქ არი... **ეგეც** თუ მეიკადრა, ჰო, იტყვის... **ისიც** ემევიზამს, გიკბენს; **ისიც** ზულჭიე დულმაზია; **ისიც** მოიდა; **ისიც** არ იქნება... **იგიც** ირმი წლისაა (მ. ფალავა..., 2005, გვ. 158).

სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ **ისი** ფორმა ქართულ წერილობით ძეგლებში X საუკუნემდე არ დასტურდება. ვარაუდობენ, რომ **ისი** უძველეს ქართულშიც უნდა გვქონოდა ყველა შესაძლო ფორმით, მაგრამ “იგი ხმარებიდან ადრე გამოდევნა მისმა ბადალმა **იგო**-მ, რომელიც შინაარსით მისგან არც განსხვავდებოდა” (ი. იმნაიშვილი, 1956, გვ. 258).

არ. მარტიროსოვის აზრით, **ისი** ნაცვალსახელი სალიტერატურო ენაში გვიან წარმოქმნილი ჩანს. **იგო** და **ისი** ნაცვალსახელთა ბრუნება ერთმანეთისაგან რომ გამიჯნულიყო, ამ უკანასკნელს დაუკავშირდა და მისი ბრუნების ცხრილში მოექცა ენაში უკვე არსებული **მა** ფუძე, ოღონდ მას თავში დაერთო **ი** ჩვენებითი ნაწილაკი: იგი-მან, ისი-იმან, ესე-ამან (არ. მარტიროსოვი, 1964, გვ. 133-135).

იგო დასავლურ კილოებს ახასიათებს, აღმოსავლეთ საქართველოს კილოებში კი უმთავრესად **ის** გამოიყენება.

ისი გვხვდება როგორც აღმოსავლურ, ისე დასავლურ დიალექტებში (ხევს., ფშ., გულ., თუშ., ფერ., ინგ., კახ., ქართლ., იმერ., რაჭ., აჭარ., ჯავახ., ლივან., იმერხ.).

ესე/ეგე დასტურდება ცალკეულ კილოებში (ფერ., ხევს., ფშ., აჭარ., ჯავახ., ლივან., რაჭ., იმერ.).

3. ტაოურში **ეს/ის** ნაცვალსახელები არცთუ იშვიათად **ა** დაბოლოებით არის წარმოდგენილი: **ესა/ისა**. მაგ.:

იცით **ესა**? დედამთილი **ესა**; ყანა **ესა**, დანი; **ესა** ემედა, კოფო უძახით; **ესა** სოფელია.

ამოვა **ისა**; ახლა **ისა** აქვან მალეფთა; ახლა ნელა-ნელა გუაგდით **ისა**; დიდ აყირო არი **ისა**, აყირო; ხოფაში აკითხვეფს **ისა**; იმისი დადლა არი **ისა**; ჰა **ისა** შაბანიანკარი, ჰა **ისა**, ჰა.

შდრ.: **ისა**, **ესა**, **ეგა** ფორმების ხმარება უმთავრესად ახასიათებს აღმოსავლურ დიალექტებს, დასავლური დიალექტებიდან რაჭულს (არ. მარტიროსოვი, 1964, გვ. 130).

ა ბოლომდონიანი ვარიანტები, ჩვეულებრივ, გამოვლინდება -**ც** ნაწილაკის დართვისას (უმთავრესად ხევის სოფლებში):

ესაც ბოდნა შუიდი-რვა ქილომეტრია; ი მეელე-რი, **ესაც** სოფელი ჳევეგი; ა, **ესაც** ქართველია.

ჩემი ხუთი თანე მე წუასხამ, **ისაც** წაასხამს; **ისაც** დაღლა, **ისაც** ადნი ხუთი-ექვსი ქილომეტრე ჳემო; დოლენჯიანკარი, **ისაც** სოფელი, მაალე; **ისაც** იმისი კარია; ქართველია **ისაც**.¹

შდრ.: ქობაის სოფლებში **ეს/ის** ნაცვალსახელთა -**ც** ნაწილაკიან ფორმებთან ძირითადად **ე/ი** ხმოვნები გვხვდება (ესეც/ისიც).

ტაოურში III პირის **ისაც/ესაც** ნაცვალსახელთა -**საც** დაბოლოება ერთიან მორფემად ჩანს გააზრებული, რომელიც ჳოგადად სახელებსა და ჳმნისართებზეც გავრცელდა. მაგ.:

მანგალისაც (=მანგალიც) გვაქვა; **ქალებისაც** (=ქალებიც) მოდიან; **იქსაც** (=იქაც) ცერცვი დათესვენ; ი **მერესაც** (=მერეც) ცარიელია... (ე. დადიანი, 2013ა).

მსგავსი ფაქტები იშვიათია იმერხეულში; ქართული ენის სხვა დიალექტებში ცნობილი არ არის.

4. ტაოურში შეგვხვდა **ისეც** ფორმა (=ისიც). მაგ.:

ისეც ქართულია; **ისეც** კიდევ ჳევ და; **ისეც** კადა, ჳო; **ისეც** რა ვიცი, ილაპარაკებენ, წორია, მართალი (მ. ფალავა., 2005, გვ. 149);

ი ხმოვნის მონაცვლედ ე დასტურდება მრავლობითშიც: **ისენი** (=ისინი):

ისენი იბუე, აქ მასხი? ყაინანა (დედამთილი), მამამთილი, ისენი, მული, **ისენი** არ უნდნან ახლა; **ისენი** ქი გიდეყრებიან, ვერ მიხდება; **ისენი**-ნა დავჯობთ; **ისენი** მათ ჩადირში დაწვებიან; შიგან მიწაში ლბება **ისენი**; მე დავკალ **ისენი**.

ისეც ნაცვალსახელი გვხვდება კახურში: **ისეც** იგრე მაიქვა (არ. მარტიროსოვი, გრ. იმნაიშვილი, 1956, გვ. 78).

ისენი გვაქვს ხევსურულში: **ისენ** რაადალ არ მაღიან? (ა. ჳინჭარაული, 1960, გვ. 60).

ისეც, **ისენი** ვარიანტები, ისევე როგორც **ესა**, **ისა** ფორმები, გვიანდელი წარმოქმნილია. უფრო ძველი და სრული სახე ამ ნაცვალსახელებისა, როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაში არის აღნიშნული, დაცულია სალიტერატურო ენასა და რიგ დიალექტებში: **ესე**, **ეგე**, **ისი**; **ესეც**, **ეგეც**, **ისიც**; **ესენი**, **ეგენი**, **ისინი** (არ. მარტიროსოვი, 1964, გვ. 131).

შდრ.: ჳემოიმერულში დადასტურებული **ესე**, **ისი** ნაცვალსახელები შესაძლოა არქაიზმი კი არ იყოს, არამედ **ესა**, **ისა**-ს ასიმილაციის შედეგი (ლ. ლეჟავა, 1958, გვ. 183).

5. ტაოურში, მსგავსად სხვა დიალექტებისა, **ეს/ის** ნაცვალსახელები არცთუ იშვიათად ფონეტიკურად გაცვეთილი სახით, თავკიდური **ე**, **ი** ხმოვნებით გვხვდება. მაგ.:

¹ **ისაც** ა წკ ქვ ვ ფუ გ კ ვ უფ ლვ ძ გ ლ შ უწით თიმფ ლლ წუ თქმს ჳქქვ ჩტ ლფტტ ქუჩტ ქტ ყპგ ვ ტ ქწ ჩტ ლწტ ლწ ძ ღ ყ

ე მოსათიბელია, მოსათიბელ ვიქამთ; ე დალუზ ხვარათ (ლაპარაკი) არ არიო? ე ჩემი ენგედა (რძალია); ე ქი ეტყვის, ა-ნა წომოხვიდეო; ე მე არ ვქენე; ე ბეე (ბიჭი) ამბოფს ქი, ჭენჭ (ცხიმს) ა მეიგდეფსო; ე ადვილი აგარა არი; ე ბგანები (გოგოები) რა იჯებიან ახლა? ე კეიას, ვლექავთო; აწი ე კაცი ქი წევყვანეთო.

ერბო ტაფაში დადებ, ი გეიხრაკვის; შენ ხელი არ დადო, ი ჩუმ არ მოქცემს; აქ იქნებოდეს, ი დეგეიანოფს; ი მე სახელ ღიმძახეფს და; ი-ნა დამალო, დათესო; ი ბალი შეშა სობა (ლუმელს) აცხელეფს; გაღმი ჩანსა ი ბალხი; ე თერეჭი (მხარე) გქნედ მაალე-რი, ი თარაჭი გქნედ მაალე-რი.

II. **ეს, ის, ეგ, იგი** ნაცვალსახელებს ირიბ ბრუნვებში ენაცვლება: **ამა, იმა, მაგა, მა.**

1. **ეს** ნაცვალსახელი სხვადასხვა ბრუნვაში:

ამან, ამ ჩემ კაცმა გააკეთა; ახლა გინგიყვანა **ამანა** თქვენ; ზროხები შქამენ **ამას**; **ამას** დავშკრით; **ამასა** დავთესავთ; მე ბორჩხულა არ ვეხვაათები **ამასა**; **ამით** წყალი აღარ წამეილოთ (მ. ფალავა..., 2005, გვ. 156);

ახლა **ამათ** შემაჭირეს, ილლა იარენეო (ილაპარაკეო); იციან, **ამათ** ეცოდინებიან; **ამათ** ქი ფური ყავან, იციან და; აქ ბითთაო **ამათ** იცმენ; ჩვენც გურჯი ვიარენოფთ **ამათ** უკან.

2. **ის** ნაცვალსახელი **მოთხრობითში** უმთავრესად **იმან** ფორმით გვხვდება; იშვიათად ბოლოკიდური **ნ** უჩინარდება:

იმან მეიტანა ქესაში ბერექეთი; ზალი ევიყვანე, **იმან**, იმის ღუნურმა ჰედიე (საჩუქარი) მიყო; **იმან** გურჯიჯა არ იცის; **იმან** იმისი მექთები (სასწავლებელი) იკითხა; იცის **იმა**, დაა დალუზა იცის **იმან**; ქალთან მივნეთ, **იმა** იცოდეს; **იმა** ამა ბევრი ა-ნა უთხრასა.

მიცემითში სხვადასხვა ვარიანტით გამოიყენება: **იმას/იმა/იმასა**. მაგ.:

იმას ართუხ ბადლიჯანი ქებაბი ქვია; მექთეფში ერ თანე გაგზავნის, **იმას** აკითხვინეფს; ზეირ (შხამი) აქვა **იმას**; **იმას** ემეში მიცემენ, ლეირმანში (წისქვილში) მიცემენ.

იმა თესვიდეს; დალუზი ვერ მიარენია ორთავენიცა, **იმა იმა** ურეც; **იმა** აავსებენ იშთა; ყველის ძირაი შრატი, **იმა** ვასვამთ; სახლა ვიქნები, **იმა** დავაპობ; ჩვენც ადნი **იმა** ვიჯებოდით.

ჩვენ თირფან (ცელს) ვებნეთ **იმასა**; თირფანით მოვთიბავთ, გუახმოფთ **იმასა**; წუმა არ უჯება **იმასა**; **იმასაც** დააყრი; **იმასაც** ასე ხელებ გუჭურყვენია. მრავლობითში შესაბამისად დასტურდება **იმათ/იმათა** ფორმები:

იმათ წევლებდი; **იმათ** დავშკრავთ, დავკოხავთ; **იმათ** აბლი ჩუცვიან, შემოცივენებიან; **იმათ** კალოშებ ვიძახით ჩვენ; რაცხა ვიციოთ, **იმათ** ვიჯებით.

ა ხმოვნით გავრცობილი ვარიანტი ძირითადად ზმნის მომდევნოდ გვხვდება. მაგ.: თვალებ ასხია **იმათა**; იმხან ართუხ მახასით გავბარსავთ **იმათა**.

მოქმედებითი ბრუნვა: **იმით** გავჭრავ; სიმინდ ასალეფთ შურთეფთ, **იმით** ავადლუდეფთ; თოხი, **იმით** ვთხრითა; ლამფა, ჰა, **იმით** ვანთეთით, **იმით** ვილოცეთ; ყოლამფერ ვიქამთ **იმით**, ყოლამფერ.

3. **ეგ** ნაცვალსახელის მონაცვლე **მაგა** ფუძე იშვიათია. მაგ.:

ერთი **მაგან** არ იცის ამ სოფელი (მ. ფალავა., 2005, გვ. 153); რა შვრები **მაგასა?** (იქვე, გვ. 167); **მაგას** მე მუაფერებო (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 176);

4. დასტურდება **იგი** ნაცვალსახელის სხვადასხვა ბრუნვის ფორმები. მაგ.:

ამაზე ჭკვიან ქი იქნება, მეერევა **მასა**; ამაზღამ ვილოცავ, გამუაყოლიებ **მასაც**; არ იცვამს, ისე ხილავს **მათ**; მალე (საქონელს) ვაჭმევთ **მათა**.

მას ნაცვალსახელი ხშირად გვხვდება **უკან** ზმნისართთან, რომელიც თანდებულის ფუნქციას ასრულებს; გამოხატავს დროის გარემოებას. მაგ.: ჭერ ჭუტია და **მას უკან** გამუა დიდრუანი; **მას უკან** ჩვეიჩხუკვით, წავალთ ვევაისკე; ფილავსაც ჩავყრიოთ, **მას უკან** აღუღებულ წყალ მუსხამთ.

5. მსაზღვრელად გამოიყენებული ნაცვალსახელები ირიბ ბრუნვებში ჩვეულებრივ **ამ**, **იმ** ფორმებით დასტურდება. მაგ.:

ამ ებემა თვალი მკრადა, ავით გავხდიო; ბითთაო თესვიდეს **ამ** ყანეფთ, იცი? **ამ** მაალესი სახელი დეესიკარად; **ამ** თვევარში თაფლ გუმულებენ; გეტყვის ქი, **ამ** დღეში-ნა დეიწყო, **ამ** დღეში-და გაათაო.

იმ კაცმა თაფლი გომოხილა; მოა ზამთრი, **იმ** ფარა, ფულ შევშკამთ; **იმ** ჭაბანს ტვირთ ჩომოვიდავთ; ა **იმ** მალეფთა ჩემი ენგეე აძოეფს დღეს; ყანა-ჭალა ყოფილა **იმ** მალლობაში.

იშვიათად **ამ** ფუძის ნაცვალად გამოიყენება **ემ**: **ემ** კაცის; **ემის** ზემოთაი (შ. ფუტყარაძე, 1995, გვ. 32).

ეს ჩვენებითი ნაცვალსახელის მონაცვლედ **ემ(ა)** ირიბ ბრუნვებში ცნობილია დიალექტებში (კახ., ქართლ., ინგ., ფერ., ხევს., მოხ., ფშ., ჯავახ., იმერ.). ასეთი ვითარება დასტურდება პირის ნაცვალსახელთანაც: ეს — ემან — ემას (მოხ., იმერ.).

ეს > ემ ცვლილება ახსნილია ხმოვანთა მონაცვლეობით: ეს ნაცვალსახელისეული ე ხმოვანი შენარჩუნებულია დანარჩენ ბრუნვებში (ი. ჭავთარაძე, 1985, გვ. 38).

იშვიათია **მაგ** ფორმა: **მაგ** ჭკვითა ჩეთინა წახუალ შენ შინაო (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 178).

III. ტაოურში აქტიურად გამოიყენება **ემე** (**იმე**) ნაცვალსახელი, რომელიც დავიწყებული სიტყვის ნაცვალად გვხვდება. როცა მიჭმელს მეტყველების პროცესში საჭირო სიტყვა ავიწყდება, ბაუზის შესავსებად, მომდევნო სიტყვის მოფიქრება-გახსენების დროს აღნიშნულ ნაცვალსახელს მიმართავს (შდრ., ქართულ ზებირ მეტყველებასა და დიალექტებში შესაბამის კონტექსტში ძირითადად **ის(ა)/იგი** ნაცვალსახელები გამოიყენება). მაგ.:

ბევრი **ემეა** არ მყავს, ლენჭები; ამის **ემეა**, მაწონ დედა არი; **იმე** გომოაცხოფთ, ბორეგ ვიქამთ.

მრავლობითში **ემენა/ემეთ** ფორმები ენაცვლება. მაგ.: ზამთრი დიდი **ემენა**, ლამევნარი არი; ზედან წავცხობთ **ემეთ**, ერბოსა.

ემე ცალკეულ შემთხვევებში ზმნურ ფორმებთან არის შერწყმული: მოღრუბლუი თუ აი ჰავა, იმხან **ემეიჭება**, ბუქსა; საჩეჩელში ასე **ემევიზამთ**, გავბენტავთ.

ტაოურში **ემე** საკუთრივ პირის/ჩვენებითი ნაცვალსახელის ფუნქციით არ დასტურდება. ამით **ემე** ნაცვალსახელი-ფილური ფორმობრივ-სემანტიკურად ემიჯნება III პირის/ჩვენებით ნაცვალსახელებს (ე. დადიანი, 2013ბ).

ემე ნაცვალსახელი გვხვდება: იმერხეულში, აჭარულში, ლივანურში, კახურში. ცალკეულ დიალექტებში დასტურდება: **იმე** (კახ.), **ამე** (ხევს., მონ.), **ისემე/ისამე** (ქართლ., კახ.).

შდრ.: აჭარულში ემე იხმარება ჩვენებითი ნაცვალსახელის ფუნქციით. მაგ.: ემე კაცმა დღე ძალუან ივარგა (შ. ნიჟარაძე, 1961, გვ. 74).

ემე მომდინარეობს **ამა** ნაცვალსახელისაგან; **იმე**-სათვის ამოსავალია **იმა**; ესემე/ისემე რთული შედგენილობისაა: ეს, ის + ემე (არ. მარტიროსოვი, გრ. იმნაი შვილი, 1956, გვ. 78).

ამგვარად, ტაოელ ქართველთა მეტყველებაში **ს** თანხმოვნის შემცველი პირის/ჩვენებითი ნაცვალსახელების გავრცელების არე გაცილებით უფრო ფართოა, ვიდრე **გ** თანხმოვნის შემცველი ნაცვალსახელებისა. ზოგადად, **ეს/ეგ** ახლოს (I-II პირებთან) მყოფ საგნებზე მიუთითებს, ხოლო **ის/იგი** შორს (III პირთან) მყოფ საგნებზე მიანიშნებს. აღნიშნული ნაცვალსახელები ტაოურში ნაირგვარი ფორმით დასტურდება. გვხვდება როგორც არქაული (ესე/ეგე/ისი/იგი), ისე თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენისათვის დამახასიათებელი ვარიანტები (ის/ეს). ამასთან, წარმოდგენილია დიალექტური წარმოების შემთხვევები (ისაც/ესაც/ისეც, ისენი, ი/ე...), რომლის ანალოგები მეტ-ნაკლებად სხვა კილოებშიც დასტურდება. საინტერესოა **ემე** ნაცვალსახელი-ფილერი, რომელიც III პირის/ჩვენებითი ნაცვალსახელებისაგან განსხვავდება როგორც ფორმოზოლოგიურად, ისე სემანტიკურად.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ე. ბაბუნაშვილი, 1957** — ე. ბაბუნაშვილი, ნაწილაკები ძველ ქართულში, თსუ შრომები, ტ. 67, 1957.
- ი. გიგინეიშვილი..., 1961** — ი. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურია, ი. ქავთარაძე, ქართული დიალექტოლოგია, I, ქრესტომათია, თბ., 1961.
- ე. დადიანი, 2013ა** — ე. დადიანი, -ც ნაწილაკიანი ფორმები ტაოურში, კრებ. ქართველური მემკვიდრეობა, ტ. XVII, ქუთაისი, 2013.
- ე. დადიანი, 2013ბ** — ე. დადიანი, ემე ნაცვალსახელი იმერხეულსა და ტაოურში, XXXII რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესია. გორი, 2013 წლის 1 ნოემბერი.
- გრ. იმნაიშვილი, 1974** — გრ. იმნაიშვილი, ქართლური დიალექტი, I, გამოკვლევა, თბ., 1974.
- ი. იმნაიშვილი, 1956** — ი. იმნაიშვილი, ნაწევარი ძველ ქართულში: თსუ შრომები, 61, 1956.
- ა. მარტიროსოვი..., 1956** — ა. მარტიროსოვი, გრ. იმნაიშვილი, ქართული ენის კახური დიალექტი, თბ., 1956.
- ა. მარტიროსოვი, 1964** — ა. მარტიროსოვი, ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში, თბ., 1964.
- ა. მარტიროსოვი, 1984** — ა. მარტიროსოვი, ქართული ენის ჯავახური დიალექტი, თბ., 1984.

შ. ნიჟარაძე, 1961 — შ. ნიჟარაძე, ქართული ენის ზემოაქარული დიალექტი, ბათუმი, 1961.

შ. ნიჟარაძე, 1975 — შ. ნიჟარაძე, აჭარული დიალექტი, ბათუმი, 1975.

მ. ფალავა, 2005 — მ. ფალავა, მ. ცინცაძე, ე. მაკარიძე, რ. დიასამიძე, ლ. თანდილავა, ტაოური მეტყველების ნიმუშები, ბათუმის უნივერსიტეტის კრებული, IV, ბათუმი, 2005.

შ. ფუტყარაძე, 1993 — შ. ფუტყარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათუმი, 1993.

შ. ფუტყარაძე, 1995 — შ. ფუტყარაძე, ქართული ენის სამხრულ-დასავლური დიალექტების თავისებურებანი ისტორიული ტაო-კლარჯეთისა და მუშაჭირი ქართველების მეტყველების მიხედვით, სადოქტორო დისერტაცია, თბ., 1995.

ქ. ძოწენიძე, 1973 — ქ. ძოწენიძე, ზემოიმერული კილოკავი, თბ., 1973.

ლ. ლეყავა, 1958 — ლ. ლეყავა, ზემოიმერულის მასალები ერთი სოფლის მცხოვრებთა მეტყველების მიხედვით: იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. IX-X, 1958.

ი. ქავთარაძე, 1985 — ი. ქავთარაძე, ქართული ენის მოხეური დიალექტი, თბ., 1985.

შ. ძიძიგური, 1956 — შ. ძიძიგური, ქართული დიალექტების ქრესტომათია ლექსიკონითურთ, თბ., 1956.

ა. ჭინჭარაული, 1960 — ა. ჭინჭარაული, ხევსურულის თავისებურებანი, თბ., 1960.

ტაოური დიალექტური ტექსტები (დაცულია აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევით მიმართულებაში).

EKA DADIANI**FOR PECULIARITIES OF III PERSON (DEMONSTRATIVE)
PRONOUNS IN TAO DIALECT**

Using personal/demonstrative is different in literary Georgian and Dialects. In the presented work peculiarities of usage of III personal/demonstrative pronouns are analyzed.

In the speech of Georgians from Tao spread area of personal/demonstrative pronouns containing “S” consonant is larger, rather than pronouns containing “G” consonant. Generally “es/eg” (with I-II persons) indicates near objects, and “is/igi” (with III person) indicates on subjects locating far away. These pronouns are confirmed in Taouri with various forms.

We encounter archaic (ese/ese/igi), also variants characteristic with modern Georgian literary language (is/es). Also the cases of dialectic usage is largely presented (isac/esac/isec, iseni/i/e ...), the analogues of which are more or less noted in other dialects. It’s interesting that III personal pronoun “eme”, which differs from III personal/demonstrative pronoun in terms of form and semantics.

Research primarily is based on dialectic materials gathered by us in the period of our expedition in Tao (Khevai, Kobai) in 2011-2012. For comparison texts from Tao are also used (Sh. Putkaradze; M.Pagava...).

თურქმენები ერაყში

ერაყის თურქმენების უმეტესი ნაწილი ოღუზების ბოზოკის განშტოების ბაიათის გვარს მიეკუთვნებიან (ნ. ბაიათლი, 2012, გვ. 7). ისტორიკოსების მიხედვით, თურქმენები ერაყში პირველად ჩვენი წელთაღრიცხვის 674 წელს გამოჩნდნენ. ომაელების ხალიფა მუავიას მიერ ხორასანში გაგზავნილმა მეთაურმა უბეიდულლამ ბინ ზიადმა დიდი ბრძოლების შემდეგ ბუხარის დედოფალთან კაბოჩ ხათუნთან საზავო ხელშეკრულება გააფორმა და ერაყში თურქმენებთან ერთად დაბრუნდა, რომლებიც ბასრას ვილაიეთში დაასახლეს (თურქთა არსებობა ერაყში, შუა აღმოსავლეთის სტრატეგიული კვლევის ცენტრი, 2011, გვ. 8). აბასიდების მმართველობის დროსაც გაგრძელდა თურქმენების ერაყში ჩამოსახლება. როგორც ცნობილია, ხალიფა ჰარუნ არ-რაშიდის დროს (786-806 წწ.) მცველთა რაზმი მთლიანად თურქებისაგან იყო დაკომპლექტებული (ნ. ბაიათლი, 2012, გვ. 8).

თურქმენების მეორე დიდი მიგრაცია ერაყში თურქ-სელჩუკების პერიოდში მოხდა. 1055 წელს სულთანი თორღულ ბეგი ბაღდადში მიდის და ხალიფა ელქაიმი სასულთნოს მას გადასცემს, რის შედეგადაც მოხდა თურქმენების ერაყის სხვადასხვა რაიონში განსახლება. ისინი მეტწილად შემდეგ ვილაიეთებში არიან წარმოდგენილი: მოსული, ერბილი, შეჰრიზორი, ჰაქქიარი, ჰარრანი, სინჯარი, თიქრიტი, დიალე, თელაფერი. ბაღდადი და სხვა. ამის შემდგომ ილჰანები, ჯალაირები, შავბატნიანი და თეთრბატნიანი თურქების სახელმწიფოები იქმნება (ნ. ბაიათლი, 2012, გვ. 9). 1508 წელს ირანის სეფიანთა სახელმწიფომ ბოლო მოუღო თეთრბატნიანთა მმართველობას. 1520-1560 წწ. ოსმალეთის სახელმწიფოსა და ირანის სეფიანთა შორის წარმოებული ომების შედეგად ეს მიწები ოსმალეთის ხელში გადადის (ნ. ბაიათლი, 2012, გვ. 9). 1638 წელს, ოსმალეთის სულთან მურად IV-ის მმართველობის პერიოდში, ბაღდადის ვილაიეთი იქმნება და 1918 წელს ინგლისის მიერ ერაყში შესვლის შემდეგ, 1926 წელს თურქეთსა და ინგლისს შორის დადებული ხელშეკრულებით, ერაყი ინგლისის მანდატის ქვეშ რჩება. სასაუბრო ენა ერაყში მცხოვრები თურქმენებისათვის ყოველთვის იყო და არის თურქული. ერაყელი თურქმენები იყენებენ არაბულ ალფაბიტს.

თურქმენები, არაბებსა და ქურთებთან ერთად, ერაყის სახელმწიფოს მშენებლობაში ყველა ეტაპზე მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ. ერაყში თურქმენთა იდენტობის ჩამოყალიბება თურქეთის რესპუბლიკის შექმნასა და ერაყის თურქეთისაგან ჩამოცილების შემდეგ იწყება. იქამდე, 1959 წელს, თურქეთში შეიქმნა ერაყელ თურქთა კულტურისა და დახმარების საზოგადოება. თურქული იდენტობის დასუსტების ასიმილაციისა და გაქრობის მიზნით, 1960-იანი წლებიდან დაიწყო მათ მიმართ სიტყვა თურქმენის გამოყენება. უნდა აღინიშნოს, რომ შესაძლებელია ეს ერაყის სახელმწიფოს ფორმირებაში მათი

როლის დამცრობის მიზანს ემსახურებოდა (თურქთა არსებობა ერაყში, შუა აღმოსავლეთის სტრატეგიული კვლევის ცენტრი, 2011, გვ. 14-15). ერაყელ თურქმენებს აქვთ სახელმწიფოებრივი აზროვნება. მათგან ქვეყნის საწინააღმდეგო ბუნტი და ამბოხი არასდროს წარმოქმნილა, მიუხედავად მათ მიმართ სხვადასხვა დროს გატარებული ჩაგვრისა და უსამართლობისა (თურქთა იდენტობა ერაყში, შუა აღმოსავლეთის სტრატეგიული კვლევის ცენტრი, 2011, გვ. 15).

ერაყელი თურქმენები უმეტესწილად მუსლიმები არიან. მათი ნაწილი სუნიტია, ნაწილი კი - შიიტია. არიან ქრისტიანი თურქმენებიც, რომლებიც ქერქუქის ციხეში და მიმდებარე ადგილებში მოსახლეობენ. ისინი “ციხის გიაურების” სახელით მოიხსენებიან და კათოლიკური მრწამსის მიმდევრებს წარმოადგენენ (თურქთა იდენტობა ერაყში, შუა აღმოსავლეთის სტრატეგიული კვლევის ცენტრი, 2011, გვ. 16).

თურქმენებს მეტწილად შენარჩუნებული აქვთ მშობლიური, თურქული ენა. 1990-იან წლებამდე მათ დიდი წინააღმდეგობა შეხვდათ თურქულ ენაზე განათლების მისაღებად. ამჟამად ერაყში თურქულ ენაზე განათლებისათვის დაახლოებით 428 დაწყებითი სკოლა არის. სკოლებიდან 76 მთლიანად თურქულია. მათგან 63 არის ქერქუქში, 11 ერბილში და 2 ქიფრიში. თელაფერში თურქული სკოლა ჯერ არ ფუნქციონირებს, მაგრამ დაგეგმილია უახლოეს ხანებში გახსნა. ამასთანავე, თურქულ ენაზე წიგნების შოვნა ძალიან ჭირს (თურქთა იდენტობა ერაყში, შუა აღმოსავლეთის სტრატეგიული კვლევის ცენტრი, 2011, გვ. 16).

ერაყში თურქმენთა ორგანიზაციები 1960-იან წლებამდე არ არსებობდა. დროდადრო იყო სოციალური მოძრაობა, მაგრამ მათ ორგანიზაციული ფორმა არ მიუღიათ. 1959 წელს, თურქმენთა წინააღმდეგ მოწყობილი ქერქუქის ხოცვა-ყლეტის შემდეგ, თურქეთში იქმნება “ერაყის თურქების კულტურისა და დახმარების საზოგადოება”. ამის შემდგომ კი 1960 წელს ბაღდადში შეიქმნა “ძმობის კერა”, რომლის მთავარი საქმიანობა კულტურულ-სოციალური სფეროთი არ შემოიფარგლა, პოლიტიკური საქმიანობის აღქმასაც იძლეოდა (თურქთა იდენტობა ერაყში, შუა აღმოსავლეთის სტრატეგიული კვლევის ცენტრი, 2011, გვ. 18). ასე გაგრძელდა 1991 წლამდე. შემდგომ პერიოდში 2003 წლამდე ერაყის ჩრდილოეთ რეგიონებში იქმნება თურქმენთა ორგანიზაციები. აღნიშვნის ღირსია ის ფაქტი, რომ 2003 წლის შემდეგ დაარსებულ თურქმენთა ორგანიზაციებში, ისინი ცდილობენ უკვე თავის დამკვიდრებას.

ერაყი საუკუნეების მანძილზე ოსმალეთის მიწა-წყალს წარმოადგენდა. პირველ მსოფლიო ომში ოსმალეთის დამარცხების შემდეგ, 1926 წლის 5 ივნისის ანკარის ხელშეკრულებით, მოსულის ვილაიეთი ინგლისის მანდატის ქვეშ მყოფ ერაყს გადაეცა (მ. სვანიძე, 2005, გვ. 98). მიუხედავად თურქმენების მცდელობისა, მოსულის ვილაიეთის თურქეთის შემადგენლობაში დარჩენილიყო, ისინი მოსწყდნენ მშობლიურ გარემოს, თუმცა ცდილობენ იდენტობის შენარჩუნებას. მათ დაკარგეს ჰეგემონური მდგომარეობა თავიანთ საცხოვრებელ ადგილებზე. თურქმენებმა 1980-იან წლებამდე მრავალჯერ განიცადეს ძალადობა და უსამართლობა სხვადასხვა წლებში: 1920, 1924, 1940, 1959, 1980, 1991 და ა. შ.

“ცივი ომის” პოლიტიკის დამთავრების შემდეგ, მსოფლიო საგარეო პოლიტიკური კონიუნქტურისა და თურქეთის დახმარებით, ერაყის ჩრდილოეთ რეგიონში შეიქმნა უსაფრთხო ზონა. ერაყელი თურქმენები პოლიტიკური

ორგანიზაციების ჩამოყალიბებას ცდილობდნენ, რაშიც თურქული მხარე ძალიან აქტიურობს. გარდა თურქეთისა, მათ სირია და ირანიც უწევენ დახმარებას. იქმნება პოლიტიკური ორგანიზაციები: ერაყის თურქმენთა ფრონტი, თურქმენთა პარტია, თურქმენთა ეროვნული პარტია, თურქმენთა ნაციონალური მოძრაობა, ერაყის თურქმენთა ისლამური პარტია, თურქმენთა ძმობის პარტია, თურქმენთა ერთობის პარტია და ა.შ. (თურქთა იდენტობა ერაყში, შუა აღმოსავლეთის სტრატეგიული კვლევის ცენტრი, 2011, გვ. 25).

ერაყელ თურქმენთა ყველაზე დიდი პოლიტიკური ორგანიზაციაა “ერაყელ თურქმენთა ფრონტი“, რომელიც 1995 წლის 24 აპრილს ერბილში დაარსდა. 2003 წელს მე-3 ყრილობაზე ცენტრი ერბილიდან ქერქუქში გადაიტანეს. “ერაყელ თურქმენთა ფრონტს“ სხვა ქალაქებშიც, როგორცაა ბაღდადი, მოსული, სელაჰათინი, დილა, ვასითი, ერბილი, სულეიმანიე და დუშოკი, ასამდე ბიურო აქვს. ამ პოლიტიკურ ორგანიზაციას ფილიალები აქვს თურქეთში, ინგლისში, საუდის არაბეთში, ბელგიაში, სირიასა და ჩრდილოეთ ამერიკაში (თურქთა იდენტობა ერაყში, შუა აღმოსავლეთის სტრატეგიული კვლევის ცენტრი, 2011, გვ. 26).

2003 წლიდან მოყოლებული “ერაყის თურქმენთა ფრონტი“ აქტიურად მონაწილეობს ერაყის ახალ პოლიტიკურ ცხოვრებაში. ტყუილი არ იქნება თუკი ვიტყვით, რომ 2010 წლის არჩევნებში საკმაოდ კარგი შედეგი აჩვენეს. მათ 2 დეპუტატი გაიყვანეს პარლამენტში (თურქთა იდენტობა ერაყში, შუა აღმოსავლეთის სტრატეგიული კვლევის ცენტრი, 2011, გვ. 27). გარდა პოლიტიკურისა, 1991 წლიდან შეიქმნა, აგრეთვე, სამოქალაქო საზოგადოებების ორგანიზაციები: თურქმენ ქალთა კავშირი, თურქმენ მოსწავლეთა და ახალგაზრდათა კავშირი, თურქმენ მუშათა სინდიკატების კავშირი, თურქმენ სპორტსმენთა კავშირი, თურქმენ ქველმოქმედთა კავშირი და სხვ. ერაყის თურქმენთა სამოქალაქო საზოგადოების ზედნაშენზე მყოფი სამოქალაქო ორგანიზაციები ხალხის სისარგებლოდ მოღვაწეობასთან ერთად თურქმენ ხალხთან დიალოგის გაფართოებას ცდილობენ. ისინი მსგავსი მოღვაწეობით სხვადასხვა სექტორში დაკავებული თურქმენების ერთად თავმოყრასა და მათი იდენტობის დაცვას, პოლიტიკურ სისტემაში თურქმენთა დამსახურებული ადგილის მოპოვებას, სახელმწიფოსა და სხვა ორგანიზაციების წინაშე მათთვის შემამსუბუქებელი როლის თამაშს ისახავენ მიზნად. ამ მიზანს ემსახურება მედია-ტელევიზია, ყურნალ-გაზეთები და სხვა საშუალებები (<http://politikaakademisi.org/irak-turkmenleri/04.03.2015>, Irak Turkmenleri).

ამრიგად, როგორც აღვნიშნეთ, ერაყში თურქმენების განსახლება ჩვენი წელთაღრიცხვის 674 წლიდან დაიწყო. სხვადასხვა პერიოდში მოხდა თურქთა ახალი ტალღის შემოსვლა. თურქები ისტორიულად სახელმწიფოში მაღალ თანამდებობებზე იყვნენ 1918 წლამდე. პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ მოსულის ოლქი ინგლისის მანდატის ქვეშ მყოფ ერაყს შეუერთდა, რამაც მათი მდგომარეობა და იდენტობა საფრთხის ქვეშ დააყენა. თურქული იდენტობის წასაშლელად მათი მისამართით 1960-იანი წლებიდან გამოიყენება თურქმენი სიტყვა, რაც სინამდვილეს არ შეესაბამება. 2003 წელს სადამ ჰუსეინის რეჟიმის დამხობის შემდეგ, ერაყელმა თურქმენებმა გააძლიერეს ბრძოლა თვითდამკვიდრებისა და ერაყის სახელმწიფოს აღმშენებლობის საქმეში მათი როლის გაზრდისათვის. ამ მიმართულებით იყენებენ როგორც პოლიტიკურ ტრიბუნას, აგრეთვე, სხვადასხვა მედიასაშუალებას.

დაქვეყნებული ლიტერატურა

- მ. სვანიძე, 2005** - მ. სვანიძე, თურქეთის ისტორია III(1923-2000), თბ., 2005.
- ნ. ბაიათლი, 2012** - Necdet Yapar Bayatlı, Irak Türkmen Foklorunda Halk Ýnancları, Ankara, 2012.
- ბ. გიოქდაღი, 2012** - Belgehan Atsýz Gökdađ, Irak Türkmen Türkçesinin Bekil Bilgisine Dair Notlar, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eđitim Dergisi Sayı:1/1, 2012 s. 113-123, Türkiye.
- ს. მარუფოღლუ, 1998** - S. Marufođlu, Osmanlı Döneminde Kuzey Irak, (1831-1914), Ýstanbul, 1998.
- ს. თერზიოღლუ, 2016** - Süleyman Sirri Terziođlu, Tarihsel Süreç Çerçevesinde 2005 Irak Anayasasına göre Irak Türklerinin (Türkmenlerinin) Hukuksal Konumları, Akademik Orta Dođu, Cilt I, 2006.
- მ. ნაქიფი, 2013** - Mahir Nakip, Irakta İhtilafli Bölgeler ve Türkmenler, Ortadođu Analiz, Ocak 2013, Cilt 5, Sayı: 49.
- Irakta Türkmen Varlıđı, 2011** - Rapor #33, Ortadođu Stratejik Arařtırmalar Merkezi, Ankara, Türkiye, Mart 2011.
- <http://www.21yyte.org/tr/arastırma/ırak/2014/08/27/7749/ırak-turkleritürkmenler-vet...>, 04.03.2015, İlhan Yılmaz, Irak Türkleri (Türkmenler) ve Türkiye.
- <http://politikaakademisi.org/ırak-turkmenleri/04.03.2015>, Irak Türkmenleri.

NATELA DANGADZE

IRAK'S TURKMEN

The Iraqi Turkmens (also spelled Turcomans, Turkomens, and Iraqi Turkmans), Iraqi Turks, or Turks of Iraq (Azerbaijani: *Iraq Türkmənləri/Iraq Türkləri*, Turkish: *Irak Türkmenleri/Irak Türkleri*) are the ethnic kin of the Turks and the third largest ethnic group in Iraq behind pan-ethnic Arabs and Kurds. They mainly reside in northern Iraq and share close cultural ties with Turkey and linguistic ties with South Azerbaijani.

The Iraqi Turkmens are the descendants of various waves of Turkic migration to Mesopotamia dating from the 7th century until Ottoman rule. The first wave of migration dates back to the 7th century when some 5,000 Turkmen soldiers were recruited in the Muslim armies of Ubayd - Allah ibn Ziyad; however, most of today's descendants of these first migrants have been assimilated into the local Arab population. The second wave of migrants were the Turks of the Great Seljuq Empire; finally, the third wave, and largest number of Turkmen migrants into Iraq arose during the Ottoman Empire. With the conquest of Iraq by Suleiman the Magnificent in 1534, followed by Sultan Murad IV's capture of Baghdad in 1638, a large influx of Turks settled down in the region. Thus, most of today's Iraqi Turkmens are the descendants of the Ottoman soldiers, traders and civil servants who were brought into Iraq during the rule of the Ottoman Empire.

Following the establishment of the Republic of Turkey in 1923, the Iraqi Turkmens wanted Turkey to annex the Mosul Vilayet and for them to become part of an expanded Turkish state. However, due to the end of the Ottoman monarchy, the Iraqi Turkmens found themselves increasingly discriminated against by policies of successive regimes, such as the Kirkuk Massacre of 1923, 1947, 1959 and in 1979 when the Ba'ath Party increasingly discriminated against the community. Although they were recognized as a constitutive entity of Iraq (alongside the Arabs and Kurds) in the constitution of 1925, the Iraqi Turkmens were later denied this status. Claims of their population range between 500,000 to 3 million, regardless of this uncertainty, the Iraqi Turkmens are considered to be the third or the fourth largest ethnic group in Iraq. According to the 1957 census, which is recognized as the last reliable census, as later censuses were reflections of the Arabization policies of the Ba'ath regime, Arabs formed the largest ethnicity followed by Kurds (21%) and Iraqi Turkmens (2%).

The Iraqi Turkmens predominantly live in the north of Iraq, especially in Tal Afar, Mosul, Arbil, Altunkupri, Kirkuk, and Baghdad.

The Turkmens, Iraq's third-largest ethnic group, are mainly clustered in northern Iraq, including the disputed city of Kirkuk. Baghdad and the Kurdistan Regional Government (KRG) are fighting for control of the oil-rich city, which has harbored Arabs, Kurds, Turkmens and Christians for centuries. A referendum to decide whether Kirkuk would be integrated within the autonomous Kurdish region or remain under Baghdad's control was originally scheduled for November 2007, but has been repeatedly delayed, leading to an entrenchment of positions on all sides.

The past year has seen the intensification of sectarian violence in Kirkuk and the surrounding areas. The nearby town of Tuz Khurmato has also been caught up in the dispute. The town, with a majority Turkmen population, has suffered a series of bomb attacks, reportedly the work of Sunni militants. Amid this unpredictability, the Turkmen Front hoped to give the inhabitants of this afflicted area a say in the future course of their country in this week's nation-wide legislative elections. In conversation with *The Majalla* the Front's leader, Arshad Al-Salihi, spoke about the obstacles his Front encountered during the election campaign and what Turkmen political leaders hope to achieve in the future.

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიის ქართული ენის
სასწავლო ელექტრონულ ლექსიკონში

კომპიუტერული ტექნოლოგიების დანერგვამ ქართული ლექსიკოგრაფიის წინაშე ახალი მოთხოვნები დააყენა. ელექტრონული ლექსიკოგრაფიის განვითარებას ხელი შეუწყობს არსებული ბეჭდური ლექსიკონების მონაცემთა ბაზებმა, რომელთა გარეშე თითქმის შეუძლებელი იქნებოდა ონლაინლექსიკონებზე მუშაობა. ახალი ტიპის ლექსიკონები, ენის კორპუსები და ვებკორპუსები ლინგვისტების წინაშე კვლევის ფართო შესაძლებლობებს შლის და ხელს უწყობს ენობრივი მასალის უფრო ღრმა ინტერპრეტაციას.

უცხოელთა ინტერესის ზრდამ ქართული ენისადმი დღის წესრიგში დააყენა თანამედროვე ტიპის სასწავლო-მეთოდური მასალის მომზადების აუცილებლობა. ჯერ კიდევ XX საუკუნის დასაწყისში ევროპელ ლინგვისტთა შორის გავრცელებული იყო აზრი, რომ ქართული ენის გრამატიკის უსისტემობის გამო მისი შესწავლა შეუძლებელია, რომ ქართული ზმნა ჯერ კიდევ ჩამოუყალიბებელია და ბევრ საკვანძო საკითხზე ერთმანეთში გრამატიკოსებიც ვერ შეთანხმებულან (შდრ., ა. დირი, 1904, გვ. 3).¹ ეს სიტყვები საუკუნეზე მეტი ხნის წინ დაიწერა, დღეს კი ქართული ენის შემსწავლელი უცხოელებისათვის ბევრი სახელმძღვანელო და სასწავლო ლექსიკონი არსებობს, მაგრამ ელექტრონული მასალა შედარებით მწირია.

რამდენიმე ხნის წინ ამოქმედდა საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს პროგრამა “ქართულის, როგორც უცხო ენის, სწავლება: მიმდინარეობს მუშაობა ვებგვერდზე **ქართული, როგორც უცხო ენა – ქუე**“ (იხ. www.geonl.ge), რომელიც შექმნილია საქართველოს მეცნიერებისა და განათლების სამინისტროს ქართული ენის სამმართველოს ხელმძღვანელობით (პროექტის ავტორი და კოორდინატორი პროფ. მარიკა ოძელი), მასალა სტანდარტიზებულია ენათა ფლობის სტანდარტული დონეების (A_1 , A_2 , B_1 , B_2) მიხედვით. პროგრამის ფარგლებში შედგენილია სახელმძღვანელოები უცხოელებისათვის: შემსწავლელის წიგნი და სავარჯიშო რვეული (აუდიომასალით), ადაპტირებული საკითხავი ლიტერატურა დონეების მიხედვით, მეთოდური რეკომენდაციები; მთავრდება ქართული ენის მოკლე გრამატიკა და ფუნქციური გრამატიკა. სასწავლო-მეთოდური მასალის შექმნისას გათვალისწინებულია ევროპის საბჭოს ენობრივი პოლიტიკის სამმართველოს მიერ შემუშავებული ზოგადევროპული ენობრივი კომპეტენციები, რომელიც შეესაბამება უცხო ენის სწავლების თანამედროვე მოთხოვნებს (იხ. ზეკ). მზადდება სასწავლო ელექტრონული ლექსიკონიც.²

¹ იხ. ასევე: კ. ჩხენკელი, 1958, გვ. XXXI.

² ლექსიკონში სიტყვათა შეყვანის პროგრამა შეადგინა პროგრამისტმა ტატიანა საბანაძემ სტატიის ავტორის კონცეფციის საფუძველზე, სიტყვანზე მუშაობდნენ, ასევე: კ. გაბუნია, ნ. შარაშენიძე და ჭ. ქირია.

ენის შესწავლის დროს, უპირველეს ყოვლისა, აუცილებელია გარკვეული ლექსიკური მარაგი, რომლის დაუფლება შესაძლებლობას მისცემს ადამიანს გამოიყენოს ენა წერითა და ზეპირ კომუნიკაციაში. ლანგენშაიდტის გერმანული ენის ლექსიკონის წინასიტყვაობაში აღნიშნულია: “თანამედროვე ერთენოვანი სასწავლო ლექსიკონები იმით კი არ იზღუდება, რომ გრამატიკულად კორექტული, სემანტიკურად ზუსტი და სტილისტურად შესაფერისი ეკვივალენტი წარმოადგინოს. ის მოიაზრება, ასევე, როგორც იმ კულტურული და სოციალური თავისებურებების წყარო და შუამავალი, რომელთა ცოდნა აუცილებელია საკომუნიკაციო მიზნისთვის” (ლანგენშაიდტი, 2008, გვ. 5). სწორედ ამ მოთხოვნებს უნდა აკმაყოფილებდეს უცხოელთათვის განკუთვნილი ქართული ენის სასწავლო ელექტრონული ლექსიკონიც, რომელიც ზემოთ დასახელებული სასწავლო კომპლექტის ერთ-ერთი კომპონენტია.³ ელექტრონული ლექსიკონის უპირატესობად მიიჩნევა მოხმარების სიმარტივე, მონაცემთა მოცულობის შეუზღუდაობა, კომპაქტურობა, ინტეგრირების, შემდგომი შევსებისა და კორექტირების შესაძლებლობა. სწორედ ამ თვისებათა ერთობლიობა ანიჭებს ზემოაღნიშნულ ლექსიკონს უპირატესობას შემსწავლელთათვის.

სასწავლო ლექსიკონში სიტყვები დაჯგუფებულია დონეების (A_1 , A_2 , B_1 , B_2) მიხედვით, ხოლო ლექსიკური ერთეულების შერჩევა, უპირველეს ყოვლისა, ეყრდნობოდა ზოგადევრობული ენობრივი კომპეტენციებით გათვალისწინებულ სტანდარტს, ასევე, შესასწავლი თემატური ჯგუფებისთვის შერჩეულ ლექსიკასა და სიტყვათა გამოყენების სიხშირულ მონაცემებს.⁴ ლექსიკონის მომზადების ერთ-ერთ ურთულეს ეტაპად შეიძლება მივიჩნიოთ სწორედ ლექსიკურ ერთეულთა შერჩევა და მათი დაყოფა დონეების მიხედვით, ანუ რომელი ქართული სიტყვა რომელ დონეზე უნდა ისწავლოს უცხოელმა.

ქართული ენის სასწავლო ლექსიკონი განმარტებითია, ერთენოვანი, თითოეული სიტყვა განმარტებულია (სურვილის შემთხვევაში შესაძლებელია ინგლისური ეკვივალენტის მოძიებაც). მონაცემების შესაყვანად შექმნილია კომპიუტერული სპეციალური ლექსიკოგრაფიული პროგრამა, რომელიც მოიცავს ყველა აუცილებელ პარამეტრს.

ლექსიკონის შედგენისას გათვალისწინებულია ერთ- და ორენოვანი კომპიუტერული ლექსიკოგრაფიის გამოცდილება (ინგლისური, გერმანული და რუსული სასწავლო ლექსიკონები), გერმანული ენის სასწავლო პროგრამა **Profil Deutsch** (იხ. მ. გლაბონიატი და სხვ. 2005). გარდა ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონისა, გამოყენებულია სინონიმთა, ანტონიმთა, ომონიმთა, ხატოვან სიტყვათქმათა, უცხო სიტყვათა და იდეოგრაფიული ლექსიკონები, არსებული კომპიუტერული ბაზები: ქართული ენის ეროვნული კორპუსი (ქეეკ), ილიას უნივერსიტეტის ქართული ენის კორპუსი (ქეკ) და სხვ.

აღნიშნული სასწავლო ლექსიკონის მიზანია, რომ სრული ინფორმაცია მიაწოდოს შემსწავლელებს ქართული ენის ლექსიკურ ერთეულებზე — როგორც გრამატიკული, ისე სემანტიკური, პარადიგმატული და სინტაგმატური. სიტყვა-

³ სასწავლო ლექსიკონი ეტაპობრივად განთავსდება ვებგვერდზე.

⁴ ამ ტიპის კვლევა ლიდის უნივერსიტეტში ზაბარა დოქტორანტმა ს. დარასელიამ ასოც. პროფ. სერგეი შაროვის ზედამხედველობით (იხ. ს. დარასელია, 2015); ქართული ენის სიხშირული ლექსიკონი შეადგინეს ასევე გაროლდ შმალტსელმა და გივი ნოზაძემ. იხ. ქესლ).

სტატიაში გამოყოფილია რამდენიმე ბლოკი: გრამატიკული, სტილისტიკური, სემანტიკური და სიტყვაწარმოებითი.

ა. **გრამატიკული** გულისხმობს ლექსიკური ერთეულების აღჭურვას გრამატიკული ინფორმაციით: უპირველეს ყოვლისა, რომელ მეტყველების ნაწილს მიეკუთვნება სიტყვა: არსებით სახელს, ზედსართავ სახელს, რიცხვით სახელს, ნაცვალსახელს, ზმნას, ზმნიზედას, კავშირს, თანდებულს, ნაწილაკს თუ შორისდებულს.⁵

თითოეული მეტყველების ნაწილისთვის ცალ-ცალკე შეიქმნა მონაცემთა შესაყვანი სქემა, რომელშიც გათვალისწინებულია ქართულ ლექსიკოგრაფიაში დამკვიდრებული ტრადიცია: სახელებთან მითითებულია ნათესაობითისა და მრავლობითი რიცხვის ფორმები, რომ მომხმარებელმა გაარკვიოს სიტყვის ფორმაცვალებისა (კუმშვადობა, კვეცადობა და სხვ.) და მრავლობითი რიცხვის წარმოების უნარი, იქვე მოცემულია სახელის ბრუნების სრული პარადიგმა.

ვითარებით ზედსართავ სახელს ახლავს ხარისხის ფორმები: დადებითი, ოდნაობითი და უფროობითი (მაგ.: დიდი — მოდიდო — უდიდესი), აღნიშნულია, ეწარმოება თუ არა ხარისხის ფორმები. მაგალითად, მშვენიერი და ჭკვიანი მიმართებითი ზედსართავი სახელებია, აქვთ უფროობითი (უმშვენიერესი და უჭკვიანესი), მაგრამ არ აწარმოებენ ოდნაობით ხარისხს: მომშვენიერო და მოჭკვიანო.

რიცხვით სახელთან აღინიშნება ჯგუფი: რაოდენობითი, რიგობითი თუ წილობითი.

ნაცვალსახელთან მითითებულია შინაარსობრივი ჯგუფი: პირის, ჩვენებითი, კუთვნილებითი, კითხვითი, განსაზღვრებითი, განუსაზღვრელობითი, უარყოფითი და მიმართებითი.

ზმნასთან მიწერილია შესაბამისი საწყისი (მაგ., აშენებს/შენება), ხოლო სახელზმნებთან — ამოსავალი ზმნა (მაგ., აღელვებული — მიმღეობა ააღელვებს/ლეღავს ზმნისა). ზმნების პარადიგმა გვიჩვენებს ყველა მწკრივის ფორმას მესამე პირში.

ფორმაუცვლელ მეტყველების ნაწილებთან მითითებულია სემანტიკური ჯგუფი: ზმნიზედასთან — ადგილის, დროის, ვითარების, მიზეზის, მიზნის ზმნიზედა; თანდებულებთან — ბრუნვა, რომელთანაც ის გამოიყენება: სახელობითი/მიცემითი (-ვით), მიცემითი (-თან, -ზე, -ში), ნათესაობითი (-თვის, -გან, -კენ), მოქმედებითი (-გან) და ვითარებითი (-მდე); კავშირებთან — მაერთებელია ის თუ მაქვემდებარებელი (მაერთებელ კავშირებში, თავის მხრივ, გამოყოფილია ქვეჯგუფები: მაჯგუფებელი, მაპირისპირებელი, მაცალკევებელი და მაიგივებელი).

ბ. **სტილისტიკური** ბლოკი მოიცავს ინფორმაციას, რომელიც აზუსტებს სიტყვის გამოყენების სფეროს, მომხმარებელთა სოციალურ ფენას, სიტყვის შექმნის დროს, ემოციურ ელფერს, ადრესატისადმი დამოკიდებულებას.

გამოყენების სფერო გულისხმობს სპეციალური სამეცნიერო-ტექნიკური ტერმინების დარგების აღნიშვნას. მაგ.: საავიაციო, ასტრონომიური, მათემატიკური, ტექნიკური, ბოტანიკური, ზოოლოგიური, სამედიცინო, ქიმიური, ფიზიკური და სხვ.

⁵ გამოყოფილია სახელზმნა (საწყისი და მიმღეობა) და აბრევიატურებიც.

არანეიტრალურ ლექსიკურ ერთეულებთან აღნიშნულია **სტილისტური დონეები**: ამაღლებული, წიგნური, სასაუბრო, ოფიციალური, პოეტური, ჟარგონული და სხვ.

ზოგიერთ სიტყვას ახლავს მისი **ექსპრესიულ-ემოციური** შეფერილობის აღწერა (ფამილარული, ვულგარული, უხეში, ნეგატიური, აგდებული, სალანძღავი...), მოსაუბრის **მარკირებული** დამოკიდებულების გამონათვის უნარი (ევფემიზმი, თავაზიანი, საალერსო, სახუმარო, მოფერებითი, დამცინავი, ირონიული...).

სიტყვის **დროითი** მიმართება ჩანს არქაიზმებში, ისტორიზმებსა და ნეოლოგიზმებში.

ცხადია, სასწავლო ლექსიკონი ვერ გადაიტვირთება მსგავსი ინფორმაციით, მაგრამ აუცილებლობის შემთხვევაში სტილისტური მითითებები მომხმარებელს დაეხმარება ადეკვატურად გაიგოს და სწორად გამოიყენოს ესა თუ ის ლექსიკური ერთეული.

გ. **სემანტიკურ** ბლოკში მოცემულია სიტყვის სემანტიკის სისტემური გააზრება: პოლისემია, ომონიმია, სინონიმია და ანტონიმია, ასევე — იდიომები, ბარემიული გამონათქვამები შესაბამისი საილუსტრაციო მაგალითებით. სანიმუშო წინადადებებისა და კოლოკაციების მითითება ხელს უწყობს ლექსიკური ერთეულის მართებულ გამოყენებას ბუნებრივ ენობრივ კონტექსტში და სემანტიკური თავსებადობის წარმოდგენას. **კოლოკაცია** არის ტიპური შესიტყვება ანუ გამოყენების მაგალითი, რომელიც ლექსიკონში დახასიათებული ერთეულის მნიშვნელობას აზუსტებს. ამავე მიზანს ემსახურება სიტყვის სისტემური სემანტიკური მიმართებების (სინონიმისა და ანტონიმის) მითითება. ლექსიკონის დანიშნულებამ განაპირობა განმარტებათა გამარტივებული ფორმულირება და იოლად აღსაქმელი მოდელური წინადადებების შერჩევა.

მნიშვნელოვნად გვესახება არა მარტო იდიომების სემანტიკის ახსნა, არამედ ანდაზებისაც, რადგან მომხმარებლისთვის საინტერესოა, ერთი მხრივ, ანდაზის მეტაფორული ხატი და, მეორე მხრივ, მისი მნიშვნელობა (სიღრმისეული ბლანი). უცხოურ განმარტებით ლექსიკონებში ყოველთვის ახსნილია იდიომებისა და ანდაზების სემანტიკა. ცხადია, არც არაქართველისთვის არ კმარა მხოლოდ კონტექსტის მითითება იდიომებთან, საჭიროა აიხსნას, რა იგულისხმება თითოეულ ანდაზაში. მაგალითად, სიტყვა დედასთან დასახელებული და ახსნილია ანდაზა “კარგი შვილი დედის გულის ვარდიაო”; ძალღმობი: “ძალდი კოჭლობით არ მოკვდებოა”; “ძალდი ძაღლის ტყავს არ დახეცოა”; “დედის წინ მორბენალ კვიცს ან მგელი შეჭამს, ან მგლისფერი ძაღლია” და ა. შ.

დ. **სიტყვაწარმოებითი** ბლოკი ითვალისწინებს ლექსიკური ერთეულის ძირითადი დერივაციული პოტენციალის ჩვენებას: პრეფიქსულ, სუფიქსურ და კონფიქსურ წარმოებას. მაგალითად: სიტყვა კაცთან მითითებულია მისგან ნაწარმოები კაცური, კაციანი, უკაცო, საკაცე; კომპოზიტები: მამაკაცი, ვაჟკაცი, დედაკაცი... სიტყვასთან დედა: დედური, დედობრივი, დედიანი, უდედო; კომპოზიტები: დედააზრი, დედაენა, დედაბუნება, დედაკაცი, დედა-მამა, გუთნისდედა...

შემოკლებული სიტყვები (აბრევიატურები) ცალკე ჯგუფადაა გამოყოფილი შემადგენელი კომპონენტების მითითებით. მაგალითად: გაერო — გაერთიანებული

ერების ორგანიზაცია, თსუ — თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ცესკო — ცენტრალური საარჩევნო კომისია...

ელექტრონულ სასწავლო ლექსიკონს **დანართის** სახით ახლავს **საკუთარ სახელთა ჩამონათვალი** (საქართველოში გავრცელებული **ანთროპონიმები, ტოპონიმები** — ქვეყნების, ქალაქების, მდინარეების, ტბების, ზღვების, მთების სახელები, **კულტურულ-ეთნოგრაფიული მონაცემები, საეკლესიო დღესასწაულების** დასახელებები (აღდგომა, შობა, გიორგობა, მარიამობა, ფერიცვალობა, ნათლისღება...), **რიცხვითი** სახელების სია.

სიტყვები დაყოფილია თემატურ ჯგუფებად, რაც შესაძლებლობას მისცემს შემსწავლელს, დააჯგუფოს თემატურად მონათესავე ლექსიკური ერთეულები. ამგვარი კლასიფიკაცია სამყაროს ერთგვარი ენობრივი მიკრომოდელია. დავასახელებთ რამდენიმე ძირითად თემატურ ჯგუფს: სხეულის ნაწილები, განათლება, პროფესიები, საცხოვრებელი გარემო, სპორტი, თავისუფალი დრო, მომსახურების სფერო, საჭმელ-სასმელი, ტრანსპორტი, საყიდლები, კულტურა და ხელოვნება, ფლორა, ფაუნა, ზოგადი ცნებები და სხვ. მაგალითად, მცენარეებში გაერთიანებულია ხეები (მუხა, რცხილა, ჭადარი, ცაცხვი, ნაძვი, ფიჭვი...), კენკროვანები (ყოლო, მაყვალი, მოცივი...), ყვავილები (ია, ვარდი, მიხაკი, იასამანი...); ცხოველები: გარეული (დათვი, ვეფხვი, მგელი, ტურა...), შინაური (ძაღვი, კატა, ძროხა, თხა, ღორი, ცხენი...), თევზები (კალმახი, თართი, ორაგული...), ქვეწარმავლები (გველი, ხვლიკი...), მწერები (კოლო, კალია, კრაზანა, ჭრიჭინა...); ფრინველები: გარეული (არწივი, ქორი, შვეპარდენი, მერცხალი, შაშვი...), შინაური (ქათამი, იხვი, ბატი, ინდაური...); სახლსა და სახლის მოწყობილობაში შედის ავეჯი (მაგიდა, სკამი, სავარძელი, ტახტი, კარადა...); სატრანსპორტო საშუალებებში — მანქანა, ავტობუსი, ტრამვაი, მატარებელი, თვითმფრინავი, გემი...

უნდა აღინიშნოს, რომ ყველა სიტყვისთვის შესაბამისი ჯგუფის მიჩენა საკმაოდ რთულია, ზოგჯერ შეუძლებელიც კი (განსაკუთრებით ეხება ეს აბსტრაქტულ არსებით სახელებსა და ზმნებს...), ხანდახან სიტყვა შედის რამდენიმე თემატურ ჯგუფში.

ამრიგად, ქართული ენის სასწავლო ელექტრონული ლექსიკონი შესაძლებლობას მისცემს ქართული ენის შესწავლით დაინტერესებულ მომხმარებელს არა მარტო გაიგოს ცალკეული სიტყვის მნიშვნელობები დონების მიხედვით, მისი დერივაციული და კომპოზიციური პოტენციალი, სემანტიკური მონაცემები (პოლისემია, ომონიმები, სინონიმია, ანტონიმია), იდიომები და პარემია, არამედ გაეცნოს გრამატიკულ ბარადიგმებსა და შესაბამის თემატურ ჯგუფებს. ესაა ახალი ტიპის ლექსიკონი ქართულ ლექსიკოგრაფიაში და აღჭურვილია ინტეგრირებულ მონაცემთა მოქნილი საძიებო სისტემით სხვადასხვა პარამეტრის მიხედვით, რაც აადვილებს მის გამოყენებას. სიტყვები შეიძლება დაჯგუფდეს დონის, მეტყველების ნაწილებისა და თემატიკის მიხედვით.

დამოწმებული ლიტერატურა

- მ. გლაბონიატი და სხვ. 2005** — M. Glaboniat, M. Müller, P. Rusch, H. Schmitz, L. Wertenschlag, Profile Deutsch – Buch mit CD-Rom: Lernzielbestimmungen, Kannbeschreibungen und kommunikative Mittel für Sprachen, Taschenbuch, 2005.
- ს. დარასელია, 2015** — ს. დარასელია, ქართულ-ევროპული სასწავლო ლექსიკონები, სადოქტ. დისერტაცია, თბილისი, 2015.
- ა. დირი, 1904** — A. Dirr, Grammatik der modernen georgischen Sprache, Wien, Leipzig, 1904.
- ლანგენშაიდტი, 2008** — Langenscheidt, Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache, Neubearbeitung (Hrs. Prof. Dr. Dieter Götz, Prof. Dr. Günther Haensch, Prof. Dr. Hans Wellmann), Langenscheidt, Berlin – München – Wien – Zürich – New York, 2008.
- კ. ჩხენკელი, 1958** — K. Tschenkéli, Einführung in die Georgische Sprache, I, Theoretischer Teil, 1958.

ინტერნეტრესურსები

ზეგ — ზოგადევროპული ენობრივი კომპეტენციები:

http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Framework_EN.pdf

ლუვკ — ლიდსის უნივერსიტეტის ვებკორპუსი: <http://corpus.leeds.ac.uk/>

<http://corpus.leeds.ac.uk/internet.html>

ქესლ — ქართული ენის სიხშირული ლექსიკონი

<http://corpus.leeds.ac.uk/serge/frqlist/georgian/>

ქეიკ — ქართული ენის ეროვნული კორპუსი:

<http://clarino.uib.no/gnc/page>

ქეკ — ქართული ენის კორპუსი: <http://corpora.iliauni.edu.ge/?q=ka/search-words>

ქუე — ქართული, როგორც უცხო ენა: <http://geofl.ge/>

RUSUDAN ZEKALASHVILI**PRINCIPLES OF CONSTRUCTION OF THE DICTIONARY ENTRIES
FOR THE EDUCATIONAL ELECTRONIC DICTIONARY OF THE GEORGIAN
LANGUAGE**

Foreigners' interest towards the Georgian language is increasing and consequently, we are facing the necessity of modern-type educational-methodological material to be prepared. Recently, the program of the Georgian Ministry of Education and Science under the name “**Teaching of Georgian as a Foreign Language**” has been actuated. Several manuals were created for foreigners within this program: student's books, exercise books and audio lessons, adopted readings according to the levels of knowledge: **A₁, A₂, B₁, B₂** (the author and leader of the project, professor **Marika Odzeli**). Besides, concise grammar and functional grammar of the Georgian language are under preparation. Most notably, we take into consideration the common European language competencies developed by the Department of the language politics of the EU Council, in accordance with the modern demands in teaching a foreign language. We continue working on the website *www.geofl.ge*.

In the process of learning any foreign language it is most important to have a certain vocabulary stock, which gives an ability to use a language in oral or written communication. The work has recently begun to create a mixed type dictionary in which all words are arranged according the levels. Selecting the words for the educational dictionary is based also on the frequency data of the lexical entries. The dictionary enables the Georgian language learners to get acquainted with the basic Georgian vocabulary of the different levels and be aware of necessary data about each word. The dictionary is equipped with the flexible searching system.

The educational Georgian dictionary is an explanatory one, but as an option, a user can hear how a word sounds, how it is pronounced and additionally, can see its English equivalent. Any entry involves some blocks: *grammar*, *semantic* and *word-derivation blocks* (also an *stylistic* one, as needed). The declension paradigms for **nouns** are given in singular as well as in plural forms, and as for **verbs**, their conjugation paradigms are shown in forms of ‘*mtskrivis*’ – the tense-modus forms of verbs.

There are some data pointed with any word: a teaching level, derivative and composing abilities. The semantics of a lexical entry is specifies with help of synonyms and antonyms, connotation is considered and illustrative material is added with model sentences. At the end of an entry some idioms or proverbs, which include the given word are shown and explained. The user can see to which **thematic group** the given dictionary entry belongs.

The **searching** system enables the learners to group the words together according some parametres – *their level*, *part of speech* and *the thematics*.

Entering data into the Educational electronic dictionary of the Georgian language is able by means of a special lexicographic program, in which all the necessary items.

ბიბლიოგრაფია

მითი “ზის ბეჭი” და ხორცის განაწილება პურობისას

მითის “ზის ბეჭი” ზოგ ვარიანტში (მაგ., ხევსურულში, თუშურში, ჩიხურში) ნადირთა პატრონებთან სტუმრადმყოფი მონადირე პურობისას მალავს ან მალულად აგდებს ნადირის ძვალს — ბეჭს. ნადირთ ღვთაებები ხისგან გამოთლიან დაკარგულ ძვალს, რომელსაც სხვა ძვლებთან ერთად დადებენ და შექმულ ნადირს გააცოცხლებენ (მ. ჭრელაშვილი, 2006; ხალხური სიბრძნე, 1964, გვ. 184). სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ამ ტექსტების საერთო ელემენტები (როგორცაა ჩონჩხის შემცვლელი ნაწილი, ჩონჩხში ჩართული თუ ჩამალული გარეშე საგანი) სიუჟეტურ აგებულებაში მხოლოდ შემოწმების საშუალებაა და სემანტიკური დატვირთვა არ აქვს — “ასეთი ელემენტები, ჩვეულებრივ, წარმოიქმნებიან და სიუჟეტში ერთვებიან შედარებით გვიან, როცა მითოსური არსი კარგავს მრწამსულ აქტუალობას და ფოლკლორად ქცევის ტენდენციას ამჟღავნებს” (ირ. სურგულაძე, 2003, გვ. 88-89). იმ მითოსური სიუჟეტისათვის, რომელსაც მკვლევრები ამ მითში ხედავენ — ნადირთ ღვთაებების მიერ ცხოველის მოკვლა და გაცოცხლება (მ. ჭრელაშვილი, 2006, გვ. 244), აღნიშნულ ელემენტებს, შესაძლოა, მართლაც, არ ჰქონდეს სემანტიკური დატვირთვა, თუმცა ერთ-ერთი მათგანი, კერძოდ დაკარგული ძვალი, ვფიქრობ, საგულისხმოა პურობისას ხორცის განაწილების წეს-ჩვეულების თვალსაზრისით. ამ წესის თანახმად, სუფრასთან მსხდომთათვის ცხოველისა და ფრინველის ხორცის ის ნაჭრები უნდა მიერთმიათ, რომლებიც მათ სოციალურ სტატუსს, ასაკსა და სქესს შეეფერებოდა; არასათანადო ნაჭრის მიერთვება შეურაცხყოფად მიიჩნეოდა. შესაბამისად, არსებობდა ხორცის ნაჭრების გარკვეული კლასიფიკაცია — ნაჭრების რჩეულ, საუკეთესო და ნაკლებად პრესტიჟულ, არაპრესტიჟულ ნაჭრებად მიჩნევა (ა. ბაიბურნი, ა. ტაბორკოვი, 1990, გვ. 138; ბ. ბგაჟნოკოვი, 1983).

პურობისას თანამეინახეებს შორის ხორცის ნაჭრების განაწილების აღნიშნული ჩვეულება, რომელიც სხვადასხვა ხალხის ზეპირსიტყვიერებასა და ეთნოგრაფიაში¹ გვხვდება, საქართველოშიც არსებობდა. იტალიელი მისიონერი არქანჯელო ლამბერტი მეგრელების ჩვეულებათა აღწერისას წერდა: სხვადასხვა კარისკაცს სხვადასხვა ნაჭერი აქვს მიჩენილიო. ბატონს ან უფრო ღირსეულს ბარკალი ეკუთვნოდა; ამასთანავე, ბატონს პურობისას, ასევე, მიართმევდნენ ბეჭსა და სხვა ნაჭრებს (არქ. ლამბერტი, 2011, გვ. 66). მღვდლებს შემწვარი ან მოხარული სათბილოთი² უმასპინძლებდნენ. ერთ ხალხურ ლექსში ხუცესებზე ნათქვამია:

¹ მაგალითად, კავკასიის ხალხთა ყოფაში დასტურდება ხორცის დაყოფა უხუცესების — უფროსების წილად, მამაკაცების წილად, ქალების წილად, ბავშვების წილად (ბ. ბგაჟნოკოვი, 1983, 55-59); ირლანდიურ საგებში კი აღწერილია, როგორ ეჯიბრებიან ირლანდიის რჩეული ვაჟკაცები ერთმანეთს გმირის ულფუფისათვის (კაუტრადმირ).
² საკლავის ნაწილი ზურგის უკანასკნელი ნეკნიდან გავამდე, მიჩნეულია საუკეთესო ნაჭრად.

“ტაბლებით დასუქებულან,

სათბილოს ჭამენ ცხვრისასა” (ს. ყუბანეიშვილი, 1932, გვ. 34).

ქართულ ენას ქორწილში ნეფისათვის მიჰქონდათ ძროხის (ან ხარის) ბეჭი, ხოლო დედოფალს კანჭს³ მიართმევდნენ (ი. ახუაშვილი, 1989, გვ. 136). დასავლეთ საქართველოში კი წესად იყო, ქორწილის მეორე დღეს, შუა ნადიმის დროს, თამადასათვის საქონლის მთლიანი მოხარშული ბეჭი მიერთმიათ (თ. იველაშვილი, 1995, გვ. 19). საზოგადოდ, ბეჭის ერთ-ერთ რჩეულ ნაჭრად მიჩნევას ადასტურებს ის ფაქტიც, რომ იგი ბატონის ან პატრივსაცემი ადამიანის კუთვნილი ნაჭერი იყო და არა მარტო ბურობის დროს. ასე მაგალითად, ფრანგი მოგზაურისა და დიპლომატის, შარდენის, ცნობით, მეგრულთა ნადირობის ჩვეულების თანახმად, ნანადირევის მარჯვენა ბეჭი ბატონის იყო, მარცხენა — ქალბატონის (შ. შარდენი, 1975, გვ. 114). ერწო-თიანეთში შობას საკლავის დაკვლისას ხუცესს საკლავის ბეჭი რჩებოდა (ნ. ლამბაშიძე, 1987, გვ. 198).

ხარის ბეჭი, რომელიც ქართველთა საზეიმო სუფრაზე საპატიო კერძად ითვლებოდა, თ. ოქროშიდის აზრით, უნსოვარ დროში საკულტო უღუფა უნდა ყოფილიყო (თ. ოქროშიძე, 1969, გვ. 148). ამას მოწმობს ის ხალხური რიტუალებიც, რომლებშიც ბეჭი ღვთაებისათვის განკუთვნილი შესაწირია (ბ. ნიჟარაძე, 1962, გვ. 75; ვ. ბარდაველიძე, 1939, გვ. 74). რაც შეეხება ზებირსტიყვიერების ნიმუშებს, აღნიშნული თვალსაზრისით საინტერესოა ზღაპარი “ემმაკი და ანგელოზი”, რომელშიც ნახსენებია ანგელოზისათვის საგანგებოდ გადნახული წითელი ხარის ბეჭი — “წითელი ხარი დაუკლავთო... შენთვის ბეჭი შეუნახათო” (ბ. უმიკაშვილი, 1964, გვ. 45-47, №14); აგრეთვე, სვანური თქმულება მიქაელ და გაბრიელ (თარგლეზერ და გებრელ) მთავარანგელოზებზე. ამ თქმულების თანახმად, “თარგლეზერ და გებრელ ძმები არიან; ერთხელ თარგლეზერმა დაკლა ვერძი და გებრელი დაჰპატიჟა. თარგლეზერი გარეთ გასულა. მაშინ გებრელს ვერძის ბეჭი (ფხტლან) შეუნახია. რომ შემოსულა მაინძელი, უკითხია: “ბეჭი რა იქნაო?” რამდენჯერმე გაუმეორებია. მაშინ სტუმარს წყენია. რა ამდენი მოსაყოლი საქმე იყო ესაო. არ არის შენი ბეჭიო. ამაზე გებრელ გაბუტებია და მიმავალა. მაგრამ თარგლეზერი მას არ უშვებდა. ის მაინც არ გაჩერებულა. მაშინ უთქვამს თარგლეზერს: “გლახა გულის, ბნედის ჩამსახველი მე ვიყო, ხოლო შესავედრებელი და მეშველი შენ იყავიო” (ნ. აბაკელია, 1985, გვ. 206). შესაძლოა, გარკვეული რწმენა-წარმოდგენის ამსახველი იყოს ის გარემოება, რომ გაბრიელის მიერ ბეჭის — საკულტო უღუფის — სათავისოდ შენახვას მთავარანგელოზებს შორის ფუნქციითა განაწილება მოჰყვა, რის შემდეგაც სწორედ ბეჭის შემნახველი (იქნებ უფრო სწორი იქნებოდა, გვეთქვა — დამსაკუთრებელი) მთავარანგელოზი “შესავედრებელ და მეშველ” ძალად იქცა; როგორც წესი, სწორედ ამგვარ ძალას ეწირებოდა საკლავი.

სუფრაზე მისატან ხორცის ნაჭრებს შორის გამორჩეული იყო თავი — იგი საპატიო და უხუცესი სუფრის წევრის უღუფად მიიჩნეოდა და გამარჯვებულთა არჩივი — ერთგვარი ჭილდო იყო. ძველი რწმენის თანახმად, ცხოველის სული მის თავში სახლობდა, ამიტომაც თავს საკულტო დანიშნულება ჰქონდა — ღვთაებებს საკლავის თავი ეწირებოდა (ალ. რობაქიძე, 1941; ა. ბაიბურინი, ა.

³შეგნიშნავ, რომ ხორცის ამ ნაჭერს ჩრდილოეთ კავკასიელებიც ქალის წილად მიიჩნევდნენ (ბ. ბგაენოკოვი, 1983, გვ. 60).

ტობორკოვი, 1990; ბ. ბგაყნოკოვი, 1983). საფიქრებელია, რომ, ცხოველის თავის მსგავსად, ბექის გამორჩეულ, პრესტიჟულ ნაჭრად მიჩნევისაც გარკვეული რწმენა-წარმოდგენები ელო საფუძვლად. აღნიშნულთან მიმართებით, საფულისხმრა ბექთან დაკავშირებული მაგიური წარმოდგენები, კერძოდ, ბექზე მკითხაობის ჩვეულება. სამეგრელოს მთავრის კარზე ბექზე მკითხაობის ჩვეულების არსებობას მოწმობს არქ. ლამბერტი. იტალიელი მისიონერი გულისტკივილით შენიშნავს, ხალხს ამ მკითხაობის უფრო სჯერა, ვიდრე სახარებისო (არქ. ლამბერტი, 2011, გვ. 176-177). ბ. ნიჟარაძე აღწერს სვანეთში არჩვის ბექზე მკითხაობის შემთხვევას (ბ. ნიჟარაძე, 1964, გვ. 38). ფშავლები ცხვრის ბექით მარჩიელობის მცოდნეს “ბექის მცნობარს” ეძახდნენ; იგი ცხვრის მოხარშული ძვლით იგებდა, რა ელოდა ცხვრის პატრონს (ლ. ბოძაშვილი, 1988, გვ. 88). ხვესურებს სწამდათ, რომ თიკან-ბატკნის ბექზე დაიწერება ოჯახის თუ გვარის ბედი და უბედობა, თემ-სოფლის ბედ-იღბალი, სიკვდილიანობა, მტრის მიერ მიჯნის გადმოლაზვა, ვაყების გაჩენა, “ნაჭრევიანობა” და სიმდიდრე-სიღარიბე (მ. ბალიაშური, ნ. მაკალათია, 1989, გვ. 69).

ქართული ზებირსიტყვიერების ნიმუშების თანახმად, ბექი სტუმრისათვის მისართმევ ხორცის ნაჭრად მიიჩნეოდა.⁴ მაგალითად, როდესაც ყანის პატრონი ნადს სუფრის გაშლას დაუგვიანებდა, ნადი მასპინძელს სახუმარო სიმღერით შეახსენებდა სტუმრების გამასპინძლებას და მისგან სათანადო ულუფას მოითხოვდა:

“გავიტანეთ ჩვენ ნაპირი,

შევასრულეთ დანაპირი.

მოგვიხარშეთ ძროხის ბექი,

მასპინძელო, რაღას გვერჩი” (თ. შიოშვილი, 2009, გვ. 94).

ნადს თუ სადილი არ მოეწონებოდა, მასპინძელს უმღერებდა ლექს-სიმღერას “დიაკონო ბაგრატაო...”, რომლის საყვედურიანი სტრიქონები — “ცხვრის ღუმა და ხარის ბექი მელანდოდა თვალზედაო” (თ. შიოშვილი, 2009, გვ. 99) — ნათლად ადასტურებს, რომ საგანგებოდ მოწვეული სტუმრები მასპინძლისაგან სათანადო გამასპინძლებას — ხარის ბექს — მოელოდნენ.

მითის — “ხის ბექი” თანახმად, ნადირთ პატრონთა ნადიმზე მონადირე სტუმარია. ამ მითის ზოგი ვარიანტის მიხედვით, მონადირე საგანგებოდ მიწვეული სტუმარია — როგორც ამირან ბათუყოელი, რომელსაც ორი კაცი მიადგა კარზე, ნადირთ ანგელოზი თავისთან ვიბარებსო (მ. ჭრელაშვილი, 2006, გვ. 245); ზოგი ვარიანტით კი, მონადირე შემთხვევითი სტუმარია — შუალამეს იმ ეშმაკს, რომლის ეხშიც მონადირე ღამის გასათევად დაბინავდება, ქორწილში ეპატიჟებიან. მასპინძელი ქორწილში წასვლაზე უარს იტყვის და სტუმარს მოიმიზეზებს. ამაზე ეშმაკები უპასუხებენ: არა უშვავს, წამოდი და სტუმარიც თან წამოიყვანეო.

სტუმარმასპინძლობის წესის თანახმად, თუ ვინმეს ქორწილში იწვევდნენ და მასთან იმ დროს სტუმარი იყო, ისიც უნდა დაეპატიჟათ. საინგილოში დამძახებლები, რომლებსაც კარდაკარ ჩამოვლა და ქორწილში სტუმრების

⁴ შევნიშნავ, რომ ჩრდილოეთ კავკასიელებსაც ბექი სტუმრის არჩივად მიაჩნდათ. ერთი ადგილური გადმოცემის თანახმად, ღამით ტყეში მყოფ მონადირესთან ტყის კაცი მივა: მონადირე მას ცეცხლთან მიიპატიჟებს და შამფურზე წამოგებულ ნადირის თეძოსა და ბექს მიართმევს (ტ. შორტანოვი 1982, გვ. 149).

დაპატიყება ევალეობდათ, მასპინძელს ასეთი სიტყვებით მიმართავდნენ: “მავანმა (სახელი) გამოგვზავნა, ხვალ ქორწილ აქოე, ყენ შენ გეზახით, სახლის პატრონ, მემრან შენ ზალა... ერ მინამ (არავინ) შინ არ დარჩეს, მალადთ, თუ ყონალ (სტუმარი) ყავაყ, ისინ მადყონით” (ს. ჯანაშვილი, 1996, გვ. 127). იგივე წესი არსებობდა ხევსურეთშიც. ამასთანავე, თუ ხევსური მასპინძელი თავს შეიკავებდა თავისი სტუმრის თანასოფლელთა ქორწილში წაყვანისაგან, იქ ვინმესთან ჩხუბი და უსიამოვნება არ მოუვიდესო, მექორწილე საყვედურით ეტყოდა: “არავინ ას ამის გამჭავრე იქ... მე რალას გავაკეთებ მაშინ. ეს კაცი რაჯელც შენ სტუმარი ას, აისრავ ჩემ სტუმარ იქნების” (ა. ოჩიაური, 1980, გვ. 130-131). ამდენად, ეშმაკების სიტყვები: არა უშავს, სტუმარიც თან წამოიყვანეო, უბრალოდ დათმობა არ არის; ეს სტუმარმასპინძლობის წეს-ადათის სათანადო დაცვაა. ადათივე მოითხოვდა, რომ სტუმრისათვის ხორცის შესაბამისი ნაჭრები მიერთმიათ და ნადირთ პატრონები ამ წესსაც სათანადოდ იცავენ; ისინი მონადირეს სტუმრის არჩევით — ბეჭით — უმასპინძლდებიან, რადგან მონადირე მხოლოდ თავისი ულუფიდან შეძლებდა ძვლის დამალვას ან მალულად გადაგდებას.

სტუმარი ღვთისააო, ამბობს ქართველი კაცი. საფიქრებელია, რომ სწორედ იმ რწმენა-წარმოდგენებით, რომლებიც დამოწმებულ ანდაზას უღვევს საფუძვლად, აიხსნება ბეჭის — საღვთო ულუფის — სტუმრის კერძად მიჩნევა.

დამოწმებული ლიტერატურა

ნ. აბაკელია, 1985 — ნ. აბაკელია, მთავარანგელოზის თაყვანისცემა დასავლეთ საქართველოში (სამეგრელოს მასალების მიხედვით), წიგნში: ისტორიულ-ეთნოგრაფიული შტუდიები, II, თბ., 1985, გვ. 198-208.

ი. ახუაშვილი, 1989 — ი. ახუაშვილი, მუხათი (ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ნარკვევი), თბ., 1989.

ა. ბაიბური, ა. ტობორკოვი, 1990 — А. Байбурин, А. Топорков, У истоков этикета, М., 1990.

მ. ბალიაური, ნ. მაკალათია, 1989 — მ. ბალიაური, ნ. მაკალათია, მასალები აღმოსავლეთ საქართველოს მთიელთა სამეურნეო ყოფის ისტორიისათვის, თბ., 1989.

ვ. ბარდაველიძე, 1939 — ვ. ბარდაველიძე, სვანურ ხალხურ ღღობათა კალენდარი, I, ახალწლის ციკლი, ბრაფ. ა. შანიძის რედაქციით, ტფ., 1939.

ბ. ბგაჩნოკოვი, 1983 — Б. Х. Бгажноков, Очерки этнографии общения адыгов. Нальчик: Эльбрус, 1983

ლ. ბოძაშვილი, 1988 — ლ. ბოძაშვილი, ფშავი და ფშაველები, (ეთნოგრაფიული ჩანაწერები), თბ., 1988.

თ. იველაშვილი, 1995 — თ. იველაშვილი, ქართული სუფრის ეტიკეტი, თბ., 1995.

არქ. ლამბერტი, 2011 — არქ. ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, თბ., 2011.

ბ. ნიჟარაძე 1962 — ბ. ნიჟარაძე (თავისუფალი სვანი), ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, I, თბ., 1962.

- ბ. ნიყარაძე, 1964** — ბ. ნიყარაძე (თავისუფალი სვანი), ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, II, თბ., 1964.
- ა. ოჩიაური, 1980** — ა. ოჩიაური, სტუმარმასპინძლობა ხევსურეთში, ეთნოგრაფიული ნარკვევი, თბ., 1980.
- თ. ოქროშიძე, 1969** — თ. ოქროშიძე, ქართული ფანტასტიკური ზღაპრის პერსონაჟები (ხარი), წიგნში: ქართული ფოლკლორი, მასალები და გამოკვლევები, III, თბ., 1969.
- ალ. რობაქიძე, 1941** — ალ. რობაქიძე, შრომის ორგანიზაციის ფორმები ძველი საქართველოს სახალხო მეურნეობაში, I, კოლექტიური ნადირობის გადმონაშთები რაჭაში, თბ., 1941.
- ირ. სურგულაძე, 2003** — ირ. სურგულაძე, მითოსი, კულტი, რიტუალი საქართველოში, თბ., 2003.
- ბ. უმიკაშვილი, 1964** — ბ. უმიკაშვილი, ხალხური სიტყვიერება, ტ. 4, ოთხ ტომად, თბ., 1964.
- ს. ყუბანეიშვილი, 1934** — ს. ყუბანეიშვილი, სამღვდლოება ხალხურ სიტყვიერებაში, ტფ., 1932.
- ჟან შარდენი, 1975** - ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ), ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო მზია მგალობლიშვილმა, თბ., 1975.
- თ. შიოშვილი, 2009** — თ. შიოშვილი, სტუმარმასპინძლობა ქართულ ფოლკლორში, თბ., 2009.
- ტ. შორტანოვი, 1982** — Т. Шортанова, Адыгская мифология, под редакцией А. И. Алиевой, Нальчик, 1982.
- მ. ჭრელაშვილი, 2006** — მ. ჭრელაშვილი, “ზის ბეჭის” მითის ვარიანტები კავკასიურ ფოლკლორში, გვ. 244-252, კრებულში: ქართული ფოლკლორი 3 (XIX), თბ., 2006.
- ს. ჯანაშვილი, 1996** — ს. ჯანაშვილი, საინგილო, თბ., 1996.
- ნ. ლამბაშიძე, 1987** — ნ. ლამბაშიძე, შობის დღესასწაული ერწო-თიანეთში, კრებულში: მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის, ტ. 23, გვ. 195-201, თბ., 1987.
- ხალხური სიბრძნე, 1964** — ხალხური სიბრძნე, ქართული ებოსი, ტ. III, ხუთ ტომად, თბ., 1964.

SHORENA TAVBERIDZE

MYTH “WOODEN BONE” AND DIVISION OF MEAT AT THE FEAST TIME

In some versions of the myth “wooden bone” a hunter visiting animal owners hides or secretly throws the animal bone - shoulder blade at the feast time. Lost bone at feast time is important in terms of meat division. According to this rule, people sitting at feast table were served the very part of the meat which emphasized their social status, age and gender; accordingly there was certain classification for meat parts.

Georgians considered shoulder blade as one of the best parts. On the basis of folklore and folksy rituals we can deem that shoulder blade was iconic ration and the fact of regarding it as a significant part was based on certain beliefs. In terms of above mentioned thing the habit of bone guess work, which was widespread in Georgia.

According to Georgian folklore shoulder blade was considered as a special part of the meat served to guests. According to the myth “wooden bone”, hunter is the guest of animal owner. Tradition of hospitality demanded to serve relevant parts

შედეგები

**ლიბერალური თეორიის საკითხები
სოლომონ ლოლაშვილის შემოქმედებაში**

მე-19 საუკუნის ქართველი ინტელიგენციის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენლის ს. ლოლაშვილის მრავალმხრივ შემოქმედებაში ღირსეული ადგილი ეთმობა ლიტერატურისმცოდნეობის საკითხებს. 1832 წელს მისი რედაქტორობითა და აქტიური მონაწილეობით გამოცემულ პირველ ქართულ ჟურნალში “სალიტერატურონი ნაწილნი ტფილისის უწყებათანი” ს. ლოლაშვილმა შეურიგებელი ბრძოლა გამოუცხადა ყველა ქართველ თუ უცხოელ ავტორს, რომელსაც ქართული ენა და ლიტერატურა არ მიაჩნდა თვითმყოფად და დამოუკიდებელ დისციპლინად. 1829 წელს იონა ხელაშვილისადმი მიწერილ წერილში ს. ლოლაშვილი წერდა: “შევადგინე ქართული ღრამატიკა სასწავლებლებისათვის, სრულყავ რიტორიკა ქართულსავე ენასა ზედა, შევადგინე რეესტრი ქართულისა წიგნებისა, რიცხვით ექვსასამდე: ვისგან, სად, და ოდეს და თვითოეული რას იპყრობს თავის შორის”.

მისი ნაშრომები ფილოსოფიის, ლოგიკის, ენათმეცნიერებისა და ლიტერატურისმცოდნეობის საკითხებზე ყურადღებას იპყრობდა აზრის სიცხადით, მსჯელობის დისციპლინითა და გადმოცემის სიმარტივით. საკუთარი შეხედულებები ლიტერატურისმცოდნეობის შესახებ განმარტა და ჩამოაყალიბა ნაშრომში “რიტორიკა”; უფრო ვრცლად ამის თაობაზე ფართოდ მსჯელობს თავის “მოკლე განხილვა ქართულისა ლიტერატურისა ანუ სიტყვიერებისა”-ში. “რიტორიკა” მოგვიანებით იქნა აღმოჩენილი ს. ლოლაშვილის არქივში პროფ. თ. კუკავას მიერ. თავდაპირველი სახით გამოქვეყნდა ჟურნალ “მნათობში” (1955, № 1), ხოლო მოგვიანებით აღნიშნული ნაშრომი შევიდა ს. ლოლაშვილის თხზულებათა ერთტომეულში (ს. ლოლაშვილი, 2001). რიტორიკას ს. ლოლაშვილი განმარტავს, როგორც მშვენიერსიტყვაობას, რომლის დანიშნულებას შეადგენს “გადმოღება ჰაზრთა და გრძობათა ზებირად, ანუ ქარტასა ზედა მოკლედ, ცხადად და შესაბამისად სათქმელისა, ანუ აღსაწერისა საგნისა” (ს. ლოლაშვილი, 2001, გვ. 181).

რიტორიკა, ს. ლოლაშვილის აზრით, არის სწავლა და არა ხელოვნება, ვინაიდან იგი შეიმუშავებს თეორიას, ანუ კანონთა სისტემატურ წყობას. მწერალს, მხატვრული ნაწარმოების შემოქმედს, ს. ლოლაშვილის აზრით, უნდა ახასიათებდეს “სიმართლე, სიწორფეღე წმინდა ჭეშმარიტებათა და სათნოება”. პოეტიკას იგი უწოდებს “მჭევრსიტყვაობას”, “მშვენიერსიტყვაობას”, რომელიც მოინადირებს ადამიანთა გულებს და “აღანთებს გამოხატვასა”. რიტორიკაში ს. ლოლაშვილი აყალიბებს საკუთარ მოსაზრებებს ხელოვანის, შემოქმედის შესახებ. მისი აზრით, ხელოვანს, პოეტს ნამდვილად ესაჭიროება, როგორც მოპოვებულის, შექმნილი ღირსებანი, სწავლა, განათლება, გამოცდილება, ასევე, ბუნებრივი მონაცემები. მწერლის ყურადღების ობიექტს წარმოადგენს ზემოქმედება ადამიანის გონებაზე. “პროზის მისიაა ადამიანის განათლება, ხოლო პოეზიისა - ადამიანის

სიამოვნება"- წერს იგი "რიტორიკაში". ასეთ კატეგორიულ გამიჯვნას შეიძლება არ დაეთანხმოს ლიტერატურისმცოდნე, ანდა რიგითი მკითხველი, ვინაიდან ორივე ყანრიდან ადამიანი ღებულობს გარკვეულ განათლებასაც და სიამოვნებასაც. ცნობილია, თუ როგორი ურთიერთობა ჰქონდა ს. დოდაშვილს თავის სულიერ მოძღვართან იონა ხელაშვილთან. ეს უკანასკნელი გაეცნო რა ს. დოდაშვილის მხატვრული შემოქმედების ნიმუშებს, კმაყოფილი წერდა ახალგაზრდა ს. დოდაშვილის შესახებ. მისი წერის სტილსა და მანერას ახასიათებდა, როგორც "სიტყვათა მტკიცე, მცირეთა მეტყველ, მრავალკეთილთა სიტყვათა მსმენელს". ადამიანი, პიროვნება, ყოველმხრივ შეისწავლის საკვლევ საგანს, თუ მას სათანადო დონეზე აქვს განვითარებული გონება და გული. პოეტიკა, ანუ "პოეტიკა", როგორც მას ს. დოდაშვილი უწოდებს და რიტორიკა თანამსგავსნი არიან, როგორც სიტყვიერების ნაწილნი, განსხვავდებიან იმით, რომ "რიტორიკა არის სწავლა პროზისა, ხოლო პოეტიკა სწავლა სტიხთქმისა".

"რიტორიკაში" ს. დოდაშვილი მოკლედ აღწერს რიტორიკის განვითარების ეტაპებს და ასახელებს ცნობილ მჭევრმეტყველებსა და პოეტიკის თეორიის ჩამომყალიბებლებს: ძველ ბერძენთაგან დასახელებულნი არიან: არისტოტელე, ლონგინი; რომაელებისაგან - ციცერონი, კვინტილიონი; ინგლისელებიდან - ბლერი; გერმანელთაგან - ეშენბურდი, მოასი, ლენსიუსი; რუსთაგან დასახელებულნი არიან: ლომონოსოვი, რიჟკი, ნიკოლსკი, ტოლმაჩეკი და სხვანი. ქართველთაგან ავტორი ასახელებს: ანტონ I-ს, იონა ხელაშვილს, რუსთაველს და სხვებს. რიტორიკის საგნად ს. დოდაშვილს მიაჩნია "განხილვა პროზაიკოსთა ქმნილებისა". თვით რიტორიკას ს. დოდაშვილი ჰყოფს თეორიულ და პრაქტიკულ ნაწილებად. თეორიულ ნაწილში სამი საკითხია წარმოდგენილი: 1. აზრთა მიგნება, პოვნა; 2. მისი განკარგვა და 3. აზრთა შესაბამისი გადმოღება. რიტორიკის პრაქტიკულ ნაწილში ს. დოდაშვილი აყალიბებს თხზულებათა სახეებს: წერილნი, საუბარნი, მარტივი აღწერანი, ისტორიულნი, "საქმიანი ლექსითხზულებანი", "სწავლითნი თხზულებანი" და შესხმანი (ს. დოდაშვილი, 2001, გვ. 184). მხატვრული ნაწარმოების შესაქმნელად უპირველესია ენის სიწმინდე და სიმარტივე, რათა ავტორმა, მთქმელმა მოკლედ, მაგრამ ხატოვნად, მიიტანოს სათქმელი მკითხველამდე. ამ მიმართებით ს. დოდაშვილს აუცილებლად მიაჩნია "ფრაზის სიცხოველე". მხატვრულ ლიტერატურაში მთავარია იდეისა და ფორმის თანხვედრა. საგნის სრული გადმოცემისათვის აუცილებელია, მიეცეს მას თავდაპირველი განმარტება. შემდეგ მოიძებნოს მსგავსი საგნების თვისებები, რათა დავახასიათოთ ჭეშმარიტება მსგავს საგნებთან მიმართებაში. ს. დოდაშვილი, აღრმავებს რა მსგავლობის ჭეშმარიტებას, როგორც რიტორიკის საგნის შესახებ, აღნიშნავს, რომ მისი ყოველმხრივი დახასიათებისათვის აუცილებელია შემოვიტანოთ "მოწმობანი და მაგალითნი". ყოველ მხატვრულ ნაწარმოებს, ს. დოდაშვილის აზრით, აქვს სამი ნაწილი: დაწყება, თხრობა და დასრულება. ნაწარმოების საწყის ნაწილში ავტორი "განალვიძებს ჩვენში სიხალისესა უთქმელად საგნისა", ხოლო წინადადებაში გადმოიცემა უმთავრესი საგანი თხზულებისა; თხზულების ბოლო, დასრულებით ნაწილში ავტორი გაიმეორებს მოკლედ ყოველივეს, რაც წინ ითქვა, რათა უკეთესად გადაეხედოს მსმენელს წინასწართქმული საგნის შესახებ (ს. დოდაშვილი, 2001, გვ. 187).

ავტორი ფრაზას უწოდებს ქალაქში გადმოღებულ აზრს. ფრაზას უნდა ახასიათებდეს კანონიერება, სიწმინდე, სიციხადე და განსაზღვრულობა. ავტორი საგანგებოდ ჩერდება აზრის გადმოცემის პროცესში უცხოური სიტყვების გადმოღების მიზანშეწონილობის შესახებ. ფრაზას, იმავე დროს, უნდა ახასიათებდეს კეთილზმავანება, სიმოკლე, სისხარტე, სიციხველე. ჩერდება რა ორატორული ხელოვნების თვისებრივ მომენტებზე ს. დოდაშვილი ახასიათებს ორატორის ბუნებრივ მონაცემებსა და შექმნილი გამოცდილების საკითხებს. მისი აზრით, ფილოსოფიური სწავლებანი განავითარებენ ორატორის გულსა და გონებას. მათემატიკური მეცნიერებანი ადამიანის გონებას წარმართავენ წესიერებისაკენ. ორატორული ხელოვნება მსმენელის გონებას იპყრობს ხატოვანი გამონათქვამებითა და შედარებებით. ორატორისათვის დამახასიათებელი უნდა იყოს გულითადი გრძნობა და მშვენიერებისადმი მიდრეკილება.

ლიტერატურისმცოდნეობის საკითხებზე კანონიკური ფორმითა და კატეგორიებით მსჯელობს ს. დოდაშვილი თავის ნაშრომში “შემოკლებული ქართული ლრამატიკა”, რომელიც თბილისში გამოიცა 1830 წელს. ნაშრომში ავტორი აყალიბებს ლექსის სახეებს, ქართული გრამატიკის კატეგორიებსა და მეტყველების ნაწილებს. აღნიშნული შემოკლებული გრამატიკა, როგორც ავტორი შენიშნავს, წარმოადგენს ქართული ენის შესწავლის მოკლე სახელმძღვანელოს.

ლიტერატურისმცოდნეობის საკითხებზე, გარდა სპეციალური ნაშრომებისა, ს. დოდაშვილი მსჯელობს იონა ხელაშვილისა და ფილადელფოს კიკნაძისადმი მიწერილ წერილში. ნაშრომი “მოკლე განხილვა ქართულისა ლიტერატურისა ანუ სიტყვიერებისა” (ს. დოდაშვილი, 2001, გვ. 214-220) ს. დოდაშვილი წერს, რომ ადრე “სიტყვიერება ჩვენი ყოფილა მაღალსა ხარისხისა ზედა სრულებისასა, საკმაო არის წარუვლდინოთ განათლებულსა სჯასა ლექსნი რუსთველისანი “ვეფხისტყაოსანი” (ს. დოდაშვილი, 2001, გვ. 219). მხატვრული ნაწარმოები, მხატვრული სიტყვა, ს. დოდაშვილის აზრით, უძლიერესი სტიმულია პიროვნების ინტელექტუალური და ფსიქიკური ძალების განვითარებისათვის. ორატორული ხელოვნების უპირველესი დანიშნულებაა ხელი შეუწყოს ადამიანს ქეშმარიტების ძიებასა და მორალურ სრულყოფაში. ს. დოდაშვილი თვითონ იყო ქეშმარიტი ორატორი, მგზნებარე პატრიოტი და მხატვრული სიტყვის ქეშმარიტი ოსტატი. მისი ასეთი პიროვნული თვისებები ადრეული ასაკიდანვე გამოვლინდა. სემინარიაში სწავლის დროს იგი წერდა: “არა თვისათვის მხოლოდ, გარნა ბედნიერებისათვის, არამედ სიყვარულისთვის მამულისა ვმეშაობ, რათა ოდესმე ევროპამ ჰსცნას ივერია საშუალებათა წერილთა სარწმუნოთა” (ს. დოდაშვილი, 2001, გვ. 259).

ს. დოდაშვილის ორატორული ხელოვნების ნიმუშად შეიძლება მივიჩნიოთ მისი “შესხმა”, სიტყვა, რომელიც მან წარმოთქვა 1828 წელს ტფილისის კეთილშობილთა სასწავლებლის მოწაფეთა გამოცდების დროს. 23 წლის ჭაბუკმა მოკლედ და ხატოვნად ჩამოაყალიბა იმდროინდელი საქართველოს მდგომარეობა: “ძლიერმა ჩვენმა მტრებმა მიიყვანეს საყვარელი მამული ჩვენი ასევეთარ ხარისხამდე დამდაბლებისა, დამვიწყებელი მოქალაქეობის თავისუფლებისა მსხვერპლად ბარბაროსთა, რასაც მოსდევს უმეცრება” (ს. დოდაშვილი, 2001, გვ. 241).

ღრმად პატრიოტული სულისკვეთებითა დაწერილი ს. დოდაშვილის “სიტყვა-მოწოდება”; როგორც ცნობილია, საქართველოში ამ პერიოდში

მზადდებოდა 1832 წლის შეთქმულება. ს. დოდაშვილი შეთქმულების ორგანიზატორებს არ თანაუგრძნობდა, თუმცა თავისი მახვილი სიტყვით ცდილობდა გამოეხატა შეთქმულების მიზნები. 1831 წელს დაწერილ “სიტყვა-მოწოდებაში” მგზნებარე სიტყვებით გამოხატავს მამულის ბედით გამოწვეულ საკუთარ სულიერ მდგომარეობას და მოუწოდებს შეთქმულებს, აქტიურად იმოქმედონ ქვეყნის გამოსხსნისათვის: “ნუ უკვე ჩვენ არა ვართ შვილნი მამა-პაპათა ჩვენთან? ნუთუ ჩვენ არა ძალგვიძმს შენახვა საკუთარისა მამულისა ჩვენისა?”, მაშა რაისთვისა ცოცხალ ვართ?” (ს. დოდაშვილი, 2001, გვ. 242). იმავე წელს დაწერილ ლექსში “მაისი” ს. დოდაშვილი პირდაპირ მოუწოდებს შეთქმულთ “აღვიპყრათ ხელთა მახვილი, მივცეთ მტერთა შიში ძრიელი”, რათა განვდევნოთ სოფლით ძალით მოსულნი, “ქართველნო მოიგეთ გონება” - ასეთი პათოსით ამთავრებს ავტორი თავის ლექსს, რომელიც ფაქტობრივად დაიწერა იმისათვის, რომ გაემხნევებინა შეთქმულების მონაწილენი. თავის მხრივ, შეთქმულების ორგანიზატორები აიძულებდნენ ს. დოდაშვილს დაეწერა “რაიმე აღმაგზნებელი” სიტყვა, რომელიც გადაიქცა შეთქმულთა ლოზუნგად.

ს. დოდაშვილის შეხედულებები ლიტერატურისმცოდნეობის საკითხებზე გაერთიანებულია მის ორიგინალურ თუ ნათარგმნ ნაწარმოებებში. ისინი ავტორმა გამოაქვეყნა ყურნალში “სალიტერატურო ნაწილნი ტფილისის უწყებათანი” 1832 წელს. თხზულებები ავტორმა გააერთიანა საერთო სათაურით “სიტყვიერება”, “აღმოსავლეთის ლიტერატურა”, “ქართული ისტორია”, “კრიტიკა”. ს. დოდაშვილის თარგმნილი და ორიგინალური ნაწარმოებები: “ჟინევრა”, “უმანკობა”, “ელენა”, “ანეკდოტი, ანუ ღირსსახსოვარი შემთხვეულობა”, “სამი ინდის ხურმა” და “მოკლე განხილვა ქართულისა ლიტერატურისა, ანუ სიტყვიერებისა” თავისი თხრობის მანერით, სტილისტური თუ ჟანრობრივი თვალსაზრისით ნათლად მეტყველებს ავტორის განსწავლულობასა და ფართო ერუდიციასზე. თხრობა, წერითი მეტყველება აღნიშნულ ნაწარმოებებში წარმოგვიდგება ღრმა აზრობრივი დატვირთვით, ნათლად, შემოკლებით, რაც თავისთავად მეტყველებს ავტორის მეცნიერულ დამოკიდებულებაზე მხატვრული ნაწარმოებებისადმი. თავის მოკლე მიმოხილვაში ს. დოდაშვილი ახასიათებს მრავალსაუკუნოვანი ქართული ლიტერატურის ისტორიას, აღნიშნავს, რომ “ქართველთა ძველთაგან ჰქონდათ სურვილი, ხალისი და ნიჭი სწავლათა და ხელოვნებათა ჩინებული მთარგმნელნი და მწერალნი იყვნენ”. აქვე ავტორი ასახელებს იმ წარჩინებულ ავტორებს, რომლებმაც დასაბამი მისცეს ქართულ მჭევრმეტყველებას, მხატვრულ ლიტერატურას და ამით შორს გაიტანეს ქართველი კაცის გონიერება და შრომა მამულის საკეთილდღეოდ”. ასეთი ავტორები განსხვავდებიან “შვენიერი სიტყვაობითა, თხზულებანი მათნი სტიხად და პროზად ღირს არიან გონებაგანმხილველისა ყურადღებისანი” (ს. დოდაშვილი, 2001, გვ. 215).

1830 წელს შედგენილი “შემოკლებული ქართული ღრამმატიკა”, როგორც ავტორი წერს, პირველი ცდაა ქართული ენათმეცნიერების ისტორიაში, სადაც ჩამოყალიბებულია მეტყველების ნაწილები, ძირითადი გრამატიკული კატეგორიები და პრაქტიკული სავარჯიშოები. 1827 წელს იონა ხელაშვილისადმი მიწერილ ბარათში ს. დოდაშვილი წერს, რომ მან შეიტანა გარკვეული ცვლილებები “სიტყვიერებისა შინა უმეტესად, რომელსაც მივეც შესაბამისი სისტემატიკებრი

წყობილება და განყოფილება განსაზღვრებითი”. აქ ლაპარაკია ზემოხსენებულ “შემოკლებულ გრამატიკაზე”, რომლის დაბეჭდვის შემთხვევაში გარკვეულ სარგებლობასა სცნობენ “კეთილმზრახველნი მკითხველნი” (ს. დოდაშვილი, 2001, გვ. 283).

ლიტერატურისმცოდნეობის საკითხებზე გამოქვეყნებული ნაშრომებით ს. დოდაშვილმა ფაქტობრივად სათავე დაუდო ხელოვნებაში მებრძოლი პათოსის შემოტანას, რითაც ერთობ წინ წასწია სოციალური და მოქალაქეობრივი მოტივები ქართულ მხატვრულ ლიტერატურაში. ქართული ლიტერატურის ისტორიის მეცნიერული შესწავლა ნათელყოფს, რომ მე-19 საუკუნის 30-40-იანი წლების ქართული სიტყვიერებისა და, ზოგადად, ლიტერატურისმცოდნეობის საკითხების კვლევა არ წარმოადგენს სბეცილისტთა ინტერესის საგანს. ისიც აღსანიშნავია, რომ ამ დროისათვის თბილისში არსებობდა კულტურული და ლიტერატურული სალონები, მაგრამ აქ ლიტერატურის კრიტიკისა და საერთოდ ხელოვნების დანიშნულების შესახებ ნაკლებად იყო მსჯელობა. აქედან ცხადია, თუ როგორ ცხოველმყოფელურ გავლენას ახდენდა ქართულ ფილოლოგიურ აზროვნებაზე ახალგაზრდა ს. დოდაშვილის შემოქმედება. მისი ნაშრომები საინტერესო არ იყო მხოლოდ საკითხის მეცნიერული ან მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით. მისი თხზულებანი გამსჭვალული იყო ზოგადსაკაცობრიო იდეებითა და ღრმა პატრიოტული სულისკვეთებით.

დამოწმებული ლიტერატურა

მნათობი №1 - ჟურნ. “მნათობი“ №1, 1955.

ს. დოდაშვილი, 2001 - ს. დოდაშვილი, თხზულებანი, თბ., 2001.

GURAM TAKNIASHVILI

ISSUES OF LITERARY THEORY IN THE WORKS OF SOLOMON DODASHVILI

In diverse creative works of famous representative of Georgian upper class society Solomon Dodashvili issues of literary criticism. In 1832 in the first Georgian journal “Literary Parts from Tbilisi Chronicles” edited by him S. Dodashvili formed his point of views on the issues of literary criticism. Author joined the creations with the same title “Art of Word”, “Literature of the East”, “ Georgian History”, “critics”.

S. Dodashvili fought against authors who didn’t consider Georgian language and literature as original and independent discipline.

S. Dodashvili explained and formed his viewpoints about literary criticism in his work “Rhetoric” . Rhetoric in his opinion is studying and not art.

S. Dodashvili argues about the issues of literary theory with canonic form and categories. S. Dodashvili forms the types of verse, categories of Georgian grammar and parts of speech in his work “Shortened Georgian Grammar” published in 1930.A

Besides special works, Solomon Dodashvili argues about literary issues in letters dedicated to Iona Khelashvili and Piladelpos Kiknadze.

As a sample of his art of oratory we can consider his “Praise”, speech which he gave on the students’ exam of Tbilisi nobility school in 1828. In “Speech-appeal” written in 1831 he expresses the grief for the fate of his home country with emotional words.

By his works on the issues of literature, Solomon Dodashvili actually became the pioneer of emerging the pathos of resistance in art, by which he improved social and civic motives in Georgian fiction literature.

შ ი ლ ი მ ი მ ი მ ა რ ი

**რელიგიის ფილოსოფიის აქტუალური საკითხები ქართველ
ფილოსოფოსთა შრომაში**

რელიგიის ფილოსოფიას, კვლევის საგნიდან გამომდინარე, აქტუალობა არასოდეს დაუკარგავს. იგი თავისი პრობლემეტიკით ხშირად უახლოვდება სხვადასხვა დარგის მეცნიერებას. რაც შეეხება ცალკე აღებულ რელიგიასა და ფილოსოფიას, ისინი ერთმანეთისაგან მხოლოდ კვლევის ფორმებით, მეთოდებითა და მიდგომებით განსხვავდება.

თუკი გადავხედავთ ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორიას, ვნახავთ, რომ რელიგიური საკითხების მეცნიერული კვლევა-ძიება საქართველოში ძირითადად იწყება XX საუკუნეში. მართალია, გარკვეულ პერიოდში ხდებოდა მათი ათეისტური პოზიციებიდან გაანალიზება, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მაინც იწერებოდა რელიგიის ფილოსოფიის მეცნიერული გამოკვლევები და ითარგმნებოდა შესაბამისი ნაშრომები. მათგან განსაკუთრებით აღსანიშნავია: ა. ჯორჯაძის, ს. წერეთლის, მ. გოგიბერიძის, ს. დანელიას, დ. უზნაძისა და სხვების ღვაწლი. ისინი პარალელურად იკვლევდნენ როგორც დიდი ფილოსოფოსების (პლატონი, არისტოტელე, დეკარტი, კანტი, ლაიბნიცი, ჰეგელი...), ასევე თეოლოგების ნააზრევსაც (ბასილი დიდი, იოანე ოქროპირი, ნეტარი ავგუსტინე...).

ქართველი ფილოსოფოსები განიხილავდნენ რელიგიის ფილოსოფიის ისეთ აქტუალურ საკითხებს, როგორიცაა ღმერთის არსებობის დასაბუთების არგუმენტები (ტელეოლოგიური, კოსმოლოგიური, ონტოლოგიური და ეთიკური), რწმენისა და ცოდნის ურთიერთობა და სხვა.

ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორიაში ითვლება, რომ რელიგიის ფილოსოფიის პრობლემების მეცნიერული კვლევა კონკრეტულად არჩილ ჯორჯაძით იწყება. აღსანიშნავია მისი “ინდოეთის სიბრძნე” და “წერილები ისტორიის წისკვილიდან”. ავტორი აქ განიხილავს რელიგიის ფილოსოფიის ერთ-ერთ უმთავრეს საკითხს: მეცნიერებისა და რელიგიის ურთიერთმიმართებას. სათაურიდან გამომდინარე, აშკარაა, რომ მას უყურადღებოდ არ დაარჩენია საქართველოში ნაკლებად ცნობილი ძველი აღმოსავლური რელიგიები, კერძოდ კი, ბრამჰმანიზმი და ბუდიზმი; საუბრობს მათში არსებულ ტანჯვის ფენომენზე და იძლევა დოგმატიკის საკმაოდ ღრმა მეცნიერულ კრიტიკას.

სხვა რელიგიებთან ერთად, არჩილ ჯორჯაძის შრომებში დიდი ადგილი აქვს დათმობილი ქრისტიანობის ფილოსოფიურ მსოფლმხედველობას. მეცნიერი ეხება სახარებაში მოცემულ ეთიკურ პრობლემებს და აქტიურად საუბრობს ცოდნის აუცილებლობაზე რწმენასთან მიმართებაში.

რელიგიის ფილოსოფიის ერთ-ერთი ყველაზე აქტიურ მკვლევრად თავისუფლად შეიძლება ჩაითვალოს დიდი ქართველი ფილოსოფოსი სავლე წერეთელი. მართალია, ობიექტური მიზეზების გამო, ის, ისევე როგორც ბევრი

სხვა მეცნიერი, იძულებული იყო, მთელი რიგი საკითხები რელიგიასთან მიმართებაში განეხილა ათეიზმის პოზიციიდან, მაგრამ ამ შემთხვევაშიც კი ჩანს მისი ღრმა მეცნიერულ-ანალიტიკური მიდგომა ისეთ საკითხებისადმი, როგორცაა ღმერთის არსებობის დასაბუთება, რწმენისა და ცოდნის ურთიერთობა. მეცნიერი წარმოდგენილ თემატიკას ცალკე სტატიების სახითაც აშუქებდა. აღსანიშნავია, რომ საველე წერეთელი პარალელურად იკვლევდა და აანალიზებდა როგორც ფილოსოფოსების, ასევე თეოლოგების ურთიერთსაპირისპირო მოსაზრებებს, რაც მკითხველს საშუალებას აძლევს მიიღოს არა ცალმხრივი, არამედ სრულყოფილი ინფორმაცია და თავადაც გააკეთოს გარკვეული სახის ანალიზი.

რელიგიის ფილოსოფიის ქართველ მკვლევართა შორის განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ცნობილი ფსიქოლოგი და ფილოსოფოსი დიმიტრი უზნაძე. მეცნიერი ბევრ სხვადასხვა ფილოსოფიურ თემას შეეხო, მაგრამ ზაზგასმით უნდა გამოვყოთ ისტორიისა და ადამიანის ცხოვრების საზრისთან დაკავშირებული მისი კვლევები. დ. უზნაძეს მიაჩნდა, რომ ცხოვრების საზრისის განხორციელება ყველა ერის უმაღლესი მიზანი, დანიშნულებაა, რომ იგი ღვთისგან დაწყებული საქმის გაგრძელებაა.

დიმიტრი უზნაძე სვამს კითხვას, თუ რა მიმართებაა ცხოვრების საზრისსა და რელიგიას შორის. პასუხიც რელიგიური ხასიათისაა. მისი აზრით, ღმერთმა ადამიანს თავიდანვე მისცა განსაზღვრული დანიშნულება. განსაკუთრებით საინტერესოა, ასევე, მეცნიერის კვლევები ისეთ პრობლემატურ ფილოსოფიურ თემაზე, როგორცაა სიკვდილ-სიცოცხლის ურთიერთობა; საკითხი, ძირითადად, გაანალიზებულია ქრისტიანული ფილოსოფიის თვალთახედვით.

რელიგიის ფილოსოფიის ქართველ მკვლევართა რიცხვს მიეკუთვნება, ასევე, მეოცე საუკუნის ცნობილი მეცნიერი სერგი დანელია. იგი ანტიკური ფილოსოფიიდან დაწყებული განიხილავს ღმერთის იდეას, კერძოდ, პითაგორელებთან, სოკრატესთან და ა.შ.

ჩვენ მიერ წარმოდგენილ პრობლემატიკას თავის სამეცნიერო შრომებში, ასევე, დიდ ყურადღებას უთმობს ფილოსოფოსი მოსე გოგიბერიძე.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მიუხედავად იმისა, რომ ქართულ ფილოსოფიაში რელიგიური ხასიათის პრობლემები გარკვეულწილად განხილული იყო ათეისტური პოზიციით, ეს სრულებითაც არ გულისხმობდა მათ უარყოფას. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ქართველი მეცნიერები ეწეოდნენ მთარგმნელობით საქმიანობასაც. საბჭოთა კავშირის დაშლისა და კომუნისტური იდეოლოგიის დამთავრების შემდეგ უკვე აქტიურად დაიწყო საქართველოში რელიგიის ფილოსოფიის კვლევები. ეს, შეიძლება ითქვას, რომ დროის მოთხოვნაც იყო.

ერთ-ერთი საუკეთესო მაგალითი იმისა, რომ ქართველი ფილოსოფოსები დაინტერესებული იყვნენ აღნიშნული პრობლემატიკით, არის გურამ თევზაძის რედაქტორობით ქართულ ენაზე 1989 წელს გამოცემული იმანუელ კანტის საყოველთაოდ ცნობილი ნაშრომი “რელიგია მხოლოდ გონების საზღვრებში“. ქართულ საზოგადოებას შესაძლებლობა მიეცა კიდევ უფრო ახლოს გაეცნო ამ უდიდესი გერმანელი ფილოსოფოსის შეხედულებები რელიგიური მიმართულებით. აღსანიშნავია ისიც, რომ ეს წიგნი არ წარმოადგენს უბრალო თარგმანს. ავტორის მიერ მასში გაკეთებული კომენტარები ნებისმიერი მკითხველისათვის

გასაგებს ხდის იმანუელ კანტის ძალზედ რთულ მოსაზრებებს. წარმოდგენილ საკითხებს, ასევე, ეხება გურამ თევზაძის წიგნი “შუა საუკუნეების ფილოსოფია”, რომელიც გამოიცა 1996 წელს.

1995 წელს ს. წერეთლის სახელობის ფილოსოფიის ინსტიტუტის მიერ გამოცემულ იქნა კრებული “რელიგიური ფილოსოფიის პრობლემები”. მასში თავმოყრილი და განხილულია ის აქტუალური საკითხები, რომლებიც დადგა საქართველოში გასული საუკუნის 90-იან წლებში. პირველ რიგში, ალბათ, უნდა დავასახელოთ ვაჟა გოგობერიშვილის სამეცნიერო ნაშრომი – “ისტორიის საზრისის გაგება “იმედის თეოლოგიაში”, არჩილ ბაქრაძისა და ანზორ კაციტაძის – “XIX საუკუნის დასასრულისა და XX საუკუნის დასაწყისის რუსული რელიგიური ფილოსოფია და სქესის ფილოსოფიური პრობლემები”. კრებულში მკითხველს შეუძლია გაეცნოს, ასევე, გურამ თევზაძის, თამაზ ბუაჩიძისა და დავით გეგეშიძის ისტორიულ ნარკვევებს.

ვაჟა გოგობერიშვილი ცდილობს, წინ წამოწიოს და მკითხველის ყურადღება გაამახვილოს იმ საკითხებზე, რომლებიც თანამედროვე სამეცნიერო-ტექნიკურმა რევოლუციამ დააყენა დღევანდელ სამყაროში. ქართველი მეცნიერი განიხილავს ქრისტიან თეოლოგთა პოზიციას. მათი აღიარებით, კატასტროფის პირას მიყვანილ კაცობრიობას ნამდვილ მხსნელად შეიძლება კვლავ ჰემარტი რელიგია მოველინოს. ავტორი არ შემოიფარგლება მხოლოდ მათი განხილვით და მათ პარალელურად იძლევა ისეთ დიდ ფილოსოფოსთა განმარტებებს, როგორებიც არიან ერნსტ ბლოხი, მოლტმანი და სხვები.

რელიგიის ფილოსოფიის საკითხებით დაინტერესებულ ფილოსოფოსთა შორის არის მიხეილ მახარაძე. საინტერესოა მისი “ძიებანი ქრისტიანული ფილოსოფიის ისტორიაში”. კრებულში განხილულია შუა საუკუნეების აზროვნების ისეთი ფუნდამენტური რელიგიური პრობლემები, როგორცაა ღმერთისა და სამყაროს მიმართება, სიკეთისა და ბოროტების ურთიერთმიმართება, პირველსაწყისის საკითხი, არეოპაგიტია და სხვა. მეცნიერი სხვადასხვა პრობლემას განსხვავებული მოსაზრებების საფუძველზე იკვლევს, რაც დამატებით ღირებულებას სძენს წარმოდგენილ კრებულს. ავტორი იწყებს არისტოტელეს “მეტაფიზიკით” და ამთავრებს ზოგადად შუა საუკუნეების ფილოსოფიის თავისებურებებით. წიგნში განხილულია ისეთ დიდ თეოლოგთა შრომები და მსოფლმხედველობა, როგორებიც არიან: ბასილი დიდი, გრიგოლ ნოსელი, იოანე ოქროპირი, ნეტარი ავგუსტინე, ნიკოლოზ კუზანელი, თომა აკვინელი და იოანე სკოტ ერიუგენა. კრებულში განხილულია ფილოსოფიაში ისეთი ცნობილი საკითხი, როგორცაა ქრისტიანობა და ნეობლატონიზმი. ავტორს ევროპელი მეცნიერების თვალსაზრისებთან ერთად, მოჰყავს დიდი ქართველი ფილოსოფოსის შალვა ნუცუბიძის არგუმენტირებული მოსაზრებები, თუ როგორ ეყრებოდა საფუძველი პლატონის ფილოსოფიიდან აღორძინების დროის მსოფლმხედველობას.

რელიგიის ფილოსოფიის ქართველ მკვლევართა შესახებ საუბარია “ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორიის” IV ტომში, რომელშიც თავმოყრილია ყველა იმ ქართველი ფილოსოფოსის ნააზრევი, ვისაც კი რელიგიური თემატიკისადმი თავისი დაინტერესება გამოუხატავს.

დაძვრებული ლიტერატურა

ი. კანტი, 1989 - ი. კანტი, რელიგია მხოლოდ გონების საზღვრებში, თბ., 1989.
რელიგიური ფილოსოფიის პრობლემები, თბ., 1995.
დ. უზნაძე, 1984 - დ. უზნაძე, ფილოსოფიური შრომები, თბ., 1984.
ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორია, ტ. IV, თბ., 2013.
ძიებანი ქრისტიანული ფილოსოფიის ისტორიაში, თბ., 1999.

GODERDZI TEVDORADZE

**ACTUAL ISSUES OF THE PHILOSOPHY OF RELIGION IN THE
 WORKS OF GEORGIAN PHILOSOPHERS**

Philosophy of religion has never lost actuality due to research subject. It often comes near to different sciences in terms of its problems. As for separately discussed religion and philosophy they make difference only with research forms, methods and approaches.

If we review the history of Georgian philosophical idea, we'll see that scientific research on religious matters starts from XX century. It's real that in certain periods they were analyzed from atheist positions but, despite this fact scientific researches of philosophy of religion were still conducted and relevant works were translated. Works of A. Jorjadze, S. Tsereteli, M. Gogiberidze, S. Danelia, D. Uznadze and others deserve special attention. They reviewed the ideas of great philosophers (Plato, Aristotle, Descartes, Kant, Leibniz, Hegel) and the thoughts of theologians (Basil the Great, John Chrysostom, St. Augustine) in parallel regime.

Georgian philosophers discussed the actual matters of the philosophy of religion such as arguments confirming the existence of the God (technological, cosmological, ontological and ethical), relations of faith and knowledge, etc.

In the philosophy of religion moderns philosophers Vaja Gogoberishvili, Guram Tevzadze and Davit Gegeshidze take active part. In 1965 selected works "Problems of Religious Philosophy" was published by the institute of philosophy in 1965. S. Tsereteli institute of philosophy also published M. Makharadze book "Researches in the History of Christian Philosophy". Also four volume book "History if Georgian Philosophical idea" published last time deserves to be mentioned.

საგეოგრაფიკო ბიბლიოთეკის

სამეცნიერო მუშაოს განხილვა და თანხმობის მიღება

ისლამამდელი არაბული პოეზია, მთლიანობაში აღებულა, არ წარმოადგენს რელიგიური ხასიათის ლიტერატურას, რადგანაც რელიგიური მოტივები ლექსებში გვხვდება ძალიან იშვიათად და ეს გასაგებიცაა — არაბი ბედუინები წარმართები იყვნენ და სხვადასხვა კერპს ეთაყვანებოდნენ. თუმცა ასეთი მტკიცება მაინც საჭიროებს უფრო ღრმა და საფუძვლიან კვლევას. დეტალური შესწავლა გარკვეულ სიახლოვესა და რაღაც მსგავსებას აღმოგვაჩინებს ქრისტიანი და არაბი პოეტების შემოქმედებაში, რაც მიანიშნებს ამ ორი მხარის ურთიერთობასა და ინტეგრაციაზე ისლამამდელ არაბულ სოციალურ-კულტურულ გარემოში, მათ აქტიურ მონაწილეობაზე საერთო თვითშეგნების ჩამოყალიბებაში. არაბი ბედუინები, თავიანთი ყოფითი პირობებიდან გამომდინარე, ბევრს მოძრაობდნენ და გადაადგილდებოდნენ, სხვადასხვა რელიგიური აღმსარებლობის ადამიანებს ხვდებოდნენ და ჰქონდათ არამართო ეკონომიკური, არამედ კულტურული ურთიერთგავლენა, რაც არაბი ბედუინი პოეტების შემოქმედებაში აისახებოდა. რიგი თემებისა და მოტივების გაჩენა კი ამ ურთიერთობებისა და გავლენების შედეგი იყო. ამის ნათელი მაგალითია ღვინის თემა, შემდეგში დამოუკიდებელ ჟანრად ჩამოყალიბებული — ხამრიათი. ის საკუთრივ ღვინოსა და “სამაგიდო მხიარულებებს” ეძღვნებოდა. მისი დაბადება ისლამამდელ არაბულ პოეზიაში კავშირშია ალ-ჰირასთან, ადგილთან, რომელთანაც ქრისტიანული კერები ძალიან ახლოს იყო, ღვინო და მასთან დაკავშირებული საქმეები კი თითქმის ტრადიციული. არაბულ ნიადაგზე მის განვითარებაში დიდი როლი ითამაშეს ამ სკოლის (იგულისხმება ჰირის სკოლა) არაბმა პოეტებმა: ალ-‘აშამ და ‘ალი იბნ ზაიდმა (ი. ფილშტინსკი, 1985, გვ. 60).

რაც შეეხება საკუთრივ ღვინის თემის განვითარებას: პოეტები, რომლებიც ამ თემაზე ლექსებს წერდნენ, მისი აღწერისას ყოველთვის ცდილობდნენ სხვადასხვა პოეტური ხერხი გამოეყენებინათ — შედარებები, მეტაფორები, სიმბოლოები და ა.შ., რითაც თავიანთ ქმნილებებს გამომხატველობასა აძლევდნენ. ხამრიათის ევოლუცია-განვითარებაზე, ისევე როგორც ისლამამდელი არაბული პოეზიის სხვა ჟანრებზე, გავლენა თემათა ფუნქციურმა ცვლილებებმა იქონია. საკუთრივ ღვინის თემა პოეზიაში ერთ-ერთი გამორჩეული ჟანრია. უსამართლო ვიქნებით, თუ ვიტყვით, რომ ის მეორეხარისხოვანია, თუმცა ისლამამდელი კასიდის ძირითად და დაკანონებულ თემას არ წარმოადგენდა. ისლამამდელი პერიოდის ლექსებში ხამრიათი უფრო ხშირად კასიდის სხვადასხვა თემებში გვხვდება; პოეტები კი, რომლებიც ამ თემას ეხებოდნენ, მალე ჰპოვედნენ აღიარებას, რადგან ისინი საუბრობდნენ ნადიმზე, დროსტარებაზე, გართობაზე, ღვინის სმაზე, რაც იმდროინდელი საზოგადოებისათვის ერთობ მისაღები, სახალისო იყო და მსმენელს თავიდანვე კარგ განწყობას უქმნიდა. ეს ყველაფერი კი მოწმობს, რომ პოეზიას განსაკუთრებული სტატუსი ჰქონდა და ექვემდებარებოდა

ლიტერატურულ-ესთეტიკურ კრიტერიუმებს. თუნისელი მეცნიერი ლ. ტაკატუკი სტატიაში "ხამრიათის სილამაზე აბუ ნუვასის შემოქმედებაში" წერს: "თუკი, რელიგიაში (იგულისხმება ისლამი - ვ. თ.) ღვინო, როგორც სიბილწის საფუძველი, უარყოფილია, პოეზიაში ის მჭევრმეტყველების საფუძველია" (ლ. ტაკატუკი, 1999, გვ. 228-229).

ამერიკელი მეცნიერი კენედი, თავის სტატიაში სვამს კითხვას: შეგვიძლია კი ჩვენ განვიხილოთ ხამრიათი, როგორც დამოუკიდებელი ჟანრი, თუ სხვა ჟანრის ნაწილი? (კენედი, 1989, გვ. 97-98). ისლამადელი ხანის არაბულ ლიტერატურაში ხამრიათი გვხვდება ვასფში (აღწერა), მადში (ქება, ზოტა), სადაც პოეტი საქები ობიექტის მამაცობასა და მის სტუმართმოყვარეობას აღწერს, ჰიჯა'-ში (გაკილვა-გაიციხვა), მოწინააღმდეგის დაცინვა, საუბარი მის სიძუნწეზე, არახელგაშლილობაზე; ნასიბში, სადაც სიყვარულით განცდილი გრძნობები შედარებულია ღვინით თრობასთან, რაც პოეტის შემოქმედებას აღმაფერენას მატებს და გამომხატველობას ანიჭებს.

შუა საუკუნეების ფილოლოგები "ღვინის ლექსების" შედგენილობას, სტრუქტურასა და ჟანრობრივ თავისებურებას განიხილავენ და ამ თემის აღწერისას სხვადასხვა მსგავს სინონიმურ ტერმინს იყენებდნენ: "ღვინის აღწერა", "გამოთქმა ღვინოზე", "ღვინისა და მსმელის აღწერა", "ღვინის პოეზია", "ღვინის ლექსები" (კ. ოსიპოვა, 2007, გვ. 25). აღსანიშნავია, რომ არაბულ ლიტერატურათმცოდნეობაში ამ თემისა და შემდგომში ჟანრის აღსანიშნად დამკვიდრდა არაბული ტერმინი ხამრიათი (خمرية - დუღილი, შედედება).

ღვინის პოეზიას, სხვა ჟანრებისაგან განსხვავებით, განსაზღვრული სიუჟეტურ-თემატური სქემა გააჩნდა. ისლამადელი პერიოდის ლექსებში იგი მთლიანი, ერთიანი სახით იშვიათად გვხვდება. ღვინის მოტივები ფრაგმენტულად, ეპიზოდურადაა ჩართული კასიდის სხვა თემებში და ფუნქციურად მთავარ თემას ექვემდებარება. ხამრიათის ბეითები წმირად გვხვდება ფაზრსა (საკუთარი თავის ქება) და ჰიქმაში (ბედისწერასა და მის დაუნდობლობაზე საუბრისას). ანალიზმა გამოავლინა ისეთი შემთხვევაც, როდესაც ხამრიათის პასაჟები ფაზრში ჩართულ ჰიქმაში დასტურდება. ზოგჯერ ხამრიათის თემა პირდაპირ უკავშირდება ჰიქმას. ასეთ შემთხვევაში ძნელია მათი რომელიმე (ხამრიათის თუ ჰიქმას) თემისადმი მიკუთვნება.

ხამრიათი ადრეისლამური ხანის ლიტერატურაში, ისევე როგორც ისლამადელ პოეტებთან, ჩართულია კასიდის სხვადასხვა თემაში, თუმცა დასტურდება დამოუკიდებელი სახითაც - პატარა ლექსებადაც (კიტაზე მცირე მოცულობისა; იშვიათად მასზე მეტი ბეითებითაც). დამოუკიდებელ ხამრიათში ავტორები უფრო ვრცლად აღწერენ ყურძნის მოყვანას, მის დამუშავებას, ჭურჭელში ღვინის დუღილის პროცესს, ფელაჰისაგან ღვინის შესყიდვის პროცესს, მეგობრებთან ერთად დუქნებში დროსტარებას. მაგ., ომაელთა კარის პოეტი აღ-ანტალი, რომლის კასიდებში შემავალი ხამრიათი ცალკე ლექსებადაც კი შეიძლება გამოიყოს. ადრეისლამური ხანის პოეზია ისლამადელი ლექსისაგან უფრო დასრულებული სიუჟეტით გამოირჩევა. ამ ჟანრის უდიდესი წარმომადგენელი აბუ ნუვასი (755/762-813წწ.) ხამრიათის მთელ ლექსიკონს ფლობს, მისი პოეზია მდიდარია ლექსიკით და სიუჟეტის ლოგიკური დასასრულით გამოირჩევა. სიუჟეტური წყობის აბუ ნუვასისეული ოსტატობა მკითხველზე დიდ ზეგავლენას ახდენს.

ხამრიათის შესწავლის პროცესში გვერდს ვერ ავუვლით 'ადი იბნ ზაიდის (დაახლოებით 550-600 წწ.) შემოქმედებას, რომელშიც ღვინის პოეზია არა მხოლოდ კასიდაში, არამედ ცალკე, დამოუკიდებლადაც გვხვდება. "სიმღერათა წიგნი" აღნიშნულია, რომ 'ადი იბნ ზაიდმა გავლენა იქონია ალ-ვალიდ იბნ იაზიდის (გარდაიცვალა 744 წ.) შემოქმედებაზე, ხოლო ამ უკანასკნელმა კი აბუ ნუვასზე.

ალ-ვალიდ იბნ იაზიდის შემოქმედებაში კარგად ჩანს ომაელთა და აბასელთა პერიოდის ლიტერატურის კავშირები. მის პოეზიაში ხამრიათი, როგორც დამოუკიდებელი ჟანრი, საბოლოოდ ყალიბდება. მიუხედავად ამისა, ამ ჟანრის კლასიკოსად აბუ ნუვასია მიჩნეული.¹

"სიმღერათა წიგნი" 'ადი იბნ ზაიდის მოხსენიება ალ-ვალიდისა და აბუ ნუვასის გვერდით იმაზე მიანიშნებს, რომ იგი "ღვინის პოეზიის", არა როგორც დამოუკიდებელი ლექსის, არამედ როგორც კასიდაში ჩართული ამ თემის ერთ-ერთი პირველი გამავრცობელია (ა. ხალიდოვი, ბ. შიდფარი, 1980, გვ. 35).

ხამრიათი, როგორც კასიდის შემადგენელი ნაწილი, ღვინის აღწერით იწყება. მაგალითად, ალ-აშა თავის ლექსებში ჩაურთავს მას, უმღერის და აქებს ღვინოს, საუბრობს მეგობრებთან ერთად გამართულ ღვინზე, ღვინის მწდე **qal ebze, no nRer l ebze, xat avs Rvi ri T nasvani adaniari s sur aTebz, gadno gvcns dial ogebs Rvi ris duqris no sansaxure qal ebTan, Rvi ris gamy dvel ebTan**

"წამოწოლილი ვსვამდით მხესა, ვმუსაიფობდით, //

იყო ნოტიო საწრეტელი იმ სასმელისა.

და მხოლოდ მაშინ ფიზიოლოგიურად გაშლილ სუფრაზე,

როს შესძახებდნენ: "კვლავ მოიტაო" //

სვამდნენ ზედიზედ, სულმოუთქმელად,

თუ ნელ-ნელა ცოტას წრუბავდნენ" (ნ. ფურცელაძე, 1985, გვ. 97).

მის კასიდაში ღვინის თემა უმთავრესად სხვა თემებს ერწყმის, მაგრამ განსაკუთრებით საკუთარი თავის ქებას — ფაზრს, ან პოეტის სატრფოს აღწერის კონტექსტშია. ასეთი თემატური ჩართვები, როგორც აღვნიშნეთ, მახასიათებელია ისლამამდელი კასიდისათვის, ამიტომ მოტივთა რეპერტუარი მრავალფეროვანი ხდება, მაგრამ მისი დაკანონებული ნორმები არ ირღვევა, როგორც სტრუქტურასთან მიმართებით, ასევე შემადგენლობით. ამ მხრივაც საინტერესოა ალ-აშას კასიდა, სადაც ის აღწერს ღვინის მწდე ქალს, მის გარეგნობას, ტანსაცმელს:

"და მოიქჳარის ხელში სასმელით,

მოარბენინებს კათხებიანი, //

ფეხებზე შარვალაკაპიწებულს,

გარჯილს, კალთაც რომ აუკეცია" (ნ. ფურცელაძე, 1985, გვ. 97).

საკმაოდ საინტერესოა ამრ იბნ ქულსუმისეული ღვინის მწდე ქალის დახასიათება, თავიდან მას აქებს და დეტალურად აღწერს, მაგრამ შემდეგ მის

¹ ხამრიათით იწყება აბუ ნუვასის დივანი. საყურადღებოა, რომ მან განათლება მიიღო ბასრასა და ქუფაში, ქუფა კი მდებარეობს ალ-ჰირის გარეუბანში და ისევე, როგორც ალ-ჰირა, ისიც იყო ღვინით ვაჭრობის ცენტრი. უმრავლესობა VII-VIII საუკუნეების პოეტებისა, რომლებიც წერდნენ ხამრიათს, პირდაპირ კავშირში იყო ქუფასთან, ხოლო VIII საუკუნის მეორე ნახევარში კი აქ ჩნდება ღვინის პოეზიის სკოლა.

გაკიცხვაზე, ანუ სატირაზე გადადის, რადგან უკმაყოფილოა მისი საქციელით, აგრძელებს ღვინოზე საუბარს და აქვე ფაზრის თემას ურთავს — აქებს თავის თავს, ღვინის მეშვეობით ცდილობს, მთელი თავისი მედიდურობითა და ამპარტავენებით საკუთარი პიროვნული ღირსებები წარმოგვიდგინოს:

“გამოიღვიძე, ჰე, მხეველო, მოიტა კათხა, შეგვასვი დილით, //

აღ-ანდარუნის რჩეულ ღვინოს ნუ დაიშურებ.

თხელს და ელვარეს შერევია თითქო ზაფრანა, //

რა გულუხვნი ვართ, მას წყალთან რომ შეაზავებენ!

თავდავიწყებულს დაავიწყებს თავის საწადელს //

და განუქარვებს ფიქრს, გულში რომ დარდად ატარებს.

ხედავ, ქვაწვიაც ნირწამხდარი, შეწუხებული //

ფულს არ იზოგავს, როცა ღვინო ჩამოატარეს.

შენ აგვაცდინე თასი, უმ ამრ, დარიგებისას, //

მარცხნით კი არა, თასი მარჯვნივ ჩამორიგდება.

ამ სამში უმრ ამრ, უარესი ნუთუ შენი მეგობარია, //

რომ გამომტოვე, არ შემასვი დილის ფიალა.

რამდენი თასი დამიცლია მე ბაალბექში, //

დამასკოსა და კასირინაში” (ნ. ფურცელაძე, 1985, გვ. 63).

ქულსუმის კასიდაში ხამრიათის თემის განხილვისას გვერდს ვერ ავუვლით თავად ამ კასიდის კომპოზიციას. როგორც ვიცით, ისლამამდელი კასიდა შედგება დაკანონებული თემებისაგან, ანუ პოეტი ლექსის დაწერისას ვალდებულია, გაიაროს ეს დაკანონებული თემები; კერძოდ: პირველი თემა უნდა იყოს ნასიბი (გარდასული სიყვარულის მოგონება), მეორე ვასფი (ბუნების აღწერა) და მესამე თავად ლექსის ძირითადი თემა. ქულსუმი თავის კასიდას იწყებს ხამრიათით, რაც ერთობ უჩვეულოა და არღვევს დაკანონებულ კომპოზიციას, რამაც ბევრ ფილოლოგს მისცა საფუძველი, ეჭვი შეეტანა ამ ნაწილის აუთენტურობაში. ცნობილია, რომ პოეტმა ეს კასიდა წაიკითხა სამედიატორო სამსჯავროზე, შირის მეფე ამრ იბნ შინდის წინაშე, როდესაც ის თავისი ტომის (თაღლიბელთა) ინტერესებს იცავდა “ორმოცწლიანი ომის” (“ზასუსის აქლემის გამო ატეხილი ომი”) გამო, რომელსაც ადგილი ჰქონდა ბაქრისა და თაღლიბის ტომებს შორის. რადგან ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ ღვინის თემა და საკუთრივ სამაგიდო მხიარულობები (როგორც ისლამამდელ, ასევე მომდევნო პერიოდებში) ძალიან კარგი საშუალება იყო, მსმენლის ყურადღების მისაპყრობად და მათზე ზეგავლენის მოსახდენად, ამიტომ სავარაუდოა, რომ ამრ იბნ ქულსუმმაც სწორედ ამიტომ დაარღვია კასიდის კანონიზაცია და თავისი ლექსი დაიწყო ხამრიათით.

ტარაფას თავის “მულაკაში” ღვინის თემის შემოტანით სურს, დაგვანახოს თავისი ღირსებები, ხელგაშლილობა, სიყვარული მოღვინისადმი, უარყოფითი დამოკიდებულება ყოველგვარი მომხვეჭელობისადმი, ზერეულ დამოკიდებულება სიმდიდრისადმი, ჩანს ქარაფშუტობა როგორც საკუთარი, ისე ნათესავების ქონებისადმი, რაც, საბოლოოდ, მწარე ენასთან ერთად, გახდა მიზეზი მისი ტომიდან განდევნისა:

“ღვინოს ვსვამდი და მოვილხენდი //

ვყიდდი, ვფლანგავდი საკუთარსა თუ სამემკვიდროს”

(ნ. ფურცელაძე, 1985, გვ. 41).

როგორც ზემოთ ვთქვით, ისლამის გავრცელების შემდეგ სხვა დაპყრობილი ქვეყნების, განსაკუთრებით სპარსელების, გავლენით, ღვინოს თემა თანდათან სულ უფრო და უფრო მეტ ადგილს იკავებს პოეზიაში და აბასელთა პერიოდში ცალკე, დამოუკიდებელ ჟანრად ყალიბდება; მისი მწვერვალი არაბულ ლიტერატურაში, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, უდავოდ სპარსული წარმომავლობის უმესანისწავესი პოეტი აბუ ნუფასია. ისევე როგორც მასთან, ასევე მისი დროის და შემდეგ მოღვაწე პოეტთა შემოქმედებაში, ღვინო სხვა მრავალ დატვირთვას იძენს, ვიდრე ისლამამდელ პოეტებში. მაგალითად, აბუ ნუფასთან აშკარად ჩანს ზერელე, ზოგჯერ აგდებული დამოკიდებულება ისლამის დოგმებისადმი, ჰაჯის ან სხვა მუსლიმისათვის აუცილებელი რელიგიური რიტუალის შესრულების გამო, ღვინოზე, სუფრასა და ქეიფზე უარის თქმა, ამქვეყნიურ სიამოვნებებზე თავის შეკავება და ა. შ.:

“განიკურნე პატარისაგან (იგ. თასი — ვ.თ.) ღიღით და
დალიე იგი გამოუცდელი მერიქიფის ხელისგან,
და დამეხსენ შენი გოდებით
სახლისა და სადგომების ნაშთებზე”.

და კიდევ:

“დალიე ღვინო, თუნდაც მისმა დალევამ
ღიღი ცოდვები აგვიღოს.
დამეხსენ და წადი თუ გინდა სამოთხეში,
დაე, წავიდე მე ცეცხლში (იგ. ჯოჯოხეთი — ვ.თ.)”
(ი. ფილშტინსკი, 1985, გვ. 325-327).

აბუ ნუფასის შემოქმედებაში აღსანიშნავია პოეტური ფონეტიკა. პოეტი ზუსტად არჩევდა საზომებს, ამიტომ მისი ლექსები არის ძალიან მსუბუქი და იოლად აღსაქმელი. ღვინო ეს არის მისი პოეზიის ერთ-ერთი ძირითადი მახასიათებელი, სწორედ ამ თემით გაითქვა მან სახელი, ის იყო მათი “წინამძღოლი”, ვისაც უყვარდა ღვინო, მან შექმნა სამაგიდო პოეზიის დამოუკიდებელი ჟანრი და მიაღწია მის სრულყოფილებას.

ღვინისადმი სიყვარულის გამო, ის უარყოფდა რელიგიას, არ ექვემდებარებოდა არანაირ აკრძალვებს, ღვინოს ის ლექსებში აცოცხლებდა, უყვარდა ყველაფერი, რაც იყო მასთან კავშირში, აღწერდა ნადიმს, ქეიფს, დროსტარებას, ღვინის მსმელ ხალხს და თავად ღვინოს, საუბრობდა მის შექმნაზე, არომატზე. მიუხედავად ყოველივე ზემოთქმულისა, მის შემოქმედებას შუა საუკუნეებში არაერთგვაროვნად აფასებდნენ. მაგალითად აბუ უბაიდა ამბობდა, რომ მას ახალ პოეტებში იგივე ადგილი ეჭირა, რაც იმრუ ლ-კაისს *isl arandel epo qasi. nagr ami bn al* -ძრახი კი ამბობდა: “ახალი პოეტების ლექსები, კერძოდ აბუ ნუფასისა, ისეთია თითქოსდა ყვავილი ლარნაკში, ერთი დღე რომ ყვავის და მეორე დღეს კი უნდა გადაადგოდ”. აღ-ჯაჰიზი კი აღფრთოვანებული იყო აბუ ნუფასის სტილისტური ნორმებით: “მე არ ვიცი აღამიანი, ვინც აბუ ნუფასზე უკეთ იცის ენა”. ზოგს მოსწონდა მისი ორიგინალური პოეტური იდეები, ზოგს არა (ი. ფილშტინსკი, 1985, გვ. 325).

სწორედ ხამრიათით მიაღწია აბუ ნუფასმა აღიარებას, ის ღვინოს ეტრფოდა მთელი სულითა და გულით, მისი სიყვარული სასმელისადმი ისეთივე ძლიერია,

როგორც თავად ამ სასმელის ზემოქმედება; მას უყვარდა ყველაფერი, რაც ღვინოსთან იყო კავშირში, ღვინის გარეშე, აბუ ნუვასში იკარგება ცხოვრების მშვენიერება; თუ არ იყო ღვინო, ის ვერ ხედავდა ცხოვრების აზრს; მას ეჭირა მთელი მისი სხეული, გული, სული, ის იყო წამალი ყველა უბედურებისა და მწუხარებისა. უყურებს რა ცხოვრებას რეალურად, ის თავის ლექსებში უმღერის ნამდვილ გრძნობებს და ეყრდნობა მხოლოდ და მხოლოდ თავის განვლილ ცხოვრებას; ყველაფერი ამის გადმოსაცემად კი იყენებს უმდიდრეს ლექსიკას: წითელი ღვინო - სისხლია ყურძნის მტევნებისა, რომელშიც შერეულია იაგუნდი, აქატი, დრაკონის სისხლი და პორფირი, ყველა ფერი: მუქი წითლიდან ყვითლამდე ან ღია მწვანემდე; აქ თეთრი ღვინო არის ზაფრანისა და ოქროსფერი, ისეთი ოქროსფერი, რომელსაც თავად ოქროც ვერ შეედრება. ღვინის არომატი - ეს არის მუშკის სუნი, რომლის წყალობითაც ღვინოს სული უფრო მალე შეიგრძნობს, ვიდრე სხეული. რაც უფრო ძველია ღვინო, მით უფრო არომატულია, ამიტომ პოეტი ოსტატურად აღწერს ძველ ღვინოს:

“ახალი ღვინისაგან შეიძლება გაკეთდეს ყველაფერი,
რაც მოგესურვება,
მაგრამ მისგან ასევე შეიძლება გააკეთო ძველი ღვინო -
როდესაც მას მიირთმევ, ის გეჩვენება უწონო,
და როდესაც მას უყურებ, ის ისე ანათებს,
ისევე როგორც მტვრის ნაწილები ირეკლავს მზის სხივებს”
(ნ. ალ-ფახური, 1959, გვ. 317).

პოეტური საზომები, ისევე როგორც პოეტის ენა, ძალიან მრავალფეროვანია, აბუ ნუვასი იყენებს სხვადასხვა ფორმას, თითქმის ყველა საზომს, რომლებსაც ლექსებს ძალიან კარგად უსადაგებს თემიდან გამომდინარე.

ამგვარად, აბუ ნუვასის ლექსებს აქვს უდიდესი მხატვრულ-ლიტერატურული და ისტორიული ღირებულება; მათში ჩანს პოეტის ჭეშმარიტი სული, ასევე, ისინი გვიქმნის წარმოდგენას, თუ რა ხდებოდა ბაღდადსა და ზოგადად შუა საუკუნეების არაბულ სახალიფოში.

დამოწმებული ლიტერატურა

ნ. ფურცელაძე, 1985 — ნ. ფურცელაძე, მულაჟები (თარგმანი, წინასიტყვაობა, კომენტარები) თბ., 1985.

კენედი, 1989, - Kenedi P., Khamr and Hikma in jahili poetry. Journal of Arabic Literature XX. Brill.

ი. კრაჩკოვსკი, 1956 — Крачковский И.Ю., Арабская поэзия, Избранные сочинения, Т. II, Москва-ленинград, 1956

კ. ოსიპოვა, 2007 — Осипова К. Т., Винные стихи (хамрийат) в арабской классической поэзии VI - IX вв.: генезис и эволюция: диссертация ... кандидата филологических наук, 2007.

ტაკატუკი, 1999,

ი. ფილშტინსკი, 1985 — Филштинский И.М., История арабской литературы V — начала X вв. М., 1985.

ს. ალ-ფახური, 1959 — Ханна Аль-фахури, История арабской литературы, М., 1959.

ა. ხალიდოვი, ა. შიდფარი, 1980 — Абу-ль-Фарадж Ал-Исфакхани, *Книга Песен*, Перевод Халидова А.Б. Шидфар Б.Я., М., 1980.

The Encyclopaedia of Islam. Volume V. Leiden, E.j. Brill 1986

شوقي ضيف. تاريخ الادب العربي, العصر الجاهلي. الق اهرة

VAKHTANG TEVDORADZE

DEVELOPMENT AND PECULIARITIES OF THE GENRE OF KHAMRIATI

Detailed studies of pre Islam Arabic poetry makes us discover certain closeness and kind of resemblance in the works of Christian and Arab poets., which indicates to relations and integration of these two parts, their active participation of forming common identity pre Islam Arab social-cultural environment. Arab Bedouins due to their living conditions used to move a lot, met people of different religions and had not only economic but cultural influence, which was depicted in the works of Arab Bedouin poets. emerging number of topics and motives were the consequences of these relations. The clear example of it is wine theme, which developed as independent topic - Khamriati. It was namely dedicated to wine and “Table joys”. Its emergence was in contact with Al-hira in pre Islam poetry, it’s a place which was very near to Christian centers, wine and jobs associated with it almost traditional. In its development on Arabic land Arab poets of this school (school of Hiri) played the great role.

As for the development of the theme of wine in particular: poets, which used to write verses on this theme, always used to try to use different poetic mastery while describing it - comparisons, metaphors, symbols and so on, by which they gave expression to their creations. Evolution-development of Khamriati, like other genres of pre Islam poetry were influenced by functional changes of the themes.

Theme of wine is one of the distinct genres in poetry, however it wasn’t the primary topic for pre Islam Kasidis. Poets referring to this topic soon used to confess that they talked about feast, spending good times, fun, drinking wine which was accepted by the society of that time, it was joyful and used to give high spirit to people. All of these prove that poetry had special status and worked under literary-aesthetic criteria.

გობელენის ქუთაისელი ოსტატები

გობელენი - დეკორატიული ხელოვნების ერთ-ერთი ყველაზე “კონტაქტური” დარგია. დღევანდელდობა ცვლის თვით გობელენის ამოცანებისა და მასალების, მხატვრული ხერხებისა და შესრულების ტექნიკური საშუალებების გაგებას. პარალელურად იზრდება მისი ხატოვან-დინამიკური პოტენციალი. აქ ვხვდებით გობელენის ზედაპირის თამამ გაჭერებას არაერთგვაროვანი ფაქტურებით, ექსპრესიულ რიტმებს, ახალი, დამოუკიდებელი სივრცობრივი ფორმების წარმოშობას, რომლებიც გვიჩვენებს გობელენისა და თანამედროვე ინტერიერის ფუნქციური, ფერადოვანი და ფორმისშემქმნელი კავშირების უსასრულო მრავალვარიანტულობას. ეს გობელენზე მომუშავე მხატვრისგან მოითხოვს არამარტო ნაწარმოების სივრცითი ორგანიზების მეთოდოლოგიური საფუძვლების ათვისებას, არამედ გარემო ბუნებაში პლასტიკური ფორმების, ფერადოვანი შეფარდებების, რიტმებისა და პროპორციების ამოუწყურავი სიმდიდრის “ამოკითხვას” და ამ მდიდარი ცოდნისა და ოსტატობის გამოყენებას კონკრეტული ამოცანების გადასაწყვეტად.

გობელენზე მომუშავე ჩვენი ქალაქის წამყვან მხატვართა შემოქმედება გვიჩვენებს ხატოვანი მეტყველების საშუალებების სხვადასხვა ძიებას. თამარ ჭეიშვილის გობელენების მიმზიდველი მხატვრული სამყარო მოიცავს როგორც სახვით, ასევე ასოციაციურ მოტივებს, რომელთა ლირიკული აქცენტირების უკან არ იკარგება კლასიკური გობელენის ტრადიციები. ვლადიმირ ხოჯაველიძის მშვენიერი გობელენები, შესრულებული შერეულ ტექნიკაში, უფრო მეტად ასოციაციურია და მიისწრაფვის გამოსახვის რთული ფორმებისაკენ. მერაბ ვალიკოვის შემოქმედებითი მეთოდი დაფუძნებულია კლასიკური და თანამედროვე სტილის შერთობაზე, მასში ტექნიკური დახვეწილობის, მდიდრულად დამუშავებული ფერადოვანი გამისა და იმ ემოციური ინტონაციის ჩართვით, რომლის მეშვეობით იგი ხსნის მაყურებლის წინაშე თავისი აზრებისა და გრძობების სამყაროს. ელისო ჩუბინიძის გობელენები — “განწყობილების” გობელენებია, სადაც ენერგიული “ფერწერული შტრიხებითა” და დეკორატიული ლაქებით შექმნილი მცენარეული სამყაროს განზოგადებულ-სტილიზებული ობიექტები, მაყურებლის თვალწინ მეტყველად შლიან ბუნებრივი ფორმების დრამატულ კოლიზიებს. ექსპრესიული დინამიკა ახასიათებს ილო ავალიანის ლამაზ გობელენებს.

წლების მანძილზე შექმნილი თ. ჭეიშვილის ნაწარმოებები გვიჩვენებს გობელენის ქსოვის თითქმის ყველა სახის ვარიაციას: აქ არის ბრტყელი, მკვრივი ხლართის ტექნიკაში შესრულებული გობელენები; ფაქტურული, რომლის შექმნისას გამოყენებულია თანამედროვე ქსოვის შერეული ტექნიკა; რელიეფური – მოქსოვილი კომპოზიციები შალის ნართისა და სხვა ტექსტილური და ხელოვნური მასალებისგან; მოცულობითი, შესრულებული ქსოვის შერეულ

ტექნიკაში; სტრუქტურული — შერეული ტექნიკით, კოლაჟის, სხვადასხვა მასალის გამოყენებით; მინიატურული, ბრტყელი ქსოვის ტექნიკაში ნატურალური ნედლეულიდან და სხვ.

ახალი სტრუქტურებისა და ფაქტურების ძიებებმა მიიყვანა მხატვარი ტექსტილური და სინთეტიკური მასალების გამოყენებამდე, რომლებიც შეაქვეს ქსოვის პროცესში ისეთ ტრადიციულ მასალებთან, როგორცაა შალი, სელი, აბრეშუმი და სხვ. ამის გამო ნაწარმოებების მხატვრული გადაწყვეტა იძენს განსაკუთრებულ დეკორატიულობას და პლასტიკურ მეტყველებას. მდიდრდება გობელენების ფაქტურული პალიტრაც, სადაც ვხედავთ გლუვ, მქისე, მკვირვ, აყურულ, რელიეფურ და ა. შ. ფაქტურებს. ხლართიც დიდად განსხვავებულია — ხან უფრო უხეში, ხან ძლივს შესამჩნევი ნასკვები, ერთმანეთში გადაწნული, ფარავენ, ზოგჯერ კი, აშიშვლებენ ფუძის ფონს, რომელიც თანაბარუფლებიანად ერთვება გობელენის საბოლოო ეფექტში. უფრო ხშირად თ. ჭეიშვილი მიმართავს კლასიკურ გობელენს, რომელიც მომხიბვლელია თავისი დახვეწილობით, შესრულების ნატიფობითა და მხატვრული სახის შექმნის მდიდარი შესაძლებლობებით. ჩანაფიქრიდან გამომდინარე, გობელენის სახვითი ენაც გამოირჩევა შემოქმედებითი მანერების განსხვავებულობით: სინამდვილის გადმოცემის რეალისტური დამაჭერბლობიდან დაწყებული — კომპოზიციის პირობითობამდე, სადაც მხოლოდ ფერადოვანი ლაქების პლასტიკა ხდება ჩანაფიქრის მატარებელი.

თემატიკა ამ გობელენებისა უპირატესად ლირიკულია. ზოგ ნაწარმოებში თ. ჭეიშვილი ართულებს კომპოზიციურ სტრუქტურას, აგებს რა გობელენს დაზგური ფერწერული სურათის პრინციპების მიხედვით (“კვალი”); სხვებში, პირიქით, ამარტივებს მას, დაჰყავს ფრესკულ ლაკონურობამდე (“ლილა”, “მარადიული სიყვარული”, “ზედნიერი შეხვედრა”).

საინტერესოა გობელენის “კვალი. ფიროსმანი” კომპოზიციური გადაწყვეტა. მუქ ძირითად ფონზე სახვითი მოტივი გამოყოფილია თხელი ოქროსფერი ჩარჩოთი. ჩარჩოს შიგნით მხატვარი გვაძლევს რამდენიმე სახვით სივრცეს. წინა პლანზე, ჩარჩოსთან ახლოს, კუთხურად გამოსახულია მომცრო ფორმის მაგიდა ვიწრო მაღალი ბოთლითა და ღვინით სავსე ჭიქებით. ეს, ასე ვთქვათ, რეალური სივრცეა, ფიროსმანის ცხოვრების სიმბოლო. მეორე პლანი — ცენტრში გადებული ფიცარნაგის სახით — მხატვრის შემოქმედებითი სივრცის პირობითი სიმბოლოა. ამიტომაც ამ ფიცარნაგს პალიტრის ფორმა აქვეს მიცემული და იგი ერთი მეორის წინ წამოწეული მხატვრის ტილოებითაა შემოფარგლული საყოველთაოდ ცნობილი სახეების გამოსახულებით. რეალური სივრციდან ამ სამყაროში შედის მხატვარი (მისი ნაკვალევი აერთიანებს ამ ორივე პლანს). ღვინით სავსე ფიალით მაღლად აწეულ ხელში იგი მიმართავს თავისი ტურფის — მარგარიტას — პორტრეტს და წარმოთქვამს ადამიანის, სიყვარულის, ხელოვნების სადიდებელ სადღეგრძელოს. ამ მეორე პლანის უკან კი კვლავ რეალური სივრცეა, სადაც იისფერ-თეთრი ღრუბლების ღრუბლებში ნაზად მიცურავს ოქროსფერი სავსე მთვარე, რომელსაც გობელენის საერთო წყობაში პოეტური, ელეგიური განწყობა შეაქვეს. შესანიშნავად შეხამებული ფერების დინამიკური კონტრასტი, რეალურისა და პირობითის მოხერხებული შეფარდება, იდეის ფილოსოფიური ქვეტექსტი მოწმობს ავტორის ჩანაფიქრის

ორიგინალურობაზე, მასალის შესაძლებლობების კარგ ცოდნასა და მის ოსტატურ გამოყენებაზე.

სახვით ფორმებთან ერთად მხატვარი ხშირად მიმართავს აბსტრაქტულ ნიშნურ ელემენტებს, რომლებიც მხოლოდ ასოციაციურ კავშირებს ინარჩუნებს რეალურ ფორმებთან (გობელენი “წმ. ოჯახი”). საწინააღმდეგოდ და პარალელურად ამ ტენდენციისა, 1990-იანი წლების შემოქმედებაში იზრდება მხატვრის ინტერესი გობელენის მოცულობითი ფორმებისადმი. მისი ტექსტილი სამგანზომილებიანი ხდება. იგი ქმნის ანთროპომორფული ხასიათის არტ-ობიექტებს. ასეთია “ჰოლოგრაფა” – გიგანტიკურ რგოლებში ჩასმული მამაკაცისა და ქალის მოცულობითი ფიგურები, რომლებიც უკვე არ ეკუთვნის კედელს და თავისუფლად ფრენენ სივრცეში. ასეთნაირად თ. ჭეიშვილის შემოქმედებაში გობელენმა გააკეთა ფანტასტიკური ნაბიჯი, გადალახა პირობითობის უკანასკნელი ზღურბლი და მოსწყდა კედელს გობელენურ-სკულპტურული კომპოზიციის სახით. ამ ნაწარმოების შექმნისათვის მხატვარმა გამოიგონა სპეციალური დაზგა, რომელიც დაბატენტებულია საქპატენტში. 2000-იანი წლების შემოქმედებაშიც თ. ჭეიშვილი არაერთგზის მიმართავს მოცულობით ფორმებს, ქმნის რა დინამიკურ გობელენურ ბარელიეფებს (“წრე, ანუ მარადისობა”).

დიდი სიყვარულით მხატვარი მიმართავს პეიზაჟურ მოტივებს. აქ, უფროდ და კარგად ჰარმონირებულ ფერადოვან ნიუანსებში, თითქოს თავისთავად მალდება შორეთის მთები, ხეები, განეფინება მდინარეები, ყვავის ყვავილები, მირბიან გზის ბილიკები, ბრწყინავს ცა და წყლის ზედაპირი (“პეიზაჟი”, “პეიზაჟი. ლურჯი ხე”, “სიმონეთი. “მოქცეულა” და სხვ.). ლამაზია მხატვრის ნატურმორტები, რომლებიც ამ ჟანრის ფერწერული გაგების მაგალითებია. ასე, გობელენში “ნატურმორტი ყვავილებით” გამოყენებულია თავისი სირთულით თითქმის იმპრესიონისტული ტონების მრავალფეროვნება. ცისფერ-მომწვანო გამა, შეესებული ყავისფერ-წითელი და თეთრ-მოვარდისფრო ელფერებით, აგებულია რთულ, მკვეთრ ურთიერთობებზე და ფერწერული ლაქების დინამიკას ქმნის. ხშირად გობელენის მოტივი ტოლფასად აერთიანებს პეიზაჟურ და ნატურმორტულ ჟანრებს და მას განსაკუთრებული პოეტური განწყობილებით ავსებს (“ფანჯარა”, “სარკმელი”).

ბოლო წლებში თ. ჭეიშვილი ძირითადად მინი-გობელენის ტექნიკაში მუშაობს. ეს ლამაზი, ნაქსოვი მინიატურებია. მათი თემატიკა კამერულია და ძირითადად პეიზაჟური მოტივების ამსახველია. მოქსოვილი გობელენის კლასიკურ ტექნიკაში, ისინი მომზადებულია შესრულების ნატიფობით და მხატვრული სახის მეტყველებით. შალის ნართის ელფერები და მისაქსელის მოძრაობა შესანიშნავად ამჟღავნებს მათში მხატვრის სულიერ ვნებას და მის დახვეწილ გემოვნებას (“მატილის ასული”, “გზა ჭეშმარიტებისაკენ”, “მინდვრის ყვავილები”, “დაისი” და სხვ.).

თ. ჭეიშვილის ნაწარმოებები ჩვეულებრივად აღიქმება როგორც ჰარმონიული, კლასიკური, დახვეწილი ქმნილებები. აქ არ არის ზედაპირული ეფექტურობა, სურვილი მაყურებლის ეპატირებისა. ავტორი ქმნის იმას, რაც მისთვის საინტერესოა და ეს გულწრფელობა მისი ხელოვნებისადმი ინტერესის საფუძველია. მთელ თავის ტრადიციულობასთან ერთად, მხატვრის შემოქმედებას აქვს დიდი მიმზიდველობა. თავის სათქმელს იგი ამბობს მშვიდად და

დამაჯერებლად და ამიტომაც ყველასთვის გასაგონად, რადგანაც საზოგადოდ ცნობილია, რომ მშვიდი ხმა ყოველთვის გვაძლულებს მოვისმინოთ ის, რასაც ამბობს ადამიანი.

გობელენი ვლადიმერ ზოჯაველიძის ესთეტიკური სამყაროს ძირითადი და განსაკუთრებული წახანაგია. სახელდობრ, გობელენში გაერთიანდა მისი, მქსოველისა და ფერმწერის, ოტატობა. დროთა განმავლობაში იგი იყენებდა საგობელენო ხელოვნების სხვადასხვა მეთოდსა და ხერხს ჩანაფიქრის მხატვრულ ამოცანასთან შესაბამისობაში. აძლევს რა უპირატესობას ტრადიციული გლუვი ტექნიკით ქსოვას, მხატვარი ცდილობს, ამოიღოს მასალიდან ყველა მეტყველი საშუალება - მისი გობელენები ხან ფერწერულ პანოს, ხან დაზგურ სურათს ემსგავსება, უმეტესწილად კი ლამაზ დეკორატიულ კომპოზიციებს წარმოადგენს. თუმცა, კლასიკურ ტექნიკასთან ერთად, წლების მანძილზე მხატვარი მიმართავს ქსოვის უფრო თავისუფალ ტექნოლოგიებს, გობელენის ფაქტურულ სახესხვაობებს, აფართოებს საქსოვი მასალების ასორტიმენტს. ზოგ შემთხვევაში, ჩანაფიქრის გასახსნელად, გამოიყენება სახვითი, თხრობითი ელემენტები, ზოგჯერ განყენებული სიმბოლური ფორმები, რომელთა აზრობრივი ასოციაციები იხსნება მაყურებლის აქტიური აღქმის პროცესში. ასეთ ასოციაციებზეა აგებული გობელენი "9 აპრილი" (1989, შალი). აქ მხატვარი არ მიმართავს სახვით კონკრეტიკას და, გობელენის დეკორატიული ბუნებიდან გამომდინარე, მხოლოდ ასოციაციურ-სიმბოლურ ფორმებში აღწევს დრამატული, სევდიანი განწყობილების შექმნას. ლამაზად ყდურად, ინტენსიურ ყავისფერ-წითელ-ოქროსფერ ფერებზეა აგებული ამადლებულ-საზეიმო გობელენი "სანთელი" (1980, შალი, სიხალი). სახვით-დეკორატიული სტილიზებული ფორმები, ნაჯერი წითელი, შავი და ყვითელი ფერების ცოცხალი კონტრასტი, ემოციურ სისავსეს აძლევს მხატვრის კეთილი ღიმილითა და ცხოველური პათოსით სავსე პატარა გობელენს "დილა" (1980-იანი წლები, კლასიკური ტექნიკა), ხოლო დეკორატიული ხატოვნება გობელენისა "მოცეკვავე კინტოები" (1985, შალი, კლასიკური ტექნიკა) მიიღწევა პლასტიკური ფორმებისა და ფერადოვანი ლაქების გახსნილი ექსპრესიულობით. მაგრამ, როგორი განსხვავებულიც არ უნდა იყოს მხატვრის გობელენი, მასში ძაფებიდან იბადება ტილო, სადაც ყოველი მისი კვანძი არის ოსტატის გულის, სიყვარულისა და სიკეთის, ცხოვრების გარკვეული წლების შთაბეჭდილებების მატარებელი.

ვლადიმერ ზოჯაველიძის ესთეტიკური სამყარო სალი და ადამიანურია. მასში არ არის მოდური ტენდენციების ფუქსავატობა, ისევე, როგორც გაყინული კანონიკურობა. მხატვარი თავდაჯერებულად ხედავს კლასიკური ხელოვნების გარდაუვალ ტენდენციების თანამედროვე ხელოვნებაში გაგრძელების გზას და ნათელი მსოფლმხედველობითა და დახვეწილი ოსტატობით მიჰყვება მას.

მერაბ ვალიკოვს გობელენის გამომსახველობით სტრუქტურაში ხშირად შეაქვს სივრცობრივი მომენტები, დაზგური ფერწერის ელემენტები, მაგრამ ყოველთვის ითვალისწინებს გობელენის, უპირველეს ყოვლისა, როგორც საქსოვი ხელოვნების ნაწარმოების თავისებურებებს. მხატვარს ქმნილებების ცოცხალი კოლორისტული გადაწყვეტა დამყარებული აქვს დახვეწილი ფერადოვანი მოდულაციების ჰარმონიაზე. გობელენის კანონებისა და ისტორიის ღრმა ცოდნა ეხმარება მ. ვალიკოვს, მიუხაზლოვდეს მისი ჭეშმარიტი სპეციფიკის გაგებას.

ჩვენი ქალაქის საჯარო ბიბლიოთეკის დიდი სამკითხველო დარბაზის ინტერიერს ამშვენებს მ. ვალიკოვის მასშტაბური გობელენი "კურთხეული

იყოს მომავალი ჩვენი ერისა“ (1989, 3 - 2,5 მ, შალი). ეს თემატური კომპოზიციაა, აგებული სახვით-ასოციაციურ პრინციპზე, გამოსახავს ქართველი ხალხის უკვდავი მომავლის იდეას. კომპოზიციის უკანა პლანზე წარმოდგენილია გელათის ტაძრის დიდებული სილუეტი, რომელიც აღიქმება როგორც დამასრულებელი აკორდი ამ სახეიმო ფერწერული სიმფონიისა, ხოლო ცენტრში მართკუთხა ქვის ბლოკებიდან აღმართულ სტელაზე გაცოცხლებულია დიდი მეფე დავითის სახე ტაძრის მოდელით ხელში. ეს ტაძარი კვლავ მეორდება მოზარდი ბიჭუნას ხელებში, რომელიც საქართველოს მომავლის, ცხოვრების გაგრძელებისა და საუკეთესო ტრადიციების მემკვიდრეობის სიმბოლოა. აქვე მართკუთხა ქვის პორტალის თავზე გამოსახულია თითქოს ტაძრის კედლებიდან ჩამოსული ორი წმინდანის ფიგურა, რომლებიც კურთხევის სახეიმო რიტუალს ასრულებენ. ეს თავისებური “შალის ფრესკა” ხასიათდება მონუმენტურობით, მაჟორული კოლორისტული დამუშავებით, სადაც ყლერადი აგურისფერ-წითელი, მუქი და ღია იისფერი, ყავისფერი და თეთრი ტონები ქმნის ჰარმონიას კონტრასტების პრინციპზე და ვადმოსცემენ ავტორის ოპტიმისტურ განწყობილებას. გობელენი მოქმედებს ადამიანზე ემოციურად და ამავე დროს როგორც სულიერი ფასეულობა, მასში გამოსახული ფილოსოფიური თემის გახსნით. ეს ის მომენტი, რომელიც თანამედროვე დეკორატიულ-გამოყენებით ხელოვნებას სახვით ხელოვნებას უახლოებს, მას ვიწრო ელიტარული, სამომხმარებლო მოვლენიდან საგნობრივი სამყაროს და მასში ადამიანის ფართო ასპექტში გამოსახვის საშუალებად აქცევს.

თუმცა მასშტაბური გობელენი არ არის იშვიათობა მერაბ ვალიკოვის შემოქმედებაში, მას ხიბლავს მინი-გობელენიც, რომლის შექმნა დახვეწილ ტექნიკურ ოსტატობას მოითხოვს. ამ მცირე ზომის ნაწარმოებებში იგრძნობა, რომ მხატვარი წყვეტს გობელენს უშუალოდ მასალაში და არ ჩერდება მოსამზადებელი ესკიზის შექმნის სტადიაზე, რაც მას ცოცხალი იმპროვიზაციის ელფერს აძლევს. ქსოვის საქმის ტექნოლოგიის, ძაფების თვისებების სრულყოფილი ცოდნა ავტორს სრულ თავისუფლებას ანიჭებს ჩანაფიქრის პოეტური გადმოცემისათვის. ამ მინი-გობელენის მოტივები ძალიან მარტივია: ეს არის არქიტექტურული პეიზაჟი, ნატურმორტი და ა.შ. ... მარტოსულად, მაგრამ ამაყად და დიდებულად დგას ბალახის სიმწვანეში ტაძარი (მინი-გობელენი “ზარზმა“, 20 - 20 სმ, შალი), ჭრელი სუფრის გაწყობილი მაგიდის კიდეზე მაღალ ლარნაკში მეფობს ოქროსფერ-ყვითელი ლიმონი და არაჩვეულებრივად მშვენიერია შორეთი, რომელიც წკრიალებს თავისი ნათელი ბრწყინვალეობით (მინი-გობელენი “ნატურმორტი ლიმონით“, 20 - 20 სმ, შალი). ხშირად ეს ლაკონური მოტივები ივსება მეტაფორული აზრით... ოქროსფერ-ყვითელ-მწვანე უდაბნოს უსასრულო სივრცეში თითქოს შემთხვევით გაფანტულია საბჭოთა ფული – ქალაღის ნამდვილი კუბიტურები, რომლებიც მოხერხებულადაა ჩაქსოვილი გობელენის ზედაპირში (მინი-გობელენი “იყო და არა იყო რა“, 50 - 50 სმ, შალი)... დანგრეული კედელი იკარგება პერსპექტივაში. მისი ხედი, მისი სისხლისფერ-წითელი ფერი სამყაროს ნგრევის დრამატულ სიმბოლოდ ხდება (მინი-გობელენი “დანგრეული კედელი“, 25 - 25 სმ, შალი). “ქსოვილწერის“ ეს პატარა ნიმუშები თვალისთვის ნამდვილი ზეიმი და ამავე დროს ისინი საფეიქრო ხელოვნების ჭეშმარიტი ნაწარმოებებია.

რჩება რა კლასიკური სტილის მიმდევარი, მერაბ ვალიკოვი ამ ნაწარმოებებში ავითარებს ბრტყელი გობელენის ტიპს. თითქმის შეუმჩნეველი მკვრივი ხლართი ქმნის გობელენის ზედაპირის სიგლუფეს, რაც აძლევს საშუალებას კომპოზიციის სახვითი ელემენტების, ნახატის პლასტიკური ფორმის მკაფიო გამოვლენას. გობელენის ძირითადი მასალაა შალი. მხატვარი ხშირად აბრუნებს შალს და ლითონის ძაფსაც იყენებს. შალის ძაფების ფერადოვანი ყლერადობა მ. ვალიკოვის გობელენებში ანიჭებს მათ მკვეთრ დეკორატიულობასა და სანახაობრიობას, თუმცა ამის უკან შეიძლება ძველი და თანამედროვე ფრესკისა და ფერწერის გამოძახილები დავინახოთ, რაც მთლიანობაში დამახასიათებელია ქართველი ოსტატებისათვის.

ელისო ჩუბინიძის გობელენებში შეიძლება აღვნიშნოთ ხატოვანი სტრუქტურის აგების ორი ძირითადი მიმართულება. ზოგ შემთხვევაში მხატვრული შინაარსი იხსნება კონკრეტულ სახვით ფორმებში, თხრობის ვიზუალურ ელემენტებში, რაც იწვევს მაყურებელში სახვებით განსაზღვრულ ემოციებს. ეს სრულიად არ ნიშნავს აზრის ილუსტრირებას ან მოტივის მშრალ აღწერას, რადგანაც უკვე ჩანაფიქრის დონეზე ყოველთვის გათვალისწინებულია მისი პოეტური ტრანსფორმაციის აუცილებლობა (გობელენები "იმერული პეიზაჟი", "განშორება"). ზოგჯერ ოსტატი წყდება სახვითობას და მიმართავს აბსტრაქტული ფორმის განყენებულ ენას და მაშინ მხატვრული აზრი ყალიბდება თვით მაყურებლის ქვეცნობიერებაში აქტიური ასოციაციური აღქმის პროცესში. აქ მხატვარი მეტ თავისუფლებას აძლევს თავის შემოქმედებით ფანტაზიას, მაყურებელს კი — მეტ საშუალებას დატყბეს ნაწარმოების ფორმალური თვისებებით. ამასთან, იგი ცდილობს, რაც შეიძლება სრულად გამოიყენოს არჩეული მასალისა და ტექნიკის ღირსებები და შესაძლებლობები. ასეთ გობელენებში ყურადღება, პირველ ყოვლისა, ექცევა ფორმის გარეგან სილამაზეს, მაგრამ, ამის გამო გობელენის მიმზიდველობა სრულიადაც არ ქვეითდება. პირიქით, აბსტრაქტული შინაარსის გობელენი უფრო ახლოს დგას მის დეკორატიულ სპეციფიკასთან და ამით საინტერესო რჩება მაყურებლისათვის. ასეთია "დისჰარმონია" (თეჟა), "ჰარმონია" (დეკობოლი), უქსოვადი გობელენების ტრიპტიხი — "დაბადება", "დაკარგული სამოთხე", "ცისა და მიწის განახლება", რომელთა ფორმალური გადაწყვეტა აბსტრაქტული ექსპრესიონიზმის პრინციპებს მისდევს. სხვა შემთხვევაში ვხედავთ ხატოვანი სტრუქტურის აგების ორივე ხერხის შერწყმას, როდესაც განყენებულ სივრცეში ბუნების კონკრეტული ელემენტების სტილიზებული ფორმების შეტანით, მხატვარი ქმნის მეტყველ სუბიექტურ არტიფაქტებს. მაგრამ, სუბიექტური განზოგადების დონე მათში ყოველთვის ნატიფად მიგნებულია, რაც ამჟღავნებს მის უნარს — შეუსაბამოს თავისი აზრები და განცდები ჩვეულებრივი მაყურებლის აღქმის ფსიქოლოგიას და მოიპოვოს მასთან საერთო ენა. ასეთია, ჩემი აზრით, საოცრად ლამაზი გობელენები "თეთრი ოცნება", "განშორება", "სიცოცხლის ხე" და სხვ., თითქოს შექმნილი ბუნებიდან მიღებული უშუალო შთაბეჭდილებების პოეტური ტრანსფორმაციით.

როგორც არ უნდა იყოს ე. ჩუბინიძის გობელენებში ხატოვანი სტრუქტურის შექმნის ხერხები, მისი შემოქმედების საერთო ნიშანია

ლირიულბოეტური წყობა, რომელიც განსაზღვრავს ნაწარმოებების კომპოზიციას, რიტმიკას, ფერადოვან გამას, ინტონაციას, განუმეორებელ ხიბლს. აქვე აღვნიშნავ გობელენების ხაზგასმულ დეკორატიულობას, მისწრაფებას ყურადღი კონტრასტული ფერადოვანი პალიტრისადმი, შესრულების ტემპერამენტულ მანერას, რაც სრულიად ამჟღავნებს დეკორატიულ-გამოყენებითი ხელოვნების ამ დარგის იმანენტურ თვისებებს. მას შემოაქვს გობელენში დეკორატიული ფორმის ის გაგება, რომელიც ბევრად ეყრდნობა და ავითარებს საუკუნეების მანძილზე დამუშავებულ ეროვნულ ტრადიციას.

გობელენის შექმნისას ე. ჩუბინიძე იყენებს მხატვრულ ქსოვაში კარგად დამკვიდრებულ შალის ნართს, თუმცა აქ არანაირი შეზღუდვა არ არის სხვა ტექსტილური თუ ხელოვნური მასალებისადმიც მიმართვაში, ყველაფერი დამოკიდებულია ავტორის წარმოსახვისა და მისი ჩანაფიქრის ხასიათზე. შესრულების მანერის თვალსაზრისითაც ე. ჩუბინიძის შემოქმედებაში არ არსებობს რაიმე დოგმა და ამიტომ მკვრივი ხლართის კლასიკური ტექნიკის გვერდით ვხედავთ ქსოვის "შერეულ" ტექნიკაში შექმნილ გობელენს, მისი ზედაპირის სტრუქტურულ-პლასტიკური ეფექტის აქცენტირებით. ოსტატი იშვიათად იყენებს მკვეთრად გამოძვინებულ რელიეფურ ქსოვას, მაგრამ გრაფიკული ხერხები აწყავს სრულყოფილებამდე. მისი საუკეთესო გობელენები ხასიათდება ლაკონური კომპოზიციით, ნახატის სიმანვილით, კონტრასტული დაძაბული ლაქების ექსპრესიით, რომლებიც მოტივების შინაგანი დრამის მატარებელი არიან. მათი პოეტური გააზრება, მეტწილად კამერული გადაწყვეტების ფარგლებში, აძლევს ე. ჩუბინიძის გობელენების ხატოვან წყობას ლირიკულ-ეპიკურ ხასიათს. მისი გობელენები ერთნაირად გაიაზრება, როგორც საგამოფენო დარბაზების ექსპონატები, ასევე საცხოვრებელი ინტერიერების შესანიშნავი კომპონენტები.

სპეციალური განათლების მქონე ტექსტილის მხატვარი ე. ჩუბინიძე დიდ ყურადღებას უთმობს მასალებისა და სახვითი საშუალებების ურთიერთკავშირს ჩანაფიქრის ვადმოცემის სტრუქტურულ და ფორმალურ თავისებურებებთან. მიუხედავად იმისა, რომ იგი ნაკლებად ცდილობს გობელენში ფერწერული სურათის იმიტაციის შექმნას და ყოველთვის ინარჩუნებს გობელენის, როგორც დეკორატიული ხელოვნების ნიმუშის, სპეციფიკას, ეს სრულებით არ ნიშნავს, რომ მისი ზოგიერთი გობელენის ფორმალურ გადაწყვეტაში არ აისახება მხატვრის ფერწერული მანერის გარკვეული სტილისტური ნიშნები. ასე, მაგალითად, ნატურმორტულ გობელენში "ცისფერი ყვავილები" (შერეული ტექნიკა) ფერადოვანი ლაქების თავისუფალი თამაში და კონტრასტული შეპირისპირება ქმნის ექსპრესიულ ფერწერულ მანერას, გადმოცემულს ნაქსოვ ზედაპირზე დანაწევრებულად გაფანტული, მკვეთრად ყურადღი მწვანე, ყავისფერი, თეთრი, ყვითელი ფერების დინამიური ურთიერთობებით.

ე. ჩუბინიძის ნაწარმოებების მიმზიდველობის საფუძველია ძალიან მყარი ტექნიკური ოსტატობა, ის ხელოსნური მხარე, რომელიც ასე მნიშვნელოვანია დეკორატიული ხელოვნების ნიმუშის შექმნის პროცესში. მხატვარი ბრწყინვალედ ფლობს ხელით ქსოვის სხვადასხვა ტექნიკას, რასაც მოითხოვს თანამედროვე გობელენის ტენდენციები, სადაც ერთ ნაწარმოებში შეიძლება მეზობლობდეს მკვრივი და აყურული ქსოვა, აბლიკაცია და კოლაჟი. იგი ხშირად მიმართავს "შერეულ" ტექნიკას, რაც განსაზღვრავს მისი ნაწარმოების ხატოვანი სტრუქტურისა და დეკორატიული ფორმის მეტყველებას.

ასეთია ძირითადი ბირთვი გობელენში მომუშავე ქუთაისელი მხატვრებისა. გამოფენებზე მათი ნაწარმოებები ივსება რეგიონის მხატვართა ქმნილებებით, რომელთა შორის აღსანიშნავია იზოლდა ფერადის ლამაზი, აბსტრაქტული ხასიათის დეკორატიული გობელენები. 1990-იანი წლების მიწურულს და ნულოვანი წლების დასაწყისში ქუთაისურ გობელენურ ხელოვნებაში მოვიდნენ და საგამოფენო მოღვაწეობაში ჩაერთვნენ ჩვენი ქალაქის ყოფილი ხელოვნების ინსტიტუტის კურსდამთავრებულები – ილია ავალიანი, ინგა ლაბაძე, ცირა ხუჭაძე, გიორგი ქარციძე, ელისო მგელიაშვილი, რუსუდან თავაძე, მაია კუპატაძე და სხვ. თუმცა აღსანიშნავია, რომ უკანასკნელი წლების გამოფენებზე გობელენი არ არის აქტიურად წარმოჩენილი. ამის მიზეზი ის კი არაა, რომ გობელენი გავიდა მოლიდან ან მხატვართა მიერ ქსოვით გატაცების პიკმა ჩაიარა. საქმე ის გახლავთ, რომ გობელენის შექმნა გარდა მატერიალური დანახარჯებისა, ძალიან საკირკიტო, შრომატევადი, ხანგრძლივი საქმეა, რომელიც დიდ ყურადღებას, სიბეჭითესა და ნიჭს მოითხოვს ოსტატისგან. და, რაც მთავარია, უკვე საქმიანობის დაწყებიდანვე მხატვარმა უნდა იცოდეს კედელი, რომლისთვისაც იქნება განკუთვნილი მისი ნაწარმოები, ანუ უნდა ჰქონდეს გადაწყვეტილი მისი რეალიზაციის პრობლემა.

ახალშობილ გობელენს აქვს ცხოვრების სამი გზა. თავიდან იგი ჩნდება გამოფენაზე და იწვევს მაყურებლის რეაქციას. შემდეგ უჩინარდება. სად? საბატო ხვედრია, თუ აღმოჩნდება მუზეუმის საცავებში, მშვენიერია – თუ მუდმივ ექსპოზიციამში, გამართლებაა – თუ კერძო ინტერიერში და ყველაზე კარგია, თუ იგი საზოგადოებრივი ინტერიერის მორთვის ელემენტი გახდება. საბჭოთა წყობასთან ერთად გაქრა ოფიციალური ორგანოებიდან და ორგანიზაციებიდან დაკვეთების პრაქტიკა. "პერესტროიკის" შედეგად მოპოვებულმა თავისუფლებამ მხატვრებში დაბნეულობა გამოიწვია. ის, ვინც გობელენში აგრძელებდა მუშაობას, ნაწარმის რეალიზაციის პრობლემას შეეჯახა, რაც, საბოლოო ჯამში, სერიოზულად დაემუქრა გობელენის ხელოვნების არსებობას. ასეთ პირობებში მხოლოდ საქმისადმი სიყვარული ასულდგმულებთ მათ, არ მიატოვონ თავიანთი ხელოვნება.

რა თქმა უნდა, გობელენი, როგორც ფუფუნების საგანი, ფართოდ არ არის ხელმისაწვდომი. თუმცა, ისიც აღსანიშნავია, რომ გობელენის, როგორც უნიკალური, საავტორო ნაწარმოების ჭეშმარიტი ფასეულობის გაგებამდე, ფართო მომხმარებელი ჯერ კიდევ შორსაა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ბ. ვორონოვი, 2013** - Воронов Н., Интерьер и декоративное искусство// Современное декоративное искусство. 2010-2012, М., 2013.
- გ. გაბრიელი, 1989** - Габриэль Г., Мини- и макси текстиль //Декоративное искусство СССР, 1989.
- ლ. ჟოგოლი, 2004** - Жоголь Л., Декоративное искусство в интерьерах общественных зданий, 2004.
- ს. ზასლავსკაია, 1972** - Заславская С., Гобелен. Тема и структура // Декоративное искусство СССР, 1972.

ZURAB TODUA

KUTAISI GOBELIN TAPESTRY MASTERS

Creative work of artists of our town displays various researches of means of tropical speech. The artistic world of Gobelin tapestries made by Tamar Cheishvili covers imitative as well as associative motives behind of which lyric accents traditions of classical Gobelin tapestry aren't hidden. Wonderful gobelin tapestries of Vladimer Khojavelidze, made in mixed techniques, are associative as well and they aspire to complicated forms of expression. Creative method of Merab Valikov is based on combination of classical and modern styles, including technical refinement, splendidly refined colorful spectrum and emotional intonation, by which it opens the world of thoughts and feelings to visitors. Gobelin tapestries made by Eliso Chubinidze are tapestries of "Mood", where energetic "pictorial strokes" and decorative spots make the generalized stylized objects of the world of plants; they open dramatic collesions of natural forms before visitors. Beautiful Gobelines tapestries of Ilo Avaliani are characterized with expressive dynamics.

In recent years, at the exhibitions, Gobeline tapestries aren't displayed actively. The reason of this is that making of Gobelin tapestries requires not only material charges, but it is criticized, time-taking, and less opportunity of their realization makes serious problems to their existence.

სიზიი იქიქი

უმნებიქური ბრანსუმორმასიები (ღადარი, ღაღლა,
ღალა, ღაშალი)

**არაბ. მეღერი ველარი ღ/Ò > ქართ. უკანანისმიერი
მეღერი “ღ” ანლაუტში:**

არაბ. اذار / TaddBr (სბ. id) > ქართ. ღადარი;

არაბ. غلة / Talat > ქართ. ღალა;

არაბ. غريب / TarYb > ქართ. ღარიბი;

არაბ. غفل / Taffal (სბ. id) > ქართ. ღაფალი;

ღადარი — კაცი დაუნდობელი ZA (საბა, 1993, გვ. 245).

ღადარი არაბული اذار/Tadara ზმნის “ვერაგულად მოექცა, უმუხთლა, უღალატა” (ე. ლენი, 1868, გვ. 2232) მასდარის ფორმაა: اذار/TaddEr “ვერაგი, მუხთალი” (გ. წერეთელი, 1951, გვ. 171). ასეთივე მნიშვნელობებითაა ყურანში (გირგასი, 1881, გვ. 581). არაბიზმადაა მიჩნეული თურქულ (“დაუნდობელი, მხეცი, მძვინვარე, სასტიკი, ტირანი; (ზებ. მეტყ.) (თურქულ-რუსული ლექსიკონი, 1977, გვ. 310)) და სპარსულ ენაშიც “ვერაგი, მუხთალი, დაუნდობელი” (მ. მოინი, 1996, გვ. 2390).

ქართული წერილობითი ძეგლებიდან ფიქსირდება “ვეფხისტყაოსნში” (695,2): “დაუნდობელის, მოღალატეს, მუხთალის, მატყუარას” მნიშვნელობებით. არაბ. اذار/TaddBr > სპარს. qaddBr. სპარსული ბგერა q ცნობილია როგორც უფულარი თანხმომავანი მსგავსად არაბულისა, ამიტომ ორსავე შემთხვევაში (არაბულიდან მოდის ქართულში უშუალოდ სიტყვა თუ სპარსულის გზით) საქმე გვაქვს უფულარი თანხმომავნის გადმოცემასთან... ჯ. გიუნაშვილი მიიჩნევს, რომ q ბგერის გაჩენისა და დამკვიდრების მიზეზი სპარსულში არაბული ენის გავლენაა. არაბულიდან სპარსულში ისესხა მრავალი q/d —იანი სიტყვა. ამ სიტყვების ზვედრითი წონა იმდენად მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა, რომ მოხდა “ღ” და “ყ” ფონემების შერწყმა ერთ ფონემა “ყ”-ში, რომელიც ფონეტიკური ბოზიციების მიხედვით წარმოითქმის, როგორც “ყ”, “ღ” და “ზ” (ჯ. გიუნაშვილი, 1960, გვ. 76). არაბული გემინირებული თანხმომავანი ქართულში გადმოდის ერთი თანხმომავნით. ქართული “ღადარის” სემანტიკა სპარსულს უახლოვდება “დაუნდობელი”, რაც გვაფიქრებინებს, რომ აღნიშნული ლექსემა სპარსული გზით დამკვიდრდა ქართულში.

ღაზლა — მატყლის მკედი ძაფი სხვილი ZABCD (საბა, 1993, გვ. 245).

ღაზლა სიტყვის ამოსავალია არაბ. اذلا/Tazala ზმნა “ძაფი დაართო” (ე. ლენი, 1968, გვ. 2256). აქედან Tazl — რთვა, ქსოვა (გირგასი, 188, გვ. 587). اذلا/ghazzl - ბამბის ქსოვილის გამყიდველი (ფ. ჯონსონი, 1852, გვ. 896). შდრ.: “არაბ. ღაზლ: ნართი. 1. მატყლის მსხვილი ძაფი. 2. თხის ბალნის

მსხვილი ნართი, თოკად დაგრეხილი. 3. კუთხ. (გურ.) ოთხკუთხი შალის შარფი“ (ქეგლ-ი).

ქართულ წერილობით ძეგლებში ღაზლა ლექსემა არ ფიქსირდება. გურულ დიალექტში მონაცვლეობს ღაზლა/ყაზლა ფორმები — “მატყლის დართული ძაფი“ (ალ. ლლონტი, 1984, გვ. 582).

სრული დამთხვევაა ფონეტიკური თვალსაზრისით არაბ. طاز/Tazl და ქართულ ღაზლა ლექსემას შორის. სემანტიკურად კი სახეცვლილია: არაბ. Tazl (რთვა, ქსოვა, ნართი) > ქართ. ღაზლა (მატყლის მკედი ძაფი სხვილი). აქ სპარსული მეშვეობაა სავარაუდებელი, რადგან ამ უკანასკნელში არაბული ღაზლი طاز/yazl ქსოვილი, ძაფი, ნართი, ხაზი მნიშვნელობითაა (მ. მონინი, 1996, გვ. 2412), რაც საბას განმარტებულს უახლოვდება. თურქულ ენაში აღნიშნული ფორმა არ ფიქსირდება ამ მნიშვნელობით.

სავარაუდოა აღნიშნული ლექსემის ზეპირი გზით გავრცელება ქართულში სპარსულის მეშვეობით.

ღალა — ყანის ბეგარა ZA. პურის ბეგარა B (საბა, 1993, გვ. 246).

Саб რედაქციაში საბა უფრო აზუსტებს აღნიშნული სიტყვის მნიშვნელობას: “ღალა არს რა აგარაკისა უფალი სხვისა ნამუშავეკესა ზედა თვისსა განწესებულსა სარგოსა აღიღებდეს“ (საბა, 1993, გვ. 246).

ღალა სიტყვის ამოსავალია არაბ. طالت/Tallat 1. პროდუქცია; 2. აღება, შემოსავალი; 3. მკა, მოსავალი; 4. მარცვლეული, თავთავი. პროდუქცია, რომელიც მიიღება მარცვლეულისგან, ხილისა და რძისაგან (ე. ლენინი, 1868, გვ. 2278). გ. წერეთლის ლექსიკონში ემატება მნიშვნელობები: შემოსავალი, რომელსაც იძლევა მიწა, მიწის ნაკვეთი და სხვა. (=მოსავალი, რენტა) (გ. წერეთელი, 1951, გვ. 174). შდრ.: “არაბ. ღაღლათ, 1. ისტ. ყანის ბეგარა (საბა), გადასახადი მიწის სარგებლობისთვის; 2. გამოსავალი, ბარაქა; 3. ნაწველი. წველის ბარაქიანობა და ცხიმიანობა“ (ქეგლ-ი).

სპარსულში გვხვდება მრავლობითის ფორმით “قالل/قاللت (არაბული طالت—დან) თავთავის, მარცვლოვანი კულტურა; პურის თავთავის“ მნიშვნელობით (ანვარი, 1382, გვ. 1604).

არაბული წარმომავლობის ლექსემად მიიჩნევა იგი თურქულ: galle-თავთავი, მოსავალი (პურის), შემოსავალი (თურქულ—რუსული ლექსიკონი, 1977, გვ. 311) და ოსმალურ ენაში.

ხევსურულ, მთიულურ და მონღეურ დიალექტებში ღალა “რძის სიმსუქნე, ნაღებია, რომლიდანაც კარაქი მზადდება“ (ალ. ლლონტი, 1984, გვ. 582). რძისგან მიღებული პროდუქტი არაბული طالت/Tallat —ის ერთ-ერთი ძველი მნიშვნელობათაგანია (ე. ლენინი, 1968, გვ. 2278).

ქართულ წერილობით ძეგლებში ღალა ფორმა X-XI საუკუნის ძეგლში “მამათა ცხოვრებანი“ ფიქსირდება: “უნდა მას დატევენაჲ მრავალთა ღალათაჲ“ (167, 11). ქართულში დამკვიდრების თარიღად ადრეული საუკუნეები უნდა მივიჩნიოთ, რადგან არაბების დაპყრობის შემდეგ, ქართველ გლეხობას დაეკისრა გადასახადი, ღალა, რაც სწორედ საკვები პროდუქტის, მიწის ნაკვეთიდან მიღებულის გადახდას გულისხმობდა.

ლაფალი — არს ლაფლობა კაცი დიდად გაკრძალული, ანუ თვით მოსცდეს, ანუ სხვამან მოაცდუნოს და განუკრძალველად იპოოს ZA (საბა, 1993, გვ. 247).

თ. ბაგრატიონის მიხედვით: “ლაფალი — სილაფლე — მოლაფლება — ლაფლობა, ესე არს რომელ კაცი ფრიად განკრძალული, ანუ თვით თვისით მოსცდეს, ანუ სხვამან მოაცდუნოს და განუკრძალველად იპოვოს. ლაფალი არაბული ლექსი არის, ნიშნავს დავიწყებასა და ესე ვითარსა შეცდომასაც რომ კაცი რასაც განიზრახვიდეს, ის საქმე ისე არ წარემართოს და შეცდეს. ლაფალი ნიშნავს მაცდურებასა, სიცრუეთა და ლიქვნით მოტყუებას (თ. ბაგრატიონი, 1979).

ლაფალი მომდინარეობს არაბ. **تافل/Tafal** “უყურადღებო, დაუღევარი, უღარდელი“ (ზ. ბარანოვი, 1984, გვ. 567). ასეთივე მნიშვნელობებით დასტურდება ყურანსა (1881: 593) და ძველ ისტორიულ წყაროებში (გ. წერეთელი, 1951, გვ. 174).

არაბული წარმოშობის ლექსემად განიხილავს აღნიშნულ სიტყვას დ. ჩუბინაშვილი: “ლაფალი — უთაური კაცი, გარეწარი, წარმდები“ (დ. ჩუბინაშვილი, 1984, გვ. 1357). არაბიზმად მიიჩნევენ მას ილ. აბულაძე (არაბ. ლაფილ ფორმიდან “გულაცრუებული, უგულო, უხალისო, ზარმაცი, უქმი, მოუხეშავი, უვიცი“ (“ვეფხისტყაოსანი“, 1914, გვ. 200) და იუსტ. აბულაძე არაბ. **تافل/TBfil** ფორმიდან “ზარმაცი, უქმი, უზრუნველი, უწმარ—დებული“ (შაჰ—ნამე, 1916, გვ. 838). აღ. გვანბრიასა და მ. თოდუას მიერ ლაფალი ლექსემა განმარტებულია, როგორც “უვიცი, უგრძობელი, დაუღევარი, უყურადღებო. “მე ლაფლად ვიყავ“ — უზრუნველად, დაუღევრად, გაუფრთხილებლად ვიყავი. აქედან მოლაფლება — უყურადღებობა, დაუღევრობა; მოლაფლებული — გრძობადაკარგული, უზრუნველი. შდრ. “ვეფხისტყაოსანი“: “თურე ბელი მოლაფლებს კაცსა ეგზომ არ—ლაფალსა“ (ვისრამიანი, 1962, გვ. 751). ჩამოთვლილი მნიშვნელობები სემანტიკურად სპარსულ გავლენას უნდა მივაწეროთ. შდრ.: სპარს. **تافل/qofl** “უღარდელი, უზრუნველი“. არაბიზმიდან მიჩნეული იგი სპარსულში (ანვარი, 1382, გვ. 1033; მ. მოინი, 1996, გვ. 2421).

საინტერესოა **تافل/Taffal** სიტყვის შემოსვლა ქართულში. არაბულში **تافل/Taffal** აღნიშნავს მოქმედებას, ხოლო მის ამოსავალ ზმნას **تافل** აქვს შემდეგი მნიშვნელობები — “იყო უყურადღებო, უღარდელი“. ქართულში ეს სიტყვა შემოვიდა ატრიბუტის ან მიმღებლის მნიშვნელობით და თავისებურად აისახა ამ ზმნის გარდამავლობა — ქართულ ენაში მას აქვს ორი მნიშვნელობა — “მოცდუნებული“ (საბა) და “უხალისო“ — პირველ შემთხვევაში თუ გაიაზრება ზმნის ობიექტად, მეორეში — სუბიექტად.

ლაფალი ლექსემა არაბული **تافل/Tafal**—იდან მომდინარე, სპარსული ენის გავლენით მოხვედრილი ლექსემა ქართულში, დაახლოებით XII საუკუნიდან მწიგნობრული გზით.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ი. აბულაძე, 1998** - ი. აბულაძე, სულხან-საბა ორბელიანის “ლექსიკონი ქართული“, თბ., 1998.
- ილ. აბულაძე, 1973** - ილ. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი (მასალები), თბ., 1973.
- ი. აბულაძე, 1916** — ი. აბულაძე, შაჰ-ნამეს ანუ მეფეთა წიგნის ქართული ვერსიები. ტექსტი გამოსცა და წინასიტყვაობა დაურთო იუსტ. აბულაძემ. ტბილისი, 1916.
- ი. აბულაძე 1926** — შ. რუსთაველი, “ვეფხისტყაოსანი“, იუსტინე აბულაძის რედაქტორობით. ტფილისი, 1926.
- ანვარი, 1382** — انوری ح. (1382). فرهنگ فشرده سخن. تهران: کتابخانه ملی ایران
- თ. ბაგრატიონი, 1979** - თ. ბაგრატიონი, წიგნი ლექსიკონი, თბ., 1979.
- ხ. ბარანოვი, 1984** - Баранов Х. К., - Арабско-русский словарь. Москва: изд. “Русский язык”, 1984.
- ჭ. გიუნაშვილი, 1960** — Гиუნашвили Дж. К вопросу о произношении Ы/Ю в современном персидском языке. თბ., 1960.
- ვ. გირგასი, 1881** - Гиргас В. Ф. - Арабско-русский словарь к корану и хадисам. Типография императорского университета, Казань, 1881.
- ალ-ვასიტი, 2004** — المعجم الوسيط (2004). الطبعة الرابعة. مكتب الشروق الدولية
- “ვისრამიანი“ 1962** — “ვისრამიანი“. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთეს ალ. გვახარიამ და მაგალი თოდუამ. თბ., 1962.
- “ვეფხისტყაოსნის“ მასალები** - საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტთან არსებული “ვეფხისტყაოსნის“ აკადემიური ტექსტის დამდგენი კომისიის სალექსიკონო ფონდი.
- თურქულ-რუსული ლექსიკონი, 1977** - Турецко – русский словарь. Академия наук СССР институт востоковедения. Москва: изд. “Русский язык”, 1977.
- მ. მოინი, 1966** - Mo'in M. A. (1966). Persian Dictionary. Tehran: “Amir qabir“, 1966.
- ე. ლეინი, 1865-1893** - Lane E.W. 1865-1893 - Lane E.W, Arabic-English Lexicon. New-York: “Frederick Ungar Publishing Co“.
- ოსმალურ-თურქული ლექსიკონი, 2007** - Osmanly Türkçesi Sözlüğü. Ankara: Beşinci Basım, 2007.
- ი. რუბინჩიკი, 1964** - Рубинчик Ю. А., - Персидско-русский словарь. I-II. изд. „Русский Язык, Москва, 1964.
- ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, 1950—1964** - ტტ. 1—8. თბ., 1964.
- ალ. ლლონტი, 1984** - ალ. ლლონტი, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა თბ., 1984.
- დ. ჩუბინაშვილი, 1971—73** — დ. ჩუბინაშვილი, რუსულ-ქართული ლექსიკონი (ალ. ლლონტის რედაქციითა და წინასიტყვაობით), ტ. I-II, თბ., 1971-1973.

- დ. ჩუბინაშვილი 1984** — დ. ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, სასტამბოდ მოამზადა და წინასიტყვაობა დაურთო ა. შანიძემ, თბ., 1984.
- კ. წერეთელი 1992** — კ. წერეთელი, სემიტური q-ს გადმოცემისათვის ქართულში. ყურნალი “მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია“ 2, თბ., 1992.
- გ. წერეთელი, 1951** — გ. წერეთელი, არაბულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., თსუ გამომცემლობა, თბილისი, 1951.
- ფ. ჯონსონი, 1852** - F. Jonson A Dictionary Persian, Arabic and English. London: Published under the Patronage of the Honourable East-india company, 1852.

SOPIO IMEDADZE

PHONETIC TRANSFORMATIONS (GHAZLA, GHALA, GHADARI, GHAFALI)

The words of Arabic origin in Georgian do not closely coincide with the Arabic words phonologically. Although it is a natural phenomenon as Arabic and Georgian languages are phonologically so different from each other. We should not either forget the influence of a mediator language as well.

Phonetic analyses of the gathered data contain important information. It enables us to determine the ways in which a foreign lexical unit settled in Georgian. The analysis is based on the comparison of the words with their corresponding oriental lexical units. The aim of the work was first of all, to determine the phonetic rules according to which Arabic sounds are transferred into Georgian, Persian or Turkish languages.

While having lexical relationships Arabic, Persian, Turkish and Georgian languages that are so different from each other, subordinate their language regulations and sound systems to the foreign ones. The regulations formed in such cases can be used as indicators to show the origin of this or that word.

The word ghazla comes from the Arabic verb Arabic. تَظَّل /Tazala meaning “to spin” (Lane). There are some other words derived from the verb. For example: Tazl – spinning, knitting (Girgass). غَزَال /ghazzal – cotton fabric seller (Jonson). compare.: „Arabic. ghazl: ball of thread. 1. thick woolen thread. 2. thick ball of goat hair, rolled. 3. Dialect. quadrangular woolen sharp“ (EDGL).

The lexeme ghazla is not found in Georgian written monuments. There are parallel form in Gurian dialect – ghazla/kazla meaning “woolen spanned thread” (Ghlonti). There is a full phonetic coincidence between the Arabic and Georgian lexemes - Arabic تَظَّل /Tazl and Georgian ghazla. But the word underwent through semantic changes: Arabic Tazl (to spin, to knit) > Georgian – ghazla (thick woolen thread). The word is supposed to enter Georgian through Persian. The Arabic lexeme تَظَّل /yazl has the meaning of material, thread, ball of thread, line (Moini) The definition is closer to the definitions made by Saba. There is no evidence of the lexeme in the Turkish language. The word is likely to be spread into Georgian through the Persian language verbally.

Ghadari Arab غدار / Tadarā verb “dealt treacherously, betrayed” (Lane) is a form of masdar: غدار / TaddEr “perfidious” (Tsereteli). The same mean in Koran (girgasi). Arabized form considered to be Turkish “ruthless, wild, ferocious, fierce, a tyrant; (Turkish-Russian Dictionary) and Persian language the “perfidious, ruthless” (Moin).

Ghala starting point is the Arab word غلة / Tallat 1. products; 2. taking, income; 3. harvest, the crop; 4. cereals, grain. Products derived from grain, fruit and milk (Lane). C. Tsereteli is added to the dictionary meaning: the income that gives land, land and more. (= Harvest, rent) (Tsereteli) .

The Arab غفل / Taffal the action, while its benchmark verb has the following meanings - “was careless, carefree” came to Georgian as attribute or a participle of the verb. In Georgian language it has two meanings – “carefree” (Saba) and “dull” - in the first case the object of the verb understood, the second - a subject.

geo. Ghafali coming from Arab غفل / Tafal . being under the influence of Persian language, about XII century literary way.

თემატიკური კატეგორიები

ბიბლიური ანთროპოგონიის ფოლკლორული ტრანსფორმაცია

ანთროპოგონია, როგორც კოსმოგონიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნაწილი, ფოლკლორში, როგორც მოსალოდნელი იყო, კოსმოგონიურ გადმოცემებთან კავშირში გვხვდება. რამდენადაც ქართულ ფოლკლორში ძირითადად ბიბლიური შესაქმნის მოტივები მეორდება, შესაბამისად, ანთროპოგონიაც ბიბლიურ გადმოცემას ემყარება, ცხადია, გარკვეული ფოლკლორული ინოვაციებითა და ინტერპრეტაციებით.

როგორც ცნობილია, ქრისტიანული რელიგიის გავრცელება სხვადასხვა ხალხში პირველივე საუკუნეებში დაიწყო ქადაგებათა საშუალებით. ამ მხრივ გამონაკლისი არც საქართველო იქნებოდა და ქრისტიანობა თავდაპირველად ჩვენში სწორედ ზეპირი გზით შემოვიდოდა, რათა ნიადაგი მოემზადებინა ოფიციალური ეკლესიისთვის. ამ თვალსაზრისით, ოფიციალურ რელიგიად გამოცხადებამდე ქრისტიანობისთვის დიდი სამსახური უნდა გაეწია ქრისტიანულ ფოლკლორს, ძირითადად, ლეგენდებსა და ბიბლიური სიუჟეტების ფოლკლორულ ვერსიებს; მეტიც: წერა-კითხვის დეფიციტის პირობებში, ზეპირსიტყვიერი კულტურის როლი მეტად აქტიური იქნებოდა, ვიდრე ნებისმიერი სხვა საშუალება.

უპირველეს ყოვლისა, უნდა ითქვას, რომ კოსმოგონიის ქართულ ვარიანტებში ხშირად მამა ღმერთის ნაცვლად ქრისტე ღმერთი არის როგორც სამყაროს, ისე ადამისა და ევას შემქმნელი.¹ ეს ფაქტორი, გარდა იმისა, რომ ქართული კოსმოგონიური ფოლკლორის ქრისტიანულ ხასიათზე და ღმერთის დაკონკრეტების მცდელობაზე მიანიშნებს, მკვეთრად გამიჯნავს ქართულ ნარატივს საქართველოში ასევე მრავლად და მძლავრად წარმოდგენილი იუდეური სარწმუნოებისგან. ებრაული დიასპორა კი ძველი წელთაღრიცხვიდან იკიდებდა ფეხს საქართველოში და, სავარაუდოდ, ლეგენდებისა და თქმულებების სახით ავრცელებდა თავის სარწმუნოებას. ამიტომაც შეიძლება ითქვას, რომ ბიბლიური ფოლკლორი საქართველოში ქრისტიანობის შემოღებამდე ვრცელდებოდა და ნელ-ნელა მკვიდრდებოდა.

ბიბლიური ანთროპოგონია, როგორც შესაქმნის ნაწილი, სხვადასხვა მოტივისგან შედგება. ქართულ ფოლკლორში რამდენიმე მოტივია განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი, ამიტომ მათ ცალ-ცალკე განვიხილავთ:

ადამის შემქმნა მიწისგან. ქართულ ფოლკლორში გამონაკლისის გარეშე არის გადასული ადამის მიწისგან (ზოგ ვარიანტში — თინისგან) შემქმნის მოტივი: “როდესაც ადამიანები არ არსებობდნენ, ღმერთმა თქვა: მოდი, ადამიანებს გავამრავლებო. აიღო თიხა და გამოძერწა კაცი. შემდეგ ჩაბერა

¹“იოსებ ქრისტემ თინისაგან გააკეთა ადამიანი, ჩაბერა თავისი უკვდავი სული და გადექცა ადამიანად, მარა თვალები არ გაუხილაეს” (მასფა, სამტრედია, ჩამწ. ანა გეფერიძე)

თავისი უკვდავი სული, გააცოცხლა და ადამი დაარქვა”² (მასფა: თელავი, 70-იანი წწ.). პოეტურ ვარიანტებში ხაზგასმულია მისი ყვითელი ფერი:

“ძირიდგან მიწა ეილო, მიწა იყო ყვითლის ფერი.

ამას სული ჩაუბერა, - ადამ დაგდვა კაცის ფერი” (პოეზია, 1973, გვ. 102).

თავის ცნობილ წიგნში - “ფოლკლორი ძველ აღთქმაში” - ჯიმს ჯორჯ ფრეზერს ვრცელი მასალა მოჰყავს ამ საკითხთან დაკავშირებით სხვადასხვა ხალხის ფოლკლორიდან, სადაც მიწა ან თიხა ძირითადად წითელია, რითიც ესა თუ ის ეთნოსი ადამიანთა სისხლის სიწითლეს ხსნიდა (ყ. ფრეზერი, 1989, გვ. 28).³ საგულისხმოა, რომ ქართულ ტრადიციაში მიწა წითელი კი არ არის, არამედ ყვითელია, რომელსაც ადამიანის ფერი ედება ღმერთის სულის ჩაბერვით. ხოლო ლეგენდის აქარულ ვერსიაში საუბარია ადამიანის შვიდნაირი მიწისგან შექმნაზე, რითიც, სავარაუდოდ, ადამიანური ბუნების მრავალფეროვნებაა გამოხატული.⁴ ღმერთის დავალებით, წინასწარმეტყველები შვიდნაირი მიწისგან ტალახს ამზადებენ, გააკეთებენ ადამს, როგორც კაცის სურათს და შემდეგ შთაბერავენ მას სულს (ა. თანდილავა, 1990, გვ. 93-94). ასევე, ერთ-ერთ აქარულ ტექსტში, რომელსაც გ. მახარაშვილი იმოწმებს თავის სტატიაში, ღმერთმა ეზრაელს (სულთამხუთავს) უბრძანა, მიწა სხვადასხვა ადგილიდან აეღო, რათა ადამიანები ერთი ფერისანი არ ყოფილიყვნენ (გ. მახარაშვილი, 2004, გვ. 156).

აქარული ფოლკლორი. უნდა აღინიშნოს, რომ ქართულ ანთროპოგონიურ გადმოცემებში სრულიად განსხვავებული და გამორჩეულია აქარული ტექსტები, რომელთა განსხვავებულობაზე თავისი კვალი მუსლიმთა საღვთო წიგნს - ყურანს უნდა დაეჩნია.

მოსწავლე ახალგაზრდობის სასახლის ფოლკლორული არქივის აქარული “თქმულება ადამიანის გაჩენაზე”⁵ მოგვითხრობს, რომ როდესაც ღმერთმა ადამიანის შექმნა გადაწყვიტა, მიწის მოტანა ერთ მელაიქს (ანგელოზს) დაავალა. აქარული ვარიანტების უმრავლესობაში ადამიანის სხეულს მიწისგან ქმნის არა ღმერთი, არამედ მისი ბრძანებით ქმნიან მელაიქები, წინასწარმეტყველები და სხვ.⁶ თითქმის ყველა აქარულ ვარიანტში მიწა პერსონიფიცირებულია, რადგან ის უარზეა, გაჰყვეს მელაიქს იმ მიზეზით, რომ “ადამიანი ამქვეყნად რა ცოლდასაც

² “ადამი და ევა მიწითგან ყოფილან გაჩენილნი. შეხვდნენ თურე ერთმანეთს აი მიწიდან აშენებული ადამი და ევა” (თსუფა: 16466).

³ ფრეზერს ასევე მოჰყავს დასავლეთ აფრიკის გადმოცემები, რომლებშიც ახსნილია, რომ კარგი თიხისგან კარგი ადამიანი შეიქმნა, ცუდი თიხისგან – ცუდი და ა.შ. (ყ. ფრეზერი, 1989, გვ. 25).

⁴ ებრაულ ტრადიციაში ადამის სხეულის შესაქმნელად შემოქმედი მიწას სამყაროს სხვადასხვა ნაწილისგან აგროვებს, ხოლო ადამის თავისთვის მხოლოდ ისრაელის წმინდა მიწას იყენებს (მ. ვეისმანი, 1990, გვ. 53).

⁵ “ჯერ კიდევ მილიონი წლის წინათ, როცა ამქვეყნად ადამიანი არ იყო, ღმერთმა გადაწყვიტა, მიწიდან გაეკეთებინა ადამიანი...” - მთქმელი მამულ ქათამაძე, ქობულეთის რაიონის სოფ. ბობოყვათის მკვიდრი. ჩამწერი გულნარა ქათამაძე, 1970 წ.

⁶ მსგავსი მოტივი გვხვდება აპოკრიფში “იოანეს საიდუმლო წიგნი”: გაამბარტავებული ანგელოზი – სათანაელი ქმნის ადამიანს თავისი სახის მსგავსად. შექმნა ორი ადამიანური სხეული თიხისგან და მეორე ცის ანგელოზებს უბრძანა შიგ შესვლა. შეიქმნა მამაკაცი – ადამი და ქალი – ლილითი. ისინი გამუდმებით კამათობდნენ, რადგან სათანაელის სახედ იყვნენ შექმნილნი. მათი კამათით შეწუხებული სათანაელი დააშორებს ადამსა და ლილითს და დაძინებული ადამის სხეულის ნაწილისგან ქმნის ევას (Тайная книга Иоанна - <http://derzhavarus.ru/apokrif-tainavakiga-ioanna.html> ტექსტის დამოწმება 28.06.2015).

ჩაიდენს, მე დამებრალებათ. არც მეორე მელაიქს, სახელად ეზრაელს გამოჰყვა მიწა, რომელიც გაბრაზდა, ერთ გორს დაატანა ხელი და ღმერთს მიუტანა” (მასფა: ბობოყვათი, 1970).

მიწის წინააღმდეგობის მოტივი გვხვდება, ასევე, სხვა აქარულ ჩანაწერებში, რომლებიც თ. შიოშვილს მოჰყავს თავის სტატიაში.⁸ მოცემულ პასაჟს მკვლევარი ყურანს უკავშირებს.⁹ მისი აზრით, “ადამიანის გაჩენაზე უარის მოტივის ძველი ალთქმის ამბავი (პირველქმნილი ცოდვა და ძმის მიერ ძმის სისხლის დაღვრა) დაედო საფუძვლად, რადგანაც, როცა ყურანი იწერებოდა, ძველი ალთქმისეული ლეგენდები საყოველთაოდ იყო ცნობილი” (თ. შიოშვილი, 2010, გვ. 81); გ. მახარაშვილი კი ადამიანის დანიშნულებისა და მისი ზნეობრივი მისიისადმი ზეპირსიტყვიერების დამოკიდებულებით ხსნის (გ. მახარაშვილი, 2004, გვ. 156).

მიწის პერსონიფიკაციით მიწიერისა და ზეციერის, სხეულისა და სულის სუბსტანციის მკვეთრი გამოჩენა ხდება. ადამიანურ ცოდვებს მის მიწიერ ბუნებას მიაწერს ქრისტიანობაც, რაც, სხვათა შორის, სასულიერო ყანრის ხალხური ლექსების გავრცელებული თემაა და ხშირად გვხვდება ქართულ ხალხურ პოეზიაში; მაგალითად “სულისა და ხორცის ლექსში”, სადაც სულისა და ხორცის გაბაასება მოცემული, სული უჩივის ხორცს:

“მაგ მწარე ცოდვა შიგანა, მადლ ხო არ მომაკარეო.

გამგზავნე ცოდვითა სავსე, მადლისგან ცარიელიო”.

ხორცი აღიარებს თავის დანაშაულს:

“სულო, შე დალონებულო, მეც ბევრი ავი გიყავო,

მე შენ მტრობაში ვალამე, სანამ ცოცხალი ვიყავო” (პოეზია, 1973, გვ.

166).

მიწიერისა და ზეციერის დაპირისპირება შედარებითი თეოლოგიის ერთ-ერთი საკვანძო საკითხია, რომელზეც თითქმის უსიტყვოდ თანხმდება ყველა რელიგია.

“ვქმნეთ კაცი ხატად და მსგავსად ჩვენდა”. აქარულ ვერსიაში საყოველთაოდ კიდევ ერთი მოტივი, რომელიც ადამიანის ღვთის ხატად შექმნის ტრანსფორმირებულ ვერსიას წარმოადგენს: მელაიქები (ანგელოზები) ღმერთის დავალებით მიწისგან ქმნიან ტანს, მაგრამ არ შესწევთ უნარი, შექმნან თავი/სახე, რომლის შექმნაშიც თვითონ ღმერთი ერევა: “ღმერთმა მელაიქებს ადამიანის

⁷ ღმერთის მიერ დედამიწისთვის მიწის თხოვნა გაძლიერებულია მისი გასამაგებთ: ღმერთის მიერ გაგზავნილ სამ ანგელოზს მიწა უარს ეუბნება, მეოთხე ანგელოზს - ღმერთს (”ეს არის სულის ამრთმეველი”) კი ძალით მოაქვს მიწა ზვიდი ადგილიდან და ასე აკეთებენ ადამიანს (ნფიბა, საქმე №133, გვ. 12-17).

⁸ ღმერთი უბრძანებს ანგელოზებს ადამიანის ტალახისგან შექმნას, მაგრამ დედამიწა სასტიკ უარს განაცხადებს, მიწას არ აძლევს ანგელოზებს და უარს ასე ასაბუთებს: “ცოდვიანი ადამიანები უნდა გაჩნდნენ და მერე ისე მერ უნდა მკლავნონო” (ნფიბა, საქმე №240, გვ. 37).

⁹ ყურანის მიხედვით, როდესაც ალაჰმა ადამიანის შექმნა გადაწყვიტა, “უთხრა (შენმა) უფალმა ანგელოზებს: მე დავადგენ ქვეყანაზე ჩემს შემცველსო. მიუხედავად - განა ადგენ შენ იქ იმას, ვინც უკეთურებას ამრავლებს მასზე და სისხლს დაღვრის მაშინ, როცა ჩვენ ქებით გადიდებთ და გასაბეტაკებთო?! უთხრა — მე ვიცი ის, რაც თქვენ არ იცით!” (ყურანი II, 28).

¹⁰ გნოსტიკურ აპოკრიფებში, მაგალითად, “არქონტთა არსში” ადამიანის სხეულს არა ღმერთი, არამედ სწორედ არქონტები ქმნიან: არქონტებმა გადაწყვიტეს, შექმნათ ადამიანი მიწის ფერფლისგან მათ გამოძერწეს თავიანთი ქმნილება. ეს იყო მთლიანად მიწიერი ადამიანი. მათ სხეული გააკეთეს თავისი მსგავსი, ხოლო სახე მიამსგავსეს წყალში არკელილი ღმერთის სახეს. შექმნეს და დატოვეს მიწაზე, რადგან უსულო იყო, თვითონ კი არ შეეძლოთ მისი გატაცება (აღდგინება). ადამი მხოლოდ მას შემდეგ ცოცხალდება - სულიერი ხდება, რაც ღმერთის სული შედის მასში (СУШНОСТЬ АРХОНТОВ - www.biblicalstudies.ru/Lib/Gnosys/Archont.html ტექსტის დამოწმება 28.06.2015).

ფორმა მისცა, მაგრამ თავი ვერ გაუქეთეს. ღმერთს მოახსენეს, რომ ადამიანი კისრამდე გავაკეთეთ, მაგრამ არ ვიცით, თავი როგორ გავუქეთოთო.¹⁰ ღმერთმა თავის აგებულება თვითონ გააკეთა. ერთ მელაიქს უბრძანა სულის ჩაბერვა. ჩაუბერა მელაიქმა სული და მიწიდან გაკეთებული ადამიანი გაცოცხლდა. ღმერთმა მელაიქ ეზრავს უბრძანა: ადამიანი გავაჩინე და მისი სულის ამრთმევი შენ უნდა იყოვო (მასფა, უშიფრო ჩანაწერი, 1970 წ.).

ქართულ ხალხურ ტექსტებში ხშირად იკვეთება ბიბლიური ცოდნა ადამიანის ღვთის სახედ და მსგავსად შექმნის შესახებ, თუმცა ამ მხრივ განსხვავებულია დმანისის რაიონში ჩაწერილი “ლეგენდა ევაზე”, რომლის თანახმად, ადამსა და ევას აქვთ სახე, მაგრამ არ აქვთ ტანი: “ჯერ კიდევ, როცა ადამიანი არ იყო ჩამოყალიბებული, იყო ორი ადამიანი, ადამა და ევა, რომლებსაც ტანი არ ჰქონდათ, მარტო სახე ჰქონდათ”. ეშმაკი აცდუნებს ევას: “ეგ ყველაზე კარგი ხილია და ღმერთი თავისთვის ინახავსო. ევამ ჭამა ეს ხილი და ადამიანად იქცა. მაშინ დაინახეს ადამიანი შვილის ტანი. ამ ხნიდან ჩაეყარა საფუძველი ადამიანთა განვითარებას” (მასფა, დმანისი, 1980); აქ კარგად ჩანს, როგორი ტრანსფორმაცია განუცდია ბიბლიურ მოტივს ხალხურ ცნობიერებაში: ის თითქოს პირდაპირ არის გაგებული, მაგრამ სრულიად სხვა ლეგენდას ქმნის იმის გათვალისწინებით, რომ ამ ვარიანტში ადამი საერთოდ არ იქმნება მიწისგან.

ჯერ კიდევ ადრეულ საუკუნეებში წმინდა მამათა წერილებში შენიშნულია ბიბლიური შესაქმის ერთი ორაზროვნება: ბიბლიაში ადამიანის შექმნაზე საუბარი არის ორჯერ: პირველი - როცა ღმერთი გადაწყვეტს საკუთარ ხატად და მსგავსად შექმნას კაცი და ქმნის მას/მათ დედაკაცად და მამაკაცად: “თქვა ღმერთმა: გავაჩინოთ კაცი ჩვენს ხატად, ჩვენს მსგავსებად. ებატრონოს ზღვაში თევზს, ცაში ფრინველს, პირუტყვს, მთელს დედამიწას და ყველა ქვემძრობს, რაც კი მიწაზე დახობავს. შექმნა ღმერთმა კაცი თავის ხატად შექმნა იგი, მამაკაცად და დედაკაცად შექმნა ისინი” (დაბ. 1: 26-27) და მეორე - როცა მძინარე ადამის გვერდის გამოლებით ქმნის ევას: “უფალმა ღმერთმა ძილქუში მოჰგვარა ადამს და რა დაეძინა, გამოუღო ერთი ნეკნი და მის ადგილას ხორცი ჩაუღო. ნეკნისგან, ადამს რომ გამოუღო, დედაკაცი შექმნა უფალმა ღმერთმა და ადამს მიუყვანა” (დაბ. 2: 21-22).

ყოჩა ფრეზერი ამ ორაზროვნებას ბიბლიის რედაქტორს მიაწერს, რომელმაც ორი სხვადასხვა წყარო გააერთიანა ერთ ვერსიად (ყ. ფრეზერი, 1989, გვ. 14). მაგრამ ებრაულ მიდრაშებში, კერძოდ “ბერეშით-რაბაში” საუბარია ადამის ანდროგინულ წარმოშობაზე: “ადამი და ევა შეიქმნენ ერთიან არსებად, ზურგებით შეერთებული მხრებამდე; მაშინ ღმერთმა ისინი ცულის ერთი დარტყმით გააცალკევა”. სხვა წყაროებით კი “პირველი ადამიანი — ადამი იყო ქმარი მარჯვენა მხრიდან და ცოლი მარცხენა მხრიდან. ღმერთმა გაყო ისინი ორ ნახევრად”¹¹ (შდრ., ანდროგინის მითი პლატონის “ნადიმი” თავი XIV—XV).

ქართულ ფოლკლორშიც, ასევე, ორგვარად არის მოცემული ადამისა და ევას შექმნა: ზოგიერთ ვარიანტში ევა ადამთან ერთად იქმნება: “პირველ

¹¹ Bereshith rabba, I, 1, fol. 6, col. 2 (ტექსტი დამოწმებულია წიგნიდან - მ. ელიადე, 1998, გვ. 313/ იხ. აგრეთვე ვეისმანი, 1990, გვ. 55, 62).

¹² ჯავახური ვარიანტი: “პირველ გამხენელმა ღმერთმა ადამ, ევა გააჩინა, უკვდავების ბაღი მისცა, ორნივე ერთად დაადგინა” (პოეზია, 1973, გვ. 99).

გამხენელმა ღმერთმან ადამ, ჰევა გააჩინა” (პოეზია, 1973, გვ. 105). ეს განსაკუთრებით იმ ვარიანტებშია, რომელთა მთავარი თემა ცოდვით დაცემაა,¹² მაგრამ ვარიანტთა უმრავლესობაში შემონახულია ევას ადამის **გვერდისგან შექმნის მოტივი**, თუმცა ეს მოტივი ტექსტებში გვხვდება როგორც გვერდის, ასევე ნეკნის/წიბოს ვარიანტით:

“მასუჟან კიდევ უხერხეს, მას ამოსჭრედ გვერდის წყნელი,

ადამს უწოდეს ცოლათა, არვინ იყო მისი მდრელი” (პოეზია, 1973, გვ.

102).

ქართულ ფოლკლორში მრავლადაა წარმოდგენილი ღმერთის მიერ ადამისთვის ევას შექმნის მოტივაცია, რაც ბიბლიაშივე არის გამოკვეთილი: “და თქვა ღმერთმან: არა კეთილს არს ყოფად კაცისა ამის მარტოსა. უქმნეთ მავას შემწე, მსგავსი მავისი” (დაბ. 2:18). თეოლოგ თ. ბუაძის ახსნით, “ეს მუხლი ნათლად მიანიშნებს, რომ ბოროტების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი გამოვლინება მარტობაში, იზოლაციაში, დაყოფასა და ფრაგმენტულობაში მდგომარეობს” (თ. ბუაძე, 2014, გვ. 9).

ადამის მარტობა ფოლკლორში საკმარის საფუძველს ქმნის, რათა გამოიხატოს ღმერთის თანაგრძნობა ადამის მარტობის გამო. აქვე აღვნიშნავთ, რომ ფოლკლორული მოტივაციები უფრო ხშირად პროზაულ ვარიანტებში გვხვდება, როდესაც მთქმელს ახსნა-განმარტების მეტი საშუალება აქვს და, შესაბამისად, მეტი ცვლილება შეაქვს თხრობაში, რაც, ხშირ შემთხვევაში, სწორედ მის სუბიექტურ აღქმაზეა დამოკიდებული: “ახლა თქვა ღმერთმა: - ცოდოა, მოსწყინდა ამ კაცს მარტოკა, მოდი, თანაშემწედ დედაკაცს მივუჩენო. დააძინა ეს კაცი, გამოუჭრა მარჯვენა გვერდი, გააკეთა მისგან ქალი, ისიც სამოთხეში დაასახლა და უწოდა ევა (თსუფა, 13401),¹³ აჭარულ ვარიანტში ადამი თვითონ სთხოვს ღმერთს, ვინმე დამლაპარაკებელი გაუჩინოს ღმერთმა. ასევე, თვითონ სთხოვს მეუღლის გაჩენას მესხური პოეტური ვარიანტის მიხედვით:

“ღმერთმა ადამსა უბრძანა: - რათ არ მისცემ სახელებსა?

- სახელები ვინ მოსთვალოს, მე დავეძებ მეუღლესა.

ყველა ცხოველს თავისი ჰყავს, არ მიეცი პირმეტყველსა” (პოეზია, 1973, გვ.

97).

ადამისა და ევას ფიზიკური მდგომარეობა. მესხური ჩანაწერი მოგვითხრობს, რომ ადამი და ევა “ნათლით დადიოდნენ სამოთხეში, ეს ხილი რომ შეჭამეს თვალები აეხილათ” (თსუფა: 3684),¹⁴ ხოლო პროზაული რაჭული ვარიანტის მიხედვით — “ღვატლით იყვენ შემოსვილი, როგორც ფრინველია ახლა. ღმერთმა შეიყვანა სამოთხის ბაღში ადამ და ევა. მათ არ ჰქონდათ

¹³ “ადამი მარტო დაიარებოდა, ღმერთმა თქვა: ცოდოა მარტო რომ დადის, ამხანაგს გავუჩენო. დაიწყო ქალის გამოძერწა. ადამს მარცხენა მხარი ჩამოაჭრა და ქალს გადაუჩენრა, რადგან ქალი მისი მონა უნდა ყოფილიყო. მასაც ჩაბერა თავისი უკვდავი სული და ისიც გააცოცხლა, მან ქალს ევა დაარქვა” (მასფა: თელავი, 70-იანი წწ.);

¹⁴ ასევე მესხური: “პირველად, სულ პირველად ერთი სხვა ღმერთი იყო. ამ ღმერთმა გააჩინა ადამ და ჰევა. მათ მისცა სამყოფელად ედემის ბაღი და უთხრა, რომ ეს იქნება თქვენნი ადგილსამყოფელი. და იყვნენ შიშვლები, მხოლოდ ნათელი ებურათ” (მასფა: ადიგენი); “შეჭამეს და გასცვინდათ ნათელი” (თსუფა: 13401); რაჭული პოეტური ვარიანტი: “ადამ ნათლით შემოსილსა არ უნდოდა ტანსაცემლი” (პოეზია, 1973, გვ. 102).

თვალეტი და უთხრათ: მე წავალ და იავუნდი თვალეტი მოგიტანთო, რო ერთმანეთის არ შეგშურდეთო. გველი იყო და იმას უთხრა კლიტეში გეეყარეო. ღმერთი რო წამოვიდა, იმათთან მივიდა გამოვარდნილი ეშმაკი და უთხრა: სისოო, გააღე კარებიო. ვინა ხარაო, - კითხეს. მამა ღმერთი მოვედიო. სისომ კარები გააღო და სამივეს შეაჭამა ხილი, რომელიც ღმერთისგან აკრძალული ჰქონდათ და **სამივეს გაცვდათ ღვატლი**” (თსუფა, 25801).

გველი, ადამიანების მსგავსად, ღვატლით არის შემოსილი და რაჭულ, როგორც პოეტურ ისე პროზაულ, ვარიანტებში ის სამოთხის ბაღის დარაჯია. ეშმაკი მასაც ისევე აცდუნებს, როგორც ადამსა და ევას, გააღებინებს რა სამოთხის კარს ღმერთის სახელით. გველი თვითონ არის მსხვერპლი და, ამდენად, ადამიანებთან ერთად იზიარებს სასჯელს. შეიძლება ითქვას, რომ რაჭულ ვარიანტებში ნათლად ჩანს ქრისტიანულ ეგზეგეტიკაში არაერთგზის დადასტურებული მოსაზრება, რომ სინამდვილეში არა გველი, არამედ სატანა აცდუნებს ადამსა და ევას.¹⁵

ეშმაკი და არა გველი აცდუნებს ევას პ. უმიკაშვილის მიერ მესტვირე მიხილ ერაძისგან რაჭაში 1875 წელს ჩაწერილ ლექსში, სადაც იესო ქრისტე “თვითონ ი ჩვენი გამჩენი” (პოეზია, 1973, გვ. 102) ბაღში დაასახლებს ადამს და ევას, ხოლო “შეკრეთ”¹⁶ (კართან მდგომი, მცველი) დაუყენებს ერთ გველს, თვითონ კი მიდის “ზმელეთი აქვს დასავლელი” (პოეზია, 1973, გვ. 102). როდესაც მასთან მიდის ეშმაკი, გველი კარს არ უღებს და ეშმაკი იძულებულია, ტანსაცმელი გამოიცვალოს (ანუ სახე შეიცვალოს) და დააჭეროს გველი, რომ ღმერთი დაბრუნდა. მხოლოდ ამის შემდეგ ალებს კარს გველი და სამოთხეში ეშმაკი შეაღწევს.

მოცემული ვარიანტი იმითაცაა საინტერესო, რომ გველის თავდაპირველი სახე მოაზრებულია ხელებითა და ფეხებით, რადგან ცოდვით დაცემის შემდეგ, მიწაზე დაგდებულ გველს ღმერთი იმით წყევლის, რომ “ალარც შეარჩინა ფეხი, ალარც შეარჩინა ხელი; მიწა მისცა საჭმელათა...” (პოეზია, 1973, გვ. 103). იუდაისტური მიდრაშის გადმოცემით, ადრე გველს ჰქონდა ორი ფეხი და ადამიანით მოძრაობდა დედამიწაზე (მეშკოვი, გვ. 38). ამიტომ გასაკვირიც არ არის, რომ შუასაუკუნეების ევროპულ იკონოგრაფიაში გველი გამოსახულია ორ ფეხზე მდგომ არსებად, რომელიც საკუთარი ხელით აწოდებს ევას ხე ცნობადის ნაყოფს.¹⁷

რაჭულ პროზაულ ვარიანტში სამოთხის მკვიდრთა “ღვატლით”, ანუ ფრინველის ბუმბულით აღჭურვას ერთგვარი მხატვრული ღირებულება აქვს,

¹⁵ ამავე მოსაზრებას ემყარება ებრაული მიდრაში, რომლის თანახმად, როდესაც სამაელმა (ყველაზე დიდი ანგელოზი) გადაწყვიტა ადამის შეცდენა, თავისი მიზნისთვის აირჩია გველი. ყველაფერი, რასაც გველი ამბობდა, სამაელის მიერ იყო ჩაგონებული.

¹⁶ ღმერთის მიერ გველის ყარაულად - “შეკრედ” - დაყენებას ქართლურ პოეტურ ვარიანტშიც ვხვდებით: “შეკრედ ერთი გველი მისცა, ყარაულად დაუყენა. ქვევიდან ეშმაკი მოდის გაწუწული, ძან სველი” (სისველე წყლის, ანუ ჭოსის სტიქიას მიანიშნებს, რაც ასევე გამოკვეთილია კახურ ვარიანტში - პოეზია, 1973, გვ. 107). გველი კარს არ უღებს ეშმაკს, რადგან იუდას ამსგავსებს; ეშმაკი კი თვითონ სწყევლის გველს და სოროში ჩააფერენს (პოეზია, 1973, გვ. 106-107).

¹⁷ ებრაული მიდრაშებში გველი ისჯება იმით, რომ კარგავს ლაპარაკის უნარს, წაერთვა მას ფეხები და ხელები, კარგავს ვერტიკალურად სიარულის უნარს და მიესჯება მუცელზე ხოხვა (მ. ვეისმანი, 1990, გვ. 79-80).

რადგან ადამის პირველყოფა ფრინველთან, ზეციურ არსებებთან არის დაკავშირებული ხალხურ ცნობიერებაში. ამ მხრივ საინტერესო ინოვაციას გვთავაზობს ერთი აჭარული ჩანაწერი, რომელიც თინა შიოშვილს აქვს დამოწმებული: ტექსტის თანახმად, ადამი ზეციდან ჩამოსული დედალი მწყერით იკვებებოდა, რომელსაც ღმერთი დილა-საღამოს უჭზავნიდა. “ერთხელ ადამმა მწყერს გამოსჭრა გვერდის ნაწილი და იქედან გააყეთა მისივე მსგავსი ადამიანი — ქალი, რომელსაც სახელად ევა დაარქვა” (თ. შიოშვილი, 2010, გვ. 85).

ადამისა და ევას სიბრმავე. ადამისა და ევას ნათლით მოსილობის გარდა, ქართულ ფოლკლორში გავრცელებულია ადამისა და ევას სიბრმავის მოტივი, რაც ვარიანტების უმრავლესობაში ერთგვარ ლოგიკურ ბმას ქმნის თავდაპირველი სიშიშვლის ვერდანახვასა და ცოდვით დაცემის შემდეგ გაჩენილ სირცხვილის გრძობას შორის.

ქვეყნის გაჩენის მთიულურ გადმოცემაში ღმერთი აჩენს სამყაროს, შემდეგ თიხისგან ქმნის ადამსა და ევას ბრმებად, დაასახლებს ვენახში და ყველანაირი ნაყოფის ჭამას აუკრძალავს, თვითონ კი მიდის მათთვის იაგუნდის თვალების მოსატანად.¹⁸ ამ დროს გველი შეაჭმევს ევას ყურძენს და აეხილება თვალები (თსუფა: 4929).¹⁹

საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეში ვხვდებით ადამისა და ევას სიბრმავეს. სხვა მთიულურ გადმოცემაშიც ადამი და ევა ბრმები არიან. მაგრამ ეს ვარიანტი იმითაა განსხვავებული, რომ დაკონკრეტებულია სატანის როლი ცოდვით დაცემის აქტში: “მცურავის” გვამში ეშმაკი შედის და “ევას ეგონა, გველი ელაპარაკებოდა და თურმე იმი(ს) მტულიდან ეშმაკი კი ელაპარაკებოდა” (თსუფა, 4995).

ადამისა და ევას სიბრმავე გვხვდება, აგრეთვე, აპოკრიფში “ცხორებად ადამისი”, რომელსაც, როგორც ცნობილია, აკრძალულ აპოკრიფთა რიგს განაყოფნებდა ექვთიმე ათონელი. ეშმაკი მოუწოდებს ევას, მივიდეს მასთან, რადგან სათქმელი აქვს: “ჰაი შენდა დედაკაცო, რომელი-ევე ხარ სამოთხესა ფუფუნებისასა, რომელი-ევე ბრმა ხარ, მოვედ ჩემდა და გრქუა რაღმე სიტყუაჲ!” (ს. ყუბანეიშვილი, 1946, გვ. 9).

სიბრმავე შინაგანი ხედვის გახსნილობის მეტაფორაა და ამასთანავე შინაგანი სიწმინდისა და უმანკოების მანიშნებელია. ფოლკლორში მას უშუალოდ უკავშირდება თვალის ახელის ფაქტი და სიშიშვლის დანახვა. სიბრმავე ხალხური ვარიანტია ნათლისა, რომლითაც ადამი და ევა იყვნენ მოცული, რაჭულ

¹⁸ ადამის თვალების მოსატანად წასული ღმერთის მოტივი, გვხვდება კობტურ აპოკრიფში - “ღმერთის მიერ ადამის შექმნა”, სადაც ღმერთი მიდის, რათა ადამს თვალები მზისგან მოუტანოს https://ru.wikisource.org/wiki/Сказание_о_сотворении_Богом_Адама ტექსტის დამოწმება - 28.06.15).

¹⁹ “იოსებ ქრისტემ თიხისაგან გააყეთა ადამიანი, ჩაბერა თავისი უკვდავი სული და გადვიქცა ადამიანად, მარა თვალები არ გაუხილაეს” (მასფა: ჩამწ. ნანა გეფერიძე, სამტრედიი); “ღმერთმა შეიყვანა სამოთხის ბაღში ადამ და ევა. მათ არ ჰქონდათ თვალები და უთხრათ: მე წავალ და იაგუნდი თვალე მოგიტანთო, რომ ერთმანეთის არ შეგშურდეთო” (თსუფა: 25801); “შაბათსა ადამი და ევა შექმნა თიხისგან, ჩაბერა სული, მაგრამა თოლები არ მისცა. უთხრა იმათა რომა: თქვენ აქ იყათ ვენახშია და არაფერი ნაყოფი არ შეჭამოთო, ვიდრე მე არ მოვალო. ღმერთსა ჭიქის თოლი უნდა მაეტანა და ჩაესო იმათთენა” (თსუფა: 4929); “ისინი ტიტვლები იყვნენ, მაგრამა სიტიტვლეს ვერ ხედავდნენ, რადგანაც ბრმები იყვნენ” (თსუფა: 4995).

ვარიანტში მას ენაცვლება “ღვატლი” — ფრინველის ბუმბული, როგორც ზეციური სხეულის სიმბოლო. სიბრძნით გადმოცემულია ის პირველქმნილი მდგომარეობა, რომელშიც ღმერთმა ადამი შექმნა და ის, როგორც ჩანს, ბიბლიაში აღნიშნულმა სიშიშვლის დანახვის ფაქტმა განაპირობა. თვალის ფიზიკური ახელა სულიერი ხედვის დახშობას მოასწავებს, რადგან დაბრძანება სულიერი ხედვის გახსნას ნიშნავს (მდრ.: ერთ-ერთ ხალხურ ნოველაში სოლომონ ბრძენი თვალს იბრძანებს, როცა მოსამართლედ აირჩევენ, რათა სამართლიანად განსაჯოს ადამიანთა ბედი).

ადამიანი — სამყაროს პატრონი. ფოლკლორში, ასევე, მოცემულია ადამიანის შექმნის მთავარი მიზანი — ის სამყაროს ბატონ-პატრონად გააჩინა ღმერთმა.²⁰ უნდა ითქვას, რომ ამ მხრივ ფოლკლორში ხაზგასმულია, რომ სატანის გაამბარტავენების და ადამიანთან დაპირისპირების მთავარი მიზეზი

²⁰ ქართლური ვარიანტის მიხედვით, ღმერთი ვაზს გააშენებს, რომელსაც ცრემლები სდის და ადამიანს ვაზის საპატრონოდ აჩენს (ნ. შამანძე, 1973, გვ. 30); ზოტურ ვარიანტში, სადაც დეტალურადაა მოცემული მნათობების, ანგელოზებისა და ეშმაკების, ცხოველთა და მცენარეთა შექმნა, ღმერთს გადაწყვეტილი აქვს, დედამიწაზე ხელიფე (პატრონი) გააჩინოს. ანგელოზი ღებხელი უჩვენებს, ეს არ გააკეთოს: “ვინ იცის, რაფერი იქნებოა, შენ რომ გაჯობოს რას შობიო. ღმერთმა მიწაც გააჩინა ადამი. სულის ჩადგამადე ეშმაკი მივიდა და ნახა რაცხა გაკეთებული დერგივით. დუშბაგუნა ხელი და თქუა: - კი გაჩთბა რაცხა ქვეყანაზე, მარა პატრონი არაფრის არ იქნებოა (არცაა პატრონი)” (თსუფა: 16155); მესხური ვარიანტი: “მათ აბარებს მთლად ედებსა, აუკრძალავს ერთ რიგ ხილსა” (ბოეზია, 1973, გვ. 97); ჯავახური: “დაუმონა ყველა მხენი, პირით ულოცეს ფეხები” (ბოეზია, 1973, გვ. 100).

²¹ აპოკრიფი “**განძთა ქვაბი**” ადამის გაჩენაზე მოგვითხრობს: ღმერთმა გადაწყვიტა, რომ თავის ხატად და მსგავსად შეექმნა კაცი. “და ვითარცა ესმა ანგელოზთა ესე სიტყუაჲ, **შეშინდეს** და თქუეს ურთიერთსა, რამეთუ: დღეს ვიხილავთ ((საკრველსა)) დიდსა, რამეთუ მსგავსი ღმრთისა დაიბადებთ, ვიხილავთ მარჯუნესა ღმრთისასა... და რაჲმს ანგელოზთა იხილეს ხატი ადამისი დიდებულად, შეეშინა მისგან ხილვითა პირისა მისისაჲთა ((რამეთუ)) ბრწყინვიდა დიდებითა, ბრწყინვალებითა დიდებისა ღმრთისაჲთა. და გამოვიდა, ვითარცა მზის-წყური, სიმაართე და სინათლე თუალთაგან მისგა და ვითარცა ალი ცეცხლისა, ზარი. და ვითარცა განერთხა გუჲამი ადამისი და შთაბერა სული... ადამ შეშინოსა სამოუცილო სამეფოჲდ და დაედგა თავსა გურჯუნი მეფობისაჲ” უფალი მიმართავს ადამს, რომ ყოველივეს ხელმწიფებას მისცემს და მხოლოდ მას დაემორჩილება ყოველივე შექმნილი. შემდეგ ღმერთი ქმნის ევას ადამის ნეკნისგან და დაასახლებს მათ სამოთხეში. “და იხილა ეშმაკი, რამეთუ ადამ და ევა ილიდებიან სამოთხესა, განრისხნა სიბოროტითა თჳითა, რამეთუ შეშურდა მათი და შევიდა ((მუტელსა)) გუელისასა. აღილო ზე ჰაერთა გუელმან და მიიყუნა ეშმაკი სამოთხესა”

²² “**ცხოვრება ადამისი**” (უძველესი ტექსტი მე-17 საუკუნის ხელნაწერთაა შემონახული), ადამთან დიალოგში ეშმაკი თვითონ აღიარებს მისადმი მტრობის საფუძველს: “შენ გამო გამოვარდი მე ქუეყანად რასაცა დღესა შეიქმენ შენ, მასცა დღესა გამოვედი პირისაგან ღმრთისა, რამეთუ ოდეს შთაბერა შენ პირსა შენსა სული, გაქუნდა შენ ხატი და მსგავსებად ღმრთებისაჲ, და მოვიდა მიქელ და წარმოგადგინა შენ და თაყუანის გაცემინა ჩემ ღმრთისა”. და ჰრქუა ღმერთმან მიქელს: შეგქმენ ადამ მსგავსად ხატისა და ღმრთებისა ჩემისა” მაშინ მოვიდა მიქელი და მოუწოდა ყოველთა ერთა ანგელოზთასა და ჰქრუა: “თაყუანის ეცით მსგავსსა და ხატსა ღმრთებისასა და ოდეს მოუწოდა მიქელ და ყოველთა თაყუანის გაცემინა, და მეტეა მოიწოდა და მე ვთქუ: “განმეშორე ჩემგან, რამეთუ უმრწემესსა ჩემსა არა თაყუანის ვსცემ, რამეთუ უწინა მაგისა მე უფალ ვარ და მაგის ღირს ჩემდა თაყუანის ცემად” ესე-ღა ესმა სხუთა ანგელოზთა ექუსთა, სთნდა სიტყუად ესე ჩემი და არა თაყუანის ცემად შენ. მაშინ განრისხნა ღმერთი და უბრძანა გარდმოგედებად ჩემი და მათიცა ქუეყანად საყოფლით ჩუენით. ზოლო შენი უბრძანა ყოფად სამოთხესა მას შინა, ოდეს გულისხმა ვყავ, რამეთუ შენდამი გამოვარდი და მე ვიყავ ჭირსა შინა და შენ განსუენებასა, და მოგინადირე, რადთა უცხო გქმნა შენცა საშუებელისა მისგან საშუებელისასა, ვითარცა მე უცხო ვიქმენ შენითა” ამ სიტყვებზე ადამი ლოცვას აღავლენს უფლის მიმართ, რათა დაიხსნას იგი ეშმაკისაგან, ეშმაკი კი მაშინვე გაქრება: “მას ჟამსა უჩინო იქმნა ბელიარ” (ს. ყუბანეიშვილი, 1946, გვ. 5).

სწორედ ეს არის. ეს მოტივი, ასევე, კარგად ჩანს ორ ქართულ აპოკრიფში: “განძთა ქვაბი”²¹ და “ცხოვრებაჲ ადამისა.”²²

ქართულ ზეპირ გადმოცემებში თითქმის არ არის წარმოდგენილი ანგელოზების, უხორცო და უსქესო არსებების წარმოშობა. შედარებით ინფორმაციული ამ მხრივ აქართული ფოლკლორია, სადაც ღმერთი ჯინებს “წინწყლიდან” (ცეცხლის ნაპერწყლისგან) ქმნის.²³ მათ ადამიანის შეხედულება ჰქონდათ, მაგრამ მაქციობის უნარს ფლობდნენ: “წინწყლიდან ღმერთმა გააჩინა ჯინნი. გოუჩინა იმას დედალი ჯინი. ესენი დაცოლქმარდნენ. შეხედულება ადამიანის ქონდა, დამჭირდებიან, ხან ვირად იქცევიან, ხან ჯორად” (თსუფა: 16155).

ბიბლიური სატანის მუსლიმური ვარიანტის — შაითანის (არაბ. გაძევა, გააგლო, მოიკვეთა, ექსორია უქმნა — გ. ლობჯანიძე, 2006, გვ. 389) ისტორია გვხვდება ყურანის II სურიდან, სადაც ის ანგელოსთაგანია და ასევე XVIII სურიდან, სადაც პირდაპირაა მითითებული, რომ ის ჯინთაგანი იყო (გ. ლობჯანიძე, 2006, გვ. 390). გ. ლობჯანიძეს მოჰყავს ყურანის კომენტატორის, არ-რად იბ ალ-ისბაჰანის განმარტება: “ჯინი ორი ტიპის არსებას ეწოდება. ერთი ისეთი სულიერია, რომელიც ხილული არ არის და ამ შემთხვევაში ანგელოზებიც და შაითანებიც ჯინის კატეგორიას მიეკუთვნებიან. ყოველი ანგელოსი ჯინია, მაგრამ ყოველი ჯინი ანგელოსი არ არის — (გ. ლობჯანიძე, 2006, გვ. 390). აქართულ ტექსტშიცაა მოცემული ანგელოზებისა და ჯინების დიფერენცირების საკითხი და მათი დინამიკა: ღმერთმა ჯერ ცეცხლისგან შექმნა ჯინები, მერე მათი ნაწილი — ლეზედილის მეთაურობით აიყვანა ცაში და ანგელოზობა მიანიჭა: “...დღესაც ანგელოზებად არიან. ძირს რომ დარჩნენ, კილო გამრავლდნენ, მარა აღარც გამჩენელი ღმერთი იცნეს. ეს ლეზედილი ცაშია. ძირს რომ დანაშაულობა ჩაიდინეს, ლეზედილს უბრძანა: თავი მუუყარე ძირს დარჩენილებსო. ლეზედილმა მუუყარა თავი აფრიკაში, ლეზედილს უთხრა, ზღვაში შეიო. ღმერთმა გამუუშვა ჯოჯონეთის წვიმა და ჯინები აქცია მუჰლად (ბარადოქსი — ცეცხლისგან შექმნილი ცეცხლით იწვება — ე.ი.). ცეცხლმა დაწუა ყოლიფერი. ლეზედილი ევიდა ცაში და ათასი წელი ანგელოზებმა იარსებეს.

ღმერთმა თქუა, დედამიწაზე ხელიფე²⁴ უნდა გააჩინოო. ლეზედილმა უთხრა, ნუ გააჩენო, ვინ იცის, რაფერი იქნებაო. შენ რომ გაჯობოს, რას შობიო.

ღმერთმა მიანიც გააჩინა ადამი. სულის ჩადგამამდე ეშმაკი მივიდა და ნახა რაცხა გაკეთებული დერგივით. დუუბაგუნა ხელი და თქუა: - კი გაჩთება რაცხა ქვეყანაზე, მარა პატრონი აფერის არ იქნებაო (არცაა პატრონი); მერე ეშმაკმა დააფურთხა კიბის ადგილზე. ჯიბრაილმა (მთავარანგელოზიო — მთქმელის განმარტება) ამოგლიჯა ეს ადგილი (მიწა), გადააგლო და აქეიდან

²³ “ყველაზე პირველათ სამოთხეში ეშმაკი გაჩნდა ცეცხლიდან, მაგრამ ეშმაკმა არაფერი სიკეთე არ მოიტანა. ამიტომ ღმერთმა წინასწარმეტყველებს უთხრა, რომ ადამი უნდა გააკეთოთო” (ზ. თანდილავა, 1990, გვ. 93).

²⁴ სიტყვა ხელიფე (არაბ. ხალიფას ვერსიაა, ნიშნავს შემცვლელი, მცვლელი - გ. ლობჯანიძე, 2006, გვ. 400) ადამიანის ფუნქციას აღნიშნავს, რაც ღმერთის შემცვლელობაში გამოიხატება. “უთხრა (შენმა) უფალმა ანგელოსებს: მე დავადგენ ქვეყანაზე ჩემს შემცვლელსო” (ყურანი II, 28).

²⁵ აქართული ფოლკლორი იმითაც განსხვავდება ანთროპოგონიის საერთო ქართული სურათისგან, რომ ადამიანის გვერდით მოცემულია ძაღლის შექმნაც: როდესაც წინასწარმეტყველები ადამის სხეულს შექმნიან, მას ეშმაკს აჩვენებენ. ის დააფურთხებს ადამს, რის გამოც, მას სამოთხიდან აგდებენ, ადამს დანაფურთხებს ამოკვეთენ და მისგან ძაღლს შექმნიან. ასე აიხსნება აქართულ ფოლკლორში ადამიანისა და ძაღლის განსაკუთრებული მეგობრული დამოკიდებულება (ზ. თანდილავა, 1990, გვ. 94).

ძალი გახდა და შეუყვება. ამიზა უყვარს ძალს პატრონი. ძალს რაც კაი აქ, პატრონს რომ ემსახურება, ანგელოზებმა რომ ხელი მოკიდა, იქიდანაა. ძალს რაც გლახა აქ, კაცს რომ ერჩის, ეშმაკის ფურთხიდანაა.²⁵

გამუშუვამ ღმერთმა მიწაზე ანგელოზები, ადამი გამოცადეთო. რაც კითხეს ადამს, ყოლიფერზე უპასუხა.

- რომ მიშლიდით, არ გააჩინოო, ახლა რაღას შობითო?

- ბოდიში, გამჩენელო ღმერთოო, - უთხრეს ანგელოზებმა.

- აბა ახლა ადიდეთო!

ანგელოზებმა ადიდეს, მარა ლეზედილმა არ ქნა, მე რეზა უნდა ვადიდო, თვითონ მადიდოსო. მაშვინ გადმუხადლო ღმერთმა ციდან ლეზედილი”.²⁶

სხვა აქარულ ვარიანტშიც განსხვავდება ერთმანეთისგან მელაიქები (ანგელოზები) და ეშმაკები - ჯინები. ჯენნეთში (სამოთხეში) “ეშმაკები ბევრი იყო. ღმერთმა მელაიქებს და ეშმაკებს უბრძანა, ელოცათ ადამისა და ჰევისათვის, რათა ჯენნეთში დარჩენილიყვნენ. მელაიქებმა ილოცეს, მაგრამ ეშმაკებმა არა. მათ თქვეს, რომ ჩვენ არ ვილოცავთ. მაგენი მიწიდან გაკეთებულა, ჩვენ კი ცეცხლიდან”.²⁷ როგორც მოსალოდნელი იყო, აქარული ფოლკლორი ყურანის მკვეთრ გავლენას განიცდის: “და აი, ვუბრძანეთ ანგელოზებს: თაყვანი ეცით ადამს! - და თაყვანი სცეს, იბოლისის გარდა. მან უარყო, თავი განიდიდა და შეიქმნა ერთი ურწმუნოთაგანი” - (ყურანი, II, 32). შაითანი (სატანა)/იბილისი (ბერძნული “დიაბოლოს” - ეშმაკი - არაბული ვერსია) აქარულ ფოლკლორში შეცვლილია ლეზედილით.

გაამბარტავებული ანგელოზის თემა გვხვდება, აგრეთვე, რაჭულ გადმოცემაში: იესო ქრისტემდე დიდი ხნით ადრე ყველა, ვინც მოკვდებოდა, ჯოჯობეთში ხვდებოდა. “ღმერთი რო არი ახლა, იმას ყავდა თორმეტი ანგელოზი. ე(ს) თორმეტი ანგელოზის უფროსი იყო ერთი და ყოველ დილას თორმეტივე ფეხებქვეშ უმღეროდნენ ღმერთს ალილუიას. ერთხელ უფროსმა უთხრაყე დანარჩენებს: რად უმღერით ამას ასე სულაო, ქვე ჩემზე მეტი ძლევა კი არა

²⁶ იუდაისტური გადმოცემით (Bereshit Rabbati 70), როდესაც ყველა ანგელოზი უსიტყვოდ დაემორჩილა ადამს, სამაელი აპროტესტებდა, თუ რატომ უნდა დამორჩილებოდა ის ფერფლისაგან შექმნილ არსებას; ამ მიზეზით გააგდო ღმერთმა ზეციდან სამაელი, რომელიც გამოედო მიქაელის ფრთას და ლამის თან ჩაიტანა, მაგრამ ღმერთმა არ დაუშვა ეს (რ. გრეივისი, 2008, გვ. 120).

ეს მოტივი, ასევე, ცნობილია აპოკრიფში “ადამის ცხოვრება” (Vita Adae XIII, 1-16): სამაელი იეჰვიანებს ადამზე, რომელსაც დედამიწის ყველა მცხოვრები უნდა დაემორჩილოს, გადაიქცევა გველად და შედის სამყაროში. სამაელს არ სურს, რომ მასზე უფრო გვიან შექმნილ ადამს დაემორჩილოს, ამიტომ უბირსპირდება ღმერთს და სურს, თავი გამოაცხადოს უმაღლეს ღმერთად (რ. გრეივისი, 2008, გვ. 119).

²⁷ ქეთევან სიხარულიძეს თავის ნაშრომში “კავკასიური მითოლოგია” მოჰყავს ნოღაური მითი: “ღმერთმა მიწისგან შექმნა ადამიანი, მაგრამ ის ცარიელი იყო, როგორც თიხის ქოთანა. ღმერთმა შთაბერა სული და ეს ქმნილება ნამდვილ ადამიანად აქცია. ღმერთმა გამოუცხადა ანგელოზებს (რომლებიც ზეციური სინათლისგან/ცეცლისგან არიან შექმნილნი ადამიანის შექმნამდე), რომ მან მიწის ბატონი შექმნა და მათ თაყვანი უნდა ეცათ ადამიანისთვის. ერთმა ანგელოზმა თავისი ამალით უარი განაცხადა: “არ ეკადრებათ ნათლისაგან შექმნილთ, ეთაყვანონ მიწისაგან შექმნილს” განრისხებულმა ღმერთმა ისინი ეშმაკებად აქცია და ქვესკნელში ჩაყარა, ყველა ქმნილებაზე უფრო დაბლა მოაქცია, ამიტომ განდევნილი ანგელოზები – ეშმაკები მტრობენ ადამიანს, რადგან იგი მიაჩნიათ საკუთარი უმედურების მიზეზად და ცდილობენ შემოქმედთან მის დამცირებას (ქ. სიხარულიძე, 2009, გვ. 232).

აქვსო. ეს გაიგო ღმერთმა და მის შემდეგ გაჩნდა ელვა და ბრუნუნის ქვეყანაზე. ღმერთმა ისინი გადმოყარათ მიწაზე. რომლებმაც თქვენი - შენი გიგალობებით, ისინი დატოვა, დანარჩენები კი გადმოყარა ღმერთმა მიწაზე. უფროსმა ეს არ უთხრა. გადმოავლო ის და წარმოიშვა მისგან ეშმაკი” (თსუფა: 25801); მესხური გადმოცემით, “ანგელოზებს ღმერთისთვის თავი უმდაბლებიან, ღმერთი უნდა ვადიდოთო. ღმერთს ამ ქვეყანაში ანგელოზები გადმოუყრია, ადამიანიშვილი გაუჩინია” (თსუფა: 3684). ვარიანტებში ჩანს, რომ ეშმაკი უპირისპირდება ადამიანს, როგორც მისი ზეციდან გამოდევნის ერთ-ერთ მთავარ მიზეზს. ზოგჯერ ეშმაკის დაპირისპირების მიზეზად შურია აღნიშნული, რომელსაც ადამის უზრუნველი ცხოვრება შეშურდება. აჭარული ტექსტი აღნიშნავს, რომ ადამი “შროლოდ სურნელებით იკვებებოდა” (მასფა: ბობოყვათი, 1970),²⁸ რითიც ადამისა და ევას სულიერ საკვებზე გადატანილი აქცენტი,²⁹ ამავე მიზეზით უნდა იყოს სხვადასხვა ვარიანტში ადამის საკვებად ზეციდან ჩამოცვნილი ფრინველი: “ღღე მუდამ ჩამოდიოდა ზეციდამ გაფცქვნილი მწყერი”³⁰ (ბოეზია, 1973, გვ. 102).

ედემის ბაღი. მიუხედავად იმისა, რომ ბიბლიურ ედემის ბაღს მრავალი ვარიანტი აქვს მსოფლიოს სხვადასხვა მითოლოგიაში, მათი მთავარი არსი იდენტურია: ღმერთმა თავდაპირველად ადამიანი უზრუნველი და ბედნიერი ცხოვრებისთვის შექმნა და ისიც ცხოვრობდა სამყაროში ჰარმონიულად.

ღმერთმა ადამი და ევა სამოთხის ბაღში დასახლა. ბიბლიაში საკმაოდ ვრცლად აღწერილი ედემის ბაღი. ასევე მრავალფეროვნადაა წარმოდგენილი ბიბლიურ სამოთხის ბაღი ფოლკლორში, სადაც ადამიანი უზრუნველად და განცხრომით ცხოვრობს:

“ადამიანს ედემი აქვს, ვერა ძლება სიტურფითა;
არცა იცის ტანჯვა რაა, არც მოკვდების სიტურფითა;
არცა იცის ტანჯვა რაა, არც მოკვდების სიკვდილითა.

შიგ შუა გულ ედემისა ტახტი იდგა ზურმუხტისა,
ოქროს ზოდის ფეხები აქვს, გუმბათია ლაყვარლისა.³¹

ანგელოზთა გუნდი გალობს, აღიდებენ შემოქმედსა” (ბოეზია, 1973, გვ. 97).

“ადამ ნათლით შემოსილსა არ უნდოდა ტანსაცმელი,

²⁸ სამოთხის ჰაერით იკვებებიან ბიბლიური შესაქმის აფხაზური ფოლკლორიზაციის გმირები ადამი და ანამი. ისინი არ მუშაობენ, ჰყავთ სამი შვილი. აფხაზური გადმოცემა იმით გამოირჩევა, რომ მათ შვილები სამოთხიდან გამოძევებამდეც ჰყავთ (ს. ზუხუა, 1988, გვ. 154).

²⁹ ებრაელი რაბინები არაერთგზის აღნიშნავენ, რომ ადამისა და ევას საკვები ედემის ბაღში სულიერი ბუნების იყო, ცოდვით დაკეპამდე ადამი და ევა იღებდნენ ისეთ საკვებს, რომელიც მათ ფიზიკურ ბუნებას კი არ აღრმავებდა, არამედ სულიერად ამძლავებდა (მ. ვეისმანი, 1990, გვ. 60).

³⁰ ნ. შამანაძის დაკვირვებით, გაფცქვნილი მწყერის სახე-სიმბოლო, რომელიც უზრუნველი ცხოვრების წყაროდ მიიჩნევა, სრულიად ახალია ქართულ ხალხურ შემოქმედებაში და, მისივე აღნიშვნით, არც სხვა ხალხთა ფოლკლორში დასტურდება (ნ. შამანაძე, 1973, გვ. 34-35). მწყერის სახე-სიმბოლო მოსეს ებიზოდის გამოძახილი უნდა იყოს ხალხურ ტექსტში, როდესაც შიმშილის გამო უდაბნოში ხალხი ნანობს ეგვიპტიდან წამოსვლას და უფლის ბრძანებით “საღამოხანს მოფრინდა მწყერი და დაფარა მთელი ბანაკი, დილით კი ცვრით იყო მოფენილი მთელი ბანაკი” (გამ. 16,13).

³¹ ებრაელ ხალხში არსებობს რწმენა, რომ ედემის ბაღში ანგელოზები უგალობდნენ ადამსა და ევას, ზოლო მნათობები - მზე, მთვარე, ვარსკვლავები, ცეკვავენ მათთვის. უფალმა თვითონ დაამზადა ძვირფასი მარგალიტებით მოოჭვილი მაგიდები, მოაწყო ხუფა, საქორწილო ბალდაზინი და აკურთხებდა წყვილს (მ. ვეისმანი, 1990, გვ. 65).

არც მუშაობა უნდოდა, სარჩო ჰქონდა ძველისძველი.

ღლე მუდამ ჩამოდიოდა ზეცილამ გაფრცქენილი მწყერი” (პოეზია, 1973, გვ. 102).

აკრძალვა-დარღვევა. ადამიანური ბუნება დასაზღვრულია სამოთხის ბალშიც კი და მას, მიუხედავად იმისა, რომ უზრუნველად ცხოვრობს და თავისუფალი ნებაც აქვს მინიჭებული უფლისგან, აკრძალული აქვს ხე ცნობადის ნაყოფის გასინჯვა. ფოლკლორში გამეორებულია აკრძალული ნაყოფის გასინჯვის მოტივი, თუმცა მონაცვლეობს თვითონ ნაყოფის სახეობა:³² ეს ხან ვაშლია, ხან - ლეღვი, იშვიათად - ყურძენი,³³ ხოლო აჭარულ გადმოცემებში ბურის კაკალსაც კი ვხვდებით: როდესაც გაბრაზებულმა ღმერთმა ეშმაკები ჭენეთიდან გამოყარა და შესვლა აუკრძალა, მათ მოისურვეს, ადამი და ევაც გამოეგდოთ ჭენეთიდან. “ერთი ეშმაკი გადაიქცა გველად და შეიპარა ჭენეთში. ადამიანის სახე მიიღო და ჰევას დაუახლოვდა. მან ჰევა შეაცდინა და ბურის კაკალი აჭამა, თან დაუბარა ადამსაც აჭამეო. აჭამა ჰევამ ბურის კაკალი ადამსაც. საერთოდ, ჭენეთში ბურის ჭამა არ შეიძლებოდა და გაბრაზებულმა ღმერთმა ორივე გამოყარა. ერთი აღმოსავლეთით გადაისროლა, ხოლო მეორე — დასავლეთით” (მასფა, ბობოყვათი).

აკრძალვის განსაკუთრებული შემთხვევასთან გვაქვს საქმე იმერულ ვარიანტში, რომელიც აკუსტიკურ ხასიათს ატარებს: ბრმა ადამსა და ევას ღმერთი უკრძალავს ვინმესთვის ხმის გაცემას. ადამი არ გასცემს ეშმაკს ხმას, ევა კი შეეხმიანება და შედეგად თვალეზი აეხილება. შემდეგ ეშმაკი ლეღვის რძეს მისცემს ევას, რათა ადამს თვალეზზე მოუსვას და ისიც გაახელს თვალეზს (მასფა: სამტრედია, ჩამწერი ნანა გეფერიძე). ხსენებულ ჩანაწერში ჭამის ფაქტი საერთოდ არ გვხვდება, მას ხმის გაცემა ენაცვლება, ხოლო ბრმა ადამისთვის თვალეზზე ლეღვის რძის მოსმით ევას ძალადობაა ხაზგასმული.

საინტერესოა, რომ აკრძალვის სვანურ ვარიანტში ადამს და ევას აცდუნებს არა გველი, არამედ სამაელი (ეშმაკი) თხის სახით და ვაშლის ჭამას შესთავაზებს მათ (ბ. ნიჟარაძე, 1962, გვ. 139).

რასაკვირველია, აკრძალვის მეწყვილე ფუნქცია მისი დარღვევაა. ადამის მიერ აკრძალული ნაყოფის ჭამა შეფასებულია როგორც ურჩობა, რომლის გამოც პასუხი უნდა აგოს ადამიანმა. და ეს ერთი შეხედვით მარტივი მითი, რომელსაც ებრაელთა საღვთო წიგნი გადმოგვცემს, ნებისმიერი რელიგიის უმთავრეს პრინციპს - მორჩილებას ეფუძნება. ურჩობა იქცა ცოდვით დაცემის მიზეზად და არა გონებრივი სიჩქვილე, როგორც ხშირად განმარტავენ ადამის მდგომარეობას. ცოდვით დაცემამ ადამი დააშორა ღვთის ხატს, ნიშნავს ღვთის

³² ებრაულ მიდრამების სხვადასხვა ვერსიაში განსხვავებული სახეობის ხილია მოცემული: 1) ყურძენი, რადგან არაფერს ისეთი ზიანი არ მოაქვს ადამიანისთვის, როგორც ყურძენს, რომლისგანაც ღვინო იწურება და რომელიც დამანგრეველად მოქმედებს სუსტ ადამიანებზე; 2) ხორბალი, რომელიც ადრე ხეზე იზრდებოდა - ის ცოდნის სიმბოლოა და ამიტომ შეიძლება უკავშირდებოდეს ხე ცნობადს; 3) ლეღვის ხე - ადამი და ევა ლეღვის ფოთლებით იმითომ შეიმოსნენ, რომ არც ერთმა ხემ მათ ფოთლი არ მისცა გარდა ლეღვისა, რომლის ნაყოფიც მათ იხილეს (მ. ვეისმანი, 1990, გვ. 71-75).

³³ ყურძენი ცნობილია ებრაულ ტრადიციაშიც: როდესაც ევამ ადამს ნაყოფი მისცა, თავიდან ის უარზე იყო, ხოლო შემდეგ ევამ მას ამ ნაყოფის წვენი მიაწოდა და დაეინებოთ მოსთხოვა მისი დაღვევა, მიდრამი ამბობს, რომ ადამმა ვეღარ გაუძლო ევასთან კამათს, მის ზეწოლას და დალია აკრძალული ნაყოფის წვენი (მ. ვეისმანი, 1990, გვ. 72-72).

ხატად ქმნილი ადამი სულიერად და გონებრივადაც უფრო ახლოს იყო ღმერთთან, ანუ უფრო განვითარებული, ვიდრე თანამედროვე ადამიანი.

დასჯა. როგორც ღმერთის მიერ აკრძალვას აუცილებლად მოსდევს მისი დარღვევა ადამიანისგან, ისე აკრძალვის დარღვევას მოჰყვება საბასუხო რეაქცია უფლისგან - დასჯა. უფლის მთავარი სასჯელი - უკვდავების დაკარგვა - ფოლკლორულ ჩანაწერებში იშვიათად გვხვდება,³⁴ ებრაული ტრადიციისგან განსხვავებით, სადაც მთავარი აქცენტი სწორედ უკვდავების დაკარგვაზეა გადატანილი: “როგორც კი შეჭამა ევამ ხილი, მას სიკვდილის ანგელოზი გამოესახა” (მ. ვეისმანი, 1990, გვ. 71); ის შეიბყრო ეჭვმა, რომ მოკვდებოდა და ადამს სხვა ქალს გაუჩენდა ღმერთი, ამიტომაც დააძალა ადამს აკრძალული ხილის გასინჯვა (მ. ვეისმანი, 1990, გვ. 72).

მიუხედავად იმისა, ქართულ ფოლკლორში სიტყვასიტყვით არის გადმოტანილი ღმერთის მიერ სამოთხის მკვიდრთა დასჯის პირობები (ადამი ისჯება შრომით, ევა - მშობიარობის სირთულით, გველი - მიწაზე ხოხვითა და კაცთა მოდგმასთან მტრობით), ინოვაცია ამ თვალსაზრისით მაინც გვხვდება. ხალხისთვის სრულიად მისაღები აღმოჩნდა სასჯელის ბიბლიური ფორმა, რადგან ის ემპირიული სინამდვილითა და გამოცდილებით იქნებოდა შთაგონებული თვითონ ებრაელთა საღვთო წიგნშიაც; რამდენიმე ვარიანტში კი ხალხური მთქმელი ცოდვით დაცემას ეშმაკის დამონებას უკავშირებს:

“ხუთი ათას წელიწადსა სასუფეველი დაკეტა,
გამრავლდა ურჯულოება, ჯოჯოხეთი დაახვედრა,
არ გაწყდენ წყალ-რღვნით, არ ცეცხლით
ყველა კაცსა დააყვედრა,
ადამის ჩამომავალი ეშმაკებს ყმად დაევედრა” (პოეზია, 1973, გვ. 105-

106).

სხვადასხვა კუთხეში სხვადასხვა დროს ჩაწერილი ქართული ფოლკლორული მასალის შეგვრებისა და ანალიზის საფუძველზე გამოიკვეთა, რომ ბიბლიური შესაქმის ებრაული ქართულ ყოფაში საკმაოდ გავრცელებული ყოფილა: გვხვდება როგორც პოეტური და პროზაული, ისე შერეული ტექსტები. მხატვრული თვალსაზრისით, ეს ტექსტები საკმაოდ მდარე ხარისხისაა, იშვიათად ვხვდებით ორიგინალურ მხატვრულ სახეებსა და მეტაფორებს, რასაც, უპირველეს ყოვლისა, ორი ურთიერთგამომდინარე მიზეზი აქვს: ბიბლიის ფოლკლორიზაციისას ნარატივს, ამბავს მეტი მნიშვნელობა ენიჭებოდა, ვიდრე ელემენტს, რაც თვითონ საკითხის მნიშვნელობით იყო განპირობებული; ფოლკლორში შემონახული ბიბლიური ცოდნა ხალხში ებიზოდების, სიუჟეტების სახით ვრცელდებოდა და არა დიდაქტიკურად, მიუხედავად იმისა, რომ საგანმანათლებლო ფუნქციას ასრულებდა. სალექსო ფორმაც ბიბლიურ ამბავს საზოგადოებისთვის უფრო მისაღებასა და ახლობელს ხდიდა, ხოლო რელიგიური მნიშვნელობისგან ის პრაქტიკულად დაცილილი იყო.

³⁴ერთადერთი გამონაკლისია აკაკის კრებულში გამოქვეყნებული მესხური ლექსი, რომელშიც უფალი ქერუბინებს მახვილებს აძლევს და ადამის დასჯას უბრძანებს: “ადამს ნულა შემოუშვებთ, არ ანახოთ მდინარები: ველარ ნახოს უკვდავება, ვერცა უკვდავი ბაღები” (პოეზია, 1973, გვ. 101).

დამოწმებული ლიტერატურა

თ. ბუაძე, 2014 - თ. ბუაძე, სულთმოფენობა, წიგნში: სულთმოფენობა, სერია — რჯული ქრისტესი, “ალილო”, თბ., 2014, გვ. 6-10.

რ. გრეივსი, 2008 - Роберт Грейвс, Рафаэль Патай. Иудейские мифы: книга Бытия. М.: АСТ, 2008. Пер. с англ. Л.И.Володарской.

მ. ელიადე, 1998 - Элиаде Мирча, Азиатская алхимия, Москва, 1998.

მ. ვეისმანი, 1990 - Рабби Моше Вейсман, Мидраш рассказывает, Берешит I. Иерусалим: «Швут Ами», 1990.

ს. ზუხბა, 1988 - ს. ზუხბა, აფხაზური ზებირსიტყვიერება, თბ., 1988.

ზ. თანდილავა, 1990 - ფოლკლორული მასალები — შეკრიბა, გამოსაცემად მოამზადა და შენიშვნები დაურთო ზ. თანდილავამ — სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ზებირსიტყვიერება, X, თბ., 1990, გვ. 93-124.

გ. ლობჯანიძე, 2006 - განმარტებანი — ყურანი, არაბულიდან თარგმნა, შესავალი წერილი და განმარტებანი დაურთო გიორგი ლობჯანიძემ, კავკასიური სახლი, თბ., 2006.

გ. მახარაშვილი, 2004 - გ. მახარაშვილი, შესაქმის ლეგენდა აქარულ ფოლკლორში — კრიტიკიუმი, N 11-12, თბ., 2004, გვ. 155-156.

მეშკოვი, 1996 - მეშკოვი, Теория парадокса, Иерусалим, “Эрец Исраэль”, 1996.

ბ. ნიჟარაძე, 1962 - ბ. ნიჟარაძე, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ნაწერები I, თბ., 1962.

პოეზია, 1973 - ქართული ხალხური პოეზია, ტ. I, ნაკვთ. II, თბ., 1973.

ქ. სიხარულიძე, 2009 - ქ. სიხარულიძე, იბერიულ-კავკასიური მითოლოგია, თბ., 2009.

ფ. ფრეზერი, 1989 - Дж. Фрезер, Дж., Фольклор в Ветхом Завете. М.: 1989.

ს. ყუბანეიშვილი, 1946 - ს. ყუბანეიშვილი, ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, ს. ყუბანეიშვილის რედ., თბ., 1946.

ნ. შამანაძე, 1973 - ნ. შამანაძე, ქართული ხალხური ლეგენდები, თბ., 1973.

თ. შიოშვილი, 2010 - თ. შიოშვილი, სამყაროსა და პირველი ადამიანების შექმნის მოტივი აქარულ შესაქმის ლეგენდაში — ქართველი მუსლიმები თანამედროვეობის კონტექსტში, ბათუმი, 2010.

თსუფა - თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფოლკლორის არქივი.

მასფა - მოსწავლე ახალგაზრდობის სასახლის ფოლკლორის არქივი.

////////

ETER INTSKIRVELI**ON THE FOLKLORIC TRANSFORMATION OF THE BIBLICAL
-ANTHROPOGONY**

Anthropogony in folklore is chiefly related to cosmogonic myths. Georgian folklore mostly repeats the motives of the Biblical creation of the world. The given paper focuses on the comparative analysis of Georgian folklore and the Bible with regard to every stage of anthropogony – creation-prohibition-violation – punishment. Comparative analysis is also made with regard to Hebrew tales, Georgian and Coptic apocrypha, expressive-stylistic devices considered as folk innovations (the blindness of Adam and Eve, the clothes made of feathers, food etc.). Special analysis is made of Acharian folklore, which is a peculiar phenomenon within the Georgian folklore, due to the apparent influence of the Moslem religion.

საქართველოს საგეოგრაფიკო საზოგადოება

სოციალ-ეკონომიკური ვითარება დემოკრატიულ
საქართველოში
(1918-1921 წლები)

დემოკრატიული საქართველოს პერიოდის ბეჭდური მედია იძლევა მკაფიო სურათს ქვეყანაში მიმდინარე პოლიტიკური თუ სოციალ-ეკონომიკური ვითარების შესახებ.

XX ს. დასაწყისის ქუთაისის პერიოდული გამოცემების მრავალფეროვნებით გამოირჩეოდა (1912 წელს თბილისში 13 გამოცემა გამოდიოდა, იმავე წელს ქუთაისში იბეჭდებოდა 18 დასახელების გაზეთი, ყურნალი და ალმანახი)

მიმდინარე პოლიტიკურ-ეკონომიკურ მოვლენებს აღწერდნენ და საზოგადოებას დროულ ინფორმაციას აწვდიდნენ პოლიტიკური პარტიების პერიოდული გამოცემები: ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ქუთაისის ორგანიზაციის პერიოდული ორგანო **“ჩვენი ქვეყანა”**, სოციალ-ფედერაციული პარტიის გაზეთი **“ხალხის მეგობარი”**, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის პერიოდული გამოცემა – **“სოციალ-დემოკრატი”**.

იმ პერიოდისათვის მთავარი სააგიტაციო საშუალება პერიოდული გამოცემები იყო; გაზეთები მკაფიოდ გამოხატავდნენ თავიანთი პარტიების პოზიციებს და მკვეთრად აკრიტიკებდნენ სხვა პარტიების სამოქმედო პროგრამებს.

დამოუკიდებელი საქართველო უმძიმესი ეკონომიკური პრობლემების წინაშე აღმოჩნდა. I მსოფლიო ომის, რევოლუციების პერიოდში მიმდინარე ფინანსურ-ეკონომიკური სტაგნაციის პროცესი სულ უფრო ღრმავდებოდა. მოიშალა იმპერიის ფარგლებში არსებული სავაჭრო კავშირები. ტექნიკურ საშუალებათა უკმარისობის გამო მკვეთრად შემცირდა სასოფლო-სამეურნეო წარმოება, ფაბრიკა-ქარხნების დახურვით შეწყდა ან შემცირდა (საფეიქრო, ტყავის, საპნის, კვების) პროდუქციის გამოშვება, ქვეყანა უმუშევრობამ მოიცვა.

მიუხედავად არამდგრადი პოლიტიკური და სოციალ-ეკონომიკური ვითარებისა, მიმდინარეობდა ჭიათურის მანგანუმისა და ტყიბულის ქვანახშირის მოპოვება. ჭიათურის მანგანუმი მაღალი ხარისხით ხასიათდება, ამიტომ უცხოელების მხრიდან მასზე დაინტერესება დიდი იყო.

ჭიათურის მანგანუმის ამოღება ჯერ კიდევ XIX ს. 80-იან წლებში ქართველი მრეწველების ხელში იყო, გატანა კი უცხოელი ექსპორტიორების საშუალებით წარმოებდა.

1918 წ. ზაფხულში გაჩნდა მანგანუმის ამოღებისა და ექსპორტის განახლების შესაძლებლობა, მაგრამ ქართველი მრეწველები უკმაყოფილებას გამოთქვამდნენ იმის გამო, რომ საქართველოს მთავრობა შელავათს აძლევდა მფარველი სახელმწიფოს – გერმანულ ფირმებს. მთავრობამ ჩამოაყალიბა შერეული (ქართულ-გერმანული) აქციონერული საზოგადოება, მაგრამ I მსოფლიო ომში

გერმანიის დამარცხების შემდეგ საზოგადოება დაიშალა. 1919 წ. გამოცხადდა მანგანუმის საბადოების ნაციონალიზაცია. მანგანუმის 146-მა ქართველმა მრეწველმა ჩამოაყალიბა ახალი აქციონერული საზოგადოება ნიკო ნიკოლაძის მეთაურობით. მანგანუმის ექსპორტი სახელმწიფო მონოპოლიად გამოცხადდა. ეს უფლება გადაეცა “ჭიათურის მარგანეცის საექსპორტო საზოგადოებას”, მოგების 35% ბიუჯეტში უნდა შესულიყო. 1920 წლისათვის საზღვარგარეთ გატანილ იქნა 10 მილიონი ფუთი მანგანუმი.

გაზეთი “ჩვენი ქვეყანა” 1919 წ. 24 მაისის ნომერში წერდა: “ფოთში მოვიდა საფრანგეთიდან ორი დიდი გემი სხვადასხვა საქონლით დატვირთული. საქონლის ღირებულება რამდენიმე მილიონს აღემატება. მოტანილი საქონლის ნაცვლად გემებით საფრანგეთში წაიღებენ მატყლსა და მარგანეცს. მოტანილი საქონელი გასაყიდად დაფრიგდებათ საქართველოს ვაჭრებს. საქონელი უნდა გაიყიდოს 25% დამატებით”. იგივე გაზეთი 9 ივლისის ნომრით საიმედო ინფორმაციას აწვდიდა მკითხველს: “საქართველოს ფინანსურ წრეებში ხმებია, რომ ბოლო ხანებში ჭიათურის შავი ქვის მწარმოებელთა საბჭოს ფრიად დიდი სავაჭრო საქმე დაუჭერია ინგლისელებთან. პირველად უნდა მზადდებოდეს გასაგზავნად მილიონი ფუთი შავი ქვა, რაც მოგვცემს 2 მილიარდ მანეთს, ამ თანხის ანგარიშში ინგლისელებს შემოაქვთ 100 ასი ფუთი სტერლინგი, ამისათვის მოსალოდნელია ჩვენი ვალუტის ძალიან აწევა” (“ჩვენი ქვეყანა”, 1919, №123).

ტყიბულის ქვანახშირის მოპოვება დაიწყო XIX. 40-იანი წლებიდან. დემოკრატიული საქართველოს წლებში, მიუხედავად სერიოზული სიძნელებებისა, ქვანახშირის წარმოება განახლდა, თუმცა იგი ექსპორტის საგანი არ ყოფილა, მას ძირითადად ამიერკავკასიის რკინიგზა მოიხმარდა. “სპეციალურმა ტექნიკურმა კომისიამ საჭიროდ მიიჩნია გააძლიერონ ქვა-ნახშირის დამუშავების საქმე ტყიბულის მაღაროებში. ფოთის, სამეგრელოს, ყვირილისა და ტყიბულის შტოებზე ორთქმავლის მუშაობა ქვა-ნახშირით უნდა მოხდეს” (“ხალხის მეგობარი”, 1918, №200, 4 ივლისი).

1918-19 წლებში ბრესაში შემდეგი ცნობები იბეჭდებოდა: “ვინაიდან საქართველოს რესპუბლიკა ძალიან კრიტიკულ მდგომარეობაშია უნავთობის გამო, ამიტომ დემოკრატიულმა მთავრობამ ყურადღება მიაქცია ტყიბულის ქვანახშირის დამუშავებას. მაღაროები გადადის მიმწოდებელი კომისიის ხელში” - წერს “ხალხის მეგობარი” (1918 წ. 28 ივლისი). იგივე გაზეთი 14 ივლისის ნომერში (1918 წ. №207) აღნიშნავდა: “გაირკვა, რომ რკინიგზებს სათბობი მასალა 22 დღის სამყოფი აქვთ, თუ ბაქოდან ნავთი არ მოვიდა, მაშინ ქვანახშირს იხმარენ, რაც კრიზისს აგვაცილებს” და ა. შ.

დემოკრატიული საქართველოს სამწლიანი არსებობის პერიოდში მთავარი პრობლემა ეკონომიკური სიღატაკის დაძლევაში მდგომარეობდა. ქართული მეღია, მათ შორის ქუთაისში გამოძავალი პერიოდული გამოცემები, აქტიურად აშუქებდნენ საქართველოს რეგიონებში არსებულ მძიმე ფინანსურ და ეკონომიკურ ვითარებას: “შიშნაობაა რაჭის, ლეჩხუმის, ოსურგეთის მაზრებში, ითხოვენ სიმინდს” - წერდა 1918 წ. გაზეთი “ჩვენი ქვეყანა” (№67, 23 მაისი). იგივე გაზეთი 24 წლის ნომერში აღნიშნავდა, რომ ქვეყანაში მძვინვარებს “სიძვირე და უმუშევრობა”. 1919 წ. 21 ივნისს გაზეთი შეეფოთებულა წერდა, რომ “შიშნაობა მოგველის, თან ერთვის უამინდობა”; იგივე გაზეთი 24 ივლისს

მიუთითებდა, რომ საქართველოს მოსახლეობა ცხოვრობს “საშინელი სიღვირისა და შიმშილობის” პირობებში.

1918 წ. 4 ივლისის ნომერში გაზეთი “ხალხის მეგობარი” სტატიაში “სურსათის საკითხი საქართველოში” წერდა: “ყველასათვის ცხადია, რომ სურსათის საკითხი და განსაკუთრებით პურით დაკმაყოფილება ქვეყნის ახლანდელი მთავრობის უდიდესი საზრუნავი საგანია. ჩვენში დაიწყო ნამდვილი შიმშილობა უპურობისა და სხვა აუცილებელ მოთხოვნილებათა საგნების უქონლობის ნიადაგზე და დღევანდელი იმაზეა დამოკიდებული, მოგვარდება თუ არა ეს დიდი საკითხი”. საგაზეთო სტატიები სწორად აფასებდნენ ქვეყანაში შექმნილ უმძიმეს პოლიტიკურ ფონს, იმ საფრთხეებს, რაც იწვევდა მწვავე ეკონომიკურ პრობლემებს, სიდუხჭირესა და ინფლაციას: “პურისა და სანათ-სათბობის საქმე იმდენად გადაუდებელი საკითხია მთავრობისა და ქვეყნისათვის დღეს, როგორც საგარეო ომის წარმოება ან ანარქიული ცეცხლის ჩაქრობა. ვიცით, რომ ჩრდილო კავკასიაში გაგზავნილმა საქართველოს რწმუნებულმა პირებმა პირობაც კი დასდვენ საეკონომიო საკითხისა, ეს პირობა განსაკუთრებით პურის საქირობამ გამოიწვია, მაგრამ პირველივე გამოგზავნილი პური ხელთ იგდეს ჩვენი სახელმწიფოს მტრებმა და მისი გამოშვება აქ შეუძლოთ დაინახეს. ჯულაშვილი ჩრდილოეთით [იგულისხმება ბოლშევიკები] და ოსმალები და თათრები ადერბაიჯანით ყველა ღონეს ხმარობენ ჩვენში შიმშილის გასამეფებლად. ცდილობენ საქართველოს არ შემოუშვან არც პური და არც სხვა სანოვავე, რათა ამით ძირი გამოუთხარონ ჩვენ თავისუფლებას და მონებად გვაქციონ... ჩრდილო კავკასიის იმედოდ დარჩენა დამღუპველი იქნება ჩვენთვის, ჩვენ უნდა ახალი გზები ვეძებოთ საეკონომიო კავშირებისათვის” – ვკითხულობთ გაზეთში.

ინფლაციამ თანმდევი პრობლემები გამოიწვია. გაძვირდა რკინიგზის ბილეთები (ფასმა 5-ჯერ მოიმატა), დაძვირდა მუშათა მდგომარეობა: ტყიბულის სატყეო რაიონის მუშები მიმართავდნენ შრომის კომისარს, რომ მათი მდგომარეობა მეტად უნუგეშოა, სთხოვენ შუამდგომლობას მთავრობასთან, პირობების გაუმჯობესების გამო (“ხალხის მეგობარი”, №404, 22 მარტი, 1918 წ.)

იმავე გაზეთის ერთ-ერთ ნომერში (1919 წ. №392, 7 მარტი) მითითებულია, რომ შრომის კომისარმა სათანადო თხოვნით მიმართა დაუყოვნებლივ დაკმაყოფილებულ იქნას ჭიათურის ხაზინის მოსამსახურენი მათდამი კუთვნილი ჯამაგირებით. ასეთი სახის მიმართვები და მუშათა მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობა გაზეთების თითქმის ყველა ნომერშია აღწერილი.

ჟურნალისტი, რომელიც აქვეყნებდა ფსევდონიმით “ალი”, საგაზეთო წერილში “სასურსათო საკითხის გარშემო” (“სოციალ-დემოკრატი”, 1919, №67, 26.03) მიუთითებდა იმ სერიოზულ ფინანსურ და ეკონომიკურ საფრთხეებზე, რაც დღითიდღე იზრდებოდა და საშიშროებას უქმნიდა ქვეყნის დამოუკიდებლობას. ავტორი აკრიტიკებს სისუსტეს ხელისუფლების მხრიდან, ამავე დროს ობიექტურად აფასებს ეკონომიკური გაჯანსაღების ხელისშემშლელ მიზეზებს: “არა მარტო საერთაშორისო მდგომარეობამ, საერთაშორისო ომის მიერ შექმნილმა, შეუშალა ხელი ჩვენს შემოქმედებით მუშაობას, არამედ იმ მუდმივმა გარეშე საფრთხემ და ხშირმა ომებმა, ხან ერთ მეზობელთან, ხან მეორე მტერთან და ხან მესამესთან, დიდი ზიანი მოგვყავნეს ამ შემთხვევაში და რომ ეს უკანასკნელი არა, ჩვენ დღეს გაცილებით უკეთეს პირობებს შევქმნიდით

ჩვენი რესპუბლიკის არსებობისათვის, ვინემ დღეს გვაქვს”. მეორე საფრთხე, რომელზეც ყურნალისტი ყურადღებას ამახვილებს – ეკონომიკური კრიზისია: “ძლიერ დაეცა ფულის კურსი. ბონები იბეჭდება მრავლად და მოჭრილის ღირებულება კი შიგნი არ იქმნება. ფული არ ტრიალებს შიგნი. საბეჭდავი მანქანიდან ბონები პირდაპირ გადადიან ან სბეჭდიანტთა ჯიბეებში, ან სოფელში და იქ იყრიან თავს... ჩვენი სუსტი მეურნეობა–მრეწველობა უნდა გამოცოცხლდეს, მას სიცოცხლის ნიშან–წყალი უნდა დაეტყოს. ამ სფეროში კერძო ინიციატივას ფართო ასპარეზი უნდა მიეცეს... ამ სფეროში შეუძლიათ ბევრი რამ გააკეთონ ერობებმა. მაგალითად, ლეჩხუმის ერობას შეუძლია აწარმოოს ხე–ტყის მრეწველობა... სასურსათო საკითხის მოუწყვსრიგებლობამ იმსხვერპლა ძველი რუსეთი. ამავე სასურსათო საკითხის მოუწყვსრიგებლობას ყურადღება მიექცა და ამ მიზნით დააარსეს ერობები. ჩვენი აზრით, პირველ ხანებში სასურსათო საკითხის მოწყვსრიგება უნდა მიენდოთ ამიერკავკასიის კოოპერატივთა კავშირისათვის, ის უკეთ შეძლებს ამ საკითხის მოწყვსრიგებას. დღეს სასურსათო საკითხი მწვავედ დაისვა... პრესაც ამ საკითხს დიდ ყურადღებას აქცევს... ამ ერთი კვირის წინათ ბაზარზე ფასობდა ფუთი ფქვილი 50 მანეთი, ეხლა კი 80 მანეთი. თფილისიდან ჩამოსულებმა გადმოგვცეს, რომ იქ ჭადის ფქვილი 140–150 მანეთი ღირს ფუთით. წარსულ წელს, კარგი მოსავალი იყო, მაგრამ ვერ შევძელით მისი მოვლა–პატრონობა... ჩვენი აზრით, ერობები, კოოპერატივთა მთავარი კავშირი, ეხლავე უნდა შეუდგენ სურსათის შექმნას” – ვკითხულობთ გაზეთში.

ფინანსურ–ეკონომიკურ კრიზისს ემატებოდა სუბიექტური სიძნელეები. დამფუძნებელი კრების სპეციალური კომისიის მიერ გამორკვეულ იქნა სახელმწიფო უწყების ზოგი მოხელის მხრიდან დაუდევარი, კორუფციული ქმედებები. ფინანსური დანაშაულის აღკვეთის მიზნით ჩამოყალიბდა სახელმწიფო კონტროლის ინსტიტუტი. ჩატარებული რევიზიები ავლენდა მოხელეთა მიერ სახელმწიფო ქონების მითვისების ფაქტებს. 1920 წ. 27. ნოემბრის ნომერში გაზეთი “ხალხის მეგობარი”, სტატიით – “ვის ხელშია სურსათის საქმე?” ეხმიანებოდა ამ მოვლენას. საგაზეთო წერილში ვკითხულობთ: “ხელისუფლება ხელში უფარდება გამოუცდელ, უცოდინარ და არასაიმედო ხალხს. ჩვენმა გაზეთებმა გამოაქვეყნეს, რომ მილიციამ დაატუსაღა მთავრობის რწმუნებული სასურსათო საქმეში”. გარდა ამისა, ავტორი (დ. გოცირიძე) ამხელს ნეპოტიზმის ფაქტებს.

გაზეთი “ჩვენი ქვეყანა” სტატიაში “როდის გვეშველება?” მწვავედ აკრიტიკებს მთავრობის ქმედებებს: “ქალაქის ვაჭრები და სოფლელები ერთმანეთს ეჯიბრებიან, პირველი თუ ძვირად ყიდის საქონელს, მეორეც არ ჩამოუვარდება მას და ერთი ათად უფრო ძვირად ყიდის თავის სანოვავეს. გამოსავალი ამ საერთო გაჭირვებიდან ის არის, რომ მთავრობამ როგორმე უნდა მოახერხოს და სიმიანი ჩრდილო კავკასიიდან მიიღოს, ამას მთავრობა ადვილად მოახერხებს, თუ ამ საქმეში მცოდნე, მოხერხებულ და გამოცდილ პირებს ჩააყენებს” – ვკითხულობთ გაზეთში.

ქუთაისური პრესის საგაზეთო სტატიებში მიმდინარე მოვლენების აღწერისას ჩანს, რომ ხელისუფლება, დემოკრატიული მთავრობა ცდილობდა ვითარების მოწყვსრიგებას სხვადასხვა ღონისძიების სახით. იქმნებოდა საზოგადოებები, კომიტეტები, რაც პროცესებში საზოგადოების ჩართულობის აშკარა მაჩვენებელი

იყო. შეიქმნა ქუთაისის ვაჭარ-მრეწველთა საზოგადოება, მომხმარებელი საზოგადოება “კოოპერაცია”, ქუთაისის მიმწოდებელი კომიტეტი, სავაჭრო-სამრეწველო პალატა და სხვა. ეს არასრული ნუსხაა იმ საზოგადოებრივი ორგანიზაციებისა, რომელთა საქმიანობის შესახებ პრესაში ინტენსიურად ქვეყნდებოდა. მაგალითად, ვაჭარ-მრეწველთა კრებამ ქუთაისში შეაგროვა 10 მილიონ მანეთი მთავრობისათვის გადასაცემად სომხეთთან ომის გამო (“ხალხის მეგობარი”, 1919, 3 იანვარი) და ა. შ.

ყალიბდებოდა სპეციალური არტელები, რომლებიც უზრუნველყოფდნენ მუშებზე პროდუქტის დარიგებას, დასტურად მოგვყავს ცნობები გაზეთებიდან: მიმდინარეობდა შაქრის დარიგება ტყიბულის მალაროების მუშებზე - სულზე არიგებდნენ გირვანქა ნახევარს, გირვანქის ფასი - 4 მან. იქვე მითითებულია, რომ “27 იანვრიდან მალაროებში კვლავ განახლდა მუშაობა, მუშაობს ჯერჯერობით ორი არტელი. მუშაობენ აგრეთვე დღიური მუშებიც, მუშების რიცხვი აღწევს 500 კაცამდე” (“სოციალ-დემოკრატი”, 1919, №21, 29 იანვარი). იმავე გაზეთში ჟურნალისტი ფსევდონიმით “ძველი დასელი” წერდა, რომ ტყიბულში ახალი არტელები შეიქმნა, რომლებიც სურსათს ანაწილებდნენ მალაროელებზე (1919, №72, 1 აპრილი).

რასაკვირველია, ამ მძიმე ფინანსურ-ეკონომიკურ ვითარებაში, ხელისუფლების მთავარი საზრუნავი მოსახლეობის გამოკვება იყო - პროდუქტის შემოზიდვა და განაწილება. საგაზეთო სტატიებიდან ჩანს, რომ მეტი წილი ძირითადად ჩრდილო კავკასიიდან შემოდოდა. “ქუთაისის ვაჭარ-მრეწველთა საზოგადოება უკვე შეუდგა სიმინდის საქმის მოწესრიგებას, ორ ვაგონს ელიან ქუთაისში” - ვკითხულობთ გაზეთში “ხალხის მეგობარი” (1918, №156, 10 მაისი).

“სამტრედიიდან ქუთაისში შემოვიდა 100 ფუთი შაქარი. ქალაქის სასურსათო გამგეობა არიგებს: შაქარს, ბურის ბარათებს, აცხადებს საჭარო ვაჭრობას ახალციხიდან შემოსულ კარტოფილზე” (“ხალხის მეგობარი”, 1918, №160, 15 მაისი).

“თბილისიდან და ჩრდილო კავკასიიდან შემოდის სიმინდი და სიმინდის ფქვილი” (“ხალხის მეგობარი”, 1918, №173, 30 მაისი). “გრძელდება მამისონიდან შეძენილი ფქვილის შემოტანა ონის გზით”... გაზეთი ჩივის, რომ “ოსებს ჩამოაქვთ სიმინდის ფქვილი, მაგრამ პროდუქტი ჩარჩების ხელში ვარდება და ისინი ძვირად ყიდიან ქუთაისში” (“ხალხის მეგობარი”, 1918, №218, 27 ივლისი). “სამეგრელოდან ქუთაისში შემოვიდა 1200 ფუთი სიმინდი” - ამცნობს მკითხველს გაზეთი “სოციალ-დემოკრატი” (1919, №64, 22 მარტი). “მამისონიდან ონში შემოვიდა 33 ვაგონი სიმინდი, მაგრამ ვერ ჩამოდის ქალაქამდე, რადგან ლეჩხუმში გზები შეკრეს ბოლშევიკურმა ბრბოებმა” (“ხალხის მეგობარი”, 1918, №200, 4 ივლისი) - ასეთ ინფორმაციას ყოველდღიურად აწვდიდა მოსახლეობას 1918-20 წლების ქუთაისური პრესა.

ქუთაისში გამომავალი ზემოთ ჩამოთვლილი გაზეთები, როგორც აღვნიშნეთ, პოლიტიკური პარტიების ბეჭდვით ორგანოებს წარმოადგენდა, მათი საგაზეთო სტატიები მწვავედ აკრიტიკებდნენ როგორც ხელისუფლების, ასევე სხვა პოლიტიკური პარტიების ეკონომიკურ პროგრამებს.

დემოკრატიული მთავრობა, რომელშიც წამყვან როლს სოციალ-დემოკრატები, მენშევიკები ასრულებდნენ, არ ავიწროებდა კაპიტალისტურ წარმოებას, არ ზღუდავდა კერძო ინიციატივას, მაგრამ მათი მთავარი ეკონომიკური პროგრამა საკუთრებისა და წარმოების ფორმების თანწყობაში მდგომარეობდა.

სოციალ-დემოკრატიული პარტიის სამოქმედო პროგრამას განსაკუთრებით მკვეთრად აკრიტიკებდნენ ეროვნულ-დემოკრატები და მათი ქუთაისის ფრაქციის ბეჭდვითი ორგანო – “ჩვენი ქვეყანა”. გაზეთის რედაქტორი ვასილ წერეთელი 1919 წ. 21 მარტის ნომერში მიუთითებდა, რომ მთავრობის პოლიტიკით საქართველოში “კერძო საკუთრების საფუძველი შერყეულია” და ძირითად საფრთხეს ქვეყნისათვის სწორედ ამაში ხედავდა.

იგივე გაზეთი 29 აპრილის ნომერში წერდა: “ჩვენში ჯერ არ არის განვითარებული წარმოების საქმე იმდენად, რამდენადაც ამას მოითხოვს ეროვნული ეკონომიკის ფეხზე დაყენების საქმე. მართალია, ეროვნული ბურჟუაზია ძლიერ ნორჩია, მაგრამ თუკი სათანადო გზას აღმოვუჩინებთ, ქვეყნის აღორძინების საქმეს ღირსეულად გადავჭრით”.

ამდენად, ქუთაისური პრესის მაღალ პროფესიონალიზმზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ, საგაზეთო სტატიები არა მარტო აკრიტიკებდნენ ხელისუფლების ეკონომიკურ პოლიტიკას, არამედ, სთავაზობდნენ მთავრობას ეკონომიკური სტაგნაციიდან გამოსვლის გზებს; ნათლად აშუქებდნენ ქვეყანაში მიმდინარე ფინანსურ-ეკონომიკურ მოვლენებს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- მ. თაღუმაძე, 2010** - მ. თაღუმაძე, 1917-21 წლების ქუთაისის პრესა, ქუთ., 2010.
- გ. იარალოვი, 1988** – გ. იარალოვი, ქართული პერიოდიკის ისტორიისათვის, თბ., 1988.
- რ. კაშია, 2013** – რ. კაშია, დამფუძნებელი კრების არჩევნები ქუთაისური პრესის მიხედვით, “წელიწადული” (ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის კრებული), ტ. V, ქუთ., 2013.
- მ. მჭედლიძე, 1993** – მ. მჭედლიძე, ქუთაისის ახალი ისტორიის ნარკვევები, ქუთ., 1993.
- ა. ნიკოლეიშვილი, 1996** – ა. ნიკოლეიშვილი, კულტურა დემოკრატიულ საქართველოში, ქუთ., 1996.

RUSUDAN KASHIA

SOCIAL-ECONOMIC SITUATION IN DEMOCRATIC GEORGIA (According to Kutaisi press)

Print media of democratic Georgia period clearly highlighted political-economical events took place in the country. Society was timely provided by periodical publications of Kutaisi: periodical organ national-democratic party Kutaisi organization “Our Country”, social-federational party newspaper “people’s friend”, periodic publication of social-democratic party - “Social-Democrat”.

For that period the main means of agitation were periodical publications; newspapers clearly expressed the positions of their parties and distinctly criticized action programs of different parties.

Democratic Georgia faced hard economic problems. Financial-economical process of stagnation during World War I, revolutions was becoming deeper. Trade contacts in the frames of Empire became lost. For the lackage of technological facilities agricultural industry manufacture declined distinctly, closure of factories caused suspension or decline (textile, leather, soap, food) production, country faced unemployment, inflation, famine.

Despite unstable political and social-economical conditions, mining manganese from Chiatura and coal from Tkibuli was in action. Chiatura manganese is characterized by high quality that’s why interest from foreigners was big.

High quality of Kutaisi press is shown by the fact that newspaper articles not only criticized State economic policy but offered the government the ways of overcoming stagnation; clearly highlighted financial-economic events took place in the country.

შ ი ნ ბ მ კ ი ლ ე კ ს ი

სისტემა „მომხმარებელი–ციფრული ლექსიკონები“
ეროვნულ ბიბლიოთეკაში

უდავო ფაქტია, ბოლო რამდენიმე წელია მოთხოვნა სხვადასხვა ტიპის ლექსიკონზე კიდევ უფრო გაიზარდა. ბუნებრივია, ეს არ ეხება მხოლოდ ელექტრონულ ლექსიკონებს. ელექტრონულ რესურსებზე გაზრდილმა მოთხოვნამ, ბუნებრივია, სათანადო ასახვა ჰპოვა საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის საქმიანობაში. ერთ დროს ბიბლიოთეკარების დიდი ნაწილის მიერ “არასაბიბლიოთეკო საქმედ” მიჩნეული ლექსიკონების შექმნა-გაციფრება დღეს მისი საქმიანობის ერთ-ერთ პრიორიტეტულ მიმართულებად იქცა. განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიენიჭა მომხმარებელთა პრიორიტეტებსა და გამოთქმული სურვილების შესრულებას. ამასთან, ამგვარი სურვილები ეხება როგორც უკვე გაციფრებულ, ისე მომავალში გასაციფრებელ ლექსიკონებს.

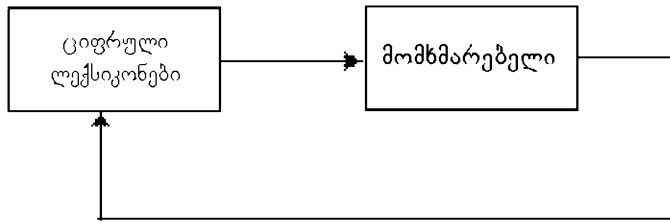
საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკას ლექსიკონთა გაციფრების ისტორია აქვს. პირველი ლექსიკონი “ქართულ-ინგლისური კომპიუტერული და საბიბლიოთეკო ტერმინოლოგია” ჯერ კიდევ 2001 წელს შეიქმნა; დღეისთვის საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის ლექსიკონთა ერთიან ბაზაში ოცდაათამდე ლექსიკონია. ზოგადად, ლექსიკონთა შედგენა რთული და შრომატევადი საქმეა. ეს ეხება, როგორც ციფრულ, ისე ბეჭდურ გამოცემებს.

ეროვნული ბიბლიოთეკის ოფიციალურ ვებგვერდზე განთავსებულმა ლექსიკონებმა უკვე რამდენიმე წელია შექმნეს სისტემა “საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის ლექსიკონთა ერთიანი ბაზა”, რომელიც, თავის მხრივ, უფრო რთული სისტემის “საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა” – შემადგენელი ნაწილია.

სისტემაში “საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის ლექსიკონთა ერთიანი ბაზა”, გამოიყოფა სულ მცირე ორი შრტიერთდაკავშირებული ქვესისტემა: 1. “მომხმარებელი”, 2. “ელექტრონული ლექსიკონები”. ქვესისტემები “მომხმარებელი”, “ციფრული ლექსიკონები”, თავის მხრივ, ქმნიან სისტემას – “მომხმარებელი–ციფრული ლექსიკონები”;

სისტემაში “მომხმარებელი–ციფრული ლექსიკონები”, ქვესისტემა მომხმარებელი არის დომინანტური ქვესისტემა, სწორედ “მომხმარებელი” განსაზღვრავს, თუ როგორი უნდა იყოს:

- 1) ქვესისტემა “ციფრული ლექსიკონები” და
- 2) მომავალში როგორ იფუნქციონირებს სისტემა “მომხმარებელი – ციფრული ლექსიკონები”.

სქემა № 1 სისტემა – “მომხმარებელი–ციფრული ლექსიკონები” ეროვნული ბიბლიოთეკის ლექსიკონთა ერთიანი ბაზის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე.

ლექსიკონთა ერთიანი ბაზის, როგორც სისტემის ჩამოყალიბების საწყის ეტაპზე ეროვნულ ბიბლიოთეკაში შეიქმნა სისტემა “ციფრული ლექსიკონები - მომხმარებელი”. რეალურად ადგილი ჰქონდა სხვადასხვა გზით (მაგ.: ეროვნულ ბიბლიოთეკაში შექმნილი ლექსიკონი, ექსპორტირებული ლექსიკონები) გაციფრებული ელექტრონული ლექსიკონის მიწოდებას მომხმარებლისთვის. ამასთან, ეროვნულ ბიბლიოთეკაში მომხმარებლისა და ციფრული ლექსიკონების ურთიერთმიმართება სამ ეტაპად განხორციელდა. პროცესი შეიძლება სქემატურად შემდეგნაირად გამოისახოს:

პირველი ეტაპი	ელექტრონულ ლექსიკონებზე მოთხოვნის შექმნა	ვაციფრებდით ყველაფერს, რისი გაციფრების საშუალებაც გვქონდა, ფაქტობრივად ვქმნიდით მოთხოვნას ციფრულ ლექსიკონებზე
მეორე ეტაპი	მოთხოვნის დაკმაყოფილება	უპირველეს ყოვლისა, ციფრდებოდა ის ლექსიკონები, რომელთა ელექტრონული ვერსიები ბიბლიოთეკის სხვადასხვა ციფრულ ფორმატში არსებობდა და მათ განთავსებას ლექსიკონთა ერთიანი ბაზაში ითხოვდა მომხმარებელი.
მესამე ეტაპი	ინტერაქცია	არის მოთხოვნა? – უნდა დაკმაყოფილდეს!

“მომხმარებელი”, რომელიც “ციფრულ ლექსიკონებს” იყენებს, ერთმანეთისაგან განსხვავდება ასაკით, განათლებით, პროფესიით და, შესაბამისად, “ციფრული ლექსიკონებისადმი” წაყენებული მოთხოვნებით. სწორედ, ასეთი “არაერთგვაროვანი მომხმარებელი” აყალიბებს ქვესისტემას “ელექტრონულ ლექსიკონები”, განსაზღვრავს ლექსიკონების რაოდენობას, მრავალფეროვნებას და, ხშირ შემთხვევაში, სტრუქტურასაც კი.

ზემოთქმული არ ეხება მხოლოდ “ციფრულ ლექსიკონებს”; მსგავსი ვითარებაა “მომხმარებელი” “ქალაქის ლექსიკონების” ურთიერთობის შემთხვევაშიც. “ქალაქისა” და “ციფრულ ლექსიკონებს” შორის პრიორიტეტის მინიჭება, ცხადია, მომხმარებლის პრეროგატივაა, თუმცა, უდავო ფაქტია,

ორივე ტიპის ლექსიკონს არსებობის თანაბარი უფლება აქვთ, და მაინც, გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ ცალკეულ სიტყვებს, განმარტებებს, ტრადიციულ ლექსიკონებს აქვთ ე.წ. “სასიცოცხლო ციკლი”. სიტყვები, განმარტებები, ლექსიკონები ვითარდება, ბერდებიან და კვდებიან კიდევ. იშვიათად, ზოგიერთი სიტყვა, სიტყვათა ჯგუფი “რეანიმაციის” პროცესსაც განიცდის. მსგავსი პროცესების “ქალაქის ლექსიკონებში” სრულფასოვანი ასახვა ფაქტობრივად შეუძლებელია. სხვა მდგომარეობა გვაქვს “ციფრული ლექსიკონების” შემთხვევაში – ციფრული ლექსიკონების მომხმარებელს შესაძლებლობა აქვს: ისარგებლოს მუდმივად განახლებული და შევსებული ლექსიკონით.

დღეისათვის საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში ციფრული ლექსიკონები განთავსებულია “ციფრული ლექსიკონების ერთიან ბაზასა” და “ციფრული ლექსიკონების კოლექციაში”.

ბუნებრივია, იბადება კითხვა – რატომ ორი ბაზა?

ეროვნულ ბიბლიოთეკაში ორი ურთიერთშემავსებელი ბაზის არსებობის 2 მიზეზი არსებობს:

1) არიან ავტორები, რომლებსაც სურთ, იხილონ თავიანთი წიგნი იმ ფორმატში რომელშიც მათ დაწერეს; ეს ავტორის უფლებაა და არ შეიძლება მას უარი ეთქვას სრულიად ლეგიტიმურ უფლებაზე.

2) დროის შეფარდება დაახლოებით ერთი ოცზეა – ლექსიკონს, რომელიც “ციფრული ლექსიკონების კოლექციაში” უნდა განთავსდეს ოცჯერ ნაკლები დრო სჭირდება გასაცვიფრებლად, ვიდრე იგივე ლექსიკონი “ჩაჯდება” “ციფრული ლექსიკონების ერთიან ბაზაში”.

მომხმარებელი ორივე მათგანს სხვადასხვა მიზნით იყენებს; მომხმარებელი, რომელიც ამა თუ იმ სიტყვის განმარტებას ეძებს ან სიტყვის თარგმანს აინტერესებს, ძირითადად, “ელექტრონული რესურსების ერთიანი ბაზით” სარგებლობს, მომხმარებელი, რომელიც ეროვნული ბიბლიოთეკის ელექტრონულ ბიბლიოთეკაში “შოდის”, ძირითადად, “ციფრული ლექსიკონების კოლექციით” სარგებლობს. დღეს “ამჟამა უპირატესობა” “ლექსიკონთა ერთიან ბაზას აქვს. ამის სულ მცირე ორი მიზეზი არსებობს:

1) “ციფრული ლექსიკონების ერთიანი ბაზა” შექმნილია გაცილებით ადრე და მომხმარებელი მიეჩნია მის სარგებლობას და

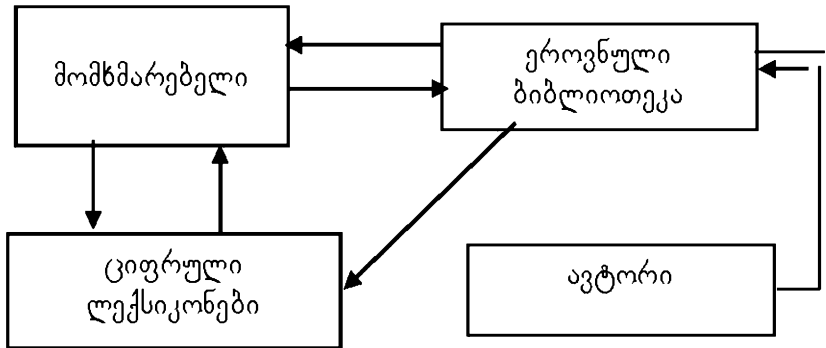
2) საძიებო სისტემა “google”-ში კონკრეტული სიტყვა, განმარტება, თავად ლექსიკონი უფრო სწრაფად იძებნება, ვიდრე “ციფრული ლექსიკონების კოლექციაში”.

რამდენიმე სიტყვა “ციფრული ლექსიკონების კოლექციის” უპირატესობაზეც უნდა ითქვას: “ციფრული ლექსიკონების კოლექციაში” ლექსიკონები ყოველთვის სრული სახითაა განთავსებული. მაშინ, როცა “ციფრული ლექსიკონების ერთიან ბაზაში” ლექსიკონები ან სრულადაა განთავსებული ან გაციფრება “ონლაინში რეჟიმში” მიმდინარეობს.¹

¹ მომხმარებელს საშუალება აქვს ტერმინი, რომელიც “დაუსრულებელ” ლექსიკონში ვერ აღმოაჩინა აცნობოს ეროვნული ბიბლიოთეკის თანაშრომელს, რომელიც ემსახურება ლექსიკონს და ერთი სამუშაო დღის განმავლობაში მიიღოს ამ ტერმინის განმარტება იმ ლექსიკონიდან, რომელსაც იგი აციფრებს. იმ შემთხვევაში, თუ ტერმინი არ არის ამ ლექსიკონში, მაშინ, შესაძლებლობის ფარგლებში, ამ ტერმინს ვღებულობთ სხვა ლექსიკონიდან და ეს მიეწოდება მომხმარებელს ელ ფოსტით სათანადო წყაროს მითითებით.

როდესაც სისტემაზე – მომხმარებელი-ციფრული ლექსიკონები – ვსაუბრობთ, არ უნდა გამოვგრჩეს ავტორი (საავტორო უფლების მქონე პირი), რომელთან “წარმატებულ” ურთიერთობაზეა დამოკიდებული მომხმარებლისგან მოთხოვნილი ლექსიკონების გაციფრება. შეიძლება ითქვას, ამ სისტემის ყველაზე გავლენიანი აქტიორი არის ავტორი; ფაქტობრივად მასთან მოლაპარაკებისა და ურთიერთშეთანხმების საფუძველზე უნდა შეიქმნას სისტემის საბოლოო სტრუქტურა.

მომხმარებლის, ავტორის, ეროვნული ბიბლიოთეკისა და ციფრული ლექსიკონების ურთიერთდამოკიდებულება მოცემულია სქემაზე (იხ. სქემა 2)

სქემა № 2. სისტემა – “მომხმარებელი– ავტორი – ეროვნული ბიბლიოთეკა - ციფრული ლექსიკონები” ეროვნული ბიბლიოთეკის ლექსიკონთა ერთიანი ბაზის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე.

წარმოდგენილ სქემაზე კარგად ჩანს, თუ რა დამოკიდებულება ჩამოყალიბდა ბიბლიოთეკის მომხმარებელს, ეროვნულ ბიბლიოთეკას, ლექსიკონის ავტორებსა (ავტორთა ჯგუფი, შემდგენლები) და ციფრულ ლექსიკონებს შორის. ამჟამად შექმნილი ურთიერთობის პირველ ეტაპზე ეროვნული ბიბლიოთეკის შესაბამისი განყოფილება სწავლობს მომხმარებლის ლექსიკონებთან დაკავშირებულ მოთხოვნებს.² მოთხოვნის შესწავლის შემდეგ უკავშირდება ავტორს, გამოცემაზე პასუხისმგებელ პირს, ორგანიზაციას და იღებს მათგან ამა თუ იმ ლექსიკონის გაციფრების უფლებას. ლექსიკონის გაციფრების შემდეგ გაციფრებულ ლექსიკონს წარუდგენს ავტორს და მისი თანხმობის შემდეგ აწვდის მომხმარებელს.³

უკანასკნელ წლებში ბიბლიოთეკის მომხმარებელს, ეროვნულ ბიბლიოთეკას, ლექსიკონის ავტორებსა (ავტორთა ჯგუფი, შემდგენლები) და ციფრულ

² მკითხველთა მოთხოვნა ყოველთვის არ ეხება ახალამოცემულ ლექსიკონებს, მაგ. ბოტანიკური ლექსიკონი: მცენარეთა სახელწოდებანი. - თბ.: საბჭოთა საქართველო, 1961 (საქმთავარპოლიგრაფგამომც. მე-2 სტ). 260 გვ.: 27სმ. - ტექსტი პარალ. ქართ., რუს. და ლათ. ენ. - ბიბლიოგრ: გვ 8 - 82კ., 10000ც [MFN: 75483]

³ ბუნებრივია, მომხმარებელთან, ავტორთან ურთიერთობა ლექსიკონის გაციფრებითა და ეროვნული ბიბლიოთეკის ოფიციალურ საიტზე განთავსებით არ ამოიწურება. მომხმარებლებთან, ავტორებთან ეროვნული ბიბლიოთეკის თანამშრომლობა ლექსიკონის სრულყოფის პროცესშიც გრძელდება.

ლექსიკონებს შორის ახალი ურთიერთობა ყალიბდება, უკვე არსებობს პრეცედენტი, როდესაც ავტორი ეროვნულ ბიბლიოთეკას თავად სთავაზობს ლექსიკონის გაციფრებას.⁴

ასეთი შემთავაზებები აშკარად მიუთითებს იმაზე, რომ ეს ბიბლიოთეკა-მომხმარებლის ურთიერთობა ხდება სულ უფრო პოპულარული, რაც თავის მხრივ, არცთუ შორეულ მომავალში ლექსიკონთა ერთიანი ბაზის როგორც რაოდენობრივ, ისე თემატურ (შინაარსობრივ) გამდიდრებას გამოიწვევს. ამასთან, რაც უფრო სრულყოფილია ციფრულ ფორმატში მოწოდებული ლექსიკონები, მით უფრო სწრაფად ხდება მისი განთავსება ორივე ბაზაში.⁵ ამასთან, რომელ ბაზაშიც არ უნდა განთავსდეს ესა თუ ის ლექსიკონი, ის პროდუქტია და, ისევე როგორც ბაზარზე მიწოდებულ ნებისმიერ პროდუქტს, გააჩნია სასიცოცხლო ციკლი. სწორედ ლექსიკონის სასიცოცხლო ციკლის (ლსც) განმავლობაში პოპულარობს ის მომხმარებელს და რამდენადაც სამწუხარო არ უნდა იყოს ავტორისთვის, ავტორთა ჯგუფისთვის, შემდგენლებისთვის, დროთა განმავლობაში კარგავს აქტუალობას და საბოლოოდ “კვდება კიდევ”.⁶

ლექსიკონი, როგორც ბეჭდური, ისე ციფრული პროდუქტი, თავის განვითარებაში გადის ოთხ თანმიმდევრულ სტადიას.⁷ ვიდრე ამ სტადიებს ჩამოვთვლიდეთ, აუცილებლად მიმაჩნია შევნიშნო შემდეგი. ყველა ლექსიკონი არ ვითარდება ერთი და იმავე სასიცოცხლო ციკლით. ზოგიერთი ლექსიკონი მომხმარებელთა შორის პოპულარობას უფრო სწრაფად იმკვიდრებს, ვიდრე სხვები; ზოგიერთი ლექსიკონის პოპულარობა უფრო სწრაფად ეცემა ვიდრე სხვების; ზოგიერთი ლექსიკონი მომხმარებელთა მხოლოდ მცირე ჯგუფში აღწევს პოპულარობას, ზოგიერთი ე.წ. “საერთო მომხმარებლისთვის” არის განკუთვნილი, ამიტომ “დაკარგული მიმზიდველობისთვის”, რეანიმაციისათვის აუცილებელია ლექსიკონთა მულტივი სრულყოფა და სასიცოცხლო ციკლის განახლება. ამასთან კატეგორიულად მიუღებლად მიმაჩნია, ლექსიკონებში ტერმინების სრულად ამოღება - “ამოსაღებად განწირულ” სიტყვას აუცილებლად უნდა მიეთითოს ის დრო, პერიოდი, გამოყენების სივრცე, რომელშიც ესა თუ ის ლექსიკონი ერთეული ფუნქციონირებდა ან მიღებული იყო სამეცნიერო თუ პრაქტიკულ ბრუნვაში.

ჩემი სამეცნიერო მოხსენების სპეციფიკიდან გამომდინარე, ლექსიკონთა სასიცოცხლო ციკლზე (ლსც) საუბარს ციფრული ლექსიკონების მაგალითზე განვაგრძობ.

⁴ იხ. მაგ., უნივერსალური ენციკლოპედიური ლექსიკონი: [3 ტომად] / შეადგინა ალექსანდრე ელერდაშვილმა. - I გამოც. [თბ.] : ფანტაზია, 2006. - 288მ. [36149] ლექსიკონი უკვე ბიბლიოთეკაფიული იშვიათობაა და მასში დაახლოებით ასი ათასი სიტყვაა.

ლექსიკონი მართლაც უნივერსალურია იმ მომხმარებლისთვის, რომელიც დაინტერესებულია რომელიმე ტერმინის არა ვიწროსპეციალურ განმარტებით, არამედ ზოგადი მნიშვნელობის გაგებით.

⁵ მოწოდებული ლექსიკონი ჯერ განთავსდება “ციფრული ლექსიკონების კოლექციაში” და შემდეგ ეროვნული ბიბლიოთეკის ციფრულ ლექსიკონთა ერთიან ბაზაში. ეროვნულ ბიბლიოთეკაში, როგორც წესი, სრულდება პირობა: ლექსიკონი რომელიც არის “ეროვნული ბიბლიოთეკის ციფრულ ლექსიკონთა ერთიან ბაზაში”, აუცილებლად “ჩაიდება” ციფრული ლექსიკონების კოლექციაში.

⁶ აღნიშნული ებება ნებისმიერ ლექსიკონს, რამდენადაც სრულყოფილი ან ორიგინალურიც არ უნდა იყოს შედგენისას, დანერგვისას და სიმწიფისას. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ზოგიერთი ლექსიკონის “ბედი” ძალზე შვავს ანტიკვარიატად ქცეულ ნივთს, რომელსაც სულ სხვა ფასეულობა გააჩნია, ვიდრე მას თავდაპირველად გააჩნდა.

⁷ იხ. ტურინოვის მარკეტინგი”, სოფიკო თევდორაძე, თბ., მერიდიანი, 2014.

ლსც პირველი სტადია - **დანერგვის სტადია**, არ გულისხმობს, რომ ლექსიკონი უკვე სრულად არის გაციფრებული და სრულად მზად არის მოხმარებისათვის. სწორედ ეს ფაქტი, და არა მხოლოდ ეს ფაქტი, განასხვავებს ბექდურ და ციფრულ ლექსიკონებს ერთმანეთისგან. ამასთან, ეროვნულ ბიბლიოთეკაში გაციფრებული ლექსიკონების დანერგვის პრაქტიკას თვალს თუ გადავავლებთ, შევნიშნავთ, რომ გაციფრებულ ლექსიკონთა აბსოლუტური უმრავლესობა “ბაზარზე გამოჩენისთანავე” მეტ-ნაკლებად პოპულარული ხდებოდა (თუ პოპულარობას “ნახვების რაოდენობით” გავზომავთ). მომხმარებელთა მიდგომა ასე შეიძლება დავახასიათოთ: “ეროვნულმა ბიბლიოთეკამ ახალი ლექსიკონი გააციფრა? მოდი, ვნახოთ”.

ზრდის სტადიაზე პირველი მომხმარებლები აგრძელებენ ლექსიკონის გამოყენებას, მათ ემატებათ მყიდველთა სულ უფრო ახალ-ახალი ჯგუფები. თავის მხრივ ლექსიკონის “გამციფრებლები” ლექსიკონებს უმატებენ ახალ მახასიათებლებს, მაგალითად, “ინგლისურ-ქართულ სასაუბროს” ინგლისურ, ქართულ ან ორივე ენის ტრანსკრიფციას, ან ახმოვანებენ მას. პოულობენ ახალ მიზნობრივ სეგმენტს. ვთქვათ — “მოსწავლეები” და არა “სტუდენტები”, რამდენადაც სტუდენტები, ბიბლიოთეკისთვის ზოგადად და ლექსიკონებისთვის კონკრეტულად, ერთ-ერთ ძირითად მიზნობრივ სეგმენტად მოიაზრება.⁸

სიმწიფის სტადია, როგორც სამართლიანად მიუთითებს ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი სოფიკო თევდორაძე ჩვეულებრივად უფრო ხანგრძლივია, ვიდრე წინა ორი, დანერგვისა და ზრდის, სტადია.⁹

სიმწიფის სტადია ხასიათდება მოხმარების შემცირებით ან სტაბილიზაციით, რაც აიხსნება შემდეგი ფაქტორებით:

მომხმარებელთა მოთხოვნილებების შეცვლა;

ბაზარზე ახალი, უფრო სრულყოფილი ლექსიკონის გამოსვლით.¹⁰ აღსანიშნავია ისიც, რომ სიმწიფის სტადიაზე “მომხმარებელთა წრე” პრაქტიკულად არ ფართოვდება. ამ სტადიაზე მკვეთრად ვლინდება ე.წ. “ერთგულების ფენომენი”, რომელიც ხშირ შემთხვევაში აღძრავს ინტერესს ერთხელ კიდევ ისარგებლოს შეთავაზებული პროდუქტით” (მაგ.: გამომცემლობებისადმი, ავტორ-შემდგენლებისადმი, თავად ლექსიკონებისადმი, ეროვნული ბიბლიოთეკისადმი და ა.შ.). “გამციფრებელთა” ძირითადი ძალისხმევა მიმართულია თავისი “საბაზრო წილის” შესანარჩუნებლად, ლექსიკონის სრულყოფისა და მარკეტინგის კომპლექსის მოდიფიკაციისაკენ.

დაცემის სტადია. ბაზრის გაჭერების გამო ლექსიკონთა უმრავლესობის მოხმარება მცირდება. “დაცემა შეიძლება იყოს ნელი ან სწრაფი”, ამასთან, მოხმარება “შეიძლება დაეცეს ნულამდე, ან განსაზღვრულ დონემდე და რამდენიმე წელიც გაჩერდეს”.¹¹

და ბოლოს, დასკვნის სახით შეგვიძლია ვთქვათ:

⁸ უფრო დაწვრილებით იხ. “ტურიზმის მარკეტინგი” სოფიკო თევდორაძე [თბ.] მერიდიანი, 2014.

⁹ უფრო დაწვრილებით იხ. “ტურიზმის მარკეტინგი” სოფიკო თევდორაძე [თბ.] მერიდიანი, 2014.

¹⁰ სხვა უფრო საბაზრო ფაქტორებზე იხ. დასახელებული ნაშრომი.

¹¹ იხ. დასახელებული ნაშრომი.

1. ინფორმაციულ ხანაში ('Information Age') ელექტრონული ლექსიკონებისადმი მომხმარებლის მოთხოვნა გაცილებით მეტია, ვიდრე "ქალაქის ლექსიკონების" მიმართ;
2. ციფრული ლექსიკონების მომხმარებელი ვერ ეგუება სიტყვათა რაოდენობის შეზღუდვას ლექსიკონში;
3. მომხმარებელი მუდმივად ითხოვს: ლექსიკონის განახლებას;
4. მომხმარებელს მუდმივად აქვს: შემჩნეული შეცდომების მყისიერად გასწორების მოლოდინი;
5. მომხმარებელს ინტერაქტიული კავშირის საშუალებით მუდმივად აქვს: საკუთარი მოთხოვნებისა და შენიშვნების გაზიარების შესაძლებლობა;
6. თანამედროვე მომხმარებლის გაზრდილი, შეიძლება ითქვას შეუზღუდავი, მოთხოვნის დასაკმაყოფილებლად საჭიროა, მას ამა თუ იმ სიტყვის განმარტება მიეწოდოს სწრაფად და კომფორტულად;
7. მომხმარებელს აღარ აკმაყოფილებს ამა თუ იმ სიტყვის მხოლოდ ერთი, "მონო" განმარტება, იგი ლექსიკონის შემქმნელთაგან "პოლიგანმარტებას" მოითხოვს;
8. ციფრული ლექსიკონების შექმნა, თუნდაც მისი მხოლოდ გაციფრება (ელექტრონული ასლების მოშადება), სულ მცირე ოთხ პრობლემასთანაა დაკავშირებული: 1) შესაბამისი პროგრამა; 2) არასათანადო ტექნიკური ბაზა; 3) შეზღუდული რესურსები; 4) ლექსიკონების სისრულე.
9. მიგვაჩნია, პირველი სამი პრობლემა საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში მეტ-ნაკლებად გადაჭრილია.
10. ლექსიკონების "სისრულეზე" საუბრისას მხედველობაში გვაქვს ორი ტიპის "სისრულე":
 - 1) რაოდენობრივი (რამდენი ლექსიკონი გვაქვს განთავსებული ბაზაში ან/და სიტყვათა რაოდენობა თითოეულ მათგანში) და
 - 2) თვისობრივი/შინაარსობრივი (რა ტიპის, თემატიკის ლექსიკონი გვაქვს);
11. ლექსიკონის სისრულის სამი გზა არსებობს:
 - 1) აღამიანური რესურსის გაზრდა,
 - 2) მონაცემთა იმპორტი,
 - 3) მომხმარებლისთვის ლექსიკონთა "შევსების" უფლების მინიჭება.
12. საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის ლექსიკონთა ერთიანი ბაზის სრულყოფისთვის აუცილებელია:
 - 1) არსებული ლექსიკონების განახლება/სრულყოფა;
 - 2) ახალი ლექსიკონებით შევსება, მომხმარებლის მოთხოვნის გათვალისწინებით.
 - 3) მოთხოვნილი ტერმინის მიწოდების "დროს" მინიმუმამდე დაყვანა.
 - 4) ურთიერთთანამშრომლობის გაღრმავება ლექსიკოგრაფებსა და დარგის ექსპერტებთან.

დამოწმებული ლიტერატურა

გ. წერეთელი, გ. კილაძე, 1995 - გიორგი წერეთელი, გიორგი კილაძე, საზოგადოების, ბუნებისა და წარმოების სისტემური ურთიერთკავშირის ასპექტები და გარემო ბუნების დაცვაზე ორიენტირებული საბაზრო-ეკონომიკური ურთიერთობები, თბ., 1995.

ს. თევდორაძე, 2014 - ს. თევდორაძე, ტურიზმის მარკეტინგი, თბ., 2014.

ა. ელერდაშვილი, 2006 - ა. ელერდაშვილი, უნივერსალური ენციკლოპედიური ლექსიკონი; 3 ტომად, თბ., 2006.

ბოტანიკური ლექსიკონი: მცენარეთა სახელწოდებანი, მე-2 სტ, 1961.

ინტერნეტ სტატია, Как составить словарь <http://www.kakprosto.ru/kak-28267-kak-sostavit-slovar>.

GIORGI KILADZE**THE SYSTEM “THE CUSTOMER-ELECTRONIC DICTIONARIES” IN
THE NATIONAL PARLIAMENTARY LIBRARY OF GEORGIA**

Deputy director of the department of Science, Culture and civil Education at the National Parliamentary Library of Georgia

The system “Customer – electronic dictionaries” is the complicated system. It consists of two subsystems, the first and the dominant - “the Customer”, and the other – “E-Dictionaries”.

“Customer” determines quantity, variety and even the structure of “E-Dictionaries” in most cases. At present, the National Parliamentary library of Georgia possesses: “The joint base of Electronic Dictionaries” and “Collection of Electronic Dictionaries”.

A customer who is looking for a definition of a word or its translation, uses the “Joint base of Electronic Dictionaries”. A customer who visits the electronic library uses the “Collection of Electronic Dictionaries”.

The advantages of the “Joint base of Electronic Dictionaries”: 1. Old and well-known system to customers; 2. Provision of easy and rapid search; 3. Adding of new words does not affect its place in the “virtual space”.

The advantages of the “Collection of Electronic Dictionaries”: 1. The electronic format of printed book version; 2. placement time correlation is one to twenty.

The most considerable issues about E-dictionaries: 1) readers’ demands does not always imply old editions of Dictionaries. 2) The most influential actor is the reader.

Questions to consider: 1) The perfection of electronic format of dictionary allows the rapid placing of e-dictionaries in both bases. 2) Mutual interest between the author and the library provides the immediate meeting needs of customers. 3) The dictionary placed in joint base of electronic dictionaries is also placed in “Collection of Electronic Dictionaries”.

**ფრონეს ხეობის ტოპონიმია 1715 წლის
რუისის ღავთარში**

ტოპონიმების ჩამოყალიბებაში განსაკუთრებულ როლს ასრულებს მოსახლეობა და მათი ლექსიკის მრავალფეროვნება. გეოგრაფიული სახელწოდება უკავშირდება კონკრეტულ შინაარსს, ქვეყნის ისტორიასა და ხალხის ყოფა-ცხოვრებას. ამიტომ ტოპონიმების გამოკვლევასა და შესწავლას, როგორც მოწმეს ენის ისტორიული პროცესისას, არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება.

ფრონეს ხეობის ტოპონიმების შესახებ მნიშვნელოვან ცნობებს იძლევა რუისის სამწყსოს დავთარი ანუ მატთანე რუისისა, რომელიც 1715 წელს შეუდგენია ნიკოლოზ მროველს ორბელიშვილს ანუ ყაფლანიშვილს. ეს დავთარი დაიბეჭდა 1907 წელს ექვთიმე თაყაიშვილის წიგნში “არქეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნები” (წიგნი I, ელექტრონული სტამბა, გამომცემელი ქართველთა ამხანაგობისა). ექვთიმე თაყაიშვილის შეფასებით: “ისტორიული, სტატისტიკური და იურიდიული მნიშვნელობა ამ დავთარისა ეჭვგარეშეა, ამიტომ საჭიროდ ვრაცხთ მთლათ მოვიყვანოთ აქ ეს ნაშთი საქართველოს სიძველენისა” (ე. თაყაიშვილი, 1907, გვ. 126).

მეთვრამეტე საუკუნის დასაწყისში რუისის სამწყსოს შეადგენდა მთელი ზემო ქართლი ანუ უმეტესი ნაწილი ძველი შიდა ქართლისა. ფრონეს ხეობა, როგორც ზემო ქართლის მნიშვნელოვანი ნაწილი, შედიოდა რუისის სამწყსოში.

ფრონეთა ხეობის საზღვრებს ვახუშტი ბაგრატიონი XVIII საუკუნის შუა წლების მდგომარეობის მიხედვით ასე წარმოგვიდგენს: “ქვიშხეთ ზეით, ლიახვის მდინარეს იქით, ტაშისკარამდე, რომელნიცა მდინარე-ვევნი აღვწერეთ, უწოდებენ, თჯიერ შოლისა, ფრონეთა” (ვ. ბაგრატიონი, 1941, გვ. 81). როგორც ჩანს, მას თავის გეოგრაფიულ რუკაზე დასახელებული აქვს: დვანის ფრონე, აღის ფრონე და ფცის ფრონე, რაც ბუნებრივად გულისხმობს აღმოსავლეთით დვანისწყალს (აბლანდელი მდ. ფრონე), ჩრდილოეთით დიდი კავკასიონის სამხრეთ კალთებსა და ზნაურის რაიონს (ხეობა); ე. ი. აბლანდელი ხაშურის რაიონი მთლიანად, ქარელის რაიონის დასავლეთი და ზნაურის რაიონის სამხრეთის ზონა (ალ. ლლონტი, 1988, გვ. 3).

რუისის დავთარში ჩამოთვლილია ფრონეს ხეობის 84 სოფელი და თითოეულში აღწუსებულია იქ მოსახლე გვარები. დავთარში აღწერილი სოფლები გვხვდება ვახუშტი ბაგრატიონის ნაშრომში “აღწერა სამეფოსი საქართველოსი”, რომელშიც 1725 წლამდე მონაცემებია შესული (ვ. ბაგრატიონი, 1941, გვ. 79-81). დავთარში დასახელებული სოფლები დასტურდება იოანე ბაგრატიონის მეფე ირაკლისა და მეფე გიორგის დავალებით ჩატარებულ ქართლ-კახეთის 1794-1799 წლების აღწერაში, სადაც ფრონეს ხეობის სოფლები დასახელებულია დვანის, ფცის, აღისა და სურამის წყლის ხეობის მიხედვით (ი. ბაგრატიონი, 1980, გვ. 368-369). რუისის დავთარი საშუალებას გვაძლევს მივაღწეოთ

თვალი ფრონეს ხეობის ტოპონიმებს დღევანდელობასთან მიმართებაში. კერძოდ: ტოპონიმები, რომელთა სახელწოდებები არ შეცვლილა, დღესაც ძველი სახელწოდებით დასტურდება; ტოპონიმებში გარკვეული ენობრივი პროცესების შედეგად მოხდა მცირე ცვლილება; ტოპონიმებში სახელწოდება შეცვლილია; ტოპონიმები დღეს აღარ გვხვდება, ზოგი ნასოფლარად ქცეულა.

ქვემო და ზემო ძვიმლეთი. ვახუშტი ასახელებს ფცის ფრონის აღწერისას მძვივლეთს, დღევანდელი **ძვილეთი**. **ძვილეთი** ← **მძვივლეთი** ← **ძვიმლეთი**. აქ გვხვდება დვანიდან მიმავალი ცნობილი ძვილეთის გზა.

სხლითი. ვახუშტი და იოანე ბაგრატიონები მას ასახელებენ ფცის წყლის ხეობის სოფლებში, ახლანდელი **სხლითი**, სახელწოდება არ შეცვლილა.

ფრიანევი. ასახელებს ვახუშტი ბაგრატიონიც, ფცის ფრონეს ხეობაში მდებარეობს, სახელწოდება არ შეცვლილა. იოანე ბაგრატიონის “ქართლ-კახეთის აღწერაში” არ დასტურდება (ი. ბაგრატიონი, 1980, გვ. 368-369).

ღვანი. მდებარეობს ღვანის წყლის პირას, ქარელის რაიონია, დასტურდება ვახუშტი და იოანე ბაგრატიონების ნაშრომებშიც. სახელწოდება არ შეცვლილა.

არკნითი. ვახუშტი ასახელებს ერკნეთს, იოანე ბაგრატიონი - არკნებს, დღევანდელი **არკნეთი**, მდებარეობს ღვანის ფრონეს ხეობაში. **არკნეთი** ← **არკნითი**. -ით/-ეთ სუფიქსთა მონაცვლეობის ფაქტი აღნიშნულია ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში: “ით გვხვდება როგორც ვარიანტი ეთ-ისა რამდენიმე სოფლის სახელში: ღვანკ-ით-ი, როკ-ით-ი, მოლ-ით-ი, ბელლ-ით-ი, ხრე-ით-ი (ლრე-ით-ი? სადაურობის სახელია: ხრე-ვ-ელ-ი) და სხვ. ამგვარადგვა ნაწარმოები: ბირმზ-ით-ი და სომხ-ით-ი-ც” (ა. შანიძე, 1980, გვ. 139). საგულისხმოა -ეთ / -ით სუფიქსთა მონაცვლეობა ერთსა და იმავე ტოპონიმიურ ფუძესთან, ვფიქრობთ, ეს სპეციალურ კვლევას საჭიროებს.

ნული. აღნიშნული სახელწოდებით დასტურდება ვახუშტი და იოანე ბაგრატიონების ნაშრომებში, სახელწოდება არ შეცვლილა, მდებარეობს ფრონეს ხეობაში.

ღვერთეთი. ვახუშტი და იოანე ბაგრატიონები ასახელებენ **ღვერთეთს**, დღეს ჰქვია **ღვერთევი**, მდებარეობს ღვანის ფრონეს ხეობაში.

თორმანეული. სახელწოდება არ შეცვლილა, ამ სახელწოდებით მეორდება ვახუშტი და იოანე ბაგრატიონებთან, ღვანის ფრონეს ხეობაში მდებარეობს.

სოფელი **მდავი** დღეს არ გვხვდება.

კბეყმარი, უცვლელად დასტურდება ვახუშტი და იოანე ბაგრატიონებთან, სახელი არ შეცვლილა.

წორბისი, ღვანის წყალთან დაკავშირებით ასახელებს ვახუშტი წორბნისს, ხოლო იოანე ბაგრატიონი კი - წორბისს, დღევანდელი **წორბისი**.

ხტანა. ფცის წყალთან დაკავშირებით მას ახსენებს ვახუშტი ბაგრატიონი, ხოლო იოანე ბაგრატიონი კი ასახელებს ხტონას, დღევანდელი **ვახტანა**.

თერეგვანი. სახელწოდება არ შეცვლილა, უცვლელად დასტურდება ის ვახუშტი და იოანე ბატონიშვილების აღწერაში ფცის წყლის ხეობასთან დაკავშირებით.

ოფორა. სახელწოდება არ შეცვლილა, მდებარეობს ფცის წყლის ხეობაში. ამ სახელწოდებით უცვლელად მეორდება ვახუშტი და იოანე ბაგრატიონებთან.

ძალინე. ვახუშტი და იოანე ბაგრატიონები ფცის წყალთან ასახელებენ ძალინას, დღესაც **ძალინა** ჰქვია. **ძალინა//ძალინე.**

ახალშენი. სახელწოდება არ შეცვლილა. საქართველოში ახალშენი გვხვდება ხაშურის, გურჯაანის, ანმეტის, ბათუმის, ხულოსა და გარდაბნის რაიონებში. დამწვარი ახალშენის აღსანიშნავად გაჩნდა სახელწოდება **“ნა-ახალშენ-არ-ო”**.

კუნდას უბანი. ვახუშტი და იოანე ბაგრატიონები ფცის წყალთან დაკავშირებით ასახელებენ **ხუნდის უბანს**, ამ სახელწოდებით დღესაც გვხვდება სოფელი ზნაურის რაიონში. რაც შეეხება **კუნდას**, სახნავ ადგილად გვხვდება დვანში, ამავე სახელწოდებიდან არის ნაწარმოები **კუნდავახევი** — წყალი დვანში.

თიღვა. ასევე ასახელებენ ვახუშტი და იოანე ბაგრატიონებიც, დღესაც ამ სახელწოდებით გვხვდება.

ღარისთავი. ფცის წყალთან დაკავშირებით ასახელებენ ვახუშტი და იოანე ბაგრატიონები. დღესაც ამ სახელწოდებით გვხვდება.

შინდარა. აღნიშნული ტოპონიმი მეორდება ვახუშტი და იოანე ბაგრატიონების აღწერებშიც, დღესაც ამ სახელწოდებით დასტურდება სოფელი ზნაურის რაიონში. **შინდარას მიწები** გვხვდება ქვემო ოქონაში. უბანს ჰქვია შინდარა//შიდარა ხაშურში. შინდარი//შინდარი ადგილი, გზა სოფელ სათივეში (ალ. ლლონტი, 1988, გვ. 78).

მთავარეული. მთვარეული გვხვდება ვახუშტი და იოანე ბაგრატიონების შრომებში, მთვარეული სათესი ადგილია ზნაურსავეში.

მულნისი. ვახუშტი და იოანე ბაგრატიონები ახსენებენ **მულრისს**. დღესაც გვხვდება ფცის წყალზე სოფელი **მულრისი**, ზნაურის რაიონში.

სუნისი. ფცის ფრონეს ხეობაში მდებარეობს.

წირეთი. ვახუშტი და იოანე ბაგრატიონებიც ასახელებენ ფცის წყალთან დაკავშირებით, დღევანდელი **ნაბაკევი**.

ოქონა. ვახუშტი და იოანე ბაგრატიონებიც ასახელებენ იმავე სახელწოდებით მდინარე ფრონესთან დაკავშირებით. ცნობილია ზემო და ქვემო ოქონა ზნაურის რაიონში.

ტყისუბანი. ვახუშტი ბაგრატიონი ასახელებს ტყისუბანს, იოანე ბაგრატიონი — ტყსუბანს. დღეს გვხვდება ტყისუბანი.

ბალთა. აღნიშნული სახელწოდებით დასტურდება ვახუშტი და იოანე ბაგრატიონების აღწერებშიც.

ურმასხელი. ვახუშტი ბაგრატიონთან დასახელებულია ურმის-კელი, იოანე ბაგრატიონთან — ურმისხელი. სოფელი ამ სახელწოდებით აღარ გვხვდება, მაგრამ დასტურდება სახნავი ადგილის სახელწოდებად სოფელ ბრეძაში.

ფათქინეთი. ვახუშტი და იოანე ბაგრატიონებთან დასტურდება — ბათქინეთი. დღეს გვხვდება **ფათქინეთი**.

მეტეხი. უცვლელად დასტურდება ვახუშტი და იოანე ბაგრატიონებთან, დღესაც გვხვდება აღნიშნული სახელწოდებით.

ჭვრინისი. ვახუშტი ასახელებს ჭვრინისს, იოანე — ჭურუნისს. დღეს გვხვდება **ჭვრინისი**.

წიფლითი. დღეს ნასოფლარია და სათეს ადგილს წარმოადგენს ფრონეს ხეობაში.

ბეხამი. ტოპონიმი გამქრალია, დღეს აღარ დასტურდება.

ავნევი. ვახუშტი ბატონიშვილიც ასახელებს ავნევს, დღესაც ამ სახელწოდებით გვხვდება, მაგრამ ბოლო პერიოდში გაჩნდა სახელწოდება **ნაავნევაარი.** ეს სოფელი დღეს ნანგრევებად არის ქცეული. **ავნევი** ნაწარმოები უნდა იყოს სიტყვისაგან **ნა-ავნ-ევი-ი** (ვნებაშიყენებული) ნ-ს დაკარგვით, აქედან **ნა-ავნ-ევი-არ-ი.** წინავითარებას აწარმოებს ორმაგი სუფიქსი (მ. კობერიძე, 2009, გვ. 281).

რუისის სამწყსოს დავთარში აღწერილი ტოპონიმები დღევანდელობასთან მიმართებით ასე გამოიყურება: 1. სახელწოდება არ შეუცვლია ტოპონიმებს: **ავნევი, ბეყმარი, ნული, თორმანული, თერეგვანი, ოქორა, თიღვა, ოქონა, მეტეხი, ბალთა, ფრინევი, ღარისტავი, შინდარა, წორბისი, დვანი, სხლითი, ჭვრინისი, ავლევი, ავნევი.** 2. გარკვეული ენობრივი პროცესების შედეგად მოხდა მცირე ცვლილება შემდეგ სახელწოდებებში: **ახტანა ძვიმღეთი.** 3. სახელწოდება შეცვლილია: **წირეთი – ნაბაკევი; ტყისუბანი – ზნაურყავი.** 4. ნასოფლარებია: **მდავი, ბეხამი, მთავარყოლი.**

როგორც ვხედავთ, რუისის დავთარში წარმოდგენილი ფრონეს ხეობის სოფელთა სახელწოდებანი შედგენილია ქართული ტოპონიმების შესაბამისად, საწარმოქმნო ენობრივი ელემენტები და აფიქსაცია საერთოა სხვა რეგიონების.

დამოწმებული ლიტერატურა

ვ. ბაგრატიონი, 1941 - ვ. ბაგრატიონი, აღწერა სამეფოსა საქართველოდსა (საქართველოს გეოგრაფია), თბ., 1973.

ი. ბაგრატიონი, 1980 - ი. ბაგრატიონი, ქართლ-კახეთის აღწერა: ტოპონიმოკა, II, თბ., 1980.

ე. თაყაიშვილი, 1907 - ე. თაყაიშვილი, არქეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნები, წიგნი I, ტფ., 1907.

მ. კობერიძე, 2009 - მ. კობერიძე, ფრონეს ხეობის ქართლურში: გორის უნივერსიტეტის მეორე საერთაშორისო კონფერენცია “ახალი მიმართულება განათლებასა და კვლევაში”, 2-3 ოქტომბერი, გორი, 2009.

რუისის სამწყსოს დავთარი, 1907 - რუისის სამწყსოს დავთარი: ე. თაყაიშვილი, არქეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნები, წიგნი, I, ტფ. 1907.

ალ. ლლონტი, 1988 - ალ. ლლონტი, ფრონეების ხეობების ტოპონიმია, თბ., 1938.

ა. შანიძე, 1980 - ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, ტ. III, თბ., 1980.

MARIAM KOBERIDZE

FRONI VALLEY TOPONYM IN RUISI BOOK OF 1715

In studying of Froni valley toponyms, one important source is Ruisi flock book or Ruisi Chronicles, which is made by Nickoloz Mroveli, Orbelishvili or Kaplanishvili. By that time Ruisi flock consisted of whole Zemo Kartli or greater part of Old Shida Kartli. This book was printed in 1907 in Ekvtime Takaishvili's book "Archeological travellings and notes" (book I, electronic typography publisher of Georgian comradeship). According to Ekvtime Takaishvili: "historical, statistical and legal importance of this book is doubtful, so we think it is important to mention this residue of Georgia's oldness".

Froni Valley, as an important part of Zemo Kartli, was a part of Ruisi flock. Ruisi book represents the description of paying villages and surnames of their residents. This gives us opportunity to follow toponyms of this part of Georgia in connection with modernity. In particular: 1. Toponyms haven't changed their names: Akhalsheni, Avnevi, Bekmari, Nuli, Tormaneuli, Teregvani, Ozhora, Okana, Balta... 2. As a result of some language process a little change happened in toponyms: Arkneti, Vakhtana, Batkineli, Sunisi... 3. By the influence of Ossetian language some changes happened in the following names: Tkisubani → Znaurqavi; 4. Settlements are: Tsipliti, Mdavi, Mtavarzholi, Bekhami.

IIIIII LIIIIII

ენის როლი სოციალური რეალობის კონსტრუქციაში

პოლიტიკურ დისკურსში ქართული ენის თანამედროვე თავისებურებათა ახსნა შეუძლებელია გლობალიზაციის მიერ მოტანილი საერთო ენობრივი ტენდენციების გათვალისწინების გარეშე. რამდენადაც კომუნიკაციის ე.წ. უსაზღვრებო სივრცეში ვტრიალებთ და კულტურულ-ენობრივი კონტაქტების განსაკუთრებული აქტივობა აღინიშნება, ენაზე სოციალური რეალობის ქმედებისა და ენის მხრივ ამ რეალობაზე უკუქმედების მასშტაბებიც მნიშვნელოვნადაა გაზრდილი.

“როგორც ცნობილია, საზოგადოების ენობრივი კომპეტენცია დიდადაა დამოკიდებული ქვეყნის პოლიტიკურ და კულტურულ-საგანმანათლებლო დონეზე. ამ მხრივ, საქართველოში საზოგადოების სოციალურ ფენებად დაყოფის 90-იანი წლებში დაწყებული პროცესი დღეს უკვე დასასრულს უახლოვდება; საზოგადოება, სამეტყველო თავისებურებებისა და კომპეტენციის თვალსაზრისით, უკვე რამდენიმე მკაფიოდ გამოხატულ ჯგუფად და ქვეჯგუფად დანაწილდა. ამ ჯგუფების დახასიათებისას ვხედავთ, რომ ისინი ძირითადად საზოგადოების სოციალური ნიშნით დაყოფის საზღვრებში ხვდებიან და ადამიანთა სოციალური ერთობების ენობრივ ქვესისტემებს ქმნიან” (მ. ტაბიძე, 2015, გვ. 108).

ენისა და სოციალური რეალობის ურთიერთმიმართების კვლევა მეოცე საუკუნის მიწურულიდან განსაკუთრებით ინტენსიური გახდა, წინამდებარე სტატიაში ჩვენ შევეცდებით ამ კვლევათა ძირითადი შედეგების განხილვას.

კომუნიკაციის თეორიის ენციკლოპედიაში მოცემული განმარტებით, “სოციალური კონსტრუქტივიზმი ან სხვაგვარად - რეალობის სოციალური კონსტრუქცია წარმოადგენს ცოდნის თეორიას სოციოლოგიასა და კომუნიკაციის თეორიაში, რომელიც იკვლევს სამყაროს კოლექტიური გაგების კონსტრუქციების პროცესს; იგი მიიჩნევს, რომ გაგების უნარი, მნიშვნელობა და აზრი ყალიბდება არა ცალკეულ ინდივიდში, არამედ ინდივიდების ურთიერთკოორდინაციის შედეგად. არსებობს ამ თეორიის ორი ყველაზე მნიშვნელოვანი ელემენტი: 1. ვარაუდი, რომ ადამიანები თავიანთი გამოცდილების რაციონალიზებას აღწევენ სოციალური სამყაროს მოდელირებით და მისი ფუნქციების აღწერით; 2. ენა არის უმნიშვნელოვანესი სისტემა, რომლის საშუალებითაც ხდება რეალობის კონსტრუქცია/კონსტრუქტირება”.

საზოგადოების კონსტრუქციის თეორიას ლინგვისტური თვალსაზრისით თუ განვიხილავთ, შევნიშნავთ უამრავ პერსპექტივას, რომლითაც ენა სოციალური რეალობის ყალიბის შესაქმნელ საშუალებადაც შეიძლება იქნეს განხილული. როგორც ვუდი და კროგერი აღნიშნავენ, ენა არა მხოლოდ ასახავს და წარმოადგენს რეალობას, არამედ მას აქვს ამ რეალობის შექმნისა და კონსტრუქციის ფუნქცია (ლ. ვუდი, რ. კროგერი, 2000).

ბოლო რამდენიმე ათწლეულში აშკარად იმატა დაინტერესებამ ლინგვისტური კვლევების სოციალურ მეცნიერებებთან კავშირში განხილვის

მიმართულებით. გაჩნდა ბევრი ინტერდისციპლინარული სფერო, მაგ., სოციოლინგვისტიკა, ფსიქოლინგვისტიკა, პოლიტიკური ლინგვისტიკა და სხვ. ეს შეიძლება მიგვანიშნებდეს, რომ ენა აღარ მიიჩნევა სამყაროს აღქმის პასიურ იარაღად. “ენა არ არის უბრალოდ სარკე, რომელიც პასიურად აირეკლავს ჩვენ გარშემო არსებულ სამყაროს. ეს ურთიერთობა ორმხრივია, რადგან ენა ასახავს სამყაროს და, იმავედროულად, ზემოქმედებს მასზე” (ს. ბაქსი, 2011, გვ. 30).

ლინგვისტური იდეალიზმი ამტკიცებს, რომ არსებობს მხოლოდ ის, რაზეც ვსაუბრობთ და არაფერია რეალური მანამ, სანამ მასზე ისაუბრებენ ან დაწერენ. ეს მოსაზრება უნივერსალურ კონსტრუქციონიზმს ეხმიანება, რომლის მიხედვითაც ყველაფერი სოციალურად კონსტრუირებულია. ამ იდეას უარყოფს ბევრი მეცნიერი, მათ შორის ჰაკინგი, ბერგერი, ლუკმანი და სხვ.

ბერგერისა და ლუკმანის (ბ. ბერგერი, 1991) თვალთახედვით, დაგროვილი ცოდნა გადაეცემა თაობიდან თაობას, ისწავლება როგორც ობიექტური სინამდვილე და საბოლოოდ ხდება მისი, როგორც სუბიექტური რეალობის, გათავისება. თავის მხრივ, ამ რეალობასაც აქვს ინდივიდის ფორმირების ძალა. ჩვენ ვცხოვრობთ ადამიანური ურთიერთობების ქსელში, რომელიც წესრიგდება ლექსიკის საშუალებით. ამ გზით ენა გამოიყენება ჩვენი ცხოვრების კოორდინატების აღსანიშნად საზოგადოებაში და მას ავსებს მნიშვნელობის მქონე საგნებით.

სპეციალისტები იმასაც აღნიშნავენ, რომ ენის, რომელიც ჩვენს გამოცდილებებს ასახავს, საფუძველი ყოველდღიურობაშია; სწორედ ყოველდღიურობას მიემართება ის მუდმივად, იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც მას უკვე დასრულებული მოქმედების აღსაწერად ვიყენებთ. როდესაც ვცდილობთ არაყოველღიური მოვლენის ინტერპრეტაციას ენის საშუალებით, მას ყოველდღიურობაში ვაბრუნებთ. ეს ხდება როგორც სიზმრად დანახული რეალობის, ისე თეორიული, ესთეტიკური თუ რელიგიური სამყაროს აღწერისას. თეორეტიკოსი ფიზიკოსები ამბობენ, რომ სივრცის ცნება ენობრივად ვერ გადმოიცემა ისევე, როგორც მხატვარს არ შეუძლია თავისი ქმნილების მნიშვნელობის გადმოცემა და როგორც მისტიკოსი ვერ აღწერს მის შეხვედრას რაღაც ღვთაებრივთან. ამის მიუხედავად, ყველა - მეოცნებე, ფიზიკოსი, მხატვარი თუ მისტიკოსი - ყოველდღიურ რეალობაში ცხოვრობს. გარდა ამისა, კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი პრობლემაა ირეალურისა და სიტყვებით გადმოცემული რეალურის თანაარსებობის ინტერპრეტაცია.

ენას შეუძლია ისეთი მნიშვნელობის გადმოცემა, რომელიც ცდება “აქ და ახლა” რეალობის საზღვრებს. ამ თვისებით ენა ჰგავს ნიშანთა სხვა სისტემებს, თუმცა, მისი უსაზღვრო კომპლექსურობით მაინც გამოირჩევა მათგან (მაგ., ეესტიკულაციისგან). ენას შეუძლია გახდეს უამრავი მნიშვნელობისა და გამოცდილების ობიექტური საცავი, რომელიც დაცული იქნება დროში და გადაეცემა თაობიდან თაობას.

პირისპირ ურთიერთობისას ენას გააჩნია ურთიერთქმედების/თანაზიარობის ბუნებრივი თვისება, რომელიც განასხვავებს მას ნიშანთა სხვა სისტემებისგან. ხმოვან ნიშანთა პროდუქცია სინქრონიზებულია საუბრის სუბიექტურ ინტენციებთან. უფრო მეტიც, როდესაც ჩვენ გვესმის ჩვენივე საუბარი, სუბიექტური მნიშვნელობები ობიექტურ მნიშვნელობებზე იქცევა და, შესაბამისად, მუდმივად ხელმისაწვდომი და “უფრო რეალური” ხდება ჩვენთვის (ბ. ბერგერი, ტ. ლუკმანი, 1991).

აღნიშნავენ იმასაც, რომ ინდივიდი საკუთარი არსებობის ობიექტივიზაციას ენის საშუალებით ახდენს. ენა “უფრო რეალურს” ხდის ჩვენს სუბიექტურობას არა მხოლოდ მოსაუბრისთვის, არამედ ჩვენთვისაც.

ენა საკუთარ ჩარჩოებს გვახვევს თავს. ჩვენ არ შეგვიძლია ერთი ენის სინტაქსი გამოვიყენოთ სხვა ენაზე საუბრისას. მაგალითად, საკუთარ მცირეწლოვან შვილთან საურთიერთოდ გამოგონილი ენა არ გამოგვადგება სხვებთან საკომუნიკაციოდ. იძულებულები ვართ, გავითვალისწინოთ საყოველთაოდ მიღებული სამეტყველო სტანდარტები იმის მიუხედავად, რომ ჩვენ შესაძლოა საკუთარი სტანდარტები შევქმნათ. ენა გვთავაზობს მზა შესაძლებლობებს არსებული სიტუაციებისა და გამოცდილებების ობიექტივიზაციისთვის.

რადგან ენას აქვს უნარი გასცდეს “აქ და ახლა” საზღვრებს, ის გამოყოფს სხვადასხვა ზონას ყოველდღიურობაში და გადააქვს იგი შინაარსის მქონე მთლიანობაში. საზღვრები შესაძლოა იყოს როგორც სივრცული, ისე ტემპორარული და სოციალური ხასიათისა. ენის საშუალებით ჩვენ შეგვიძლია მოვახდინოთ ჩვენი ბიოგრაფიის სხვა ადამიანის ბიოგრაფიისთან სინქრონიზება. შეგვიძლია, ვესაუბროთ ადამიანს, რომლის პირისპირაც არ ვიმყოფებით. შეგვიძლია აწმყოდ ვაქციოთ ის, რაც “აქ და ახლა” განზომილებისგან სივრცეში და დროშია დაშორებული. მაშინაც კი, როდესაც საკუთარ თავთან ვსაუბრობთ, მთელი სამყარო შეგვიძლია აწმყოში გადმოვიტანოთ. ენა ახდენს არა მხოლოდ წარსულის რეკონსტრუქციას, არამედ წარმოსახვითი მომავლის გადმოტანას აწმყოში.

ენას შეუძლია ყოველდღიურობას მოწყვეტილი სიმბოლოების არა მხოლოდ შექმნა, არამედ ამ სიმბოლოების რეალობაში გადმოტანა. აქედან გამომდინარე, სიმბოლოები და სიმბოლური ენა ყოველდღიურობის მთავარი შემადგენელი ნაწილი ხდება და ჩვენ ვცხოვრობთ ნიშნებისა და სიმბოლოების სამყაროში.

ენა ქმნის ლინგვისტურად შემოსაზღვრულ სემანტიკურ ველებსა თუ ზონებს. ლექსიკა, გრამატიკა და სინტაქსი მოძრაობაში მოდის სემანტიკური ველების ორგანიზაციის შედეგად. ენა ქმნის სხვადასხვა საგნის საკლასიფიკაციო სქემებს, ვთქვათ, გენდერის ან რიცხვის, მოქმედების ან მდგომარეობის, სოციალური ინტიმურობის დონეებს და ა. შ. მაგალითად, ზოგიერთი ენა ნაცვალსახელების საშუალებით განასხვავებს პირად და ინტიმურ დისკურსს (ფრანგული, გერმანული), რასაც ინტიმურობის ზონებს უწოდებენ.

ენასა და სამყაროს შორის არსებული ურთიერთმიმართება: დისკურსი და სოციალური კონსტრუქციონიზმი.

მნიშვნელოვანია იმის გაანალიზება, თუ რა კავშირია ენასა და იმ კონტექსტს შორის, რომელშიც ის ფუნქციონირებს. იმის განხილვას, თუ რა ურთიერთმიმართებაა დისკურსსა და სამყაროს შორის მივყავართ დისკურსის მთავარ მახასიათებლამდე - მის ფუნქციამდე მოახდინოს თვალთახედვებისა და იდეოლოგიების კონსტრუქცია.

ნათელია, რომ სამყარო ახდენს გავლენას იმ ენაზე, რომელსაც ჩვენ ვიყენებთ და ვირჩევთ. მაგალითად, ბევრ ენაში იყენებენ მდებრობითი და მამრობითი სქესის აღმნიშვნელ სხვადასხვა ნაცვალსახელს. მაგრამ არსებობს ენები, რომლებშიც საერთოდ არ არის გამოხატული სქესის კატეგორია.

დისკურსის ანალიზისას გადაწყვეტია იმის გათვალისწინება, რომ ქნას შევხედოთ ფართო კონსტრუქტივიზმის თვალთახედვით. სოციალური კონსტრუქცია

ფილოსოფიური მიდგომაა, რომელიც მიიჩნევს, რომ ჩვენ გარშემო არსებული სამყარო, კონკრეტულად, სოციალური სამყარო, ჩვენ მოგვეწოდება ფორმირებული სახით, მაგარამ გარკვეულწილად, მისი “კონსტრუქცია” ჩვენ მიერვე ხდება.

დისკურსის ანალიზი ითვალისწინებს იმას, რომ ენა გადამწყვეტ როლს თამაშობს რეალობის კონსტრუქციის პროცესში. შტივენ ბაქს მაგალითად მოჰყავს სკოლის მოსწავლის მაგალითი, რომელსაც ეუბნებიან, რომ “სკოლის პერიოდი საუკეთესოა მის ცხოვრებაში”. ეს არ არის ფაქტის ჩვეულებრივი დაფიქსირება. ამ წინადადებით უფროსები ცდილობენ სკოლის წლების სასურველი ფორმით კონსტრუირებას იმ მიზნით, რომ ბავშვს მეტი მოტივაცია მიეცეს იაროს სკოლაში და გახდეს ბეჭითი მოსწავლე. დისკურსის ანალიზის მთავარი პრინციპია იმის გათვალისწინება, რომ სოციალური გარემო არ არსებობს ჩვენ მიერ მისი კონსტრუირების გარეშე.

ენის საშუალებით სამყაროს კონსტრუქციის კიდევ ერთი მაგალითია ტექსტის მეშვეობით ადგილის კონსტრუქცია. მაგალითად, როდესაც სამოგზაურო სააგენტოები კლიენტებს რეკომენდაციას უწევენ დაისვენონ ამა თუ იმ ადგილას, ისინი ამზადებენ სარეკლამო ბროშურებს, სადაც ტექსტს თან ერთვის ამ ადგილის ამსახველი ფოტომასალა. ტექსტში გამოყენებული ლექსიკა მკითხველის წარმოდგენაში აყალიბებს აზრს დანიშნულების ადგილის შესახებ. ამ ადგილს მკითხველისთვის კიდევ უფრო მიმზიდველს ხდის ფოტოები.

ს. ბაქსს მოჰყავს გენდერის კონსტრუქციის საინტერესო მაგალითიც, როდესაც საგაზეთო სტატია მკითხველს გარკვეულ წარმოდგენას უქმნის ადამიანებზე, მაგალითად, ინგლისის ლეიბორისტული პარტიის წევრზე ჰარიეტ ჰარმენზე. ეს ქალბატონი აწარმოებდა კამპანიას ისეთ სერიოზულ საკითხზე, როგორცაა ქალებისთვის თანასწორი ხელფასის გადახდა. მედიის მიერ ეს ფაქტი შესაძლებელია წარმოიჩინილიყო როგორც მნიშვნელოვანი პოლიტიკური ფიგურის მიერ განხორციელებული სერიოზული ინტერვენცია. თუმცა, მოხდა სხვაგვარად. ბრიტანულმა გაზეთმა “დეილი მეილმა” ის შეამკო ისეთი ეპითეტებით, როგორცაა “გრძელფეხება”, “საყვარელი” და ა. შ. ამით გაზეთმა მოახერხა მკითხველის ყურადღება გადაეტანა სხვა თემაზე. პოლიტიკოსის ქალურობაზე აქცენტის გაკეთებით მოხდა რეალური პრობლემის მიჩქმალვა და ნაკლებ მნიშვნელოვანად წარმოჩენა. უფრო მეტიც, სტატიით ხაზი გაესვა იმ სტერეოტიპულ შეხედულებას, რომლის მიხედვითაც ქალი წარმოადგენს მეორეხარისხოვან, “დეკორაციულ” ფიგურას და არ შეიძლება მას შეხედოთ სერიოზულად. ამ მაგალითით ავტორმა გვაჩვენა, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია ენა, თითოეული სიტყვა, განსაზღვრების თუ ზმნის შერჩევა, რადგან სიტყვების საშუალებით ხდება სამყაროს შესახებ მკითხველის შთაბეჭდილების ფორმირება. შესაბამისად, “დისკურსი უნდა განვიხილოთ არა როგორც უბრალოდ ფაქტების გადმოცემის ნეიტრალური საშუალება, არამედ როგორც კონსტრუქციონისტული მექანიზმი, რომელიც მონაწილეობს ჩვენ გარშემო არსებული სამყაროს შექმნაში.

თითოეული სიტყვა წარმოქმნის ღირებულებების, ემოციებისა და რწმენის სიმრავლეს, რთულ გონებრივ ქსელს, რომელიც აყალიბებს ჩვენს წარმოდგენას აღწერილ ადამიანზე. გაზეთის ყურნალისტის შემთხვევაში, სტატიის ავტორი სიტყვების შერჩევით გამოხატავს ამა თუ იმ იდეოლოგიის მხარდაჭერას და ამით გავლენას ახდენს მკითხველზე, რომელიც დადებითად ან უარყოფითად განწყობა ყურნალისტის

მიერ აღწერილი პიროვნების ან მოვლენის მიმართ. ენობრივი მასალის არჩევანი აღვივებს ძლიერ იდეოლოგიურ განწყობებს, რაც გათვალისწინებული უნდა იქნეს კრიტიკული დისკურსის ანალიზის დროს (ს. ბაქსი, 2011).

ს. ბაქსის თვალსაზრისით, პოლიტიკოსებისა და პოლიტიკური ინსტიტუტების მიმართ უნდობლობა არ არის ახალი. ჯერ კიდევ პლატონი, ციცერონი და არისტოტელე ამბობდნენ, რომ პოლიტიკოსები იყენებენ დარწმუნებისა და მანიპულაციის რიტორიკას ხალხის მოსატყუებლად. სიტყვების ძალის შესახებ იცოდა ჯორჯ ორველმაც. ორველმა აღწერა ტოტალიტარული რეჟიმის კომპარი, საზოგადოების ტოტალური ლინგვისტური მანიპულაცია. ინგლისელი მწერალი თავის პოლიტიკურ რომანში “1984” აღწერს ფიქტიური ქვეყნის ოკეანეთის დაპირისპირებას ევრაზიასთან. სრულიად მოულოდნელად იცვლება სიტუაცია და ოკეანეთის მტრად გვევლინება ისტაზია, ოკეანეთის ყოფილი მოკავშირე. რომანის მთავარი გმირი უინსტონი ამ ფაქტის შესახებ იგებს დემონსტრაციაზე და უწევს სასწრაფოდ დაბრუნება “სიმართლის სამინისტროში”, სადაც ის მუშაობს. ამ სამინისტროში იქმნება პოლიტიკური ლიტერატურა. პოლიტიკური ცვლილებებიდან გამომდინარე, მოულოდნელად ირკვევა, რომ ის, რაც აქამდე დაწერილა, სრულიად გამოუსადეგარია. ამ პერიოდში დაწერილი ყველა გაზეთი, წიგნი, ბროშურა, ფილმი თუ ფოტომასალა სასწრაფოდაა გასასწორებელი. ერთი კვირის ფარგლებში უნდა განადგურდეს ან გასწორდეს ყველა ის მასალა, რომელშიც ოკეანის ყოფილ მოკავშირესთან ურთიერთობებია დაფიქსირებული. რომანის ამ მონაკვეთით კარგად ჩანს ორველის დამოკიდებულება ხელისუფლების მიერ საზოგადოებრივი აზრის კონსტრუქციაზე. ავტორი გვიჩვენებს, თუ როგორ შეიძლება მრავალწლიანი პროპაგანდის საშუალებით საზოგადოებრივი აზრით მანიპულირება.

მიუხედავად იმისა, რომ ყველა ტექსტი არ არის გამიზნული სიცრუის შესაქმნელად, საზოგადოება ურთიერთდაპირისპირებული მხარეების გავლენის ქვეშ მოხვედრის მუდმივ საფრთხეშია. როგორც რომანში “1984” ჩანს, ტექსტები უმნიშვნელოვანეს როლს ასრულებს კონსტრუქციული იდეოლოგიებისა თუ მოსაზრებების ბრძოლის პროცესში. შესაბამისად, დისკურსის ანალიზისას გასათვალისწინებელია ის ფაქტი, რომ ტექსტები შესაძლოა წარმოადგენდნენ ამა თუ იმ მოვლენის ცალმხრივ და მიკერძოებულ აღწერას, ლინგვისტური არჩევანი შესაძლოა იქცეს ერთი კონკრეტული აზრის წინ წამოწევისა და უპირატესობის ჩვენების საშუალებად.

რამდენიმე ლინგვისტმა გამოიყენა ორველის თვალთახედვა თავის ლინგვისტურ კვლევებში. მეცნიერთა ამ ჯგუფს მიეკუთვნება ნოამ ჩომსკიც, რომელიც ცნობილია ამერიკის სახელმწიფო პოლიტიკის, განსაკუთრებით კი შტატების საგარეო პოლიტიკისა და მასმედიის მიერ განხორციელებული პროპაგანდის/დარწმუნების პოლიტიკის კრიტიკით. ჩომსკის ვერ ვუწოდებთ კრიტიკულ ლინგვისტს, რადგან მისი ტრანსფორმაციულ-გენერაციული გრამატიკა არ განიხილავს ენას, როგორც სოციო-პოლიტიკური პროცესის ნაწილს. მაგრამ როცა ის საუბრობს “თანხმობის მიღწევაზე” პოლიტიკური რიტორიკის საშუალებით, ის მიმართავს დისკურსს (პ. იმპსონი, 2010).

ფილიპსისა და შარდის თანახმად, “სოციალური რეალობა არ არსებობს დისკურსის გარეშე და ჩვენ ვერ მოვახდენთ ჩვენი რეალობის, გამოცდილებების, საკუთარი თავის შეცნობას დისკურსის გაანალიზების გარეშე” (ნ. ფილიპსი, ქ.

ჭარდი, 2002, გვ. 2). დისკურსის საშუალებით სოციალური სუბიექტები ქმნიან ცოდნას, სიტუაციებს, სოციალურ როლებს ისევე, როგორც იდენტობებსა და ინტერპერსონალურ ურთიერთობებს (დე სილია, 1999, გვ. 157).

დისკურსის ანალიზის კიდევ ერთი განუყოფელი ნაწილია იმის გაანალიზება, რომ ენა არის გარკვეული ტიპის თვალსაზრისებისა და იდეოლოგიის კონსტრუქციის საშუალება. ის, რაც ერთი შეხედვით ღია და ფართოდ გავრცელებულ მოსაზრებად გამოიყურება, შეიძლება შეფარვით ძალაუფლებისა და უსამართლობის ასპექტებსაც შეიცავდეს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ს. ბაქსი, 2011** - Bax, S. Discourse and genre. Analysing Language in Context. Houndmills, Basingstoke, Hampshire; New York: Palgrave Macmillan, 2011
- ბ. ბერგერი, თ. ლიკმანი, 1991** - Berger, P. and Luckmann T. The Social Construction of Reality: a Treatise in the Sociology of Knowledge. London: Pinguin, 1991
- ლ. ვოოდი, რ. კროგერი, 2000** - Wood, L.A. and Kroger, R.O. Doing Discourse Analysis: Methods for studying action in talk and text. Thousand Oaks, CA: Sage, 2000.
- ბ. სიმპსონი, 2010** - Simpson, P. Language and Power: a Resource Book for Students. London: New York, NY: Routledge, 2010.
- მ. ტაბიძე, 2015** - მ. ტაბიძე, ფუნქციური სტილები – საზოგადოების სოციალური დიფერენციაციის შედეგი თუ მიზეზი, საქართველოს საპატრიარქოს წმ.ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა სკოლის სამეცნიერო შრომათა კრებული IV, თბ., 2015.
- ნ. ფილიპსი, 2002** - Phillips, N. and Hardy, C. Discourse Analysis. Investigating Processes of Social Construction. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2002.
- რ. ცილია, 1999** - De Cillia, R., Reisigl, M. and W odak, R., “The discursive construction of national identities”, Discourse & Society, Vol. 10 (2), pp.149-173. 1999.
- ვ. ჰურვიტცი, 2009** - Leeds-Hurwitz, W. (2009). Social construction of reality. In S. Littlejohn, & K. Foss (Eds.), Encyclopedia of communication theory. (pp. 892-895). http://en.wikipedia.org/wiki/Social_constructionism#cite_note-1 access date 22.11.2014

TAMAR LOMADZE**THE ROLE OF LANGUAGE IN CONSTRUCTING SOCIAL REALITIES**

Looking at this theory of social constructivism from the linguistic point of view, we notice that there are numerous perspectives from which language can be viewed as a tool of constructing social reality. For the last few decades, the interest in linguistics in connection with other social sciences has increased a lot. The emergence of relatively new interdisciplinary fields such as socio linguistics, psycholinguistics, political linguistics, etc. may be explained by the fact that language is no longer regarded as a passive mirror reflecting the world. It is recognized that language not only reflects but also affects the world. Language plays vital role in construction of viewpoint and ideology in which aspects of power and injustice could be hidden and this is the main area discourse analysis should be applied to.

სატირა-იუმორი აკაკის პროზასა და ცხოვრებაში

ყოველგვარი გადაჭარბების გარეშე შეიძლება ითქვას, რომ აკაკი წერეთლის თხზულებათა დიდი უმრავლესობა და პირადი ცხოვრების ეპიზოდები პირდაპირ სატირულ-იუმორისტული ტენდენციებითაა გამსჭვალული.

მას შეეძლო თანაბარი სიმკვეთრით გამოეხატა, როგორც ალტაცება, ისე აღშფოთება. აკაკის ნამდვილად განუმეორებელი ნიჭი ჰქონდა იმისა, რომ უფაქიზესი სიტყვის შარავანდელით შეემოსა დიადი საქმე და მაღალი გრძობა. ამასთანავე, მას გააჩნდა ნიშანში ამოღებული ობიექტის მხილება-გაცამტვერების უბადლო უნარი.

აკაკის დიდი სატირული ნიჭი ბავშვობიდანვე აღმოაჩნდა, რომელიც ნართაული სახით იყო წარმოდგენილი. ნართაული, მოგეხსენებათ, არაპირდაპირი გამოსახვის ხერხია და იგი “გადაკვრიით” მეტყველებს. მაგრამ აკაკის სატირაში ნართაული გამჭვირვალეა, რადგან მასში სულ ადვილად შეგვიძლია ჩავსვათ კონკრეტული პიროვნება თუ მათი მოქმედება.

აკაკის ენამოსწრებულის და გონებამახვილი გამოთქმები ადრევე შეუმჩნევიან დედამისს და უთქვამს: “ამ ჩემს შვილებს მამამისის ენა გამოჰყვავთ, დახურდავებულო“.

თავის პროზაულ ნაწარმოებში “ჩემი თავგადასავალი“ მწერალს მამამისის ახირებული ხასიათის ასახსნელად ბევრი სასაცილო შემთხვევა მოჰყავს.

როსტომ წერეთელს შეურაცხყოფისათვის ფოსტის უფროსმა უჩივლა. გუბერნატორთან როსტომმა თავი ასე იმართლა: “დიდმა იმპერატორმა ალექსანდრე პირველმა დამამტკიცა თავად როსტომ წერეთლად, ნიკოლოზმა ხელი მოაწერა, ალექსანდრე მეორემ ბეჭედი დაუსვა, და ახლა ეს ვილაც ოხერია, სამი დიდი ხელმწიფის მონიჭებულ წყალობას ისე მართმევს და მხდის, თითქოს მაგისი შეკერილი ჩოხა-ნაბადი იყოს!” (ა. წერეთელი, 1908, გვ. 32).

აკაკი წერეთელი ძალიან ხშირად გვაწვდის თავისი მდგომარეობისა და ამა თუ იმ მოქმედების იუმორისტულ დახასიათებას. თავიანთი სისხარტითა და სიახლით იქცევს ყურადღებას აკაკის პროზაში გამოყენებული ეპითეტები და შედარებები.

იგი “ჩემს თავგადასავალში“ მისეული იუმორით ჰყვება დაბადების მომენტებს: “ნათქვამია ადამის შვილი, გაჩნდება თუ არა ქვეყნად, მისი ბედის ვარსკვლავიც მაშინვე ცაზე იქედება, წინასწარი ზედ წარწერთო! თუ ეს მართალია, ეჭვი არ არის, რომ ჩემს ვარსკვლავზედაც შემდეგი შაირი წერებულა:

“ერთი რამ ცხოველი არის,
ხმას აწვდენს შორით შორსაო,
თავისთვის ჩოჩორს აკეთებს,
სხვისთვის კი კაი ჯორსაო“
(ა. წერეთელი, 1958, გვ. 8).

აკაკის ამავე ნაწარმოებებში თავის თავსაც დასცინის და მისი ეს ნაკლოვანებების მხილება ხარხარსაც იწვევს: აკაკი თურმე პატარაობიდანვე იცინოდა. “და ამ სიცილს ერთი კარგი უსიამოვნებაც მოუხდენია: ერთხელ ჩამოსულა ჩვენსა მეზობლის გამდელი და, მომცინარი რომ ვუნახივარ, უთქვამს: “ვუი!... ჩემი გაზრდილი ნუ მომიკვდება, ეს ბავშვი ისე იცინის, რომ სწორედ სულელი გამოვაო!” ჩემ გამდელს სწყენია ეს... წააბარაკებულან და სცემიან ერთმანეთს” (ა. წერეთელი, 1958, გვ. 9).

ამ ამბავს აკაკი ჩვეული ენამოსწრებულობითა და გონებამახვილობით, იქვე, ასე აგრძელებს: “მამაჩემს სოფელში კაცი გაუგზავნია და შეუთვლია ძიძისთვის: “აქ გამომგვარე ჩემი ხითხითა ბიჭუნა, რომ მეზობლებმა ნახონ და მტრებს თვალები დავუყენო. გამოუყვანივართ, მაგრამ წარმოიდგინეთ ყველას გაკვირვება, რომ “ხითხითა ბიჭს”, ჩვეულების წინააღმდეგ, ერთი ღიმილიც არ მომსვლია...”

ჩვენებს უფიქრიათ: ეს სწორედ შურისა და სიხარბის საქმეა, თვალი ჰკრეს, გაღალესო და ისევ საჩქაროდ დაუბრუნებიათ სოფელში” (ა. წერეთელი, 1958, გვ. 9).

სატირასა და იუმორთან ერთად აკაკის ბავშვობიდანვე დრამატული ნიჭიც აღმოჩენია. აი, რას წერს ამასთან დაკავშირებით იგი “ჩემს თავგადასავალში”: “ერთხელ ქალაქიდან ჩამოგვიტანეს ამბავი, რომ “გლუხარიჩმა” (გიორგი ერისთავი) კომედია დაწერაო და ვარანცოვის სასახლეში ითამაშესო. ამ ამბავს გულმოდგინედ ვუგდებდი მე ყურს და ბოლოს თვითონაც მოვინდომე, რომ იმგვარი რამ კითხვა-მიგებითი დამეწერა და მართლაც ავწერე ჩვენი შინაურობა, მაგალითად, როგორ აწვალებდა ჩვენი მოურავი ხალხს, მერე ბატონს აბეზლებდა; ეს ბავშვური სცენები სასახლეში სუყველას მოეწონა გარდა მოურავისა, რომელიც გულმოსული ამბობდა: “ჩემი დაცინება არაფერია, მაგრამ ვნახავ, თუ ამ ყმაწვილმა მთელი ქვეყანა არ გადიმტეროს, და ნუ აქეზებთო” (ა. წერეთელი, 1958, გვ. 57).

მოურავი მართალი აღმოჩნდა. აკაკი წერეთლის სატირული მემკვიდრეობა არის გარკვეული ასახვა და შეფასება იმ მტკივნეული საკითხებისა, რომლებიც იდგა საქართველოს ცხოვრებაში მთელი სამოცი წლის მანძილზე, მოყოლებული მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრიდან.

აკაკი წერეთელმა სატირისა და იუმორის ყოველი ხერხი მოიმარჯვა, რათა დაეთრგუნა ყოფის სიმანინჯენი; მან მხარი დაუჭირა ახალ, მოწინავე საზოგადოებრივ მოძრაობას და მახვილი ჩასცა წარმავალ და უპერსპექტივო პროცესთა მეხოტბეებს.

აკაკი წერეთლის სატირა შეუნიღბავად გამოხატავდა ავტორის პირუთვნელ დამოკიდებულებას შექმნილი ვითარებისადმი და ამიტომაცაა მის სატირაში შეუთრიგებელი და მოურიდებელი ტონი, რაც “ჩემს თავგადასავალში” კარგადაა გამოხატული: სახაბაზოდან აკაკის ცხელი თორნეული გამოჰქონდა. ამ დროს კარებს მოსდგომოდა მათი “წუწვი წითელი ღორი”. ის აედევნა აკაკის. გაიქცა, მაგრამ ქვას ფეხი წამოკრა და წაიქცა. ღორი “მეძგერა და ზედ ამაღლიტა მჭადიო”, - ამბობს აკაკი.

ამის შემდეგ გოგო-ბიჭები მას დასცინოდნენ და - “ღორის წაქცეულოო” - ეძახდნენ. ამ დაცინვას იგი გაუმწარებია და “მეორე დღეს ცალ ხელში მჭადი

დავიჭირე და მეორეში ჯოხი და განგებ ავუარ-ჩამოვუარე გვერდით ჩემს მტერს, - მოგვითხრობს აკაკი, - წართმევას დაჩვეულმა ღორმა შემომიტია, მაგრამ მე ვაყაყუტურად დავუხვდი და ვხეთქე თავში ჯოხი. ჩემი მტერი ალბათ ამას არ მოელოდა, რომ შეჩერდა და შამომიხორხოცდა. მაგრამ, რომ მოვუნაცვლე მეორეცა და მესამეც, იკადრა და გაიქცა. ახლა მე დავედევნე გაგულადებულნი. წინ ის და უკან მე!” (ა. წერეთელი, 1958, გვ. 53).

მსგავსი იუმორისტული მიდგომაა ასახული მოთხრობის იმავე თავში, სადაც მწერალი აღნიშნავს: “ღორზე ამ ძღვევამოსილობამ ისე გამაგულადა აღარაფრის აღარ მეშინოდა... ერთხელ პატარა შინდის ხეზე გავედი, რომელიც ზღაპრულ ალვის ხედ წარმოვიდგინე და იქით-აქეთ ყურება დავიწყე, რომ აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ხელმწიფეების სარაიები დამენახა, მაგრამ გადმოვარდი, გამხდა ბრეგვა მიწაზე და ზურგის ტკივილმა მაგრძნობინა, თუ რა ზღაპრული “ღვთისავარ გმირი” ვიყავი!” (ა. წერეთელი, 1958, გვ. 53).

თავიანთი სისხარტითა და სიხლით იქცევს ყურადღებას აკაკის “ჩემს თავგადასავალში” გამოყენებული ეპითეტები და შედარებები: “წინ მე გავრბოდი კურდღელივით და უკან ისინი (სტოროყები) მომდევდნენო კიჟინით” (გვ. 59).

“ამომიჩემა მასწავლებელმა და ყურადღებას აღარ მაქცევდა. თითქო ერთი “ჯირკი” გდებუდიყო” (გვ. 62).

“...მაქსიმოვიჩმა თვალი შემატანა და მომაყვირა: - რას აქნევ თავს ქეციანი ცხენივითაო!” (გვ. 64).

“მასწავლებელმა საბეგამ პასუხი მოუწონა აკაკის, მაგრამ გააფრთხილა “სულ ნუ ილიმები, ნუ იცინი პირუტყვივითაო” (გვ. 67).

კომიკური შთაბეჭდილების შესაქმნელად თავის პროზაში აკაკის შესანიშნავი სურათები აქვს გადმოცემული და ხატოვნად წარმოდგენილი. ღიმილის მომგვრელია აკაკის მიერ აღწერილი შემდეგი სურათი “ჩემს თავგადასავალში”. “ჯგუფს ერთი უფროსი ჰყავდა და ის ასწავლიდა: “ხელში ეჭირა წკებლა და, შეეშლებოდა თუ არა ბავშვს კითხვა, უცხუნებდა და უცხუნებდა” (გვ. 58).

“ცხელი მჭადი მომედვა ბარძაყზე და მეცხუნა. მე შმაშური დავიწყე, ხელი მოუსვი, ასე რომ ავტოკლი, მასწავლებელმა შემნიშნა... დაფარვა აღარ შეიძლებოდა... ამოაყოფინეს ჯიბიდან მჭადს თავი...” (გვ. 70).

თავისი ბავშვობის ხანიდან აკაკი ასევე იგონებდა: “სული მიმდიოდა შაქარზე, მაგრამ ვინ მაქმევდა? მაგიერად, როდესაც შაქარს მტვრევას დაუწყებდნენ ხოლმე, მე მივუტყუტქლებოდი გვერდით შაქრის მტვრევებს და იქით-აქეთ შორს გაბნეულ ფხვნილს ქორივით მივჩერებოდი. სველი თითით ვიღებდი” (გვ. 55).

ბავშვობის მოგონების გარდა, მას ასეთივე მიდგომით აქვს აღწერილი “ჩემს თავგადასავალში” თავისი ცხოვრების შემდგომი ხანაც. კერძოდ, თავისი დაქორწინების ამბავი, რომელსაც იუმორისტულად გადმოგვცემს. საცოლეს დედამ და მამინაცვალმა, - აღნიშნავს აკაკი, - “სულიც არ მომათქმევინეს ისე გადამწერეს ჯვარი...” (გვ. 98).

მწერალი მზითვეის მიღებაზე ასე დასცინის თავის თავს: “დამრჩა, როგორც იმერელს, პროცესი ხელში”, ... “მე ცოლი წამოვიყვანე და მზითვეი კი სხვებმა წაიღესო...” (გვ. 100).

საკუთარი თავისადმი იუმორისტული მიდგომის გამომხატველია “ჩემს თავგადასავალში” ლიტერატურულ-საზოგადოებრივი მოღვაწეობა, რომელიც კარგად გამოხატა გულმოსულმა ბესარიონ ლოლობერიძემ: “მასთან ბრძოლა შეუძლებელიაო! რა უნდა წაართვა და რა უნდა დააკლო, რომ არა აბადია რაო? ჭამა-სმის არ დაგიდებს და საწოლ-სახურავს. მარტო ჰყეფს და იღრინებაო...”

მართალია, ვყეფდი და ვიღრინებოდი... არ ვქენი სამსახურში შესვლა და დავრჩი ოხრად, ანუ გიჟად, როგორც ზოგიერთები ამტკიცებდნენ...” (ა. წერეთელი, 1958, გვ. 101).

მოთხრობაში ყურადსაღებია ახლობელთა იუმორისტული დახასიათება. მიუხედავად იმ დიდი პატივისცემისა, რასაც აკაკი წერეთელი იჩენდა ქართველ საზოგადო მოღვაწეთადმი, ალაგ-ალაგ იგი მათდამი დამცინავ დამოკიდებულებასაც ამჟღავნებს. ეს დაცინვა ენება მხოლოდ მათი ხასიათისა და ქცევის ზოგიერთ სისუსტესა და მათი მოღვაწეობის მხოლოდ ზოგიერთ მხარეს.

აკაკის თვალში ეს ნაკლულოვნებანი არა თუ არ ფარავენ მათ საზოგადოებრივ დამსახურებას, არამედ მნიშვნელოვან ჩრდილსაც კი ვერ აყენებენ მათ პიროვნულ ღირსებებს.

“ჩემს თავგადასავალში” იგი ალექსანდრე ორბელიანის პორტრეტს იუმორისტულ შტრიხებში ხატავს: “კაცი პატიოსანი და დიდად შესანიშნავი თავის ტომში”, მაგრამ “პოლიტიკაში ნამეტანი ფრთხილი იყო... ბნელში საუბარი უყვარდა, რადგან “ბნელაში საუბარი მიტომ სჯობს, რომ ველარავინ დაგვინახავს და ველარ შეგვიტყობსო” (გვ. 107).

ივანე კერესელიძეზე წერდა: “თუ ფული გაუჩნდებოდა “მუქთა თანამშრომლებს” სუფრას გაუშლიდა და მოიღერებდა ყელს... ჩამოიღებდა თარს... და შემოსძახებდა თავისებურად. იმას არ დასდევდა, სხვებსაც მოსწონდა, თუ არა” (გვ. 105).

ნიკო ნიკოლაძეზე მწერალი იუმორისტულად შენიშნავდა: “იმას ყოველიფერში პირველობა უნდოდა; რასაკვირველია პოეზიაშიც, რადგან კრიტიკოსობას ჩემულობდაო” (გვ. 112).

“ახირებულსა” და “ახირებულად შესანიშნავ კაცს” უწოდებდა მწერალი ალექსანდრე ყაზბეგს. და, მასზე ხუმრობით ამასაც დასძენდა: “აქტიურობაში დიდი ბეჯითობა გამოიჩინა, ბევრი როლი შეისწავლა, მაგრამ არც ერთში, გარდა ერთისა არ ვარგოდა”, - მსახიობად არაფერი შვილი იყოო” (გვ. 114).

გიორგი წერეთელს იგი “კარგად მომზადებულ” და “დიდ ნიჭიერ ახალგაზრდად” მიიჩნევდა, მაგრამ იქვე “ორთავას” უწოდებდა და ისეთ კაცად ახასიათებდა, რომელიც “ყველაფერს ეპოტინებოდა” (გვ. 110).

ანალოგიური მეთოდებით “ახასიათებს” მწერალი გრიგოლ ორბელიანს, სერგეი მესხს, დიმიტრი ყიფიანს და სხვ.

მხატვრული საშუალებების ასეთი თავისებურებაც გამოდის იმის ერთ-ერთ პირობად, რომ ჩვენს მრავალფეროვან ლიტერატურაში აკაკის სატირა გამოირჩევა თავისი სისადავით, სურათოვნებითა და დინამიკურობით.

ცნობილი იყო აკაკის “ენაკვიმატობა” მთელს საქართველოში. მისი მრავალი ენამოსწრებული გამოთქმა ობიექტზე მოულოდნელი თავდასხმის სახეს ატარებდა.

ასეთია, მაგალითად მის მიერ მოწყობილი ოინი სერგეი მესხის ძმაზე: “ნესტორ მესხი ძალიან ფაქიზი კაცი იყო, თანაც გულფიცნი: არისტოკრატიული მიდრეკილება ჰქონდა. აკაკი წერეთელი ფხიკიან იმერელს ეძახდა, ვერც იმის არისტოკრატიულობას ურიგებოდა.

აკაკის საკბილო არისტოკრატიული ელფერი ნესტორს კახეთში, ჭავჭავაძეთა ოჯახში ჰქონდა შენაძენი. აკაკი ზმირი სტუმარი იყო რედაქციისა. ლამესაც იქ ათევდა. ჩემს ძმას სერგეის ძალიან უყვარდა საზოგადოდ ცხოველები და განსაკუთრებით ჩხიკვი - მატია ჩიტი. სერგეის საწერი მაგიდა და საერთოდ, მთელი რედაქცია აფორიაქებული იყო ამ მატიასაგან...

ზაფხული იყო. თბილისის სიცხეები. აკაკის ხალს ან ჭილობს გაუფენდით იატაკზე, ზეწარს გაუშლიდით, ზეწარსავე - სახურავად. პერანგა წვებოდა. რედაქციის ამ დიდ ოთახში ვწვებოდით მე და ჩემი ძმა ნესტორიც, რომელიც იმ დროს კახეთში, ყვარელში იყო მასწავლებლად და არდადეგების გამო შინისაკენ, ქუთაისის მიმავალმა თბილისში გამოიარა... ერთხელ დილით აკაკის მზიარულ გუნებაზე, “თავის ღიმილით” გამოელვოდა. ვინც კი დაკვირვებული იყო, აკაკის ასეთი სახე იმის მეტყველი იყო, რომ პოეტს გონებაში ან ლექსი აქვს გამოკობიებული და ან უთუოდ რასმე იონუნჯებს. ახლაც ასე იყო, გამოვიდა თუ არა სერგეი ოთახიდან, აკაკიმ მიადახა: - სერგეი, სერგეი! ამ შენმა მატიათ სწორედ სული ამოგვართვა, ძილი არ მოგვცა და მოსვენება. იალოზე მომპარვია და რაღაცას მაკვეტებს. რა უბედურებაა - მეთქი დაუქშიე, მოვისვი ხელი და შაქრის ნატეხი შემხვდა, ვესროლე წყეულს... გაბაციაყუდა, აილო ის შაქარი და ამ შენს სახლისკაცს ნესტორს გულაღმა ბირლია რომ ეძინა შიგ ბირში ჩაუგდო შაქარი და მოკურცხლა. ვალვიძებულმა ნესტორმა რომ ეს ამბავი გაიგონა, წამოვარდა და ფურთხება დაიწყო... არა ბიძია, რაღას აფურთხებ, ის შაქარი ახლა უკვე გამდნარია შენს კუჭში, - დასძინა აკაკიმ... ნესტორი გაწიწმატდა.

ჩვენ სიცილი შეგვსკდა, აკაკი თითქო ნაწყენი იყო, ისეთი სახე მიიღო”, - წერდა თავის “მოგონებებში” დავით მესხი (დ. მესხი, 1940, გვ. 71).

აკაკის ოხუნჯობაზე, მრავალი ტიპური ნიმუშია გაბნეული მის თანამედროვეთა მოგონებებში, რომლებსაც დღემდე იკვლევენ და აგროვებენ ლიტერატურათმცოდნეები.

ამ მხრივ ყურადღებას იქცევს “თეატრი და ცხოვრების” რედაქტორის იოსებ იმედაშვილის მოგონება: “გინახავთ აკაკის ღიმილი? - შეხედეთ ამომავალ მოჭიატე მზეს - აკაკის სიცილიც წარმოვიდგებათ...”

თავის მოგონებებში იგი იმორწმებს აკაკის წერილს:

“ძმარ იოსებ!

შენი ვაზეთის ნომრები, სადაც ჩემი სცენები იყო, ახლა მივიღე და გმადლობ. სხვები კი არ მიგზავნიან, გარდა გოთუასი. “დროება” რომ არ მომდის, არ მიკვირს, მაგრამ “მათრახი” მაინც რად ენანებათ ჩემთვის, ალარ ვიცი” (ი. იმედაშვილი, 1978, გვ. 193).

დასასრულს, დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ ქართულ ლიტერატურაში არავის არ გამოუმყლავნებია სამწუხაროდან სასაცილოზე, და ბირიქით, ისეთი სწრაფი გადანაცვლების უნარი, როგორსაც ამას მწერლის შემოქმედების მაგალითზე ვხედავთ. აკაკის ყოველ თხზულებაში ჩანს მისი ასეთი ნიჭი. მის

ნაწერებში ყველგან ვხვდებით პატივისცემის გამოხატვასთან ერთად ღიმილის მომგვრელ სტრიქონებს და სამწუხარო ფაქტების წარმოდგენას სიცილის ასპექტში.

ასეთია აკაკი წერეთელი საერთოდ, თავი რომ დავანებოთ მის სახელგანთქმულ გონებამახვილ და ენამოსწრებულ გამოთქმებს, რომლებშიც კარგად ჩანს მწერლის ეს უნარი.

მისი პროზაული ნაწარმოების “ჩემი თავგადასავლის” მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, აკაკი წერეთელი იყო ადამიანი, რომელიც ცნობდა თავის შინაგან ღირსებებს, იუმორისტულად იყო განწყობილი და ამიტომ ძალიან კარგად ხედავდა ყველაფერს, რაც კი წვრილმანი, არახელსაყრელი და სასაცილო იყო მის მდგომარეობასა თუ ხასიათში.

დამოწმებული ლიტერატურა

ი. იმედაშვილი, 1978 - ი. იმედაშვილი, “ჩემი ცხოვრების წიგნი”, თბ., 1978.

გ. კიკნაძე, 1972 - გ. კიკნაძე, “ქართული სატირისა და იუმორის განვითარების ისტორიისათვის”, თბ., 1972.

დ. მესხი, 1940 - დ. მესხი, “მოგონებები”, თბ., 1940.

ა. წერეთელი, 1958 - ა. წერეთელი, “ჩემი თავგადასავალი”, ტ. 7, თბ., 1958.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი, N1058; E - 835,1025,1675; 5286/16,21,34,36.

MARIAM MARJANISHVILI**SATIRE-HUMOR IN AKAKI'S PROSE AND POETRY**

Majority of creations by Akaki Tsereteli and episodes from his private life is full with satirical-humorous tendencies.

He was capable of depicting both delight and resentment with the same manner of distinction. Akaki definitely had unique talent to cover glorious deeds and splendid feelings with tender nimbus. Meanwhile he had incredible ability to unmask or devastate the spotted object.

Akaki revealed huge satirical talent from childhood time. His mother noticed his expressions full of wittiness and smartness from the very beginning and remarked: "my children inherited their father's wit only with small modification".

His creation "My adventure" clearly depicts the unveiled private attitude of the writer towards the circumstances of that time.

Despite humorous episodes from his childhood, this book is the description of next period of his life, story of his marriage which the author represents with his manner of humor and satire.

Generally, satirical inheritance of Akaki is a certain kind of description and evaluation of painful issues which Georgia faced during the whole sixty years. He used all his skills of humor and satire to suppress the ugliness of existence, support new, leading societal movement and restrain the kowtowers of fleeting, unpromising processes.

ANNA MESKHI

Kartvelian Etymology of Ethnic Terms *Basque* and *Baskles*

The ethnic name *Basque* has several variants, such as the Old Spanish *basko* and Old Castilian *vasco*.¹ The term *Basque* is said to be later than the terms *Vascones* and *Vascon* (Braun 1984: 11), but given the fact that “Pre-Basque had no voicing contrast in the initial position for plosives” (Trask 1997: 130), and that “[T]here is no trace of evidence that medieval Basque ever distinguished [b] from [v], in contrast to Old Spanish, which did” (Ibid. p. 133), it is difficult to assert the priority of the initial consonant, i.e. *v* or *b*.

Consequently, either variant of the ethnic name – whether starting with an initial *b* or *v* – has identical value for linguistic examination. Since scholars have already expressed their views regarding the name *Basque* (with an initial bilabial voiced plosive), I will start this analysis by addressing the latter form.

In one of his works, N. Marr states: “...their ethnic names boil down to a single term, namely, the ancient national name of *hayk*, it is *bask* or *mesx*” (Marr 1935: 300).² The scholar offers no linguistic analysis of the *bask* = *mesx* relationship, but it can be illustrated through simple phonetic changes.

The comparison of the Kartvelian *Mesxi* with the ethnic name *Basque* reveals the following differences:

- a) The Kartvelian root vowel *-e-* is replaced by the Basque *-a-*;
- b) The Kartvelian initial bilabial sonorant *m-* is replaced by the bilabial voiced plosive *b-* in Basque;
- c) The Kartvelian back velar voiceless fricative *-x-* is replaced by a velar voiceless stop *-q(u)-* in Basque.

The *e > a* change meets with no phonetic obstacles, since such shifts from *e* to *a* or *a* to *e* are often observed in diachronic studies. Moreover, the two patterns of sound change represent regular sound correspondences within Kartvelian languages, thus indicating an easy transfer from one sound to the other; cf.:

Common Kartvelian **e* Georgian *e* Megrelian *a* Laz *a* Svan *e*
(Fährnich, Sarjveladze 2000: 14).

Viewed from the Georgian or Svan perspective, or that of both languages, the sound pattern (or sound shift) is *e > a*, whilst from the Megrelian or Laz perspective the pattern is reversed – *a > e*.

The consonant difference of *m > b* is also easily accounted for, since we are witnessing the loss of a single differentiating feature – nasality.

The second consonant change is more complicated, because in it 2/3 of the differentiating features of the Kartvelian *x* /kh/ are lost and replaced by simpler features. Compare:

¹ http://www.etymonline.com/index.php?term=Basque&allowed_in_frame=0 (accessed regularly August-September 2015).

² N. Marr refers to two Armenian names “*hayk* and *hay* (Marr 1935: 300).

Kartvelian *x* /kh/: back velar, fricative, voiceless;

Basque *q(u)* /k/: velar, plosive, voiceless.

The described alteration belongs *not* to a mere change, but a *phonetic simplification*. This is a very frequent occurrence when Kartvelian words containing *x* are rendered in IE or other non-Kartvelian languages. My personal experience agrees with this statement, for my surname (Mesxi) is often spelled with either a *k* (as in Meski) or a *sh* (as in Meshki). Put differently, the phonetic processes taking place now also occurred, obviously, thousands of years ago, and were caused by the same difficulty with an archetype phoneme – a back-velar voiceless fricative /kh/.

Consequently, it can be stated with a high degree of certainty that the ethnic names *Basque*, *basco*, and *vasco* originated from the Kartvelian ethnic name *Mesxi* and developed through some simple and complex phonetic processes found “in place” at both ends of a huge chronological gap.

The semantics of the *-xi* component is similarly interesting. Many views have been advanced on the function of the Kartvelian suffix *-xi* /khi/. Some have equated it with the Armenian suffix of plurality (Marr 1912: 697); Iv. Javakhishvili regarded it an ethnicity forming suffix (Javakhishvili 1950: 54; 1951: 51), whilst in S. Janashia’s view the function of the suffix *-xa* is to denote surnames in Adyghean, i.e. Cherkessian (Janashia 1959: 102). G. Melikishvili believes that the suffix is of Hurri-Urartian origin (Melikishvili 1965: 104) and R. Abashia assumes a Common Ibero-Caucasian pertinence (Abashia 2004: 46). These views on the affixal nature of *-xi* are complemented by O. Xuxua’s article (Xuxua 2004: 277) where he convincingly demonstrates its derivation from the Megrelian lexeme *xi*, designating ‘land’ or ‘earth’.

The discussed interpretations are in agreement with the unanimously accepted general stance on affixal derivation, namely, that affixes develop from notional words. Consequently, the surname *Mesxi* and its variants of *Basque*, *basko* and *vasco* indicate not only ‘the land of the *Mes* (*Bas*) people’ (etymological meaning), but also the people of *Mes* ethnicity (derivational meaning).

Indeed, *La Reja de San Millán*, a document dated to 1025, records the variant place names *Mizquina* / *Mezkia* (Trask 1997: 42).³ The phonetic similarity of the place name with the Kartvelian *Mesxi*, as well as the presented linguistic analysis of *Basque* (*basko*, *vasco*), can be expressed in the equation *Mesxi* = *Mizquina* / *Mezkia*. Based on the root identity (*Mesx-* = *Mizqu-* = *Mezk*) the latter can be structured as *Mizqu-ina* and *Mezk-ia* where *Mizqu-* and *Mezk-* are variants of the Kartvelian root and *-ina* and *-ia* are suffixes. The phonetic identity of the root morphemes (*Miz-qu-*, *Mez-k-*) with the Kartvelian *Mes-x-* is obvious (*Mes* = *Miz* = *Mez*; *-xi* = *qu* = *k*), and suggests the Kartvelian origin of the suffixes, too.

The Kartvelian languages contain 11 homonymous *-en* endings, of which 10 are used with verbs and verbal forms, whilst one “*-en*¹⁰ – is an ending imparting plurality to *names*, *surnames*, and *clan divisions* (Jorbenadze, Kobaidze, Beridze 1988: 149). Examples of this are numerous, and include “Gochi-en-i, Shiol-en-i, Shabur-

³ The transcription of the document at <http://www.celtiberia.net/es/biblioteca/?id=1721> contains not only *Mizkina*, but some other place names of interest: *Mussitu*, *Mesanza*, *Mazanos*, *Moscatuero* (accessed September 16, 2015). These will be discussed in a separate work.

en-i...” (Ibid.). It follows that the suffix *-ina* found in the ethnic name *Mizkina* is a complex unit consisting of *-in* + *-a*. The first component (*-in*) originated from the Kartvelian derivative suffix employed with names indicating families (surnames) or clan divisions and designated the members of the *Miz-k-in-a*, possessors of the common *Mesxi* surname, as a division of the *Mesxi* clan or *Mesxi* people.

The second suffix, *-a*, may have several archetypes. One of its etymons is *-aʹ*, which is a case extension element (emphatic particle) in four cases: dative (*bavshv-s-a* ‘to the child’), genitive (*bavshv-is-a* ‘of the child’), instrumental (*bavshv-itʹ-a* ‘with the child’), adverbial (*bavshv-ad-a* ‘as a child’; Ibid. p. 11).⁴ Scholars have expressed different views regarding this particle. Some (A. Shanidze, I. Imnaishvili) think that it is a remnant of a pronoun employed in the function of the article, others (N. Marr, A. Shanidze, Arn. Chikobava) believe that its function is that of article, still others (A. Potskhishvili, Sh. Apridonidze) are of the opinion that *-a* forms open syllables, while still others (Arn. Chikobava, T. Uturgaidze) consider that the formant serves a determinative function within attributive syntagmas (Ibid. p. 12).

It is clear however that most scholars view the emphatic *-a* as a kind of determinative, a type of a definite article. It is highly significant that the Kartvelian evidence corresponds to the rules of forming Basque surnames.

“The majority of modern Basque surnames fall into two categories:

- Descriptive of the family house. This usually either refers to the relative location of the home or the purpose of the building.
- First owner of the house. Usually this is a man’s name. These surnames are relatively recent.

“Surnames from either category are formed using nouns, adjectives, a number of suffixes and endings such as the absolute ending *-a*, the relational suffix *-ko* and the genitive ending *-ren*”.⁵

Surely, the functions of the Basque suffix *-a* and the Kartvelian *-a* serve the function of determination, defining the surname, clan or ethnicity a person belongs to. It follows that the Basque and Kartvelian suffixes (*-a*) are identical not only materially but functionally too. Hence, the place name *Mizkina* recorded in the 11th century manuscript (*La Reja de San Millán*) derives from the Kartvelian *Mesxi* and two suffixes of the same Kartvelian origin: *-in* < *-en*, *-a* < *-a*.

The other variant of the place name – *Mezkie* – has a different ending, the suffix *-ia*, which again has a Kartvelian origin. It is a widespread surname-building suffix in Megrelian appearing in *Pipia*, *Kiria*, *Mikaia*, *Chochia*, *Pachulia* and most importantly *Mesxia*, which is “the split image” of the Basque *Mezkie*. Consequently, both variants of the Basque *Mizkina* / *Mezkie* recorded in the 11th century (1025) derive from Kartvelian: the root morphemes *Miz* and *Mez* go back to the Kartvelian *Mes*, the suffix *-k-* comes from the Kartvelian lexeme and affixal derivative *xi* > *-xi*, the Basque *-in* stems from the Kartvelian *-en*, whilst the two other suffixes “the Basque *-a* < Kartvelian *-a*, the Basque *-ia* < Kartvelian *-ia*” are fundamentally identical. Moreover, the distributional pattern of the morphemes (root or affixal) is in keeping with typical derivational formulas in Kartvelian.

⁴ The emphatic *-a* was not used in the adverbial case in Old Georgian (Jorbenadze, Kobaidze, Beridze 1988: 12). (ბავშვისადრ ჩანს)

⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Basque_surnames (accessed regularly).

The Kartvelian etymology of *Basque* is proved not only by the evidence from native sources, but also by data recorded in Middle English (ME) manuscripts. The following (two nouns and an adjective) are recorded in English documents of different periods: *baskles* (plural noun, late 14c.), *Baskon* (mid-15c.), and *Basquish* (1610s),⁶ but the present discussion is devoted to the study of the first name, *baskles*, only.

The name *baskles* is mentioned thrice in the Middle English document (late 14th century) entitled the *Langtoft Chronicle* (1725: 242).⁷

“THAT tyme þat þis criē com of þise barouns,
[De domino Johanne Vescy, ve|nit cum
basklis & super Leu|linum.]

Com Sir Jon Vescy fro þe kyng of Aragouns,

Once it is recorded as *basklis* and twice as *baskles*. Since Old or Middle English had no standard capitalization conventions, the phrase “*baskles* & Gascouns”, in which Gascouns (‘Gasconians’) is capitalized and connected to *baskles* with the help of the coordinating conjunction, could imply that *baskles* belonged to either general or onomastic vocabulary. Cf.:

“baskle – Obs.

[a. OF. *Basclois* ‘a name given indifferently to all foreign peoples’ (Roquefort) = med. L. *Basculi*, *Basculones*, brigands or raiders from Vasconia: see Basque.] A Basque”.⁸

According to the dictionary definition *baskle* is an obsolete form of the modern ethnic name, whilst in Old French or med. Latin it demonstrates a semantic shift (*baskle* > strangers; *raiders*). In the coming pages, sometimes, the word *baskle/s* is capitalized to underline its ethnic nature.

Recorded in the late 14th century, *baskles* is a Middle English plural built with the suffix *-es*. The latter derives from the OE nom. and acc. suffix *-as*, with the same function (Rastorguyeva 1983: 223; Pyles, Algeo 1993: 156) and was a prevalent plural marker in ME (Rastorguyeva 1983: 228). This divides the name into two morphemes *Baskl-es*. The form differs from all the registered variants (*basko* OSp., *vasco* OCast. *Basque* Fr.) by means of the extra final *-l*, which points to its derivational status. Indeed, in Old English there were three native suffixes: *-el* and *-ol*, which replaced the Latin *-ell*, and *-ill* as in *ytel* (Lat. *catillus*) ‘cattle’, *mentel* (Lat. *mantellum*) ‘cloak’ (Campbell 1991: 207) and *-ul* (*tasul* > *tasol*, *teosol* ‘a small squared piece of stone, a die’; Bosworth-Toller).⁹ These suffixes may feature in place names, as in *Eotol* ‘Italy’. The first two affixes (*-ell*, *-ill*) originated from the earlier *-il* (*lebil* > *lebl* for *læfel* ‘cup, vessel, bowl’).

⁶ http://www.etymonline.com/index.php?term=Basque&allowed_in_frame=0 (accessed regularly August-September 2015).

⁷ “THAT tyme þat þis criē com of þise barouns,*. [De domino Johanne Vescy, ve|nit cum *basklis* & super Leu|linum.]

Com Sir Jon Vescy fro þe kyng of Aragouns, Brouht fote folk inouh of *baskles* & Gascouns, þat þe Walsh men slouh raumpand as leouns.

þorghē mountayn & more þe *baskles*”e þer weie, Oure nesch & hard þei fore, & did þe Walsch men deie.

⁸ http://useful_english.enacademic.com/657451/baskle (accessed regularly September 2015).

⁹ There is a similar suffix, *-ele* (*cagele* ‘cow’, *ferete* ‘rod’...; Campbell 1991: 207, 145) declared to be foreign, but it is not discussed in this paper.

In order to determine the origin of the final *-l*, we need to address the phenomenon of vowel loss where the syllable V + l was involved.

In Old English, vowel loss was a widespread, albeit confusing phenomenon, which has been subject to different interpretations. A. Campbell calls it *parasiting* or *parasite vowels* (Campbell 1991: 151), implying the emergence of vowels in shorter base forms. Alternatively, I. Dahl, R. Hogg and R. Fulk and others term the phenomenon syncope (Dahl 1938: 63; Hogg, Fulk 2011: 95 ff.), designating vowel loss from fuller base units. Despite numerous studies devoted to OE declension the issue of vowel loss (both syncope and apocope) is not clear. Below I cite A. Campbell, who attributes the entire issue to prehistoric times:

“In OE there was considerable divergence whether syllabic *l*, *r*, *m*, *n*, arising owing to the loss of unaccented vowels of final syllables (...) were retained or developed a parasite vowel. This vowel, if developed, was *i* (later *e*) after a front vowel, *u* (later *o*) after a back vowel. Already *Ep.* has, for example, *se!il-* sail, *spinil-* spindle, (*h*)*aesil-* hazel, *tebel-* gaming-board (*W-S tæfl*).... Accordingly, the parasiting must be regarded as *prehistoric*, and the frequent early forms in which it is absent (e.g. *Ep. bebr* beaver, *ātr* poison) as due to inflected cases in which the liquid consonant was not syllabic, or to scribal neglect of the parasite vowel. Normal OE forms are *fugol* bird, *tungol* star, *cumbol* banner, *sāwol* soul, *næ!el* nail, *æppel* apple, *se!el* sail, *þunor* thunder, *wundor* wonder, *winter* winter, *fæ!er* fair, *æcer* acre, *hræfen* raven, *ofen* oven, *bosom* bosom, *māþum* treasure, *wæstum* fruit. Forms without parasiting are, however, frequent...” (Campbell 1991: 151).

These forms feature in the following cases:

a) With *n* and *m* they are the rule after short syllables, frequent after long ones, e.g. *hræfn* raven, *fācn* crime, *tācn* token, *wāpn* weapon, *wolcn* cloud, *botm* bottom, *māþm* treasure, *wæstm* fruit;

b) They are the rule when *l* occurs after *t* and *d*, e.g. *setl* seat, *spātl* spit, *ād*l disease, *nædl* needle. Owing to the coexistence of the types *næ!l* and *næ!el*, the groups *el*, *er*, *em*, *en* became regarded as expressing syllabic consonants, and hence they frequently appear after back vowels, e.g. *fugel*, *wunder*, *wolcen*, *taken*, *breahtem* noise, and always *easter* city (Ibid.).

Following from this discussion it is clear that the suffix *-l* in *Baskle-* meets a single requirement, namely, it appears after a back root vowel. Therefore, in this instance, OE grammar fails to explain the presence of *-l* in *Baskl-*. The discussed instances (*a* and *b*) refer to disyllabic words, but originally *trisyllabic* nouns like *engel* also contained a final V + l syllable. Nouns like *engel* have come to lose the unstressed *-e-* after the accented long syllable and before a final liquid. The ME *Baskle*, recorded in the 14th century, meets all the requirements valid for OE vowel loss in trisyllabic nouns: (a) a long stressed vowel (*a + sk*); (b) the presence of a final liquid consonant (*-l-*); (c) syncope of an unstressed vowel before a liquid. Also, *baskles* confirms with another criterion, namely, the loss of the vowel due to vocalic inflexions (Hogg, Fulk 2011: 95).

Since *Baskle* has preserved an entire environment for OE vowel loss, the lost sound, the vowel *e*, can be safely reconstructed. Thus, *Baskle-*'s full form should

be restored as **Bask-el-e*. The correctness of this analysis is confirmed by the trisyllabic nature of the reconstruction: *Bask* + *el* + *e*. The form thus derived (**Bask-el-e*) is identical to the Kartvelian *Bask-el-i* where the two final constituents (*-el*, *-i*) should be accounted for.

In his seminal work *The Oldest Structure of Noun Bases in Kartvelian Languages*, A. Chikobava revealed the derivative nature of numerous words that today appear simple. The author singles out V + C suffixes (*-al*, *-an*, *-av*, *-ar*, *-el*, *-en*, *-ev*, *-er*) that may occur in both, full or contracted forms (Chikobava 1942: 283). The suffix *-el* is among the most frequently used and most powerful stem formatives. It has two contracted variants: *-l* (*vaš-l* ‘apple’, *t’ap-l* ‘honey’, *ža-l* ‘dog’) and *-e* (*d!-e* ‘day’, *lam-e* ‘night’); full forms include *u!-el* ‘yoke’, *c’xov-el* ‘animal’, etc. “In primary substantives, the function of these suffixes does not admit of exact definition; in all probability, they first appeared in substantives as *deictic particles* forming *nomen finitum* from amorphous roots” (Ibid. p. 286).¹⁰ They are termed *determinative suffixes* or *determinatives* (Ibid.) and have an interesting characteristic “they help *differentiate borrowed words from native lexemes* (Ibid, p. 287; emphasis added).

The author writes: “...the bases with final *al*..., *ar*..., *-el*... are Georgian and their final syllables represent base determinatives: in dozens of borrowed bases identical syllables appear to function as base determinatives...” (Ibid. p. 288). The latter drop a vocalic component (syncope) in all oblique cases in Georgian: Nom. sg. *u!-el-i* ‘yoke’, Erg. sg. *u!-el-ma*, Dat. sg. *u!-el-s*, Gen. sg. *u!-l-is*, Instr. sg. *u!-l-it*, Adv. sg. *u!-l-ad*, Voc. sg. *u!-el-o*. Contracted forms are preserved in all plural forms; for instance, Nom. pl. *u!-l-eb-i*, Erg. pl. *u!-l-eb-ma*, etc.

In addition to the ancient stem determinative suffix *-el*, there is a homonymous derivative suffix *-el*, which “forms ethnic names from place-names” (Jorbenadze, Kobaidze, Beridze 1988: 140): *k’art’v-el-i* ‘Georgian’, *pariz-el-i* ‘Parisian’, *inglis-el-i* ‘Englishman / Englishwoman’, *k’alak’el-i* ‘city-dweller’, etc. Absence of capitalization in Georgian and its presence in English are caused by different orthographic conventions adopted by these tongues.

“Sometimes, names of origin in *-el* become surnames” (Ibid.); for instance, *Mač’ab-el-i*, *Zanduk-el-i*, *Mesx-el-i*, *Musx-el-i-švili*. These may undergo the same syncope in oblique cases, but not always. A good example in point is the surname *Mač’ab-el-i*, which loses *-e* in oblique cases; cf.: Nom. sg. *Mač’ab-el-i*, Erg. sg. *Mač’ab-el-ma*, Dat. sg. *Mač’ab-el-s*, Gen. sg. *Mač’ab-l-is*, Instr. sg. *Mač’ab-l-it*, Adv. sg. *Mač’ab-l-ad*, Voc. sg. *Mač’ab-el-o*. In the plural, the contracted form is preserved: Nom. pl. *Mač’ab-l-eb-i*, Erg. pl. *Mač’ab-l-eb-ma*, etc. Understandably, the final *-l* in the English *Baskle* is a *derivative suffix forming ethnic names* like *Mesx-el-i*, *Mač’ab-el-i*, *Zanduk-el-i*..., whilst the small letter of the name *baskle* reflects the orthographic nature of the archetype system.

Identity and confusion of the Kartvelian determinative (*-el*) and ethnic (*-el*) suffixes throw a new light on several OE problems. The variant forms of the *determinative suffix (-el-, -l-, -e-)* account for the presence of *-el* in such OE nouns

¹⁰ Here and elsewhere translations from Georgian into English are mine, A. M.

as *en/el* ‘angel’, *br̄emel* ‘bramble’, *b3tel* ‘hammer’, etc. On the other hand, the same suffix explains the forms of several nouns that “have nom. acc. pl. in *-e* instead of *-as*. These are mostly names of peoples: *Dene* ‘Danes’, *Engle* ‘English’ ...” (Sweet 1992: 11). Consequently, the final *-e* in *Dene* ‘Danes’ or *Engle* ‘English’ represents *not* the traditionally agreed plural forming suffix, but *one of the short variants (-e) of the Georgian determinative morpheme -el*. In this scenario, *Dene* < **Den-el-i* ‘Danes’, *Engle* < **Eng-el-i* ‘English’. In this context, the ME *baskle* ‘Basques’ and OE *Dene* ‘Danes’ and *Engle* ‘English’ derive their formal similarity from the Kartvelian determinative suffix (*-el*), but are associated with plurality via the ethnic suffix *-el*.

The last morpheme to account for in **bask-el-e* (*baskle* / *Baskle*) is the final *-e*, which represents a reflex of the archetypical nominative ending *-i* featuring in the examples above (*Zanduk-el-i*, *Mesx-el-i*). The ancient *i* > *e* change fixed in numerous OE manuscripts (Dahl 1938: 188) reflects the replacement of the Kartvelian grammatical ending by *-e* in OE.

The accuracy of the reconstructed **Baskele* is confirmed by the Latin *Basculi*,¹¹ where the final *-l* is both preceded (*-u-*) and followed (*-i-*) by vowels. Consequently, the final *-e* should be corrected to *-i*, asterisk should be dropped, and *Baskeli* be defined as an *originally Kartvelian trisyllabic archetype*. The received *Baskeli* is a functioning lexeme in Kartvelian and designates ‘a Basque person’, ‘a person of Basque origin’. Interestingly, the Latin *Basculi* acquires significant semantic details from Kartvelian, where the suffix *-ul* has eight homonymous (*-ul*) and five *-ur* variants (Jorbenadze, Kobaidze, Beridze 1988: 389-392; 396-400). One of the suffixes, *-ur*² (Ibid. p. 397) with its allophone *-ulʰ* (Ibid. p. 391) denotes the origin or provenance of *an object*, building a *human – non-human* opposition with the suffix *-el* just as it is the case in Kartvelian. For instance, *Mesx-el-i* is ‘a representative of the Mesxi people’, but *Mesx-ur-i* is ‘something made or produced by Mesxs’; cf.: *Mesxuri saxli* ‘A Mesxian house’ (typical of Mesxian houses, built by Mesxs, etc.). Consequently, the Latin *Basculi* ultimately goes back to the Kartvelian *Baskuri*, a word denoting ‘*something* of Basque origin’.

From this discussion it can be concluded that *Baskle* consists of four morphemes: *Bas-k + l + e*. *Bas-* is the root, *-k-* and *-el-* are derivative suffixes and *-e* is a grammatical ending. *Bas-* derives from the root of the Kartvelian ethnic name *Mes*, *-k-* is a shortened and simplified form of the Kartvelian derivative suffix (*-xi*) stemming from the root *xi* ‘land, earth’, *-l* goes back to one of the shortened variants (*-l-*, *-e-*) of the Georgian determinative suffix *-el* mistakenly equated with *-el* forming ethnic names, and *-e* is the original Kartvelian nominative case marker *-i*. *Baskle-* is a contracted form of *Baskele* (< *Baskeli*) caused by the syncope in the suffix (*-el* > *-l*) inherited from its Kartvelian substrate (Meskhi 2013a). Thus, all the morphemes making up the ME *baskles* go back to Kartvelian archetypes that help reconstruct its case forms.

Table 1 below presents a comparative declension of *engel* and *baskle* (*Baskle*) in Old and Middle English to underline their morphological similarities:

¹¹ http://useful_english.enacademic.com/657451/baskle (accessed regularly September 2015).

Table 1
Declension of OE *engel* and ME *baskle* (*Baskle*)

Sg.	<i>engel</i> (OE)	<i>engel</i> (ME)	<i>baskle</i> (<i>Baskle</i>)
Nom.	engel	engel	baskel-e
Acc.	engel		
Dat.	engl-e		
Gen.	engl-es	engl-es	
Pl.			
Nom.	engl-as	engl-es	baskl-es
Acc.	engl-as		
Dat.	engl-um		
Gen.	engl-a	engl-es	

One additional note on the plural *Baskl-es* is needed, namely, the loss the vowel in the plural in English is an inseparable phono-morphological process of Kartvelian morphology called *contraction* (Georg. *kumshva*).

To conclude, the presented study demonstrates the Kartvelian origin of the ethnic name *Basque*, its variants *basco*, *vasco* and related lexemes such as *Mizquina*, *Meskia*, ME *baskles* and L. *Basculi*. The Kartvelian language material accounts for their phonetic, morphemic, structural, and semantic features and treats them equally, irrespective of their chronology or language pertinence. Being the dominant and governing “actor” throughout the analysis, the Kartvelian evidence determines the morphemic status of constituent items and differentiates between subtle grammatical or lexical nuances carried by OE *-e* (< Kartvelian *-i*), *-el* / *-l* (Kartvelian *-el-*, *-l-*, *-e-*), L. *-ul* (< Kartvelian *-ur*).

All things considered, the Kartvelian origin of the ethnic name *baskles*, which derives from the term *Mesxeli*, transfers highly significant linguo-culturological information, namely, that *Basques are ethnically Meskhs or Kartvels*, who, unsurprisingly, named the land they inhabited in the same manner as their ancestors (*xi*) and spoke the same language. Therefore, the millennia-old Kartvelian-Basque hypothesis should be taken much more seriously, and the legacy left by R. Lafone, J. Braun, M. Kurdiani, and others should be acknowledged and developed at an international level.

Bibliography

In Georgian

Abashia R., 2004. *From the History of Forming Ancient Caucasian Ethnotoponyms, In Kartvelian Onomastics*, II, 2004.

Braun J., 1984. *Introduction to Basquology* (Course of lectures), Tbilisi University Press, Tbilisi.

Chikobava Arn., 1942. *The Oldest Structure of Noun Bases in Kartvelian Languages*, Tbilisi. Fährnich H., Sarjveladze Z., 2000. *Etymological Dictionary of Kartvelian Languages*, Publishing House of Sulxhan Saba Orbeliani Tbilisi State Pedagogical Institute, Tbilisi.

Javakhishvili Iv., 1951. *History of the Georgian Nation*, Vol. I, Tbilisi.

Javakhishvili Iv., 1950. *Historico-Ethnological Problems of Georgia, the Caucasus and the Near East*, Tbilisi.

Janashia S., 1959. *Svan-Adyghean Language Concordances*, Selected Works, Vol. III, Tbilisi.

Jorbenadze B., Kobaidze M., Beridze M. 1988. *Dictionary of Morphemes and Modal Elements*, Tbilisi.

Meskhi A., *Kartvelian Substrate of English Grammar*, Proceedings of the Conference II International Conference “*Language and Culture*”, Foundation for Development of Art and pedagogical Sciences, Akaki Tsereteli State University, Tbilisi Open University, Kutaisi Musical College, Kutaisi, 2013a.

Melikishvili G., 1965. *The Problem of Ancient Population of Georgia, the Caucasus and the Near East*, Tbilisi.

Xuxua O., *Formant khi in Georgian*, *Kartvelian Onomastics*, II, 2004.

In English

Campbell A., 1991. *Old English Grammar*, Oxford, At the Clarendon Press.

Dahl I., 1938. *Substantival Inflexion in Early Old English, Vocalic Stems*, C.W.K. Gleerup, Lund.

Hogg Richard H. and Fulk R.D., 2011. *A Grammar of Old English*, Volume 2, *Morphology*, Wiley-Blackwell.

Pyles Thomas, Algeo John, 1993. *The Origins and Development of the English Language*, Fourth edition, Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, Fort, Worth, Philadelphia, San Diego, New York, Orlando, Austin, San Antonio, Toronto, Montreal, London, Sydney, Tokyo.

Rastorguyeva T., 1983. *A History of English*, Vyshaia Shkola, Moscow.

Sweet H., *Sweet’s Anglo-Saxon Primer*, Revised throughout by Norman Davis, Oxford, At the Clarendon press, 1992.

Trask R. L., 1997. *The History of Basque*, Routledge, London. *In Russian*

Marr N., 1935. *Selected Works*, Vol. V, Academy of Sciences of the USSR, N. Marr State Academy of History of Material Culture, USSR.

Marr N., 1912. *The History of the Term “Abkhaz”*, IIAN, #11, St. Petersburg.

Electronic sources

Bosworth-Toller, <http://www.bosworthtoller.com> (accessed regularly).

La Reja de San Millán, <http://www.celtiberia.net/es/biblioteca/?id=1721> (accessed September 16, 2015).

The Langtoft Chronicle, <http://quod.lib.umich.edu/c/cme/ABA2096.0001.001/1:3?rgn=div1;view=fulltext> (accessed August 11, 2015).

https://en.wikipedia.org/wiki/Basque_surnames (accessed regularly). http://www.etymonline.com/index.php?term=Basque&allowed_in_frame=0 (accessed regularly August-September 2015).

<http://useful.english.enacademic.com/657451/baskle> (accessed September 2015 regularly).

საბა მესხი

eTnikuri terminebis Basque da Baskles qarTveluri etimologia

სტატიაში განხილულია ეთნიკური სახელის Basque, მისი ვარიანტებისა (basco, vasco) და მასთან დაკავშირებული რამდენიმე სიტყვის ქართველური ეტიმოლოგია. ამგვართ მიეკუთვნება 1025 წლის ერთ-ერთ ხელნაწერში (Reja de San Millán) დაფიქსირებული ტოპონიმები Mizquina, Meskia, საშუალო ინგლისურის პერიოდში შესრულებულ დოკუმენტში (Peter Langtoft's Chronicle) მოხსენიებული სახელი baskles და ლათინური Basculi. მთელი ანალიზის მანძილზე ქართველური მასალა, რომელიც დომინანტური და მაორგანიზებელი ძალაა, ხსნის აღნიშნული ერთეულების ფონეტიკურ, მორფემულ, სტრუქტურულ თუ სემანტიკურ თავისებურებებს. ნათელი ეფინება არა მარტო უძველესი ენობრივი ფორმების სტრუქტურირებას, არამედ თითოეული კონსტიტუენტის ლინგვისტურ სტატუსსა თუ “უფაქიზეს” სემანტიკურ და გრამატიკულ ნიუანსებს. აღსანიშნავია, რომ ქართველური მასალისთვის საანალიზო სიტყვების ენობრივი კუთვნილება ანდა ქრონოლოგიური მახასიათებელი წინააღმდეგობას არ წარმოადგენს. შესაბამისად, ბასკთა ეთნიკური სახელები Basque და baskles ქართველური ეტიმოლოგიისა და მომდინარეობს ქართველთა სატომო სახელიდან მესხი და მესხელი. ეს კი იმაზე მიუთითებს, რომ ეთნიკურად ბასკები, იგივე მესხები, ანუ ქართველები არიან, მეტყველებდნენ ქართველურზე და წინაპრების მსგავსად საკუთარ ტერიტორიას მესხთა მიწა ანუ მეს-ხი უწოდეს. ამიტომ, ათასწლეულების მანძილზე ქართველურ-ბასკური ნათესაობის შესახებ შემონახულ ტრადიციო-ჰიპოთეზას დიდი სიფრთხილით უნდა მოვეპყრათ და კვლევა საერთაშორისო დონეზე განვაგრძოთ.

XXXXXXXXXX

**ცვლილებანი იმერხეულში საუკუნის მანძილზე – III
(ნ. მარისა და თანამედროვე ტექსტების მონაცემთა მიხედვით)**

ნიკო მარის "შავშეთისა და კლარჯეთში მოგზაურობის დღიურების" ისტორიულ-მეცნიერული მნიშვნელობა დიდია. ეს "დღიურები" საუკუნეზე მეტი ხნის წინ გამოვიდა და თითქმის 80 წელი იყო ერთადერთი სანდო წყარო ისტორიული შავშეთისა და კლარჯეთის ფოლკლორის, ეთნოგრაფიისა და მეტყველების შესწავლის თვალსაზრისით.

დღეს ტაო-კლარჯეთის შესწავლა ინტენსიურად მიმდინარეობს. თანამედროვე იმერხეული მეტყველების ნიმუშები სხვადასხვა მკვლევრის მიერ არის ჩაწერილი და გამოკვლეული (შ. ფუტყარაძე, ნ. მგელაძე, მ. ფალავა...). ჩვენ მიერ, 2006-2014 წლებში ტაოსა და იმერხეულში ექსპედიციების ფარგლებში, საკმაო მასალა იქნა მოპოვებული. ამ მასალის შესწავლა-გაანალიზების შედეგად ძალიან საინტერესო სურათი წარმოჩინდა იმერხეული მეტყველების საუკუნის წინანდელი და თანამედროვე მონაცემების შედარება-შეჯერების თვალსაზრისით.

სხვაობა სახეზეა როგორც ფონეტიკის, ასევე გრამატიკულ (მორფოლოგიისა და სინტაქსის) დონეზე. ხელშესახებია სხვაობა ლექსიკურ დონეზეც.

სტატიაში შევხებით იმერხეული დიალექტის ლექსიკასა და სიტყვაწარმოებაში მიმდინარე პროცესებს საუკუნის მანძილზე.

მოცემულ ნაშრომში მხოლოდ ის მონაცემები წარმოვადგინეთ, რომლებიც ნ. მარისეულ ტექსტებში დაფიქსირებულ მასალასთან შეჯერება-შედარების შედეგად მივიღეთ, თუმცა, ბუნებრივია, იმერხეული მასალის ბევრად უფრო გამოწვლილვითი გრამატიკული თუ ლექსიკური ანალიზია გაკეთებული როგორც სხვა მკვლევრების, ასევე ჩვენ მიერაც.

სიტყვაწარმოება

სიტყვაწარმოების თვალსაზრისით იმერხეულ მეტყველებას საუკუნის მანძილზე არსებითი ცვლილებები არ განუცდია.

ნ. მარის ტექსტებში **ღალატობა, ჩხუბობა** ... ფორმები იჭერს **ღალატი, ჩხუბი** ტიპის ფორმების ადგილს (ნაწარმოებია **ღალატ-ობ-ს, ჩხუბ-ობ-ს** ზმნებისაგან): **“ღალატობა** რომ შამოვდა” (გვ. 174)¹ **“გარეთ ჩხუბობა** რომ შეიქნა, მაშინ ჩივდან: “სუთი არი” (გვ. 186). მსგავსი ტიპის სიტყვები დღეს არ შეგვხვდება.

იმავლე ტექსტებში **-ოსან** და **-იან** სუფიქსები ერთმანეთს ენაცვლება საკუთრების აღმნიშვნელი სახელების წარმოებისას: **“მოუხწრა ორმოცო**

¹ მაგალითები მოყვანილია წიგნიდან: ნ. მარი, შავშეთისა და კლარჯეთში მოგზაურობის დღიურები, ბათუმი, 2012.

ცხენოსანი” (გვ. 208); “ის **ორმოცი ცხენიანი** კაცი ესკერში შევიდა და თლათ გაწყვიტა” (გვ. 208); “მოვიდა ესკერი **ორმოცი ცხენიანი**” (გვ. 209)... დღეს ფუფრო გავრცელებულია **-იან** სუფიქსიანი წარმოება.

წინაავითარების ასახვის დროს ერთმანეთს ენაცვლება **ნა-** — **-არ** და **ნა-** — **-ინ** აფიქსები: “ემიას გოგო ყავდა **ნათხოვარი**” (გვ. 188); “შე მყავს სხვა **ნათხოვინი**” (გვ. 194)... **ნა-** — **-ინ** წარმოება დღეს არ დაგვიფიქსირებია. ბ. ჯორბენაძე ფიქრობს, რომ “მასდარის ფუძე (*თხოვ-ინ-ი; შდრ.: თხოვ-ილ-ი) უნდა იყოს ამოსავალი ნა-თხოვ-ინ-ი საობიექტო მიმღებობისათვის” (ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ. 585).

ნ. მართან შეგვხვდა **-არ** > **-ალ** სუფიქსით ნაწარმოები მიმღებობური ფორმა **გამომფრინავალ**: “სელამსა რომ შამოგითვლი **გამომფრინავალ** ჩიტითა” (გვ. 178). მსგავსი წარმოება დღეს აღარ დაგვიფიქსირებია.

იქვე დასტურდება უქონლობის მაწარმოებელი **უ-** — **-ურ** აფიქსები, რომლებიც დღესაც აქტიურად გამოიყენება: “**უქეიფური** დემინახე/ზალიანაც გეგინარდა” (გვ. 184).

ნ. მარისეულ ტექსტებში ტობონიმების წარმოებისას ისეთივე მაწარმოებელი აფიქსები გამოიყოფა, როგორიც თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში, იმერხეულსა თუ სხვა დიალექტებში გვხვდება:

-ეთ სუფიქსით ნაწარმოები ტობონიმები: კუტალ-ეთ-ი, წეთილ-ეთ-ი (სოფლები); დავით-ეთ-ი; კოკლი-ეთ-ი დიობანის მეშლე (დღეს სოფ. ქოქლიეთი); ზიარ-ეთ-ი (სალოცავი, მოსალოცი ადგილი) (გვ. 172); უკ-ეთ-ი (ხეობა) (გვ. 150); ვაკ-ეთ-ი — ზაქიეთის ყიშლა (გვ. 219); თეთრაკ-ეთ-ი; გიგი-ეთ-ი; ნიოლ-ეთ-ი (ნიოლისძე) (გვ. 223)...

-ა მატობონიმებელი სუფიქსით ნაწარმოები ტობონიმები: ყვირალა/ყურიალა (მდ.) (გვ. 151); გვალა (ადგილის სახელი იმერხევის ნაპირზე; გვ. 157); აგარა, დასამობა (გვ. 223); უკეთა (ხეობა) (გვ. 150); ბზათა (სოფელი) (გვ. 168); ბოსელთა (საზაფხულო სამომთაბარო სადგომი სოფ. ივიეთში; გვ. 172); ფაფართა (ვაკე ადგილი ტყეში სოფ. ივიეთში; გვ. 172)...

კომპოზიტური წარმოების ტობონიმები: ქალისაფინაჟ/ქალისსაფრინაჟ (დაღმართი) (გვ. 149); დიდმერე (სახნავი ადგილი მდინარესთან); წყალსიმერი; შოლტისხევი (სოფელი) (გვ. 168); ბარიჭალა (მთის ნაკადული); კაბანთი-თავ — ქვიანი მალლობი — კაბანთი; ზემო-ბანი/უბანი ან ქომო ბანი/უბანი — ქვედა მეშლე, ზემო მეშლე და გამიშეთი (ესენი ბაძგირეთის უბნებია) (გვ. 219); ჩიხისხევი, წყაროთავი; ნუკი-ქილისე ანუ ნუკი-ეკლესია ქვია, რადგან ეკლესია ერთ ქვაზე იყო დაფუძნებული, რომელიც ოყის 1/2 იყო აწონილი (გვ. 221); (დღეს ნუკა-საყდარს ეძახიან — მ.მ.).

დანიშნულების სა- — **-ე, სა-** — **-ელ და სა-** — **-ო აფიქსებით ნაწარმოები** ტობონიმები: სა-წერნაგ-ე (ფრილო კლდეა) — წერნაგი — საღებავი, რომელსაც დურგლები იყენებენ — ადგილობრივის თქმით (გვ. 222); სანადირო (ხევი) (გვ. 156); სა-დგერ-ელი — მთაზე ადგილის სახელი; მიანიშნებენ ეკლესიის ნანგრევებზე (გვ. 219).

ანთროპონიმიული წარმოების ტობონიმები: გიგაძის წყალი (ბატარა რუ) (გვ. 156); დევაძეების (//დევაძევი) მეშლე (გვ. 212-213); იმნაძე, იმფხრეული და ივიეთი (იმფხრეულის სამი მეშლე; რუკაზე იფხრეული); დღეს ცალკე

სოფლებია (გვ. 172); ანდრიაწმინდა, მცხოვრებლების მიხედვით წითელ-ოლლი (გვ. 223...).

ხმაბძვითი ტობონიმები: **გრიალი წყარო** — წყარო, ხმაურის, ან ღრილის გამო უნდა ერქვეს (ნ.მ.) (გვ. 223).

წინავითარების აღმნიშვნელი ტობონიმები: ნაცარვეი (სოფ. ბაძგირეთში; გვ. 155); ნაფურნევი (სოფ. აგარის დაილა; გვ. 223)

-ურ სუფიქსიანი ტობონიმები: დავლა-ვ-ური (გვ. 155); ქედრი-ული-ი (გვ. 223).

ლექსიკა

ნ. მარი წერდა: “ქართული ენა აქ საოჯახოა, მაგრამ ურევენ თურქულ სიტყვებს, ასე “ზელქი” — შეიძლება, რაშათუა — თავისუფალია (“ეს სტოლი რაშათია” ამ მავიდაზე უფრო თავისუფალია), იშტა — მადა და ა.შ.” (გვ. 150). სოციოლინგვისტური თვალსაზრისით, იმერზე ვითარება დღესაც მსგავსია, თუმცა ლექსიკაში ცვლილებები, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ხელშესახებია. ჩვენ შესაძარებლად წარმოგიდგენთ იმ ლექსიკურ ერთეულებს, რომლებიც ნ. მარის ტექსტებში გვაქვს და დღეს აღარ, ან შეცვლილი ფორმითა თუ მნიშვნელობით, დასტურდება:

ჰინძანი/საწნახელი — “ქართველმა მუსლიმანებმა უბასუხეს, რომ ეს არის სწორედ საწნახელი, რომ ისინი მას უწოდებენ **ჰინძანსაც** და **საწნახელსაც**” (გვ. 151). ჩვენ სიტყვა საწნახელი არ დაგვიფიქსირებია და არც გამოქვეყნებულ ტექსტებში შეგვხვდრია.

ქვა, **ქუმირი** - ჭურჭელი სიმინდისათვის (გვ. 151). დღესაა **კვიმირი** წისქვილის ნაწილი და არა ჭურჭელი სიმინდისათვის.

წყლის ძაღლი - თახვი, “მდინარეში ბინადრობს თახვი — აქ უწოდებენ **წყლის ძაღლს**” (იქვე). დღეს **წყლის ძაღლი** არ დასტურდება.

ვარშაყი — “ათ წელიწადში ერთხელ გვხვდება **ვარშაყიც**, ასევე უწოდებენ სომხებიც” (იქვე). “**ვარშაყს**” იმფხრეულში ვერ გაიხსენებენ. **ვარშაყს**, მითხრა ახალგაზრდა იმფხრეულელმა, ჩვენ ვუწოდებთ “ჭეირანს” (მაგრამ ქართულად ჭეირანი ნიშნავს არჩვს); “ვარშაყი” რაღაცა სხვა არის, ვიდრე ჭეირანი. “ვარშაყს” მხოლოდ გადმოცემით იცნობენ იმფხრეულელი მოხუცებიც კი” (გვ. 161-162). **ვარშაყი** სიტყვა საერთოდ არ იციან ჩვენმა რესპონდენტებმა.

ჩიჩქეი/აჭრად/დასუნეთვა — წინადაცვეთა (გვ. 159); დღეს წინადაცვეთის მნიშვნელობით გამოიყენება **სუნეთ** ‘გადმოცემა, სუნა’.

მაყარი — გოგოს გამცილებელი; “მაყრები აცილებდნენ რა მამის სახლიდან ქალს, ძველად მღეროდნენ შემდეგ ოთხთაეპიან ლექსს” (გვ. 183); სიტყვის მნიშვნელობა იციან, მაგრამ დღეს მას ფაქტობრივად აღარ იყენებენ.

ჭუმბუში — ცეკვის სახეობად ადასტურებს ნ. მარი: “იწყება ცეკვა: სამა, ფერხული, **ჭუმბუში**” (გვ. 160) დღეს **ჭუმბუში** მხიარულებას ნიშნავს.

ფერხული — ასევე ცეკვის სახეობად ადასტურებს ნ. მარი: “იწყება ცეკვა: სამა, **ფერხული**, **ჭუმბუში**” (გვ. 160). დღეს **ფერხული** ცეკვის სახელად აღარ გამოიყენება.

ნ. მართან ცეკვის სახეობებია, ასევე, **ყარშიბერი** (იგივეა, რაც ხელ-გაშლილი), **დელი-ხორომი** (გვ. 160) და **კოლსარმა**. ამ უკანასკნელზე მოქმელი ამბობს “ცალკე სამა და არა აინი” (გვ. 174). დღეს სიტყვა **კოლსარმა** არ დაგვიდასტურებია.

საკრავი ინსტრუმენტებიდან ნ. მარი ასახელებს **თულუმბ-ს** (გუდასტვირი), **ჭიბონ-სა**, **ჭიბო-ს** (გვ. 160). აქედან: **ჭიბო** და **თულუმბი** დღეს არ შეგვხვდებიან.

ცეცხლბირა — ნ. მარის მიხედვით, “ბუხრის საფუძველი, რომელიც საპირზე გამოდის, თურქულად არ არის” (გვ. 217); დღეს **ცეცხლაბირი** კერის წინა ნაწილს, ყვერბს ჰქვია.

გობეგო — ბუხრის შიდა ზურგი (გვ. 217); თანამედროვე იმერხელებსათვის **გობეგო** შთამომავლობას, ნათესაობას აღნიშნავს; გადატ. მნ. ჭიბი, ჭიბისმავგარი სახე, ნახიში, ფიგურა.

დირგანი (ქართულად **მერული**) — ნ. მარის მიხედვით, “ზადე, რომლითაც იჭერენ მგლებს და მელიებს” (გვ. 161); ს.ს. ორბელიანისა და დ. ჩუბინაშვილის ლექსიკონების მიხედვით, “მერული” ორკაბი ფიწალია. ნადირობენ კვერნასა და მელიაზე ტყავისათვის. დღეს იმერხევში **მერული** რკინის ოთხთითა თივის ასაღებია.

ხმელი — გამხდარი; “**ხმელი** ცხენი” (გვ. 198). დღეს ეს სიტყვა მსგავს კონტექსტში არ დასტურდება.

იმერხევში ჩვენ ვერ მოვიძიეთ და არც გამოქვეყნებულ ტექსტებში არ გვხვდება, ასევე, ნ. მართან დადასტურებული შემდეგი სიტყვები:

მკრეფი — ის ვინც აგროვებს ქორწილში დედოფლისათვის მირთმეულ საჩუქრებს; “ამასთან **“მკრეფი”** მისი მამის ან ძმის ხალხიდან იძახის: “ამან ამდენი მისცა” (გვ. 160).

ფულის გამგდებელი — ის ვინც ქორწილზე დედოფალს ფული აჩუქა; “პატარძალი კი ყოველ მაყარს, განსაკუთრებით კი **ფულის გამგდებელს** ჩუქნის ... ბერანგს ან წინდებს” (გვ. 160).

სისხლისძიება — “სისხლისძიება აჭარაშია, ჩვენთან არ არის და არც ყოფილა” (გვ. 161).

დათვოული — სარაკუნა, რომელსაც ამზადებენ დათვების შესაშინებლად (გვ. 162).

ყოვანი/ყავანი — სკა; “**ყოვანი** ფუტკრებისათვის ხეებზეა შედგმული ... ასევე **ყავანს** დებენ მიწაზეც” (გვ. 163).

ცალერი//დავსილი — “ეს ერთი (სკა - მ.მ.) ცალერია, დავსილი” (გვ. 163).

მკვდარი საჭაბი — ქირისუფალი; **საჭაბი** ‘პატრონი, მფლობელი’ “**მკვდარი საჭაბი** მთავრად საჭმელ მართო მეზრეს ოთხ გამთხრელს” (გვ. 167).

მანათი, აბაზი, შაური, კაბიკი — ფული ერთულები; “10-10 **კაბიკი** (2-2 მარჩილი) არის” (გვ. 167). დღეს მხოლოდ **მარჩილი** დასტურდება.

გაყოლილია — სწორია; “გზა **გაყოლილია**” (გვ. 167).

ნაჩელიკი — უფროსი; “**ნაჩელიკმაც** რომ შემიტყვა/ჩამეჭდა-და მაჭახელში” (გვ. 180).

მიფუშტეს — მოტყუილება; ‘დამატყვილეს მომატყვილეს’; “შათაც რომენ-და **მიფუშტეს**, თოფი მესროლეს კდიებში” (გვ. 180); დღეს **ფუშტი** — ‘ორგული, დაუნდობელი, ცბიერი’.

ღმერთის დღე — სიცოცხლე; “სულ ყველა საღათ **ღმერთის დღეში**” (გვ. 181).

წაკტენილი — მკვდარი; “**წაკტენილი** დემალ კვდარი გიბძანდებო” (გვ. 177).

ისბათები — მოწმე; “**მომიყვანეს ისბათები**,/ დემიყენეს ერთი ქალი” (გვ. 186).

ზაკონი — კანონი; “წახდენილი მაქ **ზაკონი**” (გვ. 177).

ჭაჭვი — ჭაჭვი; “**ჭაჭვის** ალთუნი” (გვ. 192); დღეს ჭაჭვი — ბეწვი, მუჭი, ხელის გული თითებით (შ. ფუტყარაძე, 1993); **ჭაჭვი** არ არის არც გამოქვეყნებულ ტექსტებსა თუ ლექსიკონებში და არც ჩვენ დაგვიდასტურებია.

ქალი — ცოლი; “მე მითხუე **ქალად** შენ” (გვ. 194); მიცა **ქალად** გოგო (გვ. 196); დღეს ზოგადად მსგავს კონტექსტებში ცოლის მნიშვნელობით სიტყვა **ქალი** არ გვხვდება; იშვიათად დასტურდება “ჩემი ქალი” ჩემი ცოლი’.

ფეხი — ნ. მარის მიხედვით, “ორი ქვაა, მარცხნიდან და მარჯვნიდან, რომლებზეც ზის ზედა, ნახევრადმრგვალი ან სხვა ფორმის ბუხრის პირი” (გვ. 217); “**შემომაქვს რამდენიმე ადგილობრივი ქართული სიტყვა: ... ფეხი (ქვესადგამი)...**” (გვ. 151-152).

ქილიში — ნ. მარის განმარტებით, “ორი მორი, რომელიც ჭერს აკავებს; თურქულადაც ასეა” (გვ. 217).

ქანდარა — ნ. მარის მიხედვით, “**მორებზე** გადებული ჯოხი, კიდეებნ სველ წინდებს თურქულად არაა” (გვ. 217).

წერნაგი — ნ. მარის ტექსტებში “საღებავი, რომელსაც დურგლები იყენებენ — ადგილობრივის თქმით” (გვ. 222).

თავლანანა — საჩინბო; “**თავლანანაში** ადგილი ჰქონდენ თან სედებს” (გვ. 198)

საჩივარი — საქმე; “რა გაქ ჩემთან **საჩივარი**” (გვ. 200).

ხენდეკი — თხრილი; “**ხენდეკში** გააშუპუნა გაღმაზე” (გვ. 205).

თოკი ან საბელი — “**შემომაქვს რამდენიმე ადგილობრივი ქართული სიტყვა: ... თოკი ან საბელი**” (გვ. 151-152); სიტყვები დღეს არ დაგვიდასტურებია.

თაგუ — თაგვი, ვირთხა; “**შუსლიმანმა ქართველმა მას ასეც უწოდა — თაგუ**” (გვ. 155); თანამედროვე იმერხელ მეტყველებსა და გამოქვეყნებულ ტექსტებში არ დაგვიდასტურებია.

ხიდეთი — “**შემომაქვს რამდენიმე ადგილობრივი ქართული სიტყვა: ... ხიდეთი** (იქვე, გვ. 151-152); სიტყვა დღეს არ დაგვიფიქსირებია.

დღეს ფონეტიკურად სახეცვლილია ნ. მარის ტექსტებში დადასტურებული შემდეგი სიტყვები:

ცისიელი — მენი; “**ლალუმი რომ გევიქნიე, ესკერს ეგონა ცისიელი**” (გვ. 175); დღეს გვაქვს სრული ასიმილაციით მიღებული **ციცელი**.

ჩუნგური — ჩონგური; “**ფირალმა და ლესგი უთხრა, დავამღეროთ ჩუნგურსაო**” სრული ასიმილაციის გზით მიღებული (გვ. 174); დღეს **ჩონგური** გვხვდება.

სუთი – სასამართლო; “გარეთ ჩხუბობა რომ შეიქნა, მაშინ ჩივდნ: “სუთი არი” (გვ. 186); დღეს ეს ბარბარისმი დასტურდება **სუდი** ფორმით. **დ-თ** ბგერათა სუბსტიტუცია.

ლესგი/ლესკი – ლესკი; “ფირალმა და **ლესგი** უთხრა” (გვ. 174); “ერთი დერდები მევიგონოთ, გამევიგონოთ-და **ლესკები**” (გვ. 179); დღეს გვაქვს მხოლოდ ფორმა **ლესკი**: “მუელით, მევლულ ლალანოზემ ლესკი გვითხრასო” (შ. ფუტკარაძე, 1993).

მკუარი – კვარი; “შევედით ჩვენ ფარნით და **მკუარით**” (გვ. 152); დღეს გვაქვს **კუარი** ფორმა: “კუარი არი ჩუენსა” (შ. ფუტკარაძე, 1993).

ნათხოვინი – ცოლად შერთული; “შე მყავს სხვა **ნათხოვინი**” (გვ. 194); დღეს გვხვდება **ნათხვარი//ნათხოვნი** ფორმები.

დიდრვიანები – უფროსები; “**დიდრვიანებს** დუუჭერა” (გვ. 203); დღეს დიდვანები ‘უფროსები’; დიდროანი ‘დიდი’.

დამოწმებული ლიტერატურა

ნ. მარი, 1911 - Марр Н.Я., Дневник поездки в Шавшетию и Кларджетию: «Георгий Мерчуле. Жизнь св. Григория Хандзтийского», С.- Петербург, 1911.

ნ. მარი, 2012 – ნ. მარი, შავშეთსა და კლარჯეთში მოგზაურობის დღიურები, ბათუმი, 2012.

მ. ფალავა, 2005 — მ. ფალავა, ფარინგალური კ იმერხელში, XXV რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესიის მასალები, თბ., 2005.

შ. ფუტკარაძე, 1993 - შ. ფუტკარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათუმი, 1993.

შ. ფუტკარაძე, 1995 - შ. ფუტკარაძე, ქართული ენის სამხრულ-დასავლური დიალექტების თავისებურებანი ისტორიული ტაო-კლარჯეთისა და მუშაჭირი ქართველების მეტყველების მიხედვით, სადოქტორო დისერტაციის ავტორეფერატი, თბ., 1995.

ბ. ჯორბენაძე, 1989 - ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, I, თბ., 1989.

2006-2014 წლებში იმერხელში ჩაწერილი დიალექტური მასალა (დაცულია აწეს ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევით მიმართულებაში).

MAIA MIKAUTADZE**CHANGES IN IMERKHEVIAN DURING A CENTURY- III
(According to N. Mari and modern texts)**

Historical-scientific importance of “ Travel Diaries of Shavsheti and Klarjeti” by Niko Mari is huge. This “Diaries” were published more than century ago and was the only reliable source almost during 80 years in terms of studying folk-lore, ethnography and speech of historical Shavsheti and Klarjeti.

Today studying Tao-Klarjeti is intensive. Patterns of modern imerkheuli speech is recorded and explored by different researchers (Sh. Putkaradze, N. Mgeladze, M.Pagava...). During our expeditions in the years of 2006-2014 much material was gathered. On the basis of studying and analyzing these materials we got interesting picture in terms of comparing the modern and century old data.

Difference is shown on the level of phonetics and grammar (morphology and syntax) as well. We have tangent difference on the level of lexis too. We mentioned the lexis of imerkheuli dialect and process of speech development during a century.

In the present work we gave the data got after comparison with materials fixed in texts by Niko Mari, though, more detailed grammar of lexical analyses is done of imerkheuli materials by other researchers and by us as well.

საქართველო
ქუთაისი

**იმერეთის კულტურული მემკვიდრეობის კვლევისა
და ტურისტულ-რეკრეაციული რესურსების გამოყენების
და განვითარების პერსპექტივები**

საქართველო, კერძოდ კი იმერეთის რეგიონი, მდიდარია ტურისტებისათვის მიმზიდველი ადგილებით. მისი ბუნება, ლანდშაფტების მრავალფეროვნება, მდინარეები, მღვიმეები, ნაკრძალები, უნიკალური მინერალური წყლები, კულტურული ძეგლების სიმრავლე - ტურისტებს სთავაზობს არაჩვეულებრივ შანსს, დაისვენონ ამ მხარეში მთელი წლის განმავლობაში. გარდა ამისა, ტურისტებს აქ ხვდებათ სრულიად უნიკალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლები, ეროვნული სამზარეულო, საცხენოსნო, საჯომარდო, სანადირო და სათევზაო ადგილები. ამ მიმართებით გამორჩეულია რიონის, ცხენისწყლის, ხანისწყლის, წყალწითელას ხეობები.

იმერეთის რეგიონში წარმოდგენილია სათაფლიის ნაკრძალი, ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნული პარკი (ცენტრალური ზონა), ბორჯომის სახელმწიფო ნაკრძალი, აჯამეთის ალკვეთილი და იმერეთის მღვიმეთა დაცული ტერიტორიები (15 მღვიმე, ოკაცეს კანიონი და ჩანჩქერი, გაბზარული ტბა და ტბალწითელას ხეობა). იმერეთის მღვიმეების დაცული ტერიტორიები წარმოადგენს უნიკალურ რესურსს ბუნებრივ და ისტორიულ-კულტურულ გარემოში რეკრეაციისა და ტურიზმის განვითარებისათვის.

იმერეთი მდიდარია რეკრეაციული რესურსებით: საკურორტო და დასასვენებელი ბაზებით - საირმე (ბაღდათის რ-ნი); წყალტუბო; ნუნისი, ზვარე, ბორჯომი (ხარაგაულის რ-ნი); სიმონეთი (თერჯოლის რ-ნი); ამალღება, სულორი (ვანის რ-ნი); ჭიათურის ხრეთი; სამტრედია და სხვა, რომლებიც წარმოდგენილია უნიკალური მინერალური რესურსებით (სამკურნალო წყლებით). ჩამოთვლილი რეკრეაციული რესურსების საკურორტო პოტენციალის განვითარება იმერეთის რეგიონის განვითარების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ქვაკუთხედი.

აქვეა მრავალი ისტორიული და კულტურული ძეგლი. მაგ., საქართველოს ერთიანობის სიმბოლო — ბაგრატის ტაძარი. მდ. რიონის ნაპირას მდებარეობს გეგუთის სასახლე - ფეოდალური ხანის საქართველოს საერო არქიტექტურის მნიშვნელოვანი ძეგლი.

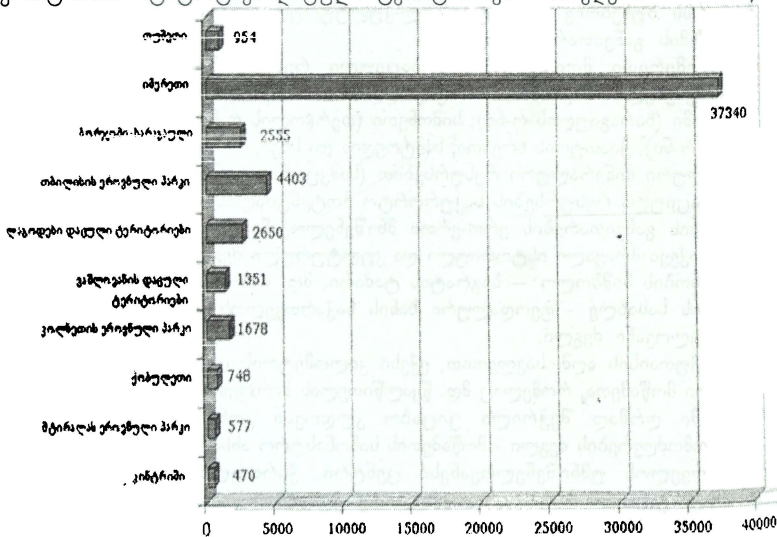
ქუთაისის აღმოსავლეთით, ექვსი კილომეტრის დაშორებით მდებარეობს სოფელი მოწამეთა, რომელიც მდ. წყალწითელას მარჯვენა ნაპირზეა გაშენებული. ხეობაში ღრმად შეჭრილი ციცაბო კლდოვან კონცხზე დგას ქართული ხუროთმოძღვრების ძეგლი - მოწამეთის სამონასტრო ანსამბლი. შუა საუკუნეების საქართველოს უმნიშვნელოვანესი ცენტრი, ქართული ხუროთმოძღვრული ანსამბლი გელათის მონასტერი აგებულია ქ. ქუთაისის ჩრდილოეთ-აღმოსავლეთით 11 კმ-ზე მდინარე წყალწითელას ხეობაში. დაარსებულია 1106 წელს დავით

აღმაშენებლის თაოსნობით. ზემო იმერეთში კაცხის სვეტი, ვანის ანტიკური ნაქალაქარი და სხვ.

იმერეთში მრავლადაა სხვადასხვა სახლ-მუზეუმი, რომელთა გაცნობა საკმაოდ ეფექტური იქნება ქვეყნის კულტურით დაინტერესებული ტურისტებისთვის. ამ კუთხით უნიკალურია იმერეთის ქალაქებსა და სოფლებში არსებული ადგილობრივი მხარეთმცოდნეობის მუზეუმებიც, რომლებშიც დაცულია მასალა არა მარტო ქვეყნის კულტურის, არამედ მისი სოციალ-ეკონომიკური განვითარებისა და რაც მთავარია, ისტორიული განვითარების ამა თუ იმ ეტაპზე სხვადასხვა ქვეყანასთან ურთიერთობების შესახებაც.

ქუთაისიდან 20 წუთის სავალზეა ბარემული ასაკის სქელშრეებრივ კირქვებში გამომუშავებული “პრომეთეს მღვიმე“, იგი გამოირჩევა ულამაზესი ნალენთი ფორმებით, აქ ნახავთ განსაკუთრებული ფორმის სტალაქტიტებს, სტალაგმიტებს, სტალაგნატიტებს, ჰელიქტიტებს, გაქვავებულ ჩანჩქერებსა და ჩამოკიდებულ ქვის ფარდებს. მღვიმის ფართობია 46,6 ჰა. “პრომეთეს მღვიმე“, სხვა მღვიმეებისგან განსხვავებით, განიერი კორიდორებით გამოირჩევა. მღვიმეს აქვს ორი გასასვლელი: ერთი ბოლოვდება მდინარით, რომელზეც ნავით გასეირნებაა შესაძლებელი, მეორე გასასვლელი კი საფენმაველოა და მღვიმის დარბაზიდან გარეთ გამოვყავართ.

ტურისტული მიზნითაა გამოყოფილი სათაფლიის მღვიმეც. მდებარეობს სამგურალის სერზე, ზღვის დონიდან 360 მეტრზე. იგი გამომუშავებულია ქვედაკარცულ შრეებრივ კირქვებში. მღვიმე მდიდარია ჭიმიური წარმონაქმნებით — გარდა სტალაქტიტებისა და სტალაგმიტებისა. მღვიმეში მოიპოვება სვეტები, ლოდნარები, ნაზვაკები და თიხის სქელი ნაფენები. მღვიმის ჰავა სტატიურია და უდრის 11-12 გრადუსს. აქვეა ოლასკურას მიწისქვეშა დინება. ვიზიტორთა სტატისტიკა დაცული ტერიტორიების მიხედვით 1/12/208

ზემოთ მოყვანილი დიაგრამა ნათლად გვიჩვენებს ტურისტების დაინტერესებას იმერეთის დაცული ტერიტორიებით. ჩვენ მიერ განხილულ რეგიონში არსებული ხელუხლებელი ბუნება ვიზიტორებისათვის საინტერესო და მიმზიდველია. ამ ტერიტორიების რესურსების სრული გამოყენება საშუალებას მოგვცემს, სათანადო ადგილი დავიკავოთ მსოფლიო ტურიზმის გარკვეულ სეგმენტში.

იმერეთის რეგიონი საინტერესოა ქვის ხანის ნამოსახლარებით, რომელთა ინფრასტრუქტურის სათანადოდ მოწყობის შემთხვევაში შესაძლებელი იქნება მათი შეტანა როგორც ადგილობრივ, ისე საერთაშორისო ტურისტულ მარშრუტებში. არქეოლოგიური ტურიზმით საზღვარგარეთ ბევრი ადამიანია დაინტერესებული, თუმცა მას უნდა მიეცეს სწორი მიმართულება და განხორციელდეს ადგილობრივი არქეოლოგიური დაწესებულებების გარკვეული კონტროლის ქვეშ.

იმერეთის რეგიონის ტურისტული პოტენციალი ჯერ კიდევ ნაწილობრივ არის ათვისებული, უცხოელი და ადგილობრივი ტურისტებისათვის ხარისხიანი დასვენების პირობების შესაქმნელად საჭიროა ტურიზმის დაგეგმვა და მდგრადი განვითარების პოლიტიკის შემუშავება.

არსებობს მდგრადი განვითარების სამი ძირითადი პრინციპი.

1) ეკოლოგიური მდგრადობა - უზრუნველყოფს განვითარების შეთავსებას ას საბაზო ეკოლოგიური პროცესების, ბიოლოგიური მრავალფეროვნებისა და ბიოლოგიური რესურსებისადმი.

2) სოციალური და კულტურული მდგრადობა - განაპირობებს ისეთ მდგრადობას, რომლის დროსაც განვითარება უზრუნველყოფს ადამიანის მხრიდან ყოფაზე კონტროლის ზრდას კულტურულ და მატერიალური ფასეულობების ზრდასთან ერთად, რომლებსაც ეხება განვითარების ეს პროცესები, ასევე ხელს უწყობს ადგილობრივი თვითმყოფადობის დაცვასა და შენარჩუნებას.

3) ეკონომიკური მდგრადობა - უზრუნველყოფს რესურსების მართვისა და განვითარების ეკონომიკურ ეფექტიანობას.

ვინაიდან ტურიზმი წარმოადგენს საქმიანობის მეტად რთულ სფეროს, რომელიც მოიცავს საზოგადოებისა და ეკონომიკის სხვადასხვა სექტორს, იგი უნდა განვიხილოთ როგორც მოთხოვნა-მიწოდების ფაქტორთა ურთიერთდაკავშირებული სისტემა.

ტურიზმის ძირითადი ფუნქციაა, დააკმაყოფილოს მოსახლეობის ტურისტულ-რეკრეაციული მოთხოვნილებანი, მაგრამ, ამავე დროს, იგი ასრულებს ეკონომიკურ, სოციალურ და ეკოლოგიურ ფუნქციებსაც.

ტურიზმის ეკონომიკური ფუნქცია ვლინდება რამდენიმე ფორმით:

1) სწორი ორგანიზაციის პირობებში მას მოაქვს სწრაფი მოგება (მათ შორის უცხოური ვალუტაც), მაშინ როცა სხვა დარგებში მოგების მიღებას სჭირდება რამდენიმე ან ათეული წელი;

2) ტურიზმის მეშვეობით ხორციელდება ე.წ. "უხილავი ექსპორტი", როცა ქვეყანაში ჩამოსული ტურისტი ტურისტულ მომსახურებას იძენს უცხოურ ვალუტაზე და ქვეყანაში შემოაქვს სავალუტო შემოსავლები;

3) ტურისტული კომპლექსების ფუნქციონირება დიდადაა დამოკიდებული ტურიზმის მომსახურე დარგების განვითარების დონეზე, კერძოდ, საგარეუბნო ტიპის სოფლის მეურნეობაზე, კვებისა და მსუბუქი მრეწველობის ცალკეულ

დარგებზე, ტრანსპორტზე, სამშენებლო ინდუსტრიაზე, საკომუნიკაციო ინფრასტრუქტურაზე, კულტურულ მომსახურებაზე და სხვა.

ტურიზმის სოციალური ფუნქცია: ასტიმულირებს კულტურათაშორის გაცვლით ურთიერთობებს; საერთაშორისო ტურიზმის განვითარებას, განათლებას საკუთარი ქვეყნის შიგნით, რეკრეაციული შესაძლებლობების უზრუნველყოფას.

ტურიზმის ეკოლოგიური ფუნქცია კი ხელს უწყობს მნიშვნელოვანი ბუნებრივი ტერიტორიებისა და ფაუნის, ზღვის, ეკოსისტემების, ეროვნული პარკების, ტყეებისა და ნაკრძალების განვითარებას, არქეოლოგიური და ისტორიული ობიექტების აღდგენა-განახლებას, მათ დაფინანსებას, გარემოს დაცვას დაბინძურების, ხმაურისა და გადატვირთვისაგან.

ბუნებრივი რესურსებისა და გარე სამყაროს დაცვა წარმოადგენს მნიშვნელოვან ფაქტორს ტურიზმის გასავითარებლად. მაგალითად, სასტუმროები, კემპინგები, კურორტები, რომლებიც განლაგებულია ეკოლოგიურად "ხელუხლებელ", ეგზოტიკურ ბუნებაში უფრო პოპულარულია და მეტ ტურისტსა და დამსვენებელს იზიდავს. შეიძლება ითქვას, რომ ბოლო წლებში ტურისტები და დამსვენებლები უპირატესობას ანიჭებენ არა პასიურ, არამედ აქტიურ ბუნების წიაღში მოგზაურობასა და დასვენებას. თუ ერთ შემთხვევაში ეკოლოგიური ტურიზმი გვეკლინება ეკოლოგიურად სუფთა ბუნებაში მოგზაურობად, მეორე შემთხვევაში იგი უნდა განვიხილოთ, როგორც სუფთა გასაყიდი ტურისტული პროდუქტი. ორივე შემთხვევაში, ეკოლოგიური ტურიზმი მდგრადი ტურიზმის განვითარების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ელემენტია.

აღსანიშნავია, რომ ტურიზმი საქართველოში ერთ-ერთი პრიორიტეტული სფერო და შემოსავლების ზრდის წყაროა. 1993 წელს საქართველო გაწევრიანდა მსოფლიო ტურისტულ ორგანიზაციაში. 1995 წლიდან ისევ დაიწყო აღმავლობა ტურიზმმა, რომელიც 90-იან წლებში პარალიზებული იყო, იმ პერიოდის პოლიტიკური მოვლენების გამო. საქსტატის მაჩვენებლებით, 1995 წლიდან 2007 წლის ჩათვლით საქართველოში შემოსულ ვიზიტორთა და ტურისტთა რიცხოვნობა გაიზარდა თითქმის 13-ჯერ და მიაღწია 1052,0 ათასს.

იმერეთის რეგიონში ჩასულ ვიზიტორთა შორის 35-38% უცხოელი ვიზიტორია. რეგიონში ტურიზმის განვითარებას ხელს უწყობს დავით აღმაშენებლის სახელობის საერთაშორისო აეროპორტი; იაფმა და ყველა ფენისთვის ხელმისაწვდომმა ფასებმა ქუთაისი აქცია რეგიონის ცენტრად და არა მხოლოდ რეგიონის, არამედ რაჭა-ლეჩხუმის, სამეგრელო-ზემო სვანეთის, გურიის მიმართულებითაც. ქუთაისი საბჭოთა კავშირის დროსაც კი იყო ტურისტული ცენტრი, აქედან ხდებოდა ტურისტთა ნაკადის რეგულირება დასავლეთ საქართველოს კურორტებსა და დასასვენებელ ბაზებზე. დღეს რეგიონში არის 134 სასტუმრო ტიპის დაწესებულება, რომელთა საერთო მოცულობა 3315 საწოლზეა გათვლილი.

ტურისტთა შემოდინება იმერეთში წლების მიხედვით:

<http://imereti.gov.ge/res/docs/strategia.pdf/>

2007 წ.	2008 წ.	2009 წ.	2010 წ.	2013 წ.
80 000	75 000	90 000	150 000	400 000

თუ ერთმანეთს შევადარებთ ვიზიტორთა რიცხვის ზრდის მაჩვენებელსა და რეგიონში არსებულ ინფრასტრუქტურას, ეს უკანასკნელი ძალიან ღარიბია, განსაკუთრებით მთიან ადგილებში მისასვლელი გზებია სავალალო მდგომარეობაში. აუცილებელია საავტომობილო გზების აღდგენა, სანიაღვრე სისტემების გაუმჯობესება, საოჯახო სასტუმროების განვითარების ხელშეწყობა და, რაც მთავარია, ქვეყნის ტურისტულ რუკაზე დასავლეთ საქართველოს ტურისტული პოტენციალის უფრო კარგი წარმოჩენა, რათა ქვეყანაში ჩამოსული უცხოელი ტურისტები არ შემოიფარგლონ მხოლოდ ქვეყნის აღმოსავლეთით და შავიზღვისპირეთით.

შიდა ტურიზმის, ისევე როგორც საერთაშორისო ტურიზმის განვითარების თვალსაზრისით, მნიშვნელოვანია სოფლის ტურიზმის, აგროტურიზმისა და ღვინის ტურიზმის სტიმულირება. იმერეთი მდიდარია სხვადასხვა ჭიშის ვაზით, რომელსაც სამწუხაროდ, აღმოსავლეთ საქართველოსაგან განსხვავებით, არ ექცევა სათანადო ყურადღება. ვანის, ბაღდადისა და თერჯოლის რაიონებში ბევრია საოჯახო მარანი, რომლებიც სავსებით შესაძლებელია, ჩართული იქნან ტურისტულ მარშრუტებში. იმერეთში ამჟამად სოფლის ტურიზმში ჩართვით 200-ზე მეტი გლეხური მეურნეობაა დაინტერესებული. კარგი პერსპექტივები აქვს სამონადირეო ტურიზმს. ცალკე აღნიშვნას იმსახურებს ქართული ტრადიციების, ღვინისა და სამზარეულოს ტურიზმი. ამ მიმართულებით დამუშავებულია მომსახურების პროგრამები, როგორც იმერეთის, ასევე რაჭა-ლეჩხუმის, სვანეთის, სამეგრელოს რეგიონებში მდიდარი ხალხური ტრადიციებისა და ფოლკლორის გაცნობისათვის. იმერეთის რეგიონში ტურისტული პროდუქტის პოპულარიზაციისათვის გაწეულმა მუშაობამ მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი, როგორც ორგანიზებული, ასევე არაორგანიზებული ტურისტების რაოდენობის ზრდას.

თუმცა ამ მიმართულებით საჭიროა სოფლის მოსახლეობის ტრადიციული საცხოვრისის მომზადება ადგილობრივი თუ უცხოური დამსვენებლის მისაღებად, მათი მფლობელების დატრენინგება მომსახურების ხარისხის ამაღლებისა და ადგილობრივი ღირსშესანიშნაობების უკეთ წარდგენის მიზნით.

შიდა და გარე ტურიზმის სტიმულირება ხელს შეუწყობს რეგიონის ეკონომიკური წინსვლისა და ტურისტული პოტენციალის განვითარებას. რეგიონის სოფლის მცხოვრებლებს, როგორც წესი, აქვთ მცირე შემოსავლები და ნაკლებად აქვთ ეკონომიკური პერსპექტივები, მაშინ როცა, შესაძლებელია ტურიზმი მათთვის სერიოზულ ალტერნატივად იქცეს. ხშირ შემთხვევაში, ადგილობრივი მოსახლეობა ფლობს მნიშვნელოვან, თაობათა მიერ დაგროვილ პრაქტიკულ ცოდნას საკუთარ რეგიონზე (კულტურა, ტრადიცია, ფლორა, ფაუნა) (მაგ., შრომაში თიხის ჭურჭლის გაკეთების ტექნოლოგია), რაც ტურისტისათვის ძალიან მიმზიდველი უნდა იყოს.

იმერეთის მდინარეების ხეობებში შესანიშნავი ადგილებია ტურისტული მარშრუტების მოსაწყობად. დღეისათვის ადგილობრივი ტურიზმი არის განვითარებული ისტორიულ-კულტურული ძეგლების მოსაზარებლად, რომელიც მრავალადაა რეგიონში. იზრდება საეკლესიო მრევლის რაოდენობაც, რადგან იგი დატვირთულია მოქმედი ეკლესია-მონასტრებით.

ბოლო პერიოდში საგრძნობლად გაიზარდა მოთხოვნა კულტურული მემკვიდრეობის ტურიზმზე, რომელიც მნიშვნელოვან ეკონომიკურ რესურსად

იქცა. სწორად მართვის შემთხვევაში მას შეუძლია შექმნას სამუშაო ადგილები, მიიზიდოს უცხოური კაპიტალი, გააუმჯობესოს ადგილობრივი ინფრასტრუქტურა და ხელი შეუწყოს ადამიანთა შორის ურთიერთგაგებას, რადგანაც კულტურული მემკვიდრეობის ტურიზმი არის ტურიზმის ინდუსტრიის ყველაზე მზარდი სეგმენტი.

მდიდარი ისტორიული წარსულისა და ქვეყნის რელიგიური დანიშნულების ძეგლებისა და სიწმინდეების რაოდენობა და მათი მნიშვნელობა გვაძლევს იმედს, რომ კულტურულ ტურიზმში სწორად გატარებული პოლიტიკის შემთხვევაში, რაც გულისხმობს მომლოცველობისა და რელიგიური ტურიზმის განვითარების გრძელვადიანი სტრატეგიის შემუშავებასა და მართვას, ქვეყანა შეძლებს მსოფლიო ტურისტულ ბაზარზე ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ქრისტიანული და მართლმადიდებლური ტურისტული ცენტრის სახელის დამკვიდრებას.

იზრდება იმ ტურისტთა რაოდენობაც, ვინც ეძებს თავგადასავალს, ინტერესდება ქვეყნის კულტურით, ისტორიით, არქეოლოგიითა და ინტერკულტურული ურთიერთობებით.

კულტურულ ტურიზმს პიროვნების უშუალო კონტაქტით კულტურულ ღირებულებებთან და მისი შემეცნების საშუალებით შეუცვლელი ეფექტი გააჩნია. მას, აგრეთვე, წვლილი შეაქვს ენდოგენური პოტენციალის განვითარებაში, ხელს უწყობს რეგიონის /ქალაქის თვითმყოფადობისა და ბაზარზე გაყიდვის უნიკალური შეთავაზების გაჩენას, ამასთანავე, ადგილობრივი მოსახლეობის და მეწარმეთა საქმიანობის დაკავშირებას და, შესაბამისად, ახალი საქმიანი კონტაქტებისა და შესაძლებლობების გაჩენას. კულტურული ტურიზმის მნიშვნელობა ხასიათდება რამდენიმე კომპონენტით, გარდა ეკონომიკური და სოციალური სარგებლისა, იგი ახდენს ქვეყნის ტურისტულ იდენტიფიცირებას, ხელს უწყობს კულტურული მემკვიდრეობის შენარჩუნებას და პროპაგანდას, ადამიანებს შორის ჰარმონიისა და ურთიერთგაგების ჩამოყალიბებას.

ტურიზმს აქვს დადებითი ეკონომიკური და სოციალური ზეგავლენა, იცავს კულტურულ მემკვიდრეობას, კულტურის, როგორც ერთგვარი ინსტრუმენტის, მეშვეობით ხელს უწყობს საზოგადოებებს შორის ჰარმონიისა და ურთიერთგაგების ჩამოყალიბებას.

ტურიზმის განვითარებას საქართველოსათვის უდიდესი მნიშვნელობა აქვს არა მხოლოდ სოციალ-ეკონომიკური თვალსაზრისით, არამედ სახელმწიფოსა და ერის ისტორიის, მდიდარი კულტურული მემკვიდრეობისა და ქართველი ხალხის მრავალსაუკუნოვანი თვითმყოფადი ტრადიციების მსოფლიოში პოპულარიზაციისათვის.

დამოწმებული ლიტერატურა

- მ. ბირჟაკოვი, 2008** - მ. ბირჟაკოვი, ტურიზმის თეორია, თბ., 2008.
- ჩ. გელდნერი, ბ. რითმიჩი, 2013** - რ. გელდნერი, ბ. ჯ. რითმიჩი, ტურიზმი (საფუძვლები, პრაქტიკა, თეორია), მე-12 გამოც., თბ., 2013
- ლ. დოლიკაშვილი, მ. მაზანიშვილი, ნ. ჯაშიაშვილი, 2012** - ლ. დოლიკაშვილი, მ. მაზანიშვილი, ნ. ჯაშიაშვილი, ტურიზმის საფუძვლები, თბ., 2012.
- იმერეთის რეგიონის განვითარების სტრატეგია 2014–2021** ქუთ., 2014 <http://imereti.gov.ge/res/docs/strategia.pdf>.
- ნ. კვარაცხელია, 2009** - ნ. კვარაცხელია, კულტურული ტურიზმი, თეორია და პრაქტიკა, თბ., 2009.
- ნ. სააკაშვილი, თ. ჩილინგარაშვილი, 2011** - ნ. სააკაშვილი, თ. ჩილინგარაშვილი, საქართველო - ტურიზმისა და კურორტების ქვეყანა, თბ., 2011.
- საქართველოში შიდა ტურიზმის სამომხმარებლო კვლევა**, ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტი, თბ., 2009
http://www.heritagesites.ge/geo/cultural_heritages/
<https://ancientgeorgia.wordpress.com>

RUSUDAN MIKAUTADZE, MANUCHAR MATARADZE

PERSPECTIVES OF USAGE AND DEVELOPMENT OF IMERETI CULTURAL HERITAGE MONUMENTS AND TOURISTIC-RECREATIONAL RESOURCES

Georgia and Imereti region in particular is rich with places for touristic attraction. Its nature, variety of landscapes, rivers, caves, reservations, unique mineral waters, benevolence of cultural monuments - offer tourists a unique chance to relax in this part of the country during the whole year. Besides, tourists are able to visit here absolutely unique monuments of cultural heritage, national cuisine, places for horse riding, canoeing, hunting and fishing. In this respect valleys of Rioni, Tskaltsitela, Khanistsyali, Tskhenistskali are second to none.

Touristic potential of Imereti valley is still partly used, for forming quality conditions for foreign tourists and locals to relax planning tourism and working out of stable development policy are in need.

In terms of developing inner tourism and international tourism, stimulating the country tourism, agro-tourism, wine and Georgian cuisine tourism is important. In this respect service programs are formed for introducing rich traditions and folklore of Imereti, ratcha-lechkhumi, Svaneti, Samegrelo.

Stimulating inner and outer tourism will be a support for economic growth and developing touristic potential of the region. Local population as a rule have small

income and have less economic perspectives, while tourism might become serious alternative for them. In most cases local population has important practical knowledge of their region, passed from previous generations (culture, tradition, flora, fauna), which must be very attractive for tourists.

During last period touristic interest in cultural heritage has significantly increased, which became an important economic resource. In case of right management it can make working places, attract foreign capital, improve local infrastructure and support mutual understanding among people, as tourism of cultural heritage is the most increasing segment for tourism industry.

The amount of monuments and sacred places conveying the values of historical past and religious meaning of the country and their importance gives us the hope that, in case of right cultural policy, which means forming and managing the prolong strategy of religious tourism development, country will manage to establish its title as one of the most important Christian and orthodox centers of the world touristic market.

Cultural tourism has the irreplaceable effect for people enabling them to have direct contact with cultural values. It also contributes for developing endogenic potential, supports for distinctiveness of the city/region and emerging unique chance for selling on market, also connecting the businesses of locals and manufacturers and consequently emerging the chances for business contacts and opportunities. Importance of cultural tourism is characterized with several components, besides economic and social benefits it makes the cultural identification of the country, supports maintaining and propaganda of cultural heritage, forming mutual understanding and harmony among people.

Development of tourism has pivotal importance for Georgia, not only in terms of social-economic point of views, but for popularization of history of the state and the nation, rich cultural heritage and long established, time honored traditions of Georgian people through the world.

რეზიუმე

**მუსლიმური განათლების ტრადიცია ჩრდილოეთ
კავკასიაში**

VIII ს.-ის შუა ხანებისათვის, როდესაც არაბებმა მთელი ყურადღება დამპყრობლური პოლიტიკიდან სახალიფოს შიდა პრობლემებზე გადაიტანეს, სახალიფოში სამწიგნობრო კულტურის განვითარებისათვის ხელსაყრელი პერიოდი დადგა. ახლო აღმოსავლეთის კულტურული ცხოვრების კერებზე დიდ ქალაქებში დაარსდა “მედრესეები” (مدرسة) - უმაღლესი მუსლიმური სასულიერო სასწავლებლები, რომლებშიც თავს იყრიდნენ სწავლულები და პოეტები (როგორც მეცნიერები ვარაუდობენ, ისინი პირველად მავარანაპურსა და ხორასანში დაარსდა X ს.-ში) (ბ. ბარტოლდი, 1918, გვ. 6). კულტურული ღირებულებები, რომლებიც ერთი სახელმწიფო რელიგიის მქონე ერთიან სახალიფოში ამ ცენტრებში არაბულ ენაზე იქმნებოდა, სწრაფადვე ვრცელდებოდა მის სხვა ნაწილებში, რაც კულტურული კონტაქტების დამყარებისათვის მეტად მნიშვნელოვანი ფაქტორი იყო.

ადრეკლასიკური პერიოდი (VIII-XIII სს.) არაბულენოვანი წიგნის მეშვეობით სულიერი ღირებულებების აქტიური საერთაშორისო გაცვლის ეპოქაა. ისლამის, როგორც იმდროინდელი საზოგადოებრივი ცხოვრების რელიგიურ-კულტურული კომპონენტის, არაბულ აღმოსავლეთსა და ე. წ. “აჯამის” ქვეყნებში გადატანის შედეგად არაბული ენა გავრცელდა, როგორც სამეცნიერო ლიტერატურის “მეტა ენა” (ბ. ბარტოლდი, 1918, გვ. 69-90). ამავე პერიოდში, ახლო აღმოსავლეთის ქალაქების როლი სულ უფრო იზრდება. მექას, მედინას, ქუფასა და ბასრას დაემატა აღმოსავლური რეგიონების ქალაქები მუსლიმ სწავლულთა მნიშვნელოვანი კონტიგენტი. ასეთები იყო: ნიშაბური, ბალხი, შირაზი, ბაიხაკი, ბუხარა, მერვი, სამარყანდი, რეი, შამადანი, ჰომსი, ალეპო, იერუსალიმი და სხვები.

მას შემდეგ, რაც ქალაქი ბაღდადი სახალიფოს დედაქალაქი და მისი ადმინისტრაციული ცენტრი გახდა, სახალიფოს იდეოლოგიურ ცენტრად, კულტურულ კერად და ინტელექტუალური ცხოვრების საუკეთესო ნიმუშების შექმნის ადგილადაც გადაიქცა. აქ პირველი “მედრესე” - “ნიშამია” 1064-1066 წლებში სელჩუკთა ვეზირის ნიშამ ალ-მულქის მიერ აიგო (ა. შიხსაიდოვი, 1997, გვ. 6-8).

VII-XV საუკუნეები ჩრდილოეთი კავკასიის ისლამიზაციის პროცესებთან ერთად (ეს პროცესი ჩრდილო-აღმოსავლეთ კავკასიის, თანამედროვე დაღესტნის ტერიტორიაზე დაიწყო), ხასიათდება ახლო აღმოსავლეთის ხალხთა კულტურის, პირველ რიგში კი, არაბული ენისა და არაბულ-მუსლიმური კულტურის, გავლენის გაძლიერებით. ადრე შუა საუკუნეების დერბენდის ინტელექტუალური სახე, მისი კულტურული და სამეცნიერო ცხოვრების დონე, მასში ჰადისებისა, ფიქსის, სუფიური და ისტორიული ლიტერატურის მტკიცე ტრადიციები ახლო

աღმოსავლეთის დიდ լալալեթեթան ճալեստնիս միլիդրո կաշիրս մոթմոթեն. “Կրկե X-XI սս.-տղիս լալալեթի ճերթենլի սախալիფոս սսլիեր Շոշրեթեթաში ալեթիտրալ մոլեթեղի լալալեթեթիս օրոթիտաշե մօիաշրեթօլա. ռաՇ Մեղեթեթա Մեթոլեթեթեթիտ կօնտալեթեթեթ, իղի զղեթաշե միլիդրո սՏօրեղ ճերթենլեթան իկօ” (ա. ալիկեթրօղի, 1999, ճղ. 6).

X-XI սս.-ში ճերթենլի Տարմօալճեթնա մսեղիլ սասսլիերօ կենտրն կաշակասիաში, սալաՇ մղեղրլեթօլա ճա զիտարլեթօլա սսլիերի տրալլիՇա, ռօղօրՇ ռեղիօնիս Մեթմղօմօ իսլամիշաՇիիս ճօրմա. ալղիլօթրիղի սսլիերի, ռօմլեթիՇ Նալիլճաթիս սաղանմանաթլեթօլօ կենտրեթեթի իլեթենլեն ճանաթլեթաս, არաթսլ Մերա-կիտեթղաս աղրՇղեթենլեն մօսախլեթօլաში. իսինի սախալիլօս կենտրալսր լալալեթեթիս არսեթսլ սաղանմանաթլեթօլօ ճաՏեթեթսլեթեթաթա մսղաղս սկօլեթս - “մեղրեթեթեթս” - աարսեթենլեն ճալեստնաՏիՇ (ա. Միսալիղեղի, 2012, ճղ. 2).

ռօղօրՇ իսնս, ճալեստնաՏի սաղանմանաթլեթօլօ կսլլեթսրիս կերեթի “մեղրեթեթեթի”, ալրե Մսասաթսլեթեթեթեթիղեղե ճալնճա ճա զօղղեթղիս არ իկօ կօնՇենտրիղեթսլի ճիլ լալալեթեթեթ. մեղրեթեթեթի Մեղեթմնա, ռօղօրՇ ճերթենլեթա ճա զսլեթաիի Մի, ასեղե ճաթիս տիաթիս մսեղիլ ճասախլեթա Մախսր Մի, ռօմլեթսաՇ Կրկեթիրլեթա մեղրեթեթեթիս Մեթսաղեթ զղեթաշե ալրեղսլի Շնօթեթի. սամթրեթի ճալեստնի ճանաթլեթեթիս կերեթիս ճաարսեթիսա ճա ճսլեթեթիկօնիղրեթիս թրօՇեթսիս ալրիլճաղեղեթեթ ալեթիտրալ իկօ իարթսլի ճա իսլամսրի սամկարօս ճեղր սեղա ռեղիօնս Մին սսՏրեթա ճա տղալսաշրիսիթ (ա. Միսսալլօղի, 1969, ճղ. 221).

զղեթաշե ճղեղի Շնօթեթի կղեթղենիս Մսա սաթսլեթեթեթիս Շնօթիլ ճեղղրաղս Նալարիա զաշղիսնս, ռօմլեթիՇ Մերճա: “Մախսրի (اٰل) არիս ճիլի ճա ճասախլեթսլի լալալեթի, ռօմլեթիՇ ճանղիլճան ճեթեթ ճալճասաղղեթղեթեթեթեթեթեթեթ... ճա լալալեթիս არիս “մեղրեթեթ”, ռօմլեթիՇ զեթիրմա ճիսճա ալ-մսլլեթ ալ-Մասան իթն իսՄալեթա ճալարսա (լճերթա ճալանաթլօս միսի սսլի). մեղրեթեթիս არիան մասՄաղղեթեթեթեթի ճա ճալեթիՄեթի”..... (արսեթօթեթ տրօթօնիմիս اٰل|սեղաղղարի Մալեթիղիս մՇղղեթօթեթիՇ, տղեթա, ա. ճեթկօս մօսաշրեթիթ, اٰل|-իս լեղեթեթ սնճա ამօղիՇնօթ սՏօրեղ տանամեղրօղեղեթ Մախսրի) (ա. ճեթկօ, 1941, ճղ. 96).

թարթալիա, Մերիլօթիթի Մկարօթի XIV ս.-մղե մսօլօլ ճա միլ մեղրեթեթ (լճերթենլիս, զսլեթաիիսա ճա Մախսրիս) Մեթսաղեթ Շնօթեթիթ Մեթօիլճարղղեթա, մաղրամ, սաղարալլօլ, մեղրեթեթեթեթի սեղա մսեղիլ ճասախլեթսլ թսլեթեթեթեթիՇ սնճա զօղղիկօ. ճալեստնեղ մեղնիղրս ա. Միսսալլօղս սամաղալիթօլ մօՄկաղս երթ-երթի լարթսլի Մկարօս Շնօթա իմիս տաօթաշե, ռօմ տեթսր ճեթղեթա աղարիղ Նալնս աթրճալա არաթսլ ենաշե սՄաղղա, ռիս սաղսլեթղեթղեթ զարալլօթեթ, ռօմ ալեթ մսլլեթսլ մեղրեթեթեթեթ սնճա իկօս սաթարի, ռօմլեթիՇ არսեթօթեթա աղարիիս սսլեթեթի, ճա կերթօլ Նսլնճան Մի (ա. Միսսալլօղի, 1969, ճղ. 222).

XV ս.-Մի ճերթենլեթի ճղեթմաս մեղիթօթան (879/1474-5) աՄեղեթսլ իլնա մեղրեթեթեթ ճաՏեթեթսլեթեթա, ռօմլեթիՇ զղեթաշե ճղեղիա ճալեստնաՏի ճղեթմղեթ Մեթմօնախսլի մեղրեթեթեթիլճան. ճս մօնճա Միրղան-ՄաՄ ճարսն իսարիս մթարթղեթօթիս եթօլաՄի, ռօղա սամթրեթի ճալեստնի Միրղանիս մնիՄեղղեթօղան ճաղղեթնաս ճանիՇղիլա.

արսեթսլի Շնօթեթիս սաղսլեթղեթ, մեղնիղրեթի զարալլօթեթ, ռօմ սամթրեթի ճալեստնի տերիտօրիաշե XIII-XIV սս.-Մի զալիթղեթա ճա ճսլեթեթիկօնիղրեթս մսլլեթսլի ճանաթլեթեթիս սիսեթեթա, ռօմլեթիՇ ճանաթլեթեթիս ճաղրՇղեթեթաս არա մարտօ սաղսլօթար, არամեղ մեթօթեթ ռեղիօնեթեթիՇ սՆարսնղղեթղեթղեթ. ასեթի մղղօմարղեթա ճրճղղեթեթօլա մօղղիանեթիթաՇ.

XII ს.-თვის დაღესტანში, დერბენდში, საკმაო რაოდენობით სახლობდნენ არაბი მიგრანტები, მაგრამ ისლამური განათლების სიტემა გათვლილი იყო არა მარტო მათზე, არამედ, აგრეთვე, ახლადგამუსლიმებულ ადგილობრივ მოსახლეობაზეც. იმაზე, თუ როგორ მუშაობდა ეს სკოლები და როგორი შედეგები ჰქონდათ მასში, შეგვიძლია, ვიმსჯელოთ შუა საუკუნეების მუსლიმი ავტორების ცნობებით. თუ იბნ ბატუტას ცნობას ვენდობით, რომ შაფიიტ მასწავლებელთა შორის ოქროს ურდოს დედაქალაქ ბაქი-სარაიში იყო “ფაქიჰი” ლირსეული იმამი სადრაღდინ სულეიმან ალ-ლაქზი, გამოდის, რომ დაღესტნელი წარმოშობის მასწავლებლები XIV ს.-ის ოქროს ურდოს მედრესეებში ასწავლიდნენ შაფიიტურ სამართალს, როგორც აღიარებული ავტორიტეტები (ა. იარლიკაპოვი, 2003, გვ. 6).

დაღესტნის მედრესეებში, უპირველეს ყოვლისა, ისწავლებოდა მუსლიმთა წმინდა წერილის ენა და მისი მეშვეობით ვრცელდებოდა ყურანის შესახებ ლიტერატურაც, რაც იყო იმის განმაპირობებელიც, რომ ისლამი და ისლამური კულტურა (და მათთან ერთად არაბული ენაც) საკმაოდ ღრმად შევიდა დაღესტნის ხალხების ყოფასა და ფსიქოლოგიაში, მათ ტრადიციებსა და კულტურაში (მ. აბდულაევა, 2000, გვ. 17).

მართალია, მთავარი ადგილი ეთმობოდა რელიგიური მეცნიერებების შესწავლას, მაგრამ სხვა მიმართულებებითაც ინტერესდებოდნენ; კერძოდ, ენით, ისტორიით, გეოგრაფიით, ფილოსოფიის მეცნიერებებით და სხვა. ამ პროცესზე ნათელ წარმოდგენას იძლევა ადგილობრივი სწავლულის მიერ შექმნილი ნაწარმოები “მუთალამის მოგონებები”. მასში აღწერილია სასწავლო პროგრამა მედრესეში: “არაბული ანბანის შესწავლის შემდეგ ასწავლიან რელიგიის ყველაზე მნიშვნელოვან წესებს, რომლებიც თავმოყრილია წიგნში “უსულ ად-დინ”. ამის შემდეგ იწყება “თაფსირების” სახელმძღვანელოს შესწავლა. ეს არის არაბული გრამატიკის შემოკლებული კურსი, რომელიც მოიცავს, ასევე, ეტიმოლოგიას (სიტყვათწარმოებას). ამის კვალად ისწავლება სახელმძღვანელო “მიათუ ამილ”, რომელიც ხსნის სიტყვათა დაბოლოებების ცვლილებებს. შემდგომ იწყებენ საად ად-დინის წიგნზე მუშაობას, რომელიც წარმოადგენს “თაფსირებს” — განმარტებებს. შემდეგ მუშაობენ დინკუზისა და ვაფიას სახელმძღვანელოებზე, რომლებიც, ასევე, განმარტავენ სიტყვათწარმოების წესებს. ამის შემდეგ ისწავლება ჯამის საკმაოდ ვრცელტანიანი სახელმძღვანელო, რომელიც განმარტავს სიტყვის დაბოლოებათა ცვლილების წესებსა და სიტყვათა მნიშვნელობებს. ჯამის დასრულების შემდეგ რამდენიმე სახელმძღვანელოს შეისწავლიან, რომლებიც წარმოადგენს ლოგიკის შესავალს, კერძოდ, ეს არის “ისა-გუჯი”, “შამსია” და “ფანარი”. ლოგიკის შემდგომ შეისწავლიან მაანის წიგნს, რომელიც არაბული ენის მჭევრმეტყველების საკითხებს სწავლობს. რიტორიკას მოსდევს რამდენიმე სახელმძღვანელო არაბული ლექსთწყობის საკითხებთან დაკავშირებით “... შემდეგ ავტორი აგრძელებს საუბარს სამართლის, ყურანის მეცნიერებების, მათემატიკისა და ფილოსოფიის სახელმძღვანელოთა შესახებ (ბ. ისაევი, 2013, გვ. 4-5).

დაღესტანში დაცული, იმ ხელნაწერ ლიტერატურულ ძეგლთა შედგენილობა და შინაარსი, რომლებიც აქ აღმოსავლეთიდან ვრცელდებოდა და XV ს.-მდე თარიღდება, მოწმობს, რომ დაღესტნელები იცნობდნენ შუა საუკუნეების აღმოსავლეთის ტრადიციულ ნაწარმოებებს, როგორებიცაა: ყურანი,

თავსირები, ჰადისები, გრამატიკული ტრაქტატები, ლექსიკოგრაფიული შრომები, სახელმძღვანელოები მუსლიმური სამართლის, თეოლოგიის, ეთიკის, ფილოსოფიის, ისტორიის სფეროში. ეს ცხადყოფს, თუ რაოდენ დიდია დაღესტნელ სწავლულთა ცოდნის დონე, მათი ინტერესის სფერო და დაღესტანში წიგნიერი კულტურის გავრცელების არეალი (ა. შიხსაიდოვი, 1997, გვ. 15).

მუსლიმური საგანმანათლებლო დაწესებულებების წყალობით, X ს.-დან დაღესტანში ჩამოყალიბებას იწყებს საზოგადოების ახალი სოციალური ფენა - მუსლიმური სასულიერო ელიტა. ისლამის იდეოლოგიის სპეციფიკიდან გამომდინარე, ისინი მმართველთა წრის წარმომადგენლებიც იყვნენ. X ს.-ის დასაწყისიდან მოყოლებული მასში სჭარბობდნენ ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებიდან ჩამოსული სხვა ეთნოსის წარმომადგენელი სწავლულები, მაგრამ X ს.-ის მეორე ნახევრიდან მოყოლებული, ადგილობრივ სწავლულთა რიცხვი სულ უფრო იზრდება. ამის მიზეზი ისლამის გავრცელების ტემპებთან ერთად, ისიც იყო, რომ ინტენსიურად მიმდინარეობდა განათლების კერების მშენებლობა და საგანმანათლებლო პროცესების გაშლა.

აღმოსავლეთის სამეცნიერო სახლებში, არაბული ენის გრამატიკისა და მისი ლექსიკის ინტენსიური ათვისების მიზნით, იქმნებოდა არაბულენოვანი სამეცნიერო-ლინგვისტური და სასწავლო-სახელმძღვანელო ლიტერატურა, რომელთაც მახლობელი აღმოსავლეთის მედრესეებში საუკუნის მანძილზე იყენებდნენ, როგორც ძირითად სახელმძღვანელოებს (ვ. ბარტოლდი, 1918, გვ. 10). დაღესტანში ასეთი ლიტერატურის გავრცელების დამადასტურებელი კონკრეტული მასალა VII-X სს.-თვის არ გვაქვს, მაგრამ ამაზე მეტყველებს XI-XV სს.-ის მონაცემები (ა. შიხსაიდოვი, 1969, გვ. 122). ეს სახელმძღვანელოები არა მარტო შემოდიოდა დაღესტნის ტერიტორიაზე, არამედ საგანმანათლებლო, კულტურულ კერებზე მუშაობდა მთელი სტრუქტურა ადგილობრივი გადამწერებისა, რომლებიც ინტენსიურად ავრცელებდნენ ამ ნაწარმოებებს.

XV ს.-ში ჩრდილოეთი კავკასიის გეოსტრატეგიული მდგომარეობა არსებითად შეიცვალა: დაღესტნის სამხრეთ და აღმოსავლეთ რეგიონებში, ყველაზე მეტად კი დერბენდში, საკმაოდ ვრცელი პერიოდის შემდეგ, რომლის განმავლობაშიც იგი ოქროს ურდოს პოლიტიკურ და არაბულენოვან სამწერლობო-კულტურულ არეალში შედიოდა, XVI ს.-ის ბოლოს ახალი, ოსმალეთის იმპერიის გავლენის, ეტაპი დადგა, რის შედეგადაც დაღესტნელი ხალხების კულტურამ მნიშვნელოვანი გარდატეხა განიცადა: არაბულმა სამწერლობო ტრადიციამ, რომელსაც დაღესტნის სამწერლობო კულტურის ისტორიაში წინა რამდენიმე საუკუნის მანძილზე წამყვანი ადგილი ეჭირა, გარკვეული პერიოდით, კერძოდ კი XIV-XVI სს.-ში, მეორე პლანზე გადაინაცვლა. რეგიონში თურქული და სპარსული ენების გავლენა სალიტერატურო, სახელმწიფო-ადმინისტრაციულ და სამეცნიერო სფეროებში გაძლიერდა. ეს ენები შეიჭრნენ ლიტერატურულ პროცესებში და ზოგან (დერბენდსა და ენდერიში) წამყვანი პოზიციებიც დაიკავეს (გ. ორაზაევი, 2009, გვ. 3).

მიუხედავად აღნიშნულისა, დაღესტნის რეგიონში XV-XVII სს.-ის მანძილზე შექმნილი ხელნაწერი მემკვიდრეობის ძირითად მასას არაბულენოვანი ხელნაწერები შეადგენს ეს ადგილობრივ გადამწერთა ინტენსიური მოღვაწეობის შედეგია. ამ ახალ ეტაპზე არაბულენოვანი წიგნების გადამწერთა საქმიანობამ

გრანდიოზული მასშტაბები შეიძინა. XV-XVII სს.-ში დაღესტანში ერთ-ერთი ყველაზე მსხვილი სასწავლო-მეცნიერებითი ცენტრი ხდება ყუმუხნი. არსებობს ცნობები XVI ს.-ის დასაწყისისათვის დაღესტანში სხვა (ათამდე) სასწავლებლების, მედრესეების ფუნქციონირების შესახებ, თუმცა, ფაქტობრივი მასალა მხოლოდ სამ მათგანთან დაკავშირებით მოიპოვება.

XVI ს.-ის დასაწყისიდან რეგიონში ოსმალეთის გავლენის გაძლიერებამ რუსეთის მეფის პოლიტიკის გააქტიურება გამოიწვია (ი. აჰმადოვი, 2010 გვ. 259-280). ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხების რუსეთთან პოლიტიკური და სავაჭრო ურთიერთობების განვითარების შედეგად, ამ უკანასკნელის გავლენა XVIII ს.-ის პირველი ნახევრისათვის საკმაოდ გაიზარდა. კოლონიალიზტებმა ჩრდილოეთ კავკასიის ტერიტორიაზე ქრისტიანული ტაძრების მშენებლობა დაიწყეს. რუსული მოსახლეობის რიცხვი იზრდებოდა (ი. აჰმადოვი, 2010, გვ. 372).

XIX ს.-ის პირველ ნახევარში ჩრდილოეთ კავკასიაში, დაღესტანსა და ჩეჩნეთში, რუსეთის კოლონიალური ხასიათის პოლიტიკის საბირისბიროდ, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა გაიშალა. 1834 წელს ჩეჩნეთისა და დაღესტანის ტერიტორიაზე თეოკრატიული ხელისუფლება, “შამილის იმამატი“, ჩამოყალიბდა, რომლის ოფიციალური ენა გახდა არაბული (მ. ანმედოვი, 1999, გვ. 175). ამ მოვლენასთან უშუალო კავშირში XVIII ს.-ის ბოლოსა და XIX ს.-ის დასაწყისში ჩრდილოეთ კავკასიაში (განსაკუთრებით დაღესტანში და მასთან ერთად, აგრეთვე, ჩეჩნეთში, ინგუშეთში, ყაბარდოსა და ჩერქეზეთის ნაწილში) არაბული ენის სოციალური პოზიციები სულ უფრო განმტკიცდა (ა. შიხსაიდოვი, 1997, გვ. 15).

არაბული ენის მნიშვნელობის ზრდისა და მონმარების სფეროების გაფართოებასთან ერთად, ისლამური განათლების კერებზე მოთხოვნილება გაიზარდა, რის გამოც XIX ს.-ის დაღესტანში არაბულენოვანი სკოლებისა და მედრესეების ქსელი განსაკუთრებით გაფართოვდა. დაღესტანთან შედარებით, ჩრდილოეთ კავკასიის სხვა რეგიონები მნიშვნელოვნად ჩამორჩებოდნენ: მუსლიმური სწავლების იგივე სისტემა მოქმედებდა ყველგან, მაგრამ არ ყოფილა ისე განვითარებული, როგორც დაღესტანში (ა. იარლიკაპოვი, 2010, გვ. 20).

ჩეჩენი მეცნიერის ა. აჰმადოვის მტკიცებით: “XVIII ს-თვის ჩეჩნეთის ბარში ყოველ სოფელსა თუ დასახლებაში იმდენი მეჩეთი იყო, რამდენი მსხვილი გვარიც სახლობდა მასში. ყოველ მათგანში არსებობდა სასწავლებელი, რომელშიც არაბული და თურქული ენები ისწავლებოდა“ (ა. აჰმადოვი, 2010, გვ. 237).

სწავლების პირველ ეტაპზე დაღესტანის სკოლებში არაბული ენა ჯერ ისევე ისწავლებოდა, როგორც არაბული ენის გრამატიკის წესების კრებული, რომლის ცოდნაც აუცილებელი იყო ყურანის ტექსტის სწორად გაგებისათვის, ისევე, როგორც ბევრი სხვა დისციპლინა, რომლებიც საბოლოო ჯამში, ყურანისა და მის შესახებ მეცნიერებების შესწავლისათვის დამხმარე მასალას წარმოადგენდა (ფ. გაჯიევა, 2004, გვ. 296).

XVII-XVIII სს.-ის დაღესტანის მედრესეებში არსებული სასწავლო დისციპლინებისა და არაბული ენის შესწავლის დონესთან დაკავშირებით საინტერესო ცნობებს გვაწვდის აბდარაჰმან ლაზი-ლუმუყელი. აბდარაჰმანის წერს: “ყველაზე დიდ ყურადღებას ჩვენთან უთმობენ მორფოლოგიასა და სინტაქსს, რაც აუცილებელია იმისათვის, რომ შეცდომები ენაში არ დავეშვათ. ასევე მნიშვნელოვანია სამართალწარმოების შესწავლა სამოქალაქო საქმეების

წარმოებისათვის და შემდეგ ყურანის დამხმარე მეცნიერებები, რომლებიც აუცილებელია ყურანის ტექსტის განმარტებისათვის, ასევე მეტრიკა, რათა შევქმნათ პოეზია არაბულ ენაზე, ასევე კამათისა და დისკუსიის ხელოვნება, რათა წარიმართოს დისკუსია სწავლულთა შორის...” (ა. იარლიკაპოვი, 2010 გვ. 27).

იმის გამო, რომ შუასაუკუნეების მუსლიმური სკოლა არ იყო ოფიციალური სახელმწიფო დაწესებულება და ხელისუფლების მიერ არ ფინანსდებოდა, “მედრესეებისა” რიცხვის ზუსტად განსაზღვრა ძნელია. ასეთი სკოლები ფუნქციონირებდა იქამდე, ვიდრე მას საამისო სახსარი გააჩნდა, შემდეგ კი იხურებოდა. მისი დაარსება შეეძლო ნებისმიერ სწავლულს. მართალია, არ ვიცით, ზუსტად რამდენი ერთეული სკოლა არსებობდა მთლიანად ჩრდილოეთი კავკასიის ტერიტორიაზე და შესაბამისად, რა რაოდენობით მოსწავლე სწავლობდა მათში (ამ ტიპის პირველი სტატისტიკური მონაცემები მხოლოდ XIX ს.-ის ბოლოსათვის გვაქვს დალესტანის რეგიონთან დაკავშირებით), მაგრამ უეჭველია ის, რომ მთელი კავკასიის მასშტაბით ყველაზე მეტი მუსლიმური ტიპის სასწავლებელი სწორედ დალესტანში იყო. ამან გადაამწყვეტი როლი ითამაშა იმაში, რომ დალესტანი კავკასიაში ისლამური კულტურისა და მეცნიერების ცენტრი გახდა (ბ. ისაევი, 2013, გვ. 4).

ჩრდილოეთ კავკასიაში არსებულ მუსლიმურ სასწავლო დაწესებულებებში განათლების მიღების მსურველთათვის არც ერთ საფეხურზე არ არსებობდა ასაკობრივი შეზღუდვა და სწავლაც უფასო იყო, რაც ხელს უწყობდა მთის მოსახლეობის არც თუ მცირე ნაწილის მიერ განათლების მიღებას (ა. იარლიკაპოვი, 2012, გვ. 14).

XVIII-XIX სს.-თვის ობოდში, კულდუთიში, კულდალში, ახტიში, ყუმუხში, ურადში, ალკადარში, ენდირეიში, აქსაისა და კიდევ ბევრ სხვა დასახლებაში ფუნქციონირებდა არა მარტო დალესტანში, არამედ მთელ ჩრდილოეთ კავკასიაში ცნობილი მედრესეები. ყველაზე დიდი პოპულარობით სარგებლობდა მედრესე სოფელ სოღრათიში, რომელსაც სწავლულთა დიდ კერას უწოდებდნენ (ა. იარლიკაპოვი, 2010, გვ. 24-26).

XIX ს.-ის დასაწყისისათვის არაბულ-მუსლიმური მეცნიერების განვითარების დონე მნიშვნელოვნად ჩამორჩებოდა ევროპულისა და ასევე რუსულსადაც. ამ მიზნით იწყება დალესტანში XIX ს.-ის 30-იანი წლებისათვის რუსი სწავლულების მიერ რუსული ტიპის სკოლა-დაწესებულებების დაარსება, რომლებიც დალესტანელებს განათლების მიღებას უფრო მაღალი სტანდარტებით სთავაზობდა. აქედან მოყოლებული, დალესტანი სულ უფრო აქტიურად შედის რუსულენოვან კულტურულ სივრცეში.

რუსი სწავლულები გამოდიოდნენ რეგიონში ბილინგვური სწავლების სისტემის ჩამოყალიბების მოწოდებებით. მათი აზრით, დალესტანელების მიერ სკოლებში მშობლიურ ენებთან ერთად, რუსული ენის შესწავლას, და რაც მთავარია, რუსული ენის შესწავლას, მათს მშობლიურ ენებზე, დადებითი შედეგები უნდა გამოეღო და დროთა განმავლობაში რუსულ ენას მრავალენოვან რეგიონში “საერთაშორისო” ენის დატვირთვა უნდა შეეძინა.

ჩრდილოეთ კავკასიის რეგიონში ახალი მეთოდოლოგიით გამართული პირველი სკოლა, რომელშიც სწავლება ბილინგვურ სისტემაზე იყო აგებული, დერბენდში გახსნეს. დალესტანელთა პასიურობამ და მასში მოსწავლეთა მცირე

რაოდენობამ ცხადყო, რომ მთიელთა ფსიქოლოგიის გარდაქმნა არც ისე ადვილი იქნებოდა და რომ ასეთ სკოლებში რელიგიური მეცნიერებების შენარჩუნება, რომლებიც იკითხებოდა არაბულ-მუსლიმურ სასწავლებლებში, უბრალოდ, აუცილებელი იყო. რეგიონის ამ თავისებურების გათვალისწინებით, რუსული მხარე თავიდან იმ დამოკიდებულებას წავიდა, რომ სკოლებში შენარჩუნებული იქნა არამარტო მუსლიმური საღმრთო სწავლება, არამედ, მასთან ერთად, არაბული ენაც (სავალდებულო იყო რუსული ენის სწავლაც). XIX ს.-ის შუა ხანებიდან მოყოლებული დაღესტანში ერთი-მეორის მიყოლებით იხსნებოდა ორ და ოთხკლასიანი დაწყებითი სკოლები, რომლებშიც სწავლება, ხშირ შემთხვევაში, მხოლოდ რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა, რაც რუსეთის მხრიდან დაღესტნის მოსახლეობაში რუსული წერა-კითხვის გავრცელების, ადგილობრივი მოსახლეობის რუსულ კულტურასთან ზიარების და ამ გზით არამარტო არაბული ენის, არამედ, აგრეთვე, დაღესტნელთა მშობლიური ენების რუსულით ჩანაცვლების მიზანმიმართული ქმედება იყო (ა. მუსლიმოვა, 2002, გვ. 282).

XIX ს.-ის 70-იანი წლებიდან ახალი ბილინგვური სწავლების მეთოდით გამართული სკოლების რიცხვი სულ უფრო იზრდება. 1865 წლიდან 1875 წლამდე პერიოდში ასეთ სკოლებში განათლების მიღების მოსურნეთა რიცხვი სამჯერ გაიზარდა (ტ. ბეკოვა, 2011, გვ. 25). შეიძლება ითქვას, რომ რუსეთის სახელმწიფო პოლიტიკა ნელ-ნელა თავის მიზანს აღწევდა; განსაკუთრებით ეს ითქმის ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიის რეგიონებზე, ჩეჩნეთსა და ინგუშეთზე, რომლებიც ისედაც ჩამორჩებოდნენ დაღესტნის რეგიონს მუსლიმური განათლების კერების რაოდენობისა და ხარისხის თვალსაზრისით.

XIX ს.-ის ბოლომდე, დაღესტანში რუსულენოვანი სკოლების რიცხვის ზრდის მიუხედავად, რელიგიური სკოლების მედრესეებისა და არაბულენოვანი სკოლების რაოდენობა არ შემცირებულა (ბ. ისაევი, 2013, გვ. 4). არაბულ-მუსლიმურ სავანმანათლებლო კერებზე მოთხოვნილება დაღესტნის რეგიონში არ იკლებდა და 1892 წლისათვის, ოფიციალური მონაცემებით, 646 მუსლიმური სასწავლებელი ფუნქციონირებდა, რომლებშიც 4306 მოსწავლე იღებდა განათლებას. 1913 წლისათვის დაღესტანში დარეგისტრირებული იყო 766 მუსლიმური სასწავლებელი, რომლებშიც 7727 ადამიანი სწავლობდა (ა. იარლიკაპოვი, 2010, გვ. 344-353).

XX ს.-ის დასაწყისში, ისლამის რეფორმაციის კვალდაკვალ, მუსლიმური აღმოსავლეთის ქვეყნებში დაიწყო აღზრდისა და სწავლების სისტემის განახლების “ჯადიდშიზის” სახელით ცნობილი მოძრაობა. ამ მოძრაობის წევრები სკოლების ახალი, ევროპული მეთოდებით აღჭურვის მოწოდებით გამოდიოდნენ. დაღესტანში ამ მოძრაობის იდეების მომხრე და გამავრცელებელი იყო XX ს.-ის ცნობილი დაღესტნელი სწავლული და პედაგოგი ალი კაიაევი (ფ. გაჯიევა, 2004, გვ. 196).

ალი კაიაევი რეგიონის განვითარების ჩამორჩენილობის გამომწვევ სხვა უამრავ მიზეზთან ერთად, განათლების სისტემის სიძველესაც ასახელებდა და გაზეთ “ჯარიდა დაღესტანის” ფურცლებიდან მოუწოდებდა დაღესტნის სკოლებში სწავლების მეთოდთა გადახედვის აუცილებლობასა და დაწყებით კლასებში განათლების პროცესის მთლიანად მშობლიურ ენაზე წარმართვის აუცილებლობაზე. იგი თვლიდა, რომ ახალ მეთოდთა შემუშავებისას უნდა

დაყრდნობოდნენ იბნ ხალდუნის მეთოდურ შეხედულებებს, კერძოდ, არაბული ენა და ლოგიკა უნდა ექციათ ინსტრუმენტად სხვა მეცნიერებების შესასწავლად. მისმა მეთოდებმა შესანიშნავი შედეგები გამოიღო მისსავე სკოლაში, ლაზი-ყუმუხში, სადაც არაბული ენა მშობლიურ ენაზე შეისწავლებოდა. არაბული ენის შესწავლისას აქ არ შემოიფარგლებოდნენ ენის წესების შესწავლით, არამედ მათი პრაქტიკაში გამოყენების უნარების გამომუშავებამდე ზრუნავდნენ.

კაიაევსა და მის თანამოაზრეებს მშობლიურ ენაზე სწავლების საკითხთან დაკავშირებით ყველაზე დიდი წინააღმდეგობა მუსლიმი სწავლულების მხრიდან შეხვდათ. ამის მიუხედავად, მათ მოახერხეს მ. მარვაევის ლითოგრაფიაში სხვადასხვა სახელმძღვანელო წიგნის დაღესტნელთა მშობლიურ ენებზე გამოცემა და მალევე შეიტანეს სკოლებში (ფ. გაჭიევა, 2004, გვ. 198). სხვა დისციპლინების სასწავლო სახელმძღვანელოებიც, ასევე, დაიბეჭდა ავარიულ, ადიღურ, დარგულ, ყაბარდოულ, ლაკურ, ლეზგიურ, ოსურ და ჩეჩნურ ენებზე (ა. იარლიკაპოვი, 2012, გვ. 344).

XX ს.-ის 20-იანი წლების ბოლოსა და 30-იანი წლების დასაწყისში დაღესტანში შეინიშნება რელიგიური კულტურის დაცემა. ოქტომბრის რევოლუციისა და საბჭოთა ხელისუფლების (1918 წ.) დამყარების შემდეგ მთავრობა ათწლეულის მანძილზე ატარებდა “სამეცნიერო ათეიზმის” პოლიტიკას. 1928 წელს დაღესტნის 800-ზე მეტი მუსლიმი მოღვაწე და სწავლული იქნა გადასახლებული (მ. თემიროვა, 2006, გვ. 112). ეს ადამიანები, რომელთაც კარგად იცოდნენ არაბული ენა, რეპრესირებულები იქნენ სწორედ არაბისტობის ნიშნით (მ. ყურბანოვა, 2002, გვ. 14). ამ დროსათვის დაღესტნელები საბოლოოდ მოსწყდნენ დანარჩენ ისლამურ სამყაროს და ისლამური განათლებისა და კულტურის ცენტრებს.

XX ს.-ის 30-იან წლებში (ახალი თუ ძველი მეთოდით გამართული) მუსლიმური სასწავლებლები წყვეტენ არსებობას, ოფიციალურად, მაგრამ დაღესტნის მთისა და მთისწინა რეგიონებში მუსლიმური სისტემით სწავლების პროცესი სრულად არასოდეს შეწყვეტილა. მძიმე რეპრესიების მიუხედავად, გადასახლებიდან დაბრუნებული “ალიმები” ადგილობრივი მოსახლეობის სურვილისა და მოთხოვნის საფუძველზე, კვლავ განაგრძობდნენ საგანმანათლებლო საქმიანობას (ა. იარლიკაპოვი, 2012, გვ. 344). ბუნებრივია, ასეთ პირობებში სასწავლო დაწესებულებების დონე სულ უფრო დეგრადირდებოდა. მიუხედავად იმისა, რომ არავისთვის აღარ წარმოადგენდა სადავოს ის ფაქტი, რომ თანამედროვე რუსულენოვანი განათლების კერები უკეთ უზრუნველყოფდნენ მათ ცოდნით სხვადასხვა დისციპლინაში, მუსლიმი განათლებისა და სწავლულების მიმართ დიდი მოწიწება, თითქმის საბჭოთა სისტემის დასრულებამდეც კი, უცვლელად შენარჩუნდა. ამ სიტუაციის განმაპირობებელი მნიშვნელოვანი მომენტი იყო ის დიდი სოციალური პრესტიჟი, რომელიც ისლამურ-კონფესიურმა სკოლებმა მოიპოვა საუკუნეების მანძილზე, მას შემდეგ, რაც ისლამი ჩრდილოეთ კავკასიელი ხალხის ყოფისა და მათი ეთნოკულტურის განუყოფელი ნაწილი გახდა.

დასრულებული ლიტერატურა

- მ. აბდულაევა**, Абдулаева М., Практика многокультурного образования в Дагестане: культурологический аспект. lib.herzen.spb.ru/media/.../1/.../abdulayeva_115_9_15.pdf.
- ა. ალიკბეროვი, 2003** - Аликберов А.К., Эпоха классического ислама на Кавказе: Абу Бакр ад-Дарбанди и его суфийская энциклопедия «Райхан ал-хака`ик» (XI-XII вв.). Ответственный редактор С.М.Прозоров — М.: Вост. лит., 2003. www.central-eurasia.com/experts/alikberov.
- მ. ახმედოვი, 1999** - Ахмедов М. Т., Южный Дагестан в первой половине XIX века. Диссертация. Махачкала, 2009. www.dissercat.com/.../yuzhnyi-dagestan-v-pervoi-polovine-xix-veka-issledovanie-protsessy-prisoedineniya-k-rossii-i.
- ო. აჰმადოვი, 2009** - Ахмадов Я.З., Очерк исторической географии и этнополитического развития Чечни в XVI-XVIII веках. Академия наук Чеченской Республики. Комплексный научно-исследовательский институт Российской академии наук (г. Грозный) МОО «Ассоциация чеченских общественных и культурных объединений», 2009.
- ა. იარლოკაპოვი, 2003** - Ярлыкапов А., (Исламское образование на Северном Кавказе в прошлом и в настоящем. Вестник Евразии. Выпуск № 2/2003. <http://cyberleninka.ru/article/n/islamskoe-obrazovanie-na-severnom-kavkaze-v-proshlom-i-v-nastoyaschem#ixzz3QEogT9mP>.
- ვ. ბარტოლდი, 1918** - Бартольд В., Багдад и дальнейшая культурная жизнь арабов. (изданного в 1918 году). Текст приводится по изданию: В.В.Бартольд. Культура мусульманства. М., “Ленон”, 1998 - 112 с. ISBN 5-89711-005-4. www.sapov.ru/novoe/n11.html .
- ტ. ბეკოევა, 2011** - Бекоева Т., Научно-просветительская и педагогическая деятельность российской интеллигенции в Северо-Кавказском регионе в конце XVIII - XIX вв. Диссертация. Владикавказ. 2011, www.dissercat.com/.../nauchno-prosvetitelskaya-i-pedagogicheskaya-deyatelnost-rossiiskoi-intelligentsii-v-severo-k.
- ფ. გაჭიევა, 2004** - Гаджиева Ф., Развитие школьной системы образования в Дагестане в XIX - первой трети XX в. Диссертация. Махачкала., 2004 cheloveknauka.com/razvitie-shkolnoy-sistemy-obrazovaniya-v-dagestane-v-xix-pervoy-treti-xx-v.
- ა. გენკო, 1941** - Генко А., Арабский язык и кавказоведение. Труды второй сессии ассоциации арабистов. 1941. Масква-Ленинград.
- მ. თემიროვა, 2006** - Темирова М., Ислам в современной общественно-политической жизни Дагестана. Диссертация. Москва, 2006, www.dissercat.com/.../islam-v-sovremennoi-obshchestvenno-politicheskoi-zhizni-dagestana.
- ბ. ისაევი, 2013** - Исаев Р., Исламская культура и исламские традиции в Дагестан. К научно-популярному изданию «Ислам традиционный и вымышленный» Ф.А. Хайдарова. Москва. 2013 г. www.proza.ru/2014/03/15/1640
- ა. მუსლიმოვა, 2002** - Муслимова А., Народное образование в Дагестане во второй половине XIX - начале XX веков. Диссертация. Махачкала., 2002, www.dissercat.com/.../narodnoe-obrazovanie-v-dagestane-vo-vtoroi-polovine-xix-nachale-xx-vekov.

გ. ორაზაევი, 2012 - Оразаев Г., Контингент тюркских арабографических рукописей дагестана XVI – нач. XX в. (Общий обзор). Махачкала, 2012, islamdag.ru/istoriya/10197 .

მ. ყურბანოვა, 2002 - Курбанова М., Арабская печатная книга в Дагестане в конце XIX - начале XX века: Историко-культурный аспект. Диссертация. Махачкала, 2002, www.dissercat.com/.../arabskaya-pechatnaya-**kniga**-v-dagestane-v-kontse-xix -nachale-xx-veka-istoriko-kulturnyi-aspek.

შ. შიხალიევი, 2012 - Шихалиев Ш. Роль тюркского элемента в исламизации Дагестана в XI-XIV вв. Кумыкский мир. Культура, история, современность, 2002, <http://kumukia.ru/article-9254.html>.

ა. შიხსაიდოვი, 1969 - Шихсаидов А., Ислам в средневековом дагестане (VII-XV вв.). Махачкала. 1969, Alpan365.ru.

ა. შიხსაიდოვი, 1997 - Шихсаидов А., Начало распространения суфизма в Дагестане, 1997, fatiha.ru/islam/sufizm/nachalo.htm .

DIANA MOSESHVILI

TRADITIONS OF THE MUSLIM EDUCATION IN NORTHERN CAUCASUS

Educational cultural centers “Madrasas” appeared in Dagestan in early middle ages. They appeared in Dernebt, Kubach and in the settlement of Tsakhurawhere the earliest reports about madrasas are found.

Southern Dagestan, which was actively involved in foundation of educational centers, seems to be advanced in relation with other regions of the Islamic world (Shikhsaidov). In fact, there are only three “madrasas” (in Derbent, Kubach and Tsakhuri) are found in the written documents of the XIV century. But madrasas were likely to exist in other large inhabited towns as well. According to one of the Georgian resources the Avariels were prohibited by Temur Leng to study in the Arabic language. Most likely, here we are talking about the Muslim madrassas, which were functioning in Avari auls (villages) in particular, in Khunzakh.

The oldest madrasa in Dagestan preserved up today is the one that was founded in Derbent at the mosque of Jum in the XV century (879/1474-5).

The educational system that was introduced to Southern Dagestan was successfully functioning in the XIII-XIV centuries not only in that region but also in the neighboring regions. According to Muslim authors, the inhabitants of Lakzi were such good pupils that after graduating the madrasas they became teachers themselves in the Golden Horde. They taught Shaphiti law and were acknowledge teachers.

The demand to the Islamic educational centers had increased due to the expansion of use of the Arabic language. Accordingly, the number of mekhtebes and madrasas increased during the XIX century.

Compared with other regions of the North Caucasus Dagestan was significantly advanced in terms of the educational system. No doubt the same educational system was implemented in the whole country but it was not as advanced elsewhere as in Dagestan (Iarlikapov).

By the beginning of the XIX century the level of Arabic-Muslim scientific development in Dagestan was much lower in comparison with Europe, including Russia. To fill the gap, at the 30-s of the XIX century Russian schools were founded offering the Dagestani population higher level of education. Since that period subsequently, Dagestan began to enter the cultural life of Russia.

The beginning of the XX century was marked with the movement of **JADIDISM**, a movement of reform among Muslim intellectuals in Central Asia, mainly among the Uzbeks and the Tajiks, from the first years of the 20 th century to the 1920 s. The supporter and the distributor of the ideas was a famous scholar and a teacher Ali Kaiaev. He believed that primary education should have conducted into the native language of pupils.

Russia was slowly achieving its main purpose to replace Arabic-Muslim schools first with the bilingual schools and later with the Russian ones. The process

was easy to achieve in the North-West regions of Caucasus, in Chechnya and Ingushetia in particular. These regions were behind Dagestan in terms of quality and quantity of Muslim educational centers. By the 30 s of theXX century almost all Muslim educational institutions stopped functioning. The closure of the Muslim schools was followed by apostatize of those people who taught in those schools. However, Muslim system of teaching had never stopped existence in mountainous regions of Dagestan. Despite severe repression ulamas returned from exile for the local population, based on their wishes and demands and continued their educational activities.

საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტი

საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის ქართული

ოსმალეთის ქართველობისადმი აკაკი წერეთლის დამოკიდებულება ძირითადად ორი მიმართულებით წარმოიქმნა, პირველი, ამ იმპერიაში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისადმი მწერლის დამოკიდებულებითა და მეორე, სტამბოლის ქართულ საგანგებო მოღვაწე ქართველ სასულიერო პირებთან ურთიერთობით. აღნიშნულ საკითხებთან დაკავშირებით საინტერესო მასალებს ვხვდებით აკაკის როგორც მხატვრულ ნაწარმოებებსა და პუბლიცისტურ წერილებში, ისე ეპისტოლარულ მემკვიდრეობასა და მემუარულ ლიტერატურაში.

ოსმალეთის იმპერიაში მცხოვრებ ქართველთა ხვედრით აკაკის განსაკუთრებული დაინტერესება, პირველ ყოვლისა, იმ დამოკიდებულებით გამოვლინდა, რასაც იგი ისტორიული ავბედობის გამო დედამამამოხლოს მოწყვეტილ აჭარაში მცხოვრები ჩვენი მოძმეებისადმი იჩენდა მთელი თავისი ცხოვრების მანძილზე. აჭარის პრობლემისადმი ამგვარი ინტერესი ა. წერეთელმა თავდაპირველად ამ მხარის შემოერთებამდეც დიდი ხნით ადრე გამოხატა.

ამ თვალსაზრისით უაღრესად მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ აკაკი არა მარტო სიტყვიერად ეხმებებოდა ხსენებულ პრობლემას, არამედ აჭარასაც ხშირად სტუმრობდა ხოლმე არაღეგალურად და აქტიურ მონაწილეობას იღებდა იქაურების მიერ ოსმალეთის ხელისუფლების წინააღმდეგ მიმართული გამოსვლების ორგანიზებაში (აჭარასთან აკაკის ურთიერთობის შესახებ იხ., ჯ. ნოღაიდეღის, დ. ნაცვალაძის, რ. სურმანიძის, შ. ზოიძის, თ. ფირალიშვილის, ლ. დვალიშვილის, თ. ჯიბაშვილისა და სხვა ავტორთა ნაშრომები).

რამაზ სურმანიძის მართებული ხაზგასმით, ე. წ. ოსმალთა საქართველოსა და იქ მცხოვრები ჩვენი მუსლიმანი მოძმეების ბედით აკაკის დაინტერესებას ის ფაქტიც განაპირობებდა მნიშვნელოვანწილად, აჭარასთან მისი ოჯახი ნათესაური ურთიერთობითაც რომ ყოფილა დაკავშირებული. კერძოდ, აი, რა ინფორმაციას გვაწვდის ამასთან დაკავშირებით მკვლევარი, “გურიის მთავარმა სიმონ გურიელმა და აჭარის მმართველმა სელიმ ხიმშიაშვილმა ურთიერთმხარდაჭერისა და მეგობრობის განსამტკიცებლად გადაწყვიტეს ერთმანეთს დამოყვრებოდნენ. გურიელის ასული კესარია სელიმის ვაჟს მისთხოვდა. კესარიას უფროსი და ლისა, რომელიც იმერელ თავადს ივანე აბაშიძეს ჰყავდა ცოლად, აკაკის ბებია იყო დედის მხრივ. კესარიას და აბდის ოთხი შვილი შეეძინათ. უფროსები, ერთი ვაჟი და ორი ქალიშვილი, კესარიას სიცოცხლეშივე გარდაცვლილან, ხოლო უმცროსი, ესმა, ჯერ ოდიშელ თავადს ჯაიხანს ჰყავდა ცოლად, ქმრის გარდაცვალების შემდეგ კი სიკვდილამდე ქუთაისში ცხოვრობდა. ამგვარად, ესმა აბდის ასული ხიმშიაშვილი აკაკის ღვიძლი დეიდას შვილიშვილია” (რ. სურმანიძე, 1969, გვ. 7).

როგორც ცნობილია, 1872-1876 წლებში ოსმალეთის ხელისუფლების მიერ გატარებულმა სახელმწიფოებრივმა პოლიტიკამ, რის შედეგადაც ამ ქვეყნის

მოსახლეობა ფაქტობრივად ორ ნაწილად — “ნამდვილ” და ეთნიკურად არათურქული წარმომავლობის “თურქებად” აღმოჩნდა გაყოფილი, ამ უკანასკნელთა იმდენად დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია, რომ იმპერია აჯანყებებში გადაზრდილმა მათმა საპროტესტო გამოსვლებმა მოიცვა.

ამ მოვლენამ არსებითად პოზიტიური ზეგავლენა ოსმალეთში მცხოვრებ ქართველობაზეც მოახდინა და იგი მათი ეროვნული თვითშეგნების გამძაფრებელ კატალიზატორად იქცა. ხელისუფლების წინააღმდეგ მიმართული პირველი შეიარაღებული გამოსვლა 1872 წელს ქობულეთში მოხდა. ქობულეთელებს მხარი აჭარის, ლაზეთისა და ლიგანის ქართველობამაც აუბა. ასე რომ, 1872 წლიდან მოყოლებული 1876 წლამდე ხსენებული რეგიონები არაერთგზის იქცა შეიარაღებულ საპროტესტო გამოსვლათა სარბიელად.

სამეცნიერო ლიტერატურაში სავსებით მართებულად ესმება ხაზი იმ გარემოებას, რომ განსხვავებით XIX საუკუნის პირველი ნახევრისგან, როცა ისტორიული სამშობლოსკენ “გარექართველობის ლტოლვა უფრო სტიქიური იყო, საუკუნის მეორე ნახევარში, განსაკუთრებით კი 70-იანი წლების დასაწყისიდან, ... ეს ლტოლვა თანდათან ნათელი ეროვნული ორიენტაციის სახით ყალიბდება და მაშინდინ ქართველთა ფართო ფენებში იკიდებს ფეხს. ამ პერიოდში პატრიოტულ ბრძოლაში არაერთი უბრალო ადამიანი დაწინაურდა. გარექართველობის გამაერთიანებელი საერთო-სახალხო კრება — “ოლქა,” რომელიც შედარებით მშვიდობიანობის დროს შინამშობლოებს და ეროვნულ შეუვალობას იცავდა, აჯანყების ხელმძღვანელ ორგანოდ იქცა” (თ. ფირალიშვილი, 1972, გვ. 147).

როგორც სათანადო დოკუმენტებითა და მემუარულ-ეპისტოლარული მასალებით დგინდება, ოსმალეთის დროინდელ აჭარაში მიმდინარე ზემოთ ხსენებულ მოვლენებთან ა. წერეთელიც აქტიურად ყოფილა დაკავშირებული. კერძოდ, იგი ჩვენი აჭარელი მოძმეების მიერ დედასამშობლოსთან მათი მხარის შემოსაერთებლად წამოწყებულ ბრძოლას არა მარტო ბრესაში გამოქვეყნებული წერილებით უჭერდა მხარს, არამედ აჭარაშიც ჩადიოდა არალეგალურად და პრაქტიკულ მონაწილეობას იღებდა ამ ბრძოლის ორგანიზებაში.

ხსენებული მოვლენისადმი აკაკის დამოკიდებულების გასარკვევად უაღრესად მნიშვნელოვან დოკუმენტს წარმოადგენს ის მოწოდება, რითაც მწერალს ოსმალეთის ბატონობისაგან მათი მხარის განსათავისუფლებლად და დედასამშობლოსთან შემოსაერთებლად მებრძოლი აჭარელი მოძმეებისთვის მიუმართავს სწორედ იმხანად. ნათქვამის ნათელსაყოფად გავიხსენოთ აღნიშნული მიმართვის ტექსტი: “ჩვენო ერთტომო და ერთმოგვარე ძმებო!

დიდი ხანი არ არის მას შემდეგ, რაც უკუღმართმა ბედმა დაგვიკარგა ჩვენი საუკუნოებითი ერთობა, გაგვაპო შუა, გაგვყო ორად, განგვასხვავა სარწმუნოებით და დაგვაშორა ერთმანეთს ქვეშევრდომობით. მაგრამ ჩვენ კი მაინც იმავე ერთის ტომის ხალხი ვართ, რაც ადრე ვიყავით, იმგვარივე სისხლი სდულს ჩვენში დღესაც, რომელსაც ადრე ჩვენ და თქვენ ერთობისათვის თავგანწირულად შეერთებულად ვანთხვედით; იგივე გულისათვის ჩვენში, რომელიც ძველად ჩვენის ქვეყნის ერთობისთვის სიყვარულით იმსჭვალებოდა და იგივე ამაყი და პატიოსანი სული გვამხნევებს, რომელითაც ჩვენ მაშინ ერთად, განუყოფლად ქვეყანაში ქებით ვიხსენიებოდით... ჩვენა გვაქვს ერთი ისტორია, რომელიც საქართველოსადმი თქვენ უფრო დიდ წილს გიდებს, როგორც მესხებს... ის არ დაივიწყება უკუნისამდე, სანამ კი საქართველო არსებობს და

სანამ ჩვენი დედა-ენა არ გამქრალა, ის ტკბილი ენა, რომელიც თქვენ აგრე მამაცურად და პატიოსნურად უცხოობაშიც კი შეგინახავთ... ჩვენი ცალცალიობა, ჩვენი გაყოფა ორად — ჩვენი ბედისა და ძალის განახევრება არის. როგორც ძველად, ისე დღესაც უთქვენოდ ჩვენი ჭირი ორკეცდება და ლხინი კი ნახევრდება... ღმერთმა ნუ ქნას უთქვენობა ჩვენთვის და უჩვენობა თქვენთვის. ორივე ნახევარი ცალ-ცალკე ყოველთვის უსრულო ნაწილებად დარჩებიან, მაგრამ ერთად შეერთებით კი ერთს სრულს შეადგენენ. დიახ, სულითა და გულით ჩვენ ერთნი ვართ, ერთს ბედს ქვეშ უნდა ვიყოთ ყოველთვის” (ა. წერეთელი, 1960, გვ. 523).

აჭარელი მოძმეებისადმი აკაკის ეს მიმართვა ლიტონ სიტყვიერ განცხადებად არ დარჩენილა და, როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, 1875 წლიდან მოყოლებული მწერალი არალეგალურად არაერთხელ იმყოფებოდა აჭარაში იქაურებთან ანლო ურთიერთობის დასამყარებლად და მათი საბრძოლო-პატრიოტული სულისკვეთების კიდევ უფრო მეტად განსამტკიცებლად. ამ საქმეში მას აქტიურ დახმარებასა და მეგზურობას უწევდნენ ოსმალეთის ბატონობისაგან აჭარის განსათავისუფლებლად აქტიურად მებრძოლი მამულიშვილები, გრიგოლ გურიელი, აჭარის მკვიდრი პოეტი ხუსეინ-ხაბაზი (ქამყარაძე), შერიფ-ბეგ ხიმშიაშვილი და გულო-ალა კაიკაციშვილი. სწორედ მათი დახმარებით ახერხებდა პოეტი აჭარაში არალეგალურად ჩასვლას.

აღნიშნული მოსაზრება სიმართლეს რომ წარმოადგენს, ამაში აკაკისა და ნიკო ნიკოლაძეს შორის იმხანად გამართული მიმოწერაც გვარწმუნებს. მიუხედავად იმისა, რომ ხსენებულ მოვლენასთან დაკავშირებით ისინი მხოლოდ ფრაგმენტულ ინფორმაციებს გვაწვდიან, მათი წერილები მაინც იძლევა საკმაოდ მყარ საფუძველს იმის სათქმელად, ა. წერეთელი ნამდვილად რომ იმყოფებოდა იმხანად აჭარაში მიმდინარე მოვლენათა ეპიცენტრში. მაგალითად, 1875 წელს ნ. ნიკოლაძისათვის გაგზავნილ პირად წერილში (ბარათის დაწერის თარიღი პოეტს მითითებული არ აქვს) აკაკი მეგობარს გულისტკივილით აუწყებს: “გუშინწინ ისეთი ამბავი მომივიდა, რომ უთუოდ ქობულეთში უნდა წაგუსლიყავი და ვერ მოვახერხე უფულობის გამო” (ა. წერეთელი, 1963, გვ. 64).

თავის მხრივ, 1875 წლის 8 ოქტომბერს ა. წერეთლისათვის გაგზავნილ საბასუხო წერილში ნ. ნიკოლაძე სინანულს გამოთქვამდა იმის გამო, რომ ქობულეთში გასამგზავრებელი ფულის შონაში ვერც მან შეძლო მისთვის დახმარების გაწევა: “ფული ვერ ვიშოვე, ძმობას გეფიცები. ერთი კაბიკი რა არის, ის სჭირდება. ამ დღეებში ვცდილობ ბანკის მეოხებით ვექსილის დაშლას. როგორც მოვახერხებ, იმ წამს გამოგიგზავნი” (ნ. ნიკოლაძე, 1965, გვ. 166).

როგორც უკვე ითქვა, მიუხედავად ამგვარი სირთულეებისა, აკაკი არა მარტო აქ ხვდებოდა აჭარიდან სპეციალური მისიით ჩამოსულებს მათგან სათანადო ცნობების მისაღებად, არამედ აჭარაშიც ახერხებდა არალეგალურად ჩასვლას, იქაურებთან საქმიანი შეხვედრების გასამართად.

მაგალითად, 1875 თუ 1876 წელს გაგზავნილ ერთ-ერთ წერილში (წერილის დაწერის თარიღი ავტორს არც ამჟღავნებს აქვს მითითებული) აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით პოეტი ნ. ნიკოლაძეს ასეთ ინფორმაციას აწვდიდა: “შენი ბარათი რომ მივიღე, ჰასანა აქ იყო ჩემთან. იქ არეულობა არის და ოფიციალურათ გასვლა არ შეიძლება. ისე კი ჩემათ სჭირდა. მე მინდა წავიდე კორდონზედ, სადაც გ. გ. (იგულისხმება გრიგოლ გურიელი, რომელსაც უდიდესი დამსახურება მიუძღვის დედასამშობლოსთან ე. წ. ოსმალს საქართველოს შემოერთების

საქმეში. კერძოდ, იგი იყო აქტიური მონაწილე რუსეთ-თურქეთის 1853-1856 და 1877-1878 წლების ომებისა, რუსეთისა და თურქეთის საზღვარზე მდგარი ე. წ. საკორდონე ჯარების უფროსი და ბათუმის ოლქის თავკაცი — ა. ნ.) და იქ ყოველ საათში და ყოველივე მეცოდინება. ხანდახან ჩუმათაც გავალ ხოლმე, თუ საქიროება მოითხოვს, მაგრამ წაუსვლელობა კი არ შეიძლება. მე მზათა ვარ, ყოველი ჩემი საქმე დავაგდო და წავიდე” (ა. წერეთელი, 1963, გვ. 70).

იმავე პერიოდში ასევე ნ. ნიკოლაძისთვის გაგზავნილ მეორე წერილში კი წერდა: “მე ისე განზარტული ვარ საქმეებში, რომ სწორეთ ვერ ჩამოვალ და შენი ჩამოსვლა კი ძალიან მიხარია. რომ იცოდე, ამ ოხერს ქუთაისში ვარ ერთს ნომერში გამოყუყულები არესტანტივით, აღარც არაფერი საქმის გათავებას ეშველა... აჭარისა და ქობულეთის საქმე, ვგონებ, უნდა იცოდე, თუ რა ეშმაკი უჩხიკინებს მათ და რათ არიან აჯანყებულნი? საქმე, რო ვგინდა, ისე მიდის. წუხელი ჩამოვიდა აქ, საიდუმლოდ, (გიორგადე) ხუსენა — ქობულეთელი, რომელიც ვილგელმობას ჩემობს იქ, ხუმრობა გაშვებით და თავი კაცია და ძალიანაც უჯერებენ. ხვალ ან დღეს საღამოს, ისევ გავისტუმრებ გ. გ. და ვაი ამათი ბრალი, თუ ახლაც არა ეშველათ რა... გ. გურ. (გრიგოლ გურიელი — ა. ნ.) საყვედურითა მხეთქავს, რატომ არ მოდიხარ? რა დროს გაჩერებააო? მამა ჩამოვიყვანე, მაგრამ ვერ გამომადგაო და მისთანა რამეებიც. მაგრამ პირადად გეტყვი და გაგაკვირვებ... პროგრესი... პროგრესი... გეთაყვანე, ნიკო, ზაქარას უბრძანე, სკივრი გატეხოს, ან გაალოს როგორმე და ტანისამოსი გამომიგზავნე ვისმეს ხელით და ან შენ, რომ წამოხვალ, ჩამომიტანე და აგრეთვე კაბანაძეს გადაეცი, რომ თბილი პალტო გამომიგზავნოს. არა მაქვს. ზაქარამ ქალაღებები კი არ გაჩხრიკოს” (ა. წერეთელი, 1963, გვ. 70).

ე. წ. “ოსმალოს საქართველოთი” ა. წერეთლისა და ნ. ნიკოლაძის დაინტერესებამ ახალი იმპულსი შეიძინა 1877-78 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის შედეგად. ამ თვალსაზრისით ძალზე საინტერესო ინფორმაციას გვაწვდის ნ. ნიკოლაძე 1877 წლის 1 დეკემბერს აკაკისთვის გაგზავნილი წერილით. იმხანად პეტერბურგში მყოფ მწერალს ნ. ნიკოლაძე სინარულით აუწყებდა, რომ მთავრობისაგან უკვე ოფიციალურად ჰქონდა მიღებული ახალი, რუსულენოვანი, გაზეთის — “ობზორის” გამოცემის ნებართვა და მეგობარს დაბეჯითებით სთხოვდა, თავისი პუბლიკაციებით აქტიურად დადგომოდა გვერდით ამ საქმის წარმატებით განხორციელებაში.

ჩვენთვის ამჟერად საინტერესო საკითხთან დაკავშირებით კი იგი აკაკის ასეთ კონკრეტულ იდეას სთავაზობდა: “როცა აქ ჩამოხვალ, მე შენთვის ერთი ჩინებული საქმე მაქვს დამზადებული. მინდა “ობზორ“-ის კორრესპონდენტათ გაგაგზავნო ორი კვირით ხუც-უბანში, რომ საქართველოს ოსმალოებზე და ოსმალეთის ქართველებზე ათიოდე სტატია დაწერო, და მემრე ყარსს წახვიდე, არდაანი ნახო და იქაური ხალხი, ქვეყანა, ზნე, ჩვეულებები და სურათები შენებური ხელოვნებით ასწერო. გარწმუნებ, რომ ეს შენი მგზავრობა ბათუმისა, ყარსისა და ერზრუმისაკენ ისეთ წიგნს დაგაწერინებს, რომელიც სამუდამოთ ჩასწერს შენს სახელს რუსულ მწერლობაში (რუსულ მწერლობას ნ. ნიკოლაძე ხაზს იმიტომაც უსვამს, რომ გაზეთი “ობზორი” რუსულენოვან გამოცემას წარმოადგენდა — ა. ნ.). როცა მთელი რუსეთი თვალგამოკვეტილი უყურებს “ახლად მოპოვებულ” მხარეს, მის ხელოვნურად ამწერს მთელი რუსეთივე

ყურს დაუფლებს. შენ თვითონ იცი, რომ ეხლა **დროა** (ხაზგასმა ავტორისაა — ა. ნ.) ამგვარი აწერის გამოცემისა, რომ არც ერთი კორექსონდენტი ამას არ შეხებია. სამხედრო ნაწილისათვის მე სხვა მწერლები ან ვითომ მწერლები მეყოლება. მაგრამ ამგვარი ხელოვნური აწერისათვის შენ ხარ საჭირო და ამ საქმეს, ჩემი აზრით, შენსავით ვერავინ შეასრულებს. ეს საქმე შენგან მოითხოვს სამი თვის მგზავრობას და შრომას. შეუდექი ამ შრომას და გარწმუნებ პატიოსნებით, რომ შემდეგში, როცა მისი ნამყოფი აღმოჩნდება, შენ თვითონ დამიმადლებ, რომ ეს საქმე შენთვის გარდავდევი” (ნ. ნიკოლაძე, 1965, გვ. 170).

სამწუხაროდ, აკაკიმ ნ. ნიკოლაძის მიერ შეთავაზებული იდეის რეალურად განხორციელება ვერ შეძლო, რაც ყოველგვარი გადაჭარბების გარეშე უნდა შეფასდეს ჩვენი მწერლობის უდიდეს დანაკარგად.

ოსმალეთის იმპერიის მიერ მისაკუთრებულ ისტორიულ ქართულ რეგიონებში მცხოვრებ ჩვენს მოძმეებთან დაკავშირებულ პრობლემათა განსჯა-წარმოსახვა, ბუნებრივია, აკაკის მხატვრულ და პუბლიცისტურ შემოქმედებაშიც დაიმკვიდრებდა საგულისხმო ადგილს. ამ თვალსაზრისით საინტერესო პირველი წერილი აკაკიმ ჯერ კიდევ 1869 წელს გამოაქვეყნა “დროების” 41-ე ნომერში. ეს არის გაზეთის რედაქტორისადმი გაგზავნილი წერილი, რომელშიც ავტორი საინტერესოდ წარმოაჩენს ქრისტიან და მაჰმადიან ქართველებს შორის სარწმუნოებრივი განსხვავებულობის საფუძველზე წარმოქმნილ რამდენადმე წინააღმდეგობრივ დამოკიდებულებას.

აკაკი წერეთლის ხსენებული წერილი ჩვენი ლიტერატურის ისტორიაში ფაქტობრივად ერთ-ერთი პირველი პუბლიკაცია იყო, რომლის ავტორიც ერთმნიშვნელოვნად შეახსენებდა ქართველ საზოგადოებას, რომ რელიგიური რწმენის განსხვავებულობა ისტორიული ავბედობის ტრაგიკულ შედეგს წარმოადგენდა და იგი არამც და არამც არ უნდა მიეჩნია ვინმეს ქართველი ხალხის ეროვნული ერთობისთვის საფუძვლის გამომთხრელ მოვლენად.

დიდმა მწერალმა, პირველ ყოვლისა, სწორედ ამ თვალთახედვით ცადა გაეაზრებინა როგორც ოსმალეთის ბატონობისაგან იმხანად ოცდაათი ოდითააღმდეგ წლის წინათ განთავისუფლებულ და დედასამშობლოს შემოერთებულ სამცხე-ჯავახეთში მცხოვრებ ჩვენს მუსლიმან მოძმეებთან, ისე იმ დროისათვის ჯერ კიდევ ოსმალთა მიერ მიტაცებული აჭარის მკვიდრ ქართველებთან ისტორიული ავბედობის შედეგად შესუსტებული ეროვნული ერთობის აღდგენის პერსპექტივა.

კერძოდ, აკაკის წერილში ხაზი ესმება იმ გარემოებას, რომ “აჭარლები და ახალციხის თათრები, რომლებიც ადრე ქრისტიანები იყვნენ და მათი წინაპრები, მესხები, ჩვენის სარწმუნოებისა და მამულის ერთგულებისათვის მუდამ დღე სისხლს ათხევდენ და დღეს კი მათი შვილის-შვილები გაგვყრიან ჩვენ ერთის სისხლითა და ერთის ხორციით თანამოძმეებს სარწმუნოებით; მაგრამ გულით, ენით, სახით და ჩვეულებით დღესაც კი ქართველობენ” (ა. წერეთელი, 1960, გვ. 60).

ჩვენი ეროვნული ერთობისთვის ამგვარი ხაზგასმის შემდეგ აკაკი მკითხველის ყურადღებას იმ გარემოებასაც მიაპყრობდა უდიდესი გულისტკივილით, რომ დედასამშობლოსთან უკვე შემოერთებულ ახალციხის მაზრაში “გამოჩნდნენ ისეთი საძაგლები, რომლებიც არწმუნებდნენ თათრებს (იგულისხმებიან გამუსლიმანებული ქართველები — ა. ნ.), რომ თუ არ გადაესახლენით

სათათრეთში, აქ ძალით გაქრისტიანებას გიპირებენ სულ ყველასაო. და ამ სიტყვებმა ბევრი მართლა ჩააფიქრა” (იქვე).

სამწუხაროდ, ა. წერეთლის მიერ აღნიშნულმა ამ მოვლენამ რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომის შემდგომ პერიოდში იმდენად დიდი მასშტაბებიც კი შეიძინა, რომ იგი საქართველოს ხსენებული რეგიონებიდან უამრავი ქართველი მუსლიმანის აყრისა და ოსმალეთში გადასახლების განმაპირობებელ ერთ-ერთ უმთავრეს ფაქტორად იქცა.

მკითხველის იმაში დასარწმუნებლად, სარწმუნოებრივი განსხვავებულობა სინამდვილეში ჩვენი ეროვნული ერთობისათვის საფუძვლის გამომთხრელ ფაქტორს რომ არ წარმოადგენს, ახალციხის მკვიდრ მუსლიმან და ქრისტიან ქართველთა ცხოვრებიდან აკაკის კონკრეტული ეპიზოდიც მოჰყავს და ჩვენს ეთნიკურ განუყოფელობას ერთ-ერთ ქართველ მაჰმადიანს ასე გამოახატვინებს:

“ვინ იცის, საქართველოს და მისი სარწმუნოების დაცვისთვის რამდენი სისხლი დაუწონხევიათ ჩემს წინაპრებს. მე ჩემს ქართველის გვარტომობით უფრო ვამაყოფ, ვიდრე სხვისი რამეთი. დღეს ბედით და ღვთის ნებით რჯული მეცვალა! ჰე, რა გაეწყობა; დაბადებული ამ რჯულში, რიგია ამ რჯულშივე მოკვდე, თორემ განა ქრისტიანობაზედ რა მაქვს სათქმელი? ის ჩემი პაპა, რომელმაც თავისის კაცობით და ჭკუით დიდკაცობა იშოვნა და მერე მეც გადმომცა, განა ქრისტიანი არ იყო? მაგრამ, ეჰ! ნათქვამია: “უბედოს ბედიც დაიწოს, როგორც ბედიო.” მაღლობა ღმერთსა.” “ამ აზრის არიან საზოგადოდ აქარლები და ახალციხის თათრებიო,” — დაასკვნის ჩვენი მაჰმადიანი მოძმის მიერ წარმოთქმული ამ აღმსარებლური მონოლოგის ბოლოს მწერალი და იქვე იმასაც აღნიშნავს, რომ მისმა ამგვარმა მონათხრობმა მასაც და ამ საუბრის სხვა მონაწილეებსაც “ცრემლები აყრევინა” (ა. წერეთელი, 1960, გვ. 63).

შემდეგი წერილი, რომლითაც აკაკი ჩვენთვის საინტერესო საკითხს გამოეხმაურა, უკვე რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომის დაწყებასთან დაკავშირებით დაწერილი სტატია “ომის მიზეზი” იყო (გაზეთი “დროება,” 1877 წლის 29 აპრილი). თუმცა, რაგინდ მოულოდნელიც არ უნდა გვეჩვენოს, ხსენებული ომისადმი მიძღვნილ ამ ერთადერთ პუბლიკაციაში ე. წ. ოსმალის საქართველოს შესახებ მწერალი ფაქტობრივად არაფერს ამბობს და ყურადღებას ძირითადად ოსმალეთის იმპერიის დაქვემდებარებაში მცხოვრებ “პატარ-პატარა ხალხთა” (მისი სიტყვებია) ეროვნულ და სოციალურ ჩაგვრაზე ამახვილებს. მართალია, ამ ხალხთა ეროვნული ვინაობა პუბლიკაციაში დაზუსტებული არ არის, მაგრამ შეიძლება დაბეჭდვით ითქვას, რომ მათ შორის მწერალი ოსმალეთში მცხოვრებ ჩვენს მოძმეებსაც გულისხმობს.

აღნიშნულ საკითხს ა. წერეთელი ამის შემდეგ 1878 წლის 20 ნოემბერს გამოეხმაურა დედისამშობლოსთან ახლად შემოერთებული “სამუსლიმანო საქართველოდან” სტუმრად მოწვეული დებუტაციისთვის თბილისში გამართულ საზეიმო სადილზე წარმოთქმული მგზნებარე სიტყვა-სადღეგრძელოთი. აკაკის შეფასებით, ხსენებული ღზინის საფუძვლად ქცეული “მხიარულება უნაკლო და უღრუბლო” იყო, რადგანაც იგი “ღროთა-ვითარებისაგან დაშორებული ჩვენის მოძმეების” “დღეს ხელ-აწლათ ჩვენთან შემოერთებისა და ძმურად შეკავშირებისადმი” მიძღვნილ სადღესასწაულო შეხვედრას წარმოადგენდა.

თავისი მგზნებარე სადღეგრძელო აკაკის ისეთი ემოციური სიტყვებით წარმოუთქვამს, რომ, ს. მესხის ინფორმაციით, დამსწრე საზოგადოებას მწერალი

“ხანგრძლივი ბრავოს და ურას ძახილითა და ყვირილით” დაუჭილდოვებია. თურმე “ყველანი მიდიოდნენ მასთან და ულოცავდნენ ამ მშვენიერი სიტყვის წარმოთქმისთვის და თან მადლობას სწირავდნენ” (ს. მესხი, 1964, გვ. 79).

ეროვნულ წილთან აჭარის მკვიდრთა უპრობლემოდ ინტეგრირებაზე აკაკი დედასამშობლოსთან მათი მხარის შემოერთების შემდგომაც ზრუნავდა აქტიურად, რასაც არა მარტო მისი შემოქმედება ადასტურებს, არამედ ახლო მეგობრული ურთიერთობაც იმდროინდელ ქართველ მუსლიმან მამულიშვილებთან, მემედ და ჰაიდარ აბაშიძეებთან, გულო კაიკაციშვილთან, რეგებ ნიჟარაძესთან და სხვებთან. მაგალითად, ჰაიდარ აბაშიძის გადმოცემით, აი, რა უთქვამს მწერალს მისთვის ამასთან დაკავშირებით: “მოხარული ვარ, რომ ახლა სარბიელზე ჩნდებიან გამაჰმადიანებული ქართველი პატრიოტები, რომლებიც ქართველი ხალხის მოწინავე შვილებთან ერთად ხელობელჩაიცილებულნი თავდადებით იბრძვიან საქართველოს ერთიანობისა და მისი ბედნიერი მომავლისათვის. მე ღრმად მწამს გმირული წარსულის მქონე ქართველი ხალხის დიდი მომავალი” (პ. აბაშიძე, 1963, გვ. 130).

განსხვავებით ქართული პუბლიცისტიკისა და ჟურნალისტიკისაგან, სადაც ე. წ. “ოსმალის საქართველოს” პრობლემა XIX საუკუნის 70-იანი წლებიდან უკვე იქცა იმხანად მოღვაწე მწერალთა და ჟურნალისტთა ცხოველი ინტერესის საგნად, საკუთრივ მხატვრული ლიტერატურის თემად იგი შედარებით მოგვიანებით მკვიდრდება. მეტად მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ ამ თვალსაზრისითაც პირველი მნიშვნელოვანი ნაბიჯები ა. წერეთელმა გადადგა.

მხედველობაში მაქვს 1871 წელს გამოქვეყნებულ “ცხელ-ცხელი ამბების” ერთ-ერთ წერილში ჩართული მისი ლექსი (ა. წერეთელი, 1960, გვ. 133), რომელიც პოეტმა მომდევო წელს “ფოთის” სახელწოდებით ცალკე, დამოუკიდებელ ნაწარმოებადაც დაბეჭდა.

როგორც ცნობილია, ეს ის დრო იყო, როდესაც რეალურად დაიწყო ფოთის პორტისა და სარკინიგზო მაგისტრალის მშენებლობა. აკაკის აზრით, იმის გამო, რომ ბათუმის პორტს, ფოთის ნავსადგურთან შედარებით, ჩვენი ქვეყნისათვის გაცილებით მეტი მნიშვნელობა ჰქონდა, ჩვენს საზოგადოებას განსაკუთრებული ინტერესი, პირველ ყოვლისა, დედასამშობლოს მოწყვეტილი ბათუმისა და აჭარის შემოსაერთებლად უნდა გამოეჩინა.

ა. წერეთლის ხსენებული ლექსისადმი ინტერესს არსებითად განსაზღვრავს ის ფაქტი, რომ ჩვენი ლიტერატურის ისტორიაში იგი პირველი პოეტური ნაწარმოებია, რომელშიც ღრმად შთამბეჭდავი სახით გამოვლინდა დედასამშობლოსგან ბათუმისა და აჭარის მრავალსაუკუნოვანი მოწყვეტილი განპირობებული ტკივილი და ქართველი კაცის ოცნება მათ შემოერთებაზე.

**“ვით სპილო არ მრწამს სპილოდა, თუ აღარა აქვს სორთუმი, —
ისე კავკასი — კავკასად, თუ არ ექნება ბათუმი!
ჭოროხი ჩვენს ძველ დიდებას წაიღებს, შავს ზღვას
შერთავსო,**

**თუ დაგვეკარგა ის წყალი, ჩვენს ვაის უის შერთავსო!
ზედ იალბუზზედ შემდგარი ქართლოსი ამბობს ამასო,
და როს იქნება შვილებმაც ერთხმად მივსძახოთ მამასო!..
ორ აზროვანის ღიმილით შენც სომ ყურს უგდებ აჭარა?..
ძველ დროში ჩვენო ძმა ტკბილო, რომელს ძმათ გხედავთ აწ
არა!..“**

შემდეგი მხატვრული ნაწარმოები, რომელშიც აკაკიმ გაცილებით მასშტაბურად ცადა ეჩვენებინა ოსმალეთის მიერ დაპყრობილ ქართულ რეგიონებში არსებული მდგომარეობა, პიესა “კულტურ-ხანუმი” (1880 წ.) იყო. მართალია, თავად მწერალი ნაწარმოების სამოქმედო დროს XVI საუკუნით განსაზღვრავს, მაგრამ მის მიერ წარმოსახული ვითარება მხოლოდ აღნიშნული პერიოდით არ შემოიფარგლება და იგი ოსმალეთის დროინდელ ქართულ რეგიონებში საზოგადოდ არსებულ მდგომარეობაზეც გვიქმნის წარმოდგენას.

პიესაში მოთხრობილ ამბავს ასეთ განზოგადებულ მნიშვნელობას ავტორი იმითაც სძენს, რომ იგი მისი წარმოსახვის შედეგს წარმოადგენს და ისტორიულად ცნობილ რომელიმე კონკრეტულ ეპიზოდზე არაა დაფუძნებული.

ზოგიერთი ლიტერატურათმცოდნის აზრით, “კულტურ-ხანუმი” ალეგორიული ხასიათის ნაწარმოებია და მწერალს მასში რეალურად არა XVI საუკუნის “ოსმალის საქართველოში” არსებული ვითარება აქვს აღწერილი, არამედ რუსული კოლონიალიზმის შედეგად ჩვენს ქვეყანაში შექმნილი მდგომარეობა. მაგალითად, ს. გორგაძის შეფასებით, პიესაში პოეტის თანამედროვე პერსონაჟები და სინამდვილეა გამოხატული (ა. წერეთელი, 1959, გვ. 418).

იქიდან გამომდინარე, რომ დაპყრობილ რეგიონებში თავისი მმართველობისა და ძალაუფლების განსამტკიცებლად ყველა დამპყრობელი ფაქტობრივად ერთსა და იმავე პოლიტიკას ატარებს ხოლმე, რუსული კოლონიალიზმის მამხილებელ ალეგორიულ ნაწარმოებად “კულტურ-ხანუმის” მიჩნევაში უჩვეულო და არარეალური არაფერია. თუმცა გაზეთ “დროების” 1880 წლის 208-ე ნომერში გამოქვეყნებულ წერილში თავად აკაკიმ თავისი პიესის მიზანდასახულობა ამგვარად განუმარტა მკითხველს: “ამ დრამაში არის გამოსაცდელი ის დრო, როდესაც ოსმალებმა ჩაიგდეს ხელში საქართველოს ნაწილი და სცდილობდნენ, რომ მათთვის დაევიწყებინათ მათი ვინაობა; მოეკლათ მათი ერობა და გამოეცვალათ რჯული, გაეთათრებიათ. ეს აზრი რომ სისრულეში მოეყვანათ, იმადლიერებდნენ დიდი გვარის შვილებს, იერთგულებდნენ და მათის შემწეობით სისრულეში მოჰყავდათ თავისი აზრი. ეს დიდი წოდებისა და დიდი გვარის-შვილები, თავის საკუთარ ბედნიერების გულისათვის, ჰყიდდენ ქვეყანასა და მამულს და ხელს უწყობდნენ ოსმალის პოლიტიკას.

საკვირველი ის არის, რომ ზოგიერთებმა ამ დრამაში გამოყვანილ ტიპებში თავის თავი იცნეს და თავიანთი მეგობრები, მაშინ, როდესაც იმათზეც კალამი არავის მოუცლია” (ა. წერეთელი, 1959, გვ. 418).

“კულტურ-ხანუმს,” როგორც დამპყრობელი სახელმწიფოს მიერ მისგან დაპყრობილ ქვეყანაში გატარებული პოლიტიკის შედეგად საზოგადოების გარკვეული ნაწილის ეროვნულად და ზნეობრივად გადაგვარების მამხილებელ ნაწარმოებს, განსაკუთრებულ სიმძაფრეს სძენს ის ფაქტი, რომ ამ მანკიერებათა მამხილებლის როლში მწერალს სწორედ მათი უმთავრესი შემოქმედი ჰყავს გამოყვანილი. მხედველობაში მყავს პიესის ცენტრალური პერსონაჟი კულტურ-ხანუმი (საბას განმარტებით, კულტურ-ხანუმი კუდიან დედაკაცს ნიშნავს), რომელიც ოსმალეთის იმპერიული ხელისუფლების სამსახურში აქტიურად ჩამდგარი ქართველი თავადის — ნახირ-ფაშას მეუღლეა.

ოსმალეთის ქართველობასთან აკაკი წერეთლის ურთიერთობაზე საუბრის დროს რამდენიმე სიტყვა იმ დამოკიდებულებაზეც უნდა ითქვას, რომელიც

მწერალს სტამბოლის ქართული სავანის სახელით ცნობილი კათოლიკური ეკლესიის მღვდელმსახურებთან და იქაურ ქართველებთან ჰქონდა.

მიუხედავად იმისა, რომ ხსენებულ ეკლესიაში მოღვაწე სასულიერო პირები ფიზიკურად იყვნენ განშორებულნი საქართველოს, ისინი ყველაფერს აკეთებდნენ საიმისოდ, არა მარტო თავად რომ არ მოსწყვეტოდნენ მშობლიურ ფესვებს, არამედ სამშობლოს გარეთ მცხოვრები ქართველებიც. ამ მიზნით ისინი სისტემატურად სცდილობდნენ შეძლებისდაგვარად გამოხმაურებოდნენ ყველა იმ დიდმნიშვნელოვან მოვლენას, რაც იმჟამად ხდებოდა საქართველოში. სწორედ ამის ერთ-ერთ ნათელ დადასტურებად უნდა მივიჩნიოთ პოეტურ ასპარეზზე აკაკი წერეთლის გამოსვლის 50 წლისთავის აღსანიშნავად მათი ორგანიზებით გამართული იუბილე და სავანის ბიბლიოთეკისათვის პოეტის სახელის მინიჭება.

სტამბოლის ქართული კათოლიკური ეკლესიის მღვდელმსახურთა ღრმად პატივისმცემლური დამოკიდებულება აკაკისადმი იმ ფაქტითაც ყოფილა განპირობებული, რომ, როგორც სათანადო მემუარული ლიტერატურიდან ნათლად ჩანს, მსგავს კეთილგანწყობასა და ყურადღებას სტამბოლელი ბერ-მონაზვნებისადმი თურმე თავად პოეტიც იჩენდა. ამასთან დაკავშირებით მეტად საინტერესო ინფორმაციას გვაწვდის აკაკის მეგობარი ივანე ელიაშვილი.

კერძოდ, თავის მოგონებაში იგი წერს: “როცა დიდი უფულობა დაუდგებოდა, აკაკი დაიწყება ბავშვივით ყინიანობას, მიზეზიანობას. ყველაფერში დამნაშავე იყო ქართველი ინტელიგენცია, რომელსაც “სურს მისი სიკვდილი და ამიტომ არა თუ ხელს არ უწყობს გაჭირვების დროს, არამედ, პირიქით, ყოველმხრივ ცდილობს დაიმშეს და მოკვდეს”... მაშინ მოუვიდოდა ოსმალეთში გადასახლების ყინი. რა უნდა გააკეთო-მეთქი ოსმალეთში, რომ შევეკითხე, მიპასუხა, იქ, სტამბოლში, არის წმ. მარინეს მონასტერი (იგულისხმება ქართული კათოლიკური ეკლესია — ა. ნ.), რომელშიც მოღვაწეობენ ქართველი კათოლიკე ბერ-მონაზვნები. მივალ იმათთან, იქ წყნარად და დამშვიდებით ერთიორად ნაყოფიერად ვიმუშავებ, დარწმუნებული, რომ ბერები მამაშვილურად მომივლიანო. გაჩნდებოდა საიდანმე თუნდაც ცოტაოდენი ფული თუ არა, ოსმალეთზე ფიქრიც გაქრებოდა და ბავშვური უხიავობაც” (ი. ელიაშვილი, 1990, გვ. 143).

როგორც ცნობილია, 1909 წელს ა. წერეთელი პარიზში გაემგზავრა სამკურნალოდ. იმის გამო, რომ საფრანგეთში გემით მიმავალ პოეტს გზად სტამბოლშიც მოუწევდა გავლა, სავანის მღვდელმსახურებმა გადაწყვიტეს, შემთხვევით ესარგებლათ და თავად აკაკის უშუალო მონაწილეობით გაემართათ მისი საიუბილეო საღამო.

სამწუხაროდ, პარიზში დაგვიანებით გამგზავრების გამო, სტამბოლში დაგვემილ საიუბილეო საღამოზე დასწრება პოეტმა იმხანად ვერ შეძლო. ამისდა მიუხედავად, სავანეში 1909 წლის 26 აპრილს, თავად აკაკის მონაწილეობის გარეშეც, დიდი ზარ-ზეიმით აღნიშნეს სამწერლო ასპარეზზე მისი გამოსვლის ნახევარსაუკუნოვანი იუბილე. საიუბილეო საღამოს უამრავი ქართველობა დასწრებია — ქრისტიანებიცა და მაჰმადიანებიც. იუბილეს ფართოდ გამოეხმაურა იმდროინდელი ქართული პრესაც. მაგალითად, “დროებაში” გაზეთის სტამბოლელმა კორესპონდენტმა ქართველი შვილმა აღნიშნული მოვლენა შემდეგნაირად გააშუქა:

“ვინც 26 აპრილს ფერი-ქოის ქართველ კათოლიკეთა მონასტერში იყო, იმას აღარ დაავიწყდება ეს დღე. მონასტრის უმცროს ძმების ხელით მშვენივრად იყო მორთული საკმაოდ მოზრდილი ზალა და სურათი აკაკისა. სურათს ყვავილების გვირგვინი ჰქონდა შემოვლებული და თავზევით ოქროს ვარაყიანი ასოებით ეწერა, “აკაკი ჩვენი, ვით შოთა რუსთველი და სარგის თმოგველი”... ორ საათზე ქრისტიანი ქართველები, ვისაც კი გაეგო და ბარათი მიეღო, თითქმის ყველა მოვიდა თავისი ოჯახებით. დაესწრო სხვათა შორის სპარსეთიდან შაჰის ბრძანებით გაძევებული და დღეს აქ მყოფი რუსული გაზეთების კორესპონდენტი ი. ამირაჯიბი. მოახერხეს და მოვიდნენ, ჩვენდა სასიამოვნოდ, მაჰმადიანი ქართველებიც. მართალია, რიცხვით მცირე იყვნენ, მაგრამ ნამდვილად ვიცი, რომ ეს მხოლოდ შემთხვევის გამო იყო. გული მწყდება, რომ ბევრი პატივისცემი მაჰმადიანი ქართველი უკვდავებასავით ელოდა ამ დღეს, მაგრამ ვინ იცის სამსახურმა ვის რა საქმე გაუჩინა... სამ საათზე პარაკლისი გადაიხადა მონასტრის უფროსის მოადგილემ, პატრი სტეფანე გიორგაძემ ქართული საგალობელით და თვითონვე პირველმა წარმოსთქვა სიტყვა, ძღვნილი აკაკისადმი. იასე რაჭველმა წაიკითხა დაბეჭდილი ბიოგრაფია აკაკისა რამდენიმე მისის ლექსით და თავის მიერ დაწერილი სიტყვა აკაკიზე, საიუბილეო კომიტეტის თავმჯდომარემ ვლ. წერეთელმა ილაპარაკა სხვა და სხვა იუბილესთან შესაფერ საგნებზე. შემდეგ მონასტრის ეზოში დამსწრეთ საერთო სურათი გადაიღეს. ნამდვილი ღზინი გაიმართა ბიბლიოთეკის გახსნაზე. დაათვალიერეს წიგნების შეკაფი, რომლის თავთ ჰშვენიოდა საქართველოს ღერბი” (ქართველი შვილი, 1909).

საიუბილეო საღამოს შეფასების დროს წერილის ავტორი პატრიოტული მღელვარებით იხსენებს იმ სურათს, “როდესაც ერთ სახლში, ერთის ჭერქვეშ, აკაკის სურათის წინ” ერთმანეთის გვერდიგვერდ იხსნენ ქრისტიანი და მაჰმადიანი ქართველები და ერთიმეორის ამბებს კითხულობდნენ. “ქართველ კათოლიკეთა პატრები, რომელთაც თავიანთი ნათელის სახით ეს შეკრებილობა დაამშვენეს, ხალხში ჩადგნენ, ვითარცა მწყემსნი კეთილნი, და აკაკის დღეობა ერთი-ორად საგულისხმო გახადეს”.

მართალია, სტამბოლის ქართულ სავანეში გამართულ ზემოთ აღნიშნულ საიუბილეო საღამოს თავად აკაკი ვერ დაესწრო, მაგრამ 1909 წლის ივლისის მეორე ნახევარში პარიზში სამკურნალოდ მიმავალმა პოეტმა მანცა შეძლო იქაურ ქართველებთან შეხვედრის გამართვა. როგორც ცნობილია, ამ წლის 14 ივლისს აკაკი სტამბოლის გავლით, გემით, გაემგზავრა საფრანგეთში. იმის გამო, რომ გემი სავაჭრო დანიშნულებისა ყოფილა, იგი გზად თურმე ყველა დიდ ქალაქში ჩერდებოდა, რამაც პოეტს თურქეთის, საბერძნეთისა და იტალიის ღირსშესანიშნაობათა დათვალიერების შესაძლებლობაც მისცა.

როგორც ი. გოგებაშვილისათვის ამ მოგზაურობასთან დაკავშირებით გაგზავნილი პირადი წერილიდან ვგებულობთ, გზად მიმავალი აკაკი სტამბოლშიც გაჩერებულა საკმაო ხანს. “სტამბოლში ნამორაძე ვნახე, — წერს ის ი. გოგებაშვილს. — პატრების მონასტერში მოუკალათებია. თავდადებულია, მაგრამ ცოტა ფრთხილი” (ა. წერეთელი, 1963, გვ. 122).

სტამბოლის სავანის ბერ-მონაზვნებმა, საერთოდ, იქაურმა ქართველებმა, აკაკის თურმე ძალზე გულთბილი და ხალხმრავალი შეხვედრა მოუწყვეს. ამასთან დაკავშირებით გაზეთ “დროებაში” გარდახვეწილის ფსევდონიმით გამოქვეყნებულ წერილში — “აკაკი სტამბოლში” აღნიშნული შეხვედრის ამბავი

შემდეგნაირად იყო მოთხრობილი: “აქ გზად გაიარა ევროპაში მიმავალმა აკაკი წერეთელმა. აქაურ ქართველობას მოლოდინი არა ჰქონდა, რადგან მისი განზრახული მოგზაურობა წინ-და-წინ არავინ იცოდა. მხოლოდ სტამბოლელ ქართველთა საზოგადოების თავმჯდომარემ ბ-ნმა ვ. ჯ. წერეთელმა მიიღო წინა დღით კერძო დეპეშა და მთელი საზოგადოება მიიწვია აკაკის დასახვედრად.

ამ დღეს დილა ადრიან სტამბულის ნავთ-სადგურში თავი მოიყარა აქაურ ქართველთა პატარა ოჯახმა. ყველას საქმისთვის თავი დაენებებინა. ლაბარაკი აკაკის სახელის გარშემო ტრიალებდა. ყველა მოუთმენელის სიხარულით ელოდა ჰაკეს გემს, რომელსაც ჩვენი სასიქადულო სტუმარი უნდა მოეყვანა.

პატარა ხანს უკან გემიც შემოვიდა და ნავთ-სადგურში და იმის ბაქანზედ გამოჩნდა ჩვენის მსცოვანის მგოსნის ქალარით მოსილი თავი.

ძნელი გამოსათქმელია სიტყვებით ის პირუთვნელი სიხარული და აღტაცება, რომელიც გამოიჩინეს იმის დანახვაზე ამ შორეულ უცხოეთში ცხოვრების ბრუნვისაგან გადმოსრულმა ქართველებმა — დიდი, პატარა, ყველა მოეშურებოდა თავის თვალთ ენახა სამშობლოს საკეთილდღეო მწარე მუშაობაში დაბერებული მოხუცი... უყურებდით მას და თვალწინ გენატებოდა ჩვენი ქვეყნის ტკბილ-მწარე წარსული. ცოცხალის მოძრავის ბავშვივით გულუბრყვილო უნებურად ჩვენი ქვეყნის სიმბოლოდ მენატებოდა” (გარდახვეწილი, 1909).

სახელდახლოდ გამართული შეხვედრის დროს პოეტისთვის მისასალმებელი სიტყვით მიუმართავს ვლადიმერ წერეთელს და საპატიო სტუმარი გემიდან ხმელეთზე გადაუყვანია. ყველას ძალიან დაწყდა გული, როცა შეიტყვეს, რომ აკაკი იმ ღამესვე უნდა გამგზავრებულიყო მათგან. პოეტის სურვილით, პირველად მას თურმე “ქართველ კათოლიკეთა ფერიქვეის მონასტერი დაუთვალაიერებია, სადაც ებაასა ქართველ პატრებს და შეკრებილს ხალხს. ყველა გულდადებით ისმენდა საყვარელ მგოსნის თითოეულ სიტყვას” (გარდახვეწილი, 1909).

ამის მერე აკაკი ჯერ სტამბოლში მცხოვრები ქართველების — ივანე სიდავასა და ვლადიმერ წერეთლის ოჯახებში მიუწვევიათ სტუმრად, შემდეგ სტამბოლის საუკეთესო სასტუმროში მისთვის “საზოგადო სადილი” გაუმართავთ, ბოლოს კი ქალაქის ღირსშესანიშნავი ადგილები დაუთვალაიერებიათ. პარლამენტის დაუთვალაიერების დროს აკაკის ქართველი მუსულმანი დეპუტატებიც შეხვედრიან უდიდესი პატივისცემით. იმის იმედით, რომ პარიზიდან უკან დაბრუნებული პოეტი განმეორებითაც ეწვეოდათ, სტამბოლელი ქართველები გულდაწყვეტილნი გამომშვიდობებიათ საპატიო სტუმარს.

აკაკის სტუმრობას სტამბოლელ ქართველებზე იმდენად დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია, რომ ამ შეხვედრის დროს წამოჭრილი საჭირობოროტო საკითხები მათ 1909 წლის 21 აგვისტოს სპეციალურად მოწვეულ ყრილობაზეც კი განუხილავთ. ამასთან დაკავშირებით პატრი მერაბიშვილი აკაკისათვის გაგზავნილ წერილში წერდა: “ამ ენკენის 5, თქვენებურად 23 აგვისტოს, მოვანდინეთ ქართველების ყრილობა. ამ ყრილობას თავმჯდომარეობდა ივანე სიდავა. ყრილობაზე სიტყვა წარმოსთქვა ვინმე გელაძემ, რომელიც თურმე “ყველასათვის საამური არ იქნა, რადგან იგი რუსის კონსულს შეეხებოდა — ხოლო აქაურები ყველანი კონსულატის შემხედველები არიან და მის საწყენ საქმეს ვერ შეუდგებიან”... პოლიტიკურ ხასიათს ატარებდა აგრეთვე ყრილობაზე წარმოთქმული სიტყვა ქუთაისის არქიმანდრიტ ნიკოლოზისა, რომელიც იმხანად სპეციალურად კონსტანტინოპოლში იყო ჩასული. ყრილობაზე იქნა აგრეთვე შემუშავებული პრაქტიკული გეგმა, თუ

როგორ უნდა დახვედროდა ქართული კოლონია უკან დაბრუნებულ და გზად გამოვლილ აკაკი წერეთელს” (შ. ლომსაძე, 1984, გვ. 200).

სამწუხაროდ, ძირითადად, ფინანსური პრობლემების გამო, აკაკიმ სტამბოლელ ქართველებს თხოვნა ვერ შეუსრულა და სამშობლოში სულ სხვა გზით დაბრუნებულმა განმეორებით მათთან შეხვედრა უკვე ვეღარ მოახერხა.

ბოლო წერილი, რომლითაც აკაკი წერეთელმა კიდევ ერთხელ გამოხატა თავისი დამოკიდებულება ოსმალეთის იმპერიას შეხიზნული ქართველობისადმი, ყურნალ “განათლების” 1910 წლის VII ნომერში გამოქვეყნებული პატარა სტატია — “ტრაპიზონი (მგზავრის შენიშვნები)” იყო. ხსენებული პუბლიკაცია პოეტმა იმ შთაბეჭდილებათა საფუძველზე დაწერა, რომელიც მას ამ ქალაქისა და იქ დასაფლავებული უკანასკნელი ქართველი მეფის — სოლომონ მეორის საფლავის ნახვის შედეგად დაეუფლა. როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, 1909 წელს სამკურნალოდ საფრანგეთში მიმავალმა მწერალმა გზად ტრაპიზონშიც გაიარა და გარკვეული პერიოდის განმავლობაში ამ ქალაქს თავშეფარებული და იქვე დასაფლავებული სოლომონ მეფის საფლავიც მოინახულა.

აკაკის წერილისადმი ინტერესს არსებითად განაპირობებს ის ფაქტი, რომ ქრონოლოგიური თვალსაზრისით იგი ერთ-ერთი პირველი პუბლიკაცია იყო, რომელშიც საკმაოდ დეტალურადაა აღწერილი ტრაპიზონის ბედის მქონე ქართველი გვირგვინოსნის დღეს უკვე საბოლოოდ იავარქმნილი განსასვენებელი ადგილი და ზუსტადაა გადმოწერილი მისი საფლავის ქვაზე არსებული წარწერა.

როგორც მკითხველი ყოველივე ზემოთქმულიდანაც ნათლად დაინახავს, ე. წ. “ოსმალის საქართველოს” პრობლემისადმი მიძღვნილი თავისი მხატვრულ-პუბლიცისტური ნაწერებითა და ამ პრობლემის რეალურად მოსაგვარებელ გზათა ძიების პროცესში აქტიური მონაწილეობით აკაკი წერეთელმა საკუთარი ეროვნული მრწამსის წარმოჩენას კიდევ უფრო ფართო მასშტაბები შესძინა.

დამოწმებული ლიტერატურა

ჰ. აბაშიძე, 1963 - ჰ. აბაშიძე, წერილები, თბ., 1963 წ.

გარდახვეწილი, 1909 - გარდახვეწილი, აკაკი სტამბოლში (წერილი სტამბოლიდან). ინ.: “დროება“, თბ., 1909 წ. 20 აგვისტო.

ი. ელიაშვილი, 1990 - ი. ელიაშვილი, მოგონებები აკაკიზე, კრებული, თბ., 1990.

შ. ლომსაძე, 1984 - შ. ლომსაძე, მიხეილ თამარაშვილი და ქართველი კათოლიკენი, თბ., 1984.

ს. მესხი, 1964 - ს. მესხი, თხზულებანი, ტომი III, თბ., 1964.

ნ. ნ. ნიკოლაძე, 1965 - ნ. ნიკოლაძის წერილები აკაკისადმი, “მნათობი,” თბ., 1965.

ა. ნიკოლეიშვილი, 2009 - ა. ნიკოლეიშვილი, ქართული კულტურის კერა და ქართველები თურქეთში, ქუთაისი, 2009.

რ. სურმანიძე, 1969 - რ. სურმანიძე, დაუვიწყარი სახეები, ბათუმი, 1969.

თ. ფირალიშვილი, 1972 - თ. ფირალიშვილი, აკაკი წერეთელი და აქარა, ახალი ქართული ლიტერატურის საკითხები, III, თბ., 1972.

ქართველი შვილი, 1909 - ქართველი შვილი, წერილი სტამბოლიდან. იხ.: „დროება,” 1909.

ა. წერეთელი, 1959 - ა. წერეთელი, თხზ. სრ. კრებული თხუთმეტ ტომად, ტ. IX, თბ., 1959.

ა. წერეთელი, 1960 - ა. წერეთელი, თხზ. სრ. კრებული თხუთმეტ ტომად, ტ. XI, თბ., 1960.

ა. წერეთელი, 1963 - ა. წერეთელი, თხზ. სრ. კრებული თხუთმეტ ტომად, ტ. XV, თბ., 1963.

AVTANDIL NIKOLEISHVILI

AKAKI TSERETELI AND GEORGIANS LIVING IN TURKEY

Attitude of Akaki Tsereteli towards Turks are revealed basically in two ways: first, by his approach to national movement of Georgians living in the Empire and second, by the relations with Georgian clergy men serving in Georgian priory in Istanbul. Akaki's special interest towards the fate of Georgians living in the Turk Empire was shown by his lifelong attitude to people living in Adjara which was deprived from the home land. Akaki not only referred to mentioned problem with his words, but he often illegally visited Adjara and actively participated in planning and organizing rallies against Turks.

While talking about Akaki's relation with Georgians living in Turkey we should consider his approach to clergymen of Georgian catholic church and Georgians living on that land. His 50 years' poetic anniversary held in Istanbul should be regarded as the clear expression of this relations.

By his fiction-publicist writings dedicated to so called "Turkey's Georgia" and by expressing his national faith with his active participation in the processes of searching the ways of problem solutions he became the write of larger scale.

თემატიკური კატეგორიები

**აჭარის საკითხი ბაგათ “ნიუ-იორკ
ტაიმსის” ჟურნალში
(1918-1921 წლებში გამოქვეყნებულ პუბლიკაციათა მიხედვით)**

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის პერიოდში იმჟამინდელი მსოფლიოს ჰეგემონი სახელმწიფოები საკმაოდ მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ როგორც ჩვენი ქვეყნის “სახლავო კარიბჭედ” წოდებული ბათუმის, ისე მთელი აჭარის ცხოვრებაში. ეს მოვლენა არსებითად იყო განპირობებული მათი სამხედრო, პოლიტიკური და ეკონომიკური ინტერესებით ხსენებული რეგიონისადმი. პირველ ყოვლისა, სწორედ ამ მოვლენით უნდა აიხსნას ის გარემოება, რომ 1918-1921 წლებში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შესახებ “ნიუ-იორკ ტაიმსში” დაბეჭდილ პუბლიკაციათა დიდი ნაწილი ბათუმისადმი მიძღვნილი. ხსენებულ სტატიათა უმეტესობა ავტორთა ხელმოწერის გარეშე გამოქვეყნებული და, როგორც ჩანს, თავად რედაქციის მიერაა დაწერილი საინფორმაციო სააგენტოებიდან მოწვდილ ინფორმაციაზე დაყრდნობით, ცალკეულ შემთხვევებში კი დასახელებულ პუბლიკაციათა ავტორებად ისეთი ცნობილი ყურნალისტები გვევლინებიან, როგორებიც იყვნენ: ედვინ ჯიმსი, “ნიუ-იორკ ტაიმსის” მთავარი რედაქტორი 1932-1951 წლებში, ჩარლზ გრასტი და სხვები.

ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი, რითაც ბათუმისადმი მიძღვნილ პუბლიკაციათა დიდი ნაწილი იქცევა განსაკუთრებულ ყურადღებას, ქალაქის უაღრესად ხელსაყრელი სტრატეგიული ადგილმდებარეობისა და უდიდესი სავაჭრო-ეკონომიკური პოტენციალის წინა პლანზე წამოწევაა. პირველ ყოვლისა, სწორედ ამ ფაქტორებით იყო განპირობებული ის გარემოება, რომ ბათუმზე თავისი ზეგავლენის გავრცელებას არაერთი სახელმწიფო ცდილობდა – მეზობლებიცა და პირველ მსოფლიო ომში გამარჯვებულნიც. აღნიშნულ პრობლემას გაზეთმა “ნიუ-იორკ ტაიმსმა” არა მარტო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის პერიოდში მიუძღვნა არაერთი პუბლიკაცია, არამედ ჩვენი ქვეყნის გასაბჭოების შემდგომაც.

როგორც ცნობილია, კავკასიაში თურქეთის სამხედრო აგრესიის შეჩერება მხოლოდ პირველი მსოფლიო ომის მიწურულს მოხერხდა. კერძოდ, 1918 წლის 30 ოქტომბერს გაფორმებული მუდროსის ზავით თურქეთი იძულებული გახდა მთლიანად დაეთმო თავის პოზიციები ამიერკავკასიაში. აღნიშნულ მოვლენას “ნიუ-იორკ ტაიმსიც” გამოეხმაურა და ამ საკითხისადმი მიძღვნილ ერთ-ერთ პუბლიკაციაში ხსენებული საზავო ხელშეკრულებიდან ბათუმთან დაკავშირებული ამონარიდიც კი არის მოყვანილი. კერძოდ, გაზეთის ინფორმაციით, “მოკავშირეთა ოფიცრები განახორციელებენ კონტროლს იმჟამად თურქეთის დაქვემდებარებაში არსებულ ყველა რკინიგზაზე, მათ შორის, ამიერკავკასიაშიც; მათი განლაგება უნდა მოხდეს თავისუფლად, მოკავშირეთა ნების სრული გათვალისწინებით,

მიუხედავად იმისა, თუ რა დამოკიდებულება იქნება მოსახლეობაში. აღნიშნული მუხლი ითვალისწინებს მოკავშირეთა მხრიდან ბათუმის ოკუპაციასაც. თურქეთს არა აქვს უფლება პროტესტი განაცხადოს მოკავშირეთა ბაქოში "შესვლაზე" ("ნიუ-იორკ ტაიმსი," 3 ნოემბერი, 1918 წ.).

სამწუხაროდ, ამიერკავკასიაში თურქეთის აგრესიის აღაგმვას საქართველოსთვის ბევრი არაფერი მოუტანია სასიკეთო, რადგან ამ აგრესორის ადგილი ბათუმისა და მთლიანად რეგიონის ახალმა ოკუპანტმა - დიდმა ბრიტანეთმა დაიკავა. აღნიშნული საკითხისადმი მიძღვნილ სტატიებში არა მხოლოდ ინგლისის ინტერესებსა და მის მიერ გატარებულ პოლიტიკაზეა გამახვილებული ყურადღება, არამედ ქართული მოსახლეობის უარყოფით დამოკიდებულებაზეც ოკუპანტებისადმი.

"ნიუ-იორკ ტაიმსის" პუბლიკაციების მიხედვით ნათელი წარმოდგენა გვექმნება იმ კოლონიური პოლიტიკის არსზე, რომელსაც დიდი ბრიტანეთი ატარებდა ბათუმისა და მთელი რეგიონის მიმართ. მაგალითად, 1920 წლის 5 მაისის ნომერში დაბეჭდილ წერილში ნათქვამია, რომ "პროტექტორატის მსგავსი მმართველობა ჩამოყალიბდა აზერბაიჯანსა და მის მეზობელ საქართველოში. ბრიტანეთი მთავარი წარმმართველი ძალა რეგიონში მას შემდეგ გახდა, რაც მან კონტროლი დააწესა ბაქო-ბათუმის სარკინიგზო ხაზზე. აღსანიშნავია, რომ ბათუმი კვლავ რჩება ბრიტანეთის ჯარების მიერ გამაგრებულ ქალაქად... ერთის მხრივ ბაქო-ბათუმის გზის, მეორეს მხრივ კი ბალტიისპირეთის პროტექტის კონტროლით ბრიტანეთს შეუძლია მიიღოს ყველაფერი, რასაც მოისურვებს" ("ნიუ-იორკ ტაიმსი", 5 მაისი, 1920).

მსგავსი ხასიათისაა კიდევ ერთი პუბლიკაცია, სადაც ბრიტანეთის იმჟამინდელი პოლიტიკის განხილვასთან ერთად, მცირე ისტორიული ექსკურსიცაა მოცემული. კერძოდ, სტატიაში ნათქვამია, რომ დამოუკიდებლობის გამოცხადების პერიოდისთვის "საქართველოში გერმანია იყო მძლავრად წარმოდგენილი, ხოლო აზერბაიჯანში თურქული გავლენა სჭარბობდა. თუმცა, სავარაუდოა, რომ ბრიტანეთი რეგიონში მათ ორივეს ჩაანაცვლებს... როგორც ჩანდა, ბრიტანეთის სამხედრო სამინისტრო გასულ იანვარს მზადყოფნას გამოთქვამდა ბოლშევიკებისაგან დაეცვა კავკასია, თუმცა ბატონმა ლოიდ ჯორჯმა (ბრიტანეთის პრემიერ-მინისტრი 1916-1922 წლებში — ო. ნ.) მოულოდნელად შეცვალა გადაწყვეტილება შერიგების, "ვაჭრობისა და თანამშრომლობის" შეთავაზების სასარგებლოდ... აქვე უნდა ითქვას ისიც, რომ საქართველოში ბრიტანეთის ყოფნას მოსახლეობაში ძალიან დიდი ოპოზიცია გააჩნია" ("ნიუ-იორკ ტაიმსი", 11 მაისი, 1920 წ.).

ყოველივე ზემოთქმულთან ერთად, აქვე ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს ის ფაქტიც, რომ როგორც ევროპული სახელმწიფოები, ასევე ამერიკის შეერთებული შტატები, განსხვავებით საქართველოსგან, ძალზე დიდ ყურადღებასა და გულშემატიკვრობას იჩენდნენ სომხეთის მიმართ. ეს რომ ნამდვილად ასე იყო, ამას გაზეთ "ნიუ-იორკ ტაიმსში" გამოქვეყნებული ის წერილებიც ნათლად ადასტურებს, რომლებშიც ძალზე მკაცრად და გამობილი თურქეთის მხრიდან სომეხთა გენოციდი, იმაზე კი საერთოდ არაფერია ნათქვამი, თუ როგორ არაკეთილმეზობლურად იქცეოდა თავად სომხეთი მის ირგვლივ მყოფი სახელმწიფოების, მათ შორის საქართველოს, მიმართ.

ამერიკელთა მხრიდან სომხეთისადმი გამოჩენილი მართლაც უპრეცედენტო მხარდაჭერის დასტურად აქ “ნიუ-იორკ ტაიმსის” 1920 წლის 29 მაისის ნომერში დაბეჭდილი სტატიაც შეგვიძლია მივიჩნიოთ სათაურით “უილსონი (საუბარია ამერიკის 28-ე პრეზიდენტი ვუდრო უილსონზე 1913-1921 წწ. - ო. ნ.) ბათუმზე, როგორც სომხეთის პორტზე”. სტატიის შინაარსსაც რომ თავი დავანებოთ, აღნიშნული პუბლიკაციის სათაურიც კი მკაცრად დასაგმობი და აღმაშფოთებელია, რადგან იგი ყოველად უსაფუძვლოდ და სრულიად გაუმართლებლად არღვევს საქართველოს ტერიტორიულ მთლიანობას და ხელაღებით უგულვებელყოფს ჩვენი ქვეყნის სუვერენიტეტს. უშუალოდ პუბლიკაციაში კი ე. წ. ის “არგუმენტებიცაა” მოყვანილია, რატომ უნდა გამხდარიყო ბათუმი “სომხური პორტი”. კერძოდ, ამასთან დაკავშირებით სტატიაში ნათქვამია:

“სომხეთის საზღვრების დამდგენ არბიტრაჟზე პრეზიდენტმა უილსონმა დაყინებით მოითხოვა, რომ ახალ რესპუბლიკას მისცემოდა ზღვაზე გასასვლელი ბათუმის მეშვეობით. ეს მაშინ, როდესაც აღნიშნული ქალაქი, წინასწარი შეთანხმებით, უნდა გამხდარიყო მოკავშირეთა დაქვემდებარებაში მყოფი თავისუფალი პორტი. ბათუმი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პორტია შავ ზღვაზე... პრეზიდენტმა სწორედ ამ პორტში საბრძოლო გემებისა და ფლოტის გასაგზავნად სთხოვა სენატს რეზოლუციის მიღება, რათა ამით შესძლებოდათ ამერიკელი მოქალაქეებისა და მათი საკუთრების დაცვა” (“ნიუ-იორკ ტაიმსი”, 29 მაისი, 1920 წ).

სამწუხაროდ, როგორც ვხედავთ, დასავლეთის სახელმწიფოები, იქნებოდნენ ისინი ევროპული სახელმწიფოები, თუ ამერიკის შეერთებული შტატები, არა თუ რაიმე ფორმით არ გვეზარებოდნენ დამოუკიდებლობის შენარჩუნებაში, არამედ თავიანთი ქმედებით უდიდეს ზიანსაც კი აყენებდნენ ჩვენი სუვერენიტეტს. ბათუმის არასომხურ ქალაქად ქცევაში კი, რაგინდ გასაკვირიც არ უნდა იყოს, უადრესად მნიშვნელოვანი როლი საბჭოთა რუსეთთან 1920 წლის 7 მაისს გაფორმებულმა ხელშეკრულებამ ითამაშა. როგორც “ნიუ-იორკ ტაიმსის” ერთ-ერთი პუბლიკაცია იუწყება, სწორედ ამ ფაქტმა ააღებინა ზემოთქმულ განზრახვაზე ხელი პრეზიდენტი უილსონს. ნათქვამის დასტურად დავიმოწმებ ციტატას სტატიიდან:

“ცუდმა ქარმა დაჰბერა სომხეთისათვის, გაფორმდა რა ხელშეკრულება საქართველოს რესპუბლიკასა და მოსკოვს შორის, რომლის ძალითაც რუსეთმა ცნო საქართველოს დამოუკიდებლობა და მისი უფლებები ბათუმზე. ეს ნიშნავს, რომ ამ შეთანხმებით საქართველო კიდევ უფრო გაძლიერდა, ვიდრე სომხეთი... დღესდღეობით სომხეთს არ აქვს ზღვაზე გასასვლელი. ცნობილია, რომ პრეზიდენტმა უილსონმა მოითხოვა სომხეთის საზღვრების დელიმიტაცია და გამოთქვა თანხმობა სომხეთს გადასცემოდა ტრაპიზონი” (“ნიუ-იორკ ტაიმსი”, 30 მაისი, 1920 წ).

საბოლოოდ, ბათუმისა და ზოგადად მთელი აჭარის საქართველოსთვის მიკუთვნების საკითხი რუსეთ-თურქეთის 1921 წლის 16 მარტის მოსკოვის ხელშეკრულების საფუძველზე გადაწყდა; გადაწყდა მაშინ, როდესაც ჩვენი ქვეყანა უკვე ანექსირებული იყო საბჭოთა რუსეთის მიერ. შესაბამისად, აღნიშნული გადაწყვეტილება რუსეთმა, უპირველეს ყოვლისა, თავისი

სახელმწიფოებრივი ინტერესებიდან გამომდინარე მიიღო და არა ქართული მხარისა. ამის დასტურად აქ თუნდაც იმის გახსენებაც იკმარებს, რომ ქართული მხარის დაუკითხავად საბჭოთა ხელისუფლებამ თურქეთის სანაცვლოდ ართვინისა და არტაანის ოლქები გადასცა. გარდა ამისა, კიდევ ერთი პირობა, რომელიც თურქეთმა ბათუმისა და მთლიანად აჭარის დათმობის სანაცვლოდ წამოაყენა, ის იყო, რომ რეგიონს აუცილებლად უნდა ჰქონოდა ფართო ავტონომია, რომლის არსებობის გარანტიც თავად იქნებოდა. ასე შეიქმნა, საქართველოს სსრ რევკომის 1921 წლის 16 ივლისის დეკრეტით, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკა ოფიციალურად.

ყველა ზემოთ ჩამოთვლილ მოვლენას ეხმაურება "ნიუ-იორკ ტაიმსი". მაგალითად, 1921 წლის 21 მარტის პუბლიკაციაში აღნიშნული იყო: "დეილი ჰერალდის ინფორმაციით, საბჭოთა რუსეთსა და თურქეთის ხალხთა ასამბლეას შორის გაფორმდა ხელშეკრულება, ... რომლის ძალითაც თურქეთი აღიარებს საქართველოს სიუზერენობას ბათუმსა და მის ოლქზე მათზე ფართო ავტონომიის მიცემის უფლებით. თურქეთი ასევე გარანტირებულად უნდა იყოს თავისუფალი ყოველგვარი გადასახადებისგან და ვალდებულებისგან ბათუმის პორტით სატრანზიტო ტვირთის გადაზიდვის დროს" ("ნიუ-იორკ ტაიმსი", 21 მარტი, 1921 წ). რუსეთ-თურქეთის ზემონსენებულ ხელშეკრულებას, ასევე, ეხმაურება "ნიუ-იორკ ტაიმსის" 1921 წლის 7 ნოემბრის ნომერიც.

საყურადღებოა ის ფაქტიც, რომ "ნიუ-იორკ ტაიმსში" ბათუმის შესახებ გამოქვეყნებულ სტატიათა შორის ისეთ პუბლიკაციებსაც ვხვდებით, რომლებშიც არა მხოლოდ იქ შექმნილ სიტუაციაზეა საუბარი, არამედ ქალაქის მნიშვნელოვან როლზეც მთელ რეგიონში მიმდინარე მოვლენათა კონტექსტში. მაგალითად, როგორც ცნობილია, 1920 წლის 24 სექტემბერს სომხეთმა ომი გამოუცხადა თურქეთს. თუმცა მათ თურქეთისათვის სათანადო სამხედრო წინააღმდეგობის გაწევა ვერ შეძლეს და თურქთა არმიამ, ქაზიმ ქარაბეჩიროს მეთაურობით, 30 ოქტომბერს ჯერ ქალაქი ყარსი, 7 ნოემბერს კი ქალაქი ალექსანდროპოლი (დღევანდელი გიუმრი) დაიკავა. სომხეთის მთავრობა, ერევნისა და ეჩმიადინის დაკარგვის საფრთხის გამო, იძულებული გახდა დახმარებისათვის საბჭოთა რუსეთისთვის მიემართა და ალექსანდროპოლის საზავო ხელშეკრულების პირობებს დასთანხმებოდა.

ეს ყველაფერი აქ იმიტომაც გავიხსენე, რომ სომხეთ-თურქეთის ხსენებულ ომს "ნიუ-იორკ ტაიმსი" გამოეხმაურა და ამ მოვლენებში ბათუმის, როგორც საზღვაო ქალაქის, როლზეც გაამახვილა ყურადღება. მეტი სიცხადისათვის დავიმოწმებ თავად სტატიას: "სომხეთის დედაქალაქი ევაკუირებულია, რის გამოც დიდი სარკინიგზო მიმოსვლა ალექსანდროპოლსა და საქართველოს დედაქალაქ თბილისს შორის განუსაზღვრელი ვადით იქნა შეწყვეტილი..."

"ახლო აღმოსავლეთის დახმარების ამერიკული კომიტეტის" (ორგანიზაცია დაარსდა 1915 წელს - ო. ნ.) გენერალური მდივნის ჩარლზ ვიკერის (Charles V. Vickery) განცხადებით, კავკასიაში შექმნილი სიტუაციიდან გამომდინარე, პროდუქტებით, ტანსაცმლითა თუ სხვა საჭირო ნივთებით დატვირთული გემები უკვე ზღვაში არიან და ბათუმს უახლოვდებიან. აღნიშნული ტვირთი შეიცავს 5,813,000 შეკვრა ძველ ტანსაცმელსა და ფეხსაცმელს, 5,220 დიდ შეკვრა ბრინჯს, 1,680 შეკვრა შაქარს, 260 ტონა საპონსა და სხვა ნივთებს..." ("ნიუ-იორკ ტაიმსი", 16 ნოემბერი, 1920 წ).

გაზეთის იმავე ნომერში გამოქვეყნებულია მეორე სტატიაც, რომელიც ასევე სომხეთის გარშემო არსებულ პრობლემას ეხება და მის შედეგებს უფრო მეტად სავაჭრო-ეკონომიკური კუთხით განიხილავს. კერძოდ, გაზეთის აზრით, “თურქეთის აგრესიამ სომხეთისადმი და ამ უკანასკნელის უუნარობამ რაიმე წინააღმდეგობის გაწევისა, ბრიტანეთის ინტერესები კავკასიაში ძალიან შეარყია. სარკინიგზო ხაზის დაგეგმილი მშენებლობა, რომელიც ბათუმიდან უნდა დაწყებულიყო, თურქეთის სომხეთზე გამარჯვების გამო ჩაიშალა”.

სამწუხაროდ, იმის შესახებ, თუ რა მარშრუტს გაივლიდა ხსენებული სარკინიგზო ხაზი და რომელი იქნებოდა საბოლოო პუნქტი, სტატიაში არაფერია ნათქვამი. თუმცა, ის რომ აღნიშნული პროექტი არა მხოლოდ სტრატეგიული მხრივ იქნებოდა უაღრესად მნიშვნელოვანი, არამედ სავაჭრო-ეკონომიკური თვალსაზრისითაც, ალბათ, უდავოა.

გაზეთი “ნიუ-იორკ ტაიმსი” საბჭოთა რუსეთთან საქართველოს დაპირისპირებასთან დაკავშირებულ მოვლენებში ბათუმის ძალზე მნიშვნელოვან როლზეც ამახვილებს ყურადღებას. მაგალითად, აი, როგორ ახასიათებს ჩვენს ქვეყანაში შექმნილ სიტუაციას გაზეთის 1921 წლის 19 თებერვლის ნომერში გამოქვეყნებული პუბლიკაცია სათაურით “გავრცელებული ცნობით, საბჭოთა ჯარმა თბილისი აიღო”: “სარწმუნო ინფორმაციით, საბჭოთა არმიამ თბილისის ოკუპაცია მოახდინა. საქართველოს მთავრობა და მოკავშირეთა წარმომადგენლები ბათუმში გაემგზავრნენ, სადაც შეერთებული შტატების კონსული მოზერი და “ახლო აღმოსავლეთის დახმარების ამერიკული კომიტეტის” ბევრი თანამშრომელიც იმყოფებიან. ბათუმში არის ასევე შეერთებული შტატების ორი გამანადგურებელი ტორპედოს ნავი “ბარკერი” (Barker) და “ვიპლი”.

რუსული ჯარების მიერ ჩვენი ქვეყნის ოკუპაციასთან დაკავშირებით კიდევ უფრო დეტალურ ინფორმაციას გვაწვდის გაზეთის მომდევნო ნომერი. პუბლიკაციის ცნობით, “მოსკოვის ხელისუფლებისა და თურქების შეთანხმების შემდეგ, ბოლშევიკურმა ჯარებმა ააოხრეს საქართველოს რესპუბლიკა. ქართულმა მთავრობამ კი მანამდე დატოვა თბილისი, სანამ მას საბჭოთა ძალები დაიკავებდნენ. გავრცელებული ინფორმაციით, საქართველოს მთავრობა შეჩერდა ქუთაისში, თბილისიდან ბათუმში რკინიგზით მიმავალ გზაზე... ფრანგული კრეისერი კონსტანტინოპოლიდან ბათუმისკენ გამოემართა.

როგორც ბათუმიდან იტყობინება ამერიკის წარმომადგენელი ჩარლზ მოზერი, რომლის ოფისიც ცოტა ხნის წინ თბილისში იყო განთავსებული, ყველა ამერიკელი უსაფრთხოდაა. მაგრამ არსებობს საშიშროება, რომ თბილისში არსებული მდიდარი მალაზიები და სასახლეები გაძარცვული იქნება. მათ შორის, ვინც ცოტა ხნის წინ თბილისში მოღვაწეობდა, იყვნენ: ამერიკის კონსული (1919-1921 წლებში — ო. ნ.) ჯონ რანდოლფი და ვიცე-კონსული (1917-1921 წლებში — ო. ნ.) ჰუკერ დულიტილი, ასევე ამერიკის სავაჭრო აგენტები: გრიფინი, სმიტი (Smythe) და პერდიკარისი, “ახლო აღმოსავლეთის დახმარების ამერიკული კომიტეტის” დირექტორი ერნესტ იაროუ თავისი მეუღლით...” (“ნიუ-იორკ ტაიმსი”, 20 თებერვალი, 1921 წ.).

დამოწმებული პუბლიკაციისადმი ინტერესს განსაკუთრებით ზრდის ის ფაქტი, რომ მისი მეშვეობით რედაქციამ თავის მკითხველებს ჩვენი ქვეყნის მთავრობის მიერ თბილისის დატოვების, ქუთაისში გადასვლის, ბოლშევიკური

ჯარების მიერ საქართველოს რესპუბლიკის დამხობისა და თბილისში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების ამბავი ამ ტრაგიკული მოვლენის მოხდენამდე ხუთი დღით ადრე აუწყა თითქმის ზედმიწევნითი სიზუსტით, რაც პირადად ჩემთვის ძნელად ასახსნელ ფაქტს წარმოადგენს.

იმ დროისათვის (19-20 თებერვალი) კი, როცა ხსენებული წერილი იწერებოდა, საქართველოს მთავრობა არა თუ თბილისიდან არ აპირებდა სადმე წასვლას, არამედ ქართულმა არმიამ მტერს უკანაც კი დაახევინა. ეს რომ ნამდვილად ასეა, ამას თუნდაც ის ფაქტიც ადასტურებს, რომ აღნიშნული პუბლიკაციის გამოქვეყნებიდან ზუსტად ერთი დღის შემდეგ, 21 თებერვალს, სწორედ თბილისში მოწვეულმა დამფუძნებელმა კრებამ დაამტკიცა საქართველოს პირველი კონსტიტუცია.

ბოლო სტატია, რომელიც “ნიუ-იორკ ტაიმსში” ბათუმის შესახებ გამოქვეყნდა, 1921 წლის 23 აპრილით თარიღდება. მასში ბათუმსა და ზოგადად მთელს საქართველოში საბჭოთა ოკუპაციის შემდგომი პერიოდია განხილული. როგორც ზემოხსენებული პუბლიკაციიდან ირკვევა, საოკუპაციო რეჟიმმა თავისი მმართველობის დამყარების პირველ ხანებში ამერიკის მოქალაქეებსა და “ახლო აღმოსავლეთის დანმარების ამერიკული კომიტეტის” თანამშრომლებს მოქმედების სრული თავისუფლება მიანიჭა.

საბოლოოდ, არ გადავაჭარბებთ, თუ ვიტყვით, რომ 1918-1921 წლებში “ნიუ-იორკ ტაიმსში” ბათუმის შესახებ გამოქვეყნებული პუბლიკაციები, მიუხედავად მათში არსებული ინფორმაციული უზუსტობებისა და მოვლენათა არაობიექტური შეფასებებისა, მაინც უნდა მივიჩნიოთ საგულისხმო მასალად აღნიშნული პერიოდის ბათუმსა და აჭარაში მიმდინარე მოვლენებისადმი საერთაშორისო საზოგადოების დამოკიდებულების შესასწავლად და სიღრმისეულად გასააზრებლად.

დამოწმებული ლიტერატურა

გაზეთი ნიუ-იორკ ტაიმსის 1918-1921 წლების ნომრები.
საქართველოს ისტორია, XX საუკუნე, თბ., 2003.
<http://burusi.wordpress.com>
<http://politicalgraveyard.com/geo/ZZ/GG.html>.

OTAR NIKOLEISHVILI**ISSUE OF AJARA ON THE PAPER OF “THE NEW YORK TIMES”
(Based on the publications published in 1918-1921 years)**

During the period of the Democratic Republic of Georgia, the most powerful countries of the world played the important role in the life of Batumi and the whole Ajara Region. This interest, first of all, was stipulated by the military, political and economic importance of above mentioned region. This is the only explanation that the most of the publications of “New York Times” about Georgia, published in 1918-1921, are dedicated to Batumi.

Besides, some mistakes and less objectivity in some of those articles, we should consider them as a very important research materials for the estimation of the international community to the historical events, which were held in 1918-1921 in Batumi and in the whole Ajara Region.

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის

“ანდერძი დავით აღმაშენებლისა შიომღვიმისადმი”
(ი. ბერიძის ნაშრომის შესახებ)

“ანდერძი დავით აღმაშენებლისა შიომღვიმისადმი” ერთ-ერთი ძვირფასი დოკუმენტია, რომელშიც ვეცნობით შუა საუკუნეების საქართველოს ცხოვრების არაერთ მნიშვნელოვან მომენტს, ისტორიულ ვითარებას, ენობრივ ფაქტებს. აღნიშნული სიგელი შედგენილია 1123 წელს მეფის მიერ შირვანში ლაშქრობის წინ, რომელიც შიომღვიმის მონასტრისათვის უბოძებია, როცა ის მონასტერში მისულა წმინდა შიოს საფლავის მოსალოცად და მომავალ ომში შემწეობის სათხოვნელად.

აღნიშნული სიგელი დაწერილი ყოფილა დიდი ზომის ეტრატზე, რომლის სიგრძე ორ მეტრზე მეტი იყო, სიგანე კი ოცდაათი სანტიმეტრი. სიგელი მთლიანად ნაწერი იყო ნუსხური გრაფიკით, ხოლო თავსა და ბოლოში თითო წინადადება დაწერილი იყო მხედრულად თვით დავითის მიერ.

სახელოვანი მეფის მიერ სიგელის დამტკიცება, თავსა და ბოლოში თავისი ხელით დაწება და დამთავრება დიდი მოვლენაა მისი ბიოგრაფიისა და საერთოდ უნდა მივიჩნიოთ, რომ მას დიდი ძალა ენიჭებოდა და ახლაც ასეა.

სიგელი პირველად აღწერა თედო ყორღანიამ, რომელმაც 1895 წელს გამოსცა ქართულად და რუსულად. შემდეგ კი დედნისეული ნუსხური გრაფიკით გამოსცა სარგის კაკაბაძემ. ამ ორ ავტორზე დაყრდნობით ცნობილმა მეცნიერმა ისიდორე დოლიძემ მხედრული გრაფიკით დაბეჭდა “ქართული სამართლის ძეგლებს” მეორე ტომში (ი. დოლიძე, 1965, გვ. 12-18).

1915 წელს აღნიშნული დოკუმენტი სხვებთან ერთად გახიზნეს ჩრდილოეთ კავკასიაში; სამწუხაროდ ეს დოკუმენტები 1919 წელს განადგურდა. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში შემთხვევით აღმოჩნდა ფოტონეგატივები შესრულებული უცნობი ავტორის მიერ, რომელთა საშუალებით შესაძლებელი გახდა ფოტოანაბეჭდების დამზადება. მათ შორისაა ზემოხსენებული დოკუმენტები.

დავით მეფემ შიომღვიმეში ღვთისმშობლის ეკლესია ააშენა, დაუდგინა ტიპიკონი, იგი სიგელში წერს: “ვითარმედ მამათა და პაპათა ჩემთაგან სიგელნი ჰქონნან სოფელთათვის მათთა წმიდასა ამას უდაბნოსა, რაიცა სიბოროტითა ჟამათაცა შეცვალეხულიყო, მე კჳალა გამიახლებიან იგი სიგელნი და ძველის-ძველი ნასყიდი მონასტრისაგან ყოველი უბეგროდ, უბაჟოდ და უწყენელად კჳალა მომხსენებიან წმიდისა მამისა შიოსათვის”.

მან მრავალი შესაწირი უბოძა თავის მიერ აშენებულ მონასტერს, ბერთა საკრებულოს: “ძველთაგან სიგელი შეუვალობისა აქუს ცხვართათვის. სამი ათასი ცხვარი მთასა და ბარსა აწ მე მომიხსენიებია ორი ათასი ცხვარი და ხუთი ათასი ცხვარი, თვით სამეფო მონასტრისა და მათთა მეცხვარეთაი, უბაჟოდ და უწყინელად დგეს და იარებოდეს ჩუენსა ჭამბარსა გუერდით და ამისი გამოსავალი ცხვარი ჯორსა იყიდდეს... მატყლი მსახურთა მონასტრისათა და წუელა ძმათა მიეცემოდეს”. ასევე შესწირა თვალმარგალიტი უხვად, ჭურჭელი

ბროლისა, ასევე ასი ძროხა და ბოლოს წერს, რომ “უფალო ღმერთო დავითს მიუტევვენ ბრალნი მისნი სიყრმისა და ცლომილებისანი”.

დავით აღმაშენებლის ანდერძი ენობრივად ძველ ქართულს მისდევს, მაგრამ მოიბოვება ახალი ქართულის ნიმუშებიც. აღორძინების ხანაში ენობრივი პოლიტიკა გამოიხატება ძველი ტრადიციებისა და ახალი სამეცხველო ენის შექმნაში.

აღნიშნულ ძეგლში კარგად ჩანს ეპოქის სოციალურ-პოლიტიკური და კულტურული ცხოვრების სურათი, ხოლო ენობრივი თავისებურებანი წარმოადგენს მოცემული საფეხურისათვის ნიშანდობლივ თავისებურებებს.

ძეგლის ტექსტში გამოყენებულია **ა**-იოტა, რომლის შესახებაც სულხან-საბა აღნიშნავს, რომ ის “ნახევარხმოვანი დაბალი ბგერაა” (ს.ს. ორბელიანი, 1965, გვ. 25). აღნიშნული ნახევარხმოვანი ძირითადად გვხვდება ხმოვნების შემდეგ:

რადთამე განგებითა უღირსმჩენელობა; ეკლესიაჲ საშუალ მონასტრისა; სახიერისა ღმრთისადათა..

ბ- ბგერა ტექსტში გვხვდება როგორც სიტყვის დისაწყისში, ისე შუაში: არსენის ჳელსა არს; შემდგომ მოაწმაროს; კრული არს გაუჟანგელად; მოვაჟსენეთ ვედრი ჩემი...

აღნიშნულ ეპოქაში **ვ** და **ხ** ორ დამოუკიდებელ ბგერას წარმოადგენდა, ალბათ, ეს არის მიზეზი, რომ **ხ** ბგერაც რელიეფურად არის წარმოდგენილი: ღმრთისა მეოხებითა; ხოდაბუნი შემიწირავს მუხრანს; ციხედ და საღვურად ჰქონდეს...

უმარცვლო **ჟ** გავრცელებულია ძველ და საშუალო ქართულში, ასევე დიალექტებში. ძველსა და საშუალო ქართულში მარცვლიანი და უმარცვლო **ჟ** ორთოგრაფიულად არაა განსხვავებული, შემდგომ მათი განსხვავებისათვის ანტონ კათალიკოსმა შემოიღო “ბრჯგუს” ნიშანი უმარცვლო **ჟ**-სათვის.

უმარცვლო **ჟ**:

ძუელი და ძუელის ძუელი; ჩუენსა ჰაბარსა გუერდით; ძველთაგან ვეცადეთ; ჰქონებოდა მათთა გუართა და სხვა.

ტექსტში გვხვდება **ჟ**- ბგერა, რომელიც გადმოსცემს **ჟი/ვი** ბგერათკომპლექსს:

თუთ მეფე მეფეთა იქმოდა; ჩემისა ხატისათჳს; თჳნიერ ლოცვისა და შეწირვისა; თითო კარასეული ღჳნო; ცული ვითა გამიჩენია...

სახელთა მრავლობითი რიცხვის წარმოების დიდი ოდენობა ნართანიანია, მაგრამ წარმოდგენილია —**ებ**- სუფიქსიანებიც:

-ნარიანი: ქონებანი მისნი საავაზაკონი; ვიხილე განათლებულნი მამანი; საქონებელნი სოფელნი და აგარანი; მცხეთასა საქონებელნი მრავალნი დაემჭირნეს...

-თანიანი: წმინდათა დიდთა მარხვათა; ვითარად მამათა და ბაბათა ჩემთაგან; არცა მათთა აგარაკთა და საქონელთა...

-ებ-იანი: მინისა კანდელები; სასანთლეები სიწმინდის სამსახურო; მოთხრობითი ბრუნვა წარმოდგენილია თანხმოვანფუძიანებთან **-მან** არქაული ნიშნით:

ერთმან მათგანმან ძაგანმან შემაწუხებელმან; მისთამან, არა მრიდმან;

ესრეთ ყოფად სამშველმან გამოუძიებელმან; მიბრძანა სასომან ჩემმან ბერმან არსენი; მამამან ჩემმან უბოძა...

პირველი პირის ნაცვალსახელი **მე** წარმოდგენილია სხვადასხვა ბრუნვაში.

სახელობითი: მე ღირს მყოს; მე მიბრძანა ამის ანდერძის დაწერა...

მიცემითი: მე დავითს მიწყიეს; მე თუ ყამი მომცეს ღმერთმან.; მე მომიხსენებია...

ესე ნაცვალსახელი რამდენჯერმეა გამეორებული:

ესე ჯვრისაებრ; ჩემ მიერ ესე ოდენი; თვით ესე დამიმტკიცეთ...

ესე ნაცვალსახელი აღნიშნავს პირველ პირთან ახლოს მყოფ საგანს. სავრცობი **ა** გამოყენებულია მიცემით და ნათესაობით ბრუნვებთან:

სეფისკურსა განუყოფდენ; დღესა ჩემი განყოფაი იქმნას; მას დღესა აუსრულებოდეს; ბროლისა და ბაზიჯისა; სჯულსა ჩუენისასა...

ზმნისწინები გვხვდება არქაული ფორმით: განუყოფოდის, განუყოფდენ, განმგებელისა თვისისა, აღილო ხელი, აღმანუა საისრელად. განუკუთვნა ეკლესიები, მადლობად აღვუვარე, აღვივსე სამოთხრის მსგავსისა, განვიშვი სულითა...

ტექსტში, ასევე, ზმნისწინები გვხვდება ახალი ქართულით: მოართვან, მომიხსენიებია, მოუნიჭებია, დაუდგამს. მოხელდების, მოახმაროს, მოანიჭებდეს და სხვები.

“ანდერძი დავით აღმაშენებლისა შიომღვიმისადმი“ არის უკვდავი ძეგლი, რომელიც ნაირფეროვანი ენობრივი სტილით გამოირჩევა და მისი შესწავლა სკრუპულოზურად უნდა მოხდეს, რაც აუცილებელ საქმედ უნდა მივიჩნიოთ.

დამოწმებული ლიტერატურა

ი. დოლიძე, 1965 – ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. II, თბ., 1965.

აკ. შანიძე, 1973 – აკ. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, ტ. I, თბ., 1973.

ს. ს. ორბელიანი, 1965 – ს.ს. ორბელიანი, თხზულებანი, ტ. IV, თბ., 1965.

ჩვენო მეცნიერება, №8, 1924, გვ. 47-48.

NIKOLZ OTINASHVILI

“DAVID THE BUILDER’S WILL TO SHIO MGVIMELI”
ABOUT SOME LINGUISTIC PECULIARITIES

“David the Builder’s Will to Shio Mgvimeli” is one of the important document, where we get to know some facts, historical situation and language peculiarities of Georgia in medieval ages.

This document was made in big-sized leather, and the first and the last sentences of it was written by David the Builder himself.

The material was first described by Tedo Zhordania who published it in Georgian and Russian languages in 1895. Then it was published by Kakabadze and at last the famous Georgian scientist Isidore Dolidze published it in his second volume by name „About Georgian monuments”.

The development of the Georgian language as well as other spheres of art of the 11 th centuries were clearly sees. The language changes with its old traditions and new language speech of that time was wonderfully illustrates in David’s will.

The language events of the will is mainly old but we can see simplified forms as well such as y in front positions of the vowel. We can meet there many morphological forms which give text a great charm.

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
ქუთაისის განყოფილება

ხელოვნური ბორანამოსახლარები მდ. ბუზისწყლის
მიდამოებიდან
(ბორცვის მდინარისპირაში მდ. ბუზისწყლის
მიდამოები-I)

ზონის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში დაცულია ქართული კულტურული მემკვიდრეობის მნიშვნელოვანი კოლექციები, რომლებიც წარმოადგენს საქართველოს ისტორიისა და მატერიალური კულტურის შესწავლით დაინტერესებულ სწავლულთა კვლევა-ძიების საგანს.

არქეოლოგიური ფონდის კოლექციაში ინახება ბრინჯაოს, რკინის, კერამიკის ნაკეთობები, სამარხული ინვენტარი, ნუმიზმატიკური ძეგლები... მათ შორის ყურადღებას იქცევს კოლხური თეთრების განძების სიმრავლე. აღნიშნული მასალები ძირითადად მომდინარეობს მდ. გუბისწყლის მიდამოებში განლაგებული ხელოვნური გორანამოსახლარებიდან (ე.წ. "გორიკებიდან").

კვლევის მიზანია ზონის მუზეუმში დაცული "გორიკებთან" დაკავშირებული მატერიალური კულტურული ძეგლების შესწავლა და კატალოგის გამოცემა, რაც ვფიქრობთ, ხელს შეუწყობს "ზონის ქვეყნის" ისტორიის სრულყოფილ კვლევას, აგრეთვე დახმარებას გაუწევს მუზეუმის თანამშრომლებს სამუზეუმო გამოფენების ორგანიზებისა და განვითარების, კულტურულ-საგანმანათლებლო პროგრამების განხორციელების საქმეში.

I. გორიკა "უსახელო" - მდებარეობს სოფ. პატარა გუბში (ზონის რაიონი) სოფლის აღმოსავლეთით, ქუთაისი-ზონის გზატკეცილის მარცხენა მხარეს, გზიდან 400 მ-ის დაშორებით.

ბორცვი მცირე ზომისაა, ფორმით წაკვეთილი კონუსისებური, სამხრეთ-აღმოსავლეთით შემოუყვება არა ღრმა, ჭაობიანი თხრილი. ჩრდილო-დასავლეთით მხრიდან მას ესაზღვრება საყანე მიწები. ბორცვის თხემი ზემოდან მოსწორებულია, zedapir ze ninof art ul ia baTqaSebi da ker anikul i Wlr Wisfr agnert ebi . borcvi daf ar ul ia ekal -bar diT da xeebi T. zonebi: si naRl e 5,90 ოქ f uZis dm- 50 ოქ Txenis dm- 14 ოქ far Tobi - 0,25 ha.

amZeg i dan c nobil ia zedapir ze anakr ebi Sentleg i nasal ebi :

1. opTris pir gver dis fr agnert i (xnm# 5360/21). nacrisf er keciari , piri nom gval ebul ia, gar eT gadaxr ili ,yel i dabal ia, Sezneqil -pr ofil iari , t ar i q l i sebur i. zedapiri Sentkul ia foTl i sebur i Wleebi T da wril i nakaw i Rar ebi T. piri s dm- 11,5 ოქ kecis si sqe - 0,7 ოქ sm(t ab. I-3).

2. koVšbi (xnm # 5454/3).m yavi sf er keciari _ zedapir ze Savi feris laqebi T (cecxl is kval i). piri sworia, piri s gvir gvini nom gval ebul i, yel i dabal i, Sezneqil pr ofil iari, TandaTan gadadis tarSi. t ar i ganober il pr ofil iari, Zrisken davi w oebul i. Zri br tyel ia (Wlr Vli i gat exil ia or navil ad). si naRl e - 6,3 სმ; ყელის სიმაღლე - 0,5 სმ; ძირის დმ - 8 სმ; კეცის სისქე - 0,6 სმ (ტაბ. I-4).

3. ჭურჭლის პირგვერდის ფრაგმენტი (ხმმ №5360/51). რუხკეციანი, ყავისფერი ზედაპირით. პირი მომრგვალებული. შიგნით გადახრილი, მხარის დასაწყისი შემკულია დაბილული იარაღით დატანილი ჯაჭვისებური ჭდეების ანდაზით პირის დმ - 16 სმ; კეცის სისქე - 0,8 სმ (ტაბ. I-1).

4. ჭურჭლის პირგვერდის ფრაგმენტი (ხმმ №5360/31). რუხკეციანი, შავზედაპირიანი. პირი მომრგვალებულია, შიგნით გადახრილი, ტანი სადაა, გამობერილობროფილიანი. პირის დმ - 11 სმ; კეცის სისქე - 0,6 სმ (ტაბ. I-2).

5. ჭურჭლის კედლის ფრაგმენტი (ხმმ №5360/11). ნაცრისფერკეციანი. ზედაპირი შემკულია არაღრმა, ირგვლივ ღარებს შორის ჩასმული წიწვისებური ორნამენტით (ორნამენტი შესრულებულია ამოკაწვრის წესით). კეცის სისქე - 0,7 სმ (ტაბ. I-5).

6. ჭურჭლის კედლის ფრაგმენტი (ხმმ №5360/101). ყავისფერკეციანი ზედაპირი შემკულია ირგვლივი ღარებით და დაბილული იარაღით დატანილი ირგვლივი ჭდეებით. კეცის სისქე - 1 სმ (ტაბ. I-6).

7. კოჭობის ძირგვერდის ფრაგმენტი (ხმმ №5454/2). ღიაყავისფერკეციანი, შემორჩენილი ფრაგმენტის მიხედვით ტანი გამობერილობროფილიანია, ძირისაკენ თანდათან შევიწროებული. ძირი გამოყვანილია. დამზადებულია სუფთად განლევილი თიხისაგან. კეცის სისქე - 0,2 სმ; ძირის დმ - 3,8 სმ (ტაბ. I-7).

8. ხელსაფქვავის ფრაგმენტი, სამუშაო პირი ბრტყელი და ხორკლიანი. ზურგი მაღალი, ამობურცული. სიმაღლე - 8 სმ; სიგანე - 13 სმ (ტაბ. I-8).

9. სასრეს-სანაყი, დამზადებული რიყის ქვისაგან, გახეილ-გაპრიალებული ოთხკუთხა განივკვეთიანი. სიმაღლე - 24 სმ; სისქე - 6,5 სმ (ტაბ. I-9).

2. გორიკა "ბაძუება" - მდებარეობს სოფ. პატარა გუბის უკიდურეს სამხრეთ-აღმოსავლეთით, მდ. გუბისწყლის მარჯვენა ნაპირზე (ჯიხაიშის გასახვევთან, №1 "უსახელო" გორიკისაგან 2-3 კმ-ის დაშორებით).

ბორცვი დიდი, კონუსისებური ფორმის, ჭაობიანი თხრილით შემოზღუდული, დაფარული გაუვალი ეკალ-ბარდით და ხეებით. ირგვლივ შემოუყვება ღრმა, ჭაობიანი თხრილი. ზომები: სიმაღლე - 5-6 მ; ფუძის დმ - 70-80 მ; ფართობი - 0,57 ჰა.

მე-20 საუკუნის 30-იან წლებში ეს ძეგლი აღურიცხავს მხარეთმცოდნე პეტრე ჭაბუკიანს.¹ 1984-85-იან წლებში "გორიკა" დაუზვერავთ ხონის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმის თანამშრომლებს.² მათი გადმოცემით, ბორცვის თხემი მოფენილი ყოფილა დიდი რაოდენობის ბათქაშებით, ხის წნული ანაბეჭდებით. ძეგლზე ნაპოვნია შემდეგი ზედაპირული მასალა:

1. დერგის პირ-ყელის ფრაგმენტი. ყავისფერკეციანი, ზედაპირზე ნაცრისფერი ლაქებით (ცეცხლის კვალი), პირის გვირგვინი ოთხკუთხა განივკვეთიანია, გვირგვინის ზედა გვერდი დახრილია, გარეთა გვერდი სწორია,

1. პ. ჭაბუკიანი, ისტორიის, არქეოლოგიისა და ბუნების ძეგლთა აღრიცხვა ქუთაისის ოლქში, ხელნაწერი, გვ. 28, 1933, დაცულია ქუთაისის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის არქივში, საქმე №133/1.

2. ხონის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმის ექსპედიციის ხელმძღვანელს, მუზეუმის დირექტორს სიმონიძესა და მეცნიერ-თანამშრომლებს: დ. წვერავასა და ნ. ხარჭუას აღნიშნული ჩასიათის ძეგლები დაუზვერავთ შემდეგ სოფლებში: პატარა კუბი, დიდი კუბი, პატარა ჯიხაიში, გოჩა ჯიხაიში. ჩვენ ვერ შევძელით ამ ბორცვის ტოპოგრაფიული გეგმის შედგენა. ძეგლის სავარაუდო ზომების შესახებ ვეყრდნობით ხმმ ექსპედიციის წევრების ზეპირ ინფორმაციას.

შემკვლია დაკბილული იარაღით დატანილი რომბული ბადით. ყელი დაბალია, სწორი, ბლაგვი კუთხით გადადის ტანში. ზედაპირს ორი ირგვლივი ღარი მოუყვება. პირის დმ - 42 სმ; ზედა გვერდის სიგანე - 2 სმ; გარეთა გვერდის სიმაღლე - 3,8 სმ; კეცის სისქე - 1,2 სმ (ტაბ. II-1).

2. ჭურჭლის კედლის ფრაგმენტი (ხმმ №4876/1). ყავისფერკეციანია, შემკულია დაკბილული იარაღით დატანილი წიწვისებური ორნამენტის სარტყელით ირგვლივი ღარებით. კეცის სისქე კ 1,1 სმ (ტაბ. II-3).

3. ჭურჭლის კედლის ფრაგმენტი (ხმმ №4876/2). ყავისფერკეციანია, შემკულია დაკბილული იარაღით დატანილი წიწვისებური ორნამენტით და ირგვლივი არაღრმა ღარებით. კეცის სისქე კ 1,2 სმ (ტაბ. II-3).

4. დოქის პირ-ყელის ფრაგმენტი (ხმმ №4877/1). ღია ყავისფერკეციანია, რუხი ფერის ლაქებით (ცეცხლის კვალი), პირი სადა, გარეთ გადახრილი. ყელი შეხნეჭილბროფილიანი, ფრაგმენტზე შემორჩენილია ორლულიანი ყური, ზემოთ მორკალული, რომლის ერთი ბოლო უშუალოდ პირთანაა მიერთებული, მეორე კი მხარის დასაწყისში. პირის დმ არ იზომება. ყურის სიმაღლე - 7,5 სმ; სიგანე - 2,2 სმ; ყელის სიმაღლე - 5,2 სმ; კეცის სისქე - 0,4 სმ (ტაბ. II-2).

5. ჭურჭლის ყელი (ხმმ №4877/2). ყავისფერკეციანია ოვალურგანივკვეთიანია, ქიმისებური შვერილით. სიმაღლე - 8,7 სმ; სიგანე - 2,3 (ტაბ. II-5).

3. “სკენინას გორიკა” - მდებარეობს სოფ. დიდ კუხში, სოფლის სამხრეთ-აღმოსავლეთით, ბალათურა ლელის მარჯვენა სანაპიროზე (ქუთაისი-ხონის გზატკეცილის მარჯვენა მხარეს, გზიდან 150 მ-ის დაშორებით, გრიშა ივლიანეს ძე კუხალაშვილის ეზოში).

ბორცვი მცირე ზომისაა, ფორმით წაკვეთილი კონუსისებური. ჩრდილო-დასავლეთ მხარეზე მას ეკვრის 30-40 მ. სიგანის თხრილი, რომელშიც ჩრდილოეთ მხრიდან შემოედინება ბალათურა ლელის წყალი. წყალი თხრილიდან სამხრეთით გაედინება და 50 მ-ის დაშორებით ერთვის ბუნებრივ, ე.წ. “იაგორას წყაროს”. ბორცვის ჩრდილო-დასავლეთით განლაგებულია სახნავ-სათესი მიწები, ჩრდილო-აღმოსავლეთით 300-400 მ-ის დაშორებით თხმელის ტყეები და ჭაობებია. სიმაღლე - 4 მ; ფუძის დმ - 50 მ; ფართობი - 0,25 ჰა.

ბორცვს დასავლეთით, თხრილის გადაღმა ესაზღვრება 1,5 ჰა მოცულობის სასოფლო-სამეურნეო მიწები, რომელსაც მოსახლეობა “გორიკას” უწოდებს. ეს ადგილი რამდენადმე შემალღებულია, განსაკუთრებით მკვეთრია მისი რელიეფის სიმაღლე (2 მ.) სამხრეთ-დასავლეთ მხარეზე. “გორიკა” მუშავდება 30-იანი წლებიდან, რის შედეგადაც ზედაპირი დადაბლებულია და მოსწორებული. ხნულში დიდი რაოდენობით იყო მიმოფანტული ბათქაშების ნამსხვრევები. შეინიშნებოდა ადრეანტიკური ხანის კერამიკული ჭურჭლის ფრაგმენტები. ბორცვის ჩრდილოეთით შემორჩენილია ნაქაობარი თხრილის მცირე ნაწილი.

3 მონეტები უბოვია სოფლის მეკიდრს გ. კუხალაშვილს. დატულია ხონის მუზეუმში (ხმმ №2235). ამის შესახებ იხ. ზ. წიტიანიშვილი, ანტიკური ხანის მონეტები წულუკიძიდან, კუხრ. “ქეგლის მეგობარი”, №43-44, გვ. 74, თბ., 1976-77; ა. ფაილოძე, მატიაზე ხონისა, 1999, გვ. 22; გ. ლორთქიფანიძე, გ. გერაძე, კოლხური თეთრი, თბ., 2005, გვ. 13-14.

4. თბილისის არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის სპეცფონდში დატული ტობოგრაფიული რუკები, №216, 222. I: 25 000, 1957-58 წწ.

აღწერილ ტერიტორიას ჩრდილო-დასავლეთით ესაზღვრება 2 ჰა მოცულობის სახნავ-სათესი ფართობი, ე.წ. "ნამოსახლარები", რომლის რელიეფიც, აგრეთვე, შემადლებულია. მისი ზედაპირიც მოფენილია ბათქაშების ნამსხვრევებით. "ნამოსახლარების" ჩრდილო-დასავლეთით სათავეს იღებს "იაგორას წყარო". 1975 წელს აქ უპოვიათ თიხის ქილა, რომელშიც დაცული ყოფილა 300 ცალი მონეტა - "კოლხური" ნახევარდრაქმები.³

ადგილობრივი მოსახლეობის ცნობით, ჩვენ მიერ ზემოთ აღწერილი ტერიტორია 30-40-იან წლებში წარმოადგენდა შემადლებულ გორებს, რომლებიც შემდგომ წლებში სახნავ-სათესი ფართობებად უქცევიათ. მიუხედავად ამ მიდამოების ხანგრძლივი დამუშავებისა, ნათლად იკვეთება საინტერესო სურათი "გორიკების" ერთიანი კომპლექსისა, აქ ერთმანეთის გვერდიგვერდ განლაგებულია რამდენიმე უძველესი ნამოსახლარი. ნამოსახლართა კომპლექსის არსებობა დადასტურდა ტოპოგრაფიული რუკების საშუალებითაც.⁴ რუკაზე მოცემულია ოვალური ფორმის სხვადასხვა ზომის სამი ბორცვი, ერთმანეთთან არხების სისტემით დაკავშირებული.

ზონის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმის არქეოლოგიურ ფონდში დაცულია ძეგლზე ნაპოვნი შემდეგი მასალები:

1. კოჭობის (ქოთნის) პირგვერდის ფრაგმენტი (ხმმ №4516/21). რუხკეციანი, პირი გარეთაა გადახრილი, გვირგვინი სადაა; ყელი დაბალია, ქილისებური, შემკულია დაკბილული იარაღით დატანილი წერტილებითა და ნაკაწრი ღარებით. პირის დმ - 9 სმ; კეცის სისქე - 0,5 სმ (ტაბ. III-1).

2. კოჭობის (ქოთნის) პირყელის ფრაგმენტი (ხმმ №5361/21). ყავისფერკეციანი, პირი გარეთაა გადახრილი, ყელი სწორხაზოვანპროფილიანი. პირის დმ - 9,5 სმ; კეცის სისქე - 0,6 სმ (ტაბ. III-2).

3. ჭურჭლის მხრის ფრაგმენტი (ხმმ №4516/11). ყავისფერკეციანი, შემკულია ნახევარმთვარისებური ქედით, კეცის სისქე - 0,9 სმ (ტაბ. III-III).

4. ჭურჭლის პირგვერდის ფრაგმენტი (ხმმ №4515). რუხკეციანი, გლუვზედაპირიანი. პირი შიგნითაა გადახრილი, პირის დმ - 14 სმ; კეცის სისქე - 0,7 სმ (ტაბ. III-5).

5. ჭურჭლის ძირ-ტანის ფრაგმენტი (ხმმ №4515/11). ყავისფერკეციანი, გამობერილპროფილიანია. ძირი ბრტყელი, ძირის დმ - 12 სმ; კეცის სისქე - 0,8 სმ (ტაბ. III-4).

6. ჭურჭლის ძირ-ტანის ფრაგმენტი (ხმმ №4515). რუხკეციანი; ტანი ძირს კუთხით უერთდება, ძირი ბრტყელია. ძირის დმ - 13 სმ; კეცის სისქე - 1 სმ (ტაბ. III-6).

4. "გორიკა" ფალუარი - მდებარეობს სოფ. დიდ კუხში (ზონის რ-ნი), სოფლის ჩრდილო-აღმოსავლეთით, "ფალუარის მინდორზე", მდ. კუხისწყლის მარჯვენა სანაპიროზე. აქ გამართული ყოფილა წისქვილები, რის გამოც მოსახლეობა ამ ადგილებს "ნაწისქილარსაც" უწოდებს.

ბორცვი მცირე მოცულობისაა, ფორმით კონუსისებური, უთხრილო. ზედაპირი მოფენილია გამოწვარი ბათქაშებითა და კერამიკული ჭურჭლის

³ შდრ., იხ. ქუთაისის მუზეუმისა და არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის სპეც. ფონდებში დაცული ტოპოგრაფიული რუკები (ქიმ, №46-197/6, თბ., 1973 მ. I 5000, აკც №216, თბ., 1957, 1958, 1973. მ. I. 25000.

ფრაგმენტებით, ჩრდილოეთ მხარეს ფერდი ჩამონგრეული აქვს, გაშიშვლებული, მოფენილია რიყის ქვებისა და ბათქაშების მძლავრი გროვებით. ჩამოუდის ბუნებრივი დღე. ბორცვი გარშემორტყმულია ვრცელი მინდვრებითა და სახნავ-სათესი ფართობებით. ადგილობრივთა გადმოცემით, აღნიშნულ ტერიტორიაზე უპოვიათ ქვევრსამარხები.

სოფ. დიდი კუხის სამხრეთით, მდ. კუხისწყლის მარჯვენა სანაპიროზე ჩვენ მიერ აღრიცხულია, აგრეთვე, რამდენიმე "გორიკა":⁵

ა) "თენღების გორიკა", რომელიც მდებარეობს "სკვინჩას გორიკის" ჩრდილო-აღმოსავლეთით 1,5 კმ-ის დაშორებით.

ბ) "ირემადის გორიკა", მდებარეობს ზემოთ დასახელებული ძეგლების აღმოსავლეთით. ისიც 1,5 კმ-ის დაშორებით. ამ ძეგლიდან ნ. ბერძენიშვილის სახელობის ქუთაისის ისტორიულ მუზეუმში შემოსულია დამწვარი კერამიკისა და ბათქაშის ფრაგმენტები 1981 წელს: A - 715/1-2.

გ) "გორიკა" მდ. კუხისწყლის განშტოებაში (წულუკიძის ყოფილი სასწავლო მეურნეობის ჩრდილო-დასავლეთით, 300 მ-ის დაშორებით).

ხონის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში და სოფ. ქუტირის საშუალო სკოლაში დაცულია ფალუარის გორიკაზე ნაპოვნი კერამიკული მასალები:

1. ქოთნის პირ-ყელისა და ტანის ფრაგმენტი (ხმმ №5258/11). რუხკეციანი; პირი გარეთაა გადაშლილი, ყელი შეზნექილბროფილიანია, ქვემოთ დავიწროებული, ტანს კუთხით უერთდება; ტანი გამობერილბროფილიანია. მხარი შემკულია ქიმისებური შვერილით, რომელსაც შემოუყვება ორი ნაკაწრი წრე და უწყსრიგოდ გამოყვანილი ნაჭდევების მცირე რივი. ზედაპირი დაფარულია შავი ფერის ლაქებით (ცეცხლის კვალი). თიხა შეიცავს შავი ფერის მარცვლისებურ მინარევებს. პირის დმ - 9,5 სმ; კეცის სისქე - 0,8 სმ (ტაბ. IV-1).

2. ქოთნის პირ-ყელისა და ტანის ფრაგმენტი (ხმმ №6258). რუხკეციანი, პირი გარეთაა გადახრილი, ყელი შეზნექილბროფილიანი, ქვემოთ დავიწროებული, ტანს თანდათანობით უერთდება. შემკულია ფრჩხილისებური ნაჭდევების ერთი რივით. ტანი გამობერილბროფილიანია. თიხა მინარევებიანია, შეიცავს რუხი ფერის არამბრწყინავ ნამცეცებს. პირის დმ - 9,5 სმ; კეცის სისქე - 0,6 სმ (ტაბ. V-2).

3. ქოთნის პირ-ყელისა და ტანის ფრაგმენტი (ხმმ №6258). რუხკეციანი გარეთა და შიდა ზედაპირი ყავისფერი. პირი გარეთაა გადახრილი, ყელისაკენ დავიწროებული, ყელი შეზნექილბროფილიანია, ტანს კუთხით უერთდება; შემკულია დაკბილული იარაღით დატანილი წიწვისებური ორნამენტით და წვრილი ირგვლივი ღარით. მხარი შემკულია ქიმისებური შვერილით. ტანი გამობერილბროფილიანია. ზედაპირზე შეინიშნება ნაკაწრი ხაზებით შედგენილი ორნამენტი. თიხა მინარევებიანია, შეიცავს მბრწყინავ, ყავისფერ ნამცეცებს. პირის დმ - 10 სმ; კეცის სისქე - 0,6 სმ (ტაბ. IV-3).

4. ქოთნის პირ-ყელისა და ტანის ფრაგმენტი (ხმმ №6258). ყავისფერკეციანი მოყვანილობის, №3 ანალოგიურია. ყელი შემკულია წვრილი ირგვლივი (ნაკაწრი) ღარებით, ქიმისებური შვერილით და ვერტიკალურად მიმართული ნაჭდევების ორი რივით. ზედაპირზე შეინიშნება ჩარხით დამუშავების კვალი. პირის დმ - 9 სმ; კეცის სისქე - 0,6 სმ (ტაბ. IV-4).

5. ქოთნის პირ-ყელისა და ტანის ფრაგმენტი (ხმმ №5258/21). ყავისფერკეციანი, ფორმით №3-ის ანალოგიური. მხარი შემკულია ქიმისებური შვერილით, რომელიც ირგვლივ შემოუყვება წრიული ღარებით. ზედაპირი დაფარულია ირიბად და ჰორიზონტალურად მიმართული სხვადასხვა ზომის ღარებით. შიდა ზედაპირი დაფარულია შავი ფერის ლაქებით (ცეცხლის კვალი). თიხა მინარევებიანია. შეიცავს ქარსისა და მუქი ფერის არამბრწყინავ ნამცეცებს. პირის დმ - 19 სმ; კეცის სისქე - 0,7 სმ (ტაბ. IV-5).

6. ქოთნის პირ-ყელისა და მხარის ფრაგმენტი (ხმმ №5200/11); ყავისფერკეციანი; პირი გარეთაა გადახრილი, ყელი შეზნექილპროფილიანია, მხრის დასაწყისი შემკულია ირიბად მიმართული ნაჭდევების ერთი რიგით. თიხა მინარევებიანია, შეიცავს თეთრი და რუხი ფერის ნამცეცებს. პირის დმ - 9,5 სმ; კეცის სისქე - 0,8 სმ (ტაბ. IV-6).

7. ქოთნის პირ-გვერდის ფრაგმენტი (ხმმ №5258/31). ყავისფერკეციანი, პირმოყრილი, ტანის სფეროსებრი მოყვანილობის. ზედაპირი შემკულია ირგვლივი ღარით და ფოთლისებური ჭდეებისაგან შედგენილი წიწვისებური სარტყლით. მხარზე აქვს კონუსისებური შვერილი, დაფარულია შავი ფერის ლაქებით (ცეცხლის კვალი). თიხა შეიცავს თეთრი და შავი ფერის არამბრწყინავ მინარევებს. პირის დმ - 7,5 სმ; კეცის სისქე - 0,6 სმ (ტაბ. V-I).

8. ქოთნის პირ-გვერდის ფრაგმენტი (ხმმ №5047/11). ყავისფერკეციანი, მოყვანილობით №22-ის ანალოგიური. ზედაპირი შემკულია ირგვლივი და ღარებით შემოვლებული ოვალური შევრონებით, რომლებიც ამოვსებულია მორკალური ღარებით და კობით. პირის დმ - 7 სმ; კეცის სისქე - 0,5 სმ (ტაბ. V-2).

9. ქოთნის პირ-გვერდის ფრაგმენტი (ხმმ №5262/31). ყავისფერკეციანი, ფორმით №23-ის ანალოგიური. პირი გარედან შემკულია ჰორიზონტალური ღარებით. ზედაპირი შემკულია ნახევრადოვალურ და ღარებს შორის მოქცეულ ფართოდ ამოღარული ნაჭდევების დეკორით. თიხა მინარევებიანია (თეთრი და რუხი ფერის არამბრწყინავი ნამცეცებით). პირის დმ - 9 სმ; კეცის სისქე - 0,7 სმ (ტაბ. V-3).

10. ქოთნის პირ-გვერდის ფრაგმენტი (ხმმ №6258/7). ყავისფერკეციანი, პირი გარეთაა გადახრილი, ყელი დაბალია, შეზნექილპროფილიანი. ტანი გამობერილპროფილიანია. ზედაპირი შემკულია არასიმეტრიულად დატანილი ჰორიზონტალური, ირიბი და სხვადასხვა სახის ღარებით. თიხა შეიცავს თეთრი და შავი ფერის მინარევებს. პირის დმ - 9,5 სმ; კეცის სისქე - 0,7 სმ (ტაბ. V-4).

11. ქოთნის პირ-გვერდის ფრაგმენტი (ხმმ №6258). ყავისფერკეციანი, მოყვანილობით №25-ის ანალოგიური. ყელს ორი ირგვლივი ღარი მიუყვება ყელს ქვემოთ, მხრის დასაწყისი შემკულია ფოსოებიანი ღრმა ღარით. ტანი შემკულია ჰორიზონტალურად და ირიბად მიმართული ღარებით. პირის დმ - 16 სმ; კეცის სისქე - 0,8 სმ (ტაბ. V-5).

12. ქოთნის პირ-გვერდით ფრაგმენტი (ხმმ №5049/41). ყავისფერკეციანი, პირმოყრილი, გარედან პირს ჰორიზონტალური ღარები მიუყვება, ტანი შემკულია ოვალური და შვეული ღარებით. ღარებს შორის მოქცეული სიბრტყეები დაფარულია ირიბად და ჰორიზონტალურად მიმართული წვრილი ნაკაწრი ხაზებით. პირის დმ - 16 სმ; კეცის სისქე - 0,6 სმ (ტაბ. V-6).

13. ქოთნის პირ-გვერდის ფრაგმენტი (ხმმ №5875). რუხკეციანი, ყავისფერზედაპირიანი, პირგადაშლილი. ყელი დაბალია, შეზნექილპროფილიანი, ტანი ქილისებური. ზედაპირი შემკულია კანელურებით შიდა ზედაპირზე შეინიშნება იარაღით მოსწორების კვალი. პირის ღმ - 16 სმ; კეცის სისქე - 0,8 სმ (ტაბ. V-7).

5. გორიკა "ნადივარა" - მდებარეობს სოფ. გოჩა ჭინაიშში, სამხრეთ-აღმოსავლეთით, "ნადივარას ველზე", ბალათურა ღელის განშტოებაში.

ბორცვი მოზრდილია, ფორმით წაკვეთილი კონუსისებური, თხემი მოსწორებულა. ზედაპირზე შეინიშნება ბათქაშები და კერამიკული ჭურჭლის ფრაგმენტები. ბორცვი შემოზღუდულია ღრმა, ჭაობიანი თხრილით. თხრილის პირს მიწაზენული შემოუყვება. ჩრდილო-აღმოსავლეთი მხრიდან აქვს მისასვლელი გზა. თხრილში წყალი ბალათურა ღელიდან შედის (ღელე 3-4 კმ-ის დაშორებით ერთვის მდ. გუბისწყალს). ბორცვი ხეებითა და ხშირი ეკალ-ბარდითაა დაფარული.

ზომები: სიმაღლე - 8,20 მ; ფუძის ღმ - 60 მ; თხემის ღმ - 16,5 მ; ფართობი - 0,3 ჰა.

"ნადივარას გორიკის" ჩრდილო-აღმოსავლეთით, დაახლოებით 800 მ-ის დაშორებით, სოფლის მკვიდრ ვედი ბაგრატის ძე ჯანელიძის საკარმიდამო ნაკვეთში რამდენიმე წლის წინ მიწის დამუშავების დროს უპოვიათ ნივთები: ექვსი ცალი კოლხური ცული, მათ შორის ერთი გრავირებული და მშვილდსაყინძი, ორნამენტირებული - 1 ცალი. ადგილი, სადაც დასახლებული ნივთები იქნა აღმოჩენილი, წარმოადგენს მცირე შემალლებას (1,20 მ). ადგილობრივი მოსახლეობა ამ შემალლებას "ზეგანს" უწოდებს, ხოლო მის ირგვლივ მდებარე ტერიტორიას "ნამოსახლარებს". "ზეგანი" და "ნამოსახლარები" მოიცავენ დაახლოებით 0,6 ჰა ფართობს. აღნიშნული ფართობი მუშავდება. ზედაპირზე მოფენილია ბათქაშების ნამსხვრევებით. შეინიშნება ადრეანტიკური ხანის კერამიკული ჭურჭლის უსახო ფრაგმენტები. "ნადივარას გორიკის" ჩრდილო-აღმოსავლეთით, დაახლოებით 800 მ-ის დაშორებით, ფიქსირდება მეორე ნამოსახლარის ნაშთი. როგორც ჩანს, აღნიშნულ ტერიტორიაზე მოცემულია ნამოსახლართა ერთიანი კომპლექსი. აქ ნაპოვნია შემდეგი მასალები:

1. დერგის პირის ფრაგმენტი (ხმმ №5361/151). ყავისფერკეციანი, ოთხკუთხაგანაკვეთიანი, პირის გვირგვინის ზედა გვერდი შიგნითაა გადახრილი, გარეთა გვერდი გამობერილია. ყელს უერთდება ბლავვი კუთხით. ყელი დაბალია, სწორხაზოვანპროფილიანი, ტანს კუთხით უერთდება. პირის ღმ - 18 სმ; კეცის სისქე - 0,9 სმ (ტაბ. VI-1).

2. ქოთნის პირ-ყელის ფრაგმენტი (ხმმ №5361/41). ყავისფერკეციანი, პირგადაშლილი, ყელი შეზნექილპროფილიანია (თინა შეიცავს თეთრ და ლევა ფერის არამბრწყინავ მინარევებს); პირის ღმ - 42 სმ; კეცის სისქე - 1,3 სმ (ტაბ. VI-2).

3. დერგის პირ-ყელის ფრაგმენტი (ხმმ №5361/21). ყავისფერკეციანი, პირის გვირგვინი რთულია, ისრისპირისებურია. გარეთა პირი თანდათან გადადის

6. ნივთები უპოვიათ ვედი ბაგრატის ძე ჯანელიძესა და გიორგი ვალერიანის ძე დარსაველიძეს და გადაუციათ ზონის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმისათვის (იხ. ხმმ №5390/1,2, 5351, 5429, 3889).

ყელში, ყელი შეზნექილპროფილიანია, პირის გვირგვინის გარეთა გვერდი შემკულია დაკბილული იარაღით დატანილი რომბული ბადით. პირის დმ - 16 სმ, ზედა გვერდის სიგანე - 2 სმ, გარეთა გვერდის - 2,8 სმ, კეცის - 0,6 სმ (ტაბ. VI-3).

4. ქოთნის პირ-ყელის ფრაგმენტი (ხმმ №5361/61). ნაცრისფერკეციანი, ზედაპირი შავი ლაქებით. პირის გვირგვინი სადაა, გარეთ გადახრილი, ყელი დაბალია. თანდათან უერთდება ტანს. ზედაპირზე შეინიშნება მოსწორების კვალი. პირის დმ - 14 სმ; კეცის სისქე - 0,7 სმ (ტაბ. VI-4).

5. დერგის პირ-ყელის ფრაგმენტი (ხმმ №5362/127). მოწითალო, ყავისფერკეციანი, პირი გარეთაა გადახრილი. ყელი შეზნექილპროფილიანია, დაბალი, თანდათან უერთდება ტანს. ყელისა და მხარის შემორჩენილი ნაწილი შემკულია ორი ირგვლივი და მარცხნივ მიმართული წვრილი ნაკაწრი ღარებით. პირის დმ - 28 სმ; კეცის სისქე - 0,9 სმ (ტაბ. VI-5).

6. ქოთნის პირ-ყელის ფრაგმენტი (ხმმ №5361/31). ყავისფერკეციანი. ზედაპირზე შავი ფერის ლაქებით. პირის გვირგვინი გამობერილპროფილიანია, შესქელებული. პირი გარეთ გადახრილი, ყელი დაბალი, უმნიშვნელოდ შეზნექილი. ყელი და მხარის დასაწყისი შემკულია ნაკაწრი ხაზებით შედგენილი სარტყლით. პირის დმ - 16 სმ, კეცის სისქე - 0,6 სმ (ტაბ. VI-6).

7. კოჭობის პირ-გვერდის ფრაგმენტი (ხმმ №5361/51). რუხკეციანი, პირი შიგნით გადახრილი. პირთან ახლოს ზედაპირზე დაძერწილი აქვს ქიმისებური შვერილი. პირის დმ - 22 სმ; კეცის სისქე - 0,8 სმ (ტაბ. VI-7).

6. პატარა ჯიხაიშის "გორიკები" - მდებარეობს სოფ. პატარა ჯიხაიშში (სამტრედიის რ-ნი) სკოლის სამხრეთ-აღმოსავლეთით და სოფ. ლანი-რქუტირის (ზონის რ-ნი) აღმოსავლეთით, სამტრედია-ზონის სასაზღვრო ხაზზე, I ეწერ-კულაშის არხის მარჯვენა ნაპირზე, სამანქანო გზიდან 150 მ-ის დაშორებით. "გორიკების" განლაგება ჯგუფურია.⁷

"გორიკა" №1 - მცირე ზომის ბორცვია, ფორმით კონუსისებური. თხემი ზემოდან მოსწორებულია. ირგვლივ შემოუყვება 8-10 მ-ის სიგანის არაღრმა თხრილი, რომელიც 1988 წელს მოუსწორებიათ. სამხრეთ-აღმოსავლეთ მხრიდან აქვს შესასვლელი. ბორცვზე და მის ირგვლივ განლაგებულ სახნავ-სათეს ფართობზე მიმოფანტულია გამომწვარი ბათქაშები და კერამიკული ქურქლის ფრაგმენტები. თხემზე ცენტრალურ ნაწილში, მცირე ზომის ორმოა ამოღებული, რომლის ჭრილში მოჩანს ბათქაშებისა და ნახშირის ნაწილაკების შემცველი ფენა. ჩრდილო-დასავლეთით, 85 მ-ის დაშორებით, ჩამოუდის ბუნებრივი ღეღე.

ზომები: სიმაღლე - 3,70 მ; ფუძის დმ - 66 მ; ფართობი - 0,36 ჰა. სხვადასხვა დროს ბორცვზე აუკრებიან ზედაპირული მასალები. ისინი დაცულია სოფ. ქუტირის საშუალო სკოლის ისტორიის კაბინეტში,⁸ მარტვილისა და ზონის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმებში. ბორცვის სამხრეთ-დასავლეთით მიწის დამუშავების დროს ქვევრსამარხები უპოვიათ (ერთ-ერთი უპოვია სოფლის მკვიდრს — გედეონ ქავზინაძეს).

7. იხ. ქიმ ტოპოგრაფიული რუკების ფონდი, №46-19/76, თბ., 1973.

8. მასალები შეუგროვებია ქუტირის საშუალო სკოლის ისტორიის მასწავლებელ რაულ ჩხაიძეს.

გორიკა №2 - განლაგებულია №1-ის აღმოსავლეთით, 83 მ-ის დაშორებით. ბორცვი დანგრეულია, ჩამოჭრილი აქვს სამხრეთ-დასავლეთი ნაწილი. შემორჩენილ ნაწილს წაგრძელებული ფორმა აქვს მიღებული. ზედაპირი მოფენილია რიყის ქვებით. სამხრეთ-აღმოსავლეთით მას გარს უვლის არალრმა, ნაჭობბარი თხრილი, რომელშიც ალაგ-ალაგ მიწაა ჩაქცეული. თხრილის პირს მიწაზვინული შემოუყვება, ჩრდილო-დასავლეთით თხრილი მთლიანად მიწითაა ამოვსებული. აღმოსავლეთით 120 მ-ის დაშორებით მოედინება ლეღე "ნაფერებალი/ნაფელეხარი". ბორცვი დაფარულია ეკალ-ბარდითა და ხეებით. ირგვლივ საყანე მიწებია, ხნულის ზედაპირზე მიმოფანტულია ბათქაშებისა და კერამიკული ჭურჭლის ნამსხვრევები.

ზომები: შემორჩენილი ნაწილის სიგრძე - 1,5 სმ; სიგანე - 50 მ; სიმაღლე - 3 მ; თხრილის სიგანე - 20-25 მ; მიწაყრილის სიმაღლე - 1,5 მ; სიგანე - 9-10 სმ; საერთო ფართობი - 0,75 ჰა.

XX საუკუნის 30-იან წლებში ამ ბორცვიდან მიწის გატანის დროს უპოვიათ ლითონის ვარცლი ლომის ფეხების გამოსახულებით.⁹ აგრეთვე, თიხის ქოთნები და ჭურჭლის ფრაგმენტები.

გორიკა №3 - განლაგებულია №1-2 გორიკების ჩრდილოეთით, გზის მარჯვენა მხარეზე, 300-400 მ-ის დაშორებით, შუაგულ მინდორში, რის გამოც მას "მინდვრის გორიკას" ვუწოდებთ.

ბორცვი ფორმით ნახევარსფერულია. ირგვლივ შემოუყვება თხრილი. თხემზე ამოღებულია მცირე ზომის (1მ X 1მ) ორმო. ჩრდილოეთიდან სამხრეთის მიმართულებით შეინიშნება ორი (70 სმ სიღრმის) არალრმა თხრილი. სამხრეთის მხრიდან აქვს 4-5 მ-ის სიგანის შესასვლელი გზა. ზედაპირი მოფენილია რიყის ქვებით. ირგვლივ მიმდებარე ტერიტორია: ჩრდილოეთით, სამხრეთით და დასავლეთით შემოსაზღვრულია თხემლის ტყით. დასავლეთით ტყის მასივის სიგანე - 50-60 მ. ზედაპირზე შეინიშნება ბათქაშების ფრაგმენტები. ზომები: ბორცვის სიმაღლე - 1,5 მ; ფუძის დმ - 46,50 მ; ფართობი - 0,24 ჰა.

მინდორს, სადაც ბორცვი მდებარეობს, ადგილობრივი მოსახლეობა "ქვამსკერას" (მეტისმეტი ქვიანობის გამო), თვით ბორცვს კი "გორმაღალას" უწოდებენ. დროთა განმავლობაში ეს ადგილი მუშავდება და ბორცვი ამის გამო დადაბლებულია.

"გორიკა" №4 - მდებარეობს №3 ბორცვის დასავლეთით, 400 მ-ის დაშორებით, თხემლის ტყეში. მას "ტყის გორიკას" უწოდებენ.

ფორმით ნახევარსფეროსებრია. მიმდებარე ტერიტორია დაჭობებული. ზედაპირი მოფენილია ბათქაშებით. ბორცვი ეკალბარდიანია და ხეებით დაფარული. ჭაობები საკმაოდ ღრმაა, ამიტომ მისი გადაღება ვერ შევძელით.

სავარაუდო ზომები: სიმაღლე - 2 მ-მდე; დმ - 80-90 მ; ფართობი - 2 ჰა.

ამ მიდამოებს ადგილობრივები "არნაყარ ტყეს" და მოგვიანებით "შეუსვლელ ტყეს" უწოდებენ, გაუვალი ჭაობების გამო.

ზემოთ განხილულ "გორიკებზე" და მიმდებარე ტერიტორიებზე სხვადასხვა დროს ნაპოვნია შემდეგი მასალები":

9. ამის შესახებ რ. ჩხაიძისათვის უამბია სოფლის უხუცეს მკვიდრს გედეონ ქავზინაძეს, ფაქტის თვითმხილველს. ინფორმაცია დაადასტურა ამავე სოფლის მკვიდრმა შოთა სარდიონის ძე შალამბერიძემაც.

1. ღერგის პირის გვირგვინის ფრაგმენტი. რუხკეციანი, ოთხკუთხაგანიკვეთიანი, ზედა და გარეთა გვერდები შემკულია დაკბილული იარაღით დატანილი რომბული ბადით (ზედაპირზე შეიმჩნევა წვრილი, ირგვლივი ღარები - ჩარხის კვალი) პირის ღმ - 28 სმ; გვირგვინის ზედა გვერდის სიგანე - 3,2 სმ; გარეთა გვერდის - 2,5 სმ; კეცის სისქე - 1 სმ (ტაბ. VII-1).
2. ღერგის პირის გვირგვინის ფრაგმენტი; ყავისფერკეციანი, ფორმით №1-ის ანალოგიურია. პირის ღმ - 26 სმ; ზედა გვერდის სიგანე - 3,3 სმ; გარეთა გვერდის - 3,9 სმ; კეცის სისქე - 1,2 სმ (ტაბ. VII-2).
3. ღერგის პირის გვირგვინის ფრაგმენტი. ყავისფერკეციანი, სამკუთხაგანიკვეთიანი, გარეთ გადახრილი, შემკულია დაკბილული იარაღით დატანილი რომბისებური ბადით (შეიმჩნევა ჩარხის კვალი). პირის ღმ - 21,5 სმ; კეცის სისქე - 1 სმ. (ტაბ. VII-3).
4. ქოთნის პირ-ყელის ფრაგმენტი. ყავისფერკეციანი, პირის გარეთაა გადახრილი, გარედან მომრგვალებული, ყელი შეზნექილბროფილიანი, შემკულია წვრილი, ირგვლივი ღარებით. პირის ღმ - 20,2 სმ; კეცის სისქე - 0,6 სმ (ტაბ. VII-4).
5. ქოთნის პირ-ყელის ფრაგმენტი. რუხკეციანი, ზედაპირზე ყავისფერი ლაქებია, პირი ოთხკუთხაგანაკვეთიანია, სადა (შეინიშნება ჩარხის კვალი). პირის ღმ - 18 სმ; კეცის სისქე - 0,6 სმ (ტაბ. VII-5).
6. ქოთნის პირ-ყელის ფრაგმენტი. ყავისფერკეციანი; პირი გარეთაა გადახრილი გარეთა და შიდა გვერდები შესქელებულია, ყელი შეზნექილბროფილიანი (გარეთა და შიდა ზედაპირზე შეინიშნება ჩარხის კვალი). პირის ღმ - 15 სმ; კეცის სისქე - 0,6 სმ (ტაბ. VII-6).
7. ქოთნის პირ-გვერდის ფრაგმენტი. ყავისფერკეციანი (ზედაპირზე შავი ფერის ლაქებით). პირი სადაა, გარეთ გადახრილი. ყელი დაბალი, ბლავვი კუთხით გადადის ტანში. ტანი ქვევითკენ თანდათან ფართოვდება. ყელი შემკულია წიწვისებური ორნამენტის ორი რიგით. პირის ღმ - 18,5 სმ; კეცის სისქე - 0,6 სმ (ტაბ. VII-7).
- 8-9. ქოთნის მხარ-გვერდის ფრაგმენტი. ყავისფერკეციანი, ზედაპირი შემკულია ნაჭდევებით დატანილი წიწვისებური ორნამენტით და ირიბად მიმართული ნაკაწრი ღარებისაგან შედგენილი ორნამენტებით. კეცის სისქე - 1 სმ (ტაბ. VII-8-9).
10. ქოთნის მხარისა და გვერდის ფრაგმენტი. ყავისფერკეციანი, ტანი ქილისებური, ზედაპირი შემკულია წნებით დატანილი ვერტიკალური ხაზებით (ზედაპირზე შეინიშნება ცეცხლის კვალი). თიხა მინარევებიანია, შეიცავს ქარსის თეთრ, წვრილ ნამცეცებს. კეცის სისქე - 1 სმ (ტაბ. VII-10).
11. ქვევრის კედლის ფრაგმენტი. მოვარდისფრო-მოყავისფრო კეცი; შავი სარჩულითა და შავი ფერის ზედაპირით, კანელურებიანი. კეცის სისქე - 1,5 სმ (ტაბ. VII-11).
12. ჯამის ფრაგმენტი. ყავისფერკეციანი, პირი სადაა, გარეთ გადაშლილი, კალთა სწორხაზოვანბროფილიანია. ქვემოთ დავიწროებული ძირი ბრტყელია, გარეთა და შიდა ზედაპირზე წვრილი შორიზონტალური ხაზებია (ჩარხის კვალი). პირის ღმ - 14 სმ; ძირის ღმ - 7 სმ; კეცის სისქე - 0,4 სმ (ტაბ. VIII-1).
13. სასმისის ძირის ფრაგმენტი. რუხკეციანი, ზედაპირზე ნაცრისფერი ლაქებია, ძირი ბრტყელია. ძირის ღმ - 4,5 სმ; კეცის სისქე - 0,8 სმ (ტაბ. VIII-2).
14. სასმისის ძირის ფრაგმენტი. ნაცრისფერკეციანი, ყავისფერზედაპირიანი, ძირი წვეტიანი, შემკულია წნებით დატანილი ვერტიკალური ხაზებით. შემორჩენილი სიმაღლე - 4,8 სმ; კეცის სისქე - 0,6 სმ (ტაბ. VIII-3).

15. ამფორის ძირის ფრაგმენტი. ლიაყავისფერკეციანი, ქუსლი მომრგვალებულია, მასიური. შიგნიდან აქვს არალრმა ფოსო. დამზადებულია მაღალი ხარისხის თიხისაგან. შეინიშნება კირქვული წარმოშობის არამბრწყინავი ნამცეცები და ქარსის მინარევები. ქუსლის სიმაღლე - 4,4 სმ; დმ - 4,1 სმ; კეცის სისქე - 1,2 სმ (ტაბ. VIII-4).

16. ამფორის ძირ-ქუსლის ფრაგმენტი. ყავისფერკეციანი, ზედაპირზე შავი ფერის ლაქებით (ცეცხლის კვალი). ძირს შიგნიდან აქვს ღრმა ფოსო, ქუსლი მასიურია, ზომიერად მომრგვალებული. თიხა მინარევებიანია. ქუსლის სიმაღლე - 5 სმ; დმ - 5,5 სმ; კეცის სისქე - 2 სმ (ტაბ. VIII-5).

17-18. ჭურჭლის ყურის ფრაგმენტი. ნაცრისფერკეციანი, ზოომორფული. ოვალურგანივკეციანი. დახრილობა არ ისაზღვრება. ყურის სიგანე - 3,2 სმ; 2,8 სმ (ტაბ. VIII-6-7).

19. ჭურჭლის ყურის ფრაგმენტი. ყავისფერკეციანი, ზოომორფული, ოვალურგანივკეციანი. ყურის დასაწყისი დაძვრული აქვს ქედი, რომელსაც ბოლოები წაკვეთილი აქვს. ყურის სიგანე - 2,2 სმ (ტაბ. VIII-8).

20. ჭურჭლის ყურის ფრაგმენტი. ყავისფერკეციანი, სადა, ოვალურგანივკეციანი, ზემოთ მორკალური. ყურის სიმაღლე - 4,3 სმ; სიგანე - 4,3 სმ; კეცის სისქე - 0,6 სმ (ტაბ. VIII-9).

21. ჭურჭლის ყურის ფრაგმენტი. ყავისფერკეციანი, ოთხკუთხაგანივკეციანი. გარეთა ზედაპირი დაფარულია რომბისებური ბადით (ორნამენტი დატანილია დაკბილული იარაღით). შემორჩენილი სიმაღლე - 4,4 სმ; სიგანე - 1,8 სმ (ტაბ. VIII-10).

22. ჩასართები - 14 ც. კაჟი დაკბილული სამუშაო პირით. სეგმენტისებური - 1 ც. (ტაბ. VIII-1-14).

23. ისრისპირი კაჟის - 1 ცალი.

24. კვირისთავი - ქვის, შავი ფერის, გახეხილ-გაპრიალებული, ბრტყელი, ბორბლისებური. სიმაღლე - 1 სმ; ფუძის დმ - 3 სმ; ხვრელის დმ - 1,2 სმ (ტაბ. IX-16).

25. კვირისთავი - ნაცრისფერკეციანი. ყავისფერი ზედაპირით. ბრტყელი, ბორბლისებური. თიხა მინარევებიანია. შეიცავს შავი ფერის არამბრწყინავ და ქარსის ნამცეცებს. სიმაღლე - 0,8 სმ; ფუძის დმ - 3,4 სმ; ხვრელის სიგანე - 1 სმ (ტაბ. IX-7).

26. კვირისთავი - ქვა, ნაცრისფერი, წაკვეთილი კონუსის ფორმის. ზედაპირზე ორი ირგვლივი ღარი შემოუყვება, გაპრიალებულია. სიმაღლე - 1,3 სმ; ფუძის დმ - 3 სმ (ტაბ. IX-15).

27. სალესი - ქვა, შავი ფერის, გახეხილ-გადაპრიალებული. სიგრძე - 9,8 სმ; სიგანე - 2,4 სმ (ტაბ. IX-18).

28. სალესი - ქვა, შავი ფერის, გახეხილ-გაპრიალებული, ნახევარმთვარისებური ფორმის. დარჩენილი სიგრძე - 4,2 სმ; სიგანე - 0,6 სმ (ტაბ. IX-19).

29. ავგაროზი - ქვა, მუქი ფერის მრავალნახვრეტიანი. კარგად გახეხილ-გაპრიალებული. ადამიანის სახის სქემატური გამოსახულებით. სიმაღლე - 6,5 სმ; სიგანე - 4,7 სმ (ტაბ. IX-20).

30. ყალიბი - ქვა, მუქი ფერის, გახეხილ-გაპრიალებული. ნავისებურად ამოღებული, შიგნით წიწვისებური ნაჭდევებით. სიმაღლე - 8,4 სმ; სიგანე - 31 სმ (ტაბ. IX-21).

31. ბრინჯაოს ცული, სწორტანიანი, ექვსად დაწახნაგებული ტანი, პირი სიმეტრიულია. ყუა მოტეხილი აქვს, სატარე ხვრელის შემორჩენილი ნაწილი

წვეტიან-ოვალური. სიმაღლე - 12,8 სმ; პირის სიგანე - 7,8 სმ; ხვრელის წინა მხარე - 1,5 სმ; უკანა მხარე - 1,3 სმ (ტაბ. X-2).

32. თოხი - ბრინჯაო, სწორტანიანი, პირისაკენ გათხელებული მხრებგაშლილი. პირი ნაკლულია, დაზიანებული, შიდა მხარე შემკულია ნაჭდევებით. სატარე ხვრელი მრგვალია. სიმაღლე - 11,6 სმ; მხრების სიგანე - 12,9 სმ; პირის სიმაღლე - 6,3 სმ; სატარე ხვრელის წინა მხარე - 2,5 სმ; უკანა - 2,1 სმ (ტაბ. X-1).

განზილული ძეგლების ტიპოლოგიური შედარების საფუძველზე შესაძლებელია მათი ზოგადად ძვ. წ.-ად. I ათასწლეულით დათარიღება.

დამოწმებული ლიტერატურა

გ. ლორთქიფანიძე, გ. გერაძე, 2005 — გ. ლორთქიფანიძე, გ. გერაძე, კოლხური თეთრი, კულტუროლოგიური ასპექტები, თბ., 2005.

ო. ლორთქიფანიძე, 1979 — Лорткипанидзе О., Древняя Колхида, Тб., 1979.

თ. მიქელაძე, 1974 — თ. მიქელაძე, ძიებანი კოლხეთისა და სამხრეთ-აღმოსავლეთი შავიზღვისპირეთის უძველესი მოსახლეობის ისტორიიდან, თბ., 1974.

თ. მიქელაძე, 1978 — თ. მიქელაძე, არქეოლოგიური კვლევა-ძიება რიონის ქვემო წელზე, თბ., 1978.

ა. ფაილოძე, 1999 — ა. ფაილოძე, მატთანე ხონისა, 1999.¹⁰

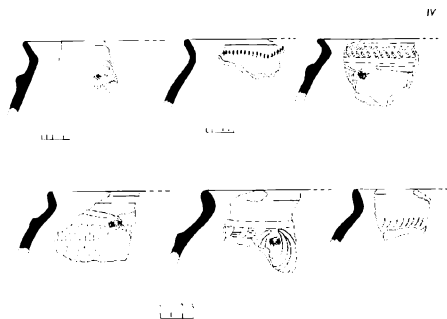
MIMOZA ZHORZHOLIANI

ARTIFICIAL SETTLEMENTS ON HILLS IN THE RIVER GUBISTSKALI AREA

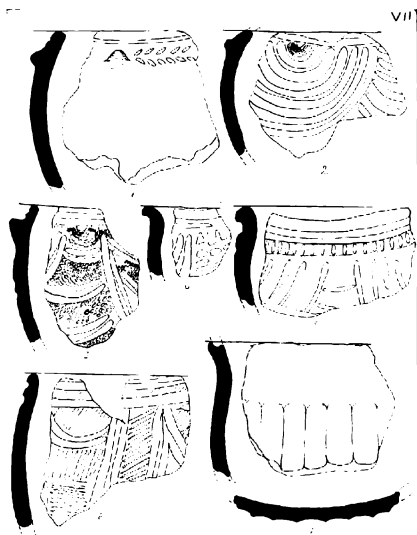
(Khoni ethnographic museum materials)

In 1990s archaeological expedition of Kutaisi N. Berdzenishvili state historical museum counted up to 50 artificial settlements on hills so called “hillocks” on Kolkheti lowland, particularly in the areas of the rivers - Thkhenistkali and Gbisthkali. This work presents settlements from I century A. D. existed in the villages of Khoni municipality (Small Gubi, Big Kukhi, Big Jikhaishi, Small Jikhaishi, Gotcha Jikhaishi). The work also presents topographic plan-drawings made according to discovered monuments and scientific catalogue of archaeological materials connecting with this monuments.

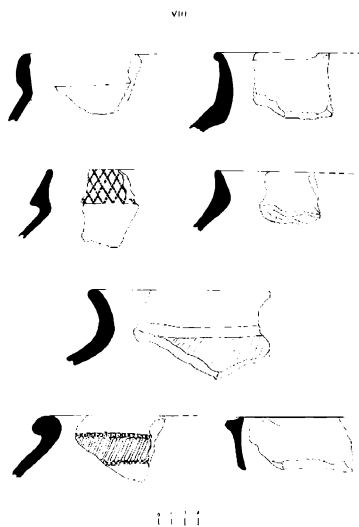
10. საკითხის ბიბლიოგრაფია იხ.: მ. ჟორჯოლიანი, მასალები ცენტრალური კოლხეთის ხელოვნური გორანამოსახლარებიდან (ცხენისწყალ-გუბისტკალის ორმდინარეთი), ქართველური მემკვიდრეობა, ტ. XV, 2011, გვ. 234-235.

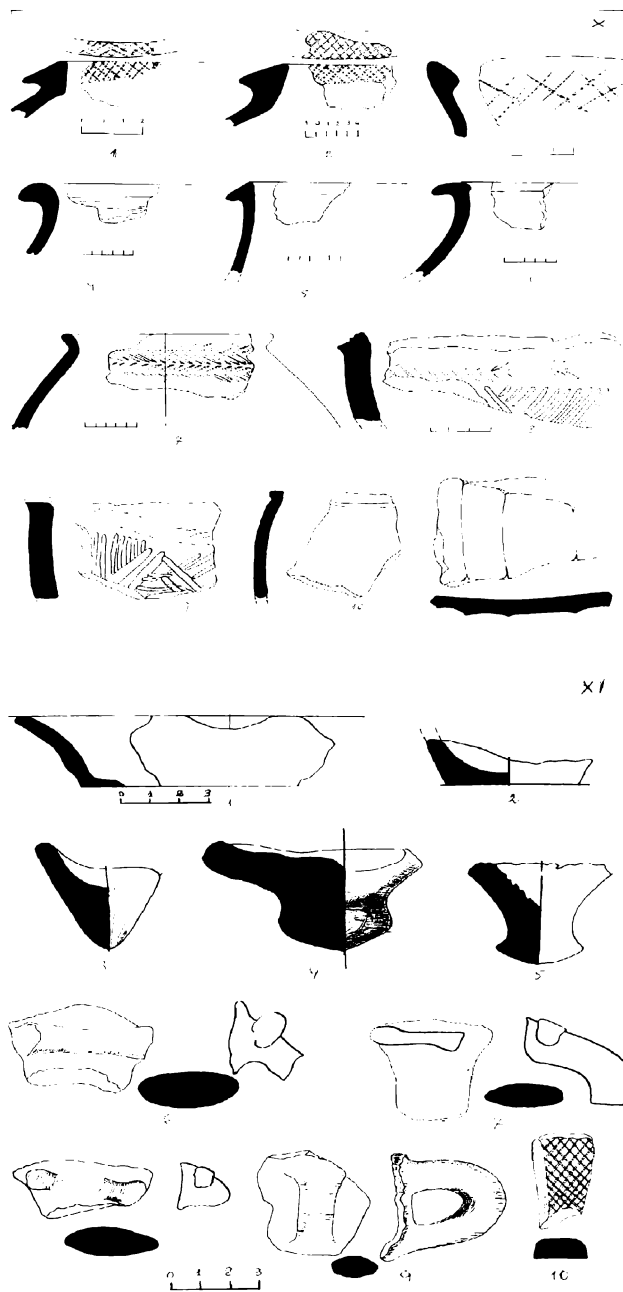
4

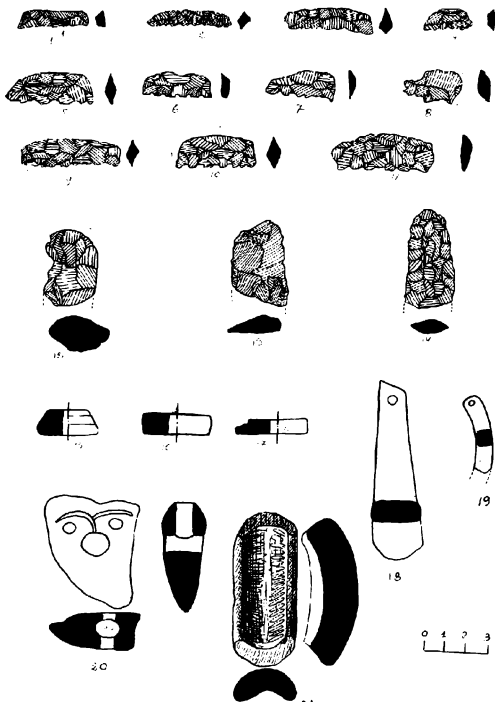

5

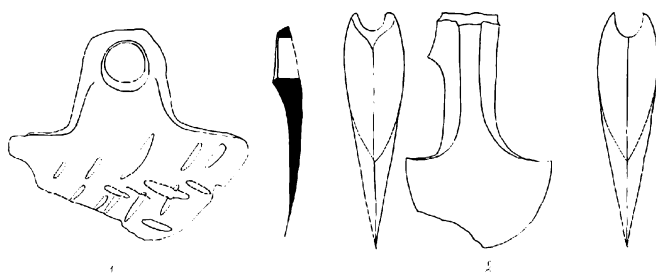

6

XIII

ს ა მ ე რ ე ლ ო შ ი

მრავალწახნაგოვანი და მრავალბლასტიანი აკაკი წერეთლის ცხოვრება, რომელიც იმის მაგალითია, როგორი დამოკიდებულება უნდა ჰქონდეს საზოგადო მოღვაწეს ქვეყნის რომელიმე ძირძველი კუთხის მიმართ. მას ქვეყნის ყოველი კუთხე უყვარდა და, ბუნებრივია, სრულიად საქართველოს სიყვარულს იმკიდა თავადაც. აკაკის მთელი არსებით გაცნობიერებული ჰქონდა, რომ “ჩვენი საქართველო სხვა რომელიმე ქვეყანასავით **ერთ-პირად** გაშლილი არ არის. ის არის **სხვა-და-სხვა** კუთხეებისაგან შეხამებულ-შეფერადებული. თვითეულ იმ კუთხეებთან თავისი საკუთარი ფერ-ხორცი აქვს” (ა. წერეთელი, 1960. გვ. 438). “აკაკი სისტემატურად მოგზაურობდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში, ქალაქებსა და სოფლებში, საფუძვლიანად სწავლობდა ხალხის ცხოვრებას, მის მისწრაფებებს. აკაკი ქართლის, კახეთის, სამეგრელოს, აფხაზეთის, გურიისა და სხვა კუთხეების ხშირი სტუმარი იყო. პოეტმა ტრიუმფალური მოგზაურობა ჩაატარა რაჭა-ლეჩხუმში და ერთხელ ეწვია სვანეთსაც” (პრ. კეკელიძე, 2003, გვ. 131).

საინტერესოა, რა მასალა არსებობს, რომ გავშალოთ თემა “აკაკი და სამეგრელო”? რამდენად ბუნებრივად შემოვა აღნიშნული საკითხი სამეცნიერო დისკურსში? სად არის საფუძვლებელი საამისო დოკუმენტები?

საყოველთაოდ არის ცნობილი აკაკი წერეთლის ერთი ფოტო, რომელზეც აღბეჭდილია თეთრკაბიანი გოგონა, რომელმაც პოეტს ყვავილების ღირა მიართვა. ეს ფოტო 1912 წლის 7 მაისს არის გადაღებული ზუგდიდში. როგორც გიორგი კალანდიამ გაარკვია, ქალაქის შესასვლელში პოეტს თეთრკაბიანი, გრძელწახნაგებიანი გოგონა შეგებებია, რომელსაც მისთვის მიუთმევია ცოცხალი ყვავილებით დაწული ღირა და სიტყვითაც მიუმართავს. როგორც გაირკვა, ამ დროს ზუგდიდში მოღვაწეობდა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების თავმჯდომარე ნიკო ბერიძე. მას ჰყავდა ქალიშვილი კორნელია. სწორედ იგი შეხვედრია პოეტს. აკაკი წერეთლის წიგნსაცვა-სამკითხველოს კურთხევა 1912 წლის 7 მაისს შემდგარა. იმ ლამაზ საქმეს ასევე ლამაზი გაგრძელება მოჰყოლია: დღეს ზუგდიდში არსებობს ქალაქის მუნიციპალიტეტის ცენტრალური ბიბლიოთეკა, რომელიც აკაკი წერეთლის სახელობისაა.

აკაკი სამეგრელოს ხშირად სტუმრობდა. იგი სისხლბორცეულად იყო დაკავშირებული ამ კუთხესთან. მისი უმცროსი და მავრა (მეტსახელად მატა) გათხოვილი გახლდათ სწორედ აქ. მავრას მეუღლე იყო ალექსანდრე (ვამეხ) დადიანი, სოფელ ჯვარის მკვიდრი. მათ ჰყავდათ მხოლოდშობილი ქალიშვილი, რომელიც 1872 წელს დაბადებულია ჯვარში. მას ერქვა ანეტა. იგი ადრე დაობლებულია და სხვიტორში იზრდებოდა ბიძასთან. ანეტა დადიანი შემდეგში ცოლად გაჰყვა ჯანსუღ დადემქელიანს, რომელიც ქუთაისის გუბერნატორი

იყო. მათ ორი ვაჟი გაზარდეს, მაგრამ, სამწუხაროდ, ისინი ახალგაზრდობის ასაკს ვერ გამოსცდნენ, პირველ მსოფლიო ომში დაიღუპნენ. ანეტას შეუწარჩუნებია სულიერი სიმტკიცე, მწუხარებით არ დათრგუნულა, საზოგადოებრივად ღირებული საქმეებისაკენ ყოფილა მიდრეკილი. იგი თურმე ლექსებს წერდა და თვითონაც თარგმნიდა. თავისი ქონების ნაწილი გადაუცია წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისათვის, ნაწილი კი — ჯვარის წმინდა გიორგის ეკლესიისათვის. სწორედ მის სახლში გახსნილა ორკლასიანი სკოლა. იგი გარდაცვლილა 1922 წელს და დაუტრძალავთ წმინდა გიორგის ეკლესიაში.

თურმე ჯვარში, სვანეთისაკენ მიმავალ გზაზე, სულ რაღაც ათიოდე წლის წინ ჯერ კიდევ იდგა ხე, რომელსაც ასაკოვანი მეგრელები აკაკის ხეს უწოდებდნენ. თაობიდან თაობას ლეგენდასავით გადაეცემოდა, რომ ამ ხის ჩრდილში ისვენებდა დასთან მიმავალი მგოსანი.

ძველი თაობის მეგრელები სიხარულით იხსენებდნენ, რომ აკაკიმ იცოდა მეგრული. ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს ერთსტროფიანი ლექსი, რომელიც მას შეუთხოვავს და რომლის შექმნის ისტორია ჩემს ყოფილ სტუდენტს მოხუცებისაგან აქვს ჩაწერილი. ამ სტროფს უკავშირდებოდა სასიყვარულო ისტორია: სენაკელ ვაჟს შეჰყვარებია კოლხი გოგო, მაგრამ მისი თანაგრძნობა ვერ დაუშმასხურებია. გაწბილებულ შეყვარებულს მგოსნისთვის მიუმართავს და დახმარება უთხოვია. აკაკის შებრალებია უიმედოდ შეყვარებული ახალგაზრდა, მოუმარჯვებია კალამი და საგანგებოდ მისთვის დაუწერია შემდეგი სტროფი:

“სქანი თოლი — ჩქიმი სარკე,

ჩქიმი გური — სქანი ტახტი.

სქანი უმშო ჩქიმი რინა

ციხე რე დო ნაუბახტი” (ლ. ბელქანია, 2002, გვ. 97-98).

ამ სტროფის ქართული თარგმანი ჟღერს ასე:

“თვალი შენი სარკედ ვცანი,

ჩემი გული გიძღვენ ტახტად,

უშენობით ეს ცხოვრება

ჩემთვის ბნელი ციხე გახდა”.

აკაკის სამეგრელოსთან აკავშირებდა კიდევ ერთი საინტერესო ადამიანი, იონა მეუწარგია. მას მიწერ-მოწერა ჰქონდა მასთან, მეგობრობდა მის ოჯახთან და ხშირად სტუმრობდა კიდევაც მას. იონას უფროსი ქალიშვილისთვის, სალომესათვის, სამახსოვრო სტროფიც კი მიუძღვნია:

“როცა გათხოვდე,

უთხარი შენს ქმარს,

რომ ბავშვიც იყავ შენ საყვარელი

და სამეგობროდ მსცოვან მგოსანმა

გამოგიწოდა შენ გრძნობით ხელი”.

ზუგდიდის მუზეუმში არის მასალები აკაკი წერეთელზე. აქ ინახება წერილები, რომლებიც პოეტს მიუწერია იონა მეუწარგისათვის, იმ პერიოდში ფოთის თავისათვის:

“ძმაო იონა! მეც შენსავით ბატონობით მინდოდა მომეწერა ეს წერილი, მაგრამ როგორც მესამოცე წლების ბატის ქუცს, არ მეხერხება (მესამოცე

წლების ბატის ქუჩი, ალბათ, იმიტომ უწოდა საკუთარ თავს, რომ ამით გამოხატა სოციალური თანასწორობის იდეის მხარდაჭერა). ისევ “ძმობითა” გწერ და ნურას უკაცრავად. დღეს ავიღე აქ ნებართვა, რომ მანდ ლექცია წავიკითხო და პარასკევ ღამით თვითონ ჩამოვალ მანდ. ხოლო რაც შეეხება “აზნაურის სტუმრობას”, მე დიდი ხანია ხელაღებული ვარ აზნაურობაზე და სტუმრობაც ძალიან მეზარება. თუკი ვინმეს ჩემი ნახვა უნდა და მოხუცის ჩიფჩიფის გაგონება, ლექციაზე მნახოს. მე უფრო შენი ნახვა მინდა, რომ ცოტა რამ მასალა გამოგტყუო ჩემი ახალი თხზულებისთვის “ვარონცოვი”. შენი მარად მწარე და გულტკბილი მოსიყვარულე აკაკი” (ზუგდიდის მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი). ამ ბარათიდან ირკვევა, რომ აკაკი ფოთში ლექციას კითხულობდა და, ამასთან ერთად, საჭირო მასალებს აგროვებდა თავისი თხზულებისთვის “ვარონცოვი”. ინტუიციასზე დაყრდნობით, ადამიანი იფიქრებს, რომ იგი ჩაფიქრებული იქნებოდა, როგორც რუსიფიკატორული რეჟიმის მხილება. ამას ვამბობთ, ვიცით რა აკაკის საერთო განწყობილება, რასაც გვიდასტურებს მისივე ლექსი “დამეხსენი, ჩრდილოელო!”

“დამეხსენი, ჩრდილოელო!

რა მაქვს შენთან საზიარო?

ნუ, ნუ ჰფიქრობ, ჩემო მწველო,

რომ მფლობელად აღვიარო”.

მაგრამ პოემა “ვარონცოვი,” რომელიც პოეტმა 1909 წელს დაამთავრა პარიზში (ინფორმაცია აღებულია თხუთმეტტომეულის მე-15 ტომიდან, გვ. 133, სახელმწიფო გამომცემლობა “საბჭოთა საქართველო”, 1963 წელი. ეს 39 გვერდიანი პოემა, აკაკის თხუთმეტტომეულის გარდა, მკითხველს შეუძლია წაიკითხოს ლიტინსტიტუტის ეგიდით დაბეჭდილ ოცტომეულის მეხუთე ტომში, თბ., გვ. 285-324), ცხადყოფს, რომ ავტორი ჰერაც იმედის თვალთ უყურებს ამ მეფისნაცვალს, რომელიც კოლონიზაციის პოლიტიკას ანორციელებდა ჩვენთან.

აკაკის თვალსაწიერში სამეგრელო საქართველოს განუყოფელი მთლიანობა იყო. როდესაც ჩვენს თავზე გროვდებოდა შავი ღრუბლები და მეფის რუსეთი “გათიშე და იბატონეს” პრინციპით ცდილობდა, დაეშალა საქართველოს მთლიანობა, ჩამოეცილებინა მისთვის ძირძველი კუთხეები, მოითხოვეს სამეგრელოს სკოლებში სწავლების მეგრულად შემოღება. შექმნეს მეგრული ანბანი რუსულ შრიფტზე დაყრდნობით. ბევრი გაუცნობიერებლად, ბრმად აჰყვა ამ წამოწყებას. აკაკი მტკიცედ აღუდგა წინ ამგვარ გამანადგურებელ პოლიტიკას. იგი თურმე ფეხით დადიოდა სამეგრელოს სოფლებში, აფხიზლებდა ხალხს, აღვივებდა მათში ეროვნულ თვითშეგნებას, აშიშვლებდა ამ დამღუპველი პოლიტიკის ფესვებს და არწმუნებდა გლეხობას, არ წამოგებოდნენ ანკესს.

იმავე ამოცანას ისახავდა “სიტყვა, თქმული აკაკისაგან სამეგრელოს სათავადაზნაუროს სკოლის კურთხევის დროს”. ეს სიტყვა დაიბეჭდა “ივერიაში” 1885 წლის ნოემბერში, №11-ში. აკაკის თვალსაზრისით, სკოლა — ეს ის “ახალი ტაძარი”, რომელშიც ქართველი თავის ვინაობას ისწავლის: “აქ უნდა შეისწავლონ ჩვენმა შვილებმა თავის თავი და მიხვდნენ, რომ საქართველოს სხვადასხვა კუთხის მცხოვრებნი ძმები ვართ, სამის ძლიერის, უზრუნველის კავშირით საუკუნოდ შეზორცებული: საერთო ისტორიით, ქრისტეს სარწმუნოებითა და ერთის დედაქართული ენით. ერთის ბუღიდან ვართ გადმოსხმულნი. ვიმეორებ:

აქ, ამ სკოლაში მიხვდება იმერელი, რომ ის, კერძოდ, თუმცა იმერელია, მაგრამ საზოგადოდ კი იგივე ქართველია; აქ გაიგებს მეგრელი, რომ კერძოდ ის მეგრელია, თავის საკუთარი ფერის მექონი, მაგრამ საზოგადოდ კი, ძირუღლად, იგივე ქართველია და თვისის კერძო მეგრელობით მხოლოდ აფერადებს ქართველობას” (ა. წერეთელი, 1960, გვ. 275). რა თქმა უნდა, ამ სიტყვების წარმომთქმელი დიდ სიყვარულს მოიმიკიდა მსმენელებში, რადგანაც ნათქვამიდან გამამთლიანებელი იმპულსები მოდის და პირდაპირ არის გაცხადებული ერთი ძირის, ერთი ფესვის იდეა. ამ სიყვარულის დასტურია ისიც, რომ ქალაქ ზუგდიდში ყველაზე ძველ, ყველაზე დიდი ისტორიის მქონე სკოლას, რომელიც ნუმერაციით პირველი ნომერია, სწორედ აკაკი წერეთლის სახელი ეწოდა.

აკაკი აფასებდა ქართველურ ენათა მნიშვნელობას სალიტერატურო ენის გამდიდრების საქმეში. ამას ადასტურებს მისი სიტყვები: “მეგრული დღეს საღაროა ნამდვილი ქართული სიტყვებისა. აღმოსავლეთ საქართველოს დაჰქარგვია ნამდვილად ქართული სიტყვები, მათ ნაცვლად თათრულ-სომხურ-სპარსული შემოჰღია, რომელიც ქართველის ყურს ცუდად ეჩხირება და გულსა სწყენს. **მეგრულ ენაში**¹ კი შემონახულან ობოლ მარგალიტებად ის ძველი სიტყვები. ჩვენ ვურჩევთ ჩვენს მწიგნობრებს, მეტი ყურადღება მიაქციონ მეგრულს, რომ იქიდან ამოკრეფილი სიტყვებით შეივსონ დღეს მათი შეღახული ლექსიკონი” (ა. წერეთელი, 1961, გვ. 429).

შთაბეჭდავია აკაკის დამოკიდებულება საქართველოს ყველა კუთხის მიმართ. მისი ზედვა მამულიშვილის სწორი თვალთახედვაა. თითოეულ კუთხეს სჭირდება დაფასება, მოფერება, ღვიძლ ნაწილად მიჩნევა. გაუცხოების გამთიშავი სუსხი არ უნდა ჩამოდგეს კუთხეებს შორის, თორემ ერის განუყოფელი ორგანიზმი დაირღვევა. აკაკი კოლხეთს ქართული ცივილიზაციის სათავეებთან გულისხმობდა და არანაირად საშიშად არ მიაჩნდა ამის აღიარება, რადგან შუბლმალამა მოაზროვნემ მშვენივრად იცოდა, რომ ჩვენ ზოგადქართული ფენომენი გვკრავს და გვაერთიანებს. ის, რაც კოლხურია, თავისი არსით ქართულია: “თუ არა მზაკვარება და უგუჟურება, გონიერება და სიმართლე იმას ვერ იტყვის, რომ მეგრელები ქართველები არ იყონ და მეგრულიც — ძირითადი ქართული. ძველად “კოლხეთი” ანუ ბერძნების კოლხიდა — ეს დღევანდელი სამეგრელო — უკეთესი ნაწილი იყო მთლიან საქართველოში. როდესაც მონღოლობამ საქართველო დასცა რა და ერთიანი საქართველო ორ სამეფოდ, ამერ-იმერად გაჰყო, მაშინ პატარ-პატარა საერისთაოებმაც დამოუკიდებელი მთავრობა მოინდომეს, მაგრამ მაშინ კიდევ არც ერთ სამთავროს, არც გურიას, არც აფხაზეთს, არც სვანეთსა და არც სამეგრელოს არ დავიწყებიათ, რომ ქართველები იყვნენ. წირვა-ლოცვა, მწიგნობრობა და სადარბაისლო საუბარი მათი იყო ქართული და ქართული”.

როგორც დავრწმუნდით, აკაკი სამეგრელოში ქართული სულის განუმეორებელ ელფერს ეძებდა და პოულობდა კიდევაც. ასეთი ცნობიერების მოღვაწეები უნდა გვყავდნენ ყველა ეპოქაში, რომ არასოდეს გაუჩნდეს ბზარი ჩვენს ეროვნულ სხეულს.

¹. არიან მკვლევრები, რომლებიც სადავოდ ხდიან აკაკის მიერ მეგრულის ენად მიჩნევას. ვფიქრობ, ეს ცალკე საუბრის თემაა, ამიტომ აქ თავს ავარიდებ პოლემიკას ამ საკითხზე.

დაძინებული ლიტერატურა

ლ. ბელქანია 2002 - ლ. ბელქანია, აკაკი და სამეგრელო, თსუ ზუგდიდის ფილიალის ყურნალში “მაფშალია”, თბ., 2002.

პრ. კეკელიძე 2003 - პრ. კეკელიძე. აკაკი წერეთელი, წიგნში “ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორია”, ტომი II, თბ., 2003.

ა. წერეთელი 1961 - ა. წერეთელი, “უბრალო საუბარი,” თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად, ტ. XIII, თბ., 1961.

ა. წერეთელი 1960 - ა. წერეთელი, თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად, ტ. XII, პუბლიცისტური წერილები (1881-1889), თბ., 1960.

ა. წერეთელი 1960 - ა. წერეთელი, “მცირე რამ შენიშვნები”, თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად, ტ. XI, თბ., 1960.

<https://burusi.wordpress.com/2009/09/06/akaki-tsereteli-samegrelo/>

<https://www.facebook.com/14680542651469250847352146805426514680854408/?type=3&theater>

ZEINAB SARIA

AKAKI IN SAMEGRELO

Great Georgian writer of XIX century, Akaki Tsereteli, set an example of what stance a public figure should have regarding ancient corners of the country, by his life and his work. He was very tightly connected to Samegrelo, which he was visiting quite often. The younger sister of his was married in Samegrelo, in Djvari to Alexander (Vamekh) Dadiani. His nephew Aneta was married to Jansugh Dadeshqeliani, governor of Kutaisi. Akaki went to the villages of Samegrelo explaining to people one by one that this policy would have destructive effect on the unity of Georgia.

Akaki also had connection with Iona Meunargia (publicist, biographer, “Georgian Plutarch” as academician Simon Janashia named him) in Samegrelo.

At a time when Russia was trying to cripple the unity of Georgia by its influence and separate ancient corners of Georgia from it, people demanded that in schools of Samegrelo teaching were executed in Megrelian language. Akaki was exchanging letters with Iona, was a friend of his family and a frequent guest.

On the opening ceremony of Megrelian nobility school Akaki delivered a historic speech. Nowadays, the No.1 public school in Zugdidi bears his name.

In 1912, May 7 the archive-library by his name was opened. Akaki himself attended the event. Today, Zugdidi has a city municipal library which bears Akaki’s name.

Akaki was a man fighting for unity of his country and was very compassionate for this idea defending it around all corners of Georgia.

საქართველოს სსრ

თბილისი

**ქართული ლიტერატურის მკვლევარის თაქსისი
ა. სუმბათაშვილის კიბისა “ლალატის”
ქართულენოვან თარგმანებში
(ენობრივი ეთიკის ასპექტით)**

მთარგმნელობით საქმიანობას ოდითგანვე უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა. ბუნებრივია, ეს არ იყო ადვილი საქმე. ტექსტის თარგმნა გულისხმობს დედნის ენის ფენომენის შეცნობას, მისი ლექსიკურ-გრამატიკული და სტილური თავისებურებების აღქმასა და სათანადოდ გადმოცემას, რასაც დიდი ოსტატობა სჭირდება. მხატვრული ლიტერატურის თარგმნა სხვადასხვა ენიდან, უფრო მეტად კი რუსულიდან, საქართველოში განსაკუთრებით გააქტიურდა XIX საუკუნეში, რაშიც დიდი წვლილი მიუძღვის აკაკი წერეთელს. მთარგმნელობითი საქმიანობა მისი ლიტერატურული მოღვაწეობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ასპექტია.

აკაკიმ თარგმნა და გადმოაკეთა კრილოვის ას ორმოცდათორმეტი იგავი, მაგრამ ყველაზე მნიშვნელოვანი საქმე იმ დროს დრამატული ნაწარმოებების თარგმნა იყო, რადგან, როგორც თავად აღნიშნავდა, “ჩვენი სცენა ღარიბი იყო ორიგინალური პიესებით. იმ პერიოდის ყველა მწერალი ცდილობდა ამ ნაკლის შევსებას” (აკ. წერეთელი, 1959, გვ. 431).

1905 წელს აკაკი წერეთელმა თარგმნა ალექსანდრე სუმბათაშვილი-იუჟინის პიესა “ლალატი” (1903 წ.). პიესამ ქართული საზოგადოების დაინტერესება გამოიწვია. ეს იმიტაც იყო განპირობებული, რომ მასში გმირულ-ჰეროიკული, და გარკვეულწილად იდეალიზებული ფორმითაც, იყო წარმოსახული საუკუნეების მანძილზე ქართველი ხალხის თავგანწირული ბრძოლა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დასაცავად და ქრისტიანული სარწმუნოების შესანარჩუნებლად (ა. ნიკოლეიშვილი, 2015, გვ. 286-287). პიესა პირველად მოსკოვის მცირე თეატრში დაიდგა 1903 წელს.

აღსანიშნავია, რომ ქართულ ენაზე არსებობს ალ. სუმბათაშვილის “ლალატის” რამდენიმე თარგმანი. პიესა პირველად გრიგოლ ყიფშიძემ და კოტე მესხმა გადმოაქართულეს (გრ. ყიფშიძის თარგმანი დაბეჭდილია გაზეთ “ივერიის” 1903 წლის დეკემბრის ნომერში, კ. მესხისა კი — ყურნალ “მოამბის” 1903 წლის ნოემბრის მე-11 ნომერში). მათი თარგმანების შესახებ არსებულ პოლემიკას ჩვენ არ შევხებით. ქართულ სცენაზე “ლალატის” პრემიერა 1904 წელს შედგა კ. მესხის თარგმანის საფუძველზე, მე-5 წარმოდგენიდან კი კ. მესხის თარგმანის ნაცვლად გრ. ყიფშიძის თარგმანი გამოიყენეს. შემდგომ პიესა თარგმნეს აკ. წერეთელმა (1905 წ.) და ნ. ავალიშვილმა (1906 წ.). მის თარგმნას აპირებდნენ ი. ჭავჭავაძე და ი. მაჭავარიანი, მაგრამ ეს (ჩვენთვის უცნობი მიზეზების გამო — ავტ.) ვერ მოხერხდა.

ჩვენ მიზნად ვისახავთ იმის განსაზღვრას, თუ როგორ არის გადმოცემული ენობრივი ეთიკეტი ალ. სუმბათაშვილ-იუჟინის პიესა “ლალატის“ აკაკი წერეთლისეულ თარგმანში და როგორია დიდი მგოსნის, როგორც მთარგმნელის, ხელოვნება და თარგმანის ხარისხი. ამ ასპექტით ტექსტს ვუდარებთ რუსულ დედანს, ასევე გრიგოლ ყიფშიძისა და კოტე მესხისეულ თარგმანებს.

შეიძლება ითქვას, რომ პიესის ქართულენოვანი თარგმანები მდიდარია ევფემისტური გამოთქმებით. ეს შეპირობებული უნდა იყოს პერსონაჟთა მეტყველების დიალოგური ფორმით. განსაკუთრებით საინტერესოა შემთხვევები, როცა დიალოგში ჩართული არიან იერარქიის სხვადასხვა საფეხურზე მდგომი პირები: მეფე, დედოფალი, ქვეშევრდომები... გვხვდება **ნაცვალსახელური, ზმნური და სახელური ევფემიზმები, მიმართვის ფორმები, დისფემიზმები** (ან მათი ჩანაცვლება მრავალწერტილით) და **თვითდამცრობის გამოხატველი** (პეიორატული) ენობრივი საშუალებები. განვიხილავთ თითოეულ მათგანს:

1. ნაცვალსახელური ევფემიზმები. თავაზიანობის ფუნქციით გამოყენებული ნაცვალსახელები ტექსტებში იშვიათია. ნაცვალსახელური ეთიკეტური ფორმების გადმოცემა ძირითადად განსხვავებულია თარგმანებში: ცხრ. 1.

აკაკი წერეთელი	გრიგოლ ყიფშიძე	კოტე მესხი	ალექსანდრე სუმბათოვი
რას ვანდება ჩემი ფლიდობა თქვენს სიბრძნესთან? (244)	რა არის ჩემი ცბიერება შენის სიბრძნის წინაშე (3)	შენ სიბრძნესთან ჩემი ცბიერება რას გაიტანს?! (141)	...что моя хитрость перед твоей мудростью? (442)
დედოფალო, მე შენ მცდი... მაგრამ თუ შენთვის ძვირფასია სახსენებელი შენის მოკლული შვილის... (ოთარ-ბევი)(248)	მცდი, ვგონებ, დედოფალო. თუ ძვირფასია შენთვის ხსენება შენის მოკლული შვილისა (270, 2)	ნულა მცდი, ნუ მტანჯავ, იკმარე, დედოფალო, და თუ შენი მოკლული შვილის ხსოვნა ძვირფასად მიგაჩნია... (144)	Ты испытываешь меня, царицаю Но если тебд дорога память твоего убитого сына... (445)
დიდებულო ხელმწიფევე! მხოლოდ ერთხელ ჩამოჰკრა კათალიკოსმა ყველას შეუთვალა თქენი ბრძანება (257)	---	დიდებულო მეფევე... კათალიკოსმა მდევრები ყველგან მსწრაფლ გაჰგზავნა (149)	Католикос немедленно разослал повсюду гонцов (252)
სამი ცხენი საჩუქრათ მოჰგვარა თქვენს ძლიერებას, დედოფალო (279)	სამი ცხენი მოიყვანა თქვენ საჩუქრად, დედოფალო (272, 3)	სამი ცხენი მომგვარა (186)	Привел трех коней в дар твоему могуществу (471)

პირველ მაგალითში აკაკის გამოყენებული აქვს ევფემისტური ფორმა, განსხვავებით დედნისა და სხვა თარგმანებისაგან, მეორეში თარგმანები დედნის ილენტურია, მოცემულია არაევფემისტური ვარიანტი, მესამე-მეოთხეში კი მწერალი იყენებს ევფემისტურ “თქვენ” ნაცვალსახელს.

1. ზმნური ევფემიზმები. პიესის დედანში არ დასტურდება ევფემისტური ზმნები. მსგავსი ლექსიკური მნიშვნელობების მქონე ზმნური ფორმები ქმნიან **სიტყვათა ენდოცენტრულ რიგს**, როცა სემანტიკური

ნიშნების რედუქცია ვლინდება მსგავსი მნიშვნელობის სიტყვების კორელაციაში. ასეთი რიგის ყოველი მომდევნო სიტყვა არის ჰიპონიმი წინამდებარე სიტყვასთან დამოკიდებულებაში და ჰიპერონიმი მომდევნო სიტყვასთან დამოკიდებულებაში. კომუნიკაციის სხვადასხვა დონეზე მოქმელს აქვს სხვადასხვა არჩევანი (ე. სენიჩკინა, 2012, გვ. 11). თარგმანების მიხედვით ასეთი რიგია: მოვათრევ — მოგვკრი — **მოგიყვან** — მოგართმევ:

ცხრ. 2.

აკაო წერეთელი	გრიგოლ ყიფშიძე	კოტე მესხი	ალექსანდრე სუმბათოვი
ოლონდ შენ მიბრძანე... ერეენის სარდლის თავს თხის ტყავში გამოსვეულს მოგართმევ (241)	მიბრძანე მსოლოდ... გუდით მოგართმევ სარდლის თავს (3)	მიბრძანე ოლონდ... თხის გულში გახვეული სარდლის თავს მოგართმევ (138)	Я в мешке из козьей шкуры пришню тебе голову сердаря (439)
დაამზადე საქვეშორდომო წერილი ფადიშაჰის მისართმევად . შენ თეთონ წაიღებ და თან ძღვენსაც მიართმევ (241)	დაამზადე ყურ-მოჭრილ ყმობის წერილი ფადიშასთან გასატეზავნად . შენ თითონ წაიღებ და თან ძღვენსაც მიართმევ (N269, 3)	მონური წერილი შეამზადე შაჰინშასთან... ნობათებთან ერთად წავუღებ! (138)	Изготовь рабское письмо к падишаху. Ты повезеш его сам в месте с дарами (440)
და მიტომ ვაგვიანებდი მიმერთმა გაიანე მეფე სულეიმანისთვის (247)	სწორედ იმიტომ ვაგვიანებდი და არ ჩამომყვანდა გაიანე მეფე სულეიმანის მისართმევად (270, 2)	შენთვის კეთილი მსურდა და გაიანეს მოყვანას იმიტომ არ ვაჩქარებდი (143)	Я оттого и медлил привести Гаиане царю Солейману... (444)
ღვინო მომართვი ... (ოთარ-ბეგი, 258)	—	მოიტა ღვინო (151)	Подай вина! (453)
იმერეთის მეფესა და ახალციხის ფაშას... მოგიყვან და შენი კარის წინ დავაგაღებ (241)	მოგვკრი აქა და შენი კარის დირეზედ დაგვკრი (N269, 3)	შენ ფერხთ მოვათრევ (138)	Привезу их и брощу у твоего порога (439)
მე არ მოგვკრავთ მუხრან-ბატონი (244)	მე არ მოგიყვანე მუხრან-ბატონიცა (3)	მუხრან-ბატონი... შენს წინაშე ვინ მოათრია? (141)	Кто привел с собой и батона мухранского (442)
სამი ცხენი საჩუქრათ მოგვკრავ თქვენს ძლიერებას, დედოფალო (279)	სამი ცხენი მოგიყვანა თქვენ საჩუქრად, დედოფალო (272, 3)	სამი ცხენი მოგვკრავ (186)	Привел трех коней в дар твоему могуществу (471)

საინტერესოა ზმნური ფორმები, რომლებიც აკაკის თარგმანში ეფემისტურია, დედანსა და სხვა თარგმანებში კი ეფემიზმი არ დასტურდება:

ცბრ. 3.

აკაკი წერეთელი	გრიგოლ ყიფშიძე	კოტე მესხი	ალექსანდრე სუმბათოვი
ოცდაშვიდი კაცი წიბწიბით ჩამოვიდეს ციხის გალავანზე (254)	---	ოცდაშვიდი კაცი ციხის გალავანზე ჩამოვანხრე (148)	Двадцать семь человек я повесил за ребра... (450)
- სად დაბადებულხარ? - რა მოგახსენოთ, ბატონო! (255)	---	- შენ სადაური ხარ? - არ ვიცი, ჩემო მეფევ! (149)	- Не знаю, повелитель (451)
მოგახსენებენ, ბატონო, რომ თქვენს ბოქაულებს ძალიან გაუჭირდებათ... მოგროვებათ (159)	---	ასე ამბობენ - შენს ბატონს გაუჭირდება... მოგროვებათ (152)	Люди говорят (454)
- მოდი აქ, გამიგონე! - ბრძანე (262)	- მოდი აქ, გამიგონე, რაც გითხრა (ოთარ-ბეგი). - მითხარი (გაიანე) (270, 3)	- მოდი აქ, გამიგონე - სთქვი (155)	Говори (457)
შენ რომ იმერეთში გადაბძანდი და შენი განსვენებული მეუღლე ციხეში ჩაიკეტა (269)	იმერეთში-კი რო წახვედი და შენი განსვენებული მეუღლე ჩაიკეტა შენს ციხე-დარბაზში (272, 2)	როდესაც იმერეთს გადადი... და სულეიმანი შენი მეუღლის ციხე-დარბაზს მიესია (160)	А вот когда ты ушел... (463)

რამდენიმე შემთხვევაში გრ. ყიფშიძისა და კ. მესხის თარგმანში ეფემისტური ფორმებია, აკაკისთან კი — დედნის მსგავსი:

ცბრ. 4.

აკაკი წერეთელი	გრიგოლ ყიფშიძე	კოტე მესხი	ალექსანდრე სუმბათოვი
ოთარ-ბეგ, რას იტყვი? (243)	ოთარ-ბეგ! რას ბრძანებ? (3)	ოთარ-ბეგ, რას იტყვი? (140)	Отар-бег! Что скажеш? (441)
სულეიმან-ხანი: - შენა ხარ, ზეინაბ? ზეინაბი: - მე ვარ, ჩემო ბატონო. - ოთარ-ბეგი წავიდა? წავიდა, ბატონო (251)	---	- შენა ხარ, ზეინაბ?! - რას მიბრძანებ, ჩემო მეუფევ? - ... ოთარ-ბეგი წავიდა? - გაიხლო!! (146)	- Я, повелитель мой. - ... Ушел Отар-бег? Ушел, повелитель (447-448)
დედოფალი გვიახლოვდება (321)	---	დედოფალი მობრძანდება (204)	- Царица приближается (509)

ზოგიერთ ევფემისტურ ზმნურ ფორმას (**მიბრძანდით, გნებავთ...**) ფრაზაში, კონტექსტში ირონიული ელფერი ეძლევა:
ცბრ. 5.

აკაკი წერეთელი	გრიგოლ ყიფშიძე	კოტე მესხი	აღექსანდრე სუმბათოვი
– მაგისთვის მოკლეს? – მაშ როგორ გნებავდა?	---	– მაშ რა გნებავდა?!?	А то как же? (454)
მიბრძანდით, მიბრძანდით (ირონიით) (317)	---	წადით, წადით (200)	– Идите, идите (505)

3. სახელთაგან ევფემისტურობის ხარისხით ტექსტში არის ასეთი რიგი: **ვერაგი – ცბიერი – უკეთური; ყურ-მოჭრილი ყმა – ქვეშევრდომი – მონა.** აკაკისეული ფორმები მეტი ევფემისტურობით გამოირჩევა:
ცბრ. 6.

აკაკი წერეთელი	გრიგოლ ყიფშიძე	კოტე მესხი	აღექსანდრე სუმბათოვი
იმერეთის უკეთური მეფე... მოციქულს მოციქულზე აგზავნის ქართლში (239)	ვერაგი მეფე იმერეთისა... კაცს კაცზე ჰგზავნის საიდუმლოდ ქართლში (ივერია, N269, 2)	იმერეთის ცბიერი მეფე... ქართლში ფარულად მოქმედებს (მოამბე, 137)	Лукавый цар имеретинский (438)
დაამზადე საქვეშორდომო წერილი ფადიშაჰის მისართმევად (241)	დაამზადე ყურ-მოჭრილ ყმობის წერილი ფადიშასთან (N269, 3)	მონური წერილი შეამზადე შაჰინშასთან... (138)	Изготовь рабское письмо к падишаху (440)

საინტერესოა უარყოფითი სემანტიკის ხვედრითი წილის შემცირება სიტყვა “სულელის” გადმოცემისას. აკაკი წერეთელი იყენებს ზმნურ **მო-** ზმნისწინიან ფორმას: **აღ-რაზაყი ერთგულია, მაგრამ ცოტა მოისულელებს** (254-255); **არ-რაზაყი თუმცა ერთგულია, მაგრამ სულელია** (კ. მესხი, 148); **აღ-რაზაყი ერთგულია, მაგრამ ბრიყვი** (აღ. სუმბათოვი) (გრ. ყიფშიძის თარგმანში ეს ფრაზა არაა — ავტ.).

4. მიმართვის ევფემისტური ფორმები უხვად არის დედანში და თარგმანებშიც (მცირეოდენი სხვაობით). ასეთია: **ჩემო ბატონო მბრძანებელო / მეფეე / ხელმწიფეე, მახვილო წინასწარმეტყველისაე, წყაროო სიბრძნისაე...** პიესაში გვხვდება პერსუაზიული (ლათ. “დარწმუნება”) კომუნიკაციის აქტები. ესაა პოლიტიკური დისკურსის სახე, როდესაც მოსაუბრე სხვადასხვა ენობრივი საშუალებით ცდილობს მსმენელის დარწმუნებას, გადაბირებას. მსგავსი ებიზოდია სულეიმან-ხანისა და ყარა-უსუბის დიალოგი. ყარა-უსუბი ცდილობს დაარწმუნოს მბრძანებელი, რომ არაა მოლაღატე. ამისათვის იგი ერთი დიალოგის ფარგლებში უხვად იყენებს მიმართვის ევფემისტურ ფორმებს: **სიბრძნის თვალო, ურწმუნოთა ქარ-ცეცხლო, სიმართლის მფარველო, მეტოქეე**

ვარსკვლავებისა, შეენებავ, სოფლის მნათობო, ქვეყნის მპყრობელო, ყოვლის შემქმნებელო...

5. **დისფემიზმები: წაშავდი — წაეთერი — გასწი — დაიკარგე** — ყველა მათგანს უარყოფითი დატვირთვის გარკვეული ხარისხი აქვს:
ცხრ. 7.

აკაკი წერეთელი	გრიგოლ ყიფშიძე	კოტე მესხი	ალექსანდრე სუმბათოვი
წაშავდი მალე! (305)	---	გასწი ჩქარა (191)	Убирайся, пока цель!
წაეთერი იქით! (313)	---	დაიკარგე იქით! (197)	– Убирайся живо! (494)

ზოგჯერ ტექსტში (დედანშიც და თარგმანშიც ან მხოლოდ თარგმანში) უარყოფითი სემანტიკის მქონე უხერხული გამონათქვამი ჩანაცვლებულია მრავალწერტილით:

ცხრ. 7.

აკაკი წერეთელი	გრიგოლ ყიფშიძე	კოტე მესხი	ალექსანდრე სუმბათოვი
მდიდრები თავს იხსნიან იმ გაუმადლარ ძაღლისაგან (250)	მდიდრები ქრთამს აძლევენ იმ ქოფავს (2)	ვინც მდიდარია, ფულით თავს იხსნის... (145)	Богатые откураются от жадного пса (447)
ებრძოდი იმ წყე... დღევანდელ ჩვენ ბატონებს (269)	– შენ ჯერ ისევ ჩვენსკენ იყავ და ებრძოდი წყე... ჩვენს დღევანდელ ბატონებს (272, 2)	შენც ჩვენკენ იყავ და ამ ურჯულო ჩვენს ბატონებს ეომებოდი (160)	– Когда ты еще за нас стоял и бился с прокл... с теперешними господами нашими? (463)
გამოვეცილდი იმ ძაღლებს... უჰ, რას ვამბობ... ახალ ბატონებს (270)	გამოვეცალე ძაღლებს... ოჰ, რას ვამბობ, ჩვენს ბატონებს (272, 2)	მრავალწერტილი	– Отбился от собак... ох, что я, от господ наших (463)

6. **თვითდამცრობის გამომხატველი (პეიორატული) ენობრივი საშუალებები** დამახასიათებელია დედნის ენისთვის, გვხვდება სამივე ქართულენოვან თარგმანშიც:

ცხრ. 8.

აკაკი წერეთელი	გრიგოლ ყიფშიძე	კოტე მესხი	ალექსანდრე სუმბათოვი
ყველანი მისი ფხთა მტვერი ვართ (239)	ყველანი მისი ფხთა მტვერი ვართ (N269, 2)	ყველანი მისი ფხთა მტვერი ვართ (137)	мы все прах его ног (438)
შე მხოლოდ ისე მოვახსენებთ ჩემის მოკლე ჭკუით (259)	---	ჩემი სულელის ჭკუით ასე ვფიქრობ (152)	А я так рассуждаю моим глупым умом (454)
სად ხარ, ბესო! აქ გახლავარ, დიდო ბატონო, აქ არის ბესო . დაგეგებ ყველგან (312)	---	სად არის ბესო? აქა ვარ, ჩემო ბატონო. ყველგან გეგებთ! (196)	– Где Бесо? – Здес, господин великий, Здес Бесо.

ბოლო მაგალითში პერსონაჟი III პირში მოიხსენიებს საკუთარ თავს (**...აქ არის ბესო...**), რაც თავის დამდაბლების საინტერესო შემთხვევაა.

პიესის ქართულენოვან თარგმანებში, განსაკუთრებით კი აკაკისეულ თარგმანში, მოცემულ ნაცვალსახელურ, ზმნურ და სახელურ ევფემიზმებს, მიმართვის ფორმებს, დისფემიზმებსა და თვითდამცრობის გამომხატველ (პეიორატიულ) ენობრივ საშუალებებს ვარკვეული სტილური ფუნქცია ენიჭება. პერსონაჟთა დიალოგში მწერალი იყენებს ენის პოტენციალს — შესაბამისი ფორმებით გამოხატოს წოდებრივი დამოკიდებულება და ასევე შეძლებისდაგვარად აარიდოს თავი დისფემიზმებს, რითაც ტექსტს განსაკუთრებულ სტილურ ელფერს სძენს, “აკეთილშობილებს“ მას და ზრდის თარგმანის ხარისხს.

აღს. სუმბათაშვილის პიესა “ლალატის“ თარგმანის ენაზე დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ აკაკი წერეთელი ისეთივე უბადლო მთარგმნელია, როგორც პოეტი და მწერალი.

დამოწმებული ლიტერატურა

რ. ზექალაშვილი, 2012 — რ. ზექალაშვილი, ქართული დიალოგური მეტყველება (ძირითადი ლინგვისტური და ექსტრალინგვისტური მახასიათებლები), თბ., 2012.

“ივერია“, N 269-272, დეკემბერი, 1903.

“შოამბე“, XI, ნოემბერი, 1903.

ა. ნიკოლეიშვილი, 2015 — ა. ნიკოლეიშვილი, ქართველოლოგიური ეტიუდები, II, ქუთაისი, 2015.

აკ. წერეთელი, 1959 — აკ. წერეთელი, თხზ., ტ. X, დრამატული ნაწერები, თარგმანები, თბ., 1959.

ნ. ხახუტაიშვილი — ნ. ხახუტაიშვილი, პერსუაზიული კომუნიკაციის გადმოცემის ენობრივი საშუალებანი წინასაარჩევნო დისკურსში, <http://education.ge/index.php?do=definition/view/id=1681>

მ. ჯაში — მ. ჯაში, პერსუაზიული ტექსტის ტიპები საგაზეთო კომუნიკაციაში, <http://eprints.iliauni.edu.ge/usr/share/eprints3/data/708/>

Библиотека драматурга, Сумбатов-Южин. Пьесы, М., 1961.

Сеничкина Е. П. Эвфемизмы русского языка спецкурс, М., 2012.

<http://ena.ge>

RUSUDAN SAGHINADZE, TAMAR NINIDZE

**PECULIARITIES OF GEORGIAN DIALOGUE SPEECH IN GEORGIAN
TRANSLATIONS OF PLAY “TREASON” BY AL. SUMBATOV
(In respect of language ethics)**

The subject matter of the article is one of the pivotal aspect of literary work of Georgian classical writer Akaki Tsereteli - translating work, in particular defining language ethics in his translation of the play “Treason” by Al. Sumbatashvili-Eugeny and what is the art and quality of the famous writer. In this respect the texts is compared by Russian original as well as translations done by Grigol Kipshidze and Kote Meskhi.

In XIX century when translating fiction literature was very active from different languages, especially from Russian in Georgia, the most important thing was translating dramas. As Akaki remarked himself, stage of our theatre was poor with original plays and every writer tried to fulfill this insufficiency.

Georgian translations of the play is rich with euphemisms. This must be conditioned by dialogue form of characters’ speech. Most important are cases when people holding different hierarchical places are involved in dialogue. In the play “Treason” characters include king, queen, other nationals... We meet pronoun, verbal an noun euphemisms, reference forms, dispheisms, (their replacement by three dots) and self-effacement language forms.

Article presents the review of materials describing each of them, which are placed in tables. In four columns of the table there are relevant episodes from translations of Akaki Tsereteli, Grigol Kipshidze, Kote Meskhi as well as from the play of Aleksandre Sumbatashvili, on the ground of their comparison analyses article similarities and differences between texts are presented.

After observing the language of translation of the play “Treason” by Aleksandre Sumbatashvili it is concluded that Akaki Tsereteli is not only the great poet and writer but his translation skills is the second to none as well.

საქართველოს საზოგადოებრივი მეცნიერებათა აკადემია

**ჯეალ ელ-დინ რუმის პოეზიის ქართული
თარგმანები**

მსოფლიო ლიტერატურის კლასიკოსის, სპარსული პოეზიის ბრწყინვალე წარმომადგენლის ჯეალ ელ-დინ რუმის შემოქმედებას ქართველი მკითხველი მეოცე საუკუნის პირველ ნახევარში გაეცნო, როცა მეცნიერებმა და მთარგმნელებმა ხელი მოჰკიდეს მისი პოეზიის თარგმნას. რუმის რობაიების პირველი ქართული თარგმანების ავტორია ამბაკო ჭელიძე. რამდენიმე ლაზალის თამაზ ჩხენკლისეული თარგმანი დაიბეჭდა კრებულში “აღმოსავლური ლირიკა”. 1970 წელს გამოიცა მაგალი თოდუას მიერ შესრულებული რუმის ლირიკის თარგმანთა კრებული - “მე ვარ თეთრი შევარდნი”. ეს იყო ქართულ ენაზე რუმის ლექსების ცალკე წიგნად გამოცემის პირველი ცდა, სადაც წარმოდგენილია, როგორც ლირიკული ლექსები, ასევე ნაწყვეტები პოემიდან “მესხევი მაწავი”. ამის შემდეგ, რუმის შემოქმედებისადმი მთარგმნელთა ინტერესი კიდევ უფრო გაიზარდა და მისი პოეზია თარგმნეს ვახუშტი კოტეტიშვილმა, ნომადი ბართაიამ, აღექსანდრე ელერდაშვილმა, გიორგი ლობჯანიძემ და სხვებმა.

ჯეალ ელ-დინ რუმი დაიბადა 1207 წლის 30 სექტემბერს ქ. ბალზში (ამჟამად ავღანეთი), რომელიც ისტორიული ირანის ერთ-ერთ ყველაზე დიდ ნაწილში - ხორასანში შედიოდა და მეორე ათასწლეულის დასაწყისში, ნიშაბურთან და ტუსთან ერთად, ირანის ერთ-ერთი კულტურული ცენტრი იყო. მამა - ბეჰა ელ-დინი სუფიური მოძღვრების მიმდევარი და მთელს ბალზში ცნობილი ღვთისმეტყველი, მოქადაგე და მასწავლებელი ყოფილა. პოეტის მამა იძულებული გამხდარა, ოჯახითურთ გადახვეწილიყო ბალზიდან და აღმოსავლეთის ქვეყნებში დიდი ხნის ხეტიალის შემდეგ სელჯუკთა სახელმწიფოს დედაქალაქში, კონიაში დასახლებულიყო.

პოეტმა განათლება მიიღო დამასკოსა და აღმოსავლეთის სხვა ქალაქების სასულიერო ცენტრებში. მამის გარდაცვალების შემდეგ ახალგაზრდა ჭაბუკმა კონიის უმაღლესი სასულიერო სასწავლებლის ღვთისმეტყველების კათედრა ჩაიბარა. მის ლექციებს, რომლებშიც ისტორიის, ლიტერატურისა და ფილოსოფიის ღრმა ცოდნა ვლინდებოდა, უამრავი ხალხი ესწრებოდა. პოეტი უდიდესი პოპულარობითა და პატივისცემით სარგებლობდა. ჯეალ-ელ-დინს მთელი სიცოცხლე რუმში (მცირე აზია) გაუტარებია; აქედანაა პოეტის ფსევდონიმი: რუმი, რაც სპარსულად რუმ-იდან (ყოფილი ბიზანტიისა და აწინდელი თურქეთის ტერიტორიაზე არსებული თურქ-სელჯუკთა სახელმწიფოს მიწა-წყლიდან) წარმომდგარს ნიშნავს (მ. თოდუა, 2007, გვ. 6).

1244 წელს რუმის ცხოვრებაში დიდი ცვლილება მოხდა. კონიაში მოულოდნელად გამოჩნდა მოხეტიალე დავრიში - სუფი, რომელიც “თავრიზის მზედ” (შემსე თაბრიზ) იწოდებოდა. მან ძლიერ გავლენაში მოაქცია ჯეალ ელ-დინი, რომელიც მისი მოწაფე და განუყრელი მეგობარი გახდა. ამიერიდან

მის მიერ შეთხზულ ყაზალბში, იქ, სადაც ჩვეულებრივ ავტორი იხსენიება, პოეტის სახელის ნაცვლად შემს თავრიზელი გაჩნდა (დ. კობიძე, 1975, გვ. 387). მალე ეს იღუპილებით მოცული პიროვნება კონიიდან გაქრა, ვარაუდობენ რომ იგი აჯანყებულებმა მოკლეს, რადგან დავრიშთან დამეგობრების შემდეგ რუმი გაუბრბოდა ხალხსა და მოწაფეებს, მთელ ღლეებსა და ღამეებს მასთან ერთად განმარტოებით ატარებდა, რის გამოც იფეთქა აჯანყებამ. მეგობრის დაკარგვით გამოწვეულმა მწუხარებამ რადიკალურად შეცვალა ჯელალ ედ-დინ რუმის ცხოვრება. ეს ტრაგედია გახდა ბიძგისმიმცემი და სულისჩამდგმელი პოეტისთვის, რომელიც სუფიზმის უდიდეს წარმომადგენლად ითვლება.

შამს თავრიზელის სიყვარულით შეშლილმა პოეტმა შექმნა მოცულობითაც უზარმაზარი გენიალური ქმნილებები: 2013 ლირიკული ლექსისგან შემდგარი ე. წ. “შამს თავრიზელის დივანი” და პოემა “მასნავი” (“მარჩობელი”), რომელიც ექვს წიგნს აერთიანებს და 52 ათას ტაეპს შეიცავს. ორივე თხზულება, რა თქმა უნდა, სუფიური ხასიათისაა და ექსპრომტადაა ჩაწერილი ექსტაზში შესული პოეტის კარნახით მისი ორგანის მოზიარე სუფიების მიერ (მ. თოდუა, 2007, გვ. 10). „მესნევი-მანავი“, რომელიც სუფიზმის ენციკლოპედიად არის ცნობილი, დროთა განმავლობაში იმდენად მნიშვნელოვანი ნაწარმოები გახდა, რომ მას “სპარსულენოვანი ყურანიც” კი უწოდეს. თუ სადავოა რომელიმე სპარსელი პოეტის შემოქმედების მისტიკურობა, რუმისთან საექვო არაფერია. ის ერთ-ერთი უდიდესი წარმომადგენელია მისტიკური პოეზიისა (ნ. ბართაია, 2014, გვ. 112).

იმავე წლებში შამს თავრიზელის სახელის სახსოვრად რუმი აარსებს “მეელავის ორდენს” ანუ “მოცეკვავე დერვიშთა ძმობა”, რომლის წევრები სულიერი ექსტაზის, სიმღერის, ცეკვის და პოეზიის საშუალებით ცდილობდნენ ჩასწვდომოდნენ სიცოცხლის არსს.

ჯელალ ედ-დინ რუმი დიდი პოეტია არა მარტო ირანელი ხალხისა, არამედ მთელი მუსლიმური სამყაროსი. იგი დაკრძალულია თურქეთში. ჯელალ ედ-დინ რუმის გარეშე თურქეთისა და მისი კულტურის წარმოდგენა შეუძლებელია, ისე როგორც შეუძლებელია რუმის წარმოდგენა (და მისი მსოფლმხედველობის გაგება) თურქული ცივილიზაციის გარეშე (მ. თოდუა, 2007, გვ. 13).

პოეტის სახელი დაკავშირებულია ქართულ სამყაროსთანაც. ჯელალ ედ-დინი მეგობრობდა თამარ მეფის შვილიშვილთან, რუსუდანის ასულ თამარ დედოფალთან, რომელსაც გურჯი-ხათუნის სახელით მოიხსენიებდნენ. თამარი სელჯუკიანთა სახელმწიფოს დედოფალი იყო და დიდი სახელითა და ავტორიტეტით სარგებლობდა. გურჯი-ხათუნი, ულამაზესი და ყოველმხრივ სრულქმნილი, თავისი ძითურთ რუმის თაყვანისმცემლად და მეგობრად გვევლინება (ა. გაწერილია, 1962, გვ. 432). ქართველი ქალი-თამარი (ლიას ედ-დინ ქეიხოსროვ II-ის მეუღლე) ჯელალ ედ-დინის მიმართ მოწიწებას იჩენდა. მან ბრძანა პოეტის პორტრეტი დაეხატათ, რომელიც კონიიდან გასვლისას ყოველთვის თან მიჰქონდა. (ვ. გორდღევსკი, 1960, გვ. 207). ეს ერთადერთი პორტრეტია, რომელიც არსებობს პოეტის რეალური გამოსახულებით. დედოფალი რუმის სიკვდილის შემდეგ მის საფლავს უვლიდა და მფარველობდა. მისი ინიციატივით ააგეს მავზოლეუმი, რომლის გუმბათს ქართული არქიტექტურისთვის დამახასიათებელი ფორმა აქვს.

სუფიზმის არსის წარმოსაჩენად ჯელალ ედ-დინ რუმის შემოქმედების შესწავლა საჭიროა. ყოველი ეპოქა თავისებურად ცდილობდა რუმის შემოქმედების წარმოჩენას და საკუთარი, კონკრეტულ ეპოქაში გამეფებული შეხედულებებით აშუქებდა გენიალური პოეტის ნააზრევს. ასე მაგალითად: საბჭოთა ეპოქაში, როდესაც ზოგადად რელიგია და რელიგიურობა ძალიან დიდ ნაკლად და დანაშაულად იყო მიჩნეული, ვერ გაუბოდიშნენ რა ჯალალ ედ-დინ რუმის ფენომენს, მის შესახებ სამეცნიერო თუ პუბლიცისტურ ნაწარმოებებს სწორედ ანტირელიგიური ნიშნით ქმნიდნენ... ეს ყველაფერი, რა თქმა უნდა, აბსურდია, ანუ ჯალალ ედ-დინ რუმის შემოქმედების მიჩნევა ანტირელიგიურ ფენომენად, მაგრამ არც ის არის ჭკუასთან ახლოს, რომ ყველაფერი მისტიურ საბურველში გაეხვიოს და სხვა არაფერი ჩანდეს, სუფიზმის გარდა. მავლანას შემოქმედების მხოლოდ (ისლამის) რელიგიური ფილოსოფიის კუთხით განხილვაც გარკვეულწილად ჩარჩოებში აქცევს მას და შეუმჩნეველი რჩება ბევრი სხვა ზოგადსაკაცობრიო სულისკვეთება... (<https://ka.wikipedia.org/wiki/> ალ. ელერდაშვილი).

სუფიზმი, როგორც ისლამის რელიგიურ-მისტიკური მიმდინარეობა, VIII-IX საუკუნეებში ჩაისახა. მასში მთავარ ადგილს ასკეტიზმი და უკიდურესი მისტიციზმი იჭერს. სუფიზმი აღიარებს ერთადერთი ღმერთის არსებობას. სხვა ყველაფერს მის ემანაციად თვლის. ადამიანის მთავარ მიზნად აცხადებს მიწიერი ცხოვრებისგან მოწყვეტას და მისტიკის გზით სულის შეერთებას ღმერთთან. ეს კი მხოლოდ სიყვარულით მიიღწევა. პოეზიაში ღმერთი გაიგივებულია სატრფოსთან. მეტრფეს მიზანიც სატრფოსთან, ანუ ღმერთთან დაახლოება და შერწყმაა. ხოლო ღვინო სიმბოლოა მისტიკური ექსტაზისა. გარეგნულად სუფიური პოეზია თითქმის არ განსხვავდება რეალური პოეზიისაგან და შუა საუკუნეების ლიტერატურაშიც ძნელია ყოველთვის გაავლო მათ შორის გამყოფი ხაზი. ვინაიდან არავისთვის არაფერია საეჭვო იმაში, რომ რუმი მისტიკოსია, მთარგმნელიც თავიდანვე ორიენტირებულია, რაც ხელს უწყობს მას ტექსტის სწორედ აღქმასა და გადმოტანაში პოეზიისა (ნ. ბართაია, 2014, გვ. 112).

სპარსულიდან ქართულად თარგმნისას ერთმანეთს ხვდება განსხვავებული ლიტერატურული ტრადიციები. ცნების აღქმისა და მოვლენების შეფასების განსხვავებული კრიტერიუმები. მთარგმნელი რთული ამოცანის წინაშე დგას, რადგან მან მკითხველს საკუთარი კულტურის კონტექსტზე მორგებული მაღალმხატვრული თარგმანი უნდა შესთავაზოს, რაც მეტად რთულია, როცა საქმე ეხება ისეთი ავტორის ნაწარმოებების თარგმნას, როგორიცაა ჯელალ ედ-დინ რუმი. ქართველი მთარგმნელების სასახლოდ უნდა ითქვას, რომ მათი უმეტესობა კარგად იცნობს სპარსულ გარემოს, სრულყოფილად ფლობს სათარგმნი მასალის ენას და რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია თავად არიან პოეტები.

ამბაკო ჭელიძეს რუმის მხოლოდ რომაეები უთარგმნია. მიუხედავად იმისა, რომ თარგმანსა და დედანს შორის დიდი სხვაობაა, მთარგმნელი ახერხებს დასრულებული თარგმანის შექმნას, რომელიც ძირითადად დედნის ადეკვატურია. თარგმანის ენა ლარიზია, არ არის დაცული რომაის გართიმვის წესი. ხშირ შემთხვევაში დაკარგულია პოეტური სამკაულები და თარგმანი სასურველ ემოციურ ზემოქმედებას ვერ ახდენს მკითხველზე. სანიმუშოდ მოვიტანთ ერთი რომაის თარგმანს:

კაცის ღირსებას უმნიშვნელოს მე არ ვადიდებ,
 მსურს ყოველივე დიდი იყოს მიუწვდომელი,
 მე ღარიბი ვარ, წვრილ ლალის ქვებს ხელს არ მოვკიდებ,
 მე მიყვარს ლალი მთისოდენა, ცეცხლისმფრქვეველი (ა. ჭელიძე, 1936, გვ. 19).

თარგმანი მეტნაკლებად ღირებულია ქართველი მკითხველისთვის, როგორც მხატვრული, ისე შემეცნებითი თვალსაზრისით. მთარგმნელის მიერ გაწეული შრომა დასაფასებელია იმის გამო, რომ ეს იყო საქართველოში რუმის პოეზიის თარგმნის პირველი მცდელობა.

როგორც აღვნიშნეთ, რუმის რამდენიმე ლაზალის თამაზ ჩხენკელისეული თარგმანი დაიბეჭდა კრებულში “აღმოსავლური ლირიკა“. მთარგმნელს ღრმა ფილოსოფიური დატვირთვის მქონე ლაზალები აურჩევია. ისინი ნათარგმნია ურითმოდ, გარკვეული მეტრით. შინაარსობრივად თარგმანი კვალდაკვალ მიჰყვება დედანს. ზუსტად და დახვეწილადაა გადმოცემული ორიგინალის აზრი. ვხვდებით ძველ ქართულ ფორმებს, რაც არქაულობის ელფერს აძლევს თარგმანს. ამ ხერხს მთარგმნელი ესთეტიკური დანიშნულებით იყენებს:

ნეტარი იყო წუთი, როცა ბაღში მე და შენ
 ვისხედით ერთად – ორი სახით და ანაგებით.
 ელავდა ბაღი იღუმალი და ფრინველთა ხმა
 უკვდავების წყალს გვაბაკურებდა მაშინ მე და შენ.
 ვარსკვლავნი დასხდნენ ცის თავანზე ჩვენივე ჭვრეტად.
 და ჩვენ ვუჩვენეთ მათ მთოვარე ჩვენი – მე და შენ.
 და, ჰა, მე და შენ აღარა ვართ – მოშორებულნი,
 როკაბ ავყიებს, – გადვიქცით ერთხელ მე და შენ.
 გულ-შკერდს იფლეთენ ცისიერი თუთიყუშები,
 იქ, სადაც ვიშვებთ და ამგვარად ვხარობთ მე და შენ.
 გასაოცარი ის არის, რომ აქ, ერთად მყოფნი
 ამავე ღროს ერაყს და ხორასანს რომ ვართ მე და შენ.

მიუხედავად იმისა, რომ თარგმანში შენარჩუნებული არ არის ლაზალის ფორმა, ორიგინალის აზრი თარგმანში ისეთი დახვეწილი და ნათელი ენითაა გადმოცემული, რომ მკითხველს მხატვრულობის თვალსაზრისით უკმაყოფილო გრძნობა არ რჩება.

ცნობილი მეცნიერისა და მთარგმნელის მაგალი თოდუას მიერ შესრულებული რუმის ლირიკის თარგმანთა კრებულში, რომელიც როგორც აღვნიშნეთ, პირველი ცდაა რუმის ლექსების ცალკე წიგნად გამოცემისა, წარმოდგენილია ლირიკული ლექსები და ნაწყვეტები პოემიდან “მესნევი მაწავი“. 2007 წელს გამოიცა ჯელალ ედ-დინ რუმის დაბადებიდან 800 წლისთავისადმი მიძღვნილი ფილოსოფიური ლექსების კრებული, რომელთა თარგმანი მაგალი თოდუას ეკუთვნის.

პირველი შთაბეჭდილება, რაც თვალშისაცემია, ის არის, რომ დივანის პოეზია და პოემიდან ამოკრებილი არაკები ფორმის თვალსაზრისით განსხვავებულია ერთმანეთისგან. დივანიდან შერჩეული ლირიკის ნიმუშები თარგმნილია თოთხმეტმარცვლიანი მეტრით, ხოლო არაკები – რუსთველური შაირით. მაგალი თოდუა, დივანის ლირიკის თარგმნისას, ერთგვარად აგრძელებს

თამაზ ჩხენკელის არჩეულ გზას. იგი ფილოსოფიური აზრით დატვირთულ ლექსებს არჩევს სათარგმნელად. განსხვავებით წინა მთარგმნელისაგან, ის ყაზალებს გარითმულად თარგმნის და უნარჩუნებს მათ თავის სალექსო ფორმას (ნ. ბართაია, 2015, გვ. 115). მისი თარგმანები გამოირჩევა მაღალმხატვრულობითა და ორიგინალის ტექსტის ერთგულებით. თარგმანი სიტყვასიტყვით, მეცნიერული სიზუსტით მიჰყვება დედანს. მხედველობაში თუ არ მივიღებთ ზოგიერთ ლექსიკურ ელემენტს.

ჩვენ აბა რა ვართ?! –

ჩვენ ვართ ერთი საკრავი ჩანგი,
ეს შენ ხარ მხოლოდ მესაკრავე,
შენია ჰანგი;

ჩვენ აბა რა ვართ?! –

ჩვენ ვართ ერთი ლიტონი სტირი,
ეს შენ ქვითინებ ჩვენს სხეულში
და ჩვენში სტირი;

ჩვენ აბა რა ვართ?! –

მთა ვართ მხოლოდ, რა უნდა გვექოს! –
ეს შენ ხმთანობ და ჩვენც შენი
აგვიდის ექო...

კრებულში წარმოდგენილი ლირიკის თარგმანების პოეტური ენა და სტილი განსხვავებულია მაგალი თოდუას მიერ თარგმნილი სხვა პოეტების - ხაიამის, რუდაქის, ნიზამის, ჯამის სტილისაგან. როგორც ჩანს, რუმის ლირიკამ განსხვავებული მიდგომა მოითხოვა. მთარგმნელი თუ სხვებთან უფრო თავისუფლად გრძნობს თავს, აქ თავის პოეტურ ენერჯის, შედარებით მკაცრ ჯებირებში აქცევს. მიზეზი ამისა ის არის, რომ მთარგმნელი დიდი სიფრთხილით ეკიდება რუმის ფილოსოფიური ლირიკის თარგმნას, რადგანაც კარგად გრძნობს, რომ უმციურესი დეტალის შეცვლამაც კი შეიძლება დაანგრის პოეტის მსოფლმხედველობის შენობა, რომელსაც იგი მეცნიერული, თითქმის მშრალი ფილოსოფიური განსჯით აგებდა (ე. ჯაველიძე, 1985, გვ. 348). საილუსტრაციოდ მოვიტან კიდევ ერთ ნაწყვეტს:

შენ ვარდის რტო ხარ და შენი ეშხი

ბალს ჩაუგდია ხელში, ვით დავლა.

შემოვა სიო შენი ყონალი,

და ბალში ერთად დაუვლით დავლას.

შენ ღვთისმშობელი ხარ, მარიამი,

და სიო იგი გაბრიელია.

მან მუცლად ლება გამცნო და ახლა

აქ შენგან თოთო ქრისტეს ელიან...

მაგალი თოდუას, გარდა ყაზალებისა, უთარგმნია არაკები პოემიდან “მესნევი-მა’ნავი“. ეს პოემა იგავ-არაკთა კრებულია, რომელსაც მთლიანი სიუჟეტი არ გააჩნია. იგი შედგება ფილოსოფიური აზრებისა და მსჯელობებისაგან. არაკები ამა თუ იმ აზრის ნათელსაყოფად არის მოხმობილი, თუმცა მათ დამოუკიდებლად არსებობაც შეუძლიათ. მაგალი თოდუა არაკების თარგმნისას

თავისუფალი თარგმნის პრინციპს ირჩევს და არაკებს თარგმნის არა ტაბეების მიხედვით, არამედ შინაარსის მიხედვით და ქართულ გარემოში აქცევს მას. სამაგალითოდ მოვიტან ნაწყვეტს ერთი იგავ-არაკიდან:

ერთი კაცი სანთლით ხელში
დადიოდა დღისით-მზისით.
რას ეძებდა არ იცოდნენ,
გაუკვირდათ ქცევა მისი.
ერთმა უთხრა: — კაცო, შენი
საქმე მიკვირს მეტისმეტად.
ამ მზე-პაპანაქებაში
რას დადიხარ სანთლით ნეტა!
მან მიუგო: — ჩემო ძმაო,
ვერ ვბოულობ, ვისაც ვეძებ,
ან რა წყალში გადავვარდე,
ანდა რა ქვას უნდა ვეცე!

თარგმანის ენა ძალზე უბრალოა, სადა და ერთი შეხედვით ზედმეტად გახალსურებულია. განსაკუთრებით ეხება ეს მიმართვებს. მაგ.: “კაცო, შენი საქმე მიკვირს“, წმინდა სასაუბრო ქართული ფრაზა: “რა წყალში გადავვარდე“ და სხვა. აღნიშნულზე მიუთითებდა ე. ჯაველიძე: “საქმეში ჩაუხედავმა კაცმა შეიძლება იფიქროს, რომ ჯელალ ედ-დინ რუმის უფრო “დარბაისლური“ ქართულით ეკადრება თარგმნაო, მაგრამ აქაც სავსებით მართალია მთარგმნელის პოზიცია, “პოეტურ სამკაულებს“ რუმი შეგნებულად გაურბოდა, იგი ესთეტიკურ ფენომენს უბრალო, სასაუბრო სპარსულ ენაში ჰპოვებდა (ე. ჯაველიძე, 1985, გვ. 350). მაგალი თოდუაც სულხან-საბა ორბელიანისა და აკაკის გზას აგრძელებს, როცა ასე ძალდაუტანებლად, ნათელი პოეტური ენით, ქართულ გარემოში აქცევს აღმოსავლურ იგავ-არაკებს (ნ. ბართაია, 2015, გვ. 129).

ნომადი ბართაია ავტორია სპარსელ ლირიკოსთა თარგმანების კრებულისა “რა საამოა დღეს შენი სახე“, რომელიც 1987 წელს გამოიცა. კრებულში რუმის ყაზალებისა და რობაიების თარგმანებია წარმოდგენილი. როგორც თავად მთარგმნელი ამბობს ჩვენი, როგორც მთარგმნელის პრინციპია მაქსიმალური სიახლოვე დედანთან, როგორც შინაარსის, ისე ფორმის მხრივ. თუ როგორ გამოვვლის ეს, ამაზე თარგმანები გავცემენ პასუხს (ნ. ბართაია, 2015, გვ. 121). მისეული თარგმანები შინაარსისა და ფორმის თალსაზრისით ძალიან ახლოა ორიგინალთან. მთარგმნელი მაქსიმალურად ცდილობს, არ დაკარგოს თარგმანში ორიგინალის არც ერთი ნიჟანსი. იგი ღრმად სწვდება სათარგმნი მასალის აზრობრივ სიღრმეს, ინარჩუნებს რუმის ლექსის მუსიკალურობას და საბოლოოდ ახერხებს შექმნას მალალი ხარისხის თარგმანი, რომელიც დედნის ადეკვატურია.

აი, ერთი ყაზალის თარგმანი:
მომხედე, შენმა სიყვარულმა ხელად მაქცია,
ქალაქი ვიყავ, უკაცრიელ ველად მაქცია.
შენზე ოცნებამ განმაშორა სახლსა და ნივთებს.
დარდების თანამოსახლედ და მხევლად მაქცია.
ნუ იტყვი იმას, დავრდომილი ვიყავ, ვითარ,

შენმა დანახვამ რაინდად და ქველად მაქცია.

შენმა არსებამ, საჩინო ვყავ როდესაც ჩემში,

მოყვასთა შორის უცხოელად გადამაქცია.

მე სიყვარულზე დღე და ღამე ზღაპრების თხრობამ

თვითონ ზღაპრად და სიყვარულის ენად მაქცია (ნ. ბართია, 2015, გვ. 121).

2014 წელს გამოვიდა ალ. ელერდაშვილის კრებული - "რჩეული ღირსია ჯალალ ედ-დინ რუმის ყაზალები, რობაიები და იგავები". წიგნის შესავალში მთარგმნელი ამბობს: ქართული თარგმანი, ცხადია, აბსოლუტურ თანხვედრას ვერ დაიკვეხნის, რადგან ის მხატვრულია და ამასთანავე თავისუფალი მიდგომის პრინციპებით არის შესრულებული, რაც პოეტურობის შენარჩუნებას ემსახურება და არა მეცნიერულ სიზუსტეს... ე.წ. პოეტური (მხატვრული) თარგმანი, ცხადია, ვერანაირად ვერ იქნება ორიგინალის ზუსტი ასლი და თუ არის ასეთი, მაშინ ის მოკლებულია მხატვრულობის ყველანაირ ღირსებებს... "პოეტური თარგმანი", გარდა იმისა, რომ ლიტერატურული ნაწარმოებია (წესით უნდა იყოს), მას სხვა მოვალეობაც აკისრია - ის ერთგვარი კომენტარი და ახსნა-განმარტებაა (სხვა ენაზე) დედნისა... (<http://natargmni.blogspot.com/p/blog-page-8425.html>). ალ. ელერდაშვილის თარგმანები სასიამოვნოდ იკითხება. შენარჩუნებულია ორიგინალის ფორმა და შინაარსი. სანიმუშოდ მოვიტანთ ერთი ყაზალის თარგმანს:

დღეს რა მომდის?! - ვერ გავიგე, რა ხდება...

დღეს ჩემს გულში რაღაც შვება სახლდება..

ჩემს თვალებში, მინდა, სიბრძნე ჩანდეს და ვინც ჩამხედავს, სიყვარული დახვდება.

ვაგლახ, ჯერაც მიწის ბინადარი ვარ,

მაგრამ ზეცაც ჩემი ბინა გახდება.

ჩემი სული მიწიდან სჭვრეტს სატრფოს და

მაღლე ცაში ყოფნის ნატვრაც ახდება.

და თუ ტატნობს შეეპარა წყვილიაღი,

ჩემი ტრფობის შუქით კვლავ განახლდება.

ჩემი მკერდის კოცონით და ალებით

ქვის მკერდშიაც, ვხედავ, ცეცხლი ჩაღდება.

ჩემი სატრფოს ხიბლითა და სილალით,

ჩემს ბაგეზეც სიტკბოება ლაღდება.

თავრიზის მზის სულის ასამაღლებლად,

ეს სამყარო თავად ჩემში მაღლდება.

1995 წელს გამოვიდა კიდევ ერთი, ახალი და საინტერესო თარგმანთა კრებული "ჯალალ ედ-დინ რუმის ღირსია", რომლის ავტორია გიორგი ლობჯანიძე. მისი თარგმანები გამოირჩევა მაღალპროფესიულობით. თარგმანი შესრულებულია დახვეწილი პოეტური ტექნიკით, ეს არის რითმიანი და რიტმულად მოწესრიგებული სალექსო ფორმა, რომელშიც აქცენტი გადატანილია რუმის ლექსის მელოდიურობაზე. თარგმანში წარმატებით არის გადატანილი საგნობრივი და მეტაფორული შრეები. გ. ლობჯანიძის თარგმანები მხატვრულად სრულყოფილი და დედანის ადეკვატურია. სანიმუშოდ მოვიტანთ ნაწყვეტს ყაზალიდან:

შეცარი ადღვომა ხარ,
 უსასრულო წყალობა ხარ,
 ჩვენი სურვილების ბაღში
 იადონთა გალობა ხარ.
 აბა, როგორ შემოგწვდებით,
 შენ ჭეშმარიტს, ცამდე მართალს,
 დღეს მოხვედი პირმცინარი,
 გამლებელი ციხის კართა.
 ჩვენთა ფიქრთა ხეობაში
 მოგიზგიზე ხანძარი ხარ,
 შენ ხარ ცეცხლის ამნთებელი,
 თვით ამ ცეცხლში დამწვარი ხარ...

ჭელალ ედ-დინ რუმის პოეზიის ცალკეული თარგმანებიც არსებობს, რომელთა ავტორები არიან ვ. კოტეტიშვილი, ალ. გვახარია და სხვები, რომელზეც აქ აღარ შევიხრდებით.

აღსანიშნავია, რომ ქართველი მკითხველი განებივრებულია სპარსული პოეზიის ნიმუშების მაღალი კლასის თარგმანებით, რაც ძლიან სასიხარულო და არც თუ ხშირი მოვლენაა მთარგმნელობით სფეროში. ამის მიზეზი კი ქართული ირანისტიკის ძლიერი სკოლის არსებობაა, რომელსაც სათავეში დიდი მეცნიერები და მთარგმნელები ედგნენ. მათ მიერ აღზრდილი თაობები წარმატებით განაგრძობენ მოღვაწეობას. თარგმანები მაღალმხატვრული და ადეკვატურია. მიუხედავად იმისა, რომ ზემოთ მოტანილი თარგმანთა ნიმუშები თითქმის ერთ ეპოქაშია შესრულებული მთარგმნელები ერთმანეთის გავლენას არ განიცდიან. ყოველ მათგანს ახასიათებს ინდივიდუალურობა და თვითმყოფადობა, რაც მთარგმნელისათვის ფასეული და ღირებულია. სხვა მხრივ ჩვენ წინაშეა თარგმანები, რომლებიც დააკმაყოფილებს მკითხველის როგორც მხატვრულ, ასევე მეცნიერულ ინტერესებს.

დამოწმებული ლიტერატურა

ნ. ბართაია, 2015 - ნ. ბართაია, ქართულ-ირანული ლიტერატურულ-ენობრივი ურთიერთობანი, თბ., 2015.

ჭელალ ედ-დინ რუმი, 2007 - ფილოსოფიური ლექსები, სპარსულიდან თარგმნა მ. თოდუამ, თბ., 2007.

ჭელალ ედ-დინ რუმი, 1995 - ჭელალ ედ-დინ რუმის ლირიკა, სპარსულიდან თარგმნა გ. ლობჯანიძემ, თბ., 1995.

ე. ჭაველიძე, 1985 - ე. ჭაველიძე, შტუდიები, თბ., 1985.

ა. ჭელიძე, 1936 - ა. ჭელიძე, ირანელი ლირიკოსები, თბ., 1936.

ირანული პოეზია, 1977 - შეადგინა, შესავალი წერილი და შენიშვნები დაურთო ვ. კოტეტიშვილმა, თბ., 1977.

ვ. გორდღევსკი, 1960 - В. Гордлевский, избранные сочинения, Том I, 1960.

<https://ka.wikipedia.org/wiki/> ალ. ელერდაშვილი

(http://natargmni.blogspot.com/p/blog-page_8425.html)

NATIA SVINTRADZE

**GEORGIAN TRANSLATIONS OF JALAL AD-DIN
RUMI'S POETRY**

Jalal ad-Din Rumi was born on September 30, 1207 C. E. in Balkh Province, Afghanistan. Balkh was then a prominent city and his family had a tradition of service there in legal and religious offices. The family travelled to Baghdad, to Mecca on pilgrimage, and to Damascus and eventually settled at Karaman near Konya in what is now western Turkey. Following this move to Konya Jalal ad-Din's father was busy as an Islamic theologian, teacher and preacher. Rumi followed in this tradition and, upon his father's demise in 1231 C.E. became head of the madrasah, or spiritual learning community.

Rumi is a Persian mystic and poet and is closely identified with Sufism and Sufi mysticism. This Sufism being a mysticism within Islam where devotees sought a mystical union with God. Rumi's poetry is often divided into various categories: the quatrains (rubayât) and odes (ghazal) of the Divan, the six books of the Masnavi. The prose works are divided into The Discourses, The Letters, and the Seven Sermons. Rumi's major work is the "Masnawîye Ma'nawî", a six-volume poem regarded by some Sufis as the Persian-language Qur'an. It is considered by many to be one of the greatest works of mystical poetry. It contains approximately 27000 lines of Persian poetry. Rumi's other major work is the "Dîwân-e Shams-e Tabrîzî" named in honour of Rumi's master Shams. Besides approximately 35000 Persian couplets and 2000 Persian quatrains, the Divan contains 90 Ghazals and 19 quatrains in Arabic, a couple of dozen or so couplets in Turkish 14 couplets in Greek.

The works of Rumi are translated into Georgian language. In the process of making translation from Persian into Georgian different traditions of literature, different criteria of perceiving notions and evaluating events correlate. That's why the translator faces the complicated problem, as he has to offer the readers the translation of highly artistic level based on the context of his own culture, which is very complicated task to achieve, when we talk about the translation of the works of art by Rumi. The article reviews about the Georgian translations of Rumi's poetry which is carried out by A. Chelidze, T. Chkhenkeli, M. Todua, N. Bartaia, G. Lobzhanidze and A. Elerdashvili.

11111 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

ქართველი მეოფრის სამოსი უსოველ აპტორთა მიხეჯვით

ქართველ ხალხს დიდი საომარი გამოცდილება აქვს. ქართველური ტომები გეოგრაფიულად აზიისა და ევროპის დამაკავშირებელი გზის ძირითად მონაკვეთზე სახლობდნენ, სადაც, ცხადია, მარტო სავაჭრო ქარავნები არ დადიოდნენ. აქ არაერთი საომრად მიმავალი არმიაც გაივლიდა, რომელთაც სურსათი და სხვა ნივთები დასჭირდებოდათ და მათ მოლაპარაკებით ან ბრძოლით მოიპოვებდნენ. ეს თავისთავად განაპირობებდა მუდმივი საომარი მზადყოფნის საჭიროებას, რაც, თავის მხრივ, საბრძოლო სტრატეგიის, საომარი საჭურვლისა და სამოსის სრულყოფილებამდე დახვეწას მოითხოვდა.

ცნობები ქართველური ტომების საბრძოლო ხელოვნებისა და საჭურვლის შესახებ უცხოელი ავტორების ნაშრომებში მრავლად მოიპოვება. უძველესი დროიდან ვიდრე შუა საუკუნეების ჩათვლით, ყველა მოგზაური, ძველი საბერძნეთიდან დაწყებული ევროპელებით დასრულებული, რომელთაც აღმოსავლეთ აზიის ქვეყნებში იმოგზაურეს, უსათუოდ მოიხსენიებდა საქართველოს.

სწორედ განსაკუთრებული, განსხვავებული თვისებებისა და განვითარების დონის გამო მოხვდნენ კოლხები ბერძნულ მითებში. აპოლონიოს როდოსელის “არგონავტიკაში” პირველადაა მოხსენიებული კოლხეთი და მსოფლიოს უძველესი ქალაქი კუთაია - დღევანდელი ქუთაისი.

აპოლონიოს როდოსელი (ძვ. წ. 295-215 წწ.), ძველი ბერძენი პოეტი და მეცნიერი, დაიბადა და აღიზარდა ალექსანდრიაში და ალექსანდრიის ცნობილ ბიბლიოთეკაში მოღვაწეობდა. ძალიან ახალგაზრდა გადასახლდა კუნძულ როდოსზე (ამის გამო უწოდეს “როდოსელი”). მისი ნაწარმოები “არგონავტიკა” მრავალ საგულისხმო ცნობას შეიცავს ქართველური ტომების: ხალიბების, ტიბარენების, მოსინიკების და, რა თქმა უნდა, კოლხების შესახებ. მიწათმოქმედებაზე რომ არაფერი ვთქვათ და მხოლოდ დრაკონის კბილებიდან აღმოცენებული სპილენძის მემორები გავიხსენოთ - საზარელი სახითა და თავზე რქებით, უნდა დავასკვნათ, რომ იმ დროში კოლხებმა იცოდნენ სპილენძის დამუშავება, მისგან ჯავშნის გამოჭედვა და თან იმდენად კარგად, რომ ჯავშანი და ადამიანი ერთ განუყოფელ არსებად აღიქვეს ბერძნებმა.

ამ მითის გარდა რეალური, ისტორიული წყაროების შექმნითაც ვართ დავალებული ქართველები ბერძნებისაგან. “ისტორიის მამად” წოდებული უდიდესი ისტორიკოსი, წარმოშობით ათენელი, ჰეროდოტე (ძვ. წ. 484-425წწ.) ბევრს მოგზაურობდა სამშობლოსა და სხვა ქვეყნებში. მან დაწერა თხზულება “ისტორია”, სადაც, გარდა თანამედროვეთა და საკუთარი თვალით დანახული ამბებისა, სხვა წყაროებში მოძიებული და გაგონილი მასალებიც გამოიყენა. სწორედ ამ ნაშრომშია პირველი რეალური ცნობები ქართველთა საომარი აღჭურვილობის შესახებ:

“ხალიბებს პატარა ფარები ჰქონდათ, გამოუქნელი ხარის ტყავისა და თითოეულს ორი შუბი ებყრა ლიკიური ხელობისა, ხოლო თავზე ეხურათ სპილენძის მუზარადები. მუზარადზე იყო სპილენძისაგან ნაკეთები ყურები და რქები. მუხლებზე ძოწეულის ნაჭრები ჰქონდათ შემოხვეული. ამ ხალხს აქვს არესის სამისნო. ... მოსხებს თავზე ხის მუზარადები ეხურათ, პატარა ფარები და შუბები ჰქონდათ, ხოლო შუბის წვეროები გრძელი იყო. ლაშქრობდნენ ტიბარენები, მაკრონები და მოსინიკები, რომლებიც მოსხებივით იყვნენ აღჭურვილნი. ... მარებს თავზე ადგილობრივი, მოწული მუზარადები ეხურათ, ეჭირათ ტყავის პატარა ფარები და ხელშუბები, ხოლო კოლხებს თავზე ხის მუზარადები ჰქონდათ, გამოქნილი ტყავის პატარა ფარები და მოკლე შუბები, ამისა გარდა დანები”. აქ მოხსენიებული კოლხები არიან არა დასავლეთ საქართველოში მცხოვრები ცნობილი კოლხები, არამედ შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე მოსახლე პატარა ტომი ე.წ. “მცირე კოლხები”.

ისტორიული დრო, რომელიც ჰეროდოტემ აღწერა, ძველი წელთაღრიცხვის V საუკუნეა, ისტორიული კოლხეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთი ნაწილი სპარსეთის მეფეებმა დაიმორჩილეს. ის ე.წ. მე-19 სატრაპიაში შედიოდა. მოსხები, ტიბარენები, მაკრონები, მოსინიკები, მარები მცირე კოლხების ტერიტორიაზე სახლობდნენ, ამიტომ იბრძოდნენ ისინი სპარსეთის ჯარში და მოხვდნენ ჰეროდოტეს აღწერაში.

დაახლოებით იმავე პერიოდის ამბებს აღწერს ძველი ბერძენი მწერალი, წარმოშობით ათენელი, ქსენოფონტე (ძვ. წ. 435/31 – 355/44 წწ.). ნაწარმოები “ანაბასისი” მან დაწერა კიროსის არმიაში სამსახურის დროს. “როგორც კი (ელინებმა) უკანდახევა დაიწყეს, (სიმაგრის) შიდა (ნაწილიდან) გამოვარდა უამრავი (ხალხი), რომლებსაც ჰქონდათ ფარები, საბარკულეები და პაფლაგონური მუზარადები” (თ. მიქელაძე, 1967, გვ. 95). მოსინიკების შესახებ: “ყოველ (მეომარს) ხელში ეკავა სუროს ფოთლის მსგავსი ფარი, ხარის თეთრბეწვიანი ტყავით დაფარული, ხოლო მარჯვენა ხელში - ექვსწყურთიანი შუბი, რომელსაც თავში წვეტი ჰქონდა, ბოლოში კი - სფერო. მათ ეცვათ ტილოს სიმკვრივის მოკლე ქიტონები, რომელნიც მუხლებს (ვერ წვდებოდა), თავზე ეხურათ პაფლაგონურის მსგავსი ტყავის მუზარადები შუაში ჯილით, რომელიც ძალიან ემსგავსებოდა ტიარას. მათ ჰქონდათ აგრეთვე რკინის ორღესული ცულები. ... როცა დაირაზმნენ ერთ-ერთმა მათგანმა სიმღერა წამოიწყა, დანაჰენებმა (სიმღერის) რიტმს ფეხი აუწყვეს და გაემართნენ” (თ. მიქელაძე, 1967, გვ. 100). ხალიბების შესახებ: (ხალიბები) ხელჩართულ ბრძოლებში ებმებოდნენ (ელინებთან). მათ ჰქონდათ სელის აბჯრები, (რომლითაც) მუცლის ქვედა ნაწილამდე (იყვნენ დაცული), ხოლო (აბჯრის) კალთების ნაცვლად მჭიდროდ დაგრებილი თოკები. ისინი ატარებდნენ აგრეთვე საბარკულეებსა და მუზარადებს, ხოლო ქამრის გასწვრივ ლაკონური ხმლის მსგავს სატევარს, რომლითაც კლავდნენ მას, ვის ძღვევასაც შესძლებდნენ. ამასთან ხალიბები მაშინ მღეროდნენ და როკავდნენ, როცა მტერი უყურებდა მათ, ეკავათ ასევე ხუთი წყურთის (სიგრძის) შუბები, რომელთაც თითო შუბისპირი ჰქონდათ” (თ. მიქელაძე, 1967, გვ. 81).

ადამიანის ბუნებიდან გამომდინარე, რაც უკვე მრავალჯერ უნახავს, იმას ვერც ამჩნევს. საგანი თუ მოვლენა მაშინ ხდება ყურადღების ღირსი, როცა ის

უჩვეულო და განსაკუთრებულია. ალბათ, ასეთი აღმოჩენიდან ქსენოფონტესთვის ქართველური ტომები, რაკი მას გაუჩნდა სურვილი, აღეწერა მათი უჩვეულებანი, სიმდიდრე, ყოფა, საქციელი, საბრძოლო სტრატეგიის ხელოვნება და სიმამაცე. ხაზგასმით აღნიშნა მათი გონიერება და შორსმჭვრეტელობა, რადგან ამაყი ბერძნები, რომლებიც “ბარბაროსს” ეძახდნენ დანარჩენ მსოფლიოს და მათზე დაბლა მდგომ არსებებად თვლიდნენ, არ თაკილობენ მოლაპარაკებაზე წავიდნენ ქართველებთან, აღფრთოვანდნენ მათი სიმდიდრით, სთხოვონ საკვები, შესთავაზონ ერთად ბრძოლა და თუკი, მიზეზთა გამო, მათთან შებრძოლება მოუწყვთ, განსაკუთრებულ სიფრთხილეს მოუხმონ, რადგან იცინან, რომ მათ პირისპირ ღირსეული მოწინააღმდეგე დგას.

სავარაუდოდ, სპარსელებისაგან განსხვავებული იყო ქართველური ტომების სამომარი ჩაცმულობაც. საყურადღებოა საბრძოლო აქსესუარებიც: თეთრბეწვიანი ტყავით დაფარული ფარი და ჯილიანი მუხარადი. მათ, ალბათ, მხოლოდ ესთეტიკური დატვირთვა არ ექნებოდა. საყურადღებოა ხალიბების ე.წ. “აბჯარი”. ხალიბები ერთ-ერთი პირველები იყვნენ, ვისაც მეტალის დამუშავების საიდუმლო ცოდნა გააჩნდათ. შენადნობს, რომელსაც ისინი იყენებდნენ საბრძოლო იარაღის დასამზადებლად, “ხალიბი” ეწოდებოდა. რასაკვირველია, მათ უჭველად შეედლებოდათ იმავე მასალისაგან აბჯრის დამზადებაც, მაგრამ ხალიბებმა სელის აბჯარი არჩიეს.

იმ დროში, ძირითადად, ლაფნოვანი მცენარეების ბოჭკოები გამოიყენებოდა ქსოვილის დასამზადებლად. მათ შორის სელი განსაკუთრებული იყო. ცნობილი ფაქტია, რომ საქართველო სელის ექსპორტიორი ქვეყანა იყო. ზოგადად, სელი თავისი თვისებებით უნიკალური მცენარეა. მისგან დამზადებული ქსოვილი ჰიგროსკოპიულია. ის არამარტო შთანთქავს ტენს, არამედ გასცემს კიდევ მას, ცვეთამდეც, შენებისას ან ხახუნისას არ იწვევს კანის გაღიზიანებას, მისი სიმტკიცე საოცარია: რამდენიმე ფენა სპილენძის საჯავშნე მასალაზე უკეთ იცავს ისრის ან შუბის ზემოქმედებისგან და ბოლოს - მას სხეულზე ბიოლოგიური ზემოქმედების უნარი აქვს, სწრაფად აკავებს სისხლდენას, მოქმედებს ტკივილგამაყუჩებლად და კურნავს შინაგან ორგანოებს: ფილტვებს, თირკმელსა და ღვიძლს. როგორ უცნაურადაც არ უნდა ყლერდეს, სელის ეს თვისებები ხალიბებს უკვე აღმოჩენილი ჰქონდათ იმ დროს და წარმატებითაც იყენებდნენ.

საინტერესოა მოლაშქრეთა სიმღერა. როგორც ქსენოფონტემ აღნიშნა: “როცა დაირაზმნენ, ერთ-ერთმა მათგანმა სიმღერა წამოიწყო, დანახებმა (სიმღერის) რიტმს ფეხი აუწყვეს და გაემართნენ”. ქართველებმა ოდითგანვე იცოდნენ, რომ ერთ რიტმში მოძრაობისას რაზმი უფრო სწრაფად გადაადგილდება, ხოლო სიმღერა მეომრებს სწრაფ გადაადგილებასთან ერთად, დალილობას უქარწყლებს, საბრძოლო ყინით ალავსებს და ქართველი მეომრები ამ დანიშნულებით უკვე მაშინაც იყენებდნენ მას.

ისტორიკოსი და გეოგრაფი, პონტოელი ბერძენი სტრაბონი (ძვ. წ. 64/63 - ახ. წ. 23/24), რომლის ნაწარმოებები ფასდაუღებელია, სხვა ცნობების გვერდით განსაკუთრებულად ახასიათებს სვანებს. მისი გადმოცემით, ისინი გამოირჩევიან ღიმი ფიზიკური ძალით, ჰყავთ 300 მეომრისაგან შედგენილი საბჭო, შეუძლიათ შეკრიბონ 200 000 კაციანი ლაშქარი და ისრის წვერებისთვის ხმარობენ წამალს, რომელსაც ძალიან მძიმე სუნი აქვს (თ. ყაუხჩიშვილი, 1976);

ჩანს, რომ სვანებს იმთავითვე სცოდნიათ მტრის დასამარცხებელი განსაკუთრებული მეთოდი - მსუბუქად დაჭრის შემთხვევაშიც კი ბრძოლისუუნაროდ ექციათ მოწინააღმდეგე.

ყოველივე ზემოთქმული საშუალებას ვვაძლევს ვიფიქროთ, რომ ქართველები ოდითგანვე შესანიშნავი მეომრები ყოფილან.

უცხოელ ავტორთა ნაშრომებში მასალა, რა თქმა უნდა, არასრული და გაფანტული ხასიათისაა, მაგრამ ის გარკვეულ წარმოდგენას გვიქმნის ქართველი მეომრის აღჭურვილობისა და სამოსის შესახებ, რომელმაც განვითარების გარკვეული ეტაპები გაიარა, მიიღო მეტ-ნაკლებად სრულყოფილი სახე ადრეფეოდალურ ხანაში და ვიდრე შუა საუკუნეების დასასრულამდე აღარ შეცვლილა, მხოლოდ ტექნიკის განვითარებასთან ერთად თუ დაემატებოდა რამე დეტალი. სამხედრო საჭურვლის ნაკრებმა, რომელიც მეომარსა და მის ცხენს მტრის შემოტევისას იცავდა, კრებით სახელწოდებად “აბჯარი” მიიღო. მასში შედიოდა: ჩაფხუტი (ან მუზარადი), ჯაჭვის პერანგი, ლითონის ან ლითონგადაკრული ტყავის სარტყელი, სპეციალური რგოლების ასხმულა მაჯიდან იდაყვამდე, ე.წ. “სამკლავე”, ბადის შარვალი ანუ “საბარკლული”, წვივის საფარი ანუ “საჩერნე”, ჩაჩქნის ქვეშ თუშურ ქუდს იხურავდნენ, მუზარადის ქვეშ - სვანურს. ეს არის ის, რაც ტანზე ემოსათ. ამას ემატებოდა იარაღი: ფარი, ხმალი, დაშნა, ურსა (დანა), საცერული, შემდეგში ცეცხლსასროლი იარაღის განვითარებასთან ერთად დაემატა თოფი, დამბაჩა, მასრები, საპირისწამლე (ქმეკელ, 2013, გვ., 19-20).

ეს აღჭურვილობა იმდენად მოხერხებული, სატარებლად მსუბუქი, მოქნილი და გამომდგარი იყო საბრძოლველად, რომ ვიდრე ცეცხლსასროლი იარაღის ანუ დისტანციური ბრძოლის ეპოქა არ დადგა, არც შეცვლილა. მისი ფორმა და დამზადების ტექნოლოგია უცვლელი და უზადო იყო.

ამ ეპოქის მეომართა ნახატები ნაკლებად მოგვეპოვება, ისინი უფრო ნივთიერი მასალის სახითაა შემორჩენილი. ეს, ალბათ, იმ ისტორიული პერიოდის სირთულემ განაპირობა, მუდმივ ომში ჩართულ ქართველებს ყოფითი ნახატების შესაქმნელად დრო რომ არ რჩებოდათ; მით უმეტეს, არავინ დახატავდა რიგით მებრძოლს აღჭურვილობით; ხოლო ფრესკებზე, რომლებზეც საერო პირებია გამოსახული, სადარბაზო, საერო სამოსია მოცემული და არა სამხედრო აღჭურვილობა.

შუა საუკუნეების ქართველ მეომართა აღჭურვილობის შესახებ ცნობები შეიძლება აქა-იქ, მიახლოებითი სიზუსტით ამოგვიბოთ უცხოელ ავტორთა ნაშრომებში. ესენი არიან არაბები - იბნ ალა-ასირი და ალ-ფარიკი (XII ს.), თურქები - ევლია ჩელები და მუსტაფა ნაიმა (XVII ს.), სპარსელები - აშიდ ად დინი (XIII ს.) და ისკანდერ მუნში (XVIII ს.).

XVII საუკუნეში, კათოლიკური ეკლესიის განმტკიცებისა და კათოლიციზმის გავრცელების მიზნით, ვატიკანმა გადაწყვიტა ფართოდ გაეშალა მისიონერული საქმიანობა. დააარსეს რწმენის გავრცელების პრობანდის კონგრეგაცია და მოამზადეს მისიონერები. ისინი ირანში შაჰ აბას I-ის დროს გამოჩნდნენ. შაჰ აბას I ოსმალეთს უპირისპირდებოდა და ევროპის ქვეყნებთან პოლიტიკური კავშირის მიზნით მისიონერებს ხელი არ შეუშალა მოღვაწეობაში. საქართველოში, კახეთში, მეფე ალექსანდრე II-ის დროს გამოჩნდნენ ავგუსტინელი

ბერები და მალევე დააფუძნეს თეატინელთა მისიონი. XVIII ს.-ის II ნახევარში თეატინელები კაპუცინელებმა შეცვალეს. გორში ვახტანგ V-მ მათ გადასცა თეატინელთა ეკლესია. კაპუცინელთა მისიონი 1669 წელს გორში და ქუთაისში დაარსდა. ხოლო 1670 წელს პატრებმა თბილისში საკუთარი ეკლესია აიშენეს (რ. კაშია 2009წ.).

აღსანიშნავია, რომ მისიონერები საქართველოში მართო კათოლიკურ რწმენას არ ავრცელებდნენ. მათ შექმნეს საკვირაო და დაწყებითი სკოლები. თუ საკვირაო სკოლაში უკითხავდნენ სახარებას და ესაუბრებოდნენ კათოლიკური მოძღვრების შესახებ, დაწყებით სკოლებში ენების (ქართული, იტალიური, ლათინური) გარდა, ასწავლიდნენ ღვთისმეტყველებას, მათემატიკას, ისტორიას, ხატვას და სხვა. ზოგიერთ შემთხვევაში, ბავშვებს ხელოსნობასაც ასწავლიდნენ (ოქრომჭედლობას, ხურობას და სხვა) (საქართველოს ისტორია, ტ. III, 2012 წ. გვ. 272).

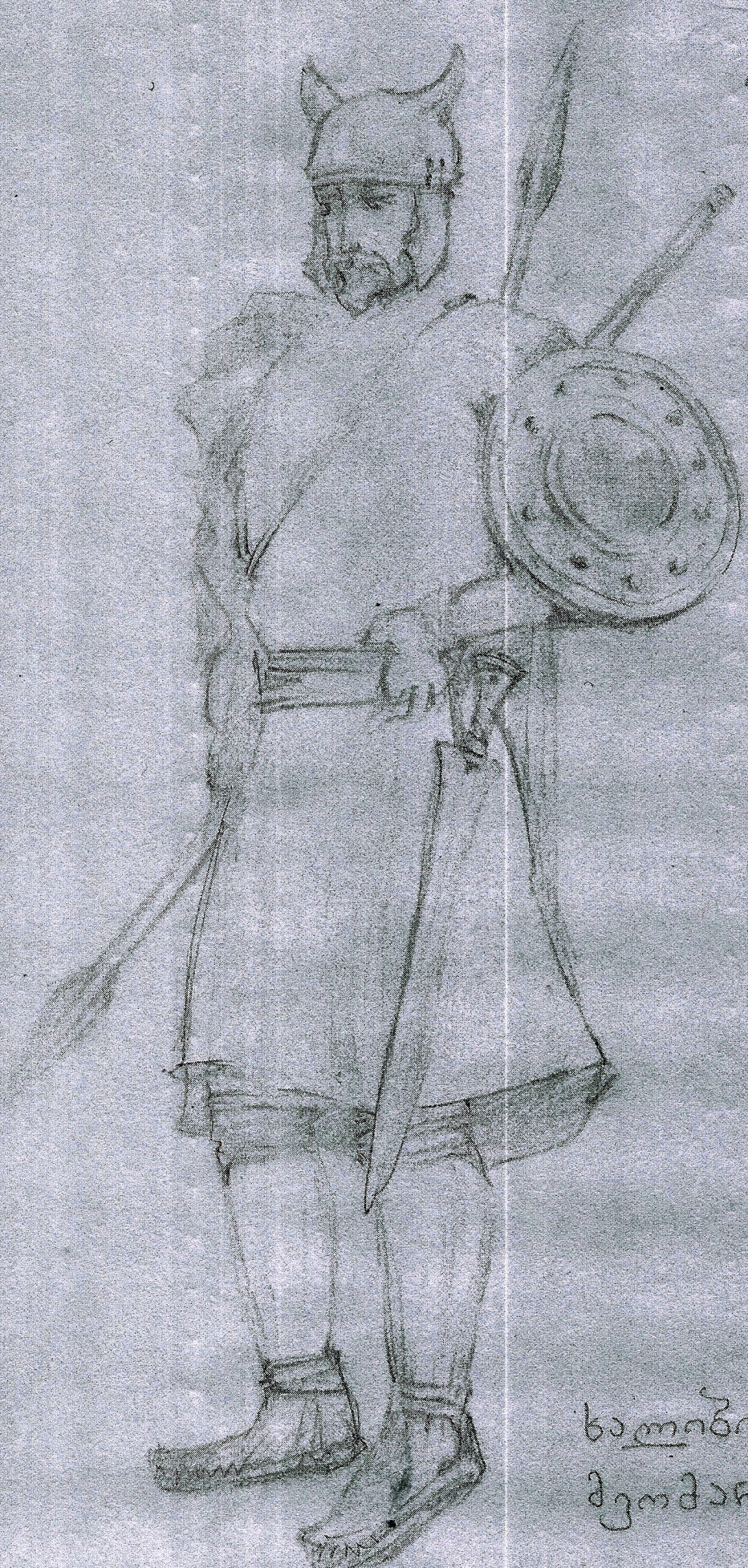
მისიონერთა მოღვაწეობა ქართული კულტურის ერთგვარ პრობაგანდას წარმოადგენდა. მათთვის სპეციალურად იბეჭდებოდა ქართული ლექსიკონები, ლოცვების თარგმანები, ქართული გრამატიკა, რათა შეესწავლათ ენა და გაადვილებოდათ ქართველ მოსახლეობასთან დაახლოება. აქ ჩამოსულები კი, თავის მხრივ, აღწერდნენ საქართველოს, მის წარსულსა და თანამედროვე ისტორიას, გეოგრაფიას, პოლიტიკურ ვითარებას, სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობას, ქართველთა ზნე-ჩვეულებებს, ყოფას და ტრადიციებს, რაც ფასდაუღებელ მასალას წარმოადგენს ჩვენი წარსულის შესასწავლად.

იტალიელი მისიონერები: არქაჯელო ლამბერტი, ჯუზეპე ჯუდიჩე, ქრისტეფორე კასტელი, კატერინო ძენო, ჯოსაფატ ბარბარო და სხვები დაწვრილებით აღწერდნენ თავიანთ მოგზაურობას ჩანაწერებსა თუ მოხსენებით ბარათებში და ზოგან ვრცლად, ზოგან გაკვრით საქართველოს ამა თუ იმ კუთხესაც მოიხსენიებდნენ ხოლმე. თან უცხოელის თვალით დანახული ჩვენი სამშობლო უფრო საინტერესო იყო, თუმცა დიდი სიზუსტითაც ვერ დაიკვეხნიდნენ.

ერთ-ერთი პირველი იტალიელი მოგზაური, რომელმაც XV ს.-ის საქართველოზე შემოგვინახა ცნობები, გახლდათ წარმომოხებით ვენეციელი მოგზაური და დიპლომატი კატერინო ძენო (1450 - XV ს.-ის დამლევი). მის ნაშრომში საყურადღებოა ერთი ცნობა - ტახტისთვის მებრძოლი ორი უფლისწულის შეტაკება. “ალამურს ეშინოდა, რომ თავისი მამის დღე არ დადგომოდა. შეაგროვა ჯარი და დაიძრა ისმაილის წინააღმდეგ. ისმაილი ხედავდა თავისი ძალების სისუსტეს და ალამურის წინააღმდეგ დახმარება სთხოვა ქვეყნის მეზობელ ზოგიერთ ქრისტიან მბრძანებელს... მათ ძველი მტრობა ჰქონდათ ალამურთან, სურდათ მისი ძლიერების დამხობა... ამიტომ გაუგზავნეს მას (ისმაილს) 3 ათასი მხედრისაგან შემდგარი რაზმი, ასე რომ ერთად 9 ათასი იყვნენ, (ისინი) ძალიან კარგი მებრძოლები არიან, ქართველები ისინი არიან, ვინც უძველესი დროიდან იბერებად იწოდებოდნენ (“XVI ს.-ის იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ”, 1981 გვ. 37-38). მართალია, აქ არაფერია ნათქვამი ქართველ მეომართა აღჭურვილობაზე, მაგრამ მათდა სასახლოდ უნდა ითქვას, რომ სახელგანთქმული და დახელოვნებული მეომრები ყოფილან, წინააღმდეგ შემთხვევაში საომარ მდგომარეობაში მყოფი, განსხვავებული

ძინობელი ქობაძანი

სამთი
მკობანი

2000 10/03/00

რელიგიის მქონე მეზობელი სახელმწიფოს მეთაური დახმარებას არ სთხოვდა. აქვე ძენოს ზოგადად მეომრები ჰყავს აღწერილი: “ნაწილს ფარავდა ძალიან მაგარი, გამოხარშული ტყავები, რომელსაც შეეძლო მათი დაცვა ყოველგვარი დარტყმისაგან, ისე, რომ არავითარ ზიანს არ განიცდიდნენ. სხვებს ეცვათ დალიანდაგებული ქურთუკები, იმდენად მაგარი, რომ მათში ისარი ვერ გაივლიდა. დანარჩენს ეცვათ მოოქრული ჯავშანი და ჯაჭვის პერანგები და ჰქონდათ შეტევისა და თავდაცვის ყოველივე იარაღი.. მათი მსახურებიც საუკეთესო მხედრები იყვნენ, ისინი შეიარაღებული იყვნენ ხალასი რკინის ჯავშნებით და თავდასაცავად იყენებდნენ მრგვალ ფარებს, ისეთს, ჩვენებიც რომ ხმარობენ, ხოლო ბრძოლის დროს ხმარობენ მახვილს”.

სპარს და ქართველ მეომართა აღჭურვილობა იმდენად იდენტურია, რომ რთული სათქმელია, საიდან იღებს სათავეს მეომართა ჩაცმის ასეთი სტილი - ქართველური ტომებიდან თუ ირანული კულტურიდან.

ამავე პერიოდის მოღვაწეა ჯოსაფატ ბარბარო (1413-1494 წწ.) მისი თხზულება “მოგზაურობა” საინტერესო ფაქტებს შეიცავს საქართველოზე კონკრეტულად - სამეგრელოზე: “ტანთ აცვიათ ძალიან გრძელი, მაგრამ ვიწრო და საჯდომამდე გახსნილი ქურთუკი, იმიტომ, რომ სხვაგვარად ვერ შეიძლებენ ცხენზე ჯდომას, ფეხზე მუხლებამდე აცვიათ წალბები, რომელთაც ძირი ისე აქვთ გამოკრული, რომ როცა დგანან, ფეხის წვერები და ქუსლი მიწას ეხება, შუაში კი მიწიდან ისე მაღლაა აწეული, რომ ტყენის გარეშე შეიძლება ტერფის ქვეშ მუშტის გატარება. ამიტომ ხდება - როცა დგანან, სიარული უჭირთ. მე მათ გავკიცხავდი ამის გამო, რომ არ მცოდნოდა რომ სპარსელებიც ხმარობენ (ასეთ წალბებს)” (“XVI ს.-ის იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ”, 1981, გვ. 52). ვენეციელმა რთულად აღიქვა სპეციალურად უზანგებობისთვის შეკერილი ფეხსაცმელი, რომელიც შესანიშნავ საყრდენს წარმოადგენდა მეომრისთვის.

სამეგრელო უფრო სრულყოფილად აღწერა არქანჯელო ლამბერტიმ (XVII ს.). ის 18 წელი ცხოვრობდა ოდიშის სამთავროში და ვრცლად აღწერა მისი ყოფა, კულტურა, სოციალური, ეკონომიკური და პოლიტიკური ვითარება. მის მიერ აღწერილი თამაშები თავისი შინაარსით ძალიან მიახლოებულია მეომრის სისხარტესა და გაწაფულობასთან.

XVII საუკუნეში მოღვაწეობდა ქრისტეფორო კასტელი. ის 26 წელი ცხოვრობდა საქართველოში და აღწერა ყველა მოვლენა, რაც ამ ისტორიულ მონაკვეთში მოხდა. ფასდაუდებელი განძის სახით დაგვიტოვა თავისი ჩანახატები: პეიზაჟები, პოლიტიკოსების, საეკლესიო პირთა, ხელოვანთა და მეომართა პორტრეტები, ყოფა - ცხოვრების ამსახველი სურათები. მან, შეიძლება ითქვას, ბიძგი მისცა ქართველებს, ვმუშავათ ამ მიმართულებით.

ფრანგი იუველიერი, ძვირფასი ქვებით მოვაჭრე და მოგზაური ყან შარდენი (1643 წ. პარიზი - 1713 წ. ლონდონი) აღმოსავლეთის ქვეყნებში მოგზაურობის შემდეგ დაწერილ თხზულებაში “მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში” დიდ ადგილს უთმობს საქართველოს. მეგრელების შესახებ ასეთ საინტერესო ფაქტს გვაწვდის: “მეგრელების იარაღია შუბი, მშვილდ-ისარი, მოუხრელი, სწორი ხმალი, კომბალი, ფარი. ცეცხლსასროლ იარაღს ცოტანი თუ ხმარობენ. ისინი კარგი მეომრები და კარგი მხედრები არიან.

ძალიან დახელოვნებული არიან შუბის ხმარებაში, მშვილდ-ისრის სროლას ბავშვებს 4 წლიდან ასწავლიან, რომლებიც ისე კარგად ეუფლებიან მას, რომ გაფრენილ ჩიტსაც კი ახვედრებენ (ყ. შარდენი, 1975, გვ. 119). მისივე ცნობით, მეგრელები, ზოგადად, მოჩხუბარი ხალხი არიან, მუდამ შულღში გახვეული, ამიტომ თავით ფეხებამდე შეიარაღებული დადიან მუდმივად და საბრძოლველად ყოველთვის მზად არიან.

რა თქმა უნდა, ამით არ მთავრდება უცხოელ მოგზაურთა და ისტორიკოსთა ცნობები საქართველოს შესახებ და ყველა წყარო არცაა სრულყოფილად შესწავლილი. ყველა ნაწერის სანდოობა მაინც სათუთაა, მით უმეტეს, კათოლიკე მისიონერებისა, რომლებიც, შესაძლოა შეგნებულად ამახინჯებდნენ ზოგიერთ ფაქტს, რათა განედიდებინათ თავიანთი მისიის დანიშნულება.

ერთი სამეცნიერო სტატიისთვის ძალიან დიდმა მასალამ მოიყარა თავი. ნაშრომში არ არის წარმოდგენილი ყველა უცხოელი ავტორის, მათ შორის რუსული წყაროები, რომლებიც განსაკუთრებულად მდიდარ მასალას იძლევა მოცემული თემისთვის.

დამოწმებული ლიტერატურა

- რ. კაშია, 2009** - რ. კაშია, კათოლიკე მისიონერთა საქმიანობის ერთი ასპექტი XVIII ს-ის საქართველოში, ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის კრებული "წელიწდეული", ტ. I, ქუთ., 2009.
- თ. მიქელაძე, 1967** - თ. მიქელაძე, ქსენოფონტე "ანაბასისი", თბ., 1967.
- საქართველოს ისტორია, ტ. III, 2012.**
- თ. ყაუხჩიშვილი, 1976** - თ. ყაუხჩიშვილი, საქართველოს ისტორიის ძველი ბერძნული წყაროები, თბ., 1976.
- ყ. შარდენი, 1975** - ჟან შარდენი, "მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში", თბ., 1975.
- XVI ს-ის იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქათველოს შესახებ, თბ., 1981.**
- ქმეველ, 2013** - ქართული მატერიალური კულტურის ეთნოგრაფიული ლექსიკონი, თბ., 2013.

MADINA UGLAVA-JINJIKHADZE

**GEORGIAN WARRIOR VESTMENT ACCORDING TO FOREIGN
AUTHORS**

Notes about art of war and panoply of Georgian tribes abound in the works of foreign authors. Apollonius Rhodes’s “Argonautica” contains many important notes about Georgian tribes: Khalibs, Tibarens, Mosiniks and of course Kolkhs.

In the work of Herodotus who is considered as the “father of history” - “History”, In the work of Greek writer Xenofonte “Anabasis” we can find the first real notes about the war panoply of Georgians.

Khalibs were one of the first people who had the secret knowledge of treating metal. melted part which they used for making war weapons was called “Khalib”. Of course they must have been able to make armour from the same material, but Khalibs chose the armour of flax.

That time people used the fibers of mad plants to make the material. It’s the well-known fact that Georgia was the flax exporter. Generally flax is unique plant with its qualities. Tissue made from it is purified. It not only absorbs the nastiness, but also creates it as well, it is wear resistant, does not cause skin irritation while touching, its stableness is surprising: it is able to defend the skin better than several layers of copper material for armour from the effect of the arrow or the shield, and finally it has the ability if biological influence on the body, suspends bleeding in small time, works as tranquilizer and cures the internal organs, lungs, kidney and liver. This qualities of flax were already discovered by khalibs and they successfully used it.

Historican and geographer, Greek from Ponto Strabon gives the special value of the characterization of Svans. All the above mentioned things enable us state that georgians were great war people from the ancient times.

In XVII century in order to spread catholicism Vatican decided to give missionary job larger scales. Italian missionaries Archangelo Lamberti, Giuseppe Giudice, Chistopher Castelli, Katerino Zeno, Giosapat Barbaro and others describe their travel details and they mention different parts of Geogia in their notes.

Our home land is more interesting seen from foreigners views. Here is quite large material for one scientific article. The work doesn’t present the works of all the foreign authors, including Russian authors which give particularly rich materials for the given topic.

თანამედროვე მეცნიერება

ერი და დედანა აკაკი წერეთლის პუბლიცისტიკის მიხედვით /იანაილინიანი ჯანიანიანი ქიქიქიქიქი/

თანამედროვე მეცნიერება ერს, ნაციას ორგვარად განმარტავს:

1. ერი - საერთო ენის, საერთო წარმომავლობის, საერთო ისტორიული მეხსიერების, საერთო ისტორიული რწმენა-წარმოდგენების, კულტურისა და ერთგვარი ფსიქიკური წყობის მქონე საზოგადოება.

2. ერი - ერთი ქვეყნის მოქალაქეები.

ჩვენს სინამდვილეში ერი უფრო პირველი მნიშვნელობით გამოიყენება. როგორც წესი, ერის განმარტებაში უპირველეს ნიშნად მაინც ენა ითვლება, რამდენადაც ენა არის სამყაროს მსოლფლადქმის სისტემა და ენაში ასახულია ეროვნული ფსიქიკაც, ისტორიული მეხსიერებაც და კულტურაც.

ნიშნდობლივია, რომ **ერის კულტურის დონეს დედანის განვითარების/ტექნოლოგიზების დონე განსაზღვრავს, ხოლო სახელმწიფოს სიძლიერეს - სახელმწიფო ენის სტატუსის დაცვის ხარისხი.**

უძველესი დროიდანვე ენის როლი კარგადაა გაცნობიერებული ბიბლიაშიც (ბაბილონის გოდოლი), “ქართლის ცხოვრებაშიც” (ფარნავაზისა და ქუჯის პერიოდი), ქართულ ჰაგიოგრაფიაშიც (“ქართლად ფრიალი...”) და საერო მწერლობაშიც (“რა ენა წახდეს...”).

ქართველი ერის დედანის ფუნქცია მიზანმიმართულად დააკინა რუსეთის იმპერიამ მე-19 საუკუნეში. ქართველთა რეაქციამ დაავიანა, მაგრამ მაინც დროული გამოდგა; კერძოდ, მე-19 საუკუნის ქართველმა მოღვაწეებმა რუსეთის მიერ დაპყრობილ საქართველოში ქართული ენის პრობლემა წინა პლანზე წამოწიეს ორი მიმართულებით:

1. ქართული ენის, როგორც ქართველი ერის კულტურისა და სწავლების ენის, როლის ნიველირება რუსეთის იმპერიის მიერ;

2. ქართული ენის, როგორც ქართველთა დედანისა და ქართველთა მაკონსოლიდირებელი ენის, ფუნქციის მოშლის მიზანმიმართული მცდელობა რუსეთის იმპერიის მიერ; კერძოდ, ნო-იანი წლებიდან რუსეთის ხელისუფლება შეეცადა, ქართველთა კულტური კილოების დამოუკიდებელ ენებად გამოცხადებით, ენობრივ-ეთნიკურად დაენაწევრებინა ქართველი ერი.

პირველი თემის მიმართულებით ენობრივი პოლიტიკის მაგისტრალური ხაზი დიდწილად განსაზღვრა გრიგოლ ორბელიანის ფრაზამ: “**რა ენა წახდეს, ერი დაიცეს**“ და, რაც მთავარია, ილია ქავჭავაძის წერილმა “**ორიოდე სიტყვა თავად რევან შალვასძე ერისთავის მიერ კოზლოვიდან შეშლილის თარგმანზედა**“, სადაც მოცემულია საუკუნო ფრაზა: “სამი ლთაებრივი საუნჯე დავგრჩა ჩვენი მამა-პაპათაგან: **მამული, ენა, სარწმუნოება**. თუ ამათაც არ ვუპატრონეთ, რა კაცები ვიქნებთ, რა პასუხს გავცემთ შთამომავლობას? სხვისა არ ვიცით და ჩვენ კი

მშობელ მამასაც არ დავუთმობთ ჩვენ მშობლიური ენის მიწასთან გასწორებას. ენა საღვთო რამ არის, საზოგადო საკუთრებაა, მაგას კაცის ცოდვილის ხელით არ უნდა შეეხოს“.¹

მეორე თემის მიმართულებით - **ქართველთა ენობრივ-ეთნიკური დანაწევრების მცდელობის სამხილებლად** და ქართველი ერის ინტერესების დასაცავად პირველი წერილი დაბეჭდა ილია ჭავჭავაძემ - წმინდა ილია მართალმა 1876 წელს გაზეთ “დროებაში“ დამაინტრიგებელი სათაურით: “ვიცინოთ თუ ვიტყვი“: წერილში მძაფრადაა გაკრიტიკებული გორის საოსტატო სემინარიის პრორუსული გამგეობა, რომელმაც ქართული ენის სწავლება თავიდან რომ აეცილებინა, სხვადასხვა კუთხის ქართველები (გურულები იმერლები, ფშავლები...) სხვადასხვა ეროვნებებად წარმოადგინა.²

წერილში ავტორი ათვალსაჩინოებს იმპერიის მიზანს: **“რადგან არსებითი ნიშანი ეროვნებისა, მისი სული და გული - ენაა, ამიტომაც ტლანქი ხელი უმეცარის მოხელეობისა ყველაზედ უწინარეს ენას მისწვდა“**.³

ორივე მიმართულებით ბოლშევიკი გამაფრდა 1880 წლიდან, როდესაც გარუხების პოლიტიკის ახალი ტალღის ლიდერის - კირილე იანოვსკის - გააქტიურებას უბასუხეს: სერგეი მესხმა, ილია ჭავჭავაძემ, იაკობ გოგებაშვილმა, აკაკი წერეთელმა და სხვ.

კ. იანოვსკი მაშინ იყო კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველი/კავკასიის განათლების მინისტრი რუსეთის იმპერიაში/; რუსეთის ინტერესების შესამაბისად მის მიერ 1881 წელს მომზადებული “ცირკულარის“ მიხედვითაც სკოლებში მხოლოდ რუსულად უნდა ყოფილიყო სწავლა, მხოლოდ პირველ კლასში შეეძლოთ გამოეყენებინათ “ადგილობრივი ხალხის დედაენა“ რუსულის სწავლის გასაადვილებლად; ამ მიზნით **კ. იანოვსკიმ ოფიციალურად გამოაცხადა სამეგრელოსა და სვანეთში ქართულის ნაცვლად მეგრულის და სვანურის გამოყენების საქირება;** კერძოდ:

1880 წელს ახალი სენაკის სკოლაში სტუმრობისას კირილე იანოვსკიმ თქვა, რომ **მეგრელები ქართველები არ არიან მათ ქართული ენა არ უნდა ვასწავლოთ;** სამეგრელოში ბავშვებმა რუსულის პარალელურად, როგორც დედაენა, მეგრული უნდა ისწავლონო⁴... ამ განცხადებამ ადგილობრივი

¹ ი. ჭავჭავაძე, 1953, გვ. 26-27

² ი. ჭავჭავაძე, 1987, გვ. 229-230.

³ ი. ჭავჭავაძე, ტ. V, გვ. 231, მსჯელობისათვის იხ., ტ. ფუტყარაძე, ქართველები, 2005; ტ. ფუტყარაძე, ი. ვაშაყიძე, ილია ჭავჭავაძის ენობრივი კონცეფციის ძირითადი ასპექტები, ქართველური მემკვიდრეობა, XVI, ქუთაისი, 2012, გვ. 213-223.

⁴ კ. იანოვსკი იყენებდა ალექსანდრე ცაგარელის ნაშრომებსაც: ბეტერბურის უნივერსიტეტის პროფესორ ალექსანდრე ცაგარელის სახით, რომელმაც 1872 და 1880 წლებში გამოცემული ნაშრომებში მეგრულს, ლაზურსა და სვანურს ენები უწოდა. თუმცა იმავე ავტორს 1873 წელს მეგრული, ლაზური და სვანური იბერიული ფუძე-ენის დიალექტებად მიაჩნდა და გურულის, თუშურის, ფშაურისა და ხევსურულისაგან მხოლოდ იმით ასხვავებდა, რომ ამ უკანასკნელი კილოკავებად (наречие) აცხადებდა. არა მარტო სამეგრელოში, არამედ სრულიად საქართველოშიც განსაკუთრებით მძაფრად გამოეხმაურნენ 1880 წელს გამოცემულ ა. ცაგარლის ორტომეულს «Мингрельские этюды» როგორც წმ. ექვთიმე (თაყაიშვილი) და აკად. ივანე ჯავახიშვილი იგონებენ, ა. ცაგარელის საქციელი ერის დაღალტად იქნა შერაცხული დიდი ილიასა და მის თანამებრძოლთა მიერ, ცარიზმის მოხელეებმა კი (მაგალითად, კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველმა კირილე იანოვსკიმ, ვხზარქოსმა პავლე ლებედევმა, შერაზმელმა ივანე ვასტორგოვმა...) ხელზე დაიხვეს ეს “სამეცნიერო ფაქტი“ და ახალი იერიში მიიტანეს ქართველი ერის ერთიანობაზე XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან (ვრცლად ამის შესახებ იხ.: გვანცელაძე, ტაბიძე, შერაზია, ჭანტურია, ლეთისმსახურებისა და სასულიერო განათლების ენა, როგორც რუსიფიკატორული პოლიტიკის განხორციელების საშუალება, ქართველური მემკვიდრეობა, 2001, გვ. 89-116).

მოსახლეობის აღშფოთება გამოიწვია, რასაც გამოენმაჟურა გაზეთი “დროება” 1880 წლის 30 ნოემბერი 253%-და მოჰყვა საპროტესტო წერილები დროებასა და ძივერიაში რომელთა ავტორები იყვნენ: იაკობ გოგებაშვილი, ილია ჭავჭავაძე, სერგეი მესხი, დიმიტრი ყიფიანი, გერონტი ქიქოძე, რაფიელ ერისთავი, აკაკი წერეთელი და სხვ.⁵

ქართულთა ენობრივ-ეთნიკური დანაწევრების მიმართულებით კ. იანოვსკის მიერ გადადგმულ ნაბიჯებს წინ უძღოდა რუსეთის იმპერიის მიერ ჩატარებული მოსამზადებელი “სამუშაოები”:

1. 1860 წელს რუსული გრაფიკის საფუძველზე შედგენილი მეგრული ანბანის გამოყენებით რუსებმა მეგრულ დიალექტზე გადაიღეს წმინდა წერილის ცალკეული ადგილები.⁶

2. 1864 წელს რუსული გრაფიკის გამოყენებით გამოსცეს ძლუშნუ ანბანი შესვანური ანბანიშტ რომელიც შეადგინა ბართოლომეშ.

3. 1867 წელს დაიწყო ოფიციალური დოკუმენტების მეგრულ კილოზე გამოცემა; ამ თვალსაზრისით ძანიმუშოა კავკასიაში რუსეთის მეფის წარმომადგენლის 1862-1881%- ნამესტნიკ ლენერალ-ფელდციეხმესტერისბ მიხაილ ნიკოლოზის ძე რომანოვის 1867 წლის 27 იანვრის ძკანონნი ძუფლებისათვისბ რომელთაცა მოიბოვებენ გლენხი ყმობიდან გამოსულნი სამეგრელოში ზუგდიდისაბ სენაკის და ლეჩხუმის მახრასა შინაყყუ ხელი მოწერილიად “ნაჩალნიკი გლავნის უბრავლენიისა კავკასიის ნამესტნიკიბ სენატორიბ სტატსეკრეტარი ბარონი აყ ნიკოლიძე შდრტჷ მეგრული ვარიანტის დასახელებაძ ძთი უფლება შენიბ ნამუსთთი სამარგალოს მახორუუ შმარეფიძ ზუგდიბ სენაკიბ ლეჩხუმა% პატრონჷყორალიშე გჷუულიარი ყაზახეფიყყუ ხე მოჷარილი რენძ ნაჩალნიკი კავკასიასი ნამესტნიკიში დუდი მართველობაშიბ სენატორიბ სტატსეკრეტარი ბარონი აყ ნიკოლიაძე

⁵ თ. გვანცელაძე, მ. ნაჭყებია, მ. ტაბიძე, გურია-სამეგრელოს ენისკაბოსი გრიგოლ დადიანი (ბრძოლა დედაენისათვის XIX საუკუნის მეორე ნახევარში), სვეტიცხოველი, №1, 2009.

⁶ საყურადღებოა, რომ იმპერიის შესვეურთა ამ ღონისძიებებს უარყოფითი გამოხმაურება ჰქონდა თვით სამეგრელოში მაგალითად, პროფ. გივი როგავას ცნობით, 1860 წელს, როცა მეგრულად გადაიღეს წმინდა წერილის ნაწყვეტები და სცადეს სამეგრელოში ღვთისმსახურების შემოღება მეგრულად, ახალ სენაკში გაიმართა სამღვდლოების ყრილობა, რომელზეც ეს მცდელობანი ერთხმად შეფასდა როგორც მწვალებლობა, კუთხურაობისა და განკერძოების გადავიება და წმინდა წერილის გამასხრება (როგავა, რუსეთის საეკლესიო პოლიტიკა საქართველოში (1801-1917 წწ), სადოქტორო დისერტაციის ავტორეფერეტი, თბ., 1999, გვ. 13-14); მსჯელობისათვის იხ.: თ. გვანცელაძე, მ. ნაჭყებია, მ. ტაბიძე, გურია-სამეგრელოს ენისკაბოსი გრიგოლ დადიანი (ბრძოლა დედაენისათვის XIX საუკუნის მეორე ნახევარში), სვეტიცხოველი, №1, 2009.

⁷ პროცესის დაგეგმვის თვალსაზრისით საინტერესოა შემდეგი დოკუმენტი: 1834 წელს შტაბსკაპიტანი შახოვსკი მთავარმართებელ (1831-1837) გ. როზენს წერდა: “ზენთვის ყველაზე მომგებიანი იქნება, თუ სავთა შორის [სუვანეთში] შემოვიღებთ რუსულ ღვთისმსახურებას, რაც მოაჯაჷვებდა ამ ხალხს თქვენთან ამის შესასრულებლად აუტელეზებლად მიმანნი: წავიყვანთ რამდენიმე სვანი ღვთისმსახურის შვილი, ვასწავლოთ მათ საღვთო სჯული რუსულ ენაზე, ვაკურთხოთ მღვდლებად და ვავზავნოთ თავიანთ ხალხში, რომელიც მათ სიხარულით მიიღებს, ხოლო მამები საკუთარი ნებით დაუთმოებენ ადგილს თავიანთ შვილებს” (ვრცლად ამის შესახებ იხ.: გვანცელაძე, ტაბიძე, შეროზია, ჭანტურია, ღვთისმსახურებისა და სასულიერო განათლების ენა, როგორც რუსიფიკატორული პოლიტიკის განხორციელების საშუალება, ქართველორი მეკვიდრეობა, 2001, გვ. 89-116).

⁸ მასალა მოგვაწოდა დოქტ. მერაბ კეზევაძემ, ქუთაისის ცენტრალური არქივის დირექტორმა; დოკუმენტი დაცულია ქუთაისის არქივში (ფონდი 1, 1392 ფ. 57-65).

4. 1871 წელს ა. სტოიანოვი (ქუთაისის კლასიკური გიმნაზიის ინსპექტორი) წერს: სვანების დედაენა არ არის ქართული; მათი დედაენა სვანურია.⁹

როგორც ვხედავთ, კ. იანოვსკის ოფიციალურ ქმედებებს 20-წლიანი ისტორია უძღოდა. იმხანად ქართველებმა ადევნატური პასუხი, სულ მცირე, 20 წლით დავაგვიანეთ. მხოლოდ იანოვსკის ახალ-სენაჟში გამოსვლასა და მის “ცირკულიარს“ მოჰყვა “დროებისგან“, კერძოდ, ილია ჭავჭავაძისგან და იაკობ გოგებაშვილისგან ადევნატური პასუხი. აკაკის წერილებში ამ პოზიციის გაგრძელება; ვიდრე აკაკი წერეთლის პოზიციას წარმოვაჩინდეთ, აღვნიშნავთ, რომ ამ მიმართულებით მოგვიანებით უფრო გააქტიურდნენ სამეგრელოსა და სვანეთის წარმომადგენლები; მაგ., ეპისკოპოსი გრიგოლ დადიანი.¹⁰

წმინდა ილია მართლის დამოწმებულ ციტატაში (“რადგან არსებითი ნიშანი ეროვნებისა, მისი სული და გული - ენაა, ამიტომაც ტლანქი ხელი უმეცარის მოხელეობისა ყველაზედ უწინარეს ენას მისწვდა”¹¹) შთამბეჭდავდაა გადმოცემული ერისა და ენის მიმართება:

ეროვნების არსებითი ნიშანია, ერის სული და გულია ენა.¹²

⁹ ა. სტოიანოვი (1876 წელს დაბეჭდილი “პუტეშესტიეე პო სვანეტი“): “შე თვითონ მომხრე ვარ, პირველდაწყებითი განათლება სამშობლოს ენაზე (ნა იაზიკე როდინი) მიღებისა. საქართველოსათვის და იმერეთისათვის მე სამშობლო ენად ქართულ ენას მივიჩნევ და ვთვლი აუცილებლად პირველდაწყებითი სკოლისათვის, როგორც საშუალებას რუსული ენის შესასწავლად. მაგრამ სვანისათვის სრულიად სხვაგვარადაა საქმე, ასეთ საშუალებად სვანეთში ქართული ენა ვერ იქნება... თუ სვანს ვასწავლით, ჯერ უნდა ვასწავლოთ სვანურად, შემდეგ კი რუსულად; სტოიანოვი, 1876, გვ. 283-284, ვიძიოქმეტი: ი. ვაშაკიძის წიგნიდან: “ტერმინთა შემოქმედების პრინციპები მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოში, 2009, გვ. 31-33; იხ., აგრეთვე: ი. ვაშაკიძე, ქართველი ერის ერთიანობის საკითხი და 100 წლის წინანდელი პოლემიკა /ალ. ცაგარელი, ივ. მარგიანი, ი. გოგებაშვილი, ვ. დამბაშიძე... ა. სტოიანოვი, ვ. გერცენშტიინი.../, ქუთაისური საუბრეები, X, ქუთაისი, 2003, გვ. 50-55.

¹⁰ ეგზარქოსისადმი გაგზავნილ ცხობილ წერილში გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოს გრიგოლს (დადიანს) მრავალი მხარეთი მოაქვს იანოვსკის პროექტის საწინააღმდეგოდ. იგი მიიჩნევს, რომ მეგრულად საეკლესიო წიგნების გადაღება გაუმართლებელია შემდეგ მიზეზთა გამო: მეგრული ქართული ენის დამოუკიდებელია და არა დამოუკიდებელი ენა. “მეგრული ქართულ ენას აღიქვამს, როგორც თავის ძირულ საკუთრებას“.

რაკი მეგრული მხოლოდ კილოა და არა ენა, შეუძლებელია დოკუმენტური კვლევებითა შემცველი საეკლესიო წიგნების გადაღება არასრულყოფილ, მცირესიტყვიან და წერილობითი თხრობისათვის სრულიად გამოუსადეგარ მეტყველებაზე.

¹¹ ბატონი უნდა მიეგოს სამეგრელოში ღვთისმსახურების ქართულ ენაზე (მეგრელთა დედაენაზე) აღსრულების მრავალსაუკუნოვან ტრადიციას. მეგრულად საეკლესიო წიგნების გადაღება მწვალებლობაა. საერო სკოლებში ახლახან შემოდებული მეგრულის სწავლებას მოსახლეობა მოწონებით არ უყურებს. მეგრულის სწავლება ამუხრუჭებს რუსული ენის შესწავლის საქმეს.

¹² ეპარქიაში მოქმედ 89 სამრევლო და ეწ. წერა-კითხვის სკოლაში სწავლებას უძღვებიან აკადემიური განათლების მქონე პირები. დასასრულს ეპისკოპოსი გრიგოლი აცხადებს, “...მე არ ვიზიარებ მისი უდიდებულესობის, კაგაკისის სასწავლო ოლქის ბატონ მზრუნველის შეხედულებებს და ჩემდამი რწმუნებული სამღვდელოების ამქმინდელი მდგომარეობა მიმაჩნია სრულიად დამაკმაყოფილებლად თავისი სკოლების დამოუკიდებლად მართვისათვის”-ო

¹³ ი. ჭავჭავაძე, ტ. V, გვ. 231; მსჯელობისათვის იხ., ტ. ფუტკარაძე, ქართველები, 2005; ტ. ფუტკარაძე, ი. ვაშაკიძე, ილია ჭავჭავაძის ენობრივი კონცეფციის ძირითადი ასპექტები, ქართველური მემკვიდრეობა, XVI, ქუთაისი, 2012, გვ. 213-223.

¹⁴ აკაკის აზრით, ერის სხვა ნიშნებია: **კარგი ღვინო, გულუხეობა**; შდრ.: აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 240. “ქართველი მხოლოდ მაშინ არის საეკლესიო, როდესაც მისი ქართველობა არ დაჰყარვია... აბა რაღა ქართველია ის, რომელიც დამაბალ საჭონელს დაუწყებს გასაღებას და ღვინოს წყლით სწყმედავს, რომ ორი გოლოში მოფარვით ჩამოვრჩეთ. არა, ჯერ კიდევ იმდენხედ არ მივსულვართ, რომ წურბელობა დაეიწყეთ სხეებივით და სხვისი მოტყუებით ვისაზროდოთ! მდიდარია საქართველოს ბუნება, გულ-გახსნილია და გულ-უხევი მისი მიწა-წყალი და სანამ ის არ გადარბიებულია, არც ქართველმა არ უნდა მოიშალოს მისი გულ-უხეობა და გულ-გახსნილობა”

როგორც ვხედავთ, ერისა და ენის მიმართების თვალსაზრისით, ბიბლიურ, ქართულ ჰაგიოგრაფიულ თუ ადრინდელი საერო მწერლობის გზას ილია ღირსეულად აგრძელებს. ამავე გზას, ასევე, ღირსეულად აგრძელებს აკაკი წერეთელიც.

წარმოდგენილ ნაშრომში დეტალურად განვიხილავთ აკაკი წერეთლის პოზიციას და თავიდანვე აღვნიშნავთ, რომ ყველა პრობლემა, რომელიც წინა პლანზე გამოიტანა აკაკი წერეთელმა უფრო მეტად აქტუალურია ჩვენს თანამედროვეობაში - **ორიენტირებდარღვეული პოლიტიკური სექტრისა და ახალი გლობალისტური ტენდენციების ეპოქაში.**

ნაშრომში მსჯელობას ვავითარებთ შემდეგი პრობლემური კითხვების მიხედვით:

- აკაკის აზრით რა მიმართებაა ერსა და ენას შორის? როგორ წარმოუდგენია აკაკის ერის ცნება და რა სემანტიკით იყენებს ის ტერმინებს: ერი, ხალხი, ტომი, ნაცია და სხვ.? ქართველებისა თუ სხვა ხალხების აღსანიშნავად რომელ ტერმინებს იყენებს აკაკი?

- **აკაკის აზრით, ვინ არიან ქართველები?**

- ქართველთა რომელ თემებსა და საქართველოს რომელ კუთხეებს/მხარეებს ახსენებს აკაკი და რა დინამიკას განიცდის მისი ცოდნა წლების განმავლობაში?

- **ქართველთა სამშობლოს აღსანიშნავად რომელ ქორონიმსა (საკუთარ სახელს) და რომელ სიტყვა-ფორმებს (საზოგადო სახელებს) იყენებს აკაკი?**

- საქართველოს კუთხეებში მცხოვრებთა აღსანიშნავად რომელ ტერმინებს იყენებს აკაკი?

- **რომელ ერებსა და რომელ ქვეყნებს რა ფორმით ახსენებს აკაკი?**

- რომელ ტერმინებს იყენებს აკაკი ენობრივი ერთეულების აღსანიშნავად?

- **რომელ ენებსა თუ დიალექტებს იცნობს აკაკი და, მისი აზრით, პრესტიჟის მიხედვით როგორია სამეტყველო კოდების იერარქია მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისში?**

- აკაკის მიხედვით, რა მიმართებაა ქართველთა ისტორიულ დედაენასა და კუთხურ მეტყველებებს, მათ შორის მეგრულს, სვანურს, ლაზურს... შორის?

- **რა ფორმით აკრიტიკებს აკაკი დენაციონალიზაციას, ე.წ. გარუსების პოლიტიკას და როგორი პარალელი შეიძლება გავავლოთ ჩვენს თანამედროვე მდგომარეობასთან?**

1. **აკაკის აზრით, რა მიმართებაა ერსა და ენას შორის? როგორ წარმოუდგენია აკაკის ერის ცნება და რა სემანტიკით იყენებს ის ტერმინებს: ერი, ხალხი, ტომი, ნაცია და სხვ.?**

აკაკი სხვადასხვა წერილში ერის განსხვავებულ ნიშნებს ასახელებს; ყველგან გვხვდება **ენა, ბევრგან საერთო ისტორია, ხშირად კი - რჯული.**

ერის ნიშნები: საერთო ისტორია, ქრისტეს სარწმუნოება და ერთი დედა-ქართული ენა:

“თქვენ ხომ ერთი ქვეყნის შვილები ხართ? ერთის მიწა-წყლით ნაკვები!.. ერთი ენა გაქვსთ, ერთი ზნე და ერთი ჩვეულება; თქვენს მამებსაც ჭირი და

ლხინი ერთად უნახავთ და თქვენც ერთად უნდა იყოთ“ (აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 274-275):¹³

“სამის ძლიერის კავშირით საუკუნოდ შენორცებულნი ქართველი ერი”: სიტყვა თქმული აკაკისგან სამეგრელოს სათავადაზნაურო სკოლის სახლის კურთხევის დროს (ივერია, 1885, ნომბერი, # 11):¹⁴

“ჩვენმა ერმა “დაიცვა საკუთარი ფერი, ქრისტეს სჯული და ამ სარწმუნოების საფუძველი ქვაკუთხედი, ქართული დედა-ენა... საქართველოს სხვა და სხვა კუთხის მცხოვრებნი, ძმები ვართ; სამის ძლიერის, უხრწნელის კავშირით საუკუნოდ შენორცებულნი: საერთო ისტორიით, ქრისტეს სარწმუნოებით და ერთის დედა-ქართული ენით“.

ზოგჯერ (თუ ხშირად?) რელიგიას აღარ ახსენებს:

ერის ნიშნები: დედაენა და წარსული:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 66:

“ლანგ-თემური და შაჰ-აბასი მუსრს ავლებდნენ საქართველოს, რომ ჩვენი წინაპრებისათვის ხელი აეღებინებიათ დედა ენაზე, რჯულზე, ეროვნულ გრძნობაზე, მაგრამ ჩვენმა მამა-პაპებმა გაუძღეს გასაჭირს და პირნათლად, შეუბღალავად მოადგნენ მეცხრამეტე საუკუნის კარებს... დღეს როდესაც ძალას აღარავინ გვატანს... ჩვენი ნებით თვითონვე ვიღებთ ხელს თავზე... წარსულთან არათუ გავსწყვიტეთ კავშირი, დღეს დედა-ენაზედ ლაბარაკსაც ვეღარ ვახერხებთ; ეს დიდი ნაკლია, თითქმის სიკვდილის თანასწორი... “

შდრ., შავი ხვრელები თანამედროვე საქართველოში:

თანამედროვე საქართველოში ქართული ენის შეზღუდვა სწრაფი ტემპით მიმდინარეობს; ქართულ სკოლებშიც კი აღარ ისწავლება საგანი “ქართული ენა”.

სამაგიეროდ, საქართველოში სოკოებივით მომრავლდა არაქართულენოვანი სკოლები, რომლებიც “შავ ხვრელებად” იქცნენ ქართველი ერისათვის; ამ “შავი ხვრელებიდან” საზღვარგარეთ გაიწოვებიან ნიჭიერი ქართველი ახალგაზრდები, რომლებიც თავიდანვე უცხოენოვან განათლებას იღებენ და სამუდამოდ სწყდებიან ქართულენოვან მრავალსაუკუნოვან სამყაროს (მთლიანობაში საკუთარ ქართველობას).

ზოგჯერ კი მხოლოდ ენამდე დაჰყავს ერის არსი:

¹³ ქვემოთ ციტატებს ვიმოწმებთ აკაკი წერეთლის თხუთმეტომეფლის XI-XV ტომების მიხედვით:
¹⁴ შდრ., ცოტა ხნით ადრე იწერება იაკობ გოგებაშვილის წერილი დედა ენის საფუძველზე სწავლების აუცილებლობის შესახებ: “დასავლეთ საქართველოს სკოლების მასწავლებელთა კრებას /1880 წ. “დროება”/, ი. გოგებაშვილი, რჩეული თხზულებანი, ტ. I, თბ., 1989, გვ. 152-156 (აქ გატარებულია აზრი, რომ ქართული ენაზე - დედაენაზე უნდა იყოს სწავლება, რუსული კი როგორც ცალკე საგანი, უნდა ისწავლებოდეს მესამე წლიდან). მზარუნეელის იანუასის სამოსწავლო გეგმა სახალხო სკოლებისა“ (ეს წერილი დაიწერა ილია ჭავჭავაძესთან ერთად შემუშავებული გეგმის მიხედვით); დაიბეჭდა 1981 წელს “დროებაში”. სამეგრელოში ქართული ენის საფუძველზე სწავლების საკითხი უფრო აქტუალური ხდება იაკობ გოგებაშვილის პუბლიცისტიკაში, შდრ.: ბოროტი წადილი სამეგრელოს შესახებ /1902 წ. “ივერია”/, ი. გოგებაშვილი, რჩეული თხზულებანი, ტ. II, თბ., 1990, გვ. 357-359; მეგრული დაწყებითი სკოლის საკითხისათვის /1903 წ. “პეტერბურგსკოე ვედომოსტი”/, ი. გოგებაშვილი, რჩეული თხზულებანი, ტ. II, თბ., 1990, გვ. 460-572; სამეგრელოს საერო სკოლები /1903 წ. “ივერია”/, ი. გოგებაშვილი, რჩეული თხზულებანი, ტ. II, თბ., 1990, გვ. 486-487; ენა და კოლო /1903 წ. ვ. გუნიას “საქართველოს კალენდარი”/, ი. გოგებაშვილი, რჩეული თხზულებანი, ტ. IV, თბ., 1990, გვ. 516-518.

ენა და ეროვნება:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961, (1901-1915 წლები), გვ. 39:

“თვით ჩვენი რუსთველის “ვეფხისტყაოსანი“, რომელშიაც ენა და ეროვნება შეგვენახა, რა არის, თუ არ საგმირო ეპოპეა?”

ჩვენი დაკვირვებით, აკაკი წერეთელი ბოლო პერიოდის ნაწერებში უფრო მყარად იყენებს ფორმულას: ენა – ერი; შდრ.:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961, (1901-1915 წლები), გვ. 51:

“გინდა შეისწავლო ისტორიულად რომელიმე ხალხი? გამოიკვლიე და გაარკვეე მისი ენა, ზებირსიტყვაობა გარდასულ ქირნახულის სალაროა, ეროვნობის თავ-შესაფარი“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961, (1901-1915 წლები), გვ. 128:

“ჩემს ენაზე რომ ხელი ავიღო რაღა ქართველი ვიქნები? ეგ ხომ ჩემი ეროვნული და მასთან პირადი სიკვდილი იქნება“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961, (1901-1915 წლები), გვ. 390:

“სათავე ქართველობისა და ქართული ენისა ჯერ არა აქვს ისტორიას გამორკვეული“.

მეტოც, ქართულ ენას ქართველთა ქრისტიანობის საფუძვლად აცხადებს:

ენა – ქართველთა რჯულის საფუძველი.

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961, (1901-1915 წლები), გვ. 399:

“ამ ბოლო დროს ხალხში ვრცელდებოდა ის უკუღმართი აზრი, რომ ვითომც უნდა მოისპოს წირვა-ლოცვა ქართულ ენაზე და მის ნაცვლად შემოიღონ სლოვანურიო... დაუჭერებელია! მაშ რომ უნდა გადავარდეს რჯული სრულიად საქართველოში და ეს ხომ სამარის გათხრა იქნება ამ ხალხისათვის, რომელიც სულითა და გულით მიენდო რუსეთს?“

მაგ., ქართველი ქალის ორიენტირზე საუბრისას ის წერს:

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 161: “შაჰ-

აბაზის დროიდან სპარსეთში გადასახლებული ქართველები დღესაც იმ შუაგულ სპარსეთში წმინდათა ლაბარაკობენ ქართულს და აქ კი შუაგულ-საქართველოში მშობლები განძრახვით არ ასწავლიან დედა-ენას“.

მას აწუხებს, რომ ქართველები ნელ-ნელა უარს ამბობენ ამ ერთადერთ ეროვნულ ნიშანზეც:

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 198: **დედა-**

ენა:

“დაირღვა ძველი წყობილება, აღარ არის ძველი წესები, პურს ვეღარ აქმევს დედა-ენა...”

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 199: **დედა-**

ენა და დაღუბვა:

რუსულის არცოდნის გამო სკოლაში არ იღებენ ქართველებს; ამის გამო აკაკი წერს:

“რა ბრალია ყმაწვილის, რომ მისი დედა ენა სხვა არის და არ იცის ენა, რომელზედაც ასწავლიან? იგი რად უნდა დაიღუბოს საუკუნოდ? განა არ შეიძლება, რომ შეემატოს სასწავლებლებს ერთი განყოფილება, სადაც საკუთრად მხოლოდ რუსული ენა ასწავლონ და მერე მიიღონ პირველ კლასში, რომ ენის უცოდინრობა საუკუნო სამსალად არ გადაეჭყეს სწავლის მიღების მსურველს?“

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 203; გვ. 304:

ენადავიწყებული ხალხი მკვდარია!

“ზოგიერთები შეცდომით ჰფიქრობენ, რომ მხოლოდ მაშინ შეიძლება რომელიმე ხალხის შეკავშირება-შეთვისება, როდესაც ის დაივიწყებს დედა ენას, და ჰგმობს თავის წარსულს, უარჰყოფს მომავალს და აწმყოს აუკუღმართებსო... მაგრამ ვინ არ იცის, რომ ხალხი ამგვარად გადასხვარჯულებული მკვდარია და აღარავის არგია“.

შდრ.:

ენა და ქული:

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 434:

“იმათ უნდათ პოლიტიკური თავისუფლება და სანამ რჯულსა და დედა ენას არ გამოვუცლით, არ მოისვენებენ“.

პატრიოტიზმი და დენაციონალიზაცია; ეროვნების უარყოფა:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961, (1901-1915 წლები), გვ. 351:

“სულითა და გულით ქართველი ვარ, **პატრიოტი**, სამშობლოს კეთილწარმატება მიტომ მენატრება, რომ ის პირნათლად, მჭიდროდ შეუკავშირდეს მსოფლიოს. სიტყვა “პატრიოტი“ დღეს ზოგიერთებისაგან საიციხავ სიტყვად არის გადაქცეული. იმათ პატრიოტობა შოვინიზმი ჰგონიათ /1910 წ./“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961, (1901-1915 წლები), გვ. 193:

“მე წინააღმდეგი ვარ მათი, ვინც უარსა ჰყოფენ ეროვნებას... მხედველობაში დღეს მხოლოდ ჩვენი ქართველი ერი მყავს“.

დენაციონალიზებული ქართველი სწავლების ენის შესახებ:

დედა-ენა პურს ვერ გვაქმევს:

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 404:

“ის ვინც დედა-ენა ისწავლა სახლში, გაუჭირვებლად გადადიოდა უცხო ენაზე და უცხო ენის წყალობითაც ადვილად ითვისებდა სწავლა-განათლებას და ვინც პირდაპირ იწყებდა უცხო ენის სწავლას, ის კი გულის ყურს ჰპარგავდა... უმჯობესია, ჯერ დედა-ენაზე ისწავლონ და მერე გადავიყვანოთ უცხო ენაზე... “ეს ქეშმარიტება დღესაც არ აქვსთ შეგნებული ქართველ დედ-მამებს!... რალაში გამოადგებათ ჩვენ შვილებს ქართული ენა და რა პურს აქმევსო... “

რას ნიშნავს პოლიტიკური რუსობა, გადასხვაჯიშება და რას გულისხმობს გასომხებაში?

გადასხვარჯულებული - რუსულ ენაზე გადასული ქართველი:

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 203; გვ. 304: გარუსების წინააღმდეგ:

“ზოგიერთები შეცდომით ჰფიქრობენ, რომ მხოლოდ მაშინ შეიძლება რომელიმე ხალხის შეკავშირება-შეთვისება, როდესაც ის დაივიწყებს დედა ენას, და ჰგმობს თავის წარსულს, უარჰყოფს მომავალს და აწმყოს აუკუღმართებსო... მაგრამ ვინ არ იცის, რომ ხალხი ამგვარად გადასხვარჯულებული მკვდარია და აღარავის არგია“.

აკაკი რუსულენოვანი სამღვდელოების წინააღმდეგ:

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 203:

“ძველად ჩვენში სამღვდელოებამ იცოდა დედა-ენა... ვარჯიშობდა სასულიერო ლიტერატურაში, რომლითაც დიად მდიდარია ჩვენი ენა... დღევანდელი სულიერი მამა, აკადემიკოსიც რომ იყოს, როგორ გააგებინებს უცხოელ მოლაპარაკე ერს?“

გასომხება: ძირეულათ სომხობა:

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 148:

“მამა ტერ-დავით იარალიანცმა გამოსჭიმა ქუთაისში ჩინებული დარბაზი არა იმიტომ, რომ თვითონ შიგ ნებიერად იგოროს! არა! მისთვის, რომ აქ შეჭვრიბოს სომხის შვილები და გამოუზარდოს ქვეყანას... ის იმასა სცდილობს, რომ არათუ მართლა ძირეულათ სომხები, ისე ქართველებიც კი გაასომხოს... სცდილობს ისე გაასომხოს, რომ ქართული ენა დააქარგვენოს და მისცეს ის ენა, რომელზედაც მეშვიდე საუკუნის აქეთ აღარ უღაბარაენიათ“...

იმპერიის ხელისუფლებასთან ფრთხილი დამოკიდებულება: ვორონცოვის ქება იანოვსკის ლანძღვის საკომპენსაციოდ:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961 (1901-1915 წლები), გვ. 492-493:

“ვორონცოვს უნდოდა, რომ ქართველი დარჩენილიყო თავისი ეროვნულის ელფერით - ენით, ეკლესიით და მიწა-წყლით - ისევ ქართველად, მაგრამ პოლიტიკურად რუსი ყოფილიყო. ერთი სიტყვით, იმას უნდოდა, რომ საქართველო უკეთეს და უბრწყინვალეს თვლად ჩაესვა რუსეთის გვირგვინში... დღეს კი ზოგიერთნი რუსნი გვეუბნებიან:

1. ნულა მოიგონებთ წარსულს;
2. უარ ჰყავით ის ეკლესია, რომელმაც მაჰმადიანობას გადაარჩინა ერი და რომელმაც მეცხრამეტე საუკუნის კარებამდი მიიტანა ქრისტიანობა უმწიკვლოდ და უწვალებლოდ;
3. დაივიწყეთ დედა-ენა, ის ენა, რომელზედაც მეოთხე საუკუნიდან დაწყებული აღიდებდით ღმერთს და მაშინ... მხოლოდ მაშინ დაგიჭვრებთ, რომ ჩვენთან იქნებით და არ გენდომებათ განშორება, განცალკევება!“

2. ქართველებისა თუ სხვა ხალხების აღსანიშნავად რომელ ტერმინებს იყენებს აკაკი?

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 353:

ერო:

“სარწმუნოებისა და სამშობლო ენისათვის თავგანწირული ერი რაინდულ სულისკვეთებას იჩენდა და თავს არავის უმონებდა“.

ეროვნული ხე:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961 (1901-1915 წლები), გვ. 406-407:

“ხეს არა უჭირს რა, თუ ფესვები ჭეროვნად აქვს გადგმული ღრმად მიწაში!.. მართალია, შტოები იძლევიან ყვავილსა და ნაყოფსა, მაგრამ თუ ფესვები არ იყოს, აღარც შტოები იქნებიან და აღარც ყვავილ-ნაყოფი.

ასეთივეა ეროვნული ხეც: ერთმანეთზე გადაბმული არიან დაბალი და მაღალი წოდება და თუ ეროვნულობის ზედაპირს ქვემოდან, დაბლიდან არ მიეწოდა საზრდო, ვერ იხეირებს!.. ლექსიკონსაც თუ დაბლიდან არ მიეწოდა მასალა, ისე არა გამოვა-რა. ვიმეორებ, უნდა მოვავროვოთ ზეპირ-სიტყვიერება, დავბეჭდოთ და მერე ისე შევუდგეთ ლექსიკონის გამოცემას...“

საქართველოს ეროვნება:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961 (1901-1915 წლები), გვ. 450:

მიმართვა წინანდელ გლეხებს:

“ნუ დაგავიწყდებათ, რომ ფესვი საქართველოს ეროვნების თქვენ ხართ და წოდებანი კი თქვენზე ამონაყარი თქვენვე. გაუმარჯოს საზოგადოდ ქართველობას და კერძოდ თქვენ, როგორც ეროვნების ფესვებს!“

ერი - ხალხი:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 139:

“მღვდელმთავარმა აკურთხა ერი და ისიც ნელ-ნელა დაიშალა, წავიდ-წამოვიდნენ თავ-თავის სახლისაკენ“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 338: ერი:

“ვაი იმ ერს, რომელსაც თქვენი მოძღვრება სჯერა!..“

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 241: ხალხი = ერი:

“ეთქმის მწერალი იმისთანა თავხედსა და გამბედავ მკლაბნელს, რომელმაც არც ენა იცის, არც მართლწერა, არც განვითარებულია და არც თავის ქვეყანასა და ხალხს იცნობს?“

იშვიათად, ტერმინი “ერი“ გამოყენებულია საქართველოს კუთხეების მოსახლეობის აღსანიშნავად:

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 72-75:

ერი: კუთხის მოსახლეობა;

საქართველოს ერები (იგულისხმება კუთხეების მცხოვრებნი: იმერლები, ქართლები, მეგრელები, კახელები, გურულები...):

“ახლა იღვიძებს საქართველო ყველა კუთხე... უნდა შევიტყოთ, თუ რა ვართ საზოგადოდ ქართველები, რა განსხვავებაა თვითეულ საქართველოს ერებთაგანში, ან რა ერთობაა ახლანდელ დაცემულ დროში და ან რა ყოფილა ადრე ძლიერების დროს“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 203:

“ძველად ჩვენში სამღვდელოებამ იციდა დედა-ენა... ვარჯიშობდა სასულიერო ლიტერატურაში, რომლითაც დიად მდიდარია ჩვენი ენა... დღევანდელი სულიერი მამა, აკადემიკოსიც რომ იყოს, როგორ გააგებინებს უცნოდ მოლაპარაკე ერს?“

ეროვნება:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 530:

“დაბალმა ხალხმა (გლენობამ), ფესვმა ეროვნებისამ, თვით დასდვა მას საკუთარი უტყუარი მსჯავრი და “ვაშა“ მის განაჩენს“.

ენა და ეროვნება:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961, (1901-1915 წლები), გვ. 39:

“თვით ჩვენი რუსთველის “ვეფხისტყაოსანი“, რომელშიაც ენა და ეროვნება შეგვენახა, რა არის, თუ არ საგმირო ეპოპეა?“

ერობა:

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 443-444: დედა-ენა და **ერობა:**

“ეს ანდერძი იყო: დედა-ენა და ერობა! ამავების სადიდებლათ ბევრი შრომა გაუწევია და დიდი მსხვერპლი შეუწირავს ჩვენს ნეტარსენებულს მამა-ბაბებს. პირველი, ესე იგი, **ენა**, ისე მდიდრულად შეუკაზმავთ და ისეთი გემოც მიუციათ, რომ ჭერ კიდევ ვერ მოგვიხერხებია მისი დავიწყება და არა თუ ჩვენ, იმ ჩვენ მოძმეებსაც, რომელიც რამოდენიმე საუკუნის განმავლობაში დაშორებულები გვყავდნენ, მათაც კი შერჩენიათ დედა-ენა ტკბილად სასაუბროდ“

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 444:

მეორე, ესე იგი, **ერობა**, ისე მდიდრულად შეუქმნა ველებით და ისეთ გვარიანად აუბეჭდავთ, როგორც გარეგანის, ისე შინაგანის საკუთრად **ქართველი ერის** საკუთვნელ ნიშნებით, რომ დღესვე **ქართველი** ერთის შეხედვითვე იცნობა. ეს ნიშნები დარჩენია ჩვენს მოძმეებსაც...

ეროვნება:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961 (1901-1915 წლები), გვ. 457:

“გაძლებით კი გაუძლო ამ პატარა საქრისტიანომ და მოიგერა და თავისი ეროვნება, გამშვენიერებული დედა-ენა და შეუბღალავი სარწმუნეობა მეცხრამეტე საუკუნის კარებამდე მოიტანა“.

ნაცია, ეროვნება:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961 (1901-1915 წლები), გვ. 246:

“ფერადოვანი კაცობრიობა სხვადასხვა ნაციის, ეროვნებისაგან არის შემდგარი და თვითუღმა მათგანმა თავისი საკუთარი ელ-ფერი და საკუთარი “რამეობა“ უნდა შეიტანოს“.

ნაცია (ნაციონალური):

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 357:

“ავილოთ ამ მხარეების სხვა და სხვა ლექსები და იქიდან შევადაროთ, თუ ვისი გულისთქმა უფრო ნამდვილი და ნაციონალურია, ქართულია“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 439:

ნაციონალური = ეროვნული:

“ჩვენი ახლანდელი ლიტერატურა, რომელშიც მშობლიური ნაციონალური არა არის-რა, მხოლოდ მონური მიზაძვია რუსული ლიტერატურისა“.

ნაცია:

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 452:

“რამდენადაც თქვენი საქები ვაჭარ-სომხები გვძულს, იმოდენათ ხელოსანი გვიყვარს, რა ნაციასაც უნდა ეკუთვნოდნენ“.

მამულის-შვილობა:

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 488:

“იმათ ესმისთ, თუ რა არის მამულის-შვილობა და არ ივიწყებენ თავის გვარ-ტომობას“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 128: მამულის-შვილობა:

I ნიშანი: “სამშობლოსადმი ერთგულება და მისთვის თავ-განწირულად ბრძოლის ველზედ სისხლის დაწურვა დიდ-სულობის ნიშანია და თანაც საჩინო ბეჭედი ერთგვარ მამულის-შვილობისა“.

II ნიშანი: სამშობლოსათვის სიყვარულით, დაუღალავად, ხან-გრძლივით, გულ-გაუტეხლად შრომა; სამშობლოსათვის ოფლისა და ცრემლის დაღვრა.

მამულის ურგებ-შვილობა: მამულის უვარგო-შვილობა:

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 115:

“შევრ ოჯახს შეხედებით მისთანასა, სადაც დედაც ქართველია და მამაც (ენის ცოდნით) და შვილებმა კი ერთი სიტყვაც აღარ იციან ქართული. თავისი ერცხვინებათ და სხვისი კი ექებათ“.

გვარ-ტომობა:

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 488:

“იმათ ესმისთ, თუ რა არის მამულის-შვილობა და არ ივიწყებენ თავის გვარ-ტომობას“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 523-524:

“ჩვენო ერთტომო და ერთმოგვარე ძმებო, ოსმალეთის ქართველებო!

დღესაც ჩვენ მივენდობით იმავე ერთს ღმერთს, რომელიც ადრე გვფარავდა.

ჩვენა გვაქვს ერთი ისტორია, რომელიც საქართველოსადმი თქვენ უფრო დიდ წილს გიდებსთ, როგორც შემებებს, მოსაზღვრებებს, - ის არ დაივიწყება უკუნისამდე, სანამ საქართველო არსებობს და **სანამ ჩვენი დედა-ენა არ გამქრალა**, ის ტყბილი ენა, რომელიც თქვენ აგრე მამაცურად და პატიოსნურად უცხოებაშიც კი შეგინახავთ...

ღმერთმა ნუ ქნას უთქვენობა ჩვენთვის და უჩვენობა თქვენთვის. ორივე ნახევარი ცალ-ცალკე ყოველთვის უსულო ნაწილებად დარჩებიან, მაგრამ ერთად შეერთებით კი ერთს სრულს შეადგენენ.

ღიას, სულითა და გულით ჩვენ ერთნი ვართ, ერთს ბედს ქვეშ უნდა ვიყოთ ყოველთვის“.¹⁵

ტომი:

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 300: ტომი - მოდგმა:

“ეს ანდაზა **ქართველ ტომის** ზნეს არ გვიხატავს. სპარსეთიდან არის შემოპარებული“.

აღმოსავლეთის ერი: ხალხი:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 531:

“მრავალი საუკუნოების განმავლობაში აღმოსავლეთის ერი მართლა და მუშლივით გარს გვეხვეოდა“.

ხალხი:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 516:

“საქართველოში ხომ სამ მილიონამდეა ხალხი და მათ მაგივრად საყოველთაოდ ვინც ლაპარაკობს, საბუთიც უნდა ეჭიროს ხელში“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 527:

ქართველი ხალხი:

“ასჯერ დაგვიწერია და ათასჯერ გვითქვამს და ახლაც კიდევ უნდა გავიმეორო, თუ როგორ ესმის ქართველ ხალხს სიტყვა “თავადი“.

3. როგორ მოიხსენებს აკაკი ქართველ ერს?

ქართველები

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 237: ქართველები: ქართლელი, იმერელი, გურული, მეგრელი, სვანი.

“რაინდული დრო წავიდა, თუმცა **ჩვენ, ქართველები** მაინც არ ვიშლით რაინდობას: მუშაობას, შრომას ვერიდებით, სხვები კი იძენენ და ჩვენს დანაკარგსაც ხელში იგდებენ...“

¹⁵ დღესაც კი ზოგი ბრიყვი ქართველი აფხაზეთსა და ცხინვალში ქართველთა გენოციდის მომწყობ რუს ოკუპანტს უფრო წინ აყენებს, ვიდრე საქართველოს პატრიოტ მუსლიმან ქართველს...

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 488: ქართველი - საქართველოს სომხობა:

“რომ ქართველი არ ვიყო, დიდი მოყვარული და პატივისმცემელი ვიქნებოდი საქართველოს სომხობის“.

ქართველი ერი:

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 484:

რამ გაასპეტაკა ქართველი ერი?

“მტკიცედ დაცულმა ქრისტეს მოძღვრებამ და მასთანაც ზოგიერთმა ისტორიულმა მდგომარეობამ ისე გაასპეტაკეს ქართველი ერი, რომ ყოველივე მხეცური მიდრეკილებები ამოუფხვრეს“.

საქართველოს ხალხი:

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 450: საქართველოს ხალხი = ქართველი ერი:

“რა არის ეს მულამ დაცინება ქართველ ხალხზედ, რომ ვითომ იმათ ნიჭი არა ჰქონდესთ კომერციისა? ... იმან გაჰციცხოს საქართველოს ხალხი, რომელიც მეტ ნიჭსა იჩენდეს... ღმერთმა ნუ ქნას, რომ ქართველ ხალხს ნიჭი გამოეჩინოს იმგვარ კომერციაში, როგორც არის: ყალბი სასწორ-საზომი, კოტრობის გამოგონება და ცეცხლით ფულის მოგება“.

საქართველოს ერი:

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 202:

“არსად დედა-მიწის ზურგზედ სხვა საქრისტიანო ერი არ გვევლება იმოდენად ჭირნახული და ისე თავ-გადასავლიანი, როგორც ქართველები... საკვირველია!.. რაც ამბობებისა და მოუსვენარიანობის დროს შეირჩინა საქართველომ, ის მშვიდობიანობისა და მოსვენების დროს ხელიდან ეცლება! თუ არ სრულად, ორ-წილად მაინც **საქართველოს ერმა** დაჰკარგა სარწმუნოება და დაჰკარგა არა მარტო სარჩულ-საპირეთი, ესე იგი გარეგნობით, არამედ შუაგულიც, რომელიც შეადგენს შინაარსს“.

საქართველოს ეროვნება:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961 (1901-1915 წლები), გვ. 450:

მიმართვა წინანდლელ გლეხებს:

“ნუ დაგავიწყდებათ, რომ ფესვი საქართველოს ეროვნების თქვენ ხართ და წოდებანი კი თქვენზე ამონაყარი თქვენვე. გაუმარჯოს საზოგადოდ ქართველობას და კერძოდ თქვენ, როგორც ეროვნების ფესვებს!“

წმინდა ქართველები:

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 488:

“ასე გასინჯეთ, რომ ის ქართველები, რომელთაც მხოლოდ რჭული აქვსთ სომხის, თორემ ისე კი რამდენიმე საუკუნოების განმავლობაში წმინდა ქართველები არიან, მაგალითად გორელები, ჩხარელები, ონელები, საჩხერელები და სხვანი დღეს შეუღდნენ ენის სწავლასა... დიდ სირცხვილად მიაჩნიათ დედა-ენის დავიწყება...“ (ანუ სომხურმა რჭულმა სასიკეთო გავლენა მოახდინა? — ტ.ფ.).

ძირეულათ ქართველი:

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 148:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961 (1901-1915 წლები), გვ. 355:

ძირეული ქართველი და “სხვა“ ქართველები (იგულისხმება საქართველოში მცხოვრები სომხები):

“როდესაც ქართველებმა და რუსებმა ერთმანეთში ბირობა დასდვეს, მაშინ საქართველო შეადგენდა თავისუფალ სამეფოს, ჰქონდა თავისი საკუთარი, განსაზღვრული მიწა-წყალი, ადგილი, რომელზედაც მაშინ აქა-იქ სხვებიც იდგნენ, მაგრამ ის “სხვებიც” მაშინ ქართველები იყვნენ, მიცემული ჰქონდათ იგივე მიწა-წყალი, იგივე მოქმედება რაც ქართველს და აზნაურობაც ქართველ მეფეებისაგან მინიჭებული და აღარ ვიცით, თუ რითი განსხვავდებოდნენ ძირეულ ქართველებისაგან?”

საქრისტიანო ერი - ქართველები:

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 202:

“არსად დედა-მიწის ზურგზედ სხვა საქრისტიანო ერი არ გვეგულებად იმოდენად ჭირნახული და ისე თავ-გადასავლიანი, როგორც ქართველები... საკვირველია!.. რაც ამბობებისა და მოუსვენარიანობის დროს შეირჩინა საქართველომ, ის მშვიდობიანობისა და მოსვენების დროს ხელიდან ეცლება! თუ არ სრულად, ორ-წილად მაინც საქართველოს ერმა დაჰკარგა სარწმუნოება და დაჰკარგა არა მარტო სარჩულ-საპირეთი, ესე იგი გარეგნობით, არამედ შუაგულიც, რომელიც შეადგენს შინაარსს“.

ძველი ქართველი:

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 230:

“რადგანაც ჩვენი საქართველო მრავალ გვარად ჭირ-ნახული და მრავალ გვარად თავ-გადასავლიანი ყოფილა, ამისათვის სასიძლერო ხმებიც: სალხინო, თუ საზარო, მუშური, თუ საომარი, ბევრი და მრავალ გვარი ჰქონია. ჩვენი ისტორიული ცხოვრება მოითხოვდა ჩვენის მამებისაგან ჭირში თუ ლხინში, ომში თუ მუშაობაში, საზოგადო შრომასა და შეერთებულს ძალას, ამისათვის სასიძლერო ხმებიც საგუნდო ყოფილა და არა კერძოდ ერთის სათქმელი; მხოლოდ ერთი რამ შეეძლო სხვის დაუხმარებლად გაეკეთებინა ძველს ქართველს; ეს ერთი რამ იყო დაძინება და ამიტომ მხოლოდ “ნანინა” იძლერებოდა ერთი ხმით“.

საზოგადოდ ქართველი და კერძოდ იმერელი:

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 275:

“აქ, ამ სკოლაში მიხვდება იმერელი, რომ ის კერძოდ, თუმცა იმერელია, მაგრამ საზოგადოდ კი იგივე ქართველია; აქ გაიგებს მეგრელი, რომ კერძოდ ის მეგრელია, თავის საკუთარი ფერის მექონი, მაგრამ საზოგადოდ კი, ძირეულად, იგივე ქართველია და თვისის კერძო მეგრელობით მხოლოდ აფერადებს ქართველობას“.

აქვე საინტერესოა სიტყვა ქართველური:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961 (1901-1915 წლები), გვ. 87:

“ეს ან ქართველური დაუდევრობის ბრალი უნდა იყოს, ან გულ-გრილობის...“

4. აკაკის აზრით, ვინ არიან ქართველები? ქართველთა რომელ თემებსა და რომელ კუთხეებს/მხარეებს ახსენებს აკაკი და რა დინამიკას განიცდის მისი ცოდნა წლების განმავლობაში?

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 237: ქართველები: ქართლელი, იმერელი, გურული, მეგრელი, სვანი.

“რაინდული დრო წავიდა, თუმცა **ჩვენ, ქართველები** მაინც არ ვიშლით რაინდობას: მუშაობას, შრომას ვერიდებით, სხვები კი იძენენ და ჩვენს დანაკარგსაც ხელში იგდებენ... **ქართულ ხალხს** ჯერ სძინავს, გამოღვიძებას არ აბირებს, და **იმერეთი**, თუმცა ფხიზელია და მუშაობს, მაგრამ შეძენისათვის კი არა, სხვისი დაკლებისათვის... გურული კობტაობას უნდება... მეგრელი თავის მალალსა და ხერხიან ნიჭს წვრილმანობაზე ჰხარჯავს და სვანს ჯერ კიდევ კომბალი არ გაუგდია ხელიდამ. ამგვარ მდგომარეობაში სომხებმა ერთმანეთს თუ ძმურად მოჰკიდეს ხელი და ჩვენი დანაკარგი მონახონ, საყვედურს ვემართლებით?”

აღსანიშნავია, რომ სხვა ქართული კუთხეების ქართველებს აკაკი არ ახსენებს თავის პირველ წერილებში. სხვა ქართველებს, მათ შორის აფხაზებსაც მოგვიანებით ასახელებს; ჩანს, დროთა განმავლობაში მისი ცოდნაც გაიზარდა ამ მიმართულებით). მაგ.:

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 274: აფხაზები - ქართველი ერის ნაწილი.

“თუ გინდა საქმე გაარიგო: ქართლელს ჯერ ერთი სიტყვა გულიანად შეაგინე; იმერელს ხელი გადახვიე, განზე გაიყვანე და უჩუჩრჩულე; გურული დააჩუქმე; მეგრელს თვალი უქნიე; აფხაზს თოფი აჩუქე; სვანი გააძლე”.

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 356-357:

“ჩვენი საქართველო არის “ჩანგური, რომლის სიმებსაც შეადგენენ: ქართლი, კახეთი, იმერეთი, გურია, სამეგრელო, აფხაზეთი, სვანეთი, აჭარა, ლაზისტანი და სხვ... ამ მხარეებს თავისი საკუთარი ფერი აქვს, თავისი კილო და თავისი კერძო მიმოხვრა”.

აქ პირველად ჩნდება აჭარა და ლაზისტანი.

კახეთი:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 299:

“ჩანს, რომ ეს საქართველოს ყოველ კუთხეზე მეტად წამებული კახეთი ჩვენთვის ახალ-ბეთლემად დაუნიშნავს განგებას”.

იმერნი და ამერნი (იმერნი სხვაა, იმერელი - სხვა):

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 357-358:

“აი, ლექსი, რომელსაც როგორც იმერელი, გურული, მეგრელი, ქობულეთელი, ისე სხვა იმერნიც ერთგვარად მისისაკუთრებენ, იმერებენ... როგორც კილო, ისე სიტყვებიც მათი საკუთრებაა... ამავე გრძნობით აღვსილნი ამერნი კი სხვა გვარად და სხვა კილოთი აღიარებენ”.

აქ ქობულეთელს ახსენებს უკვე აჭარელის ნაცვლად.

ზოგჯერ იმერელი გურულიცაა და ზოგადად, დასავლეთ საქართველოელიც:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 20: იმერელი (გურულია):

“აი, ეს ბიჭი ხომ ნახე? - იმერელია; წელიწადიც არ არის ჯერ, რაც გურიიდან ჩამომგვარეს. ანბანი ისწავლა და დღეს პირველი მესტამბეა”.

დასავლეთ-საქართველო - იმერეთი:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 62:

“როგორც ამ შეიდასი წლის წინთ დასავლეთ-საქართველოდან, ე.ი. იმერეთიდან, მოვიდა ხალხი, რომ თავყვანი ეცათ დიდებული თამარისათვის... დღესაც მოვსულვართ იმერეთით, რომ ნიშნად სამარადისო ძმობისა და

განუყრელი ერთობისა, დავადგათ გვირგვინი ბარათაშვილის კუბოს“... ბარათაშვილი “იყო უბირველესი მთესველი გონებრივი ნაყოფისა, არა მარტო ერთი კუთხისა - მთელი საქართველოსი“.

საქართველოს ხალხი - ქართველები: კახელები, გურულები, მეგრელები, იმერლები, აფხაზები და სხვ.

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 494-495:

კახელი ჭაჭვავაძეზედ მიგვითითებს, მეგრელი - დადიანზედ, გურული - გურიელზედ და ნაყაშიძეზედ, აფხაზი - შარვაშიძეზედ და სხვ. და სხვ.

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 79: **ქართლი, კახეთი, იმერეთი, გურია, სამეგრელო, აფხაზეთი, სვანეთი, ლეჩხუმი, რაჭა, ლაზისტანი, ფშავი, ხევსური და სხვა და სხვა“.**

“არ ვიცით, თუ დღეს რა არის ქართველობა, რა შეადგენს მის ზნეობითს და ფიზიკურს ან სისუსტესა და ძალას. თვითოეულს ჩვენგანს მხოლოდ ის ადგილი და მისი ახლო მახლო გარემო მიაჩნია საქართველოთ, სადაც თვითონ დგას. იმ ენას რაცხს წმინდა ქართულ ენათ, რომელზედაც თვითონ და მისი მეზობლები ლაპარაკობენ, და ქართველების საერთო საზოგადო ზნეთ, ხასიათათ და ჩვეულებათ - მათი კერძობითი ზნე და ჩვეულებანი მიაჩნიათ. ამ გვარათ, იმერი ამერს ვერ იცნობს და ამერი იმერს და სხვა კუთხეები საქართველოსი ხომ სულ უცნობი იქნებიან... როგორც ჩანგურს სიმები, ისე საქართველოს სხვა-და-სხვა მხარეები, სხვა-და-სხვა კუთხეები აქვს მიბმული: ქართლი, კახეთი, იმერეთი, გურია, სამეგრელო, აფხაზეთი, სვანეთი, ლეჩხუმი, რაჭა, ლაზისტანი, ფშავი, ხევსური და სხვა და სხვა“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 75:

“ქართლური ანუ ამერული სიცრუე უმანკოა“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 243: **ამერული იმერული.**

“ქართული ენის ცოდნის მჭიმებლებს - ზოგს ქალაქური, კინტოური, სხვა-და-სხვა ენებისაგან შემდგარი ენა ჰგონია ნამდვილი ქართული, ზოგს სიტყვებდაკარგული ამერული და ზოგს სხარტულობით გაცეცხებული იმერული, მაგრამ ყველანი კი სტყუიან და სანამ ყოველ კუთხეს არ მოივლიან, ყველგან არ გამოსძებნიან სიტყვებსა და არ შეასწორებენ ძველთაგან, ცუდად მოყვრობენ სამშობლო ენას“.

იმერლები და გურულები:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 137:

“ერთს გუნდს იმერლები შეადგენდნენ... მეორეს - სტუმარი გურულები“

მეგრელები:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 429:

“ამ რამდენიმე წლის წინათ ერთმა ვილაც წინდაუხედავმა კაცმა აიხირა, რომ ჩვენ მეგრელები ქართველები არ ვართ და ჩვენი ენაც სულ სხვა ენა არისო... ეს არ მოეწონათ მეგრელებს!.. ატკიცეს!.. ვინ ამბობს, რომ ჩვენ ქართველები არ ვართო?.. მეგრელები რომ ვართ, ეს მართალია და ნურც მოგვიშალოს ღმერთმა ჩვენი მეგრელობა, ისე როგორც გურულს გურულობა, ქართლელს ქართლელობა, კახელს კახელობა, რაჭველს რაჭველობაო და სხვანი!..

მაგრამ იმავე დროს ნუ თუ საერთოდ ქართველები არ ვართო? და როდის აგვიღია ხელი იმ დედა-ენაზედ, რომლითაც ღმერთს ვადიდებდით მრავალ საუკუნოების განმავლობაში და სამშობლოს ვემსახურებოდითო!.. დაუცაცხანეს იმ აზირებულ ფილოსოფოსს და მოსვენებას აღარ აძლევდენ... მეგრელების შორს-მჭვრეტელობამ და წინ-დახედულებამ კუდი აღარ მოაქნევია უჭერობასა და უსამართლობას... კუჭის მიმდევარი ინტელიგენტები გამოდიან დღეს ასპარეზზე და შფოთს აგდებენ მოძმეთა შორის. ეს სულ არჩევნების ბრალია... ხალხს აბრეყებენ: მეგრელებო, მე მეგრელი ვარ და ჩემი დამარცხება თქვენი შეურაცხყოფა იქნებაო!.. გურულებო! მეგრელებმა რომ გვაჯობონ და მე, გურული გავშავდე, თქვენი დამარცხება იქნებაო!.. იმერლებო! - გაიძახის იმერელი მეტოქე - მოვადგენ მეგრელ-გურულები და აღარ გვზოგავენ... ბუზათაც აღარ გვაგდებენ და ჰკა მავათ!.. დავანახვოთ, რომ ჩვენც კაცები ვართ, ქული გვხურავსო, შავი მავათო! და სხვანი. ამ გვარის ტყუილებითა და უკადრისობით ლამის სხვა-და-სხვა კუთხის ქართველობა ერთმანეთს გადაჰკიდონ და საშვილი შვილო მტერობა ჩამოაგდონ!.. საქირაო ყურადღების მიქცევა... იმას ნურავინ იტყვის, რომ წვრილმანი რამეა და აღარ ღირს გამოკიდებაო. ეს ის ცეცხლია, რომელიც ეშმაკის ხელით ითესება და შემდეგში გვიჩხვლეტს და დაგვაწყლულებს!”

ამერ-ქართველები და იმერ-ქართველები (ზღვისპირეთი, ქუთაისის მაზრა, ლეჩხუმი, რაჭა, შორაპანის მაზრა):

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 365:

“ამერ-ქართველებზე იმერ-ქართველები ერთი ოთხად მეტნი არიან”.

ზღვისპირეთი - სამეგრელო-აჭარა-ლაზეთი (ბევრჯერაა!).

იქვე აღვნიშნავთ, რომ მხოლოდ ორჯერ შეგხვდა ქართული ქართლის სემანტიკით, თუმცა, იქვე ქართულიცაა გამოყენებული (საინტერესოა დედანში რომელი ფორმაა):

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 379:

“დალონდენ კახელები და შეწუხდენ ქართველები”; იქვე: წინა ღამეს ქართლებმა ცხვრები დაჰკლეს, კახელებმა ტიკები დახსნეს...”

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 94:

“არჩევანში რომ შევიყვანოთ ქართველები, ამ სამი გმირის შესახებ, უეჭველია, ქართველები ტარიელზე მიგვითითებენ, იმერლები ავთანდილს აირჩევენ და საზოგადოდ შავი ზღვის პირელები ფრიდონს მოიწონებენ”.

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 437:

ქართველსულობა:

“ამ გვარ პირობებში რომ კაცმა მაინც კიდევ გაიმეტოს თავი და საზოგადო საქმეზედაც იფიქროს, პირადობის გაწირვით, დასტურ, უნდა რომ ქართველი იყოს!

და მადლობა ღმერთს, ჯერ კიდევ არ გამქრალა ჩვენში ქართველსულობა!”

5. ქართველთა ქვეყნის აღსანიშნავად რომელ ქორონიმებსა და რომელ სიტყვა-ფორმებს იყენებს აკაკი?

საქართველო:

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 72-75:

აზლა იღვიძებს საქართველოს ყველა კუთხე... უნდა შევიტყოთ, თუ რა ვართ საზოგადოდ ქართველები, რა განსხვავებაა თვითეულ საქართველოს ერებთაგანში, ან რა ერთობაა აზლანდელ დაცემულ დროში და ან რა ყოფილა ადრე ძლიერების დროს.”

მთელი საქართველო:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 37:

“ჩვენს სოფელში, სადაც ხუთი კომლი სხვადაც ცხოვრობს, სულ ამ ენით ლაპარაკობს და მამასადამე სახალხო ენაც ეს უნდა იყოს **მთელი საქართველოსათვის—თქო**”.

სამშობლო:

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 484:

ქართველების საქუთველს საზოგადოდ ფარ-ხმალი ერქვა. ეს სიტყვა “ფარი” ამტკიცებს, რომ იმით იარაღი იმისათვის კი არ უნდოდათ, რომ სხვებს დასცემოდნენ დასამონებლად და გასაგლეჯად, არა! მხოლოდ იმისათვის, რომ თავისი პატარა სამშობლო დაეფარათ და მტრის გულისად არ გამხდარიყვნენ...”

ჩვენი ქვეყანა - საქართველო:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 261:

ესეები (ზეპირსიტყვიერება, ტ.ფ.) რომ შევკრიბოთ, მაშინ შვიტყობთ ჩვენი ქვეყნის ფასს და ჩვენ თავსაც გავიცნობთ, მაშინ ნამდვილად გვექნება გათვალისწინებული საქართველო ყოველი მხრით: გეოგრაფიულად, ისტორიულად, არხეოლოგიურად და სხვანი. მაშინ ლექსიკონების შედგენაც ადვილი იქნება, როგორც საზოგადოსი, ისე კერძოთ ზოოლოგიურის, ბოტანიკურის, მინერალოგიურის და სხვანი”.

ქვეყანა

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961, (1901-1915 წლები), გვ. 235-236:

“ასთე”, “შაქანე”, “გოუში”, “შავიტყვე” შევიტყვეს მაგივრად, “დავიწყობ” დავიწყებ მაგიერ და ათასი რამ ამისთანები. ზოგი უტბო კილოზე ლაპარაკობს, ზოგს მრავალ მარცვლიანი ლექსის გამოთქმა არ შეუძლია... მათი აზრით, არც **ქვეყნის** მოთხოვნილება, არც ეროვნული ელფერი და არც დედა ენა საჭირო არ არის”.

6. საქართველოს მხარეების აღსანიშნავად რომელ ტერმინებს იყენებს აკაკი?

კუთხე:

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 438:

“ჩვენი საქართველო სხვა რომელიმე ქვეყანასავით ერთ-პირად გაშლილი არ არის. ის არის სხვა-და-სხვა კუთხეებისაგან შეხამებულ-შეფერადებული. თვითვე იმ კუთხეთაგან თავისი საკუთარი ფერ-ხორცი აქვს. მათი ხალხი, თუშცა ტომით და ენით ერთნი არიან, მაგრამ კილო კი თავ-თავისი საკუთარი აქვს”.

დასავლეთი საქართველო:

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 151:

“შეც დროების-ტანის” სახელმწიფოში ერთი პატარა სამთავროს - “ქუთათური ამბების” მმართველს არ შემოძლია ამ ჩვეულებას ზურგი ვუჩვენო და რაიმე მაინც არ ვინატრო დასავლეთის საქართველოსათვის მაინც”.

მხარე:

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 216:

საქართველოს ნაწილი: საქართველოს მხარე:

“საქართველოს ყოველ ნაწილზედ უფრო უკრიმინაჰულებსი მხარე - იმერეთი“.

7. საქართველოს კუთხეების მცხოვრებთა აღსანიშნავად რომელ ტერმინს იყენებს აკაკი?

ხალხი:

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 438: ხალხი = კუთხის მოსახლეობა:

“ჩვენი საქართველო სხვა რომელიმე ქვეყანასავით ერთ-პირად გაშლილი არ არის. ის არის სხვა-და-სხვა კუთხეებისაგან შეხამებულ-შეფერადებული. თვითეულ იმ კუთხეთაგანს თავისი საკუთარი ფერ-ხორცი აქვს. **მათი ხალხი, თუმცა ტომით და ენით ერთნი არიან, მაგრამ კილო კი თავ-თავისი საკუთარი აქვსთ“.**

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 200:

ქუთაისის გუბერნიის სახალხო სკოლების დირექტორი, არლოვი წერს:

“იმერეთის ხალხი, განსაკუთრებით შორაპნის, რაჭის და ლეჩხუმის მაზრებისა, ველური, ყრუ ხალხია და ჯერ კიდევ არ ესმის სწავლა-განათლების სარგებლობა“

8. რომელ ერებსა და რომელ ქვეყნებს რა ფორმით ახსენებს აკაკი?

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 401: რუსები, ბერძნები, ფრანგები, სომხები, ლოტრანგები, თათრები, ურიები:

“წარსულ საუკუნეში საქართველოში გადმოვიდნენ მისიონერებად ფრანგის პატრები, დამონიკელები... ჩვენი ხალხი რუსებისა და ბერძნების გარდა “ყველას ჯოჯოხეთის შვილებად ჰხდოდა... ფრანგებს, სომხებს და ლოტრანგებს ისე უყურებდა, როგორც თათრებს ანუ ურიებს“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 438: ბერძნები, რომაელები, ოსმალები, მონგოლები, სპარსელები:

“შავის ზღვისპირელ ქართველებზედ დიდი გავლენა ჰქონდათ ბერძნებსა და რომაელებს, იმერეთზედ - ოსმალებს და ქართლ-კახელებზედ - მონგოლ-სპარსელებს; ამის გამო ბევრი რამ ძველებური ზნე და ჩვეულება ამოიფხვრა ერთ კუთხეში, მეორეში კი დარჩა... მაშასადამე, ვისაც უნდა საქართველო გაიცნოს, უნდა მისი ყოველი კუთხე შეისწავლოს, თორემ მარტო ქართლის, ან კახეთის, ან იმერეთის, ან სამეგრელოს, ან გურიის ან სხვა რომელიმე კუთხის შესწავლით ვერას გახდება“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 446 /შეკითხვა თბილისის საკრებულოში სულ სომხების არჩევის გამო/: ბოლშევი, ურია, სომეხი, ნემცი:

“პეტერბურღში რომ ქალაქის ხმოვანებად სულ ნემცები აირჩიონ და არც-ერთი რუსი არ გაჟრიონ, რას იტყვიან?”

ვარშავაში რომ სულ ურიები აირჩიონ და ერთი ბოლშევიც არ გაჟრიონ, რას იფიქრებენ?”

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 448: სომეხი:

“მოვიდა სომეხი, მოიტანა სხვა მეხი“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 449: ვაჭარ-სომხობა და ახალგაზდა სომხობა:

“მაგრამ ეს გვინდოდა, რომ შეგვეტყო სომხების ახალგაზრდობისაგან, ისინი როგორღა უყურებდნენ ვაჭარ-სომხობას: ერცხვინებოდათ იმათი მოქმედება საქართველოში, თუ ექებოდათ?”

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 448: სომეხი:

“სომხებისგან დაკომპლექტებული თბილისის გამეგობის გადაწყვეტილებით ქალაქში შემოსულ მშრომელ ქართველს 1 მანეთი უნდა გადაეხადა; თუ არ გადაიხდიდა, ქართველს ატუსაღებდნენ, სამუშაო იარაღს ართმევდნენ, სცარცვავენენ...”

ამის შესახებ აკაკი წერს:

“ეს ალა-მაჰმად-ხანური ქცევა ჩვენ არ გვაკვირვებს ქალაქის გამეგობის მიმართ, რომელიც საკუთრად სომხებისგან არის შემდგარი”.

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 449: სომხის ნაცია:

“იმას, რასაკვირველია, არ ვამბობდით სომხის ნაციავედ”.

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 450: სასომხეთი:

“თფილის-ქალაქი დღეს სომხებისააო! მართალია საქართველოშია, ძველი ქართველების სატახტო ყოფილა, მაგრამ ისტორიულ სიმართლეს რა ძალა აქვს, უარ-ვშყოფ და ტფილისი მაინც სომხების არისო... ამ გვართ ბევრი ქალაქი დარჩებათ მათ: ვენეტიკი, პარიჯი, კალკუტა და სხვანი და სხვანი...”

პატრიოტობა თუ გინდა აბა ეს არის. რამდენი სასომხეთი გამოაჩინა!..

სადაც კი სომეხს არშინი შეუტანია, ყველა “ჰაიასტანი” ჰგონია, უ. არწრუნს!..”

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 461: სასომხეთო:

“თეატრში რომ ვისმეს შეეხედა, იფიქრებდა თუ მთელ სასომხეთოს სულ აქ მოუყრია თავიო”.

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 461 სომხეთი:

“კაცს ეგონებოდა, თუ სომხეთი იქცევაო”.

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 452: სომხები:

“რამდენადაც თქვენი საქები ვაჭარ-სომხები გვძულს, იმოდენათ ხელოსანი გვიყვარს, რა ნაციასაც უნდა ეკუთვნოდნენ”.

ძირეულათ სომხობა:

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 148: ძირეულათ სომხობა:

“მამა ტერ-ღავით იარალიანცმა გამოსჭიმა ქუთაისში ჩინებული დარბაზი არა იმიტომ, რომ თვითონ შიგ ნებიერად იგოროს! არა! მისთვის, რომ აქ შეჭკრიბოს სომხის შვილები და გამოუზარდოს ქვეყანას... ის იმასა სცდილობს, რომ არათუ მართლა ძირეულათ სომხები, ისე ქართველებიც კი გაასომხოს... სცდილობს ისე გაასომხოს, რომ ქართული ენა დააკარგვინოს და მისცეს ის ენა, რომელზედაც მეშვიდე საუკუნის აქეთ აღარ ულაპარაკნიათ”.

შდრ., აკაკის შექმნილი სიტყვა: “უცხო ქვეყნელი:

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 409:

“ამ კაცს შინიღამ ფეხი არ გამოუდგამს; არ იცის ქვეყანაზედ რა ამბავია, უცხო ქვეყნის ან უცხო ქვეყნელის გავლენის ქვეშ არ იქნება”.

9. ქართველთა რომელ ენასა და კილოებს ასახელებს აკაკი?

ქართველთა ენისა თუ კილოების აღსანიშნავად რომელ ტერმინებს იყენებს აკაკი?

აკაკის მიხედვით, რა მიმართებაა ქართველთა ისტორიულ დედაენასა და კუთხურ მეტყველებებს, მათ შორის მეგრულს, სვანურს, ლაზურს... შორის?

აკაკი წერეთლის თხუთმეტომეულის XI-XV ტომების მიხედვით, აკაკი წერეთელი სამეტყველო ერთეულების აღსანიშნავად იყენებს 20-ზე მეტ ტერმინსა თუ ტერმინოლოგიურ შესიტყვებას; კერძოდ:

დედაენა,

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 381: დედა ენა:

“ჩვენ არ გვესმის ფრანცუზული და ჩვენს **დედა ენაზე** გაგვაგებინე...”

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 434: რჯული და დედა ენა = ეროვნება:

“იმათ უნდათ პოლიტიკური თავისუფლება და სანამ რჯულსა და **დედა ენას** არ გამოვუცლით, არ მოისვენებენ”.

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 443-444: დედა-ენა და ერობა:

“ეს ანდერძი იყო: **დედა-ენა** და ერობა! ამებების სადიდებლათ ბევრი შრომა გაუწევია და დიდი მსხვერპლი შეუწირავს ჩვენს ნეტარსენებულს მამა-ბაბებს. პირველი, ესე იგი, **ენა**, ისე მდიდრულად შეუკაზმავთ და ისეთი გემოც მიუციათ, რომ ჯერ კიდევ ვერ მოგვიხერხებია მისი დავიწყება და არა თუ ჩვენ, იმ ჩვენ მოძმეებსაც, რომელიც რამოდენიმე საუკუნის განმავლობაში დაშორებულები გვყავდნენ, მათაც კი შერჩენიათ დედა-ენა ტკბილად სასაუბროდ”.

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 486:

“რა ოხრათ უნდათ ჩვენს შვილებს **ქველი ენები?** განა აუცილებელი საჭიროებაა, რომ ჩვენს შვილებს უცხო ენებშიდაც ისეთი წმინდა გამოთქმა ჰქონდესთ, როგორც **დედა-ენაში?**”

“ასე გასინჯეთ, რომ ის ქართველები, რომელთაც მხოლოდ რჯული აქვსთ სომხის, თორემ ისე კი რამდენიმე საუკუნოების განმავლობაში წმინდა ქართველები არიან, მაგალითად გორელები, ჩხარელები, ონელები, საჩხერელები და სხვანი დღეს შეუდგნენ ენის სწავლასა... დიდ სირცხვილად მიაჩნიათ **დედა-ენის** დავიწყება”.

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 523-524:

“ჩვენო ერთტომო და ერთმოგვარე ძმებო, ოსმალეთის ქართველებო!

დღესაც ჩვენ მივწოდებით იმავე ერთს ღმერთს, რომელიც ადრე გვფარავდა. ჩვენა გვაქვს ერთი ისტორია, რომელიც საქართველოსადმი თქვენ უფრო დიდ წილს გიღებთ, როგორც შემებებს, მოსაზღვრეებს, - ის არ დაივიწყება უკუნისამდე, სანამ საქართველო არსებობს და **სანამ ჩვენი დედა-ენა არ გამქრალა**, ის ტკბილი ენა, რომელიც თქვენ აგრე მამაცურად და პატიოსნურად უცხოობაშიც კი შევინახავთ... ღმერთმა ნუ ქნას უთქვენობა ჩვენთვის და უჩვენობა თქვენთვის. ორივე ნახევარი ცალ-ცალკე ყოველთვის უსულო ნაწილებად დარჩებიან, მაგრამ ერთად შეერთებით კი ერთს სრულს შეადგენენ.

დიახ, სულითა და გულით ჩვენ ერთნი ვართ, ერთს ბედს ქვეშ უნდა ვიყოთ ყოველთვის”.

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 112:

“ზანგრძლივი მუნჯობის შემდეგ ეს თითქმის პირველათ არის **დედა ენაზე** სახალხო ხმის ამოღება“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 198:

“დაირღვა ძველი წყობილება, აღარ არის ძველი წესები, პურს ვეღარ აკმევს **დედა-ენა**...“

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 199:

რუსულის არცოდნის გამო სკოლაში არ იღებენ ქართველებს; ამის გამო აკაკი წერს:

“რა ბრალია ყმაწვილის, რომ მისი **დედა ენა** სხვა არის და არ იცის ენა, რომელზედაც ასწავლიან? იგი რად უდა დაიღუპოს საუკუნოდ? განა არ შეიძლება, რომ შეემატოს სასწავლებლებს ერთი განყოფილება, სადაც საკუთრად მხოლოდ რუსული ენა ასწავლონ და მერე მიიღონ პირველ კლასში, რომ ენის უცოდინრობა საუკუნო სამსალოდ არ გადაექცეს სწავლის მიღების მსურველს?“

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 203:

ლიტერატურით მდიდარი ენა:

“ძველად ჩვენში სამღვდელოებამ იცოდა **დედა-ენა**... ვარჯიშობდა სასულიერო ლიტერატურაში, რომლითაც დიად მდიდარია ჩვენი ენა... დღევანდელი სულიერი მამა, აკადემიკოსიც რომ იყოს, როგორ გააგებინებს უცხოელ მოლაპარაკე ერს?“

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 304:

დედაენადავიწყებული ხალხი მკვდარია!

“ზოგიერთები შეცდომით ჭფიქრობენ, რომ მხოლოდ მაშინ შეიძლება რომელიმე ხალხის შეკავშირება-შეთვისება, როდესაც ის დაივიწყებს **დედა ენას**, და ჰგომობს თავის წარსულს, უარყოფს მომავალს და აწმყოს აუკუღმართებსო... მაგრამ ვინ არ იცის, რომ ხალხი ამგვარად გადასხვარჯულებული მკვდარია და აღარავის არგია“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 239:

“ვის რად უნდა მათი (მშრომელი ქართველების) რუსთველობა და ვახუშტობა? **დედა-ენა** რა პურს აკმევთ? - მაშ რატომ არ ისწავლეს საჭირო ენაო? - მკითხავენ; იმიტომა რომა, რომ ბედი არ ჰქონიათ...“

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 404: რაში

გამოგვადგება ქართული ენა?

“ის ვინც **დედა-ენა** ისწავლა სახლში, გაუჭირვებლად გადადიოდა უცხო ენაზე და უცხო ენის წყალობითაც ადვილად ითვისებდა სწავლა-განათლებას და ვინც პირდაპირ იწყებდა უცხო ენის სწავლას, ის კი გულის ყურს ჰკარგავდა... უმჯობესია, ჯერ **დედა-ენაზე** ისწავლონ და მერე გადავიყვანოთ უცხო ენაზე...“
“ეს ჭეშმარიტება დღესაც არ აქვს შეგნებული ქართველ დედ-მამებს!... რაღაში გამოადგებათ ჩვენ შვილებს ქართული ენა და რა პურს აკმევსო...“

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961 (1901-1915 წლები), გვ. 236:

“მათი აზრით, არც ქვეყნის მოთხოვნილება, არც ეროვნული ელფერი და არც **დედა ენა** საჭირო არ არის“.

სამშობლო ენა,

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 168-169:

“შათთვის, როგორც ყოველი კაცისათვის, რომელსაც კი ჰსურს თავის მოძმეებს შორის სიტყვით და საქმით მოქმედება, მიუცილებლად საჭირო იყო **სამშობლო ენის** ზედმიწევნით ცოდნა“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 353:

“სარწმუნოებისა და **სამშობლო ენისათვის** თავგანწირული ერი რაინდულ სულისკვეთებას იჩენდა და თავს არავის უმონებდა“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 169: იმათი საღმრთო ვალი იყო, რომ აკვნიდამვე ესწავლებინათ თავიანთი შვილებისათვის **სამშობლო ენა** და მოემზადებინათ ისინი ცხოვრებისა და საზოგადოებრივი მოქმედებისათვის ისე, როგორც რიგი იყო“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 52:

არ კადრულობს **სამშობლო ენას**:

“ღმერთმა ხომ იცის, რომ მაგან კარგად არ იცის უცხო ენები, მაგრამ მაინც სხვა ენაზედ “**ჩიქორთულობს** “ და არ კადრულობს **სამშობლო ენას**“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 243: ნამდვილი ქართული ენა:

“ქართული ენის ცოდნის მჩემებლებს - ზოგს ქალაქური, კინტოური, სხვადასხვა ენებისაგან შემდგარი ენა ჰგონია **ნამდვილი ქართული**, ზოგს სიტყვებდაკარგული ამერული და ზოგს სხარტულობით გაცეტებული იმერული, მაგრამ ყველანი კი სტყუიან და სანამ ყოველ კუთხეს არ მოივილიან, ყველგან არ გამოსძებნიან სიტყვებსა და არ შეასწორებენ ძველთაგან, ცუდად მოყვრობენ **სამშობლო ენას**“.

სახალხო ენა = ეროვნული ენა,

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 37:

“ჩვენს სოფელში, სადაც ხუთი კომლი სხვადაც ცხოვრობს, სულ ამ ენით ლაბარაკობს და მაშასადამე **სახალხო ენაც** ეს უნდა იყოს მთელი საქართველოსათვის-თქო“.

მთლიანი ქართული ენა:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961 (1901-1915 წლები), გვ. 390:

“მონგოლებმა რომ მუსრი გაავლეს საქართველოს და თათრობამ ნაწილ-ნაწილ დაყო საქართველო, მაშინ ენაც დაკნინდა. სხვა და სხვა კუთხეში სხვა და სხვა ზედ-გავლენით ქართულ-სიტყვების ადგილი უცხო სიტყვებმა დაიჭირა.

მთლიანი ქართული ენა იმდენად გაიყო, რომ ერთ კუთხეს მეორის ენა ეწოთირებოდა. დღეს ამისთანა დღე გვადგას და რა ეჭვრევა მწერალს? - ის რომ იმან არ წარმოადგინოს საერთო ენად ის ენა, რომელიც მის სოფელში გაუგონია“.

საერთო ენა:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961 (1901-1915 წლები), გვ. 390:

“მონგოლებმა რომ მუსრი გაავლეს საქართველოს და თათრობამ ნაწილ-ნაწილ დაყო საქართველო, მაშინ ენაც დაკნინდა. სხვა და სხვა კუთხეში სხვა

და სხვა ზედ-გავლენით ქართულ-სიტყვების ადგილი უცხო სიტყვებმა დაიკირა. **მთლიანი ქართული ენა** იმდენად გაიყო, რომ ერთ კუთხეს მეორის ენა ეწოთირებოდა. დღეს ამისთანა დღე გვადგას და რა ეჭირვება მწერალს? - ის რომ იმან არ წარმოადგინოს **საერთო ენად** ის ენა, რომელიც მის სოფელში გაუგონია“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961 (1901-1915 წლები), გვ. 399:

“ამ ბოლო დროს ხალხში ვრცელდებოდა ის უკუღმართი აზრი, რომ ვითომც უნდა მოისბოს წირვა-ლოცვა ქართულ ენაზე და მის ნაცვლად შემოიღონ სლოვანურიო... დაუჭერებელია! მაშ ხომ უნდა გადავარდეს რჩული სრულიად საქართველოში და ეს ხომ სამარის გათხრა იქნება ამ **ხალხისათვის**, რომელიც სულითა და გულით მიენდო რუსეთს?“

საერთო-სახალხო ენის ლექსიკონი:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961 (1901-1915 წლები), გვ. 406-407:

“ხეს არა უჭირს რა, თუ ფესვები ჯეროვნად აქვს გადგმული ღრმად მიწაში!.. მართალია, შტოები იძლევიან ყვავილსა და ნაყოფსა, მაგრამ თუ ფესვები არ იყოს, აღარც შტოები იქნებიან და აღარც ყვავილ-ნაყოფი.

ასეთივეა ეროვნული ხეც: ერთმანეთზე გადაბმული არიან დაბალი და მაღალი წოდება და თუ ეროვნულობის ზედაპირს ქვემოდან, დაბლიდან არ მიეწოდა საზრდო, ვერ იხეირებს!.. ლექსიკონსაც თუ დაბლიდან არ მიეწოდა მასალა, ისე არა გამოვა-რა. ვიმეორებ, უნდა მოვავროვოთ ზებირ-სიტყვიერება, დავბეჭდოთ და მერე ისე შევუდგეთ ლექსიკონის გამოცემას...“

დედა-ქართული ენა:

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 274-275:

“სამის ძლიერის კავშირით საუკუნოდ შეხორცებული ქართველი ერი“:

სიტყვა თქმული აკაკისგან სამეგრელოს სათავადაზნაურო სკოლის სახლის კურთხევის დროს (ივერია, 1885, ნოემბერი, № 11)¹⁶:

ჩვენმა ერმა “დაიცვა საკუთარი ფერი, ქრისტეს სჯული და ამ სარწმუნოების საფუძველი ქვაკუთხედი, **ქართული დედა-ენა...** საქართველოს სხვა და სხვა კუთხის მცხოვრებნი, ძმები ვართ; სამის ძლიერის, უხრწნელის

¹⁶ შდრ., ცოტა ხნით ადრე იწერება იაკობ გოგებაშვილის წერილი დედა ენის საფუძველზე სწავლების აუცილებლობის შესახებ: “დასავლეთ საქართველოს სკოლების მასწავლებელთა კრებას“ 1880 წ. “დროება“/; ი. გოგებაშვილი, რჩეული თხზულებანი, ტ. I, თბ., 1989, გვ. 152-156 (აქ გატარებულია აზრი, რომ ქართულ ენაზე - დღეაენაზე უნდა იყოს სწავლება, რუსული კი როგორც ცალკე საგანი, უნდა ისწავლებოდეს მესამე წლიდან). “მზრუნველის იანოვსკის სამოსწავლო გეგმა სახალხო სკოლებისა“ (ეს წერილი დაიწერა ილია ჭავჭავაძესთან ერთად შემუშავებული გეგმის მიხედვით); დაიბეჭდა 1981 წელს “დროებაში“... სამეგრელოში ქართული ენის საფუძველზე სწავლების საკითხი უფრო აქტუალური ხდება იაკობ გოგებაშვილის აუტობიოგრაფიაში, შდრ.: ბოროტი წადილი სამეგრელოს შესახებ 1902 წ. “ივერია“/; ი. გოგებაშვილი, რჩეული თხზულებანი, ტ. II, თბ., 1990, გვ. 357-359, მეგრული დაწყებითი სკოლის საკითხისათვის 1903 წ. “პეტერბურგსკოე ვედომოსტი“/; ი. გოგებაშვილი, რჩეული თხზულებანი, ტ. II, თბ., 1990, გვ. 460-572, სამეგრელოს საერო სკოლები 1903 წ. “ივერია“/; ი. გოგებაშვილი, რჩეული თხზულებანი, ტ. II, თბ., 1990, გვ. 486-487; ენა და კილო 1903 წ. ვ. გუნიას “საქართველოს კალენდარი“/; ი. გოგებაშვილი, რჩეული თხზულებანი, ტ. IV, თბ., 1990, გვ. 516-518.

კავშირით საუკუნოდ შენორცებულნი: საერთო ისტორიით, ქრისტეს სარწმუნოებით და ერთის დედა-ქართული ენით.

სადარბაისლო საუბარი; დარბაისლური ქართული - დედა ენა:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 437: სადარბაისლო საუბარი - ეროვნული ენა:

“არც ერთს სამთავროს, არც გურიას, არც აფხაზეთს, არც სვანეთსა და არც სამეგრელოს, არ დავიწყებიათ, რომ ქართველები იყვნენ!.. წირვა-ლოცვა, მწიგნობრობა და **სადარბაისლო საუბარი** მათი ყველასი, იყო ქართული და ქართული“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 428-429: (“**უბრალო საუბარი**“, აკაკის კრებული, 1899 წ. იანვარი № 1):

“თუ იმას ვიტყვით, რომ მეგრელებს “შინაშრობაში (განსაკუთრებით დაბალი წოდების ხალხს) მეგრულ კილოზე ლაბარაკი უფრო ეხერხებათო, ამით რა დაშავდება? სამწერლო და **სადარბაისლო ქართული** იმათ ჩვენზე ნაკლებად იციან? მართალია მეგრული კილო ჩამორჩენილი ქართულია, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, სამაგიეროთ იგივე მეგრული დღეს საღაროა ნამდვილ ქართული სიტყვების. აღმოსავლეთ საქართველოს დაჰკარგვია ნამდვილი ქართული სიტყვები, მათ ნაცვლად სომხურ-სპარსულ-თათრული შემოუღია, რომელიც ქართველის ყურს ცუდად ეჩხირება და გულსა სწყინს... და მეგრულ ენაში კი შენახულან ობოლ მარგალიტებად ის ძველი სიტყვები... ჩვენ ვურჩევთ ჩვენ მწერლებ-მწიგნობრებს, მეტი ყურადღება მიაქციონ მეგრულს, რომ იქიდან ამოკრებილ სიტყვებით შეივსონ დღეს შელახული ქართული ლექსიკონი“.

იქვეა (გვ.429) ასეთი ფრაზაც:

“ამ რამდენიმე წლის წინათ ერთმა ვიღაც წინდაუხედავმა კაცმა აიხირა, რომ ჩვენ მეგრელები ქართველები არ ვართ და ჩვენი ენაც სულ სხვა ენა არისო... ეს არ მოეწონათ მეგრელებს!.. ატკიცეს!.. ვინ ამბობს, რომ ჩვენ ქართველები არ ვართო?... მეგრელები რომ ვართ, ეს მართალია და ნურც მოგვიშალოს ღმერთმა ჩვენი მეგრელობა, ისე როგორც გურულს გურულობა, ქართლელს ქართლელობა, კახელს კახელობა, რაჭველს რაჭველობაო და სხვანი!.. მაგრამ იმავე დროს ნუ თუ საერთოდ ქართველები არ ვართო? და როდის აგვიღია ხელი იმ **დედა-ენაზედ**, რომლითაც ღმერთს ვადიდებდით მრავალ საუკუნოების განმავლობაში და სამშობლოს ვემსახურებოდითო!.. დაუცაცხანეს იმ ახირებულ ფილოსოფოსს და მოსვენებას აღარ აძლევდენ... მეგრელების შორს-მჭვრეტელობამ და წინ-დახედულებამ კუდი აღარ მოაქნევია უჭერობასა და უსამართლობას... კუჭის მიმდევარი ინტელიგენტები გამოდიან დღეს ასპარეზზე და შფოთს აგდებენ მოძმეთა შორის. ეს სულ არჩევნების ბრალია... ხალხს აბრევიებენ: მეგრელებო, მე მეგრელი ვარ და ჩემი დამარცხება თქვენი შეურაცხყოფა იქნებაო!.. გურულებო! მეგრელებმა რომ გვაჯობონ და მე, გურული გავხადე, თქვენი დამარცხება იქნებაო!.. იმერლებო! - გაიძახის იმერელი მეტოქე - მოგვადგენ მეგრულ-გურულები და აღარ გვზოგავენ... ბუზათაც აღარ გვაგდებენ და ჰკა მავათ!.. დავანახვით, რომ ჩვენც კაცები ვართ, ქუდი გვხურავსო, შავი მავათო! და სხვანი. ამ გვარის ტყუილებითა და უკადრისობით ლამის სხვა-და-სხვა კუთხის ქართველობა ერთმანეთს გადაჰკიდონ

და საშვილიშვილო მტერობა ჩამოაგდონ!.. საჭიროა ყურადღების მიქცევა... იმას ნურავინ იტყვის, რომ წვრილმანი რამეა და აღარ ღირს გამოკიდებაო. ეს ის ეკალია, რომელიც ეშმაკის ხელით ითესება და შემდეგში გვიჩხვლეთს და დაგვაწყულულებს!“

გამტკიცებულ-გასპეტაკებული ენა, წმინდა ენა:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961 (1901-1915 წლები), გვ. 183:

მიმართავს ქართული თეატრის არტისტებს: “თქვენგან ვითხოვ გამტკიცებულ-გასპეტაკებულ ქართულ ენას და არა - ჩიქორთულს“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961 (1901-1915 წლები), გვ. 215:

“რისი ბრალია, რომ წმინდა ქართულის ნაცვლად რაღაც **ბაზაზნანური ენა** გვესმის სცენიდან?“

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961 (1901-1915 წლები), გვ. 231:

“არ გამოუვლიათ სათეატრო შკოლა, არ იციან დედა-ენა“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961 (1901-1915 წლები), გვ. 235:

“ასთე, “შაქანე“, “გოუშვი“, “შავიტყვე“ შევიტყვევს მაგივრად, “დავიწყობ “დავიწყებ მაგიერ და ათასი რამ ამისთანები. ზოგი უცხო კილოზე ლაპარაკობს, ზოგს მრავალ მარცვლიანი ლექსის გამოთქმა არ შეუძლია“.

სახელმწიფო ენა:

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 404-405:

“წესდება მოითხოვს, რომ მისაღებელმა ყმაწვილმა იცოდეს რუსულად წერა-კითხვა და წაკითხულიც იმდენად ესმოდეს, რომ თავად ახსნას. ეს ადვილია ერთისათვის, რამდენადაც მისი დედა ენა სახელმწიფო ენაა და ძნელი მეორისათვის, რომელსაც სულ სხვა ენა შეუსწავლია (ოჯახში - ტ.ფ.)... სხვებისათვის ორი ენაა მხოლოდ უცხო: ლათინური და ბერძნული. ჩვენი ყმაწვილებისათვის კი - მესამეც, ის ენა, რომლის შემწეობითაც უნდა ისწავლონ“.

ენა - ეროვნული ენა / დედა ენა:

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 438: ქართველების

ერთი ენა და მრავალი კილო:

“ჩვენი საქართველო სხვა რომელიმე ქვეყანასავით ერთ-პირად გაშლილი არ არის. ის არის სხვა-და-სხვა კუთხეებისაგან შეხამებულ-შეფერადებული. თვითველ იმ კუთხეთაგან თავისი საკუთარი ფერ-ხორცი აქვს. მათი ხალხი, თუმცა ტომით და **ენით ერთნი არიან**, მაგრამ კილო კი თავ-თავისი საკუთარი აქვსთ“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 443-444:

დედა-ენა და ერობა:

“ეს ანდერძი იყო: **დედა-ენა და ერობა!** ამავების საღიდეבלათ ბევრი შრომა გაუწევია და დიდი მსხვერპლი შეუწირავს ჩვენს ნეტარხსენებულს მამა-ბაბებს. პირველი, ესე იგი, **ენა**, ისე მდიდრულად შეუკაზმავთ და ისეთი გემოც მიუტყიათ, რომ ჭერ კიდევ ვერ მოგვიხერხებია მისი დავიწყება და არა თუ ჩვენ, იმ ჩვენ მოძმეებსაც, რომელიც რამოდენიმე საუკუნის განმავლობაში დაშორებულები გვყავდნენ, მათაც კი შერჩენიათ **დედა-ენა** ტკბილად სასაუბროდ“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 241: ენა:

ენის განვითარება:

“ამ ნახევარი საუკუნის განმავლობაში თავხედმა და უმეცარმა მწერლობამ ისე გარყვნა **ენა**, რომ **დღეს ქართული ქართულს აღარა ჰგავს**. მის ნაცვლათ, რომ ძველი წიგნები გადაიკითხონ, ხალხის სიტყვა-პასუხს ყური დაუვდონ, **ენის ხასიათს** დააკვირდენ, მისი გრამატიკული კანონები შეისწავლონ და ისე სწერონ, ისინი საკუთარი გამონაგონი სიტყვებით და ფრაზებით ნავარდობენ“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961 (1901-1915 წლები), გვ. 39:

“თვით ჩვენი რუსთველის “ვევხისტყაოსანი“, რომელშიაც **ენა და ეროვნება** შეგვენახა, რა არის, თუ არ საგმირო ეპოპეა?“

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961 (1901-1915 წლები), გვ. 51:

“გინდა შეისწავლო ისტორიულად რომელიმე ხალხი? გამოიკვლიე და გაარკვიე მისი **ენა**, ზებრსიტყვაობა გარდასულ ქირანახულის საღაროა, ეროვნობის თავ-შესაფარი“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961 (1901-1915 წლები), გვ. 128:

“**ჩემს ენაზე** რომ ხელი ავიღო რაღა ქართველი ვიქნები? ეგ ხომ ჩემი ეროვნული და მასთან პირადი სიკვდილი იქნება“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961 (1901-1915 წლები), გვ. 492-493:

“ვორონცოვს უნდოდა, რომ ქართველი დარჩენილიყო თავისი ეროვნულის ელფერით - **ენით**, ეკლესიით და მიწა-წყლით - ისევ ქართველად, მაგრამ პოლიტიკურად რუსი ყოფილიყო. ერთი სიტყვით, იმას უნდოდა, რომ საქართველო უკეთეს და უბრწყინვალეს თვლად ჩაესვა რუსეთის გვირგვინში... დღეს კი ზოგიერთნი რუსნი გვეუბნებიან:

1. ნულა მოიგონებთ წარსულს;

2. უარ ჰყავით ის ეკლესია, რომელმაც მაჰმადიანობას გადაარჩინა ერი და რომელმაც მეცხრამეტე საუკუნის კარებამდი მიიტანა ქრისტიანობა უმწიკვლოდ და უწვალებლოდ;

3. დაივიწყეთ **დედა-ენა**, ის ენა, რომელზედაც მეოთხე საუკუნიდან დაწყებული აღიდებდით ღმერთს და მაშინ... მხოლოდ მაშინ დაგიგებებთ, რომ ჩვენთან იქნებით და არ გენდომებათ განშორება, განცალკევება!“

მწერლის ენა:

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 169:

ჩვენ არ ვამბობთ, რომ ვითომც ჩვენი ახალგაზრდა **მწერლების ენას** არა ჰქონდეს ნაკლოვანება, მაგრამ ვინ არის იმაში დამნაშავე, რომ მათ არ იციან ზედმიწევნით ქართული ენა?“

სამწერლო ქართული:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 428-429 (“უბრალო საუბარი“, აკაკის კრებული, 1899 წ. იანვარი № 1):

“თუ იმას ვიტყვით, რომ მეგრელებს “შინაურობაში (განსაკუთრებით დაბალი წოდების ხალხს) მეგრულ კილოზე ლაპარაკი უფრო ეხერხებათო, ამით რა დაშავდება? **სამწერლო** და სადარბაისლო **ქართული** იმათ ჩვენზე ნაკლებად იციან?“

ცოცხალი ენა ხალხის ენა:

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 169:

“იმათ ის **ცოცხალი ენა** შეითვისეს, იმ ენაზე დაიწყეს წერა და ბაასი, რომელსაც ეხლა ხმარობს ჩვენი **ხალხი**“.

ქრელქართული ენა:

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 239:

“თამაში მართლაც ხელოვნური იყო, მაგრამ ენა კი **ქრელ-ქართული**: სომხური კილო (იგულისხმება სომხების ქართული - ტ.ფ.), იმერული, გურული და რუსული ერთმანეთში არეული“.

ბაზანხანური ენა:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961 (1901-1915 წლები), გვ. 215:

“რისი ბრალია, რომ წმინდა ქართულის ნაცვლად რაღაც **ბაზანხანური ენა** გვესმის სცენიდან?“.

ჩიქორთული ქართული:

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 381:

“როდესაც **ჩიქორთულ ქართულს** ამბობენ, მაშინ ქართველებსა ჰგონიათ, თუ რუსული კარგათ იციანო...“.

ენა - მტრის ენა:

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 319: **მტრის ენა:**

“ეჰ, სად წაუვა კაცი **მტრის ენას**“.

მკვდარი ენა: ძველი ქართული ენა.

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 169:

“ისინი, რასაკვირველია, არ გამოუდგნენ იმ **ძველი ქართული ენის** შესწავლას, რომელიც აღარ არის ახლა ხმარებაში“.

ძირითდი ქართული (მეგრული):

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 427: **მეგრული**

- ძირითადი ქართული!

“თუ არ მზაკვრობა და უგუნურება, გონიერება და სიმართლე იმას ვერ იტყვის, რომ მეგრელები ქართველები არ იყო და მეგრულიც **ძირითადი ქართული!**“

ჩამორჩენილი ქართული:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 428-429

(“უბრალო საუბარი“, აკაკის კრებული, 1899 წ. იანვარი № 1):

“თუ იმას ვიტყვით, რომ მეგრელებს “შინაშრობაში (განსაკუთრებით დაბალი წოდების ხალხს) მეგრულ კილოზე ლაპარაკი უფრო ენერჯებათო, ამით რა დაშავდება? სამწერლო და სადარბაისლო ქართული იმათ ჩვენზე ნაკლებად იციან? მართალია **მეგრული კილო ჩამორჩენილი ქართულია**, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, სამაგიეროთ იგივე მეგრული დღეს საღაროა ნამდვილ ქართული სიტყვების“.

ენა - კუთხური მეტყველება - კილო:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 37:

“ჩვენს სოფელში, სადაც ხუთი კომლი სხვადაც ცხოვრობს, **სულ ამ ენით ლაპარაკობს** და მაშასადამე სახალხო ენაც ეს უნდა იყოს მთელი საქართველოსათვის—თქო“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 428-429

(“უბრალო საუბარი“, აკაკის კრებული, 1899 წ. იანვარი № 1):

“თუ იმას ვიტყვით, რომ მეგრელებს “შინაშრობაში (განსაკუთრებით დაბალი წოდების ხალხს) **მეგრულ კილოზე** ლაპარაკი უფრო ენერჯებათო,

ამით რა დაშავდება? **სამწერლო და სადარბაისლო ქართული** იმათ ჩვენზე ნაკლებად იციან? მართალია **მეგრული კილო ჩამორჩენილი ქართულია**, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, სამაგიეროთ იგივე მეგრული დღეს საღაროა ნამდვილ ქართული სიტყვების. აღმოსავლეთ საქართველოს დაჰყარვია ნამდვილი ქართული სიტყვები, მათ ნაცვლად სომხურ-სპარსულ-თათრული შემოჰულია, რომელიც ქართველის ყურს ცუდად ეჩხირება და გულსა სწყინს... და **მეგრულ ენაში** კი შენახულან ობოლ მარგალიტებად ის ძველი სიტყვები... ჩვენ ვურჩევთ ჩვენ მწერლებ-მწიგნობრებს, მეტი ყურადღება მიაქციონ მეგრულს, რომ იქიდან ამოკრებილ სიტყვებით შეივსონ დღეს შეღახული ქართული ლექსიკონი“.

იქვეა (აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 429: ასეთი ფრაზაც:

“ამ რამდენიმე წლის წინათ ერთმა ვილაც წინდაუხედავმა კაცმა აიხირა, რომ ჩვენ მეგრელები ქართველები არ ვართ და ჩვენი ენაც სულ სხვა ენა არისო... ეს არ მოეწონათ მეგრელებს!.. ატკიცეს!.. ვინ ამბობს, რომ ჩვენ ქართველები არ ვართო?.. მეგრელები რომ ვართ, ეს მართალია და ნურც მოგვიშალოს ღმერთმა ჩვენი მეგრელობა, ისე როგორც გურულს გურულობა, ქართულს ქართულობა, კახელს კახელობა, რაჭველს რაჭველობაო და სხვანი!.. მაგრამ იმავე დროს ნუ თუ საერთოდ ქართველები არ ვართო? და **როდის აგვიღია ხელი იმ დედა-ენაზედ**, რომლითაც ღმერთს ვადიდებდით მრავალ საუკუნოების განმავლობაში და სამშობლოს ვემსახურებოდითო!.. დაუცაცბანეს იმ ახირებულ ფილოსოფოსს და მოსვენებას აღარ აძლევდენ... მეგრელების შორს-მჭვრეტელობამ და წინ-დახედულებამ კული აღარ მოაქნევია უჯერობასა და უსამართლობას... კუჭის მიმდევარი ინტელიგენტები გამოდიან დღეს ასბარეზზე და შფოთს ავდებენ მოძმეთა შორის...”

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961 (1901-1915 წლები), გვ. 390:

“მონგოლებმა რომ მუსრი გაავლეს საქართველოს და თათრობამ ნაწილ-ნაწილ დაყო საქართველო, მაშინ **ენაც** დაკნინდა. სხვა და სხვა კუთხეში სხვა და სხვა ზედ-გავლენით ქართულ-სიტყვების ადგილი უცხო სიტყვებმა დაიჭირა. მთლიანი ქართული ენა იმდენად გაიყო, რომ **ერთ კუთხეს მეორის ენა ეჩითირებოდა**. დღეს ამისთანა დღე გვადგას და რა ეჭირვება მწერალს? - ის რომ იმან არ წარმოადგინოს **საერთო ენად** ის ენა, რომელიც მის სოფელში გაუგონია“.

ენა - სტილი:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961 (1901-1915 წლები), გვ. 389:

“რა ენით უნდა ვწეროთ? ახლით თუ ძველით?“

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961 (1901-1915 წლები), გვ. 389-390:

“რუსთველს ენა კი არ შეუქმნია, იმან მხოლოდ ხალხის ენა გადმოიღო უმეტნაკლებოდ, რადგან მის დროს ენა განწმენდილი იყო!“

გადასხვაფერებული ენა - კილო:

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 22: ალექსანდრე ორბელიანი: გადასხვაფერებული ენა - კილო:

“ძალიან მომწონს იმერეთი და მიყვარს იმერელები!.. ქართველობა ჰერ კიდევ იქ უფრო წმინდად არის შენახული. აქ კი ყოველიფერი: ენა, ზნე,

ჩვეულება, თითქმის გადასხვაფერებული გვაქვს” - ამგვარად ამ კილოზედ ალაპარაკდა მოხუცებული ალექსანდრე“.

კილო - ძველი ქართული ენის სინონიმი:

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 169:

“იმ ენაზე წერა და ბეჭდვა, რომელზედაც ეხლა ჩვენი ხალხი ლაპარაკობს, და არა იმ გაუგებარი ენით და იმ კილოზე, რომელზედაც წარსული საუკუნის ქართველებს უწერიათ, იმათ შეჭრაცხეს ახალი თაობის ცოდვად და მათგან ჩვენი ენის გარყვნად“.

კილო (ქართველური დიალექტები, მათ შორის მეგრული):

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 356-357:

“ჩვენი საქართველო არის “ჩანჭური, რომლის სიმეხსაც შეადგენენ: ქართლი, კახეთი, იმერეთი, გურია, სამეგრელო, აფხაზეთი, სვანეთი, აჭარა, ლაზისტანი და სხვ... ამ მხარეებს თავისი საკუთარი ფერი აქვს, თავისი კილო და თავისი კერძო მიმოხვრა“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 438: **კილო:**

“ჩვენი საქართველო სხვა რომელიმე ქვეყანასავით ერთ-პირად გაშლილი არ არის. ის არის სხვა-და-სხვა კუთხეებისაგან შეხამებულ-შეფერადებული. თვითველ იმ კუთხეთაგანს თავისი საკუთარი ფერ-ხორცი აქვს. მათი ხალხი, თუმცა ტომით და ენით ერთნი არიან, მაგრამ **კილო** კი თავ-თავისი საკუთარი აქვსთ“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 92:

“ბატონი მეგრულათ ბატონის და ჭანურათ - ბატონი; ცხადია, რომ აქ მხოლოდ ორი ასო ტ და რ არიან გადასმულ-გადმოსმულნი“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 377: **გურული**

კილო:

“ამას წინათ ერთი ახალგაზრდა, ცქრილა ქალი გამაცვენეს, რომელიც კარგათ ლაპარაკობდა ქართულათ, მხოლოდ **გურულათ კი უქცევდა კილოს**“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 21: **კილო**

- იმერული:

“ლექსი (“შამილის სიზმარი“) ნამეტანი გამბედავად არის დაწერილი და კილოც იმერულიაო“.

კილო - სომხების ქართული:

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 239:

“თამაში მართლაც ხელოვნური იყო, მაგრამ ენა კი ჭრელ-ქართული: სომხური კილო (ივულისხმება სომხების ქართული - ტ.ფ.), იმერული, გურული და რუსული ერთმანეთში არეული“.

კილო - სტილი:

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 357-358:

“აი, ლექსი, რომელსაც როგორც იმერელი, გურული, მეგრელი, ქობულეთელი, ისე სხვა იმერნიც ერთგვარად მიისაკუთრებენ, იმლერებენ... როგორც კილო, ისე სიტყვებიც მათი საკუთრებაა... ამავე გრძნობით აღვისილნი ამერნი კი სხვა გვარად და სხვა კილოთი აღიარებენ“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 339: **კილო**
სტილი/:

“ერთისა და იმავე აზრის გადმოსაცემად უმთავრესად სამ-გვარი საუბრის კილოა საჭირო:

1. როდესაც მსმენელი მახვილგონიერია, გაკრულ-გამოკრული სიტყვებითაც გაიგებს დედა-აზრს;

2. თუ მსმენელი ჩქარი მოაზროვნე არ არის, იმას უფრო დალაგებით ესაუბრებიან...

3. თუ მსმენელი გონება ჩლუნგია, იმას... უმთავრესად ეჩიხნებიან“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 22: **“კილო:**
“ამ ხალხის ქცევამ, მათმა გულგახსნილმა ლაპარაკმა და აღტაცებულმა კილომ სწორად რომ გამაყვირვა“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 138: **კილო**
-სტილი

“მისი ბრძმედში გატარებული მგმინავი ხმა და მწარ-ტკბილი კილო სახარების კითხვის დროს ყველას ერთნაირად ჰზიბლავდა“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 139:
მეტყველების კილო:

“ამ მოკლე ხანში შემთხვევით გავიგონე კარგარეთელის სახარების კითხვა და უნებურად შევკრთი, გული ამითამაშდა!.. მისმა კილომ მომაგონა ჯანელიძის კილო... მივხვდი, რომ მეტყველების კილოში ყოფილა იმისთანა ძალა, რომელიც არც სხვისი ენით გამოითქმის და არც კალმით აიწერება... ვაი იმ ხალხს, რომელსაც ის კილო დაეკარგება“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 385:

“წირვა ქართულათ იყო და კითხვა-გალობის კილოც ქართული. ის კილო, რომელიც 15 საუკუნის განმავლობაში შევისხნლ-ხორცა ქართველ ბუნებას...“

აკაკი წერეთელი, ტ. XIV, თბ., 1961 (1901-1915 წლები), გვ. 493:

“ვლადიმერ მესხიშვილის გამოთქმის კილო. მიმიკასთან შეთანხმებული, მოწმობს მისს შრომა-მეცადინეობას“.

10. **რომელ სხვა ენებს ასახელებს აკაკი?**

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 381:

ფრანცუზული; ფრანცუზები (გვ. 417):

“იმ ამხანაგებთაგან ნახევარმა იცის ფრანცუზული, ნახევარმა - არა; საქმეს მაინც ფრანცუზულად აწარმოებენ“.

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 381:

რუსული:

“ქართულათ ხმას არ იღებდენ და რუსულსაც ვერ ახერხებდენ. თუ არა სძულთ ქართული, რად არ დაუვიწყებიათ? და თუ უყვარსთ რუსული, რად არ უსწავლიათ, მაშინ როდესაც სხვა ენა სულ არ იციან?“

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 382:

დამტკრეული რუსული:

“როდესაც დამტვრეულ რუსულს არაბუნებენ, მაშინ რუსები ჰფიქრობენ, თუ ქართული კარგად ეცოდინებათო და ამით სარგებლობენ ჩვენი უენოები”.

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 487: რუსული ენა:

“თუ ყმაწვილმა რუსული წერა-კითხვა არ იცის რიგიანად, მას სასწავლებელში არ იღებენ... “ეს შესაძლოა რუსის შვილისთვის, რადგან რუსული მისი დედა-ენაა, მაგრამ ქართველის შვილმა რა ჯნას, რომ ენა არ იცის?... უმჯობესი არ იქნება, რომ ერთი კლასი მიამატონ მათთვის, სადაც საკუთრად ჯერ რუსული ასწავლონ, ვიდრე არ მიიღონ და მით საუკუნოთ მის ცოდვაში არ ჩავარდნენ?”

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 83: სპარსული ენა:

“ნეტავი სპარსული ენა ვიცოდე, რომ მისი გამოჩენილი პოეტები - შაფის და ფირდოუსი დედანში წავიკითხოო”.

აკაკი წერეთელი, ტ. XII, თბ., 1960 (1881-1889 წლები), გვ. 404: უცხო ენა.

“ის ვინც დედა-ენა ისწავლა სახლში, გაუჭირვებლად გადადიოდა უცხო ენაზე და უცხო ენის წყალობითაც ადვილად ითვისებდა სწავლა-განათლებას და ვინც პირდაპირ იწყებდა უცხო ენის სწავლას, ის კი გულის ყურს ჰპარგავდა... უმჯობესია, ჯერ დედა-ენაზე ისწავლონ და მერე გადავიყვანოთ უცხო ენაზე... “ეს ქეშმარიტება დღესაც არ აქვსთ შეგნებული ქართველ დედა-მამებს!... რაღაში გამოადგებათ ჩვენს შვილებს ქართული ენა და რა პურს აქმევსო...”

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 314:

იტალიანური:

“ჩემი დედა-ენის შემდეგ, იტალიანურ ენას არა მირჩევნია რაო”.

აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961 (1890-1900 წლები), გვ. 385:

ფრანგული:

“მართალია ხანდახან ქართულათაც სწირავს ხოლმე, მაგრამ რაღა ის ქართული და რაღა ფრანგული. კითხვა კითხვას არა ჰგავს და გლობა - გლობას... სმენის დასატკობს ვერას გამაგონებს და სომხურ ან ბერძნულ კილოზე გაივლის, რომელიც ჩემი ბუნების უცხოა, რაღას მიგრძობინებს?”

უენოები:

აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960 (1864-1880 წლები), გვ. 382:

“როდესაც დამტვრეულ რუსულს არაბუნებენ, მაშინ რუსები ჰფიქრობენ, თუ ქართული კარგად ეცოდინებათო და ამით სარგებლობენ ჩვენი უენოები”.

11. პრესტიჟის მიხედვით როგორია სამეტყველო კოდების იერარქია მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისში?

დამოწმებული 20-ზე მეტი ტერმინი თუ ტერმინოლოგიური შესიტყვება აკაკი წერეთლის დროინდელ საქართველოში სტატუსისა თუ პრესტიჟის მიხედვით სამ ძირითად ჯგუფად შეიძლება დავყოთ:

ყველაზე მაღალი პრესტიჟის სამეტყველო კოდი - სახელმწიფო ენა: რუსული ენა, რომელიც იმ პერიოდში იყო სახელმწიფო

ენა, საქმისწარმოების ენა და სწავლების ენა. დაწყებით კლასშიც კი არ იღებდნენ მოსწავლეს, თუკი მას რუსული ანბანი არ ეცოდინებოდა.¹⁷

მეორე რანგის სამეტყველო კოდი - რუსეთის იმპერიის დაპყრობლ კავკასიაში ერთ-ერთი ეთნოსის - ქართველი ერის - **დედაენა, ქართული კულტურისა და საქართველოს ეკლესიის ენა, რომელსაც აღნიშნავს შემდეგი ტერმინები:** ქართველთა დედაენა, სამშობლო ენა, სახალხო ენა, სახელმწიფო ენა, საღარბაისლო ენა, მწერლის ენა, გამტკიცებულ-გასპეტაკებული ენა, წმინდა ენა, მთლიანი ენა, საერთო ენა, ხალხის ენა, დედაქართული ენა, ენა, როგორც ეროვნების ნიშანი...

მესამე რანგის სამეტყველო კოდი - **ნაკლებბერძნული სამეტყველო კოდი, რომელსაც აღნიშნავს შემდეგი ტერმინები:** ქრელქართული ენა, ჩამორჩენილი ქართული, ბაზაზნახური ენა, სომეხთა ქართული კილო, ჩიქორთული ქართული, კუთხური ენა, კილო...

ამრიგად, ბუბლიცისტური წერილების მიხედვით, ცხადია, რომ რუსიფიკატორული პოლიტიკის საპირისპიროდ აკაკი წერეთელი თვლიდა, რომ ყველა ქართველის დედაენაა, ეროვნული ენაა, ქართული კულტურის ენაა **მრავალსაუკუნოვანი ქართული ენა**, ხოლო ქართველთა კუთხური მეტყველებები (მათ შორის მეგრულ-ლაზურ-სვანურიც) ქართველთა კილოებია, რომლებიც ეროვნული ენის გამამდიდრებელ წყაროებს წარმოადგენენ; შდრ., რუსეთის იმპერიის მესვეურთა პოზიცია:

1899 ცულ თბუქს უსუბ დ უ ქუბკ დ უ თუფოფუ თუზუდ ქიდ მიფულ წ თფი წკ უ **ალ. გრენი** ფი ცუბტთ ცუბტუფი ნმოფ იფუ დუ ჩიფუ უთთ ძფი ფტოფუთ ძუფუ პუტმთუთ ქუ ქუტუფუ ქუტუ ფტკ წკუკ ქუბკ გ ტუ ფუ ფუფუ ვ ფუფუ ბბუქს ქუკმფტუტუ უწ ტუფ ვ უ იკ ძუ დ მოფუ მთქუბკ უდ უფუ წქუდ ტუს მძ უდ უდ ფტუტაკ აკ წ ძღ მუფ უ დუფ ძ მუღ უ ჩიფუ ჩმოფუფუ ფოფუ მ იკ ძუ დ ფუ «სქქუფუ შე ფუ ბიუ ვ დ მუფ ძუფ ძღ უთუდ შფთუფუ ძ ფუ მ უფ წმტ დ უფოფუბოფ დუ ტუ ფუ ბნქ ფტოფუბოფუკ წქლ მძ ფუ ქუბკ უდ მძ ფუ მთიქუკ უთთ მოფუბუქს ჩიფუ ფუფუ ფუკ წკუკ ს ქმთქე უფ შბუქძუქძ ჩიფუფუ- დუფ ძ მუღ შქოფუტუ ტუ ფტუტ 1940ბპმკ 104%

ფე უფ დ წკუბკ უძ მიღო თუბკ მთმდ თუბტუ უფ უფუ ფუ ასევე, ლ ძ ფუთბბოფ იფუ ტუმი თუქიუფ კ წ ბგ იფუ ტუფ წკ მთბ **გენერალ-მაიორ გერშელმანის 1900 წლის** თუფიფ გ ქდ წ ცუფუ შდ შბ თუფ ფუ ქუძ მძ უფ გ შფუკ წ ქძ "...указом грузинско-имеретинской синодальной конторы от 17-го марта 1898 г. за #2771, преподавание грузинского языка в школах Абхазии и Самурзакани совсем воспрещено..."; ფი ვ წ ლ ქუტუ მძ კ გ თუფ თუბკ ბ ჰ ფუფუ უდ ?პდლ უდ !%ქუბკ უდ უთ თქმფუფ წ მტუფუ ბ

¹⁷ აკაკი წერეთელი, ტ. XI, თბ., 1960, გვ. 487: "თუ ყმაწვილმა რუსული წერა-კითხვა არ იცის რიგიანად, მას სასწავლებელში არ იღებენ... ესე იგი, "სწავლა შესაძლოა რუსის შვილისთვის, რადგან რუსული მისი დედა-ენაა, მაგრამ ქართველის შვილმა რა ქნას, რომ ენა არ იცის?... უმჯობესი არ იქნება, რომ ერთი კლასი მიამატონ მათთვის, სადაც საკუთრად ჯერ რუსული ასწავლონ, ვიდრე არ მიიღონ და მით საუკუნოთ მის ცოდვაში არ ჩაეარდნენ?" შდრ.: 1880 წელს აკაკი წერეთელი ეგუებოდა რუსულენოვან სასწავლებლებს და ითხოვდა, ქართველებისათვის სწავლიც დაემატებინათ, რომ ქართველი რუსული ისე ესწავლა, სწავლა რუსულიც გაეგრძელებინა; ბარალეულურად, ილია, აკაკი, იაკობ გოგებაშვილი და სხვა მოწინავე ქართველები იბრძოდნენ ქართულენოვანი სკოლების დასაარსებლად; ამ მიზნით შეიქმნა "ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება"... დღესაც ბევრი ქართველი ცდილობს ქართულის ჩანაცვლებას ინგლისური ენით და ამგვარი ენობრივი დივერსიით "საუკუნო ცოდვაშიც" ვარდება!

ჩვენს ქვეყნში ნაშრომის დასრულების შემდეგ უნდა შევქმნიდეთ სახელმწიფოებრივი მართვის სისტემა

ენობრივ-ეთნიკურად ქართველთა დანაწევრების მოსურნე ყველა დროის რუსიფიკატორთა საბასუნოდ დღესაც გამოდგება თ. სახოკიას ფრაზა:

“ყველას მოგეხსენებათ, რომ მეგრული ენის საკითხი რუსების შემოსვლამდე არ არსებობდა. ეს საკითხი გაჩნდა მას აქეთ, რაც რუსებმა საქართველოში ფენი მოიკიდეს. როცა საქართველოს სხვადასხვა სამთავროები გაუქმდა და ჩვენი სამშობლოს სხვადასხვა ნაწილები გაერთიანდა, რუსის მთავრობამ იგრძნო ამ გაერთიანების საშიშროება და გადაწყვიტა ხელოვნურად შეექმნა დაქუცმაცება ჩვენი ქვეყნისა. 1870-იან წლებში იერიში მიიტანეს იქნა სამეგრელოს სკოლებზე. აქ სამინისტრო სკოლებიდან ქართული ენა გამოდევნილ იყო, როგორც არადედაინა“ (“თქვენ ვისლა მისდევთ“). ქართველთა დედაენის გავრცელების არეალის დამცობასა და კუთხური მეტყველებების დამოუკიდებელ ენებად გამოცხადებას შემდეგ ბოლშევიკებიც ცდილობდნენ და დღესაც აქტიურად ცდილობენ¹⁸.

¹⁸ ყოველივე ზემოთქმულის ფონზე ნიშანდობლივია ზოგი ჩვენი თანამედროვის მცდელობა, აკაკი წერეთელს დააბრალოს ის, რის წინააღმდეგაც დიდი მგოსანი იბრძოდა ჩვენ მიერ დამოწმებული წერილებითა თუ მოსაზრებებით; მხედველობაში გვაქვს ენათმეცნიერ გიორგი გოგოლაშვილის წერილი “ქართველური ენები თუ დიალექტები? (არატრადიციული პოლემიკა ტრადიციულ თემაზე) რომელიც დაიბეჭდა კრებულში: ქართველური ენები და დიალექტები (თბ., 2007); ბოლშევიკური პათოსით დაწერილ წერილში, კერძოდ, 108-111-ე გვერდებზე გ. გოგოლაშვილი აკაკის რამდენიმე ციტატის გაყალბებით “ამტკიცებს”, რომ აკაკი წერეთელი მეგრულს დამოუკიდებელ ენად თვლიდა და არა - კილოდ, სინამდვილეში, როგორც მრავალი ციტირებით დავრწმუნდით, აკაკი წერეთელი ასაბუთებდა ქართველთა ენობრივ ერთიანობას და აკრიტიკებდა მათ, ვინც ქართველებს ენობრივად თუ ეთნიკურად დანაწევრებულად წარმოადგენდა. გ. გოგოლაშვილის და, საერთოდ, დასაბუთებული “არატრადიციული ხასიათის” კრებულის ავტორთა თუ გამომცემელთა საბასუნოდ ისევ აკაკი წერეთლის ფრაზას დაიბრუნებ: “ამ გვირის ტყუილებითა და უკადრისობით ლამის სხვა-დასხვა კუთხის ქართველობა ერთმანეთს გადაჰკიდონ და საშვილიშვილო მტერობა ჩამოაგდონ!.. საჭიროა ყურადღების მიქცევა... იმას ნურავინ იტყვის, რომ წერილობანი რამეა და აღარ ღირს გამოკიდებაო. ეს ის ეკალია, რომელიც ეშმაკის ხელით ითესება და შემდეგში გვიჩხვლეს და დაგვაწყულუნებს!” (აკაკი წერეთელი, ტ. XIII, თბ., 1961, გვ. 430; “უბრალო საუბარი”, აკაკის კრებული, 1899 წ. იანვარი, № 1).

TARIEL PUTKARADZE**NATION AND MOTHER TONGUE ACCORDING TO PUBLICATIONS
OF AKAKI TSERETELI*****/Context of contemporary challenges/***

The work analyzes the following topics:

- Viewpoints of Akaki about the relationship of nation and language, presents all contexts of researched terms nation, people, tribe.

- terms used for denoting Georgians and other peoples;- citations of Akaki, which highlight who he considers as Georgians; our observation about the dynamics of the knowledge of Akaki during years;

- every choronym, or word-forms, which are used for denoting the some country of Georgian by Akaki, aslo the names of other nations and countries;

- position of Akaki in the period of the second half of 19th century and the beginning of 20th century about the hierarchy of speaking codes according their prestige.

- Position of Akaki about the relations of Georgian historical mother tongue and dialects (including mengrelian, svani, Lazi dialects ...) In this context there is also analyses of the process of denationalization and so called Rusification politics by Akaki.

We remark that every problem, which where emphasized by Akaki Tsereteli, still exist in actual context in our contemporary time - in the epoch of disorientated political spectrum and new globalist tendencies.

ლ ი ლ ი ა ქ ა ნ ლ ი ა

ჯიბრან ხალილ ჯიბრანის პროზის ქართული თარგმანები

ახალი არაბული ლიტერატურის შესწავლას საქართველოში დიდი ტრადიცია აქვს. განსაკუთრებით აქტიუალურია თანამედროვე მჭიდრო პოლიტიკურ-ეკონომიკური ურთიერთობების ფონზე ქართულ-აღმოსავლური ლიტერატურული ურთიერთობების კვლევა. მეოცე საუკუნის მეორე ნახევრიდან არაბულ სამყაროსთან კულტურული ურთიერთობები იძენს ორმხრივ ხასიათს, ითარგმნება ლიტერატურული ძეგლები არაბულიდან ქართულად და პირიქით. ჯიბრან ხალილ ჯიბრანის ნაწარმოებების მიმართ ამ მხრივ ინტერესი განსაკუთრებულია.

ჯიბრან ხალილ ჯიბრანი არაბული რომანტიზმის უდიდესი წარმომადგენელია. ჯიბრანი — ტომით არაბი, მრწამსით ქრისტიანი, მოწოდებით პოეტი და ამავდროულად საკუთარ სამშობლოზე უზომოდ შეყვარებული მამულიშვილი, იძულებული გახდა, სამშობლო ბავშვობაში დაეტოვებინა და თავისი საუკეთესო თხზულებები, არაბულთან ერთად, ინგლისურ ენაზე შეექმნა.

არაბულ ლიტერატურაში რომანტიზმი წარმოიშვა და განვითარდა ევროპის უდიდესი გავლენის საფუძველზე. არაბები კარგად იცნობდნენ დასავლეთის ქვეყნების ლიტერატურას, ასევე, განიცდიდნენ დასავლეთის მწერლებისა და პოეტების დიდ გავლენას. ჯიბრან ხალილ ჯიბრანის მაგალითზე შეიძლება ვთქვათ, რომ ჯიბრანის მსოფლმხედვისა და ლიტერატურული გემოვნების ჩამოყალიბებაზე მრავალმა მწერალმა იქონია გავლენა. ესენია: ბლეიკი, რუსო, იბსენი, სტრინდბერგი, ბერგსონი, დოსტოევსკი, ტოლსტოი, ლენინი და ანდრეევი (გ. ლობჟანიძე, 2003, გვ. 244).

ჯიბრან ხალილ ჯიბრანის ნაწარმოებები გამოირჩევა თავისებური კომპოზიციებით, რელიგიურ-ფილოსოფიური თემებით. მისი პირველი თხზულებები “ცრემლი და ღიმილი”, “დამსხვრეული ფრთები”, “ველის ნიშნები”, “მსვლელობა” - არაბულად დაიწერა. მსოფლიომ ხალილ ჯიბრანი დიდ მწერლად აღიარა 1923 წელს, როცა ნიუ-იორკში ინგლისურად გამოქვეყნდა მისი “წინასწარმეტყველი”, იგი ათმილიონიანი ტირაჟით გავრცელდა და იმავე წელს ითარგმნა სხვადასხვა ენაზე. მოგვიანებით ინგლისურადვე დაწერა “წინასწარმეტყველის წალკოტი”. ნაწარმოების გამოქვეყნება მწერლის სიცოცხლეში ვერ მოხერხდა; მხოლოდ 1933 წ. გამოიცა ბარბარა იუნგის მიერ. 1926 წ. გამოვიდა “ქვიშა და ქაფი”, ხოლო 1928-1931 წლებში ორი წიგნი: “მიწის ღმერთები” და “იესო, ძე კაცისა” ინგლისურად. ორენოვან მწერლებთან — თავორთან და ემან რეიჰანთან ერთად ხალილ ჯიბრანი მიიჩნევა აღმოსავლურ და დასავლურ კულტურათა შორის ხიდის გამდებად (მ. გიგინეიშვილი, 2006, გვ. 4).

ჯიბრანის ნაწარმოებებიდან ქართულად თარგმნილია: “მესაფლავე” (დ. გოჩოლეიშვილი), “პოეტი”, “თვითმკვლელობამდე”, “მე ჩემი ღიბანი მაქვს,

თქვენ თქვენი ლიბანი“, “ეშმაკი“, “გუშინ, დღეს, ხვალ“, “სკალბელი და საანესთეზიო საშუალებები“, “ბედნიერების სახლი“, “საფლავთა ძახილი“ (დ. გარდავაძე), “ჩემი დაბადების დღე“, “შვიდი საფეხური“, “სრულყოფილება“, “ცხადი და დაფარული“, “მონობა“, “ხილვა“, “შულამიდან განთიადამდე“ (ი. გრძელიძე), ფრაგმენტები წიგნიდან “ქვიშა და ქაფი“ (გ. ლობჯანიძე, ი. მახარაძე), “შლგვი იოანე“, “წარმავლობასა და მარადიულობას შორის“, ფრაგმენტები წიგნიდან “სიტყვები“, “იესო, ძე კაცისა“ (გ. ლობჯანიძე), “არაბული ენის მომავალი“ (ნ. სურმავა), “მუსიკა“, “წინასწარმეტყველი“ (ნ. დოლიძე). ინგლისურიდან ქართულად თარგმნა მანანა გიგინეიშვილმა “წინასწარმეტყველი“, “წინასწარმეტყველის წალკოტი“, “სიმღერები“ და “იესო, ძე კაცისა“.

რომანმა “იესო, ძე კაცისა“ უდიდესი აღიარება მოუტანა ავტორს. სათაურთან დაკავშირებით გიორგი ლობჯანიძე წერს: ნაწარმოების პროვოკაციული სათაური “იესო, ძე კაცისა“ მწერალს იმისთვის სჭირდებოდა, რომ მკითხველი თანამედროვე ადამიანურ გარემოში იესო ქრისტეს სიცოცხლისუნარიანობაზე დაეფიქრებინა. მათი რეაქციის მიხედვით კი გამოერკვია, რამდენად ცოცხალია ქრისტე დღევანდელ სამყაროში. გიორგი ლობჯანიძემ ნაწარმოები შეადარა ნეტარი ავგუსტინეს “აღსარებათა“ შინაგან ტონალობას (გ. ლობჯანიძე, 2003, გვ. 244). ასევე, დიდ ყურადღებას იქცევს რომანის არქიტექტონიკა. ეს არის ჯიბრანის ფანტაზიით “აღდგენილი“ სამოცდაჩვიდმეტი ადამიანის მონათბრობი, რომელნიც სიცოცხლეში იცნობდნენ იესოს. ამ სამოცდაჩვიდმეტი კაციდან უმეტესობა ან სახარებაშივეა მოხსენიებული, ანდა ისტორიული პირები არიან. მაგ.: მარიამ მაგდანელი, პილატე პონტოელი, სიმონ, პეტრე. ბევრი კი თვითონ ჯიბრანის მიერ არის გამოგონილი. ყველა ეს ადამიანი თავისებურად აღიქვამს და აფასებს ქრისტეს პიროვნებას. მათი ხედვის კუთხეები ხშირად რადიკალურად განსხვავებულია და იქმნება შთაბეჭდილება, რომ რეალობა, რეალური პიროვნება მის თანამედროვეთა წარმოდგენებითა და შეხედულებებით არის ჩანაცვლებული. სწორედ ამიტომ რომანის ერთ-ერთ ძირითად პრობლემას სინამდვილისა და ადამიანური აღქმის ავთენტურობის საკითხი წარმოადგენს. რომანში ნაჩვენებია ლამის ყველა შესაძლო ასპექტი ქრისტეს მიმართ ადამიანთა დამოკიდებულებისა (მ. გიგინეიშვილი, 2006, გვ. 8).

ჯიბრანის “იესო, ძე კაცისა“ თავდაპირველად შეიქმნა ინგლისურ ენაზე და შემდგომ შეიქმნა მისი არაბული თარგმანი, რომელიც არ ეკუთვნოდა მწერალს. არაბული თარგმანის ორი ვარიანტი არსებობს. ესენია: არქიმანდრიტ ანტონიუს ბაშირის და სირვათ აქქაშას მიერ შესრულებული არაბული ვერსიები ამ ორ თარგმანს შორის უფრო ზუსტია ანტონიუს ბაშირის თარგმანი. თავისუფალ თარგმანს მიაკუთვნებენ სირვათ აქქაშას ვერსიას. მთარგმნელმა გიორგი ლობჯანიძემ თავისუფალ არაბულ თარგმანს მიანიჭა უპირატესობა, თუმცა მუშაობის პროცესში აღმოაჩინა, რომ ზოგიერთი პასაჟი არაბი მთარგმნელის მიერ არასწორად იყო გაგებული, ასევე შეცვლილი იყო მთელი წინადადებები და მონაკვეთები. ინგლისურ ტექსტთან შედარებამ გამოავლინა, რომ ბაშირის ვერსია უფრო ზუსტი იყო. გიორგი ლობჯანიძემ, როგორც თავად მიუთითა, საბოლოო ვერსია ინგლისურ ტექსტსაც შეადარა. თარგმანში კი სიზუსტეზე მეტად ფასეულად შინაგანი ტონალობა მიიჩნია, რაც ყოველ მწერალს და

მხატვრულ ტექსტს გამოარჩევს, რის მიგნებასაც დიდი ძალისხმევა და უნარი სჭირდება რომელიმე ნაწარმოების ერთი ენიდან მეორეზე გადმოღებისას. აღსანიშნავია, რომ რომანი ინგლისურ ენაზე დაიწერა. ინგლისურიდან თარგმნა მ. გიგინეიშვილმა. ჩვენ კი ტექსტს არაბული თარგმანის მეშვეობით ვეცნობით. მთარგმნელმა გიორგი ლობჯანიძემ უპირატესობა მშობლიურ - არაბულ ენაზე შექმნილ ვარიანტს მიანიჭა, რადგან მშობლიურ ენაზე შექმნილი თხზულება გაცილებით დამაჯერებლად მიიჩნია.

მხატვრული თარგმანი მხატვრული შემოქმედების ფორმაა, რომელშიც მთარგმნელის შემოქმედებითი მეთოდი შეესაბამება მის მსოფლმხედველობას. პროზის თარგმანი თავისუფალია პოეტური პირობითობისაგან და შეუძლია თავისუფლად გამოაჩინოს ენის ცოდნაცა და შემოქმედებითი უნარიც, თუმცა დედნისადმი ერთგულება აუცილებელი მოთხოვნაა.

ნაწარმოების თარგმნისას უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება სტილისტური “გასაღების” პოვნას. მთარგმნელმა უნდა შეიცნოს დედნის რიტმი, ინტონაცია, აზრის გადმოცემის მანერა. ყოველივე დაკავშირებულია ნაწარმოების ფაბულას, სიუჟეტსა და კომპოზიციასთან, აგრეთვე, ფორმის სხვა ელემენტებთან, რომლებიც ემსახურებიან ნაწარმოების ერთიანი იდეის გახსნას და რომლებიც არსებითად უნდა აისახოს თარგმანში.

ძირითადი ენობრივი ერთეული, ტექნიკურად რომ იწყობა პროზის თარგმანი, არის არა სიტყვა, არამედ სინტაგმა - სიტყვათა აზრობრივი ჯგუფი. მხატვრულ თარგმანში ხშირად იჩენს თავს სინტაქსის პრობლემა, რადგან ყოველ ენას საკუთარი სინტაქსის წყობა აქვს, რაც თარგმნის პროცესში მთელ რიგ პრობლემებს წარმოშობს. მთარგმნელმა უნდა შეძლოს როგორც ტექსტის, ისე ქვეტექსტის გააზრება.

მთარგმნელი სინამდვილეს სხვისი თვალთ უყურებს, შემდეგ გადააქვს იგი მშობლიურ ენაზე ნაწარმოების ფორმისა და შინაარსის ერთიანობის შენარჩუნებით. როგორ ახერხებს ამას, ეს არის მკითხველის და სპეციალისტის განსჯის საგანი, ამიტომაც დედანთან შეპირისპირების შემდეგ ხდება შესაძლებელი თარგმანის ხარისხის დადგენა.

აღსანიშნავია, რომ ჯიბრანის რომანის ხატოვანი ენა სიმბოლო-ალეგორიებითაა ნასაზრდოები, მწერლის მსოფლგანცდა ბიბლიურ ტექსტთან უწყვეტი სიახლოვით ხასიათდება, თუმცა თვალნათლივ იგრძნობა, რომ აქ აღმოსავლური ფერადოვნება და ევროპული სტილისთვის დამახასიათებელი ლაკონურობა იშვიათ სინთეზად გვევლინება, რაც რომანს განუმეორებელ ელფერს ანიჭებს. მთარგმნელმა კი პირველ რიგში სწორედ ავტორის მსოფლმხედველობისა და სტილის ურთიერთობა უნდა გაითავისოს. “შრომანი“, “ლიბანის კედარი“, “გზა“, “ქორწილი“, “სიძე“, “მწყემსი“, “ფარა“, “მოძიებული ცხვარი“ და სხვა მრავალი - ჯიბრან ხალილ ჯიბრანის მთხრობელთა მეტყველების კულტურის კუთვნილებაა. თემა და მიზანი ჯიბრან ხალილ ჯიბრანის თხზულებისა ისეთია, რომ, სიმბოლო-ალეგორიათა გარდა, მის ფრაზას იღუპალი ძალა დაჰყვება. ასეთი ქვეტექსტები უამრავია ნაწარმოებში, ამიტომ მთარგმნელებს თარგმნის პროცესში აუცილებლად უნდა გაეთვალისწინებინათ ერთის მხრივ, სახარების ქართულ თარგმანთა სტილისტიკა და, მეორის მხრივ, ჯიბრან ხალილ ჯიბრანის პროზის ძირითადი ასპექტები.

“სტილისტური გასაღების“ პოვნასთან დაკავშირებით ნაწარმოების მთარგმნელებს განსხვავებული პირობები ჰქონდათ. მ. გიგინეიშვილი თარგმნიდა ორიგინალის ენიდან, ხოლო გ. ლობჯანიძე შუალედური ენიდან. ამიტომ, ვფიქრობ, ის უფრო რთული ამოცანის წინაშე აღმოჩნდა, მიუხედავად იმისა, რომ ორი არაბული თარგმანით სარგებლობდა და ასევე შეეძლო, არაბი კრიტიკოსების კომენტარები და განმარტებები გაეთვალისწინებინა. სანიმუშოდ წარმოვადგენთ ერთ მაგალითს:

**يافا رئيس الكهنة
قد قتلنا بضمير بقي**

يجدر بنا إذ نتكلم عن ذلك الرجل يسوع و عن موته أن نذكر
حقيقتين بارزتين: سلامة التوراة في أيدينا، و سلامة المملكة في أيدي
الرومانيين
و لكن ذلك الرجل كان خطراً علينا و على رومة، فقد سمم أفكار الشعب
البيسط و قاد بسحر عجيب إلى الثورة علينا و على القيصر
إن عبيدي أنفسهم، الرجال منهم و النساء، بعد أن سمعوه يخطب في ساحة
المدينة، امتلأوا بروح الثمرد و العصيان. و كثيرون منهم تركوا منزلي و رجعوا إلى
الصحراء التي قدموا منها
و لا تتسن أيها القارئ أن التوراة هي أساس قوتنا و قبة نصرنا. و ما من
قدر أن يهلكنا طالما أن هذ القوة بأيدينا لنفعل يده. و ما من رجل يستطيع أن رجل ي
يخرب أورشليم و جذرائها قائمة على الحجر القديم الذي وضعه دودا بيده
فإذا كان لزراع إبراهيم أن يعيش ينمو فإن هذا الأرض يجب أن تظل نقية
و ذلك الرجل يسوع كان يريد أن ينجسها بالمعصية، لذلك قتلناه
بضمير نقى بصير بالعواقب، و سنقتل كل من يجرو أن ينجس شريعة موسى أو
يضلل ميراثنا المقدس
نحن و بيلاطس البنطي عرفنا الخطر الذي كان في ذلك الرجل، و لذلك
رأينا من الحكمة أن نضع حداً لحياته
و أنا باذل قصاري لأنزل بأتباعه و بتعاليمه نفس ما أنزلته به
إذا كانت اليهودية تود أن تعيش، فإن كل من يقاومها يجب أن يصير إلى
التراب، و قبل أن تموت اليهودية سأعطي رأسي الأبيض بالرماد كما فعل صموئيل
النبي، و سأمزق هذه الحلة المقدسة التي كانت لهرون، و ألبس المسوح حتى أسير من
هنا إلى الأبد

მოცემული მონაკვეთის ქართული თარგმანი არაბულიდან შესრულებულია გ. ლობჯანიძის მიერ.

კაიიფა მღვდელმთავარი

როცა ამ კაცის, იესოსა და მისი სიკვდილის შესახებ ვსაუბრობთ, საჭიროა, ორი უმთავრესი სინამდვილე გავითვალისწინოთ: თორის უსაფრთხოება — ჩვენს ხელთ და სახელმწიფოს უსაფრთხოება — რომაელთა ხელში; ეს კაცი კი საფრთხე იყო ჩვენთვისაც და რომისათვისაც. მან მოწამლა უბრალო ხალხის ზრახვები და ისინი, საკვირველი ჯაღოქრობით, ჩვენი და რომის წინააღმდეგ ამბოხისაკენ წააქეზა.

ჩემი მონები — კაცნი თუ ქალნი — იმის შემდეგ, რაც მის ქადაგებას მოუსმინეს ბაზრის მოედანზე, პირქუშნი გახდნენ და აჯანყების წადილით

ადივსენენ; ბევრმა მათგანმა დატოვა ჩემი სახლი და იმ უდაბნოს მიაშურა, საიდანაც მოსულიყო.

და ნურც ის დაგავიწყდებათ, რომ სწორედ თორაა ჩვენი ბალავარი და მწვერვალი ჩვენი ძლიერებისა.

ხოლო სანამ ეს ძალა ჩვენს ხელთაა, კაცთაგან ჩვენი დამარცხება არავის შეუძლია; არც ერთ კაცს არ ძალუძს გაავერანოს იერუსალიმი და მისი კედლები, რომლებიც იმ ქვაკუთხედზე დგანან, დავითმა რომ საძირკვლად დააფუძნა.

და თუ აბრაამის თესლსა და გვარტომს სიცოცხლე და აყვავება უწერია, ეს ნიადაგი წმინდა უნდა დარჩეს.

მაგრამ ამ კაცს, იესოს, სურდა შეეხილწა იგი თავნებობით.

ამიტომაც, სუფთა, აუღვრეველი სინდისით მოკვალით იგი, და მომავალშიაც დავხოცავთ ყველას, ვინც მოსეს მცნების შებღალვასა და ჩვენი წმინდა მემკვიდრეობის შეხილწვას გაბედავს.

ჩვენც და პილატე პონტოელმაც ვიგრძენით ის საფრთხე, ამ კაცისგან რომ მოდიოდა და გონივრულად ვცანით, მისი სიცოცხლისათვის წერტილი დაგვესვა. ახლა კი წინდაწინ შემიძლია ვთქვა: მის მიმდევართ მისი ბედი ელით და მისი სიტყვების ექო სივრცეებში მტვერივით განიქრევა.

იუდეა მიწის პირისაგან რომ არ აღიგავოს, ყველა, ვინც კი წინააღმდეგობას გაბედავს, ფერფლად უნდა იქცეს.

ხოლო ვიდრე იუდეა დასამარდება, ჭალარა თავზე ნაცარს გადავიყრი, სამუელ წინასწარმეტყველივით ტანთ გავიდრობ, აარონის მოსასხამს, ჯვალოს გადავიცვამ და ასე ვივლი ჩემი სიცოცხლის გზის დასასრულამდე.

აღნიშნული მონაკვეთის ქართული თარგმანი ინგლისურიდან შესრულებულია მ. გიგინეიშვილის მიერ.

კაიაფა, მღვდელთმოდვარი

იმ კაცზე, იესოზე, და მის სიკვდილზე რომ ვლაპარაკობთ, ორი რამ უნდა გვანსოვდეს: თორა შეურყვნელად უნდა დავიცვათ ჩვენ, ხოლო ქვეყანა უნდა დაიცვას რომმა.

ის კაცი გვეურჩებოდა ჩვენც და რომსაც. მან ტვინი აურია უბირ ხალხს და რალაც ჭადოქრული გრძნებით ააბორგა ჩვენ წინააღმდეგაც და კეისრის წინააღმდეგაც.

ჩემი მონები — ქალებიცა და კაცებიც — მოედანზე მის ქადაგებას რომ მოისმენდნენ, იბოლმებოდნენ და ჯანყდებოდნენ.

ზოგმა კიდევ მიატოვა ჩემი სასახლე და გაიჭრა უდაბნოში, საიდანაც იყო შემოხიზნული.

გახსოვდეთ, რომ თორა არის საფუძველთა საფუძველი და ბურჯი ჩვენი ძლიერებისა. და იერუსალიმს ვერვინ შეარყევს, სანამ მისნი ზღუდენი ეფუძნებიან დავითის ჩაყრილ ძველ ბალავარს.

აბრაამის თესლმა თუ გვინდა, ნამდვილად იხაროს და აღორძინდეს, ეს მიწა არ უნდა წაიბილწოს.

და ის კაცი, იესო, იყო წამბილწავი და ხელმყოფი სიწმინდეთა. ჩვენ იგი მოვაკვდინეთ შეგნებულად და სუფთა სინდისით.

და ასე დავხოცავთ ყველას, ვინც მოსეს მცნებებს გარდავა და დაამცრობს ჩვენს წმიდათაწმიდა ადათებს.

ჩვენ და პონტოელმა პილატემ ვიცოდით, საშიში იყო ის კაცი, და ბრძნულადაც მოვიქეციით, ბოლო რომ მოვუღეთ მას.

მოვესწრები, ასეთივე აღსასრული ექნებათ მის მიმდევრებსაც და ჩაჩუძება მისთა სიტყვათა გამოძახილი.

იუდეას თუ სიცოცხლე უწერია, უნდა გაცამტვერდეს ყველა მისი მტერი და ორგული. ხოლო თუ იუდეას სიკვდილი ელის, ჩემს ჭაღარაზე ნაცარს დავიყრი სამოელ წინასწარმეტყველივით, ტანზე შემოვიხევე ამ შესამოსელს აარონისას და ჭვალოში ვივლი ჩემთა დღეთა აღსასრულამდე“.

მოცემული მონაცვეთის თარგმანის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, უნდა ითქვას, რომ როგორც მანანა გიგინეიშვილმა, ასევე გიორგი ლობჯანიძემ შესანიშნავად შეძლეს ჯიბრანის მხატვრული პროზის სტილისტური გასაღების პოვნა. გათვალისწინებულია სახარების ქართულ თარგმანთა სტილისტიკა. შეგვიძლია ვთქვათ, რომ, მიუხედავად თარგმანის განსხვავებულობისა, აშკარად იგრძნობა მთარგმნელთა დიდი პროფესიონალიზმი და ოსტატობა, მაღალი დონე, რაც კარგად ჩანს რიტმის, ინტონაციისა და აზრის გადმოცემის მანერაში. აღნიშნულ თარგმანში თვალნათლივ არის წარმოდგენილი მთარგმნელთა მიერ ავტორის მსოფლმხედველობისა და სტილის ურთიერთობა. როგორც აღვნიშნეთ, თარგმანის შესრულებისას სქემის კომპონენტებს შორის პირველია აზრი. სქემის ამ კომპონენტთან დაკავშირებით, ვფიქრობ, აზრი მკაფიოდ და სწორად არის მოწოდებული. რაც შეეხება სქემის მეორე კომპონენტს - ინტონაციას, რომელიც აძლევს აზრობრივი დამთავრებულობის გარკვეულ ხარისხს თარგმანს; ბუნებრივია, ყოველ ენას აქვს საკუთარი ინტონაცია და წინადადებაში აზრობრივი დანაწევრების საკუთარი გამოხატვის ნორმები. ჯიბრანის აღნიშნულ ნაწარმოებში გვაქვს ზოგან ამოღებული ინტონაცია, ზოგან, პირიქით. ინტონაციის სიძლიერე განსაკუთრებით ჩანს თარგმანში. მთარგმნელები ცდილობენ, არ დაშორდნენ დედანს, ამავე დროს, თარგმანი გადმოიცეს ქართველი მკითხველისთვის საინტერესოდ და მისაღებად. თარგმანისას განსაკუთრებულ სირთულეს წარმოადგენს ფრაზეოლოგიური ერთეულები. აღნიშნული ფრაზეოლოგიის თარგმანს მოითხოვს კონტექსტის, ისტორიული დეტალებისა და კულტურის ანალიზს. ჩვენ მიერ გაანალიზებული მასალის საფუძველზე შეგვიძლია მოკრძალებულად დავასკვნათ, რომ ჩვენ წინაშე მაღალი დონის მხატვრული თარგმანი. ხშირად თარგმანში გვაქვს ისეთი რიგი გამონათქვამებისა, რომელიც შეიძლება ქართულში რამდენადმე სახეშეცვლილად გადმოვიდეს, თუმცა მთარგმნელები არ სცილდებიან დედნისეულ ორიგინალს.

დასკვნისთვის შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ჯიბრანის “იესო, ძე კაცისა“ ეს არის ფაქიზ ლიტერატურულ ალლოსა და ღვთისმეტყველებაში ღრმა განსწავლულობაზე დაფუძნებული ქვეტექსტებით გაჯერებული ნაწარმოები, რომლის თარგმნაც ქართულ ენაზე უდიდეს ოსტატობასა და ლიტერატურულ ალლოს მოითხოვდა. მთარგმნელებმა ეს, უდავოდ, მაღალ დონეზე შეძლეს — ქართველ მკითხველს მიაწოდეს თარგმანი, სადაც იგი სიტყვათა შორის თავად შეძლებს ქვეტექსტის, სათქმელის ამოკითხვას.

დამოწმებული ლიტერატურა

მ. გიგინეიშვილი, 2006 - მ. გიგინეიშვილი, მთარგმნელისგან; ჯიბრან ხალილ ჯიბრანი; იესო, ძე კაცისა; წინასწარმეტყველი; წინასწარმეტყველის წალკოტი; სიმღერები; თბ., 2006.

გ. ლობჯანიძე, 2003 - გ. ლობჯანიძე, ჯიბრან ხალილ ჯიბრანისა და მისი "იესო-ძე კაცისა" შესახებ; ჯიბრან ხალილ ჯიბრანი, იესო - ძე კაცისა, თბ., 2003.

მ. ქუთელია, 2009 - მ. ქუთელია, არაბული რომანტიზმი, "მწიგნობარი", თბ., 2009.

ჯიბრანი, 2006 - ჯიბრანი, იესო, ძე კაცისა, წინასწარმეტყველი, წინასწარმეტყველის წალკოტი. მთარგმნელი მანანა გიგინეიშვილი, თბ., 2006.

მ. ბადავი, 1993 - Badawi M. M. A., Short History of Modern Literature, Oxford, Clarendon Press, 1993.

გ. შეჰადი, 1988 - Shehadi W., Gibran Khalil Gibran, Beirut, 1988.

باشير انطونيوس-ملحقة بكتاب النبي لجبران خليل جبران بيروت 1926
جبران. جبران خليل-المجموعة الكاملة لمؤلفاته. بيروت

LEILA KVELIDZE**GEORGIAN TRANSLATIONS OF GIBRAN KHALIL
GIBRAN'S WORKS**

Gibran Khalil Gibran poet, philosopher and also a painter is widely known and respected as in Arabic so in Western scientific circles, he was one of the great thinkers in the history. However, the author's creative legacy has not yet become the subject of the research in the Georgian specialist literature.

The Works of Gibran- *Spirits Rebellious*(1908), *The Broken Wings* (1912), *A Tear and Slime* (1914), *The Procession* (1918), *Madman* (1918), *The Forerunner* (1920), *The Prophet* (1923), *Sand and Foam* (1926) and *Jesus, the Son of Man* (1928), Gibran wrote in two Languages: Arabic for Lebanon, Syria and Arabic word, English for the West.

In this paper I make an analysis as the first attempt of studying Georgian translations of novel Gibran- *Jesus, the Son of Man*. Georgian translations are done by George Lobjanidze and Manana Gigineishvili. Most important is the fact that the Georgian translations are of high quality on creative terms. Adequate understanding of texts and finding appropriate stylistics in Georgian language is provided by translator.

ქართული მეცნიერება
საქართველოში
2015 წლის მარტი-სექტემბერი

**სამეურნეო ტრადიციები და რწმენა-წარმოდგენები
სამეგრელოში გუშინ და დღეს
(ქ. ხაჩიძე, თ. ხაჩიძე, მ. ხაჩიძე)**

სამეურნეო საქმიანობა და მასთან დაკავშირებული წეს-ჩვეულებები და რწმენა-წარმოდგენები მნიშვნელოვნად განსაზღვრავდა ადამიანთა მატერიალურ ყოფას. დაგვიანტერესა, თუ რა გავლენა მოახდინა ბოლო წლებში სწრაფმა ტექნოლოგიურმა პროგრესმა სამეურნეო ყოფასთან დაკავშირებულ წეს-ჩვეულებებზე. შევისწავლეთ, როგორც გამოქვეყნებულ სამეცნიერო ლიტერატურაში ფიქსირებული, ასევე აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის ფონდის ტექსტები და შევუდარეთ ისინი 2013-2015 წლებში ჩვენ მიერ სამეგრელოში ექსპედიციების დროს მოპოვებულ მასალებს.

ანალიზმა გვაჩვენა, რომ სამეურნეო წეს-ჩვეულებების ნაწილი დღეს უკვე გამქრალია, მცირე ნაწილი კი აგრძელებს არსებობას.

გამქრალია:

1. სამეგრელოში გავრცელებული რწმენა მარცვლეულის დათესვასთან დაკავშირებით ემთხვევა დანარჩენ საქართველოში გავრცელებულ რწმენას. იმერეთში იტყვიან: “ცხრა მარტს ოჯახს ცხრა თავი სათესური დათესილი უნდა ჰქონდესო”. მეგრელებიც აუცილებლად დათესავდნენ ცხრა მარტს ანუ **ფერდობა** დღეს (“თედორობას”) ერთმანეთში არეულ მარცვლეულ კულტურებს.

2. სამეცნიერო ლიტერატურის მიხედვით **თედორობა** უფრო ადრე ითვლებოდა ცხენის სალოცავად და იხდიდნენ დიდმარხვის პირველი კვირის სამშაბათ საღამოს; ნ. აბაქელიასთან გვხვდება ფორმა: **თევდორობა// თერდორობა** (სამეგრელოში); სვანეთში – **ლითორდი** – ცხენების დღესასწაულად ითვლებოდა. თერდობის რიტუალს ასრულებდნენ მხოლოდ ისინი, ვისაც ცხენები ჰყავდათ; რაჭასა და ლეჩხუმში იგი ნათესების, ვენახისათვის განკუთვნილ დღედ შეიძლება ჩაითვალოს. თევდორობას საქონლისათვის ლოცულობდნენ. ქდსკი და ჩვენ მიერ მოძიებული მასალების მიხედვით ეს დღესასწაული სამეგრელოში თევსას უკავშირდება, რომელიც ჯერ კიდევ შემორჩენილი იყო 90-იან წლებში, დღეს კი აღარ გვხვდება, გარდა იმისა, რომ ეკლესია თესლს აკურთხებს და მორწმუნეებს მოუწოდებს მიიტანონ მარცვლეული ეკლესიაში და შემდეგ გაიტანონ დასათესად (რ. ხაჭაპურიძე, 2006).

3. უხვი მოსავლისთვის არ იმუშავებდნენ მიწაზე შაბათ დღეს. ივლისისთვის შაბათ დღეს სამეგრელოში ზეიმობდნენ **ნაფრას**, ანუ “ნაფურახას”. ნაფურახა/ე (ნაფურახა/ე-ს) ი. ყიფშიძეს რომელიღაც ღმერთის (ღვთაების)

სახელად მიაჩნია; ამ აზრს იზიარებს ს. მაკალათია, ოღონდ იგი ნაფურნახეს ქალღმერთად მოიაზრებს (ო. ქაჯაია, 2002).

4. სამეგრელოში არსებობდა მიწის “გაპატივებასთან” დაკავშირებული წეს-ჩვეულება. მიწის ხელოვნურად განოყიერების დროს ილოცებოდნენ და ამბობდნენ: “ბევრი პარკი მოიბას, ჯვარი ამ ყანასო”. ამბობდნენ და სწამდათ, რომ “იქნებოდა ღვთის წყალობა და მიწას მიბარებული თესლი ხვავიან მოსავალს მისცემდათ”. იგივე რიტუალი, ქდსკი მასალების მიხედვით, დასტურდებოდა იმერეთში, სადაც ვენახის გაპატივებისას ასე ლოცულობდნენ: “სხვის ეზოში კუმპლა-კუმპლა, ჩვენს ეზოში მტევნა-მტევნა” (ქდსკი, ფონდი E, მთქმელი, ლ. მარდალეიშვილი).

5. სამეგრელოში ორშაბათი დღისადმი სალოცავიც იცოდნენ და მას **თუთაშხური** “**საორშაბათო**” ან **თუთაშხა ბედნიერი** ერქვა. სავალდებულო სარიტუალო საქმელი იყო “ზოზო კვარი”. დიასახლისი სიმინდის ფქვილის ცომისაგან აკეთებდა მზისა და მთვარის ფორმის კვერს. ოჯახის ყველა წევრზე სამ-სამ კვერს გააკეთებდნენ. რამდენიმე კვერში თხილის პატარა წკირს ჩაამაგრებდნენ და ვისაც იგი შეხვდებოდა ბედნიერი იყო. მას მომავალში აღსანიშნი, სხვისთვის მისალოცი სუფრა უნდა გაეწყო. რიტუალის შესრულების დროს “ოთუთაშხურ ქვევრთან” ასე დაილოცავდნენ: “თუთაშხა ბედნიერი, ქიანაში ჯღვერი, სი ქომუჩია, ხვე დო ბარაქა მონწიაში, საქონელიში” (ორშაბათო ბედნიერო, ქვეყნის წინამძღოლო, შენ მომეცი ხვავი და ბარაქა მოსავლისა, საქონლისა). ლოცვაშესრულებული მამაკაცები ვიდრე მათ კარს გაულეზდნენ, მიწის ბელტებს კედელს მიარტყამდნენ და იტყოდნენ: “შშვიდობა და ბედნიერება მომაქვს. თუთაშხა ბედნიერო, ასე გაამრავლე ჩვენს ოჯახში ადამიანი და საქონელი”; ზოზო კვერის ქვაბიდან ამოღების დროს ქალი დაილოცებოდა: ბჟა დო თუთა, მუჟო მა ვაღამრკებუნ, თემ ჩქიმ ოჯახის წევრეფს ვემიარკა სიკეთე დო ბედნიერება (მზე და მთვარევე, როგორც მე არ დაგაკელი, ისე ჩემი ოჯახის წევრებს არ მოაკლო სიკეთე და ბედნიერება) (მთხრობელი შაქრო ნარმანია, 2007).

6. საინტერესოა წვიმის გამოწვევის რიტუალი. დიდი გვალვის დროს ქალები აკეთებდნენ ქალის წყალში დახრჩობის იმიტაციას. გააკეთებდნენ **ძიძავას**. ჯოხს ძველებს (საფრთხოებელას ანალოგიური) ჩააცმევდნენ და ბავშვებთან ერთად კივილით გაიქცეოდნენ მდინარისკენ. **ძიძავას** წყალში გადაუშვებდნენ და კიოდნენ, სწამდათ, რომ “ზღვაში კაცი დაიხრჩო და ვიდრე არ გამოორიყავს, მანამ იწვიმებსო”; “გვალვის დროს ბაყაყს მოკლავდნენ და მუცელზე გადააბრუნებდნენ. ამით ცას განარისხებდნენ და წვიმას იწვევდნენ”. ირაკლი სურგულაძეს დადასტურებული აქვს სამეგრელოში წვიმის გამოწვევის წესი, რომლის თანახმადაც წვიმის გამომწვევი¹ ძირითადი ღონისძიება იყო სათემო ლოცვა. მასში მონაწილეობდნენ წინასწარმოზადებული დასუფთავებულ-ნაბანავები, სპეციალურად, კარგად ჩაცმული ქალები და ბავშვებიც. ცერემონიალს ასრულებდნენ მამაკაცები უხუცესი მამაკაცის თაოსნობით, ეკლესიაში, ნაკლესიარ ადგილას, ან სოფლის გარეთ მინდორში. უხუცესი შეაგროვებდა მონაწილეთაგან სანთლებს, ერთად შეკრავდა, მოუყიდებდა, სამსხვერპლო ცხოველს ბეჭებს

¹ ვახუშტი ბატონიშვილი საქართველოში გავრცელებული მსგავსი რიტუალის შესახებ წერდა: “პატივანს ქვეით, ვაკეს არს ლოდი, რომელი გვალვისას თუ გადააბრუნო და შენამო, მოვალს წვიმა, ხოლო წვიმიანობასა შინა თუ შეაყარო ნაცარი და გადააბრუნო, იქნების უწვიმობა”.

მოუტრუსავდა და აღმოსავლეთისკენ პირშექცეულს დაკლავდა. თუ რიტუალი მდინარის პირას სრულდებოდა, ცდილობდნენ ისე დაეკლათ, რომ სისხლი წყალს შერეოდა. სამსხვერპლო ხარის ან ვერძის შეწირვისას ილოცებოდნენ: “გვედრებით, რომ ჩვენი ნამშუვევარი ცეცხლით არ დაიწვას, ღმერთი მიეხმაროს ანგელოზებს (ამ შემთხვევაში ბავშვებს, უცოდველებს) და მათი სარჩო გადაარჩინოს (ი. სურგულაძე, 2003, გვ. 226). აღნიშნული რიტუალი აღარ აღესრულებოდა არც 90-იან წლებში, თუ არ ჩავთვლით დღესაც შემორჩენილ ჩვევას — ბაყაყის ან ლოკოკინის მოკვლა წვიმას მოიყვანსო.

7. მთიან სამეგრელოში ადგილის ღმერთის სახელზე ოქტომბერში ჩატარებული ლოცვა **გიმათუა** და ზემო რაჭული **კოლოკრობა** ერთი შინაარსისაა. ეთნოგრაფიული მასალით: “ოქტომბერი მოსავლის მოწვევის თვეა. რომ ხვავიანი ოქტომბერი გვქონდეს, აღვნიშნავთ “გიმათუას”. პ. ჭარაიას და ი. ყიფშიძის განმარტებით, გიმათუთა/გუმათუთა/გემათუთა ოქტომბერია, მკათათუთა. გიმათუთა←გიმუა თუთა←გიმუაში თუთა მკის, ტენის თვე. ამ თვეში ტებდნენ, მკიდნენ ლომს. სადარაჯოს გეურეთ გიმათუთაში ნაშიბუს დარაჯად უდგებართ ოქტომბრის მონაბოვარს (ო. ქაჯაია, 2002). შდრ.: გიმუა/გემუა “ლომის თავთავის მოტენა, მოწყვეტა (მოჭრა)” (ო. ქაჯაია, 2002).

ქართველური დიალექტოლოგიის ინსტიტუტის მასალების მიხედვით, იმერეთშიც გვხვდებოდა მსგავსი რიტუალი და მას **შემოდგომის საკურთხი** ეწოდებოდა. როცა ხალხი საშემოდგომო საქმეებს მოილევდა და მოსავალს დააბინავებდა, აკეთებდნენ საკურთხს და მადლობას სწირავდნენ მიცვალებულებს დახმარებისთვის, ბარაქისთვის და მომავალში შემწეობას სთხოვდნენ, რადგან კარგი მოსავალი კარგი საკურთხის გაკეთების საშუალება იყო. დღეს აღნიშნული რიტუალი ჩვენ მიერ მოპოვებული ტექსტების მიხედვით თითქმის აღარ გვხვდება.

8. ნერჩიში ხვამა — ადგილის დედისადმი მიძღვნილი რიტუალი დიდ მარხვამდე ოცდახუთი დღით ადრე ოთხშაბათ დღეს ტარდებოდა. მას აღასრულებდა ოჯახის უფროსი ქალი საიდუმლოდ. ეს ლოცვა არ შეიძლებოდა ხის იატაკიან სახლში (ო. ქაჯაია, 2002). დიასახლისი სახლის წინა და უკანა კარზე ანთებული ორი სანთლის ჩაქრობამდე შეჭამდა საგანგებოდ გამოძცხვარ ოთხ კვერს და ამის შემდეგ გააღებდნენ კარს. ვახშმისთვის მზადდებოდა ლობიო და ბური, რომელსაც ნისორი “გობით” დებდნენ სახლის აღმოსავლეთ კუთხეში. ამის შემდეგ, ოჯახის უფროსი ქალი ახსენებდა, ითხოვდა “ნერჩის/ფუძის ღვთაებას და სთხოვდა მას მშვიდობასა და მიწის კეთილნაყოფიერებას”. რიტუალი არ სრულდებოდა 90-იან წლებშიც.

9. უინ ანთარი — მესაქონლეობის ღვთაება (დღეს უკვე აღარავის სწამს), თუ 25 წლის წინ მეტ-ნაკლებად მაინც ასრულებდნენ გადმოცემით დარჩენილ წესებსა და რიტუალებს, დღეს აღარც ეს ხდება. მაგალითად, ადრე “ძროხას წინასწარ დაარქმევენ სახელს, რომ მის მონაგებ მოზვერს შესწირავდნენ უინი ანთარის. მოგებიდან ერთი კვირის მერე ამოიყვანენ ყველს, ხონჩაზე დააწყობენ, ძროხასთან მიიტანენ, რქებზე სანთელს აუნთებენ და დაილოცებიან: უინ ანთარი ათე ჩხოუს ძუძუ გუჭყანიერი, სი გაბრაი მჟდა თუმა მიკოჩაანს თიზმათ (“მალალო ღმერთო, ამ ძროხას ძუძუ მიეცი ღონიერი, შენ გაამრავლე იმდენად, რამდენი ბალანიც აქვს“).

10. ყველიერის წინა ხუთშაბათს სამეგრელოში იხდიდნენ კაბუნობას. მას მსხვერპლად სწირავდნენ სპეციალურად ამ დღისთვის გაზრდილ,

ნასუქ კემს “დაუკოდავ ღორს”, საჯიშე ღორს კერიას სამჯერ შემოატარებდნენ და თან კაბუნისა ეხვეწებოდნენ: “ღმერთო, კაბუნია, მრავალი ასეთი დღე გავვითენე და ჩვენი ოჯახი აავსე საქონლით, დოვლათით. შემდეგ ღორს კერიაზე დააკლავდნენ. ცდილობდნენ, რაც შეიძლება მეტი ხორცი ეჭამათ: კარგის ნიშანია და კაბუნია გაიხარებსო”. სხვათა მსგავსად, ეს რიტუალი, კარგა ხანია, მხოლოდ მოხუცთა მენსიერებას შემორჩა.

დღესაც აგრძელებს არსებობას:

მთვარესთან დაკავშირებული სამეურნეო საქმიანობა:

მეურნეობასთან დაკავშირებით არსებული წეს-ჩვეულებები ადასტურებენ, რომ უდიდეს ყურადღებას აქცევდნენ მთვარეს: “ვენახს სავსე მთვარეზე ვსხლავთ, ვკრეფთ ყურძენს და სავსე მთვარეზე ვასხამთ ღვინოს; სავსე მთვარეზე ვთესავთ; სამასაღე ხე სავსე მთვარეზე (ზოგი მასალით ახალ მთვარეზე) იჭრება დეკემბერში ან იანვარში: იანარ უკუმეიას/“შავ იანვარს”; სავსე მთვარეზე იფშენება სიმინდი: “ამ დღეს დაფშენილ სიმინდს მატლი არ დაესევა”.

არამსმობიარე ხილის “დაშინება”: მეგრულ მეურნეს სწამს, თუ ხეს შეაშინებ, მოისხამს და გადარჩება მოჭრას. მივიღოდნენ მცენარესთან, დახაზავდნენ დანით და ეტყოდნენ: “თუ არ მოისხამ, გაგახმობ, მოგჭრი”; ანდაც მიიტანდნენ ნაჯახს, შემოარტყამდნენ მსუბუქად, რომ მართლა არ გამხმარიყო და იმავე სიტყვებით დააშინებდნენ: “ღიდ ხუთშაბათს ბებია “შურუბუმყო“ (უბრად) მიმიყვანდა ხესთან, რომელიც უნაყოფო იყო, ხელში დამაკავებინებდა პატარა “კვალას“ (ნაჯახს). მე ნაჯახს სამჯერ მოვიჭნევდი, ხეს დავადებდი და ვიტყოდი: “ვემკილანქიდა, მორკვათუნქ“ (თუ არ მოისხამ, მოგჭრი).

შეიძლება ვთქვათ, რომ ტექნოლოგიების განვითარებამ თავის მხრივ გამოიწვია მისტიკის გაქრობა, როგორც მწერალი გრიგოლ რობაქიძე წერდა: “რაციოს მიერ გაუკუღმართებული ადამიანური ცნობიერება ხილულ ქვეყანას აღიქვამს მხოლოდ მატერიად, მხოლოდ საგანთსამყაროდ, არავითარი მისტიკა, შიშველი ყოფიერება, ეს არის ჩვენი ახალი თაობა“ (ჩაკლული სული, წიგნიდან “შერისხულნი“, 1990, გვ. 492). გარდა ზემოთქმულისა სოფლის მეურნეობაში ათასგვარი სამკურნალო საშუალებებისა თუ შხამ ქიმიკატების შეტანამ ხელი შეუწყო რწენა-წარმოდგენასთან დაკავშირებული წეს-ჩვეულების გაქრობას, ამასთანავე, მძიმე სოციალურ-ეკონომიურმა პირობებმა, თავის მხრივ, გამოიწვია სამეურნეო ყოფის მოშლა, რამაც განაპირობა სამეურნეო რწენა-წარმოდგენების ნელი კვდომა და იგი მხოლოდ მენსიერებას შემორჩა ზღაპრად.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ნ. აბაკელია, 1991** - ნ. აბაკელია, ქართულ ხალხურ დღეობათა კალენდარი, თბ., 1991.
- ნ. აბაკელია, 1999** - ნ. აბაკელია, სამეგრელო: კოლხეთი / ოდიში, თბილისი-ზუგდიდი, 1999.
- ვ. ბაგრატიონი, 1941** - ვახუშტი ბაგრატიონი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თ. ლომოურისა და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, თბ., 1941.
- ს. მაკალათია, 1979** - ს. მაკალათია, მესაქონლეობასთან დაკავშირებული რწმენა-წარმოდგენები სამეგრელოში, კრებ., „სამეგრელო“, მასალები სამეგრელოს ეთნოგრაფიული შესწავლისათვის, თბ., 1979.
- გრ. რობაქიძე, 1990** - გრ. რობაქიძე, ჩაკლული სული, წიგნიდან „შერისხულნი“, თბ., 1990.
- ი. სურგულაძე, 2003** - ი. სურგულაძე, მითოსი, კულტი, რიტუალი საქართველოში, თბ., 2003.
- ო. ქაჯია, 2002** - ო. ქაჯია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. II, თბ., 2002.
- ი. ყიფშიძე, 1914** - ი. ყიფშიძე, მეგრული ენის გრამატიკა ტექსტებითა და ლექსიკონით, სანკტ-პეტერბურგი, 1914.
- დ. შავიანიძე, 2015** - დ. შავიანიძე, სამეგრელო – ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ნარკვევი, ქუთ., 2015.
- ბ. ჭარაია, 1997** - ბ. ჭარაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., 1997.
- რ. ხაჭაბურიძე, 2006** - რ. ხაჭაბურიძე, მაგიურ-რელიგიური მკურნალობის ისტორიიდან, ქუთ., 2006.
- აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მეცნიერ თანამშრომელთა ეთნოგრაფიული ექსპედიციის მასალები, სამეგრელო, 2013-2015.**
- ქდსკი, ფონდი** – აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტის ფონდის მასალები, 1994-2006.

**DAVID SHAVIANIDZE, LUIZA KHACHAPURIDZE,
RAMAZ KHACHAPURIDZE**

**AGRICULTURAL TRADITIONS AND BELIEF-REFLECTIONS IN
SAMEGRELO YESTERDAY AND TODAY
(according to the newest materials)**

Agricultural work and habits and belief-reflections connected to it importantly defined material existence of people. Our interest is the influence of fast technological progress on the habits connected to agricultural life. We studied texts from published scientific literature and fund of Ak. Tsereteli state university Georgian dialectology scientific-research institute and compared them to materials gained during expedition in Samegrelo in the years of 2013-2015.

Analyses showed that the oart of agricultural habits is disappeared today, small mart continues to exist.

Disappeared: ferdoba/Tedtoba/litordi;napra; tutashkhuri; saorshabato; ritual for causin rain; gimatua/kolokroba; ritual dedicated to the queen of the place, jin antari/kapunoba ...

Existing: agricultural work in relation with the moon; “frightening” of waste fruit trees...

It can be said that development of technologies caused disappearance of mystic, also inserting number of curing facilities and chemicals in agriculture supported disappearance of habits in relation with beliefs and reflections, also hard socia condition caused degradation of agricultural life. which determined gradual destruction of agricultural bilief-reflections and it remained in memory in a form of tale.

კვლავ “ვეფხისტყაოსნის” შესახებ

1. მწერალი, პროზაიკოსი თუ პოეტი, მხატვრული სამოსელით შემოსავს მხოლოდ იმას, რაც მის ცნობიერებაშია დაღეჭილი, რაც უნახავს, გაუგონია, გაუაზრებია. თვით ყიფლევრნი გარკვეული ცოდნის გარეშე ვერ შექმნიდა იმ დროისათვის ფანტასტიკური შინაარსის ნაწარმოებებს — ფანტაზიის, წარმოსახვის უნარი ნიჭია, მაგრამ “ცარიელ ადგილას”, “საძირკვლის” გარეშე უძღუვრია.

მწერლისეული, ავტობიოგრაფიული პერიპეტეიებისა თუ პროტოტიპური ელემენტების შემჩნევა მით უფრო ძნელდება, რაც უფრო მაღალმხატვრულია ნაწარმოები. ამის დასტურად ნიკოლოზ ბარათაშვილის “მერანი” და ვაჟას “არწივი” იკმარებდა.

“ვეფხისტყაოსნის” შესახებ აკაკის ლექციაზე ილიას კრიტიკა ზედმეტად მკაცრი ჩანს, — პოემის ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებას არაფერი დააკლდება, თუ მასში ეროვნულ, ქართველურ მახასიათებლებს დავინახავთ.

სპეციალისტებისათვის ცნობილია მოსაზრებები პოემაში საქართველოს ისტორიის ზოგიერთი ეპიზოდის ასახვის შესახებ. “ვეფხისტყაოსნის” ამ და სხვა საკითხებთან დაკავშირებით დიდი და საინტერესო ლიტერატურა დაგროვდა. თუმცა, პოემის ზოგიერთი დეტალი შეუმჩნეველი დარჩა. ქვემოთ წარმოდგენილი იქნება რამდენიმე ფაქტობრივი მასალა და მასზე შესაძლებელი ვარაუდი. ვამბობთ, ვარაუდიო, რადგან, სათანადო ცნობების სიმწირის გამო, დღემდე გამოთქმული მოსაზრებებიც ჰიპოთეტური ხასიათისაა.

2. პოემის მთავარი გმირის, ტარიელის მონაყოლი ინდოეთზე, ფარსადან-სარიდანის ურთიერთობაზე აშკარად მსგავსია ლეონტი მროველთან ფარნავაზ-ქუჯის ისტორიისა (ისტორიკოსთა სკეპტიციზმს მემატთანის ცნობების მიმართ ვერ გავიზიარებთ, — უნდობლობის საფუძველი არ ჩანს). საფიქრებელია, “ვეფხისტყაოსნის” ავტორის პოეტურ ფანტაზიას კვებავდა როგორც ძველი, ისე თანადროული საქართველოს ისტორიის გამორჩეული, ეროვნული მახსოვრობა-ცნობიერებისათვის მნიშვნელოვანი ფურცლები. მემატთანის ცნობის თანახმად კი ფარნავაზის დროინდელი საქართველოს პოლიტიკური გაძლიერება დიდწილად დასავლეთ საქართველოსა და მისი მეთაურის ძალისხმევამ განაპირობა.

აღნიშნული ისტორიული ფაქტით პოეტის დაინტერესება შეიძლება იმაზე მიანიშნებდეს, რომ, ერთი მხრივ, მემატთანის მონათხრობი სანდოა, ხოლო, მეორე მხრივ, XII საუკუნის ძლიერ საქართველოში კარგად ესმოდათ ქვეყნის მთლიანობის მნიშვნელობა. ამავე დროს, პროგრესული ძალები, ჩანს, ვერ ურიგდებოდნენ ამ ერთიანობის რღვევის პროცესს, აღმოსავლეთ-დასავლეთ საქართველოს დაპირისპირებას.

აღმოსავლელ ფეოდალთა (ასევე დაწინაურებული სომხური ფრთის) საწუხარი სამეფო კარზე დასავლელთა პრივილეგიური მდგომარეობა იყო, რასაც დიდი ხნის ტრადიცია და ისტორიულ-პოლიტიკური საფუძველი ჰქონდა.

მემატიანე მოგვითხრობს: “...ვინაითგან ლიხთიმერიითგან იყო წესი დადგმად გვირგვინსა თავსა სამეფოსა, აწვიეს... მთავარებისკობოსი ქუთათელი ანტონი საღირის ძე, მიღებად გვირგვინისა, და ცალკერძ კანაბერი, ერისთავი რაჭისა და თაყუერისა, და სრულ-ყვეს მოკვლეთა სვიანთა და დიდებულთა ვარდანის ძეთა...”

გიორგი III-ის გარდაცვალების მერე თამარის წინააღმდეგ აჯანყებულთა მოთხოვნა სწორედ ამ ვითარების შეცვლა იყო: “ალარ ვეგებით ძუელთა ველისუფალთა და გამგებელთა საქმისათა ფარმანსა ქუეშე მყოფნი, ვინაითგან მათგან დაძრკვილნი და უნატოდ გაძეულნი ვართ...” მემატიანე იქვე შენიშნავს: “...მოიშალა და დაიძო ნებიითა და თნევიითა ლაშქართათა და ბრძოლამყოფთა ველისუფლობისა და დიდებისათვის ურთიერთს დაუწყეს ზიღვა”.

შენიშვნა: ქართველურ ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებულია მოსაზრება, რომ თამარის წინააღმდეგ გამოსულმა “ფეოდალებმა “იმიერთა და ამიერთა” ერთნმად გამოაცხადეს, რომ გიორგი III-ის დროს დაწინაურებულ უგვარო მოხელეებს ალარ დაემორჩილებოდნენ” (საქართველოს ისტორია, ოთხ ტომად, ტ. II, გვ. 420). მემატიანეთა ცნობების მსგავსი ინტერპრეტაციის საფუძველი არ ჩანს.

დასავლელთა სამეფო კარისგან ჩამოცილების პროცესი გიორგი რუსთან მათმა მიმხრობამ დააჩქარა.

ცხადია, სამართლიანად გაძევებული უცხოელი ქმარ-ყოფილის გვერდში დგომა მიუტყვებელი შეცდომა იყო (ისევე როგორც ნესტან-დარეჯანისათვის სასიძოდ ხვარაზმშას მოყვანა). შესაძლებელია, დასავლელთა ეს ნაბიჯი სამეფო კარზე ტრადიციული, ისტორიულად დალაგებული მდგომარეობის აღდგენას ემსახურებოდა. თუმცა, ამ შემთხვევაშიც მათ ქმედებას გამართლება არ ჰქონდა.

ცნობილია, თამარმა დამნაშავეებს შეუხნდო, მაგრამ სამეფო კარზე მათ უკვე დაკარგეს ისტორიულად კუთვნილი ადგილები (საფიქრებელია, რომ ამავე პროცესს შეეწირა ჭყონდიდელის ინსტიტუტიც).

შენიშვნა: აშკარაა, რომ თამარის შემდგომ საქართველოს თავზე დატრიალებული უბედურება, რასაც სრულიად სამართლიანად მემატიანე ჩვენი ცოდვების საფასურად მიიჩნევს, შედეგი იყო აღნიშნული მოვლენებისა. ყველაფერი დაინგრა, განადგურდა იმიტომ, რომ “...ბრძოლამყოფთა ველისუფლობისა დიდებისათვის ურთიერთს დაუწყეს ზიღვა”.

სამწუხაროა, რომ თანამედროვე ქართველებმა (“პოლიტიკოსებმა”) დაივიწყეს ეს.

3. სავარაუდოა, რომ “ვეფხისტყაოსნისა” და მისი ავტორის მთელი ოთხი საუკუნით გაუჩინარება ზემოთ აღნიშნულ მოვლენებთან იყოს დაკავშირებული და არა ეკლესიასთან, — პოემის ენობრივი ქსოვილის ზოგიერთი მორფოლოგიური და ლექსიკური ელემენტი გვაფიქრებინებს, რომ პოემის შემქმნელი დასავლეთ საქართველოდან უნდა ყოფილიყო (იხ., რ. შეროზია, 2012). კერძოდ, იმ ფეოდალური საგვარეულოდან, რომელმაც მხარი დაუჭირა გაძევებული რუსის დაბრუნებას.

რუსთველოლოგებს რატომღაც შეუშინეველი დარჩათ, რომ პოემაში დასახელებული ქვეყნები, არაბეთის გარდა, ყველა ზღვის სანაპიროზე მდებარეობს.

ტარიელისა და ნესტან-დარეჯანის რეზიდენციებიც ზღვის ნაპირასაა; მოქმედებაც, ძირითადად, ზღვის სიახლოვეს მიმდინარეობს.

ეს ფაქტიც მზარს უჭერს ჰიპოთეზას, რომ “ვეფხისტყაოსნის” ავტორი დასავლეთ საქართველოს დიდგვაროვანი უნდა ყოფილიყო (ვარდან დადიანის ერთ-ერთი ვაჟი?). თუმცა, შორსა ვართ იმ აზრისგან, რომ აღმოსავლეთ საქართველოს მკვიდრ პოეტს არ შეეძლო პოემაში მოქმედება ზღვის სანაპიროზე გაეშალა, მაგრამ “ვეფხისტყაოსნისა” და “ქართლის ცხოვრების” რეალები, პოემის ენობრივი ქსოვილის ზოგიერთი დეტალი, ერთობლიობაში, ასეთი ვარაუდის დაშვებას შესაძლებელს ხდის. ყოველ შემთხვევაში, ზემოთ აღნიშნული ფაქტები გასათვალისწინებელია პოემის ამა თუ იმ საკითხზე მსჯელობისას.

შენიშვნა: შოთა რუსთაველისა და “ვეფხისტყაოსნის” გარშემო მრავალრიცხოვანი და საინტერესო ლიტერატურა დაგროვდა. მათი აქ მოხმობა უადგილო იქნებოდა. მკითხველს სრულ კორპუსს ცალკე ნაშრომში წარმოვუდგენთ.

დამოწმებული ლიტერატურა

საქართველოს ისტორია, ოთხ ტომად, ტ. II, თბ., 2012
რ. შეროზია, 2012 - რ. შეროზია, “ვეფხისტყაოსნის” ენის ზოგი საკითხისათვის, ქუთაისი, სამეცნიერო ბიბლიოთეკის “წელიწადული”, IV, 2012.

REVAZSHEROZIA**AGAIN ABOUT “THE MAN IN A PANTHER’S SKIN”**

After proper comparison of the parts from the texts of “The Man in a Panther’s Skin” and “Life of Kartli”, the article presents the idea that the author must have been the noble man from the West Georgia.

Critics by Ilia on Akaki’s lecture about “The Man in a Panther’s Skin” seems to be too stricts, - seeing national, Georgian characteristics in the poem doesn’t decline the universal values of it.

Ideas of depicting some episodes from the history of Georgia is known for specialists. About this and other issues about “The Man in a Panther’s Skin” big and interesting literature has gathered. However some details stayed unnoticed. Article presents several actual materials and possible supposes on it.

Rustvelologists left unnoticed the fact that all the countries mentioned in the poem except Arabia situate on the sea coast. Residences of Tariel and Nestan-Darejan are on the sea coast; action primarily takes place near the sea.

This fact supports the hypothesis that the author of “The Man in a Panther’s Skin” must have been the noble man from the West Georgia (one of the sun’s of Vardan Dadiani ?). However we are far from the idea that poet from the East Georgia wouldn’t be able to describe the action in the poem at the sea coast, but realities of “The Man in a Panther’s Skin” and “Life of Kartli”, some details of the language tissue of the poem, over all give the possibility of having this supposition. Anywhay above mentioned facts have considerable value while argueing about different issues of the poem.

**აფხაზეთის მოსახლეობის ეროვნული და ენობრივი
ბანანდილება 1922-1926 წლების აღწერების მიხედვით**

1921 წელს ბოლშევიკურმა რუსეთმა ძალადობრივი გზით საქართველოს, მათ შორის აფხაზეთის, ოკუპირება და ანექსია მოახდინა. 1922 წელს მიღებული კონსტიტუციით, საქართველო საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკად გამოცხადდა და გაერთიანდა ამიერკავკასიის საბჭოთა რესპუბლიკების ფედერაციაში, საქართველოს სსრ-ში შემავალი აფხაზეთის სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკა საქართველოს სსრ-ს განსაკუთრებული საკავშირო ხელშეკრულების საფუძველზე დაუკავშირდა (კონსტიტუცია, 1922, გვ. 3).

საბჭოთა ხელისუფალთა მიერ დაგეგმილი “სოციალისტური თვითგამორკვევისთვის” ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი იყო ენების სტატუსის განსაზღვრა და შესაბამისი საკანონმდებლო ბაზის შექმნა. 1922 წლის კონსტიტუციაში საქართველოს სახელმწიფო ენად გამოცხადდა **ქართული ენა** (კონსტიტუცია, 1922, გვ. 5). 1924 წელს მიღებული დეკრეტით, სახელმწიფო ენის გარდა, პრიორიტეტი მიენიჭა ეროვნულ უმცირესობათა ენებს: **რუსულს, სომხურსა და თურქულს** (ასე ეწოდებოდა 1936 წლამდე აზერბაიჯანულ ენას) (ჭ. გამახარია, ბ. გოგია, 1997, გვ. 19-22). 1925 წელს აფხაზეთის საბჭოების ყრილობის მიერ უკანონოდ მიღებულ კონსტიტუციაში აფხაზეთის სახელმწიფო ენად ჩაიწერა **მხოლოდ რუსული** (ჭ. გამახარია, 2007, გვ. 315-316). 1926 წლის საქართველოს სსრ კონსტიტუციაში კი ქართული ენისა და ეროვნულ უმცირესობათა ენების სტატუსი უცვლელი დარჩა, ხოლო აფხაზეთში სახელმწიფო ენებად აღიარეს: **აფხაზური, ქართული და რუსული** (აფხაზეთის კონსტიტუცია, 1926, გვ. 6).

როგორც ვხედავთ, 1921 წლიდან 1926 წლამდე მიღებულ კონსტიტუციებსა და საკანონმდებლო აქტებში საქართველოს სახელმწიფო და ეროვნული უმცირესობების ენებად დასახელდა: **ქართული, აფხაზური, რუსული, სომხური და თურქული** (აზერბაიჯანული) ენები. საქართველოში მცხოვრებ ეროვნულ უმცირესობებს ეროვნული და კულტურული განვითარებისთვის თავისუფლად შეეძლოთ გამოეყენებინათ თავიანთი მშობლიური ენები, თუმცა მათ არავინ ავალდებულებდა ქართულის, როგორც სახელმწიფო ენის, შესწავლას. აფხაზეთის ტერიტორიაზე რეალურად რუსული ენა სახელმწიფო ენის ფუნქციას ასრულებდა. ასეთ პირობებში ძნელი წარმოსადგენია, აფხაზებს რუსული ენით როგორ უნდა განემტკიცებინათ თავიანთი ეთნიკური და ენობრივი უფლებები და როგორ უნდა წარმართულიყო მათი შემდგომი კულტურული განვითარება, მით უმეტეს, როცა 1922 წლისათვის აფხაზურ ენაზე დამწერლობა სულ რაღაც 60 წლის შექმნილი იყო და არ არსებობდა არანაირი ტერმინოლოგია ამ ენის მიერ სახელმწიფო ენის ფუნქციების შესასრულებლად. ის კი ცხადია, რომ მხარის სახელმწიფო ენად რუსულის გამოცხადება დამღუპველი იყო არა მარტო აფხაზური, არამედ მხარეში გავრცელებული უკლებლივ ყველა ენისა

და ერისათვის. შემდგომ განვლილმა დრომ აჩვენა, რომ ეს მართლაც ასე აღმოჩნდა.

საბჭოთა ხელისუფლების წარმომადგენლები ცდილობდნენ ზემოთ დასახელებული ენობრივი საკანონმდებლო გადაწყვეტილებები სტატისტიკური მონაცემების მეშვეობითაც გაემყარებინათ. საამისოდ ისინი ატარებდნენ მოსახლეობის საყოველთაო აღწერებს. ამ პროცესში ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საკითხი იყო მოსახლეობის ეროვნული და ენობრივი კუთვნილების აღნუსხვა. ხშირ შემთხვევაში, სასურველი სურათის მისაღებად სტატისტიკოსები ფაქტებს ურცხვად აყალბებდნენ, ხოლო მიღებული მონაცემების გათვალისწინებით შემდგომ პოლიტიკურ ღონისძიებებს გეგმავდნენ.

1922 წლის მოსახლეობის საქალაქო აღწერისა და 1923 წლის მოსახლეობის სასოფლო-სამეურნეო აღწერის მასალებში მოცემულია აფხაზეთში მცხოვრები მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა და მათი ენობრივი განაწილება სასაუბრო ენის მიხედვით. აღნიშნულ სტატისტიკურ მონაცემებში დასახელებულია აფხაზეთში მცხოვრები შემდეგი ეროვნებები: **ქართველი, აფხაზი, რუსი, სომეხი, ბერძენი, ოსი, ებრაელი და თურქი**; სხვა ეთნიკური ჯგუფები კი გაერთიანებულია “დანარჩენი ეროვნების“ კატეგორიაში.

1923 წლის სასოფლო-სამეურნეო აღწერის მიხედვით, **აფხაზეთის სოფლებში** სულ აღრიცხულია 145 619 ადამიანი, რომელთა თითქმის ნახევარს შეადგენენ **ქართველები (44,8%)**, მოსახლეობის მეოთხედს კი — **აფხაზები (24,5%)**. დაახლოებით თანაბარი მაჩვენებლებით არიან წარმოდგენილი **სომეხები (13,9%)** და **ბერძენები (12,9%)**, ხოლო **რუსებისა (2,4%)** და **დანარჩენი ეროვნებების (1,5%)** წილი ძალიან მცირეა (სტატისტიკური კრებული, 1927, გვ. 18-21).

1922 წლის მოსახლეობის საქალაქო აღწერით, **ქალაქ სოხუმის** მოსახლეობის საერთო რაოდენობა 17 426 შეადგენს, მათგან **ბერძენები — 28,6%, რუსები — 25,6%, ქართველები — 21,4%, სომეხები — 10,8% და აფხაზები — 2,4%** (სტატისტიკური კრებული, 1927, გვ. 22-25).

როგორც ვხედავთ, 1922-23 წლების მოსახლეობის აღწერების მიხედვით, აფხაზეთში მცხოვრები ძირითადი ეთნიკური ჯგუფებია: **ქართველები, აფხაზები, ბერძენები და სომეხები**. განსხვავებულია მათი რაოდენობრივი განაწილება სოფლებისა და ქ. სოხუმის მიხედვით. აფხაზეთის სოფლებში მოსახლეობის უმრავლესობას შეადგენენ ქართველები და აფხაზები, ქ. სოხუმში კი მათი რიცხვი შედარებით მცირეა. ბერძენები და სომეხები ორივეგან თანაბარი რაოდენობით არიან წარმოდგენილი, ამასთანავე, ბერძენები ქ. სოხუმში მოსახლეობის უმრავლესობას, დაახლოებით 30 %-ს შეადგენენ. ჩვენი ვარაუდით, ქალაქში მოსახლე ბერძენთა და სომეხთა უმრავლესობა კომერციითა და მომსახურების სფეროში დასაქმებული პირები და მათი ოჯახის წევრები უნდა ყოფილიყვნენ, ხოლო ქალაქელი რუსები — უპირატესად მოხელეები, პედაგოგები, სამხედრო პირები და მათი ოჯახის წევრები.

1923 წლის სტატისტიკური მონაცემებით, აფხაზეთის სოფლებში მცხოვრები სხვადასხვა ეროვნების ჯგუფებიდან, **ქართულს სალაპარაკო ენად მიიჩნევს** 334 აფხაზი, 40 სომეხი, 17 ბერძენი და 16 რუსი, ასევე, სხვადასხვა ეთნოსის 80 წარმომადგენელი, ხოლო **აფხაზურ ენას** მხოლოდ აფხაზები ფლობენ და

ისინი 35 747-ს შეადგენენ. აღსანიშნავია, რომ სოფლებში მცხოვრებმა არც ერთმა აფხაზმა რუსული სალაპარაკო ენად არ დაასახელა, ხოლო ყველაზე მეტი აფხაზი აღმოჩნდა ქართული ენის მცოდნე. **რუსულ ენაზე** ლაპარაკი შეუძლია 54 ქართველს, 10 ბერძენს, 3 სომეხს და დანარჩენი ეროვნების 70 კაცს. საერთო ჯამში, 487-მა არაქართველმა დაასახელა ქართული სალაპარაკო ენად, ხოლო 137 არარუსმა — რუსული (სტატისტიკური კრებული, 1927, გვ. 26-30). ამრიგად, 1923 წლისთვის აფხაზეთის სოფლებში უმეტესად გავრცელებული ენები ყოფილა **ქართული (44,8%)** და **აფხაზური (24,5%)**, რომლებზეც ძირითადად, ქართველები და აფხაზები ლაპარაკობდნენ, ნაკლებად იყო გავრცელებული **სომხური (13,8%)** და **ბერძნული (12,8%)**, რომლებსაც მხოლოდ სომხები და ბერძნები იყენებდნენ. **რუსული ენა**, ძირითადად, რუსებმა იცოდნენ და მათი წილი მხოლოდ 2,5%-ს შეადგენდა.

როგორც უკვე ითქვა, სოფლებში უმრავლესობა ქართველები იყვნენ, შესაბამისად, ქართული იყო მხარეში უმეტესად გავრცელებული ენა. ქართველთა და აფხაზთა ისტორიული, კულტურული და ტრადიციული თანაცხოვრების შედეგად, აფხაზების დიდი ნაწილი დაუფლებული იყო მოძმე ერის ენას. რაკი ქართველები (45%) და აფხაზები (25%) ჯამში შეადგენდა მოსახლეობის 70%-ს ისინი საურთიერთოდ, ალბათ, იყენებდნენ ქართულ და აფხაზურ ენებს, ხოლო დანარჩენი ეროვნებებისანი (30%) ფლობდნენ ან მხოლოდ თავიანთ მშობლიურ ენას, ან რუსულს. მაშასადამე, ბილინგვი აფხაზების უმეტესობამ მეორე ენის სახით იცოდა ქართული, ხოლო სხვა ეროვნებების მცირე ნაწილმა — რუსული. **ამ მაგალითიდანაც ჩანს, რომ ბუნებრივ გარემოში, სანამ საბჭოთა ხელისუფლება უფრო აქტიურად ჩაერეოდა აფხაზეთის ეთნიკურ და ენობრივ ვითარებაში, მხარის მოსახლეობის უმრავლესობას შეადგენდნენ ქართველები და აფხაზები ქართული და აფხაზური ენებით.** რაც შეეხება ცარიზმის პერიოდში განხორციელებულ პროექტებს, მათი შედეგები უფრო მეტად აისახა დაბა-ქალაქებში, ვინაიდან ძირითადად იქ ფუნქციონირებდა განათლებისა და კულტურის კერები, რომლებსაც შეეძლოთ ზეგავლენის მოხდენა ადამიანთა ცნობიერებაზე.

1922 წელს სოხუმელი ქართველები ძირითადად ქართულ ენას ფლობდნენ, მხოლოდ 323 ქართველი ასახელებდა რუსულს სალაპარაკო ენად. სხვებიდან ქართული იცოდა 204 კაცმა, მათ შორის — 129 ებრაელმა და 45-მა აფხაზმა. სხვადასხვა ეროვნული ჯგუფის 919 ადამიანიდან ქართული იცოდა 6 კაცმა, ხოლო რუსული — 400-მა. 426 აფხაზიდან 288-მ იცოდა აფხაზური, 69-მ — რუსული და 45-მა — ქართული. მაშასადამე, ქ. სოხუმში მცხოვრები 17 426 ადამიანიდან — 35% სალაპარაკო ენად ასახელებდა რუსულს 27% — ბერძნულს, ხოლო 20% — ქართულს (სტატისტიკური კრებული, 1926, გვ. 32-37).

სოხუმში სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფიდან ყველაზე მეტნი იყვნენ ბერძნები და მხოლოდ ისინი ფლობდნენ ბერძნულ ენას, შესაბამისად, ბერძნული ენა ვერ შეასრულებდა საკომუნიკაციო ენის ფუნქციას სხვადასხვა ეროვნების ადამიანებს შორის. იგივე შეიძლება ითქვას სომხურ და აფხაზურ ენებზეც, რომლებიც მხოლოდ სომხებმა და აფხაზებმა იცოდნენ. ბერძნულის მსგავსად, არც ეს ენები გამოიყენებოდა საურთიერთობო ენებად სხვა ეთნოსებს შორის. როგორც აღვნიშნეთ, სოხუმში რუსები მეორე ადგილზე იყვნენ და მოსახლეობის

დაახლოებით 25%-ს შეადგენდნენ. მათ გარდა, სხვა ეთნოსის ორენოვანი ადამიანებიც მეორე სალაპარაკო ენად იყენებდნენ რუსულს. სოხუმში ქართული ენის გავრცელება რუსულზე ნაკლები იყო, მაგრამ ის მაინც ასრულებდა საკომუნიკაციო ენის ფუნქციას, ვინაიდან მასაც მეორე ენად ასახელებდნენ. სოფლებში მცხოვრებმა სხვადასხვა ეროვნების უმეტესობამ მშობლიური ენის მერე, მეორე ენად დაასახელა ქართული. მაშასადამე, სოხუმში ბილინგვური მოსახლეობის მეორე ენად გამოიყენებოდა რუსული და ქართული.

1923 წელს სოფლის მოსახლეობაში წერა-კითხვის მცოდნეთა რიცხვი ძალიან დაბალი იყო ყველა ერის წარმომადგენელს შორის. 124 704 კაციდან წერა-კითხვა შეეძლო მხოლოდ 16%-ს. წერა-კითხვის მცოდნეები ყველაზე მეტად იყვნენ ქართველები, თანაბარი რაოდენობით — ბერძნები და სომხები, ასევე თანაბარი მაჩვენებლები ჰქონდათ აფხაზებს და რუსებს (სტატისტიკური კრებული, 1926, გვ. 62-65). განათლების დაბალი დონეს განაპირობებდა სოფლებში სკოლების სიმცირე, ქალაქის სასწავლებლებში კი სწავლა მოსახლეობის უმრავლესობისთვის მიუწვდომელი იყო. სოფლებისგან განსხვავებით, სოხუმში მცხოვრები მოსახლეობის უმრავლესობა — 68% წერა-კითხვის მცოდნე იყო (სტატისტიკური კრებული, 1926, გვ. 58-61).

მოსახლეობის მომდევნო საკავშირო აღწერა ჩატარდა 1926 წელს. გამოქვეყნებულ სტატისტიკურ კრებულს ერთვის ინტერვიუს ჩაწერის დროს გამოსაყენებელი ინსტრუქცია კითხვების შესავსებად და დასამუშავებლად, რომელიც შედგენილია სსრკ ცაკის მითითებით. ინსტრუქციის მიხედვით, მთავარ ეროვნებათა სახით საქართველოს მასალის დამუშავების დროს გამოყოფილია **ქართველი (აჭარელი, მეგრელი, ლაზის და სვანის ჩათვლით), სომეხი, თურქი და რუსი**. ყველა დანარჩენი ეროვნებანი მოქცეულია ერთ ჯგუფში სახელწოდებით “დანარჩენი ეროვნებანი”. გარდა ამისა, დამატებით გამოყოფილია აფხაზეთის ასსრ-ში აფხაზი, აჭარისტანის ასსრ-ში — აჭარელი და სამხრეთ ოსეთის ავტ. ოლქში — ოსი (1926 წლის აღწერა, 1929, გვ. 197).

სსრკ ცაკის დადგენილებით, აღნიშნული ეროვნებანი პუბლიკაციის დროს უნდა გაერთიანებულიყვნენ ერთ ჯგუფად **ქართველების** სახელწოდებით და ამ საერთო ჯგუფიდან უნდა გამოყოფილიყო კატეგორია **“მათ შორის“ აჭარელი, მეგრელი, ლაზი და სვანი**; ენებიც უნდა გაერთიანებულიყო ერთ ჯგუფად **“ქართველური ენების“** სახელწოდებით; აქაც საერთო რიცხვიდან უნდა გამოყოფილიყო **“მათ შორის“ საკუთრივ ქართული, მეგრული, ლაზური და სვანური**. “რადგან ქართული ენა წარმოადგენს საერთო ნაციონალურ ენას ყველა ქართველი ტომისთვის, “თავისი ეროვნების ენას“ სვეტში მოთავსებული იქმნენ ყველა ქართველები (მათ შორის აჭარლები, მეგრელები, ლაზები, სვანები), რომელთაც დედაენად ნაჩვენები ჰქონდათ როგორც თავის ეროვნების ენა, ისე ქართული ენაც“ (1926 წლის აღწერა, ცირკულარი № 14, ტფილისი, 1929, გვ. 199).

როგორც ვხედავთ, ეროვნებათა და ენათა თავდაპირველ ინსტრუქციაში დამოუკიდებელ ერებად აღნუსხეს ქართველები, მეგრელები, ლაზები და სვანები, ასევე ცალკე-ცალკე ენებად დააფიქსირეს ქართული, მეგრული, ლაზური და სვანური. შემდეგ სსრკ ცაკის მიერ მიღებული დადგენილებებით, ეს “ეროვნებები” და “ენები” გააერთიანეს “ქართველის” და “ქართველურის” სახელწოდებით,

თუმცა ამავე განმარტებაში მეგრული, ლაზური და სვანური ამ "ეროვნებების ენებად" მოიხსენიეს.

1926 წლისთვის აფხაზეთში მცხოვრები ეროვნებების უმრავლესობა დედა ენად თავისი ეროვნების ენას მიიჩნევდა. მათ შორის მხოლოდ მცირე რაოდენობის ადამიანები აღიარებდნენ მშობლიურად სხვა ენას, მაგ., რუსულს უფრო მეტი არარუსი აღიარებდა მშობლიურად, ვიდრე ქართულს — არაქართველი (1926 წლის აღწერა, 1929, გვ. 21-25).

1929 წელს გამოცემული სტატისტიკური კრებულის მიხედვით, **ქართველთა 26% და აფხაზთა 16% "დანარჩენ ენებს"** მიიჩნევდა მშობლიურად. სხვადასხვა ცხრილის შედარებისას აღმოჩნდა, რომ არ შესრულებულა ინსტრუქციის ის მითითება, რომლის მიხედვითაც, ქართველურ ენებში უნდა გაერთიანებულიყო მეგრულის, ლაზურის და სვანურის მონაცემები.

ქართული ენის გრაფაში მხოლოდ საკუთრივ ქართულის მაჩვენებლებია შეტანილი, ხოლო მეგრულის, ლაზურისა და სვანურის მაჩვენებლები "დანარჩენი ენების" კატეგორიაშია ჩაწერილი. სწორედ ამიტომაც, სავარაუდოდ, ქართველთა 26%-ის და აფხაზების 16%-ის (სულ 42%) მიერ დედა ენად "დანარჩენ ენების" კატეგორიაში აღნიშნული რაოდენობა მეგრულის, ლაზურისა და სვანურის მაჩვენებლებს გულისხმობს. შეიძლება ითქვას, რომ სტატისტიკური მონაცემები გაყალბებულია იმისათვის, რომ ქართული ენის მცოდნეთა რიცხვი ნაკლები რაოდენობით წარმოჩენილიყო და გამართლებულიყო აფხაზეთის სსრ-ს არსებობა. საყურადღებოა, რომ, სავარაუდოდ, მოსკოვიდან მიღებული გაფრთხილების შემდეგ, ამ საკითხს სოხუმში 1926 წლის 13 ივნისს გამართულ საქართველოს ცაკ-ის III სესიაზე გამოეხმაურა აფხაზი ფუნქციონერი, აფხაზეთის სსრ სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარე ნესტორ ლაკობა, რომელმაც განაცხადა:

"ჩვენ გვქვია აფხაზეთის რესპუბლიკა. აფხაზეთის რესპუბლიკა ზოგიერთს ისე ესმის, თითქოს ეს ნიშნავდეს რესპუბლიკას აფხაზეთისთვის. ამგვარი რამ არ შეესაბამება საქმის ნამდვილ მდგომარეობას აფხაზეთში და აი, რატომ. მართალია, ჩვენ აფხაზეთი გვეწოდება, მაგრამ აფხაზეთში საქმე მარტო აფხაზებთან არ გვაქვს. აქ მათი რაოდენობრივი წონის მიხედვით ძირითადი ხალხები არიან შემდეგნი: აფხაზები, ქართველები, სომხები და ბერძნები. მაინც როგორია რაოდენობრივი შეფარდება ამ ძირითად ხალხებს შორის? უნდა ვთქვა, რომ

ცუდად გვაქვს საქმე შემოწმებულ ციფრულ მონაცემებთან დაკავშირებით. არ მოგვეპოვება სწორი სტატისტიკა მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობის შესახებ, მაგრამ... **აფხაზები უფრო ნაკლებნი არიან, ვიდრე მეგრელები"** (ჯ. გამახარია, ბ. გოგია, 1997, გვ. 493-494. თარგმანი და ხაზგასმა ჩვენია — ს.ჭ.).

1926 წლის მოსახლეობის აღწერით, აფხაზეთში ცხოვრობდა 186 004 ადამიანი. მოსახლეობის უმრავლესობა — 83% დედაენად თვლიდა თავისი ეროვნების ენას. მათ შორის, ქართულ ენას — 67 არაქართველი, ხოლო რუსულს — 5 168 არარუსი. წერა-კითხვის მცოდნე იყო 28%. მათ უმრავლესობას (80%) წერა-კითხვა შეეძლო თავის მშობლიურ ენაზე. დაბა-ქალაქებში (68%) უფრო მეტად იყვნენ წერა-კითხვის მცოდნეები, ვიდრე სოფლებში (21%) და მათ უმრავლესობას კაცები შეადგენდნენ (1926 წლის აღწერა, გვ. 21-25).

როგორც ვხედავთ, 1922, 1923 და 1926 წლების სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით, აფხაზეთის სოფლებსა და დაბა-ქალაქებში ამა თუ იმ

ეროვნების წარმომადგენელთა უმეტესობა მშობლიურად თავისი ეროვნების ენას ასახელებდა, რითაც ხაზს უსვამდა ეთნიკურ იდენტობას. ამავე მონაცემებით, სოფლებში უმრავლესობას შეადგენდნენ ქართველები და აფხაზები, რომლებმაც მშობლიურად ან სალაპარაკო ენად დაასახელეს ქართული და აფხაზური ენები. განსხვავებული ვითარება იყო ამ მხრივ დაბა-ქალაქებში, სადაც მოსახლეობის უმრავლესობას შეადგენდნენ ბერძენები, სომხები, ქართველები და რუსები, რომლებმაც რუსულ და ქართულ ენებს მიანიჭეს უპირატესობა, ვინაიდან დაბა-ქალაქებში რუსული და ქართული იყო კომუნიკაციის, განათლებისა და კულტურის ენები. შეიძლება ითქვას, რომ სოფლებში, სადაც ჯერ კიდევ მძლავრად არ იყო გატარებული რეჟიმის სასურველი ენობრივი პოლიტიკა, მოსახლეობა ლაპარაკობდა თავის დედაენაზე — ქართულად ან აფხაზურად. დაბა-ქალაქებში კი სხვადასხვა ეთნიკურ ჯგუფებს შორის ძირითადი საკომუნიკაციო, “პრესტიჟული” რუსული ენა თანდათან იკიდებდა ფეხს და ასუსტებდა ქართული ენის ფუნქციონირებასა და სტატუსს.

გარდა ამისა, ქართველების, აჭარლების, მეგრელების, ლაზებისა და სვანების ცალკე ეთნოსებად დასახელებით, ქართული, მეგრული, ლაზური, სვანური “ენების” გამოყოფითა და მათი მოჩვენებითი გაერთიანებით, კარგად ჩანს საბჭოთა ხელისუფალთა შორსმიმავალი, მზაკვრული პოლიტიკური გეგმები. საბჭოთა კავშირში შემავალი ქვეყნების მოსახლეობის გაყალბებული ეთნიკურ-ენობრივი სტატისტიკური მაჩვენებლებით კი ისინი სასურველ სურათს წარმოაჩენდნენ მომავალი ლონისძიებების განსახორციელებლად, რომელთა მიზანი იყო ამ ხალხების ეროვნული თვითშეგნებისა და ენობრივი კომპეტენციის შეცვლა.

დამოწმებული ლიტერატურა

აფხაზეთის კონსტიტუცია, 1926 — აფხაზეთის სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკის ძირითადი კანონი (კონსტიტუცია), სოხუმი, 1926.

კონსტიტუცია, 1922 — საქართველოს სოციალისტურ საბჭოთა რესპუბლიკის კონსტიტუცია, ტფ., 1922.

ჭ. გამახარია, 2007 — ჯ. გამახარია, აფხაზეთის პოლიტიკური სტატუსი საბჭოთა საქართველოს შემადგენლობაში, 1921-1937 წწ. კრებ.: “ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან, “აფხაზეთი”, თბ., 2007.

ჭ. გამახარია, ბ. გოგია, 1997 — Дж. Гамахария, Б. Гогия, Абхазия – историческая область Грузии. Тбилиси, 1997.

სტატისტიკური კრებული, 1927 — სტატისტიკური კრებული, 1922-1926, ტფ., 1927.

1926 წლის აღწერა, 1929 — 1926 წლის მოსახლეობის სრულიად საკავშირო აღწერა, ტფ., 1929.

ცირკულარი, 1929 — 1926 წლის აღწერა, ცირკულარი № 14. ტფილისი, 1929.

SOPHIO CHAAVA

**NATIONAL AND LINGUISTIC DISTRIBUTION OF THE
POPULATION OVER THE 1922-1926 CENSUS**

In 1921 Bolshevik Russia forced Georgia including Abkhazia, occupied and annexed. From 1921 to 1926, the constitutions and laws of the state language, the status of the Georgian language and in Abkhazia with the Georgian - Abkhazian and Russian.

At the same time, the free development of national minorities in the priority languages named : the Russian, Armenian and Turkish (Azerbaijan) languages . 1922, 1923, and according to the 1926 census, Abkhazian villages, small towns and cities of various nationalities, the majority nationality in his hometown named, which emphasized their ethnic affiliation itself.

Named to the statistics, the majority of the population of the villages of the Georgian and Abkhaz people, who are native speakers or spoken language was named the Georgian and Abkhaz languages . The situation was different on this side of town and cities, where the majority of Greeks, Armenians, Georgians and Russians, who were in favor and Russian, as the small towns - cities were Georgian and Russian communication, education and culture languages.

It can be said that the establishment of the Soviet State’s first stage, of villages, while still strong, was not pursued by the language policy of other states, residents spoke of his native language Georgian or Abkhazian. At the small town-cities and between different ethnic groups, a major, communication, “prestigious” Russian language and the gradual weakening of the Georgian language function and status of erupting.

ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის
წლიური ჟურნალი

ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკაში დაცული
წყაროები საქართველოს ისტორიის შესახებ

1. ც. აბულაძე, ოსმალეთის ხანის სამი თურქული ფირმანი, აღმოსავლური ფილოლოგია III, თბ., 1973.

წინამდებარე დოკუმენტები განეკუთვნება XVIII ს. I ნახევარს. პირველი ფირმანი გამოქვეყნებულია 1728 წლის 2 ივლისს. მეორე და მესამე ფირმანი კი 1744 წ. დეკემბერში. აღნიშნული ფირმანები გაცემულია ქართლის ერთ-ერთი დიდი ფეოდალის გივი ამილახვრის სახელზე, რომელიც იმ დროისათვის თურქული ორიენტაციის ძალებს ედგა სათავეში და იბრძოდა თეიმურაზ II-ისა და ერეკლე II-ის წინააღმდეგ. წარმოდგენილი მასალა, როგორც პირველწყარო, საინტერესო ინფორმაციას იძლევა XVIII ს. I ნახევრის საქართველოს ისტორიის კვლევისას. ც. აბულაძის განმარტებით, “ამ ხანის ქართლის ყოფით დაინტერესებული პირი მათში ბევრ ისეთ ცნობას იბოვის, რომელიც არ შემოუწინაბავს ქართულ ისტორიულ დოკუმენტებს და ნარატიულ წყაროებს” (ც. აბულაძე, 1973, გვ., 294). ფირმანები მოიძია, თარგმნა, კომენტარები დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა ც. აბულაძემ.

2. კ. ადგიშვილი, აშშ-ში ჩვედეთის ცნობები საქართველოს შესახებ. თსუ შრომები, აღმოსავლეთმცოდნეობა 309, თბ., 1992.

XIX ს. თურქი ისტორიკოსის აშშ-ში ჩვედეთის 12 ტომიანი ნაშრომში (“თარიხი აშშ-ში ჩვედეთი ვეკაი-ი დევლეთი”) გადმოცემულია თურქეთის ისტორია, რომელიც მოიცავს 1774-1825 წწ. მას, როგორც კარის ისტორიკოსს, ხელი მიუწვდებოდა ოსმალეთის არქივებში დაცულ დოკუმენტებსა და წინამორბედ ისტორიკოსთა ნაშრომებზე. თხზულებაში, თურქეთის ისტორიის გარდა შეტანილია საქართველოსა და მთლიანად კავკასიის შესახებ აღნიშნული წლების ამსახველი მასალა. ასევე, დაწვრილებითაა აღწერილი რუსეთ-თურქეთს შორის იმავე წლებში წარმოებულ ომების ისტორია, რომლებშიც მონაწილეობას იღებდნენ ქართველი მეომრები. წინამდებარე კრებულში გამოქვეყნებულია აშშ-ში ჩვედეთის თხზულებიდან აღებული მხოლოდ ორი ფრაგმენტი, რომელიც თარგმნა და წინასიტყვაობა დაურთო კ. ადგიშვილმა.

3. გ. ბერაძე, ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან XVI ს. მიწურულში. საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები II, თბ., 1979.

წინამდებარე კრებულში გამოქვეყნებულია გილანის მხარის (სპარსეთის ერთ-ერთი პროვინცია) მმართველის აშმაღ ხანის “წერილი გურჯისტანის მბრძანებელს ალექსანდრე ხანს”. აშმაღ ხანი გილანს განაგებდა 1536-1567, 1577-1592 წლებში. შაჰ აბას I-ის (1587-1629 წწ.) მიერ 1592 წ. გილანის დაპყრობის შემდეგ ის ჯერ შირვანში გაიქცა, შემდეგ სტამბულში ჩავიდა, სადაც თურქეთის სულთან მურად III-ის (1574-1595 წწ.) მფარველობის ქვეშ

მცხოვრები 1597 წ. ქერბალაში (ზოგიერთი წყაროს ცნობით, სტამბოლში) გარდაიცვალა.

წერილის ადრესატია აჰმად ხანის თანამედროვე კახეთის მეფე ალექსანდრე II (1574-1605 წწ.). გ. ბერაძის აზრით, წერილი დაწერილი უნდა ყოფილიყო 1592 წლამდე, მაჰ აბას I-ის მიერ გილანის დაპყრობამდე (გ. ბერაძე, 1979, გვ. 92). წარმოდგენილი წერილი მოიძია, თარგმნა, წერილის შესახებ მოკლე ინფორმაცია და შენიშვნები დაურთო გ. ბერაძემ.

4. გ. ბერაძე, მასალები XII ს. საქართველოს ისტორიისათვის იბნ ისქანდიარის თხზულებაში. საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები, წიგნი I, თბ., 1976. XII-XIII საუკუნეების სპარსელი ისტორიკოსის იბნ ისქანდიარის თხზულებაში “თაბარისტანის ისტორია“ დაცულია ცნობები საქართველოსა და აღმოსავლეთის ქვეყნებს შორის პოლიტიკური და ეკონომიკური ურთიერთობის შესახებ. აღნიშნული თხზულებიდან გ. ბერაძემ ამოკრიბა სამი ფრაგმენტი, სადაც ასახულია XII საუკუნის მიწურულისა და XIII საუკუნის დასაწყისში საქართველოსა და აღმოსავლეთის ქვეყნებს შორის (ძირითადად აზერბაიჯანი, ირანი) არსებული პოლიტიკური და ეკონომიკური ურთიერთობები. გ. ბერაძის განმარტებით, “იბნ ისქანდიარის თხზულება თავისი შინაარსით მნიშვნელოვნად სცილდება ლოკალური მატრიანის ფარგლებს და გვევლინება მრავალმხრივ საინტერესო მასალების შემცველ წყაროდ არამარტო საკუთრივ თაბარისტანის პროვინციის, საერთოდ ირანის და აგრეთვე ირანის მომიჯნავე თუ შორეული ქვეყნების ისტორიისთვისაც“ (გ. ბერაძე, 1976, გვ. 59). ისქანდიარის თხზულებიდან ამოკრებილი მასალა თარგმნა, გამოკვლევა და შენიშვნები დაურთო გ. ბერაძემ.

5. დ. გოხოლეი შვილი, იბნ ად-დავანდარნი 1312-1313 წ. ქართველთა ერთი ლაშქრობის შესახებ. საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები I, თბ., 1976.

XIV საუკუნის ეგვიპტელი ისტორიკოსის იბნ ად-დავანდარნის თხზულებაში “მარგალიტების განძი და რჩეული კრებული“ საყურადღებო ცნობებია დაცული XIII-XIV სს. ეგვიპტის, მისი ახლო თუ შორეული მეზობელი ქვეყნების საშინაო, საგარეო პოლიტიკის შესახებ. დ. გოხოლეი შვილის განმარტებით, თხზულებაში დაცული ცნობები საინტერესო, სანდოა და დამაჯერებელი, რადგან ავტორი უშუალო მონაწილეა და თვითმხილველი იმ ამბებისა, რომელსაც გადმოგვცემს (დ. გოხოლეი შვილი, 1976, გვ. 107). ჩვენთვის საინტერესოა თხზულების ის მონაკვეთი, რომელშიც მოთხრობილია XIV ს. დასაწყისში, ეგვიპტის სახელმწიფოს მიერ მონღოლების წინააღმდეგ წარმოებულ ბრძოლების, კერძოდ ირანის ილხანი ყაენის ოლგეთის 1312-1313 წლებში სირიაში მოწყობილი ლაშქრობის შესახებ, რომელშიდაც მონაწილეობა მიუღიათ ქართველებს.

დავანდარნის თხზულების ფრაგმენტი არაბულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და შენიშვნები დაურთო დ. გოხოლეი შვილმა.

6. Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия, относящиеся къ Грузии. Т. I, съ 1768 по 1774 годъ. под редакцией А. А. Цагарели. С-Петербург, 1891.

წინამდებარე კრებულში შეტანილია XVIII ს. მეორე ნახევრის საქართველოს ისტორიის ამსახველი დოკუმენტური მასალა. ის წარმოადგენს

საქართველოსა და რუსეთის იმპერიის მეფეთა, სახელმწიფო უწყებების მაღალი თანამდებობის პირთა (ერეკლე II-ის, სოლომონ I-ის, მიტროპოლიტი მაქსიმე ქუთათელი, დას. საქართველოს კათალიკოსი იოსები - სოლომონ I-ის ძმა, სამეგრელოს მთავარი კაცია დადიანი, თავადი ანდრონიკაშვილი, რუსეთის სასახლის კარზე ერეკლე II-ის წარმომადგენელი ლეონ ბატონიშვილი, ეკატერინე II-ის, გრაფი პანინი, ვიცე-კანცლერი ა. გოლიცინი, თავადი მურავიოვი, გრაფი ჩერნიშევი, კაპიტანი იაზიკოვი, გენერალი ტოტლებენი...) მიმოწერას, პატაკებს, წერილებს, სიგელებს, ინსტრუქციებს, რელაციებს, ჩანაწერებს, მემუარებს, შეტყობინებებს... ამდენად, კრებულში შეტანილი მასალა პირველხარისხოვანი წყაროა XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველო-რუსეთის ურთიერთობის შესწავლისას. I ტომში სულ გამოქვეყნებულია 223 დოკუმენტი.

მასალები მოიძია, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო ალ. ცაგარელმა.

7. Гордеев Д., Материалы к обследованию Хонских древностей. საისტორიო მოამბე, ნაკვეთი I, თბ., 1924.

რუსეთის სენატმა 1819 წელს მიიღო გადაწყვეტილება დასავლეთ საქართველოში (იმერეთი, გურია, სამეგრელო) საეკლესიო ქონების აღწერის შესახებ. აღნიშნული განკარგულება განხორციელდა კავკასიის მთავარმართებლის გენერალ ერმოლოვისა და საქართველოს ეგზარქოსის თეოფილაქტე რუსანოვის მიერ. დასახელებულ სამივე ადმინისტრაციულ ერთეულში აღწერილი იქნა 150-მდე ეკლესია-მონასტერი კუთვნილი ქონებით. მათ შორის ხონის წმინდა გიორგის სახელობის ტაძარი, ხონის არქიეპისკოპოსის რეზიდენცია, საეკლესიო ინვეტარი, სამივე ეპარქიის მომსახურე პერსონალი საშტატო ერთეულით (როგორც სასულიერო, ასევე საერო პირები). წარმოდგენილი დოკუმენტი შედგენილია რუსულ ენაზე. მასში მოცემული მასალა საინტერესო ინფორმაციის შემცველია XVIII ს. მეორე და XIX ს. პირველი ნახევრის დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური, კულტურული და ეკლესიის მატერიალური მდგომარეობის ისტორიის კვლევისას.

მასალებს გამოკვლევა, შენიშვნები დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა დ. გორდეევმა.

8. Засс Феодор, Описание Кавказа (с краткимъ историческимъ и статистическимъ описаниемъ Грузии), С-Петербург, 1805.

წინამდებარე წიგნში წარმოდგენილია კავკასიის რეგიონში შემავალი მხარეები (ყაზარდო, ქისტეთი, ჩეჩნეთი, დაღესტანი, ოსეთი, ყუბანისპირეთი, საქართველო (საქართველოს ცალკეული მხარეები: იმერეთი, სამეგრელო, გურია, ახალციხის მხარე, ქართლი, კახეთი), იქ მაცხოვრებელი ხალხის აღწერილობა, წეს-ჩვეულებები, მმართველობის ფორმები, მათი ზოგადი ისტორია ეკონომიკური განვითარების დონე XIX ს. დასაწყისის მდგომარეობის მიხედვით, წარმოდგენილი ხალხის ურთიერთდამოკიდებულება...). ნაშრომში წარმოდგენილი მასალა ყურადსაღები ინფორმაციის შემცველია XIX ს. დასაწყისის კავკასიის ისტორიის მკვლევართათვის.

ნაშრომი ფრანგულიდან რუსულად თარგმნა, წინასიტყვაობა და კომენტარები დაურთო ი. ლანგენმა.

9. Записка капитана Языкова о Грузии. Грамоты и другие исторические докуменеты XVIII столетия, относящиеся къ Грузии, т. I, съ 1768 по 1774 годъ. Под редакцией А. А. Цагарели, С-Петербург, 1891.

კაპიტან იაზიკოვის მიერ შედგენილი ჩანაწერი აღმოსავლეთ საქართველოსა და სამეგრელოს მხარის შესახებ, მიუხედავად ავტორის ტენდეციურობისა ცალკეული საკითხების გაშუქებისას, გასათვალისწინებელი პირველწყაროა XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოს ისტორიისა და საქართველო-რუსეთის ურთიერთობების შესწავლისას.

მასალები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო პროფ. ალ. ცაგარელმა.

10. ს. კაკაბაძე, თულასძეთა სიგელი დავით ნარინის მიერ მიცემული, საისტორიო მოამბე I, თბ., 1925.

წარმოდგენილი წყალობის სიგელი ზარადხანის (ძველი სამხედრო იარაღის/საჭურვლის საწყობი. იხ., ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 98, თბ., 1955 წ.) უხუცესის ვახტანგ თულასძეს სახელზეა გაცემული 1291-1293 წლებში საქართველოს მეფის რუსუდანის ძის დავით VI ნარინის (1245-1293 წწ.) მიერ. სიგელი შედგენილია ზარადხანის/ზარადხანის მწიგნობრის გ. ი. სოფრომისძის მიერ.

სიგელი გამოსაცემად მოამზადა და განმარტებები დაურთო ს. კაკაბაძემ.

11. დ. კაციტაძე, რამდენიმე ცნობა “ჯამი ათ-თავარიხიდან“ (“მატიანეთა კრებული“) სადღუნ მანკაბერდელის შესახებ. საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები II, თბ., 1979.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს XIII-XIV სს. სპარსელი ისტორიკოსის რაშიდ ად-დინის (1241-1318 წწ.) აღნიშნული თხზულების I ტომში შეტანილი ცნობები XIII საუკუნეში საქართველოში “მოღვაწე“, ტიპური მედროვის სადღუნ მანკაბერდელის და მისი შვილის ხუტლუ ბულას შესახებ. წარმოდგენილ წყაროში სადღუნ ქართველადაა მოხსენიებული, ხოლო სომხური წყაროს მიხედვით (Киракос Гандзакецци, 1976, стр., 140) კი გასომხებული ქურთის შთამომავალია. ავტორის ინფორმაციით, სადღუნის შვილია ხუტლუ ბულა, რომელმაც გადამწყვეტი როლი ითამაშა საქართველოს მეფის დემეტრე II-ის (1270-1289 წწ.) სიკვდილით დასჯაში. ამ ამბებიდან ოთხი წლის შემდეგ, ქელათუ ყაენის (1291-1295 წწ.) ბრძანებით, თვით ხუტლუ ბულა დასაჯეს სიკვდილით.

რაშიდ ად-დინის თხზულებიდან ამოკრებილი ცნობები თარგმნა, გამოკვლევა და შენიშვნები დაურთო დ. კაციტაძემ.

12. კ. კუცია, “აჰსან ათ-თავარიხის“ ცნობები XV ს. საქართველოს შესახებ, საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები II, თბ., 1979 ირანის სეფიანთა დინასტიის შაჰების: შაჰ თამაზ I-ის (1524-1576 წწ.), შაჰ ისმაილ II-ისა (1576-1578 წწ.) და შაჰ მუჰამედ ხოდაბენდეს (1578-1587 წწ.) კარის ისტორიკოსის ჰასან რუმელუს თხზულებათა შორის საბატიო აღვილი უკავია კომპილაციური ხასიათის ნაწარმოებს “აჰსან ათ-თავარიხის“ (“საუკეთესო ისტორიათა შორის“). მასში შეტანილი ცნობები ასახავს XV ს. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ზოგიერთ საკითხს. კრებულში გამოქვეყნებულია აღნიშნული თხზულებიდან ამოკრებილი ათი ფრაგმენტი. მათში აღწერილია თურქმანული სახელმწიფოების მმართველების (ყარა იუსუფი, მირზა ისკანდერი, ჯეჰან შაჰი,

აჰმედ ჯელაირი, შაქის მფლობელი სიდი აჰმედი, თემურ ლენგის შვილი შაჰროში, უზუნ ჰასანი...) ურთიერთდამოკიდებულება, XV საუკუნის საქართველოში მათ მიერ განხორციელებული ლაშქრობების, საქართველოს მეფის კონსტანტინე I-ის (1407-1411წწ). ტრაგიკული აღსასრულის, ალექსანდრე I-ის (1412-1442წწ.) შესახებ და სხვა ამბები კრებულში შეტანილი ფრაგმენტები სპარსულიდან თარგმნა, წინასიტყვაობა და კომენტარები დაურთო კ. კუცია.

13. კ. კუცია, გრიგორ დარანაღცის ცნობები სიმონ I-ის სტამბოლში ტყვეობის შესახებ. საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები I, თბ., 1976.

XVI-XVII სს. სომეხი ისტორიკოსის გრიგორ დარანაღცის საისტორიო ნაშრომში “ყამთა აღწერილობა“ მოთხრობილია თავრიზის ბეგლარბეგის ჯადარ ფაშას მიერ 1599 წელს ქართლის მეფის სიმონ I-ის (1556-1569, 1577-1600 წწ.) დატყვევების, ტყვეობაში ყოფნისა და გარდაცვალების ამბები. უნდა აღინიშნოს, რომ ძალიან მწირი ცნობებია დაცული ქართულ წყაროებში სიმონ I-ის სიცოცხლის უკანასკნელი წლების შესახებ. ამ ხარვეზს გარკვეულწილად ავსებს დარანაღცის მიერ გადმოცემული ამბები. აღსანიშნავია, რომ ავტორს განსხვავებულად აქვს გადმოცემული სიმონ მეფის დატყვევებისა და გარდაცვალების ამსახველი მასალა. გრიგორ დარანაღცის ნაშრომიდან აღებული მასალა თარგმნა და კომენტარები დაურთო კ. კუცია.

14. მასალები საქართველოს ეკონომიკური ისტორიისათვის, წიგნი I, (ხელფასი, ქირა, ფასები), თბ., 1938, წიგნი II (ვალი, იჯარა, ვაჭრობა), თბ., 1953; წიგნი III (ეკონომიკა ქონება, აღმშენებლობა, სახელმწიფო), თბ., 1955; დანართი, I, II, III წიგნების ლექსიკონი და საძიებლები, თბ., 1957.

სამივე ტომში გამოქვეყნებული მასალა, ძირითადად, ეკონომიკური ხასიათისაა. სულ გამოქვეყნებულია 881 საბუთი. ყველაზე ადრინდელი 1667 წელს დაწერილი პირობის წიგნია. ყველაზე გვიანდელი 1820 წელს ეგნატე თუმანიშვილის მიერ შედგენილი შესრულებული სამუშაოს და გაცემული თანხის ანგარიშია. დოკუმენტებს თან ერთვის ცალკე წიგნად გამოცემული დანართი I, II, III ტომის ლექსიკონით და საძიებლებით. წარმოდგენილი ინფორმაციის მნიშვნელობის შესახებ ნ. ბერძენიშვილი აღნიშნავს: “მასალა მრავალმხრივი ცნობების შემცველია და საქართველოს ისტორიის აღნიშნული პერიოდის მეცნიერული შესწავლისათვის აუცილებელი“ (ნ. ბერძენიშვილი, 1938, გვ. IV).

წარმოდგენილი მასალა მოიძია, წინასიტყვაობა, შენიშვნები, პირთა, გეოგრაფიულ სახელთა, ტერმინთა საძიებლები, საფასეთა სახელები და ლექსიკონი დაურთო ნ. ბერძენიშვილმა, დანართი საძიებელითურთ შეადგინა მ. ბერძენიშვილმა.

15. XVI-XVIII სს. ოსმალური დოკუმენტური წყაროები, წიგნი I, თბ., 1987.

წარმოდგენილი კრებულის პირველი ტომში გამოქვეყნებულია ბულგარეთის დედაქალაქ სოფიის კირილესა და მეთოდეს სახელობის ბიბლიოთეკის აღმოსავლეთის განყოფილების არქივში დაცული მასალის მცირე ნაწილი, სულ 200 ერთეული. საბუთები სხვადასხვა ხასიათისაა და გაცემულია, ძირითადად, ოსმალეთის საფინანსო უწყების მიერ XVI-XVIII საუკუნეებში. დოკუმენტების მნიშვნელობის შესახებ ნ. შენგელია აღნიშნავს: “როგორც სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს, ასევე საქართველოს ცალკეული რეგიონების შესახებ არსებული

ოსმალური დოკუმენტური წყაროების შესწავლა, თარგმან-კომენტირება და სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოტანა ბევრ საინტერესო საკითხს მოჰყვნს შუქს. ეს დოკუმენტები საუკეთესო წყაროა, როგორც საკუთრივ საქართველოს, ისე მეზობელი ქვეყნების პოლიტიკური ისტორიის, ეკონომიკის, კულტურის, ისტორიული გეოგრაფიის, ონომასტიკისა და სხვათა შესასწავლად (XVI-XVII საუკუნეების ოსმალური დოკუმენტური წყაროები, თბ., 1987, გვ. 9). თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავლით, ტერმინოლოგიური ლექსიკონით, ფაქსიმილეებითა და საძიებლებით გამოსაცემად მოამზადა ნ. შენგელიამ.

16. ოსმალური დოკუმენტური წყაროები საქართველოსა და ამიერკავკასიის შესახებ (XVII-XVIII სს.), წიგნი II, თბ., 1989.

წინამდებარე წიგნში გამოქვეყნებულია ქალაქ სოფიის კირილესა და მეთოდეს სახელობის სახალხო ბიბლიოთეკის აღმოსავლური განყოფილების არქივში დაცული ოსმალური დოკუმენტები, სულ 81 ერთეული. მასში დაცულია ოსმალეთის მთავარი საფინანსო უწყების მიერ XVII-XVIII სს. გაცემული სხვადასხვა ხასიათის ცნობები (განკარგულებები, წერილები, სიგელები, მოსახლეობის აღწერის მასალები), რომლებიც შეეხება სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს სხვადასხვა რაიონს (შურაგელი, მცირე არტაანი, სურმენე, ყარსი, მამირვანი, ჩილდირი, გეჩვანი, ახალქალაქი, ჭანეთის მხარე). გამოქვეყნებულ მასალაში მოცემული ინფორმაცია, ასევე, შეეხება თბილისის, გორის, ხერთვისის, ახალციხის, არტაანის, ახალქალაქის, ბათუმის, გონიოს, ფოთის, ციხისძირის, სოხუმის, აწყურის არზრუმის, ერევნის, ცუცხვათის და ამიერკავკასიის მთელ ტერიტორიაზე არსებულ სხვა ციხეებს, მათში განლაგებული გარნიზონების შეიარაღებას, მათ ფინანსურ უზრუნველყოფას და სხვა საკითხებს. ამდენად, სხვადასხვა ინფორმაციის შემცველი დოკუმენტები საუკეთესო წყაროა XVII-XVIII სს. საქართველოსა და მთლიანად ამიერკავკასიის ქვეყნების ისტორიის მკვლევართათვის.

თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავლით, ფაქსიმილეებითა და საძიებლებით გამოსაცემად მოამზადეს ა. ველაკოვა და ნ. შენგელიამ.

17. გ. პაიჭაძე, რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (XVIII ს. I მეოთხედი), თბ., 1960.

წინამდებარე წიგნში გამოქვეყნებულია 12 დოკუმენტი (რუსეთის იმპერატორ პეტრე I-ის, ქართლის მეფე ვახტანგ VI-ის, პორუჩიკების ნ. კუდრიავცოვის, ი. ტოლსტოის, შემახაში რუსეთის ვიცე-კონსულის ა. ბასკაკოვის, ირანში რუსეთის ელჩის - შემდეგში ასტრახანის გუბერნატორის ა. ვოლინსკის, ზ. ხერხეულიძის წერილები, დღიურები, ანგარიშები და ვახტანგ VI-ის ამაღლის წევრთა 1724 წ. ნუსხა). აღნიშნული დოკუმენტების გარდა, ავტორს წიგნში შეტანილი აქვს სამხედრო საბჭოს, საგარეო საქმეთა კოლეგიის (სამინისტროს) სხდომის ოქმების, ასევე, ასტრახანის გუბერნატორის ა. ვოლინსკის, კონსტანტინეპოლში რუსეთის რეზიდენტის ი. ნებლუევის მოხსენებითი ბარათების, დღიურების, ბრძანებულებებისა და სხვა დოკუმენტების ფრაგმენტები. გამოქვეყნებულ დოკუმენტებში კარგად ჩანს, რომელ ქვეყანას რა ინტერესები ამოძრავებდა, მოქმედების როგორი გეგმა და ფორმა ჰქონდათ არჩეული ამიერკავკასიაში, მათ შორის საქართველოში, მიმდინარე მოვლენებისადმი. ამდენად, წარმოდგენილი დოკუმენტები კარგი წყაროა XVIII ს. I მეოთხედის

ამიერკავკასიის, და მათ შორის საქართველოს, ისტორიის კვლევისას. გამოქვეყნებული მასალა რუსულ ენაზეა შედგენილი.

დოკუმენტები მოიძია, შესავალი, გამოკვლევა და შენიშვნები დაურთო გ. ბაიჭაძემ.

18. გ. ყორყოლიანი, ერთი ცნობა ნასერი ხოსროუს “საფარ-ნამედან“. საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები, II, თბ., 1979.

XI ს. ცნობილი სპარსელი პოეტის, ისმაილიტი მოღვაწისა და მოგზაურის, ნასერ ხოსროუს თხზულება “საფარ ნამეში“ (“მოგზაურობის წიგნი“) დაცულია ერთი ცნობა, რომელიც ასახავს საქართველოსა და ეგვიპტეს შორის XI საუკუნეში არსებულ ურთიერთობას. საუბარია ეგვიპტეში 1047 წ. სექტემბერ-ოქტომბერში ნილოსის არხის გახსნისადმი გამართულ ზეიმზე. მოწვეულ სტუმართა შორის (მალრიბიდან-ტუნისი, ალჟირიდან, მაროკოდან, ლიბიიდან, მავრიტანიიდან, იემენიდან, ნუბიიდან, სლავთა ქვეყნიდან, შაბაშიდან-ეთიოპიიდან, ინდოეთიდან, ბიზანტიიდან...) იყვნენ ქართველ მეფეთა ვაჟები (წყაროში მითითებული არაა მათი სახელები, ამიტომ სამეცნიერო წრეებში ამ საკითხთან დაკავშირებით აზრთა სხვადასხვაობაა).

ნასერ ხოსროუს თხზულებიდან ამოკრებილი მასალის რამდენიმე ფრაგმენტი თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო გ. ყორყოლიანმა.

19. საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან (1707 წ. მარტი-1714 წ. დეკემბერი). ნაწილი I, თბ., 1975 წ.

წინამდებარე კრებულში გამოქვეყნებულია უცხოენოვანი საბუთები (ფრანგულ, იტალიურ და ლათინურ ენებზე), რომელთაც თან ერთვის ქართული თარგმანი. მასში მოცემულია საქართველო-საფრანგეთისა და საქართველო-ვატიკანის ურთიერთობის ამსახველი მასალა. ასევე, სულხან-საბა ორბელიანის დიპლომატიური მისიის მომზადება ვერსალსა და ვატიკანში, მოლაპარაკება და შედეგები. ინფორმაცია ეხება, ასევე, საფრანგეთის წარმოებულ პოლიტიკას აღმოსავლეთში (საქართველოში, ირანში, თურქეთში). წარმოდგენილი დოკუმენტები საუკეთესო ბირველწყაროა XVIII საუკუნის I მეოთხედის საქართველოს ისტორიის კვლევისას. სულ გამოქვეყნებულია 77 დოკუმენტი.

დოკუმენტები თარგმნა, გამოკვლევა და განმარტებები დაურთო ი. ტაბაღულამ.

20. მ. სვანიძე, ბასიანის ლივას 1579-1580 წ. კანუნ-ნამე. საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები I, თბ., 1976.

კრებულში წარმოდგენილ დოკუმენტს, ბასიანის ლივას კანუნ-ნამეს, დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ოსმალთა ბატონობის ეპოქაში საქართველოს ერთ-ერთი ძირძველი, ბასიანის მხარის სოციალ-ეკონომიკური და აგრარული ურთიერთობების შესასწავლად. დოკუმენტის მნიშვნელობის შესახებ მ. სვანიძეს აღნიშნული აქვს, “მიუხედავად იმისა, რომ მხარეში ოსმალური მიწისმფლობელობის და მიწათსარგებლობის წესები და ოსმალური საგადასახადო სისტემა იყო გაბატონებული, მოსახლეობის უმრავლესობა ქრისტიანი იყო. საყურადღებოა ის ფაქტიც, რომ სამღვდელოებისა და ფეოდალების ერთი ნაწილი ქრისტიანობით ფლობდა მიწებს და სხვა“ (მ. სვანიძე, თბ., 1976, გვ. 115). წარმოდგენილი დოკუმენტი თარგმნა და შენიშვნები დაურთო მ. სვანიძემ.

21. ე. სიხარულიძე, ას-სამ' ანის ცნობები საქართველოს შესახებ. საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები I, თბ., 1976.

XII ს. არაბი მეცნიერის ას-სამ' ანის მრავალრიცხოვან შრომათაგან ჩვენამდე სრულად მოაღწია 8 ტომისაგან შემდგარმა "ქითაბ ალ-ანსაბმა" ("გენეალოგიათა წიგნი"). ე. სიხარულიძის განმარტებით, "თხზულება წარმოადგენს ნისბების (წარმომავლობის სახელთა) კრებულს, ჩვენი ტერმინოლოგიით გვარების წიგნს..." (ე. სიხარულიძე, 1976, გვ. 46). თხზულებაში მოცემულია გეოგრაფიულ ადგილთა ზუსტი განსაზღვრა, ოჯახების გენეალოგიები, თბილისში მოღვაწე ცნობილ მეცნიერთა მოკლე ბიოგრაფიები და მათი შრომების ჩამონათვალი.

ას-სამ' ანის თხზულებიდან აღებული ორი ნაწყვეტი თარგმნა, ავტორის მოკლე ბიოგრაფიული ცნობები დაურთო ე. სიხარულიძემ.

22. ე. სიხარულიძე, იბნ შაუკალი თბილისის შესახებ. საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები I, თბ., 1976.

X საუკუნის არაბმა მოგზაურმა, გეოგრაფმა და ვაჭარმა იბნ შაუკალმა, რომელიც თბილისში ჩამოვიდა X ს. შუა ხანებში, თავის თხზულებაში "წიგნი დედამიწის აღწერილობის შესახებ" დავითოვან X საუკუნის თბილისის აღწერილობა. მასში დაცული ცნობები სანდოა, რადგან შაუკალს თავისი თვლით აქვს დანახული და მოსმენილი, რასაც ავსებს. თხზულებაში ავტორი ყურადღებას ამახვილებს თბილისისა და მის ირგვლივ მდებარე ტერიტორიების გეოგრაფიულ მონაცემებზე (რელიეფი, დასახლებული პუნქტების ტიპოგრაფია, მცენარეთა და ცხოველთა სამყარო), ეკონომიკური, კულტურული, ისტორიული და ეთნოგრაფიული ხასიათის საკითხებზე. ე. სიხარულიძის განმარტებით, "ავტორი მიუთითებს იმდროინდელი თბილისის სიდიდესა და სიძლიერეზე, აღნიშნავს ქალაქის სიმიდრესა და ფასების სიიადეს, ხაზს უსვამს თბილისელთა დამოკიდებულებას მეცნიერებისადმი, მოსახლეობის გულუხვობასა და სტუმართმოყვარეობას..." (ე. სიხარულიძე, თბ., 1976 წ. გვ., 32). ამდენად შაუკალის თხზულება საინტერესო ინფორმაციის შემცველია X ს. თბილისის შესახებ.

შაუკალის თხზულებიდან აღებული ფრაგმენტი თარგმნა, ავტორისა და მისი თხზულების შესახებ ინფორმაცია და შენიშვნები დაურთო ე. სიხარულიძემ.

23. ნ. შენგელია, ოსმალთა ისტორიკოსი ჩელები-ზადე თბილისისა და გორის ციხეების დაპყრობის შესახებ. აღმოსავლური ფილოლოგია III, თბ., 1973.

XVIII ს. I ნახევრის თურქი ისტორიკოსის ჩელები-ზადეს (1685-1760 წწ.) ნაშრომი მოიცავს 1723-1729 წლების თურქეთის ისტორიის ამსახველ მასალას. მასში დაწვრილებით, ქრონოლოგიური თანმიმდევრობითაა აღწერილი ოსმალეთისა და მისი მომიჯნავე ქვეყნების ისტორია. თხზულების ავტორს, როგორც სულთნის კარის ოფიციალურ მემკვიდრეს, ხელი მიუწვდებოდა ნებისმიერ დოკუმენტზე, მათ შორის სახელმწიფოთა შორის მიმოწერის მასალებზე. ამდენად, წარმოდგენილი მასალა პირველხარისხოვანი წყაროა ოსმალეთსა და სხვა ქვეყნებს შორის (საქართველო, ირანი, რუსეთი, საფრანგეთი ავსტრია-უნგრეთი...) ურთიერთობის გასაშუქებლად. აქვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ მასში დეტალურადაა აღწერილი საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე 1723-1729 წლებში მომხდარი ამბები.

ჩელები-ზადეს თხზულებიდან შერჩეული მასალა თარგმნა, შენიშვნები დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა ნ. შენგელიამ.

24. ნ. შენგელია, ოსმალური დოკუმენტური წყაროები ამიერკავკასიის ქვეყნების ისტორიისათვის. კავკასიურ-ახლოაღმოსავლური კრებული II, თბ., 1962.

წინამდებარე კრებულში გამოქვეყნებულია ორი ოსმალური დოკუმენტი:

I. “გურჯისტანის კანუნ-ნამე“. დოკუმენტი შედგენილია 1573/1574 წელს საქართველოს სამხრეთი პროვინციებისათვის (ყოფილი სამცხის საათაბაგო). მასში დაცული მასალა კარგ ინფორმაციას იძლევა თურქების მიერ საქართველოს ამ კუთხის დაპყრობის შემდეგ შექმნილი სოციალ-ეკონომიკური საკითხების კვლევისას.

II. “განჯის ეიალეთის კანონის არსი“ 1727 წლითაა დათარიღებული, რომელიც შედგენილია თურქების მიერ მთელი ამიერკავკასიის, და მათ შორის აზერბაიჯანის, დაპყრობის შემდეგ. დოკუმენტში ყურადსაღები ცნობებია დაცული აზერბაიჯანის ეკონომიკური მდგომარეობის შესახებ. დაწვრილებითაა აღწერილი მეურნეობის სხვადასხვა დარგი, მოსახლეობაზე გაწერილი გადასახადები, განსაზღვრულია საქონლის ყოველ საბაღნეზე და მსახურთათვის დაწესებული გადასახადი. ამდენად, წარმოდგენილი დოკუმენტები საუკეთესო პირველწყაროა საქართველოსა და აზერბაიჯანში ოსმალთა ბატონობის დამკვიდრების, გავრცელების და სოციალურ-ეკონომიკური საკითხების შესასწავლად.

დოკუმენტები მოიძია, თურქულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ნ. შენგელიამ.

25. შ. ჩხეტია, გლეხების აჯანყება 1863 წელს სამეგრელოში. მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვეთი I, 1937.

გამოქვეყნებული დოკუმენტი წარმოადგენს ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორის კანცელარიის მმართველის აბაშიძის მიერ 1863 წლის ნოემბერში მეფისნაცვლის კანცელარიაში გაგზავნილ მოხსენებით ბარათს 1863 წლის მაისში სენაკის ოლქის სოფელ თამაკონში ჯანაშიებისა და ფაცაცების მიერ მომხდარი აჯანყების შესახებ. მასალა საუკეთესო წყაროა მკვლევართათვის XIX საუკუნის მეორე ნახევარში დასავლეთ საქართველოში (სამეგრელოში) მიმდინარე სოციალ-ეკონომიკური საკითხების შესწავლისას.

დოკუმენტს გამოკვლევა, შენიშვნები დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა შ. ჩხეტიამ.

26. შ. ჩხეტია, ტფილისის ისტორიისათვის. მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვეთი I, თბ., 1938.

წარმოდგენილ სამეცნიერო ნარკვევს თან ერთვის მდიდარი დოკუმენტური მასალა, რომელიც რამდენიმე ჯგუფადაა დაყოფილი:

I. ტფილისის მედიკურ-ტოპოგრაფიული აღწერილობა.

II. ტფილისის 1864-1865 წლების სტატისტიკური აღწერილობა.

III. ტფილისის 1864-1865 წლების მოსახლეობის ცხრილი, წოდებათა, ეროვნებათა და სარწმუნოებათა მიხედვით.

IV. ტფილისში 1862-1868 წლებში გამოცემული წიგნებისა და ბროშურების ცხრილი შინაარსისა და წლების მიხედვით.

V. ტფილისის 1867 წლის გეგმა შედგენილი თბილისის ქალაქის სამმართველოს მიერ.

მასალა მოიძია, სამეცნიერო ნარკვევი, შენიშვნები, საძიებლები დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა შ. ჩხეტიამ.

27. გ. ჯაფარიძე, იბნ ალ-ასირის ერთი ცნობის შესახებ. საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები I, თბ., 1976.

არაბი ისტორიკოსის იბნ ალ-ასირის (1160-1234 წწ.) თხზულებაში “თაბ ალ-ქამილ ფი-თ-თა’ რიბ” (ბ. სილაგაძის მიხედვით, “თარის ალ-ქამილ“. ბ. სილაგაძე, 1971, გვ. 63) დატულია ცნობა XI საუკუნის საქართველოს ისტორიის საკითხთან დაკავშირებით. კერძოდ, წყაროში დატული ცნობის მიხედვით, 1048 წლის 18 ივლისს ბასიანში სელჯუკთა ლაშქარსა და ბიზანტია-საქართველოს გაერთიანებულ არმიას შორის გამართულ ბრძოლაში სელჯუკთა სარდალს, იბრაჰიმ ინალს (სელჯუკთა სულთნის თორღულ-ბეგის ნახევარძმა) ტყვედ ჩავარდნია კლდეკარის ერისთავი ლიპარიტ IV ბაღვაში. მასში, საუბარია, ასევე, სულთან თორღულ-ბეგის (დაახლოებით 993-1063 წწ.) მიერ ლიპარიტის ტყვეობიდან განთავისუფლების შესახებ.

ალ-ასირის თხზულებიდან აღებული ცნობა თარგმნა, შენიშვნები, კომენტარები დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა გ. ჯაფარიძემ.

დაძველებული ლიტერატურა

ც. აბულაძე, 1973 - ც. აბულაძე, ოსმალობის ხანის სამი თურქული ფირმანი, აღმოსავლური ფილოლოგია, III, თბ., 1973.

გ. ბერაძე, 1976 - გ. ბერაძე, მასალები XII საუკუნის საქართველოს ისტორიისათვის იბნ ისქანდიარის თხზულებაში, საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები, წიგნი I, თბ., 1976.

გ. ბერაძე, 1979 - გ. ბერაძე, ირან-საქართველოს დიპლომატიური ურთიერთობის ისტორიიდან XVI ს. მიწურულში. საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები, წიგნი II, თბ., 1979.

დ. გოჩოლეიშვილი, 1976 - დ. გოჩოლეიშვილი, იბნ ად-დავანდარბ 1312/13 წლის ქართველთა ერთი ლაშქრობის შესახებ. საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები, წიგნი I, თბ., 1976.

მასალები საქართველოს ეკონომიკური ისტორიისათვის, წიგნი I, თბ., 1938.

კ. განძაკეცი, 1976 - Киракос Гандзакечи, История Армении, М. 1976.

მ. სვანიძე, 1976 - მ. სვანიძე, ბასიანის ლივას 1579/80 წლის კანუნ-ნამე. საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები, წიგნი I, თბ., 1976.

ბ. სილაგაძე, 1971 - ბ. სილაგაძე, იბნ ალ-ასირის თხზულების “თარბ-ალ-ქამილი-ს“ ერთი ადგილის დადგენისათვის. ქართული წყაროთმცოდნეობა, III, თბ., 1971.

ე. სიხარულიძე, 1976 - ე. სიხარულიძე, ას-სამ ანონ ცნობები საქართველოს შესახებ, საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები, წიგნი I, თბ., 1976.

ე. სიხარულიძე, 1976 - ე. სიხარულიძე, იბნ ჰაუკალი თბილისის შესახებ. საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები, წიგნი I, თბ., 1976.

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ.IV, თბ., 1955.

ნ. შენგელია, 1987 - ნ. შენგელია, XVI-XVIII სს. ოსმალური დოკუმენტური წყაროები, წიგნი I, თბ., 1987.

EMZAR CHANTURIDZE, SALOME CHANTURIDZE

SOURCES ABOUT HISTORY OF GEORGIA KEPT IN ILIA TCHAVTCHAVADZE SCIENTIFIC LIBRARY

We continue publications about sources about history of Georgia kept in Ilia Tchavtchavadze Scientific Library.

Notes selected for this work primarily refer to political, social, economic, financial and law issues of Georgia. Presented documents are of different character: original and compiled sources; fragments took from the works of different authors, orders gave from different state organs, orders, instructions; epistolary materials; descriptive materials ... over all 1440 units of document is presented.

Presented materials are selected from scientific selective works of different title: "History teller", Oriental philology, TSU "Works", (Oriental studies), "Oriental materials of history of Georgia", "Caucasian-oriental selective works". Documents are mainly written in Georgian, Armenian, Persian, Arabic, Turkish, Russian, Latin languages and they are published together with Georgian translation.

Certain part of published materials in this work as well as previous works are considered to be lost according to researchers' explanations. Some documents are published in different sources with changed version. Thus the importance of presented materials as sources is huge for history researchers of Georgia and the whole Caucasus.

**თურქეთის რესპუბლიკის მარმარილოს გლეხის
რეგიონების ეთნიკური ქართულებით დასახლებული
ბარიტორიის ისტორიული დემოგრაფიის საკითხები**

XIX საუკუნის მეორე ნახევარში კავკასიიდან მოსახლეობის იძულებითი გადასახლება ოსმალეთის იმპერიაში მუშაჭიროების სახელითაა ცნობილი. რუსეთ-თურქეთის ომის დასრულების შემდეგ, 1879 წლის 27 იანვარს, რუსეთსა და ოსმალეთს შორის კონსტანტინეპოლის ზავი გაფორმდა. ზავის მე-7 მუხლი ითვალისწინებდა მოსახლეობის თავისუფალ გასახლებას თურქეთში. ხელშეკრულება ითვალისწინებდა 1882 წლის 3 თებერვლამდე ემიგრაციის დასრულებას. ხელშეკრულების ვადის გასვლის შემდეგ დარჩენილი მოსახლეობა რუსეთის ქვეშევრდომად ითვლებოდა.

კონსტანტინეპოლის ტრაქტატის გამოქვეყნებიდან განსაკუთრებული მასობრივი ხასიათი მიიღო მუშაჭირობამ ყარსის ოლქიდან, საიდანაც თითქმის სამჯერ მეტი მოსახლეობა გადასახლდა ოსმალეთში, ვიდრე ბათუმის ოლქიდან.

ბათუმის ოლქიდან მოსახლეობის გასახლებაში გადამწყვეტი როლი ითამაშეს თურქმა მოხელეებმა და აგენტებმა, რომლებიც ყველა ხერხს იყენებდნენ იმისათვის, რომ მოსახლეობა გადაესახლებინათ, ისინი ქრთამით, რელიგიურ თემებზე სპეკულირებით, ძალადობით მოსახლეობას ერეკებოდნენ თავიანთი მამაპაპეული მიწა-წყლიდან.

ბათუმის ოლქიდან ყველაზე ფართო მასშტაბით გასახლება ქობულეთიდან მოხდა; ქობულეთი ყველაზე ახლოს ეკონომიკურად და ნათესაობრივად გურიასთან იყო გადაჯაჭვული და მიწათმოქმედებით ამ რეგიონში ყველაზე დაწინაურებული იყო. საოცარია, მაგრამ სწორედ აქედან გასახლდა ყველაზე მეტი მოსახლეობა. შამშე მეგრელიძის ცნობით, 1879 წელს გასახლების შემდეგ ქობულეთში 2000 მცხოვრებიდან 500 დარჩენილიყო, ხოლო მახლობელი სოფლები სრულიად გაჩანაგებული და გაპარტახებული იყო.

ომის დამთავრების შემდეგ რუსეთი კავკასიური სამფლობელოების კოლონიზაციას აქტიურად შეუდგა. ახლადშეერთებული ტერიტორიის მოსახლეობას უფლება ეძლეოდა სამი წლის განმავლობაში გაეყიდა ქონება და ოსმალეთში გადასახლებულიყო.

რუსეთის ჯარის ნაწილებმა ბათუმი უკვე ომის დამთავრების შემდეგ, აგვისტოში დაიკავეს. რუსეთის ჯარის ნაწილების მიერ ბათუმისა და ყარსის ოლქების დაკავების შემდეგ მოსახლეობაში შეიმჩნეოდა მოლოდინი, რომ რუსეთის ჯარები ამ მხარეებს მალე დატოვებდნენ, მაგრამ როდესაც ყველაფერი გაირკვა, მაჰმადიანი მოსახლეობა მშობლიური მხარის დატოვებისათვის ზრუნვას შეუდგა. რუსეთის იმპერიის ხელისუფლება ამ პროცესს ხელს არ უშლიდა, პირიქით, ხელსაც უწყობდა.

1878 წ. 1 სექტემბერს გენერალ-მაიორი კ. კომაროვი დაინიშნა ბათუმის ოლქის გუბერნატორად. იმავდროულად, კ. კომაროვს შეატყობინეს, რომ

მისდამი რწმუნებული ოლქის მოსახლეობას თუ ოსმალეთში გადასახლების სურვილი ექნებოდა, ამაში ხელი არ უნდა შეეშალა, მხოლოდ საჭირო წესრიგი დაემყარებინა, რომ მღელვარება არ მომხდარიყო; გადასახლება დანიშნულ ვადაში სავსებით თავისუფალი უნდა ყოფილიყო.

1879 წ. 4 თებერვალს ყარსის გუბერნატორმა მითითება მიიღო, ყარსის ოლქის მუსლიმი მოსახლეობა არ შეეკავებინათ, პირდაპირი თუ არაპირდაპირი გზით, ოსმალეთში გადასახლებისაგან. რუსეთის იმპერიის ხელისუფლება ფიქრობდა, რომ რუსები ჩაესახლებინა და დაემკვიდრებინა ამ სტრატეგიულ მხარეში და ამიტომ მათთვის ხელსაყრელი პირობების შექმნას ცდილობდა.

მაჰმადიანი ქართველები ოსმალეთში ბათუმის ოლქიდან აქტიურად მიგრირდებოდნენ. თითქმის მთლიანად დაიცალა მურღლულის ხეობა, ბევრი გადასახლდა ქვემო გურიიდან, ქვემო აჭარიდან. კავკასიის არმიის მთავარსარდლის მოადგილე დ. სვიატოპოლკ-მირსკი 1878 წ. 15 ოქტომბერს ბათუმის სამხედრო გუბერნატორს წერდა: “ბათუმის ოლქის მიღებით რუსეთმა მიიღო ბუნებრივი სიმაგრე კავკასიის საზღვრების ყველაზე უფრო საშიშ კუთხეში, რომელსაც ჰყავს მებრძოლი და ნახევრად დაუმორჩილებელი მოსახლეობა, ხალხი რომელიც თურქეთთანაა დაკავშირებული რელიგიით, ამიტომ იგი საშიშ ელემენტს წარმოადგენს ციხის შიგნით და მისი იქ ყოფნა შეუძლებელია”. მას საჭიროდ მიაჩნდა ამ ხალხის ასიმილირება, ან გასახლება. “ვიდრე ეს არ მოხდება, - წერდა იგი, - ბათუმის ოლქის შექმნა კავკასიაში ჩვენი გაძლიერების ნაცვლად დასუსტება იქნება”. ამიტომ იგი მოითხოვდა ხელი არ შეეშალათ მოსახლეობის გასახლებისათვის, “ადგილობრივი მოსახლეობა უნდა მოვიცილოთ”.

1880 წ. ხელისუფლებისთვის მოულოდნელად მურღლულის ხეობიდან სოფლების 66% გადასახლდა. მოელოდნენ დანარჩენი მოსახლეობის ერთი ნაწილის წასვლასაც შემოდგომაზე, ან მომდევნო წლის გაზაფხულზე. ბათუმის ოლქის გუბერნატორი კ. კომაროვი შეეცადა მათი გადასახლების მიზეზები გამოეკვლია. აღმოჩნდა, რომ მურღლულის მკვიდრი ახალგაზრდები, ამ მხარის ოსმალეთის შემადგენლობაში ყოფნის დროს, სტამბოლში მუშაობდნენ, რამდენიმე წლის სამსახურის შემდეგ მნიშვნელოვანი თანხით დაბრუნდნენ სოფელში, მოაწყვეს სახლები და მდიდრულად ცხოვრობდნენ; ეწეოდნენ ვაჭრობას, ჭოროხის ხეობიდან საქონელი ხოფაში გადააჰქონდათ; ბევრი მათგანი კარგ ადგილებს იძენდა მარმარილოს ზღვის პირას და მშობლიურ მხარეს ტოვებდა; რუსული სამხედრო საგუშაგოებისა და საბაჟოების გამო, ისინი კარგავდნენ თავიანთი საქონლის გასაღების საშუალებას, რაც მათ ოსმალეთში გადასახლებისაკენ უბიძგებდა.

ოსმალეთში გადასახლებულმა მოსახლეობის დიდმა ნაწილმა ხელუხლებლად დატოვა ბაღები, საფუტკრეები, მოვლილი ბაღები, სახლები... მურღლულის ხეობის დაცარიელების შემდეგ დადგა საკითხი, რომ თავისუფალ ადგილებში ვინმე ჩამოესახლებინათ.

1880 წ. მაჭახლიდან, მურღლულიდან, შავშეთიდან ბევრი გადასახლდა. 1881 წ. მაჭახელში იმოგზაურა ბათუმის ოლქის გუბერნატორმა კ. კომაროვმა. მაჭახელში 26 სოფელში 1600 კომლი ყოფილა. გუბერნატორის იქ ყოფნისას 800 კომლი უკვე გადასახლებული იყო, დანარჩენი 800 კომლიც, საზაფხულო სამუშაოების დასრულების შემდეგ, გადასახლებას აპირებდა. სხვა ცნობით,

მაჭახელში 1500 კომლი, 7500 კაცი ცხოვრობდა. აქედან 1881 წლამდე უკვე გასახლებულა 4 000 კაცი. კ. კომაროვის მაჭახელში ყოფნის შემდეგ მოსახლეობა არ გადასახლებულა და 800 კომლი ადგილზე დარჩა. როგორც ჩანს, მან ადგილობრივი მოსახლეობა დაარწმუნა, რომ მათ ყოფასა და ტრადიციებს საფრთხე არ ემუქრებოდა.

მაჭახლიდან კ. კომაროვი მურღულის ხეობაში გადავიდა. გუბერნატორს აქაც იგივე სურათი დახვდა. იყო სოფლები, სადაც არავინ იყო დარჩენილი. გუბერნატორს მურღულში დაუთვალეიერებია სოფლები: გურბინა, ზანზული, ღურჩა, ალუჩა, კაპარჯეთი, კორდეთი. ამ სოფლებიდან მას გავლენიანი პირები მიუწვევია გასახლების მიზეზების გასარკვევად. კ. კომაროვთან საუბრის შემდეგ იქიდან არავინ გადასახლებულა, თუმცა, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მოსახლეობის ძირითადი ნაწილი, 66% აქედან 1880 წ. გადასახლდა.

სხვა ცნობით, მურღულის 10 ათასი მცხოვრებიდან 500 კომლი, ანუ 4 ათასი კაცი გადასახლებულა.

1882 წ. 3 თებერვალს გადასახლების ოფიციალური ვადა დასრულდა. ამის შემდეგ იყო მოსახლეობის გადასახლების მხოლოდ ცალკეული შემთხვევები და მას მასობრივი ხასიათი არ ჰქონია. ხშირი იყო ნათესავეების წაყვანა ახალ საცხოვრისში.

რაც შეეხება მუჭაჩირობის მიზეზებს: ქართველი საზოგადოების მოწინავე ნაწილი კარგად ხვდებოდა, ასე რომ, ეს პროცესი ნაკლებად იყო რელიგიური მიზეზით გამოწვეული, რომ მისი საფუძველი რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის იყო. ეს თვალსაზრისი ნათლად გამოხატა გრ. ორბელიანმა, რომელიც მაშინ ბარბარე ორბელიანს გულისტკივილით წერდა: “თავადი ლევანი (ლევან მელიქიშვილი, - ბ. ხ.) ბათუმის ოლქის დასახედავად წავიდა, საიდანაც თითქმის მთელი ხალხი აპირებს გადასახლებას. ასე გაურბიან ჩვენს მართვა-გამგეობას ყველანი: ყირიმი დიდი ხანია დაცალიერდა, აფხაზეთიც აგრევე; დაცალიერდა და გატიალდა ყარსის ოლქი; რიგი ახლა აჭარაზე მიდგა”.

მუჭაჩირები ოსმალეთში ორი გზით მიდიოდნენ: ყარსის ოლქიდან – ძირითადად ხმელეთით, ბათუმის ოლქიდან – ზღვით. საშინელი სანახაობა იყო გამგზავრება. მშობლიური მიწა-წყლიდან აყრილი და ბათუმში ჩამოსული ასობით ადამიანი, დიდი თუ პატარა, ოსმალეთში მიმავალი გემის მოლოდინში ქუჩებში ათევდა ღამეს: მშიერ-მწყურვალნი, შიშველ-ტიტველნი, ძუძუმწოვარა ბავშვებით, შიმშილისაგან დასუსტებულნი და ავადმყოფნი. გამგზავრებისას ისინი ტირილით ეთხოვებოდნენ სამშობლოს. “დროების” კორესპონდენტი აღწერს ფოცხოვიდან გასახლებულთა წასვლას. საცოდაობა იყო მათი ნახვა: ტირილითა და ვაი-ვაგლახით ეთხოვებოდნენ აქაურობას.

ქართველი საზოგადოების მოწინავე ნაწილმა დაიწყო ბრძოლა მუჭაჩირობის შესაჩერებლად და გადასახლებულთა სამშობლოში დასაბრუნებლად. ამ მხრივ ბევრი გააკეთეს გ. წერეთელმა, ს. მესხმა, გრ. გურიელმა და სხვ. ამის შედეგად გადასახლების პროცესი სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოდან შენედა და მუჭაჩირთა ნაწილიც სამშობლოში დაბრუნდა. ოსმალეთში გადასახლებული ქართველი მუჭაჩირები დასახლდნენ შავი ზღვის სანაპიროზე (ჭანეთი), ქვეყნის დასავლეთ ნაწილში, მარმარილოს ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე, ნაწილი კი სტამბოლსა და სხვა ქალაქებში გაიფანტა.

გადასახლებული მოსახლეობის ნაწილი გზაში იხოცებოდა, ნაწილი კი, — ადგილზე ჩასვლის შემდეგ. რა თქმა უნდა, რთული იყო ახალი საცხოვრისის შეგუება, ადაპტაცია ძალიან გაუჭირდათ.

მუშაჭირთა უმრავლესობა პირველად ზოფისა და ტრაპიზონის მიდამოებში გადაიყვანეს და იქიდან ოსმალეთის სხვადასხვა პროვინციაში გაასახლეს. უმრავლესობა ისეთ ადგილებზე დასახლეს, საიდანაც ადგილობრივი მოსახლეობა, ცუდი კლიმატური პირობებისა და მოუსავლიანობის გამო სხვაგან გასახლებულა, ბუნებრივია, რომ ასეთ პირობებში ჩავარდნილი ადამიანები სხვა ადგილებს ეძებდნენ საცხოვრებლად. მუშაჭირთა უმრავლესობა არ დაეცა და გააგრძელა აქტიური ცხოვრება; ამას მოჰყვა ადგილობრივ მოსახლეობასთან დაპირისპირება.

2013 წლის აგვისტოს თვეში სამეცნიერო ექსპედიციის ფარგლებში საშუალება გვქონდა მარმარილოს ზღვის რეგიონში მცხოვრები ეთნიკურად ქართველი მოსახლეობით დასახლებულ ტერიტორიაზე დემოგრაფიული პროცესების დაკვირვებისა. აღნიშნული პროვინციებია: (პროვინციებში შემავალი რაიონებით და სოფლებით) საქარიას პროვინცია: შენდგეის რაიონი, კარასუს რაიონი, ქოჯალის რაიონი, არიფიეს რაიონი, საფანჯას რაიონი, გეივიეს რაიონი, აქაზის რაიონი, ყარაფურჩეყის რაიონი; ბურსას პროვინცია: ინეგოლის რაიონი, გემლიქის რაიონი, იზნიქის რაიონი, ქოჯაელის პროვინცია.

საკვლევ რეგიონში ეთნიკური ქართველებით დასახლებულ ადგილებში დემოგრაფიული მდგომარეობა თითქმის ერთგვაროვანია. თუ მოხუცების თაობაში ოჯახი, როგორც წესი, ოთხ-ხუთ, ზოგ შემთხვევაში, მეტ შვილსაც აჩენდა, ახალგაზრდებში იგივე ტენდენცია შენარჩუნებული არაა. წყვილი ცდილობს ერთ-ორ შვილს არ გადააჭარბოს, რასაც იმით ხსნიან, რომ ცხოვრება მნიშვნელოვნად შეიცვალა და ბავშვის აღზრდა, სწავლა და დაოჯახება დიდ მატერიალურ რესურსს მოითხოვს, უწინ კი ოჯახს, როდესაც მიწათმოქმედებას და მესაქონლეობას მიჰყვებოდნენ, მეტი მუშა ხელი სჭირდებოდა. შესაბამისად, ბევრი შვილიც ჰყავდათ. ამასთან, საინტერესოა, რომ ახალგაზრდების დიდი ნაწილი სამრეწველო ცენტრებშია თავმოყრილი და სამსახურს სწორედ დიდ ქალაქებში ეძებს; ეს ყოველივე თურქეთის რესპუბლიკის სწრაფ ეკონომიკურ აღმავლობას და ურბანიზაციის არნახულ მასშტაბებს უკავშირდება, რასაც ეთნიკურ ქართველთა სოფლებიდან გადასახლება და მეტ-ნაკლებად ქართულ გარემოს მოწყვეტა მოჰყვა.

მუშაჭირ ქართველებზე საუბრისას აუცილებლად გასათვალისწინებელია ის ფაქტი, რომ ახლად დასახლებული სოფლები ეთნიკურად მხოლოდ ქართული იყო და სხვა ეთნოსებთან შერეულ ქორწინებაში იშვიათად შედიოდნენ; არის შემთხვევები როდესაც სოფლებში მუშაჭირი ჩერქეზები და ქართველები ერთად ცხოვრობენ, მცირე გამონაკლისით, მაგრამ ქართველები აფხაზებთან ერთადაც ცხოვრობენ. მთხრობელები აღნიშნავენ, რომ მათ შვილებს არ აძლევდნენ საშუალებას, რომ ეთნიკურად არაქართველი არ მოეყვანათ ცოლად; ქალის გათხოვების შემთხვევაში კი შედარებით თავისუფალი იყო არჩევანი, რასაც დღეს ვეღარ ვიტყვით. თუნდაც იქიდან გამომდინარე, რომ მეგაპოლისში გადასახლებულ ახალგაზრდას იშვიათი კონტაქტი აქვს ეთნიკურ ქართველთან, თანაც იგი მამაბაბუელ სოფელში წელიწადში მხოლოდ ორი-სამი კვირა თუ მიდის დასასვენებლად, მათი სამსახური, ძირითადად, დიდ ქალაქებშია, სოფლად

ცხოვრობენ პენსიონერები; თურქეთში კაცების პენსია საკმაოდ მაღალია, ამიტომ პენსიაში გასვლის შემდეგ მუშაჯირი ქართველი კაცები, მეუღლესთან ერთად, ბრუნდებიან სოფლებში და იქ ცხოვრობენ. მაღალმთიან ნაწილში მცხოვრებ ქართველებს მომთაბარული ცხოვრების წესიც აურჩევიათ და ზამთარს ქალაქში ატარებენ, ზაფხულობით კი სოფელში ადიან. აქედან გამომდინარე, ქართული კომპაქტური დასახლებები ნელ-ნელა იშლება. ბოლო ოცი წლის მანძილზე განსაკუთრებით გააქტიურდა მიგრაცია მუშაჯირი ქართველებისა ავსტრიაში და გერმანიაში, სადაც კომპაქტური დასახლებებიც კი შექმნეს. მიგრანტების დიდი ნაწილი თურქეთში აღარ ბრუნდება; მხოლოდ წელიწადში ერთხელ ჩამოდიან თავიანთი სახლ-კარისა და ახლობლების სანახავად.

გადასახლებულ ქართველებს მშობლიური მიწის სიყვარული დღესაც შენარჩუნებული აქვთ, რაც იმაში გამოიხატება რომ აჭარის ტოპონიმები ახალ საცხოვრებელში გადაუტანიათ.

ცალკე განხილვის თემაა ქართული ენის ცოდნის დონე და შესწავლის პერსპექტივები. ძალზედ მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ ახალგაზრდების საკმაო ნაწილმა, რომელიც ცხოვრების დიდ ნაწილს ქალაქში ატარებს და მოწყვეტილია ქართულ გარემოს, არ იცის ქართული ენა; ეთნიკური ენის დაკარგვის ასეთი დამქარებელი პროცესი სულ რაღაც ოციოდე წელს ითვლის, პერიოდს, რომელსაც თურქეთის რესპუბლიკის სწრაფი ეკონომიკური აღმავლობა და ურბანიზაციის არნახული მასშტაბი უკავშირდება, რასაც ეთნიკურ ქართველთა სოფლებიდან გადაბარგება და ეთნიკური ენის გამოყენების გაიშვიათება მოჰყვა; თუმცა, ამავდროულად, საბირისპირო პროცესთანაც გვაქვს საქმე კონკრეტულ რაიონებში, სადაც ახალგაზრდა თაობა უკვე საკმაოდ ინტენსიურად სწავლობს ეთნიკურ ენას – ეუფლება წერა-კითხვას და შეუდარებლად უკეთ მეტყველებს წინა წლებთან შედარებით (მაგ., ინეგოლის რაიონი); ასევე არის სოფლები, სადაც ახალგაზრდები მუდმივად ცხოვრობენ და შესაბამისად, ეთნიკური ენაც იციან.

დღეს მუშაჯირ ქართველთა დიდი ნაწილი ქალაქ ბურსას ინეგოლის რაიონსა და ინეგოლის სოფლებში ცხოვრობს: სულშიეში (ეთნიკური ქართველები - 70 კომლამდე, აფხაზები - 5 კომლი), ჰაირიეში (მთლიანად ეთნიკური ქართველებითაა დასახლებული - 130 კომლამდე), ჰილმიეში (მთლიანად ეთნიკური ქართველებითაა დასახლებული - 150 კომლამდე), მურათბეიში (მთლიანად ეთნიკური ქართველებითაა დასახლებული - 40 კომლამდე), თუფეჩჩიყონალში (მთლიანად ეთნიკური ქართველებითაა დასახლებული - 120 კომლამდე), გულბახჩეში (მთლიანად ეთნიკური ქართველებითაა დასახლებული - 100 კომლამდე), საადეთში (მთლიანად ეთნიკური ქართველებითაა დასახლებული - 50 კომლამდე), მესრურეში (მთლიანად ეთნიკური ქართველებითაა დასახლებული - 100 კომლამდე), ბახჩეაიაში (მთლიანად ეთნიკური ქართველებითაა დასახლებული - 25 კომლამდე), ჩაილიჯაში (მთლიანად ეთნიკური ქართველებითაა დასახლებული - 40 კომლამდე), ფეგზიეში (მთლიანად ეთნიკური ქართველებითაა დასახლებული - 50 კომლამდე), ჰამიდიეში (მთლიანად ეთნიკური ქართველებითაა დასახლებული - 50 კომლამდე), ჰასანფაშაში (მთლიანად ეთნიკური ქართველებითაა დასახლებული - 100 კომლამდე), ჩიფთლიქში (მთლიანად ეთნიკური ქართველებითაა დასახლებული - 70 კომლამდე), ელმაჩიში (ეთნიკური

ქართველები - 40 კომლამდე), ყარაყაღიში (ეთნიკური ქართველები - 50 კომლამდე, ე.წ. "შესხი თურქები"- 8 კომლამდე), ბაჰარიეში (ეთნიკური ქართველები - 9 კომლამდე, ბოსნიელები - 16 კომლამდე), ერიქლიში (ეთნიკური ქართველები - 30 კომლამდე, დანარჩენი ახალციხიდან მოსული ე.წ. "შესხი თურქია"), ფინდიკლიში (ეთნიკური ქართველები - 20 კომლამდე, დანარჩენი ჩერქეზია), გუნეი ქესთანეში (ეთნიკური ქართველები - 20 კომლამდე, დანარჩენი აფხაზია), ყარაყაყაიაში (ეთნიკური ქართველები - 15 კომლამდე, აფხაზები - 2 კომლი, დანარჩენი თურქია), ჰაჯიყარაში (ეთნიკური ქართველები - 20 კომლამდე, ჩერქეზები - 70 კომლამდე), დაბა იენიჯეში (ეთნიკური ქართველები - 100 კომლამდე, დანარჩენ მოსახლეობას პომაკები, ბულგარელები, ბოსნიელები და თურქები წარმოადგენენ).

საკუთრივ ინეგოლის მოსახლეობა 160 000 სულს შეადგენს, ხოლო სოფლებიანად 220 000-ს; აქედან მოსახლეობის 35%-მდე ეთნიკური ქართველია.

თურქეთში ზუსტი მონაცემები სხვადასხვა ეთნოსის წარმომადგენელთა რაოდენობის შესახებ ძნელი მოსაპოვებელია გარკვეული ობიექტური მიზეზების გამო, ამიტომ ციფრები, რომელიც შესაძლოა ქართველთა რაოდენობას ასახავდეს, ზუსტი არ იქნება, მაგრამ გარკვეულ მოსაზრებებზე დაყრდნობით შესაძლებელია რეალობასთან მიახლოებული დასკვნები გამოვიტანოთ, რაც შემდგომი კვლევის საგანია.

დამოწმებული ტერატურა

რ. თოფჩიშვილი, 2015 – რ. თოფჩიშვილი, "ხალხთა მიგრაციები", თბ., 2015.

შ. მეგრელიძე, 1956 - შ. მეგრელიძე, "აჭარის გათავისუფლება თურქთა მონობისგან", ბათ., 1956.

შ. მეგრელიძე, 1963 – შ. მეგრელიძე, "სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიიდან", თბ., 1963.

ბ. ხორავა, 2004 - ბ. ხორავა, "აფხაზთა 1967 წლის მუჭაჯირობა", თბ., 2004.

MIRIAN KHOSITASHVILI

**ISSUES OF HISTORICAL DEMOGRAPHY OF THE TERRITORY
SETTLED BY ETHICAL GEORGIANS IN THE MARBLE SEA REGION
IN THE REPUBLIC OF TURKEY**

In 1878 after Russia-Turkey war Georgians who became Moslems in Adjara stardet to leave with families and left the lands of their ancestors, homes, properties. They used primarily ships for migration, but there many cases of using cartloads as the means of transportation. Not only Adjara was abandoned, but also the region of Artvini, valleys of Murguli and Borchkha Maradidi.

Georgian Muhajirs were given two big regions to settle in Turkey, these are the coasts of the Marble Sea and coast of the South Black Sea. Exiled chose the places which incredibly resembled their home lands in terms of high and low lands, flora and fauna, forests, rivers.

Demographic conditions are almost the same in places settled by Georgians. If in older generations family had five and in some cases more children as a rule, in young generations this trend is not retained. Couple tries to have no more than one or two children, which they explain by the fact that life changed significantly and bring up of children, their education and marriage demand large material resources, and in older times when they followed agriculture and cattle-breeding more workers were in need.

Also it's interesting fact that large part of youngsters are gathered in industrial centers and search for work in big cities, all of these are connected with large scales of urbanization which is followed by migrating ethnical Georgians from villages and losing contact at some extent from Georgian surroundings.

Data about representatives of different ethnos is hard to find in Turkey for certain objective reasons, so numbers which might show the amount of Georgians are not precise, but according to certain ideas it's possible to make conclusions which are close to reality.

საზოგადოებრივი მეცნიერებანი

ბიბლიოთეკის, როგორც კულტურულ-საგანმანათლებლო სფეროს, იმიჯი

ნებისმიერ სფეროში საზოგადოებასთან ურთიერთობებისა და სხვა სოციალური დისციპლინების შესწავლის დროს მნიშვნელოვანია იმიჯის ფორმირებაში გარკვევა, რადგან საიმედო რეპუტაცია და სასურველი იმიჯი ორგანიზაციის წარმატებული საქმიანობის ერთ-ერთი ხელშემწყობი ფაქტორია.

მიუხედავად იმისა, რომ დღეს ყველა არაკომერციული დაწესებულება იყენებს ახალ საკომუნიკაციო, მარკეტინგისა და საზოგადოებასთან ურთიერთობის ელემენტებს, ზოგჯერ სკეპტიკურად უყურებენ იმიჯის ტექნოლოგიების გამოყენებას საყოველთაოდ აღიარებულ და საზოგადოებისთვის ისეთ მნიშვნელოვან კულტურულ-საგანმანათლებლო ორგანიზაციებში, როგორებიცაა თეატრები, მუზეუმები, ბიბლიოთეკები. ერთი შეხედვით, განათლებისა და კულტურის ამ დაწესებულებებს ყოველთვის ჰყავთ მომხმარებელი, რაც გამომდინარეობს საზოგადოების მუდმივი მოთხოვნიდან კულტურასა და განათლებაზე. ამ სფეროში კონკურენტული გარემოს არსებობა, კონკრეტულად ბიბლიოთეკების საქმიანობაში ციფრული ტექნოლოგიების დანერგვა, სოციალური ქსელების პოპულარობა, ინტერნეტ გამოცემების სიმრავლე, ელექტრონულ რესურსებზე გაზრდილი მოთხოვნები განაპირობებს მუდმივი მკითხველის შენარჩუნებისა და ახლის მოზიდვის აუცილებლობას, მნიშვნელოვანს ხდის პოზიტიური იმიჯის შექმნას და რეპუტაციის შენარჩუნებას.

როდესაც PR სტრატეგიებში საუბარია იმიჯზე, მხედველობაში აქვთ არა იმდენად პოტენციური აუდიტორიის ყურადღების მოპოვების საშუალება, რამდენადაც გარკვეული სოციალური ჯგუფების მოთხოვნაზე რეაგირების მეთოდები. ამას გარდა, იმიჯი ენმარება თანამშრომლებს შორის “ერთიანი გუნდის” ატმოსფეროს ჩამოყალიბებას, ორგანიზაციის წარმატების მიღწევისათვის საკუთარი ძალების რწმენის გაძლიერებაში, მომავლის ოპტიმიზმის შენარჩუნებაში, რაც იძლევა უკონფლიქტო გარემოს შექმნის საშუალებას, ზრდის სამუშაოს ეფექტიანობას, მოიზიდავს ახალ მაღალკვალიფიციურ სპეციალისტებს და შეინარჩუნებს არსებულთ.

იმიჯი არის

- ის **გარეგნული სახე**, რომლითაც ორგანიზაცია (ან მისი ხელმძღვანელი) საზოგადოების წინაშე წარსდგება;

- **მიზანდასახულად შექმნილი განსაკუთრებული სახე-წარმოდგენა**, რაც ხელს უწყობს მის უფრო ემოციურ აღქმას;

- **ხელოვნურად შექმნილი შეხედულებაა**, რომელიც მასობრივ ცნობიერებაში ქმნის კეთილგანწყობას ორგანიზაციის მიმართ.

როგორც ვხედავთ, იმიჯი სხვებისათვის შექმნილი წარმოდგენაა, რომლის საშუალებითაც ხდება მომხმარებლების, კონკურენტების, საზოგადოების

დარწმუნება მის უპირატესობებში, გამორიცხავენ ნაკლს და წარმოაჩენენ დადებით მხარეებს. იმიჯის ფორმირება ხდება მომხმარებელთა გონებაში. ორგანიზაციის (განუზღვევლად საქმიანობისა) იმიჯში, იგულისხმება საზოგადოებაში უკვე ჩამოყალიბებული, მოქმედი და ემოციურად შეფერილი წარმოდგენა, რომელიც ემყარება მოცემული ორგანიზაციის როგორც რეალურ, ასევე გამოგონილ თვისებებს. ორგანიზაციის მიმზიდველი იმიჯი საზოგადოებაში ლოიალური მომხმარებლის ზრდისა და წარმატებული საქმიანობის გარანტიაა.

იმიჯის განმარტებებიდან გამომდინარე, ბიბლიოთეკის იმიჯი არის საზოგადოების წარმოდგენებში დამკვიდრებული, ემოციურად შეფერილი სახე, რომელიც განსაზღვრავს საზოგადოების დამოკიდებულებას ბიბლიოთეკისადმი, მის მიერ გაწეული მომსახურების, რესურსებისა და პროდუქტისადმი. ბიბლიოთეკის საიმიჯო პოლიტიკა მიმართული უნდა იყოს საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბებაზე, პოტენციური მომხმარებლის მოზიდვასა და გაუმჯობესებულ საბიბლიოთეკო-საინფორმაციო მომსახურებაზე.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ბიბლიოთეკის, როგორც ორგანიზაციის საიმედო რეპუტაცია და პოზიტიური იმიჯი მისი პრიორიტეტული მიმართულებების ხელშეწყობი ფაქტორია. თანამედროვე ბიბლიოთეკა უამრავი გამოწვევის წინაშე დგას, ამავდროულად იცვლება მისი სახეც. ცვლილებები ხშირად მასში მომუშავე პერსონალისა და ხელმძღვანელობის განათლებასა და ხედვაზე, არსებულ რესურსებზე და მომსახურებაში დანერგილ სიახლეებზეა დამოკიდებული, ეს ყველაფერი იმიჯის ფორმირებას უწყობს ხელს.

საზოგადოებასთან ურთიერთობის სპეციალისტები ბიბლიოთეკის იმიჯის შექმნისას უნდა ითვალისწინებდნენ მის 4 მნიშვნელოვან სახეობას, ესენია:

- **იდეალური, სასურველი იმიჯი** - ის, რისკენაც ისწრაფვის ბიბლიოთეკა. იგი ასახავს მომავლის გეგმებს, საქმიანობის ძირითად მიზნებს;

- **სარკისებრი იმიჯი** - ასახავს თანამშრომელთა წარმოდგენებს ბიბლიოთეკის მიმზიდველობასა და მნიშვნელობაზე (ამასთან, პერსონალისა და ორგანიზაციის ხელმძღვანელთა წარმოსახვაში არსებული იმიჯი უნდა ემთხვეოდეს ერთმანეთს);

- **რეალური, მიმდინარე იმიჯი** - ეს არის სხვადასხვა სოციალური ფენებისა და კატეგორიის მოქალაქეთა არსებული დამოკიდებულება ბიბლიოთეკისადმი;

- **კორპორაციული იმიჯი** - მთლიანად ბიბლიოთეკის იმიჯი, მისი ისტორიიდან, ტრადიციებიდან, სოციალური პასუხისმგებლობიდან და საქველმოქმედო საქმიანობიდან გამომდინარე.

ბიბლიოთეკის იმიჯი, ისევე, როგორც ნებისმიერი ორგანიზაციისა, შედგება გარე და შიდა ორგანიზაციული იმიჯისაგან. ბიბლიოთეკის იმიჯის ჩამოყალიბება დამოკიდებულია შემდეგ კომპონენტებზე:

- ხელმძღვანელის ავტორიტეტი და კომპეტენტურობა;
- პერსონალის პროფესიონალიზმი;
- ურთიერთობის კულტურა ბიბლიოთეკაში;
- ბიბლიოთეკის დიზაინი (შიდა და გარე);
- თანამშრომელთა სამუშაო ადგილის კულტურა;
- მომხმარებლისთვის შექმნილი კომფორტი;

- საინფორმაციო რესურსების ხარისხი;
- ბიბლიოთეკის რეკლამა;
- დოკუმენტაცია (მისი შესაბამისობა თანამედროვე საქმის წარმოებასთან);
- საკუთარი საფირმო სტილი;
- ტრადიციებისა და რიტუალების არსებობა.

როგორც ვხედავთ, რამდენიმე კომპონენტის გარდა, იმიჯის ფორმირებაში ხელმძღვანელის ავტორიტეტისა და კომპეტენტურობის შემდეგ მთავარი პერსონალის პროფესიონალიზმი და ურთიერთობის კულტურაა როგორც მომხმარებელთან, ასევე სამუშაო ადგილებზე. ამიტომაც არის მნიშვნელოვანი ბიბლიოთეკარის რეალური იმიჯის პრობლემებში გარკვევა და მისი სასურველი იმიჯის შექმნა.

ბიბლიოთეკარის იმიჯის პრობლემას მრავალ ქვეყანაში სწავლობენ. ავსტრალიურ კვლევაში და აშშ-ს სამედიცინო ბიბლიოთეკების იმიჯის შესასწავლად ჩატარებული კვლევების შედეგად აღმოჩნდა, რომ ბიბლიოთეკარები ხშირად თვითონ უწყობენ ხელს ნეგატიური იმიჯის შექმნას. მიუხედავად იმისა, რომ საზოგადოების უმეტესი ნაწილი ბიბლიოთეკარებს განათლებულ ადამიანებად აღიქვამენ, რომლებიც მუდამ მზად არიან მომხმარებლის დასახმარებლად, მათ მაინც ძველმოდურ, კანონის დამცველ, საკუთარ თავზე (საქმიანობაზე) ორიენტირებულ ადამიანებად, პროფესიას კი ნაკლებად პრესტიჟულად თვლიან. თუ გასულ საუკუნეში ბიბლიოთეკარის იმიჯი ფიზიკურ სტერეოტიპამდე იყო დაყვანილი (მორიდებული შინაბურას იმიჯი), დღეს საინფორმაციო ტექნოლოგიების ეპოქაში კრიტიკის საგანი შეიძლება ბიბლიოთეკარის ცოდნის დონის თანამედროვეობასთან შეუსაბამობა იყოს; ბიბლიოთეკარები წიგნის მკვლელების როლიდან, რომლებიც პასუხობენ მკითხველთა ცალკეულ შეკითხვებს, უნდა ჩამოყალიბდნენ კრეატიულ პროფესიონალებად, რომელთაც შეეძლებათ ბიბლიოთეკით მოსარგებლეთა პრობლემების გადაჭრა.

ჩვენთან ბიბლიოთეკარის იმიჯის შემსწავლელი კვლევები არ ჩატარებულა, თუმცა პროექტის - “თანამედროვე ბიბლიოთეკების განვითარების ხედვის ჩამოყალიბება საქართველოში” ფარგლებში მკაფიოდ განისაზღვრა, რომ ბიბლიოთეკებში კომფორტული და მიმზიდველი გარემოს შესაქმნელად მატერიალურ მხარესთან ერთად მნიშვნელოვანია “სულიერი და ზნეობრივი მხარე - როგორცაა ბიბლიოთეკართა კეთილგანწყობა მომხმარებლის მიმართ, მოტივირებული და მაღალკვალიფიციური თანამშრომელი, რომელიც ყოველთვის მზადაა, მისცეს რჩევა ან დაეხმაროს ყველა მომხმარებელს”.

ბიბლიოთეკარის იმიჯი უნდა იყოს თანამედროვე, საქმიანი ადამიანის სახე, რომელსაც აქვს სათანადო ცოდნა, უნარ-ჩვევები, რაც საშუალებას მისცემს მას მაღალ პროფესიულ დონეზე უზრუნველყოს მკითხველი საბიბლიოთეკო-საინფორმაციო რესურსებით. ბიბლიოთეკარისთვის, სტანდარტის მიხედვით, აუცილებელია: **შრომისმოყვარეობა, წესრიგი, კომპიუტერული უნარები, უცხო ენების ცოდნა, ყველაფრის ცოდნა წიგნის შესახებ, ენციკლოპედიური განათლება.**

გამოკითხვისას ბიბლიოთეკარებმა აღნიშნეს, რომ ამ პროფესიის წარმომადგენელი უნდა იყოს ნაკითხი, კომუნიკაბელური, კარგი ფსიქოლოგი, მოწესრიგებული, ტოლერანტული, შრომისმოყვარე.

მკითხველთა აზრით კი, თანამედროვე ბიბლიოთეკარი უნდა იყოს ერუდირებული, მაღალი ინტელექტუალური, ყველა სახის ლიტერატურის სიახლეების მცოდნე, ზრდილობიანი, ტაქტიანი, კომუნიკაბელური, კარგი ფსიქოლოგი.

გამოკითხვით ჩანს, რომ მკითხველი უფრო მეტ მოთხოვნებს უყენებს ბიბლიოთეკარს, ვიდრე თავად ბიბლიოთეკარები საკუთარ პროფესიას. ამიტომ მნიშვნელოვანია მკითხველის შეხედულებებისა და მჭობინებების მუდმივი მონიტორინგი.

ბიბლიოთეკისა და მასში დასაქმებულთა იდეალური იმიჯი, პირველად ხელმძღვანელსა და პერსონალის წარმოდგენებში ყალიბდება. ბიბლიოთეკებმა, როგორც საინფორმაციო-ბიბლიოგრაფიული რესურსებისა და მომსახურების მომწოდებლებმა უნდა შეისწავლონ ამ პროდუქტის სამომხმარებლო თვისებები და მოსახლეობის სხვადასხვა ჯგუფის ინტერესები მათ მიმართ. რადგან საბიბლიოთეკო ინფორმაციის ხელმისაწვდომობა უზრუნველყოფილი უნდა იყოს ყველა მოქალაქისათვის, და ეს ბიბლიოთეკების მისიაშიც არის დეკლარირებული, საზოგადოებასთან ურთიერთობის სპეციალისტებმა იმიჯის ფორმირებისას უნდა გაითვალისწინონ საზოგადოების ყველა სეგმენტი. ესენია: ხელისუფლების ორგანოები, საელჩოები, ქალაქისა და რეგიონის მოსახლეობა, მკითხველები, მეცნიერების, კულტურისა და განათლების დაწესებულებები, წიგნის გამომცემლები, სავაჭრო ორგანიზაციები და საინფორმაციო ცენტრები, გავლენიანი ადამიანები, პოლიტიკოსები, კულტურის სფეროს წარმომადგენლები, ბიზნესმენები, ყურნალისტები.

იმიჯის შექმნისკენ მიმართული ღონისძიებები მიზანმიმართულად და სხვადასხვა საშუალებით უნდა ტარდებოდეს თითოეული ჯგუფისთვის. პოზიტიურ იმიჯს ქმნის როგორც ბიბლიოთეკის ძირითადი საქმიანობა, ასევე საინფორმაციო სამუშაოები, რომელიც მიზნობრივი სეგმენტისთვის იქნება განკუთვნილი. საზოგადოებასთან ურთიერთობის სამსახურმა მკაფიოდ უნდა განსაზღვროს ძირითადი პრობლემები, მიზნობრივი აუდიტორიები, კომუნიკაციის არხები და საკვანძო შეტყობინებები. PR სპეციალისტების მიერ შექმნილი და მომხმარებლის მიერ აღქმული იმიჯი უნდა იწვევდეს შემდეგ ასოციაციებს:

პრესტიჟულობა და სარგებლიანობა მიზნობრივი აუდიტორიისათვის;

მეტი ცნობადობა ანალოგიურ ორგანიზაციებთან შედარებით;

მარკეტინგული კომუნიკაციების კომპლექსი (PR, რეკლამა, პირადი გაყიდვები და სხვ.);

სოციალურ-ფსიქოლოგიური გარემო (ტრადიციები, ისტორია, კორპორაციული კულტურა, სოციალურ-ფსიქოლოგიური კლიმატი) და სხვ.

ეს ასოციაციები შეიძლება მეტად მნიშვნელოვანი იყოს მიზნობრივი აუდიტორიისათვის. ამიტომ იმიჯის ამ თვისებებს სასურველი სამომხმარებლო აზრის ჩამოყალიბებისთვის იყენებენ. ბიბლიოთეკის სასურველი იმიჯისთვის მნიშვნელოვანია საზოგადოების ინფორმირება ბიბლიოთეკის საქმიანობის შესახებ ყოველწლიური ანგარიშების სახით, პუბლიკაციები ბიბლიოთეკის ხელმძღვანელებსა და თანამშრომლებზე, საინფორმაციო სახის გადაცემები ტელევიზიაში, აქტიურობა სოციალური ქსელებში, საქველმოქმედო საქმიანობა, სპონსორობა და მეგობართა კლუბების არსებობა.

აქვე შევნიშნავთ, რომ საბიბლიოთეკო ქსელი მეტად მრავალფეროვანია და ერთიანი იმიჯის შექმნაც რთულია. ბიბლიოთეკების განსხვავებული საქმიანობაც მათი საიმიჯო პოლიტიკის განმსაზღვრელია. ეროვნული ბიბლიოთეკა, რასაკვირველია, უფრო მომგებიან პოზიციაშია საქალაქო, რაიონული და სოფლის ბიბლიოთეკების ფონზე, ამიტომ თითოეულმა მათგანმა მომსახურების გამორჩეული ფორმა უნდა შეარჩიოს და შესთავაზოს მკითხველს და რეალურ იმიჯის კომპონენტებზე დაყრდნობით შეიქმნას სასურველი იმიჯი.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ დღეს ბიბლიოთეკები, როგორც კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებები არა მხოლოდ ცოდნის გავრცელებისა და კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის, საბიბლიოთეკო-საინფორმაციო რესურსების გაცვლის ადგილად, არამედ კულტურათაშორის დიალოგის, სხვადასხვა შეხედულებების მქონე ჯგუფების დისკუსიების, შეხვედრების, თავისუფალი დროის გატარების სივრცედ მოიაზრება, ამიტომ ბიბლიოთეკების საქმიანობაში მნიშვნელოვანია გრძელვადიანი თანამშრომლობა ორგანიზაციასა და საზოგადოების სხვადასხვა ჯგუფებს შორის, ეფექტური კომუნიკაციებისა და საზოგადოებასთან ურთიერთობის როლის გაზრდა, რაც ორგანიზაციის იმიჯზეც დადებითად აისახება.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ტ. აბანკინა, 2001** - Абанкина Т.В., статья “PR некоммерческой организации: Теоретические основы современных PR-технологий и моделей коммуникации”, Музей будущего: Информационный менеджмент/Сост. А.В. Лебедев, 2001.
- ბ. ავერიანოვა, 2010** - Имидж библиотеки как фактор её развития. Методические рекомендации. Составитель: Н. В. Аверьянова, Тамбов, 2010.
- მ. მატვეევი, 2012** - М.Ю. Матвеев. О подходах к пониманию феномена имиджа библиотеки. 2012. <http://www.izdatsovet.ru/proc/detail.php?ID=45401>.
- საჯარო ბიბლიოთეკა საქართველოში.** 21-ე საუკუნის ხედვა. http://www.gela.org.ge/sites/default/files/Georgian_version_final_Copy.pdf.
- ვ. შუბითიძე, 2011** - ვ. შუბითიძე, იმიჯოლოგია. თბ., 2011, გვ. 165.

MZIA KHOSITASHVILI**IMAGE OF THE LIBRARIES AS CULTURAL AND
EDUCATIONAL INSTITUTIONS**

Reliable reputation and desirable image are the promotional factors for successful activities of any organization. Though, almost all noncommercial organizations use communicative techniques, such as public relations, marketing and others, libraries, as cultural and educational institutions, so far don't properly use strategies and methods to make their image.

Libraries are full of challenges and their "faces" are also changing. The changes are often dependent on the staff and managers' views and education, existing resources and news in services, which lead to making a desirable image.

Based on the definition of image, image of the library is an emotional phenomenon, i.e. how the society makes of it, which determines people's attitude to libraries and their services, products and resources. Library's image policy should serve the formation of public opinion, attract potential patrons, and provide people with the improved library and reference services.

The article says, mentioning other components of image-making, such as manager's competence and authority, it is essential staff members' professionalism and internal culture not only with patrons, but at work as well. So, it is important to figure out the problems of librarian's real image and to make the desirable one.

Although, there has not been done research in Georgia to learn a librarian's image, for the purpose of making a librarian's desirable image, specialists can take into consideration principles of the project "Forming the Vision of Development of Modern Libraries in Georgia", that is to create comfortable and attractive environment in libraries, apart from the funding, "spiritual and moral side" is important, such as librarians' favor to patrons, motivated and accomplished staff member, who is always ready to advise and help all patrons".

A librarian's image should be the image of a modern professional person who has proper knowledge and skills that gives him the opportunity to provide patrons with high level of library and informational resources. The indispensable part of library work is a long-term collaboration between the organization and various social groups, as well as promoting the role of effective communication and public relations, as a prerequisite of a positive corporate image.

საინტერესო წერილები

INTERESTING LETTERS

STEPHEN JONES

Last week (18 June) attended CAMCA Regional Forum. CAMCA = Central Asia, Mongolia, Caucasus, Afghanistan. Attended by, among others, Donald Rumsfeld, former Sec of Defense, Giorgi Kvirikashvili, Zalmay Khalizad, former US Ambassador to UN and Afghanistan, Deputy Assistant Secretary of Defense for Eurasia from 2003 to 2007, Tinatin Khidasheli

- What struck me was language - lang of geopolitics Most of the speeches explained and predicted international political behavior based on geographical variables such as location, natural resources, infrastructure, and alignment with regional neighbors or focused on the activities of the Great powers dominating the world today, such as Russia, China, and the US. Much of the talk was about the relationship of big powers to little powers located in geographical regions of the world that were experiencing bloody wars, frozen conflicts or instability connected to struggles over resources or the intervention of Great powers. Middle East, Central Asia, Afghanistan and Caucasus.

- Right now, working on First Republic. Language was identical to that used by diplomats of the early 20thc. at the table of Versailles, such as Lord Curzon, Georges Clemenceau, and Lloyd George. Cauc and C Asia, then as now was subject to the manipulations of regional and great powers in a time of confused alignments and physical insecurities among small states in the region. Lang in early 20thc was more openly imperial, as were policies. In 1918 Georgia and the Caucasus were part of the Eastern Question, and the great powers had interests there because of oil (in Baku) and transit infrastructure to Eastern markets. Germany planned a railway from Berlin to Baghdad to challenge British dominance in the Middle East, part of its own Ostpolitik. Lord Curzon was claiming at this time that Caucasia was the key to “the entire future of the Eastern world.” In Curzon’s view, Georgia was the Caucasian pivot; it would act as a buffer against Russia and provide access to raw materials. When I was listening to our politicians and strategists at the CAMCA conference, it was clear we had moved on. The West no longer decides the fate of these countries with the stroke of a pen, but the legacy of big powers talking about the fate of little powers, and the focus on the defense of Western interests in the region (as against rising China, Iran and Russia), and the emphasis on geography as a determining factor were all still there.

- So next question I asked myself, was if diplomats and politicians still talk like that, and think like that, then we are still in a world determined by Meternich, Talleyrand, Kissinger and Brzezinski, the ideas of grand strategy, a world focused on regional influence, balance of power and client states. We expected a new world based on international trade and exchange, economic integration, and liberal trade policies. Liberal internationalism would be its

corollary in international politics. But what did we get instead? Economic crises, market volatility, and a revived form of geopolitics, where small economically impoverished countries like Georgia were left with more or less the same options they had in 1918. For Georgia, internal balancing, as the neo-realist Kenneth Waltz puts it - or an increase in economic or military capability, was not much of an option. Rather, Georgia would have to rely on what geography gave it (transit and some resources), and protect itself through clever strategies, bandwagoning (attaching itself to the stronger power), and international alliances. The echoes with the great competition for power in the Caucasus during and after WW1 are evident.

- Today, as in 1918-21 when there were small Caucasian states striving for security from external interference, we see a vast chasm between what Georgia's sovereign powers want and what they can get. The constraints are economic, structural (state capacity), population size, military capability, the nature and policies of external powers, and location. It's the old problem of small states located in strategically competitive zones. In some ways, it looks in the Caucasus that we are still in the 19th century.

- Not suggesting a repeat of Great Game, nor is it the revenge of geography, as Robert Kaplan. Too many things have changed to just look at a map to understand international politics. But what we do see is a language and policies, which combine great power political ambition with geographically-based visions of influence and control. Examples: Caucasus as a "bridge." China, US, Russia, AND Georgia all buy into this concept of the Eurasian Corridor and the Caucasus as its bridge. China's One Belt One Road, may be seen as promoting connectivity, but it is also an aggressive geopolitical move focused on geographical influence through control of strategic infrastructure. It's really designed to transform political alignments, as is happening in Central Asia. Its soft power with a hard edge. The US's vision of a New Silk Road, promoting the BTC pipeline, pouring billions into new road construction in CA, and currently the TAPI (Turkmenistan, Afghanistan, Pakistan India) pipeline are all mechanisms for pol. influence in the region. Russia's Eurasian Economic Union is a pretty clear method for reasserting Russian hegemony through a common market dominated by the larger Russian economy.

- Looking at Georgia over the last 100 years, and indeed back to the Middle Ages, as recorded by Kartlis Tskhovreba, we can see the historical pattern has been a weak and divided Georgia surrounded by powerful empires (Byzantium, the Mongols, the Iranian Safavids, the Ottomans, the Russians). Georgia's geographical location in the borderlands, sitting astride profitable trade routes, has always had a major impact on its foreign policy options which have been focused on forging alliances with dominant powers, seeking patronage, and adapting to the demands of powerful neighbors. Georgia's location brought undoubted benefits; Tbilisi was the natural trading center of the Caucasus, and Georgia was a central node for transit across the Caucasian isthmus, but both rail and oil raised its importance to neighboring powers with geopolitical ambitions. Russia's promotion of separatism in Abkhazia and S. Ossetia

complicated story, but I believe the geopolitical factor was dominant. Looking at the map, Russian generals undoubtedly prized Abkhazia and South Ossetia as strategic geographical gains. The Abkhazians had a strategic coastline on the Black Sea, and S. Ossetia was a platform for potential military regulation of the South Caucasus.

- Comparing the foreign policy of the first republic with that of subsequent republics after 1991, its clear Georgia has always had to find seek ways to convert its geographical vulnerability into strategic advantage. national survival for Georgia, especially in conditions of threats brought on by post imperial collapse, means foreign patronage and alliances with Great Powers. In 1918 ?? Von Kressenstein (who he) wrote: "The Caucasus is for us a trampoline for political activity in Persia, Central Asia and in the Russian lands between Ukraine and the Urals. Control of the Caucasus is a cornerstone in Germany's Eastern policy (Ostpolitik)." In return for its patronage of Georgia in 1918 (more specifically protection from Ottoman Turkey) Germany demanded control of the railways and Georgia's resources such as manganese; the Georgian government, despite its antipathy to imperial Germany, agreed. It was a rational external policy for Georgia faced as it had been many times to destruction and dismantlement. It was a gamble on the wrong bandwagon as it turned out. When Germany lost the war, Georgia turned its attention to a new patron, Great Britain, to ensure its survival, wishing for protection against two aggressive Russias. Less of a gamble, but with no better result

- The international env. for Georgia in the 21st century is very different. But the geographical factor retains its impact. Location and resources (transit) still attract predatory states and underpin alliances with patron states like the US and organizations like the EU and NATO. Georgia's entire foreign policy focus today is on integration with its Western patrons. This is determined also by Georgians' own sense that they belong to Europe, both geographically and culturally.

Georgia's 20th and 21st history of independence illustrate the constancy of Georgian foreign policy produced by the inelasticity of its geography as well as its self-perception as a European country. Georgia is a small state, which identifies with the West; strategically located between contending Great Powers, its independence is both generated and threatened by a competitive international state system (Reynolds). In these conditions security depends on strategic alliances.

- The problem for Georgia is West's inconstancy. Georgia's geography is an incentive for Western involvement, but also a disincentive given its peripherality and Georgia's neighbors, in particular Russia. In 1918-21, the pattern was the same. Western states in the end proved to be unreliable allies.

- Rethinking of foreign policy? Shift to balance of power (multivectoral - Iran and Turkey, Azerbaijan and Armenia are alloportunities) rather than obsessive fixation with NATO and the EU. But geography still raises the question in the Caucasus: can small states play a security role? Can they do without Great Powers?

სტრატეგია

გასულ კვირას (18 ივნისს) დავესწარი CAMCA რეგიონალურ ფორუმს. CAMCA = ცენტრალური აზია, მონღოლეთი, კავკასია, ავღანეთი. სხვებთან ერთად ფორუმს ესწრებოდნენ დონალდ რამსფელდი, ყოფილი თავდაცვის მინისტრი — გიორგი კვირიკაშვილი, ზალმი ხალიჯადი — ამერიკის ყოფილი ელჩი ევროკავშირის ქვეყნებში და ავღანეთში, თავდაცვის მინისტრის მოადგილე 2003-2007 წლებში თინათინ ხიდაშელი.

რამაც გამოაცა, ეს იყო ენა — გეოპოლიტიკური ენა, რომელიც ზოგიერთ გამოსვლაში ხსნიდა საერთაშორისო პოლიტიკურ ქცევას, რაც ეფუძნება გეოგრაფიულ ცნებებს, როგორც არის მდებარეობა, ბუნებრივი რესურსები, ინფრასტრუქტურა, კავშირი მეზობელ ქვეყნებთან ან ფოკუსირება დიდი ძალების აქტივობაზე, რომლებიც დომინირებენ დღევანდელ მსოფლიოში, როგორებიცაა რუსეთი, ჩინეთი და აშშ. უმეტესად საუბარი ენებოდა დიდი ქვეყნების ურთიერთობას პატარა ქვეყნებთან, რომლებიც მდებარეობენ მსოფლიოს სხვადასხვა გეოგრაფიულ რეგიონებში და რომელთაც შეეხოთ სისხლიანი ომები, გაყინული კონფლიქტები და არასტაბილურობა. ყოველივე ეს უკავშირდება რესურსების გამო ბრძოლას ან დიდი ქვეყნების ინტერვენციას. ეს რეგიონებია: შუა აღმოსავლეთი, ცენტრალური აზია, ავღანეთი და კავკასია.

გეოპოლიტიკური ენა იდენტურია გასული საუკუნის 20-იანი წლების ენისა, რომელსაც დიპლომატები იყენებდნენ ვერსალის მაგიდასთან, მაგალითად, ლორდ ქურზონი, ჯორჯ კლემენსო და ლიოდ ჯორჯი. კავკასია და ცენტრალური აზია მაშინაც, როგორც ახლა, დიდი ქვეყნების მანიპულირების საგნები იყვნენ, რეგიონის პატარა ქვეყნების გაურკვეველი კავშირებით და ფიზიკური დაუცველობის პრობლემებით.

ადრეული 20-იანი წლების ენა უფრო ღიად იმპერიული იყო, ისევე როგორც პოლიტიკა. 1918 წელს საქართველო და კავკასია აღმოსავლური კითხვის ნიშნის ნაწილს წარმოადგენდნენ. ისინი მოექცნენ დიდი ქვეყნების ინტერესთა სფეროში ნავთობისა (ბაქოში) და აღმოსავლეთის ბაზრებზე სატრანზიტო ინფრასტრუქტურის გამო. გერმანიამ დაგეგმა სარკინიგზო გზა ბერლინიდან ბალდადამდე, რათა გამოწვევის წინაშე დაეყენებინა ბრიტანეთის დომინანტობა შუა აღმოსავლეთში. ლორდი ქურზონი ამტკიცებდა, რომ ამ დროისათვის კავკასია იყო გასაღები “აღმოსავლური სამყაროს ერთიანი მომავლისკენ“. მისი აზრით, საქართველო იყო კავკასიაში ცენტრალური ფიგურა; ის მოქმედებდა როგორც ბუფერული ზონა რუსეთის წინააღმდეგ და წარმოადგენდა ბუნებრივ რესურსებზე წვდომის საშუალებას. ფორუმზე მე მოვისმინე პოლიტიკოსების სტრატეგიები და ნათელი გახდა რომ, ჩვენ გადავიდგამს გარკვეული ნაბიჯები წინ. კერძოდ, დასავლეთი აღარ წყვეტს ამ სახელმწიფოების ბედს, მაგრამ, სამწუხაროდ, ძირითადი მოცემულობა ისევ სახეზეა: დიდი ქვეყნები მაინც ერევიან პატარა სახელმწიფოების ცხოვრებაში.

გამიჩნდა ასეთი კითხვა: შესაძლებელია თუ არა, თანამედროვე დიპლომატები და პოლიტიკოსები აზროვნებდნენ და საუბრობდნენ ისევ ისე, როგორც მათი წინამორბედნი, რომელთა იდეოლოგია ემყარებოდა დიდ სტრატეგიულ იდეებსა და რეგიონალურ გავლენებზე დაფუძნებული მსოფლიოს ფორმირებას, სადაც არ არის დაცული მშვიდობიანი თანაარსებობის ბალანსი. ჩვენ ველოდით ახალ მსოფლიოს, რომელიც საერთაშორისო ვაჭრობაზე, ეკონომიკურ ინტეგრაციასა და ლიბერალური ვაჭრობის პოლიტიკაზე იქნებოდა ორიენტირებული. საერთაშორისო პოლიტიკის მთავარი მოტივი იქნებოდა საერთაშორისო ლიბერალიზმი. მაგრამ რა მივიღეთ ამის სანაცვლოდ? ეკონომიკური კრიზისი, მერყევი ბაზარი და გეოპოლიტიკის განახლებული ფორმა, სადაც პატარა, ეკონომიკურად დაუცველი ქვეყნები, როგორც არის საქართველო, დარჩა იგივე არჩევანის წინაშე, რაც ჰქონდა 1918 წელს. არაფერი შეცვლილა, კავკასიაში თითქოს ისევ მე - 19 საუკუნეში ვართ.

თუ დავხედავთ რუკას, ბევრი რამ არის შეცვლილი საერთაშორისო პოლიტიკის თვალსაზრისით. მაგრამ, რაც ყველაზე შესამჩნევია, არ შეცვლილა დიდი ქვეყნების ენა და პოლიტიკა, რომელიც ისევ და ისევ მათ პოლიტიკურ ამბიციებს გამოხატავს. ისინი კვლავ ცდილობენ საკუთარი გავლენისა და კონტროლის გაძლიერებას.

თუ დავაკვირდებით საქართველოს ისტორიის გასულ 100 წელიწადს, ასევე შუა საუკუნეებს, “ქართლის ცხოვრებას“, შეგვიძლია, დავინახოთ ისტორიული მოდელი: საქართველო მუდამ დიდი იმპერიების (ბიზანტია, მონღოლეთი, ირანი, ოტომანები, რუსეთი) რკალში იყო მოქცეული. საქართველოს მდებარეობა ყოველთვის წარმოადგენდა გადაწყვეტ ფაქტორს მისი საგარეო პოლიტიკისათვის. მდებარეობამ ქვეყანას აშკარა სარგებელიც მოუტანა. თბილისი წარმოადგენდა კავკასიისათვის ბუნებრივ სავაჭრო ცენტრს, ის იყო ცენტრალური ბუნქტი კავკასიური ტრანზიტისათვის, მაგრამ, შემდეგ, რკინიგზამ და ნავთობმა გაზარდეს მეზობელი ქვეყნების მნიშვნელობა და მათი გეოპოლიტიკური ამბიციები. რუსეთის მხარდაჭერამ აფხაზეთისა და ოსეთის სეპარატიზმის მიმართ, გაართულა სიტუაცია. თუ შევადარებთ პირველი რესპუბლიკისა (1918-21) და დამოუკიდებელი რესპუბლიკის (1991 წლის შემდეგ) საგარეო პოლიტიკას, აშკარაა: საქართველოს ყოველთვის უწევს, იბოვოს გზები, რათა თავისი გეოგრაფიული მოწყვლადობა გამოიყენოს სტრატეგიულ უპირატესობად.

საქართველოს მდგომარეობა 21-ე საუკუნის საერთაშორისო გარემოში ძალიან განსხვავებულია. მაგრამ გეოგრაფიული ფაქტორი ისევ გადამწყვეტი რჩება. მდებარეობა და რესურსები (ტრანზიტი) კვლავ იზიდავს მტაცებელ სახელმწიფოებს. ისინი ყოველნაირი საშუალებით ცდილობენ, ხელი შეუშალონ საქართველოს ინტეგრაციას ევროკავშირსა და ნატოსთან. საქართველოს საგარეო პოლიტიკის მთელი ფოკუსი კი სწორედ დასავლელ პარტნიორებთან კავშირია. ეს მისწრაფება განსაზღვრულია ქართველთა თვითშეგნებითაც, რომ ისინი ეკუთვნიან ევროპას როგორც გეოგრაფიულად, ისე კულტურულადაც.

საქართველოს მე-20 და 21-ე საუკუნეების დამოუკიდებლობის ისტორიები ილუსტრირებენ საქართველოს საგარეო პოლიტიკის უწყვეტობას და მისი, როგორც ევროპული სახელმწიფოს თვითშეგნებას.

საქართველო პატარა ქვეყანაა, რომელიც დასავლეთთან იდენტიფიცირდება; სტრატეგიულად მდებარე ორ დიდ მოქიშპე ქვეყანას შორის. მისი დამოუკიდებლობა ერთდროულად განისაზღვრება და ასევე საფრთხის ქვეშ დგება კონკურენტულ სახელმწიფო სისტემაში. ამ სიტუაციაში უსაფრთხოება დამოკიდებული ხდება სტრატეგიულ მოკავშირეებზე.

საქართველოსთვის პრობლემას წარმოადგენს დასავლეთის თავშეკავებულობა. ქვეყნის მდებარეობა საშუალებას იძლევა დასავლური ინტეგრაციისათვის, მაგრამ იმავდროულად ხელისშემშლელიც არის მისი პერიფერიულობიდან გამომდინარე. ხელისშემშლელ ფაქტორს წარმოადგენს ასევე მეზობლები, კერძოდ რუსეთი. 1918-21 წლებშიც იგივე მოდელი გვქონდა. დასავლურმა სახელმწიფოებმა ბოლოს დაამტკიცეს მათი არასანდობა.

საგარეო პოლიტიკა რომ გადაიხედოს? რამდენად საიმედოა აკვიატებული ნატო და ევროკავშირი? მთავარი კითხვა ისევ დგას კავკასიაში: შეუძლიათ პატარა ქვეყნებს საკუთარი უსაფრთხოების უზრუნველყოფა? შეძლებენ ისინი ამას დიდი სახელმწიფოების დანშარების გარეშე?